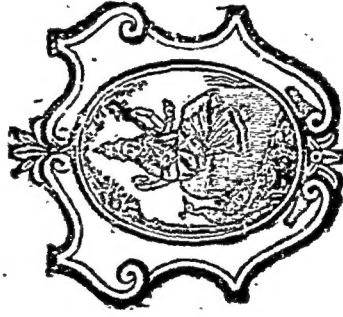

मुद्रक—

शा. गुलाबचंद लल्लुभाई
महोदय प्रेस-भावनगर.

प्रत १०००

किंमत रुपिया त्रण

પ્રસ્તાવના

હે એકાંત સુખાભિલાષી મન્ય મુમુક્ષુજનો ! આ વૃત્તાંત સુગ્રસિદ્ધ જ છે કે-આ અનાદ્યનંત ચતુર્ગતિરૂપ સંસારચક્રમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને મોક્ષસુખ મેળવવાની અભિલાષા છતાં પણ શુભાશુભ કર્મનો સર્વથા ક્ષય કરી, કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી મોક્ષસુખને આપવામાં એકાંત કારણરૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમય સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયા નથી, અને તેથી કરીને જ તેઓ અદ્યાપિ ભવાંત કરી શક્યા નથી. તે ભવાંત કરવાનો ઉપાય એ જ છે કે-વીતરાગ દેવ, પંચ મહાવ્રતધારી ગુરુ અને આત્મ-પુરુષપ્રરૂપિત ધર્મ આ ત્રણનું સેવન કરવું. તેમ કરવાથી જ મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, જો કે આ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ત્રણે પરસ્પર સાપેક્ષ હોવાથી એક જ સ્વરૂપ છે એટલે કે-વીતરાગ દેવના જ શિષ્યો પંચ મહાવ્રતધારી ગુરુ છે અને ધર્મ પણ વીતરાગે જ કહ્યો છે તથા તેનું પાલન પણ સદ્ગુરુ જ કરે છે, તેથી જ્યાં એકનો વિષય ચાલતો હોય ત્યાં બીજા વેનો વિષય પણ અવાંતરપણે આવી જ જાય છે, તોપણ અહીં વીતરાગપ્રરૂપિત ધર્મનો મુખ્ય વિષય હોવાથી તે સંબંધમાં કાંઈક લખવું ઉચિત ધાર્યું છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે-અટકાવે તે ધર્મ કહેવાય છે. આ ધર્મના મુખ્ય ચાર ભેદ છે-દાન, શીલ, તપ અને ભાવ. આવા ધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર એક વીતરાગ દેવ જ છે. તેઓ પ્રથમ ગણધરોની પાસે માત્ર “ ઉપને વા, વિગમે વા, ધુવે વા ” એ ત્રિપદીને જ કહે છે. તે ઉપરથી તે ગણધરો દ્વાદશાંગી રહે છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ જ મોક્ષના ઉપાય તરીકે હોવાથી તેનું જ વર્ણન કરવામાં આવે છે અને તેની જ પ્રાપ્તિને માટે દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણા-

નુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ એ ચાર અનુયોગ કહેવામાં આવે છે. તેમાં કોઈ અંગમાં દ્રવ્યાનુયોગ કહેવામાં આવે છે, કોઈમાં ગણિ-તાનુયોગ કહેવામાં આવે છે એમ જુદા જુદા અનુયોગ જુદા જુદા અંગમાં કહેવામાં આવે છે. તેમ જ કોઈ કોઈ અંગમાં બે, ત્રણ કે ચારે અનુયોગ પણ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગ દેખાડવા માટે શ્રીવીતરાગ દેવે સમવસરણમાં ઉપદેશદ્વારા સર્વ પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે; તેને ગણધરોએ સૂત્ર (દ્વાદશાંગી) તરીકે રચ્યો છે. ત્યારપછી તેમના શિષ્યોએ પ્રકીર્ણકો રચ્યા છે, ત્યારપછી ઉત્તરોત્તર તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકે પ્રકરણો, ચરિત્રો વિગેરે આગમાનુસાર રચી મન્વ્ય જીવોનો ઉપકાર કર્યો છે. તેમ જ આગમના અર્થ પણ દુર્ગમ હોવાથી સમયાનુસાર મંહાત્મા આચાર્યોએ તેની ટીકા કરી શાસનની પ્રભાવના કરી છે. તોપણ આ જિનાગમનું યથારહસ્ય જાણનાર આ સમયે તો વિરલા જ મહાત્માઓ છે, તેથી અલ્પજ્ઞાનવાળા સાધુ-સાધ્વીઓ પોતાને આત્મજ્ઞાન થવા સાથે સાથે ઉપદેશદ્વારા અન્ય મન્વ્ય પ્રાણીઓનો ઉપકાર કરી શકે તથા ધર્માનુરાગી સ્વ-પર દર્શનીઓ કે જેઓ ફરજીયાત સાંસારિક કાર્યોમાં ગુંચવાયેલા હોવાથી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત કે તેવા પ્રકારનો ઉચ્ચ ધર્મશાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકતા નથી, તેઓ તથાપ્રકારના ગુર્વાદિકના સંયોગને અભાવે સ્વતંત્રપણે ધર્મતત્ત્વ સમજી શકે અને પોતાનો સામાયિકાદિક વિગેરેમાં જતો સમય ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરી શકે તેટલા માટે કેટલાક વર્ષોથી કેટલીક સંસ્થાઓ પૂજ્ય ગુરુમહારાજના ઉપદેશથી તથા કેટલાક ધર્મિષ્ઠ ગૃહસ્થોની પ્રેરણા અને સહાયથી કેટલાક ગ્રંથોના ભાષાંતરો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા ઉત્સાહિત થયેલી છે. તેમાં આ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સમાજ નવકાર અને પ્રતિકમળ સૂત્રથી આરંભીને આગમ પર્યંત ઘણા ગ્રંથો, મૂળ સૂત્રો અને ટીકા તથા ભાષાંતર પણ છપાવ્યા છે. તેમાં છેલ્લા ૧૫ વર્ષથી ગુરુગીજી શ્રી લામશ્રીજીના ઉપદેશથી સૂત્રોના ભાષાંતરો છપાવવા શરૂ કર્યા છે અને ઉત્તરાધ્યયન વિગેરે દશ સૂત્રો કથાનકદ્વારા ધર્મતત્ત્વને

જાણનારા હોવાથી દરેક બાલજીવોના ઉપકારક છે તેમ જાણી તેના ભાષાંતર છપાવ્યા છે, હાલમાં આ સમવાયાંગસૂત્ર કે જેમાં કથા-નુયોગ અતિ અલ્પ છે, દ્રવ્યાનુયોગ ઘણો મોટો છે અને ગણિતાનુયોગ તથા ચરણકરણાનુયોગ થોડા વિસ્તારથી કહેલ છે, તે પ્રકરણ-દિક ગ્રંથો જાણનારને બહુ ઉપયોગી છે. તેને માટે પ્રયાસ કર્યો છે. આ સૂત્રની રચના જોઈને એવો તર્ક થઈ શકે છે કે-ગુરુમહારાજા સુબોધ શિષ્યોની પરીક્ષા લેવા માટે પ્રશ્ન કરે કે-આ ચૌદ રાજપ્રમાણ સમગ્ર લોકમાં એક સંખ્યાવાળા પદાર્થ કયા કયા છે? બે સંખ્યાવાળા કયા કયા છે? ૧ જ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ વિગેરે સૌ સંખ્યાવાળા કયા કયા છે? પછી દોઢસો, બસો, અઢીસો વિગેરે પાંચ સો સુધી પછી છસો, સાત સો વિગેરે હજાર સુધી કયા કયા છે? (આ સર્વ વિષયોનુક્રમમાંથી જાણી લેવું). આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો સૂત્રોના અભ્યાસી શિષ્યોએ આપ્યા હોય અથવા તો શિષ્યોને શીખવવા માટે ગુરુમહારાજાએ જ તેમની પાસે આ સર્વ સ્થાનો કહ્યાં હોય એમ પણ માની શકાય છે. આવાં સ્થાનોવાળું ત્રીજું સ્થાનાંગ સૂત્ર પણ છે. તેમાં માત્ર એકથી દશસુધીના સ્થાનો જ આપ્યાં છે, પરંતુ તેના મૂલમાં અને ટીકામાં ઘણો વિસ્તાર છે અને આ સૂત્ર કરતાં તે સૂત્ર વધારે ગંભીર હોવાથી અતિ કઠણ છે. તેથી કરીને જ અમે આ સૂત્રનું ભાષાંતર કર્યું છે.

આ સૂત્રનું માહાત્મ્ય કેટલુંક રહસ્ય કહી શકાય તેમ નથી, તોપણ જિજ્ઞાસુજનો આનો વિષયોનુક્રમ વાંચવાથી કાંઈક સમજી શકશે. ચારી રીતે તો આ આશું સૂત્ર જ સાદંત વાંચવા, ભળવા, મળાવવા અને મનન કરવા લાયક છે. આ સૂત્રનું એકાગ્રચિત્તે પઠનપાઠનાદિક કરતો જિજ્ઞાસુ જન કેવલ ધર્મધ્યાનમાં જ તન્મય બની સર્વ શારીરિક અને માનસિક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી મુક્ત થઈ આનંદામૃતરસના આસ્વાદની વાતકીને પામે છે એમ કહેવું અતિશયોક્તિવાળું નથી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આ ગ્રંથના ભાષાંતરની અને છપાવવાની શરૂઆત ગુરુણીજી લામશ્રીજીના ઉપદેશથી જ કરી હતી અને

શ્રી
સમવાયાજ્ઞ
સૂત્ર ॥
ચોથું અંગ

છાપવાનું કામ પળ લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યું હતું, તેવા સમયમાં શ્રીરાધનપુરનિવાસી ઉદારદિલ ગૃહસ્થ કાંતિલાલભાઈ ફેશ્વરલાલનું ભાવનગર આવવું થતાં માત્ર સૂચના કરવા માત્રથી જ આ સૂત્ર છપાવવાના સંબંધમાં સારી રકમ મદદ તરીકે આપવા ઇચ્છા દર્શાવી. આ ગૃહસ્થ હાલમાં શ્રીરાધનપુર જૈન બોર્ડીંગ, શ્રીમાંગરોલ જૈન કન્યાશાળા, શ્રીઅંબાલા જૈન કોલેજ, શ્રીરાધનપુર હાઈસ્કૂલ વિગેરે સંસ્થાઓમાં વહુ સારી રકમની સહાય આપવાથી વિશેષ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા છે. શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી છે અને કોઈપણ શુભ કાર્યમાં ઉદારદિલથી સહાય આપ્યા જ કરે છે, તેમને તેમજ તેમના પવિત્ર ધર્મપત્નીને આ પ્રસંગે ધન્યવાદ આપવો યોગ્ય જણાય છે.

આ સૂત્ર તૈયાર કરવામાં ને છપાવવામાં બનતો પ્રયાસ કર્યો છતાં તેમાં કોઈ કોઈ વિષય વધારે ગહન હોવાથી અમે સંતોષ-કારક કાર્ય કરી શક્યા હૈએ એવો અમને નિર્ણય થયેલો નથી તોપણ યથાશક્તિ પ્રયાસ કર્યો છે અને તેમાં રહી ગણી સ્થલના માટે વિદ્વજ્જનોને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તેઓ ઉપકાર બુદ્ધિથી અમને જણાવશે તો અમે જરૂર તેને પ્રસિદ્ધ કરશું.

આ સૂત્રની અર્થસાથેની પ્રેસકોપી કરવાનું તેમ જ તૈયાર કરવાનું કામ સમના. વહુ વર્ષના અનુભવી શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઈને સોંપેલું તેમણે પૂરી સંતથી આ કાર્ય કર્યું છે. શાસ્ત્રશૈલી અનુસાર કાંઈ સુધારોવધારો કરવા જેવું મારી બુદ્ધિ અનુસાર મને લાગ્યું તે મેં કરેલ છે. છતાં છદ્મસ્થપણથી, અલ્પમતિપણથી તેમજ પ્રેસદોષથી જે કાંઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તેને માટે ક્ષમાયાચના કરી વિરમું છું.

ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૫

સં. ૧૯૧૫

કુંવરજી આણંદજી

ભાવનગર.

શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રાંતર્ગત વિષયાનુક્રમ.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ પ્રાણીઓના હિતને માટે ગણધરોની સમક્ષ દ્વાદશાંગી કહી છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે—આચારાંગ ૧, સુકૃતાંગ ૨, સ્થાનાંગ ૩, સમવાયાંગ ૪, વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) ૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતકૃતદશા ૮, અનુત્તરોપપાતિકદશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧ અને દૃષ્ટિવાદ ૧૨.

આમાંના ચોથા સમવાયાંગ સૂત્રમાં સ્થાનાંગની જેમ એક, વે, ત્રણ વિગેરે સ્થાનો આપેલા છે. સ્થાનાંગમાં માત્ર દશ જ સ્થાનો સવિસ્તર આપ્યાં છે, અને આ સૂત્રમાં તો એકથી સો સુધી, પછી દોઢસો, વસો, અઢીસો વિગેરે પાંચસો સુધી, પછી છ સો, સાત સો વિગેરે એક હજાર સુધી, પછી અગ્યાર સો, પછી વે હજાર, ત્રણ હજાર વિગેરે દશ હજાર સુધી,

પછી લાલ, વે લાલ વિગેરે દશ લાલ સુધી, (તેમાં નવ લાલને ઠેકાણે નવ હજારનું સ્થાન આપ્યું છે), પછી એક કરોડ, કોટાકોટિ વિગેરે અતિ વિસ્તારથી સ્થાનો આપેલા છે. ત્યારપછી દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ તથા તે બારે અંગનો સવિસ્તર પરિચય, દૃષ્ટિવાદના પરિચયમાં ચૌદ પૂર્વેનું સ્વરૂપ પણ વિસ્તારથી આપ્યું છે. ત્યારપછી જીવ અને અજીવ એમ વે રાશિ, દેવ, નારકી વિગેરેનું સ્વરૂપ, શરીર, જ્ઞાન, વેદના, આહાર, આયુ, વિરહકાલ, સંઘયણ, સંસ્થાન વિગેરે, ત્રિકાલ સંબંધી તીર્થકરો, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ, પ્રતિવાસુદેવ વિગેરે ઘણી હકીકત આ સૂત્રમાં આપી છે.

દરેક સ્થાનમાં નીચે પ્રમાણેના પદાર્થોનું સ્વરૂપ આપ્યું છે—

(૧) પ્રથમ સમવાયામાં આત્મા, અનાત્મા, દંડ, અંદંડ,

ક્રિયા, અક્રિયા, લોક, અલોક, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ, વંધ, મોક્ષ, આશ્રવ, સંવર, વેદના અને નિર્જરા આ અઢાર પદાર્થોં એક એક કહ્યા છે. ત્યારપછી જંબૂદ્વીપ એક લાલ યોજનનો, એ જ પ્રમાણે અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકાવાસ, પાલક વિમાન અને સર્વોર્થ-સિદ્ધ વિમાન એ સર્વે એક એક લાલ યોજનના કહ્યા છે, ત્યારપછી આદ્રી, ચિત્રા અને સ્વાતિ આ ત્રણ નક્ષત્રોં એક એક તારાવાળા કહ્યા છે, ત્યારપછી સ્થિતિને આશ્રીને એક પલ્યો-પમ ને એક સાગરોપમ સ્થિતિ દેવમાં ને નારકીમાં કોની કોની છે ? તે જાણ્યું છે, તેમ જ એક પલ્યોપમની સ્થિતિ-વાળા મનુષ્ય તિર્યંચોની હકીકત કહી છે. એક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો એક પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને એક હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, તથા કેટલાક મન્ય જીવો એક જ મનવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૨) બીજા સમવાયમાં વે દંડ, વે રાશિ અને વે વંધન

કહ્યા છે, પૂર્વાફાલ્ગુની, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાભાદ્રપદ અને ઉત્તરા-ભાદ્રપદ એ ચાર નક્ષત્રોં વે તારાવાળા કહ્યા છે, કેટલાક દેવો, નારકી જીવો અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચો વે પલ્યોપમની સ્થિતિવાળા ને દેવો તથા નારકી જીવો જે વે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહ્યા છે. વે સાગરોપમની સ્થિતિવાળા દેવો વે પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને વે હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય જીવો વે મનવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૩) ત્રીજામાં ત્રણ દંડ, ત્રણ ગુપ્તિ, ત્રણ શલ્ય, ત્રણ ગૌરવ અને ત્રણ વિરાધના કહી છે, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, અભિ-જિત, શ્રવણ, અશ્વિની અને મરણી એ સાત નક્ષત્રોં ત્રણ ત્રણ તારાવાળા કહ્યા છે, કેટલાક દેવો, નારકી જીવો, મનુષ્યો ને તિર્યંચોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની હોય છે ને કેટલાક દેવો ને નારકીઓની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉલ્કુષ્ઠ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની છે

તે દેવો ત્રણ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ત્રણ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય જીવો ત્રણ મહાવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે. આ પ્રમાણે દરેક સમવાયમાં સમજવું.

(૪) ચાર કષાય, ચાર ધ્યાન, ચાર વિકાસ, ચાર સંજ્ઞા, અને ચાર પ્રકારે બંધ કહ્યા છે, એક યોજનના ચાર ગાડ કહ્યા છે, અનુરાધા, પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા એ ત્રણ નક્ષત્રો ચાર ચાર તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો ચાર પલ્લોપમ ને ચાર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો ચાર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ચાર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો ચાર મહાવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૫) પાંચ ક્રિયા, પાંચ મહાવ્રત, પાંચ કામગુણ, પાંચ આશ્રવદ્વાર, પાંચ સંવરદ્વાર, પાંચ નિર્જરાસ્થાન, પાંચ

સમિતિ અને પાંચ અસ્તિકાય કહ્યા છે. રોહિણી, પુનર્વસુ, હસ્ત, વિશાખા અને ધનિષ્ઠા એ પાંચ નક્ષત્રો પાંચ પાંચ તારાવાળા કહ્યા છે. કેટલાક નારકીઓ ને દેવો પાંચ પલ્લોપમની ને પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની છે, તે દેવો પાંચ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પાંચ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય જીવો પાંચ મહાવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૬) છ લેશ્યા, છ જીવનિકાય, છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ, છ પ્રકારનો આખ્યંતર તપ, છ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત અને છ પ્રકારનો અર્થાવગ્રહ કહ્યો છે. કૃત્તિકા અને અશ્લેષા નક્ષત્રના છ છ તારાઓ કહ્યા છે, કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો છ પલ્લોપમ ને છ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો છ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને છ હજાર વર્ષે

જીવો સાત ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૮) આઠ મદસ્થાનો અને આઠ પ્રવચન માતાઓ છે. વાળવ્યંતર દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો, સુદર્શન નામનો જંબૂવૃક્ષ, ગરુડ દેવનો કૂટશાસ્ત્રમલી વૃક્ષ અને જંબૂદ્વીપની જગતી આ સર્વે આઠ યોજન ડુંચા છે. કેવલીસમુદ્ધાત આઠ સમયનો છે, પાર્શ્વનાથ પ્રસુતે આઠ ગણ તથા આઠ ગણધરો હતા, આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમર્દ યોગને પામે છે, કેટલાક દેવો ને નારકી જીવો આઠ પલ્યોપમ ને આઠ સાગરોપમના આયુવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની છે તે દેવો આઠ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને આઠ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો આઠ ભવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૯) નવ વ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ, નવ વ્રહ્મચર્ય અગુપ્તિ અને નવ વ્રહ્મચર્ય અધ્યયનો કહ્યા છે. પાર્શ્વનાથ પ્રસુ નવ હાથ

આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો છ ભવવડે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૭) સાત મયસ્થાન, સાત સમુદ્ધાત, મહાવીર-સ્વામી સાત હાથ ડુંચા, આ જંબૂદ્વીપમાં સાત વર્ષધર પર્વત અને સાત ક્ષેત્ર, ક્ષીણમોહી ભગવાન મોહનીય સિવાયની સાત કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે છે, મધા નક્ષત્રના સાત તારાઓ છે, કૃત્તિકા (પાઠાંતરે અભિજિત) વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાના દ્વારવાળા છે, મધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દ્વારવાળા, અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્વારવાળા અને ધનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તર દ્વારવાળા કહ્યા છે. કેટલાક દેવો ને નારકીઓ સાત પલ્યોપમ ને સાત સાગરોપમની સ્થિતિવાળા હોય છે તે કહેલ છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની છે તે દેવો સાત પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સાત હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે, કેટલાક મન્ય

ડંચા હતા. અભિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રનો યોગ પામે છે, અભિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ઉત્તર દિશામાં યોગને પામે છે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી તિચ્છો-લોક નવસો યોજન ડંચો છે. જ્યોતિષ્વચ્ચ ૧૦૦ યોજ-ની અંદર છે, લવણ સમુદ્રમાંથી નવ યોજન સુધીના મત્સ્યો જંબૂદ્વીપમાં પ્રવેશ કરે છે. વિજયદ્વારની એક એક વાહાને વિષે નવ નવ મૂર્મિગૃહો રહેલા છે, વાનવ્યંતર દેવોની સુધર્મા સમાઓ નવ યોજન ડંચી છે, દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ કહી છે. કેટલાક દેવો અને નારકી જીવો નવ પલ્લોપમની અને નવ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા છે. જે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ સાગરોપમની છે તે દેવો નવ પલ્લવાડીય શ્વાસ છે છે અને નવ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો નવ ભવવડે સિદ્ધિપદને પામવાના હોય છે.

(૧૦) દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ અને દશ ચિત્તની

સમાધિના સ્થાનો કહ્યા છે. મેરુપર્વતનો મૂળમાં (પૃથ્વીતલ ઉપર) વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે, અરિષ્ટનેમિ પ્રસુ દશ ધનુષ ડંચા હતા, કૃષ્ણ વાસુદેવ અને રામ વલ્લદેવ દશ ધનુષ ડંચા હતા. દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે, દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની દશ પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે, ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાલ નર-કાવાસા છે, ચોથી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, અસુરકુમાર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, અસુરેન્દ્ર સિવાયના નવ નિકાયના ભવનપતિ દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પણ દશ હજાર વર્ષની છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની દશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, વાણવ્યંતર દેવોની જઘન્ય

સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની દશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, બ્રહ્મલોકમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, લાંતકમાં જઘન્ય સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે. ઘોષ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની છે, તે દેવો દશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને દશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો દશ મેવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૧) અગ્યાર શ્રાવકની પ્રતિમાઓ છે, લોકાંતથી અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજન અંદર આવીય ત્યાંથી જ્યોતિષની શરૂઆત થાય છે. આ જંવૂદ્વીપના મેરુથી અગ્યાર સો ને એકવીશ યોજન દૂર જ્યોતિષ્વક રહેલું છે. મહાવીર-સ્વામીને અગ્યાર ગણધરો હતા. મૂઠ નક્ષત્રના અગ્યાર તારાઓ છે. નીચેના ત્રણ ગ્રંથેયકમાં એક સો ને અગ્યાર વિમાનો છે.

મેરુપર્વત પૃથ્વીતલથી ડુંચે જતાં અગ્યારમે મારો ઓછા વિષ્કં-મવાલો થતો જાય છે. રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકી-ઓની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. બ્રહ્મ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગ્યાર સાગરોપમની છે, તે દેવો અગ્યાર પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને અગ્યાર હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો અગ્યાર મેવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૨) બાર મિથુપ્રતિમા, બાર પ્રકારનો સંભોગ અને બાર આવર્તવાલું કૃતિકર્મ કહ્યું છે. વિજયા રાજધાનીનો

વિષ્કંભ વાર લાખ યોજનનો છે, રામ નામના વઢદેવનું વાર સો વર્ષનું આયુષ્ય હતું, મેરુપર્વતની ચૂલિકાનો મૂળનો વિષ્કંભ વાર યોજનનો છે, આ જંબૂદ્વીપની જગતી મૂળમાં વાર યોજનના વિષ્કંભવાળી છે, દર વર્ષે નાનામાં નાની રાત્રિ અને નાનામાં નાનો દિવસ વાર વાર સુહૃત્તવાળા થાય છે, સર્વોર્થસિદ્ધ વિમાનથી વાર યોજન ઝંચે ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વી છે, તે પૃથ્વીના વાર નામો છે. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે, લાંતકકલ્પમાં કેટલાક દેવોની વાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, મહેદ્ર વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાર

સાગરોપમની કહી છે, તે દેવો વાર પલ્લવાહીએ શ્વાસ છે છે અને વાર હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મધ્ય જીવો વાર મધ્યે મોક્ષ પામનારા હોય છે.

(૧૩) તેર ક્રિયાના સ્થાનો છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં તેર તેર પ્રસ્તટ છે, સૌધર્માર્ચતંત્રક અને ઈશાનાવતંત્રક વિમાનનો વિષ્કંભ સાડાવાર લાખ યોજનનો છે, (વે મઠીને ૨૫ લાખ થાય છે) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જીવોની કુલક્રોટિ સાડા-વાર લાખ કહી છે, પ્રાણાયુ નામના પૂર્વમાં તેર વસ્તુ છે, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના મન, વચન, કાયાના યોગ તેર પ્રકારના કહ્યા છે, સૂર્યનું મંડલ એક યોજનમાંથી યોજનના એકસઠીયા તેર ભાગ ઓછું કરીએ તેટલું છે (એકસઠીયા ૪૮ ભાગનું છે), રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેર પલ્યોપમની

સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, વજ્ર વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેર સાગરોપમની છે, તે દેવો તેર પલ્લવાડીય શ્વાસ હે છે અને તેર હજાર વર્ષે આહાર રૂંચે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો તેર ભવે મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૧૪) ચૌદ પ્રકારના જીવો, ચૌદ પૂર્વ, અગ્રાયણી નામના પૂર્વમાં ચૌદ વસ્તુ છે, મહાવીરસ્વામીને ચૌદ હજાર મુનિની સંપદા હતી, ગુણસ્થાનો ચૌદ છે, ભરત અને પેરવત ક્ષેત્રની જીવા સાધિક ચૌદ હજાર યોજનની છે, દરેક ચક્ર-વર્તીને ચૌદ રત્નો હોય છે, આ જંબૂદ્વીપમાં ચૌદ મહા નદીઓ છે, રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર

દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ईशान કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, લાંતક કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, મહા-શુક કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, શ્રીકાંત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચૌદ પલ્લવાડીય શ્વાસ હે છે અને ચૌદ હજાર વર્ષે આહાર રૂંચે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો ચૌદ ભવે મોક્ષમાં જવાના હોય છે.

(૧૫) પંદર જાતિના પરમાધાર્મિક દેવો છે, શ્રી નમિનાથ પંદર ધનુષ ડંચા હતા, દુવરાહ કૃષ્ણપક્ષમાં દરેક દિવસે ચંદ્રની કઝાનો પંદરમો ભાગ દેવાવે છે અને શુક્ર-પક્ષમાં પંદરમો ભાગ ઉઘાડે છે, શતભિષક વિગેરે છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તવાળા છે, ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં રાત્રિ અને દિવસ પંદર પંદર મુહૂર્તવાળા હોય છે, વિદ્યાનુપ્રવાદ

નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ છે, મનુષ્યને પંદરે પ્રકારના યોગ હોય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પંદર પલ્યો-પમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, નંદ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની છે, તે દેવો પંદર પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પંદર હજાર વર્ષે આહાર ર્ચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો પંદર ભવ-વડે મોક્ષમાં જનારા હોય છે.

(૧૬) સૂત્રકૃતાંગમાં સોઽ અધ્યયનમાં છેલ્લું ગાથાષોડષક નામનું અધ્યયન છે, સોઽ પ્રકારના કષાયો છે, મેરુ પર્વતના સોઽ નામ છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રમુને સોઽ

હજાર સાધુઓ હતા, આત્મપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં સોઽ વસ્તુ છે, ચમરેદ્ર અને વર્લીદ્રના પ્રાસાદ મધ્યેની પીઠિકાનો વિષ્કંભ સોઽ હજાર યોજનનો છે, લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગે વેઝાની વૃદ્ધિ સોઽ હજાર યોજનની છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સોઽ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સોઽ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સોઽ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સોઽ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સોઽ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. આવર્તે વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોઽ સાગરોપમની છે, તે દેવો સોઽ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને સોઽ હજાર વર્ષે આહાર ર્ચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો સોઽ ભવે મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૧૭) સત્તર પ્રકારનો અસંયમ છે, સત્તર પ્રકારનો

સંયમ છે, માનુષોત્તર પર્વત સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચો છે, સર્વ વેલંઘર અને અનુવેલંઘર નાગરાજના આવાસ પર્વતો સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચા છે, લવણસમુદ્ર મધ્યના દશ હજાર યોજનમાં તટીયાથી શિલાના ઉપરના ભાગ સુધી સત્તર હજાર યોજન ડુંચો છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમભૂભાગથી સાધિક સત્તર હજાર યોજન ડુંચે ગયા પછી જંવાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિ તિરછી ગતિ કરે છે, ચમરેંદ્રનો તિર્ગિછ કૂટ સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ડુંચો છે, તે જ પ્રમાણે વલોંદ્રનો રુષકેંદ્ર-કૂટ પળ છે. મરણના સત્તર પ્રકાર છે, સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણ-સ્થાને રહેલા ભગવાન સત્તર કર્મપ્રકૃતિને વાંધે છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં હ્રસ્વ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં સત્તર સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરહુમાર દેવોની સત્તર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ

અને રૂંશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સત્તર પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, મહાશુક્ર કલ્પમાં દેવોની હ્રસ્વ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સહસ્રાર કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, સામાન વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની હ્રસ્વ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની છે, તે દેવો સત્તર પલ્લવા-હીંચ શ્વાસ લે છે અને સત્તર હજાર વર્ષે આહાર રૂંચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો સત્તરમે ભવે મોક્ષે જશે.

(૧૮) અઢાર પ્રકારનું વ્રત્તચર્ય છે, અરિષ્ટનેમિત્તે અઢાર હજાર સાધુઓની હ્રસ્વ સંપદા હતી, મહાવીરસ્વામીએ સાધ્વાચારના અઢાર સ્થાનો કહ્યા છે, આચારાંગ સૂત્રના અઢાર હજાર પદો છે, ગ્રાહ્મી લિપિ અઢાર પ્રકારની છે, અસ્તિ-નાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુ છે, પાંચમી પૃથ્વીનો વિસ્તાર (પિંડ) એક લાખ ને અઢાર હજાર યોજનનો છે, અપાઢ માસમાં એક વલત અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ અને પોપ માસમાં એક

વચત અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે, પ્રાણતકલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે. કાઢ વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની છે, તે દેવો અઢાર પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને અઢાર હજાર વર્ષે આહાર ર્છે છે. કેટલાક મઠ્ય જીવો અઢાર મવે મોક્ષ પામશે.

(૧૯) જ્ઞાતામુત્રના પ્રથમશ્રુતસ્કંધમાં ઓગણીશ અધ્યયનો છે, જંબૂદ્વીપના વન્ને સૂર્યો નીચે અને ડંચે મઢીને ઓગણીશ સો યોજન તાપ (પ્રકાશ) આપે છે, (આ પ્રમાણ કુચડીવિજ-

યને અંગે છે) શુક નામનો મ્રહ ઓગણીશ નક્ષત્રો સાથે ચાલે છે, જંબૂદ્વીપના ગણિતમાં યોજનના ઓગણીશમા ભાગને કઢા કહી છે, ઓગણીશ તીર્થકરોય રાજ્ય મોગવ્યા પઢી દીક્ષા લીધી હતી, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકોની ઓગણીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમારોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની ઓગણીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, આનત કલ્પમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, પ્રાણત કલ્પમાં જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, આનત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગણીશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને ઓગણીશ હજાર વર્ષે આહાર ર્છે છે, કેટલાક મઠ્યો ઓગણીશ મવે મોક્ષે જન્ને.

(૨૦) અસમાધિના વીશ સ્થાનો છે, મુનિસુવ્રત પ્રમુ
વીશ ધનુષ કંચા હતા, સાત નરકનીચેના સર્વે ઘનોદધિઓ
વીશ હજાર યોજન જાડા છે, પ્રાણત કલ્પના દેવેન્દ્રને વીશ
હજાર સામાનિક દેવો છે, નપુંસક વેદરૂપ વેદનીય કર્મની
બંધસ્થિતિ વીશ સાગરોપમ કોટાકોટિની છે, પ્રત્યાલ્યાન
નામના પૂર્વમાં વીશ વસ્તુ છે, અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પ્રમાણ
બંનેનું મઠીને વીશ કોટાકોટિ સાગરોપમનું છે, તે એક કાઠચક્ર
કહેવાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સ્થિતિ
વીશ પલ્યોપમની છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકી-
ઓની વીશ સાગરોપની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર
દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્દશાન
કલ્પમાં કેટલાક દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, પ્રાણત
કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે, આરણ
કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની છે. સાત,

વિસાત વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ
વીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો વીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે
અને વીશ હજાર વર્ષે આહાર રૂચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો
વીશ ભવે કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૧) એકવીશ શબ્દ નામના દોષ કહ્યા છે, મોહ-
નીયની સાત પ્રકૃતિઓ ક્ષય પામી હોય એવા નિવૃત્તિવાદ નામના
આઠમા ગુણસ્થાને રહેલા સાધુને મોહનીય કર્મની એકવીશ પ્રક્ર-
તિઓ સત્તામાં હોય છે, અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો
એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો છે, તે જ રીતે ઉત્સર્પિણીનો
પહેલો અને બીજો આરો એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો છે.
રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકવીશ પલ્યોપમની
સ્થિતિ છે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકવીશ
પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ર્દશાન દેવલોકમાં કેટ-

લાકની એકવીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, આરણ કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, અચ્યુત કલ્પને વિષે જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, શ્રીવત્સ વિગેરે વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકવીશ પૃથ્વીએ શ્વાસ લે છે, અને એકવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો એકવીશ મને મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૨) પરીપહો બાવીશ છે, દૃષ્ટિવાદમાં બાવીશ સૂત્રો છિન્નછેદ નયવાળા છે, બાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નછેદ નયવાળા છે, બાવીશ સૂત્રો ત્રિક નયવાળા અને બાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાળા છે. પુદ્ગલોનો પરિણામ બાવીશ પ્રકારે કહ્યો છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની બાવીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે છઠ્ઠી પૃથ્વીમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, સાતમી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે,

કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની બાવીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની બાવીશ પત્યોપમની સ્થિતિ છે, અચ્યુત કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, નવ ઐવેયકમાં પ્રથમના દેહિમહેદિમ નામના ઐવેયકમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, મહિત વિગેરે વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો બાવીશ પૃથ્વીએ શ્વાસ લે છે અને બાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો બાવીશ મને કરીને મોક્ષ પામવાના હોય છે.

(૨૩) સુયગડાંગમાં ત્રેવીશ અધ્યયનો છે, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીમાં ત્રેવીશ જિનેશ્વરોને સૂર્યોદય સમયે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણીના ઋષભદેવ વિના બાકીના ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવમાં અગ્યાર અંગ જાળનારા હતા, આ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિ-

ળીમાં ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવે માંડલિક રાજાઓ હતા. રત્ન-
પ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ પલ્યોપમની
સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ
સાગરોપમની સ્થિતિ છે. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તથા
સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની ત્રેવીશ પલ્યો-
પમની સ્થિતિ છે, હેઠ્ઠિમધ્યમ નામના વીજા ઐવેયકમાં
દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની છે, તથા હેઠ્ઠિમ-
હેઠ્ઠિમ નામના પહેલા ઐવેયકમાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગ-
રોપમની છે, તે દેવો ત્રેવીશ પલ્લવાડીય શ્વાસ લે છે અને
ત્રેવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો
ત્રેવીશ ભવે કરીને મોક્ષે જવાના હોય છે.

(૨૪) દરેક ચોવીશીમાં ચોવીશ તીર્થકરો હોય છે,
શુભહિમવંત અને શિલ્પી પર્વતની જીવા ચોવીશ હજાર યોજ-
નથી અધિક લાંબી કહી છે, ઇંદ્ર સહિત દેવોના ચોવીશ સ્થાનો

છે, ઉત્તરાયણમાં ચોવીશ અંગુલની છાયાપ્રમાણ પોરસી
કરીને સૂર્ય પાછો ફરે છે. ગંગા અને સિંધુ નામની મહાનદી
પ્રવાહને સ્થાને સાધિક ચોવીશ કોશ વિસ્તારવાઢી છે, તે જ
પ્રમાણે રક્તા અને રક્તવતી નદીઓ પણ જાળવી. રત્નપ્રભા
પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ
છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ સાગરો-
પમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશા-
નના દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, ત્રીજા હેઠ્ઠિમ-
ઉવરિમ ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની
છે, હેઠ્ઠિમમધ્યમ નામના વીજા ઐવેયકના દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ
સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ચોવીશ પલ્લવાડીય
શ્વાસ લે છે અને ચોવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટ-
લાક મન્ય જીવો ચોવીશ ભવે મોક્ષ પામશે.

(૨૫) પાંચ મહાવ્રતોની પવીશ ભાવનાઓ છે,

શ્રીમહિનાથ પ્રસુ પચીશ ધનુષ અંચા હતા, સર્વે દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો પચીશ યોજન અંચા તથા પચીશ ગાડ પૃથ્વીમાં અંડા છે, બીજી નરક પૃથ્વીમાં પચીશ લાલ નરકાવાસા છે, આચારાંગ સૂત્રમાં ચૂલિકા સહિત પચીશ અધ્યયનો છે, અપર્યાપ્ત અવસ્થાવાળો અને સંકિલ્પ પરિણામવાળો વિકલેદ્રિય મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ નામકર્મની પચીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ બાંધે છે, ગંગા અને સિંધુ નામની તથા રક્તા અને રક્તવતી નામની મહાનદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવડે પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પોતપોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડે છે, લોકવિંદુસાર નામના ચૌદમા પૂર્વમાં પચીશ વસ્તુઓ કહી છે. રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે; કેટલાક અસુરકુમાર તથા સૌધર્મ અને ર્શાનના દેવોની પચીશ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, મહિમાહેઠિમ

નામના ચોથા પ્રવેયકના દેવોની જગન્ય સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, હેઠિમઉવરિમ નામના ત્રીજા પ્રવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો પચીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને પચીશ હજાર વર્ષે આહાર રૂંચે છે, કેટલાક મન્ય જીવો પચીશ મેવે સિદ્ધ થશે.

(૨૬) દશાશ્રુત, કલ્પશ્રુત અને વ્યવહારશ્રુતના મલીને છવીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે, અમન્ય જીવોને મોહનીય કર્મની છવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની છવીશ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની છવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ર્શાનના દેવોની છવીશ પત્ન્યોપમની સ્થિતિ છે, પાંચમા પ્રવેયકમાં જગન્ય સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, ચોથા પ્રવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો છવીશ

પલ્લવાડીં શ્વાસ લે છે અને છવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો છવીશ ભવે સિદ્ધ થશે.

(૨૭) સાધુના સત્તાવીશ ગુણો છે, આ જંબૂદ્વીપમાં અમિજિત્ સિવાય બાકીના સત્તાવીશ નક્ષત્રોવડે વ્યવહાર ચાલે છે, એક એક નક્ષત્રમાસના સત્તાવીશ સત્તાવીશ દિવસો હોય છે, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પની પૃથ્વી સત્તાવીશ સો યોજન જાડી છે, વેદક સમક્રિતના બંધથી વિરામ પામેલા (ઉદ્દલનાવાળા) જીવને મોહનીય કર્મની સત્તાવીશ ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, શ્રાવણ શુદ્ધિ સાતમને દિવસે સત્તાવીશ અંગુલ સૂર્યની છાયા થાય ત્યારે પોરસી થાય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ પલ્લોપ-મની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની સત્તાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ

છે, છટ્ટા ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની છે, પાંચમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો સત્તાવીશ પલ્લવાડીં શ્વાસ લે છે અને સત્તાવીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો સત્તાવીશ ભવે સિદ્ધ થશે.

(૨૮) સાધુનો આચારપ્રકલ્પ અઠાવીશ પ્રકારનો કહ્યો છે, કેટલાક ભવ્યજીવોને મોહનીયકર્મની અઠાવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે, મતિજ્ઞાનના અઠાવીશ પ્રકાર છે, ઈશાન કલ્પમાં અઠાવીશ લાલ વિમાનો છે, દેવગતિને બાંધતો જીવ નામકર્મની અઠાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધે છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઠાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની અઠાવીશ સાગરોપ-મની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોની અઠાવીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમા ઐવેયક

દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઠાવીશ સાગરોપમની છે, છઠ્ઠા યકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાવીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો અઠાવીશ પંચવાડીય શ્વાસ લે છે અને અઠાવીશ હજાર વર્ષ આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો અઠાવીશ મંવે સિદ્ધ થશે.

(૨૯) પાપશ્રુતનો પ્રસંગ ઓગણત્રીશ પ્રકારે કહ્યો છે, અર્થાત્ ૨૯ પ્રકારના પાપશ્રુત કહ્યા છે, આષાઢ, માદ્ર-પદ, કાર્તિક, પોષ, ફાલ્ગુન અને વૈશાલ માસમાં ઓગણત્રીશ રાત્રિદિવસ હોય છે, ચાંદ્ર માસનો દિવસ સાધિક ઓગણત્રીશ મુહૂર્તનો હોય છે, શુભ અધ્યવસાયવાળો સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જીવ નામકર્મની તીર્થકરનામ સહિત ઓગણત્રીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધી અવશ્ય વૈમાનિક દેવ થાય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગણત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ઓગણત્રીશ સાગ-

રોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પના દેવોની ઓગણત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, આઠમા ઐવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણત્રીશ સાગરોપમની છે, સાતમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ઓગણત્રીશ પંચવાડીય શ્વાસ લે છે અને ઓગણત્રીશ હજાર વર્ષ આહાર રૂચે છે. કેટલાક મન્ય જીવો ઓગણત્રીશ મંવે મોક્ષ જશે.

(૩૦) મોહનીય કર્મ બાંધવાના ત્રીશ સ્થાનો છે, મંહિતપુત્ર નામના છઠ્ઠા ગણધર ત્રીશ વર્ષ સુધી ચારિત્રપર્યાય પાઠીને સિદ્ધિપદ પામ્યા, એક રાત્રિદિવસના કુલ ત્રીશ મુહૂર્ત હોય છે, શ્રીઅરનાથ પ્રમુ ત્રીશ ધનુષ ડંચા હતા, સહસ્રાર દેવેન્દ્રને ત્રીશ હજાર સામાનિક દેવો છે, શ્રીપાર્થનાથ પ્રમુ ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, શ્રીમહાવીરસ્વામી પળ ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ પાઠીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, રત્નપ્રભા

પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાલ નરકાવાસ છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, (સૌધર્મે ईशानના કોઈ દેવોની સ્થિતિ પણ ઉપલક્ષણથી સમજી લેવી) નવમા ઐવેયકમાં જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, આઠમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો ત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને ત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો ત્રીશ મેવે સિદ્ધિપદ પામવાના હોય છે.

(૩૧) સિદ્ધોના એકત્રીશ ગુણો પણ કહ્યા છે, મેરુ પર્વતનો પૃથ્વીતલ્લ ઉપરનો પરિધિ સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજનનો કહ્યો છે, બાહ્યમંડલે વર્તતો સૂર્ય સાધિક એકત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી જોવામાં આવે છે, અધિક માસમાં

સાધિક એકત્રીશ રાત્રિદિવસ હોય છે, સૂર્યમાસ કાંઈક ન્યૂન એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો હોય છે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ईशान કરૂપના દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત વિમાનના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, નવમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની છે, તે દેવો એકત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને એકત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક મન્ય જીવો એકત્રીશ મેવે મોક્ષ પામશે.

(૩૨) બત્રીશ યોગસંગ્રહ છે તે શ્વાસ જાળવા યોગ્ય છે, દેવેન્દ્રો બત્રીશ છે, (આમાં વ્યંતરના ૩૨ ઇન્દ્રો ગણ્યા નથી) કુંથુનાથ પ્રસુતે બત્રીશ સો ને બત્રીશ કેવલીઓ હતા,

સૌધર્મ કલ્પમાં વત્રીશ લાલ વિમાનો છે, રેવતી નક્ષત્ર વત્રીશ તારાવાલું છે (મૂલાર્થમાં બાવીશ મૂલથી થયા છે) વત્રીશ પ્રકારનું નાટ્ય છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નાર-કીઓની વત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની વત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુરકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની વત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરા-જિત વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા કેટલાક દેવોની વત્રીશ સાગ-રોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો વત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને વત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય જીવો વત્રીશ ભવવહે સિદ્ધ થવાના હોય છે.

(૩૩) ગુરુની તેત્રીશ આશાતનાઓ વર્જવાની છે, ચમરેંદ્ર નામના અસુરેંદ્રની ચમરચંચા નામની રાજધાનીના દરેક દ્વારની વહાર તેત્રીશ તેત્રીશ ભૌમનગરો રહેલા છે, મહા-

વિદેહ ક્ષેત્રનો વિષ્કંભ સાધિક તેત્રીશ હજાર યોજનનો છે, જ્યારે સૂર્ય છેલ્લાની પહેલાના ત્રીજા મંડલે વર્તે છે ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યો કાંઈક ન્યૂન તેત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી તેને જોઈ શકે છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની તેત્રીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ છે, સાતમી પૃથ્વીમાં કાલ, મહાકાલ, રોર અને મહારોર એ ચાર નરકાવાસમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે, અને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં એક સરસ્વી સર્વેની તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, કેટલાક અસુ-રકુમાર, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોની તેત્રીશ પલ્લોપ-મની સ્થિતિ છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત એ ચાર વિમાનમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે. સર્વા-ર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોની એક સરસ્વી તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તે દેવો તેત્રીશ પલ્લવાડીએ શ્વાસ લે છે અને તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર ઇચ્છે છે. કેટલાક ભવ્ય

જીવો તેત્રીશ ભવે સિદ્ધ થશે.

(૩૪) તીર્થંકરને ચોત્રીશ અતિશયો હોય છે, આ જંબૂદ્વીપમાં ચક્રવર્તીના ચોત્રીશ વિજયો છે, તેમાં ચોત્રીશ દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો છે, અને તે દ્વીપમાં उत्कृष्टથી ચોત્રીશ તીર્થ-કરો उत्पन्न થાય છે, ચમર નામના અસુરેંદ્રના ચોત્રીશ લાલ ભવનો છે, પહેલી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી એ ચારે પૃથ્વીના મઝીને કુલ ચોત્રીશ લાલ નરકાવાસા છે.

(૩૫) સત્ય વચનના (તીર્થંકરની વાણીના) અતિશયો પાંત્રીશ છે, કુંથુનાથ પ્રભુ પાંત્રીશ ધનુષ અંચા હતા, દત્ત નામના વાસુદેવ તથા નંદન નામના બલ્લદેવ પાંત્રીશ ધનુષ અંચા હતા, સૌધર્મ કલ્પમાં સુધર્મા નામની સભામાં માળ-વક નામનો ચૈત્યસ્તંભ છે તેના મધ્યના પાંત્રીશ યોજનમાં રહેલા વજ્રમય ગોલ દામહાને વિષે જિનેશ્વરોની દાઢાઓ છે, બીજી અને ચોથી પૃથ્વીના મઝીને પાંત્રીશ લાલ નરકાવાસા છે.

(૩૬) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના છત્રીશ અધ્યયનો છે, ચમર નામના અસુરેંદ્રની સુધર્મા નામની સભા છત્રીશ યોજન અંચી છે, મહાવીરસ્વામીને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી, ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પોરસીની છાયા છત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૭) કુંથુનાથ પ્રભુને સાડત્રીશ ગણધરો હતા, હૈમ-વત અને ઐરણ્યવતની જીવા સાધિક સાડત્રીશ હજાર યોજ-નની છે, વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના દ્વારપાઠની રાજધાનીઓના કિલ્લા સાડત્રીશ સાડત્રીશ યોજન અંચા છે, ક્ષુદ્રિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ નામના કાલિકશ્રુતના પહેલા વર્ગમાં સાડત્રીશ ઉદ્દેશન કાઢ કહ્યા છે, કાર્તિક વદિ સાતમને દિવસે પોરસીની છાયા સાડત્રીશ અંગુલની હોય છે.

(૩૮) પાર્શ્વનાથ પ્રભુને આડત્રીશ હજાર સાધ્વી-ઓની સંપદા હતી, હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રની જીવાનું

ધનુઃપૃષ્ઠ સાધિક આઢત્રીશ હજાર યોજનનું છે, આ મેરુપર્વ-
તનો બીજો કાંઠ આઢત્રીશ હજાર (મતાંતરે ૬૩૦૦૦)
યોજન ઝંચો છે, હુલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના બીજા વર્ગમાં
આઢત્રીશ ઉદ્દેશનકાઠ કહ્યા છે.

(૩૯) નમિનાથ પ્રમુને ઓગણચાલીશ સો અવ-
ધિજ્ઞાની હતા, અહીંદ્વીપને વિષે (પાંચ મેરુ ને ચાર ઇષુકાર
સહિત) ઓગણચાલીશ કુલપર્વતો છે, બીજી, ચોથી, પાંચમી,
છઠ્ઠી અને સાતમી એ ચારે પૃથ્વીના મઢીને કુલ ઓગણચા-
લીશ લાલ નરકાવાસા છે. જ્ઞાનાવરણીય (૫), મોહનીય
(૨૮), ગોત્ર (૨) અને આયુ (૪) આ ચારે કર્મની
મઢીને ઓગણચાલીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહેલી છે.

(૪૦) અરિષ્ટનેમિ પ્રમુને ચાલીશ હજાર સાધ્વી-
ઓની સંપદા હતી, મેરુપર્વતની ચૂલિકા ચાલીશ યોજન
ઝંચી છે, શાંતિનાથ પ્રમુ ચાલીશ ધનુષ ઝંચા હતા, મૃતાંનંદ

નામના નાગરાજના ચાલીશ લાલ ભવનો છે, હુલ્લિકાવિમાન-
પ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગમાં ચાલીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે,
ફાલ્ગુન તથા કાર્તિક માસની પૂર્ણિમાને દિવસે પોરિસીની
છાયા ચાલીશ અંગુલપ્રમાણ થાય છે, મહાશુક્ર નામના સાતમા
કલ્પમાં ચાલીશ હજાર વિમાનો છે.

(૪૧) નમિનાથ પ્રમુને એકતાલીશ હજાર સાધ્વી-
ઓની સંપદા હતી, રત્નપ્રભા, પંકપ્રભા, તમા અને તમતમા
એ ચાર પૃથ્વીના મઢીને એકતાલીશ લાલ નરકાવાસા છે,
મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના પહેલા વર્ગમાં એકતાલીશ ઉદ્દે-
શન કાઠ કહ્યા છે.

(૪૨) મહાવીરસ્વામી સાધિક વેંતાલીશ વર્ષ ચા-
રિત્ર પાલી સિદ્ધ થયા, જંબૂદ્વીપની પૂર્વદિશના છેડાથી
ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશના છેડા સુધી
વેંતાલીશ હજાર યોજનનું આંતરું છે, (અર્થાત્ જગતીથી ૪૨૦૦૦

યોજન દૂર છે) એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પળ આંતરું સમજવું, કાલોદ નામના સમુદ્રમાં વૈતાલીશ ચંદ્ર અને વૈતાલીશ સૂર્ય છે, સંમૂર્ણિમ મુજપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વૈતાલીશ હજાર વર્ષની છે, નામકર્મ વૈતાલીશ પ્રકારનું છે, લવણસમુદ્રમાં વૈતાલીશ હજાર નાગદેવતા આશ્વતર વેળાને ધારણ કરે છે, મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના બીજા વર્ગમાં વૈતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે, દરેક અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો મલીને તથા દરેક ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો મલીને વૈતાલીશ હજાર વર્ષના હોય છે.

(૪૩) પુણ્યપાપરૂપ કર્મવિપાકને દર્શાવનારા વૈતાલીશ અધ્યયનો કહ્યા છે, પહેલી, ચોથી અને પાંચમી પૃથ્વીના મલીને વૈતાલીશ લાલ નરકાવાસ છે, આ જંબૂ દ્વીપની પૂર્વદિશાના છેડાથી ગોસ્તૂમ નામના પર્વતની પૂર્વદિ-

શાના છેડા સુધીમાં (જગતીથી ૪૨૦૦૦ યોજન દૂર અને ૧૦૨૨ યોજનનો ઉપર વિષ્કંભ હોવાથી) વૈતાલીશ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે બીજી ત્રણ દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પળ આંતરું છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગના વૈતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે.

(૪૪) ઋષિમાપિતના ચુમાલીશ અધ્યયનો છે, વિમલનાથ પ્રમુના ચુમાલીશ પુરુષયુગ અનુક્રમે સિદ્ધ થયા છે, ધરેન્દ્ર નાગરાજના ચુમાલીશ લાલ મળનો છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના ચોથા વર્ગમાં ચુમાલીશ ઉદ્દેશન કાલ છે.

(૪૫) અદીદ્વીપનો આયામવિષ્કંભ પીસ્તાલીશ લાલ યોજનનો છે, સીમંતક નામના નરકાવાસનો આયામ વિષ્કંભ પીસ્તાલીશ લાલ યોજનનો છે, એ જ પ્રમાણે પહેલા દેવલોકનું ઉડુ નામનું મધ્ય વિમાન તથા રૂપદ્રાગધાર નામની પૃથ્વી પણ ૪૫ લાલ યોજન પ્રમાણ જાણવી. ધર્મનાથ પ્રમુ

પીસ્તાલીશ ધનુષ ઝંચા હતા, જંબૂદ્વીપની જગતી ને મેરુપર્વ-
તની વચ્ચે ચારે દિશાએ પીસ્તાલીશ પીસ્તાલીશ હજાર યોજ-
નનું આંતરું છે, દોઢ ક્ષેત્રવાળા સર્વે નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્તે
સુધી ચંદ્રની સાથે રહે છે, મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના પાંચમા
વર્ગમાં પીસ્તાલીશ ઉદેશન કાઠ કહ્યા છે.

(૪૬) દૃષ્ટિવાદમાં છેંતાલીશ માતૃકાપદો છે, ત્રા-
હીલિપિના છેંતાલીશ માતૃકાક્ષરો છે, પ્રભંજન નામના વાયુ-
કુમારેંદ્રના છેંતાલીશ લાલ ભવનો છે.

(૪૭) આમ્યંતર મંડલમાં રહેલો સૂર્ય સાધિક સુડ-
તાલીશ હજાર યોજન દૂર હોય ત્યારે અહીંના મનુષ્ય તેને
જોઈ શકે છે, સ્થવિર ભગવાન અગ્નિમૂર્તિ સુડતાલીશ વર્ષ
ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૪૮) દરેક ચક્રવર્તીને અડતાલીશ હજાર પટ્ટણો
હોય છે, ધર્મનાથ પ્રમુને અડતાલીશ ગણો તથા અડતાલીશ

ગણધરો હતા, સૂર્યમંડલનો વિષ્કંભ એક યોજનના એકસઠીયા
અડતાલીશ ભાગપ્રમાણ છે.

(૪૯) સાતસપ્તમિકા નામની મિથુપ્રતિમાના ઓગ-
ળપચાસ દિવસો થાય છે, દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યો
ઓગળપચાસ દિવસે યૌવનાવસ્થાને પામે છે, ત્રીંદ્રિય જીવોની
સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ઓગળપચાસ દિવસની છે.

(૫૦) મુનિસુત્રતસ્યમીને પચાસ હજાર સાઘ્વી-
ઓ હતી, અનંતસ્વામી અરિહંત પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા,
પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા (ઉપલ-
ક્ષણથી બલ્લદેવ પણ સમજવા), સર્વે દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતોનો
વિષ્કંભ પચાસ પચાસ યોજનનો છે, લાંતક કલ્પમાં પચાસ
હજાર વિમાનો છે, સર્વે તમિસ્રા અને ચંડપ્રપાત નામની
ગુફાઓ પચાસ પચાસ યોજન લાંબી છે, સર્વે કાંચન પર્વતો
શિખર ઉપર પચાસ પચાસ યોજન વિષ્કંભવાળા છે.

(૫૧) નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના એકાવન ઉદ્દેશન કાઠ છે, ચમર નામના અસુરેન્દ્રની સુધર્માં નામની સભામાં એકાવન સો સ્તંભો છે, એ જ પ્રમાણે બલીન્દ્રની પળ જાળવી, સુપ્રભ નામના બલ્લદેવ એકાવન લાલ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, દર્શનાવરણ (૯) અને નામકર્મની (૪૨) મઠીને એકાવન ઉત્તરગ્રકૃતિઓ છે.

(૫૨) મોહનીય કર્મના બાવન નામ છે, ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વદિશાના અંતથી વલ્લવામુલ નામના મહાપાતાલકલ્લશની પશ્ચિમ દિશાના અંત સુધીમાં અર્થાત્ તે વૈની વચ્ચે બાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે. એ જ પ્રમાણે દક્ષીણ પર્વતના પૂર્વ છેડાથી કેતુક નામના પાતાલકલ-શનું તથા શંખ નામના પર્વતના પૂર્વ છેડાથી શૂપ નામના પાતાલકલ્લશનું અને દક્ષીણ નામના પર્વતના પૂર્વ છેડાથી રૈશ્વર નામના પાતાલકલ્લશનું આંતરું બાવન બાવન હજાર

યોજનનું જાણું, જ્ઞાનાવરણીય (૫), નામ (૪૨) અને અંતરાય (૫) એ ત્રણે કર્મની મઠીને ઉત્તરગ્રકૃતિઓ બાવન થાય છે, સૌધર્મ (૩૨), સનત્કુમાર (૧૨) અને માર્હેન્દ્ર (૮) કલ્પના મઠીને કુલ બાવન લાલ વિમાનાવાસ છે.

(૫૩) દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપન હજાર યોજન છે, મહાહિમવાન અને રુક્મી પર્વતની જીવાનો આયામ સાધિક ત્રેપન હજાર યોજન છે, મહાવીરસ્વામીના ત્રેપન સાધુઓ એક વર્ષનો દીક્ષાપર્યાય પાઠીને અનુત્તર નામના મહાવિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા છે, સંમૂ-ર્ષિષ્ઠમ ઉપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રેપન હજાર વર્ષની છે.

(૫૪) ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં દરેક ઉત્સર્પિ-ણીમાં અને અવસર્પિણીમાં (પ્રતિવાસુદેવ ન ગણતાં) ચોપન ચોપન ઉત્તમ પુરુષો થાય છે, અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ચોપન રાત્રિદિવસ છદ્મસ્થ પર્યાય પાઠી કેવલ્લી થયા હતા,

મહાવીરસ્વામીએ એક જ દિવસે એક જ આસને બેસીને ચોપન પ્રશ્નોત્તરો કહ્યા હતા, અનંતનાથ પ્રભુને ચોપન ગણધરો હતા.

(૫૫) શ્રીમહિનાથસ્વામી પંચાવન હજાર વર્ષનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી વિજયદ્વારના પશ્ચિમ છેડા સુધી (૪૫૦૦૦ નું અંતર ને દશ હજારનો મેરુ ગણતાં) પંચાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણ દિશામાં વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત એ ત્રણ દ્વારનું આંતરું જાણવું. શ્રીમહાવીરસ્વામી છેલ્લી રાત્રિએ પંચાવન અધ્યયન પુણ્યફળના વિપાકવાળા અને પંચાવન અધ્યયન પાપફળના વિપાકવાળા કહીને સિદ્ધ થયા, પહેલી અને બીજી નરકપૃથ્વીના મઠીને પંચાવન લાલ નરકાવાસ છે, દર્શનાવરણીય (૧), નામ (૪૨) અને આયુ (૪) કર્મની મઠીને પંચાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે.

(૫૬) આ જંવૃદ્ધીપમાં છપ્પન નક્ષત્રો (બે) ચંદ્રની

સાથે યોગને પામે છે, શ્રીવિમલનાથ પ્રભુને છપ્પન ગણો અને છપ્પન ગણધરો હતા.

(૫૭) આચારંગમુત્રની ચૂલિકા સિવાય ત્રણ ગણિપિટકના કુલ સત્તાવન અધ્યયનો છે, ગોસ્તૂપ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી વડવામુલ નામના મહા પાતાલકલ્શના બરાબર મધ્ય ભાગ સુધીમાં સત્તાવન હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણના દકભાસ પર્વત અને કેતુક નામના મહાપાતાલકલ્શનું, પશ્ચિમના શંલ પર્વત અને ચૂપ નામના મહાપાતાલકલ્શનું તથા ઉત્તરના દકસીમ પર્વત અને રૈશ્વર નામના મહાપાતાલકલ્શનું આંતરું તેટલું જ જાણવું. મહિનાથ પ્રભુને સત્તાવન સો સાધુઓ મનઃ-પર્યવજ્ઞાનવાળા હતા, મહાહિમવાન અને રુક્મી પર્વતની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠની લંબાઈ સાધિક સત્તાવન હજાર યોજનની છે.

(૫૮) પહેલી, બીજી અને પાંચમી નરક પૃથ્વીના

મઢીને અઢાવન લાલ નરકાવાસા છે, જ્ઞાનાવરણીય (૫), વેદનીય (૨), આયુ (૪), નામ (૪૨) અને અંતરાય (૫) એ પાંચ મૂલકર્મની મઢીને અઢાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે. ગોસ્તૂથ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડાથી વઢવામુલ નામના મહાપાતાલકલશના મધ્યભાગ સુધી અઢાવન હજાર યોજન પ્રમાણ આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું.

(૫૧) ચંદ્ર વર્ષની એક એક ઋતુ ઓગણસાઠ દિવસાની છે, શ્રીસંભવનાથ પ્રભુએ ઓગણસાઠ લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહીને વીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, શ્રીમહિનાથ પ્રભુને ઓગણસાઠ સો અવધિજ્ઞાની હતા.

(૬૦) દરેક દુર્ય સાઠ સાઠ મુહૂર્તે એક એક મંડલ પૂર્ણ કરે છે, લવણસમુદ્રની શિલાના જલને સાઠ હજાર નાગદેવતાઓ ધારણ કરે છે, શ્રીવિમલનાથ પ્રભુ સાઠ ધનુષ

કુંચા હતા, બલિ નામના અસુરકુમારેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, ત્રહા નામના દેવેંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે, સૌધર્મ (૩૨) અને ઈશાન (૨૮) કલ્પના મઢીને સાઠ લાલ વિમાનાવાસ છે.

(૬૧) પાંચ વર્ષ પ્રમાણ એક યુગમાં એકસાઠ ઋતુ માસ આવે છે, મેરુ પર્વતનો પહેલો કાંઠ એકસાઠ હજાર (મતાંતરે ૬૩૦૦૦) યોજન ડુંચો છે, ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનના એકસઠીયા છપ્પન ભાગનું છે, એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું વિમાન પણ એકસઠીયા અઢતાઢીશ ભાગનું છે.

(૬૨) એક યુગને વિષે ત્રાસઠ પૂર્ણિમા અને ત્રાસઠ અમાવાસ્યા આવે છે, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીને ત્રાસઠ ગણ અને ત્રાસઠ ત્રણધરો હતા, શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર હમેશાં ત્રાસઠ ત્રાસઠ ભાગ વધે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં ત્રાસઠ ત્રાસઠ ભાગ હાનિ પામે છે (આ હૃદય ભાગ સમજવા), સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના

પહેલા પાથડામાં પહેલી આવલિકામાં દરેક દિશાએ બાસઠ
બાસઠ વિમાનો રહેલા છે, સર્વ વિમાનના મઢીને કુલ
બાસઠ પાથડા છે.

(૬૩) શ્રીકૃષ્ણદેવસ્વામી ત્રેસઠ લાલ પૂર્વ સુધી
મહારાજ્યમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, હરિવર્ષ અને
રમ્યક ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્ય ત્રેસઠ દિવસે યૌવન પામે છે,
નિષઘ અને નીલવંત પર્વત ઉપર ત્રેસઠ ત્રેસઠ સૂર્યમંડલ છે.

(૬૪) આઠ અષ્ટમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમા ચોસઠ
દિવસે પૂર્ણ થાય છે, અસુરકુમારના ચોસઠ લાલ ભવનો
છે, ચર્મરેદ્ર નામના અસુરકુમારેદ્રને ચોસઠ હજાર સામા-
નિક દેવો છે, પાલાના આકારે રહેલા સર્વે દધિમુલ
પર્વતોની ઝંચાઈ ચોસઠ હજાર યોજનની છે, સૌધર્મ, ईशान
અને ब्रह्मलोकના મઢીને ચોસઠ લાલ વિમાનો છે, સર્વે ચક્ર-
વર્તીઓને ચોસઠ સેરવાઢો મુક્તામણિનો હાર હોય છે.

(૬૫) આ જંબુદ્વીપમાં સૂર્યના પાંસઠ મંડલો રહેલા
છે, મૌર્યપુત્ર નામના ગણધર પાંસઠ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહી
પ્રવ્રજિત થયા હતા, સૌધર્મોવંતસક નામના વિમાનની દરેક
દિશાએ પાંસઠ પાંસઠ મૌમ નગરો છે.

(૬૬) દક્ષિણાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં છાસઠ ચંદ્ર અને
છાસઠ સૂર્ય પ્રકાશે છે, તે જ પ્રમાણે ઉત્તરાર્ધમાં પળ છાસઠ
ચંદ્ર સૂર્ય પ્રકાશે છે, શ્રીશ્રેયાંસ પ્રમુને છાસઠ ગણો અને
છાસઠ ગણધરો હતા, મતિજ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છાસઠ
સાગરોપમની છે.

(૬૭) એક યુગમાં સડસઠ નક્ષત્ર માસો આવે છે,
હૈમવત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રની વાહા સાધિક સડસઠ સો
યોજન છે, મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમદ્વીપની
પૂર્વ દિશાના છેડા સુધી સડસઠ હજાર યોજનનું આંતરું છે,
સર્વ નક્ષત્રોની સીમાનો વિષ્કંભ સડસઠમે ભાગે કરીને સમાન

અંશવાલ્લો થાય છે.

(૬૮) ધાતકીલુંડ દ્વીપમાં અહસઠ ચક્રવર્તીના વિજયો અને અહસઠ રાજધાનીઓ છે, ઉત્કૃષ્ટપણે અહસઠ તીર્થંકરો ઉત્પન્ન થાય છે, એ જ પ્રમાણે ચક્રવર્તી, બલદેવ અને વાસુદેવ પણ જાણવા, પુષ્કરાર્ધદ્વીપને વિષે પણ તે જ પ્રમાણે સર્વ જાણવું. શ્રીવિમલનાથસ્વામીને અહસઠ હજાર સાધુઓ હતા.

(૬૯) અહીં દ્વીપમાં મેરુ પર્વત વિના વાકી સર્વ મઝીને ઓગળોતેર ક્ષેત્ર અને વર્ષધર પર્વતો છે (૩૫ ક્ષેત્રો ૩૦ વર્ષધર પર્વતો ને ૪ ઇષુકાર સમજવા), મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપના પશ્ચિમ છેડા સુધી ઓગળોતેર હજાર યોજનનું આંતરું છે, મોહનીય કર્મ સિવાય બીજા સાત કર્મની મઝીને ઓગળોતેર ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે.

(૭૦) મહાવીરસ્વામી વર્ષાક્રતુના વીશ દિવસ સાહિત એક માસ વ્યતીત થયે સતે અને સીતેર દિવસ વાકી

રહે સતે ચોમાસુ રહ્યા (પર્યુષણા કરી એટલે રહેવાનો નિર્ણય કર્યો), શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ પરિપૂર્ણ સીતેર વર્ષ સાધુપર્યાય પાઠીને સિદ્ધ થયા, શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી સીતેર ધનુષ ઝંચા હતા, મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સીતેર કોઢાકોઢી સાગરોપ-મની છે, મોહદ્ર કલ્પના ઇંદ્રને સીતેર હજાર સામાનિક દેવો છે.

(૭૧) ચોથા ચંદ્ર સંવત્સરના હેમંત ક્રતુના એકોતેર દિવસ જાય ત્યારે સૂર્ય સર્વ વાલ્ય મંડલથી પાછો ફરે છે, વીર્યપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં એકોતેર પ્રામત છે, શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુ એકોતેર લાલ પૂર્વ ગૃહવાસ મધ્યે રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, સગર નામના ચક્રવર્તી પણ એકોતેર લાલ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવીને પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૨) સુવર્ણકુમારના વૉતેર લાલ ભવનો છે, લવણસમુદ્રની વહારની વેલ્લને વૉતેર હજાર ત્રાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે, શ્રીમહાવીરસ્વામી વૉતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

યુગ ॥

ચોથું અંગ

॥ ૧૪ ॥

પાઠી સિદ્ધ થયા, અચલભ્રાતા નામના ગણધર બૌતેર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં બૌતેર ચંદ્ર અને બૌતેર સૂર્ય પ્રકાશે છે, દરેક ચક્રવર્તીને બૌતેર હજાર પુર હોય છે, પુરુષની બૌતેર કલાઓ હોય છે, સંમર્ચિલમ સેવર પર્વદ્રિય તિર્યચની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બૌતેર હજાર વર્ષની છે.

(૭૩) હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવા સાધિક તૌતેર હજાર યોજનની છે, વિજય નામના વીજા વલ્લદેવ તૌતેર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા.

(૭૪) અગ્નિભૂતિ નામના ગણધર ચુમોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા. નિષધ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા તિગિચ્છ નામના મહાદ્રહથકી સીતોદા નામની મહાનદી સાધિક ચુમોતેર સો યોજન ઉત્તરદિશા સન્મુલ્લ વહન કરીને સીતોદાપ્રપાતકુંડમાં પડે છે, તે જ રીતે સીતા નામની મહાનદી દક્ષિણ દિશા તરફ વહેતી સતી સીતા-

પ્રપાતકુંડમાં પડે છે, ચોથી પૃથ્વી સિવાય વાકીની છ નરક-પૃથ્વીને વિષે કુલ ચુમોતેર લાખ નરકાવાસા રહેલા છે.

(૭૫) સુવિધિનાથ પ્રમુને પંચોતેર સો સામાન્ય કેવલી હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રમુ પંચોતેર હજાર પૂર્વ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા, શ્રીશાંતિનાથ પ્રમુ પંચોતેર હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહીને પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૬) વિદ્યુત્કુમારના આવાસો છૌતેર લાખ છે, એ જ પ્રમાણે દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુ-મૌરદ્ર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર એ છાપ શુગલના એટલે દક્ષિણ ઉત્તર દિશાના મઠીને છૌતેર છૌતેર લાખ ભવનો છે.

(૭૭) ભરત ચક્રવર્તી સત્તોતેર લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહીને પછી મહારાજાના અભિષેકને પામ્યા હતા, અંગવંશના સત્તોતેર રાજા પ્રવ્રજિત થયા હતા, ગર્વતોય અને તુષિત નામના બે લોકાંતિક દેવોને સત્તોતેર હજાર દેવોનો

પરિવાર છે, એક એક મુહૂર્ત સત્તોતેર લવપ્રમાણ કહ્યો છે.
(૭૮) શક્રેન્દ્રનો વૈશ્રમણ નામનો લોકપાઠ સુવર્ણ-
કુમાર અને દ્વીપકુમારના અઢોતેર લાખ આવાસનો અધિ-
પતિ છે અર્થાત્ તે વે નિકાય તેના તાવાની છે, અંકપિત
નામના સ્થવિર અઢોતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાઢીને સિદ્ધ થયા,
ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પહેલા મંડલથી ઓગણચાઢી-
શમાં મંડલ સુધીમાં એક મુહૂર્તના અઢોતેર ભાગ પ્રમાણ દિવ-
સને હાનિ પમાડીને તથા તેટલી જ રાત્રિમાં વૃદ્ધિ કરીને
ચાલે છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય તેટલો
જ દિવસને ઘટાડે છે અને રાત્રિને વૃદ્ધિ પમાડે છે.

(૭૯) વડવામુખ નામના પાતાલકલ્કશના નીચેના
છેડાથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના છેડા સુધી ઓગણ-
પૈંશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે કેતુ, ચૂપ
અને રૈશ્વર નામના પાતાલકલ્કશનું આંતરું જાણવું, છઠ્ઠી તરક

પૃથ્વીના મધ્યભાગથી છઠ્ઠા ઘનોદધિના નીચલા છેડા સુધીમાં
ઓગણપૈંશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, આ જંબૂદ્વીપના દરેક
દ્વારનું આંતરું સાધિક ઓગણપૈંશી હજાર યોજનનું છે (આની
સ્પષ્ટતા ટીકાકારે કરેલી છે).

(૮૦) શ્રીશ્રેયાંસ પ્રમુ પૈંશી ધનુષ ડુંચા હતા,
ત્રિપ્તુ વાસુદેવ અને અચલ નામના ચઢ્ઢદેવ પણ પૈંશી ધનુષ
ડુંચા હતા, ત્રિપ્તુ વાસુદેવ પૈંશી લાખ વર્ષ સુધી મહારાજા-
પણે રહ્યા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો અઢ્યહલ કાંડ પૈંશી હજાર
યોજન જાડો છે, રૈશ્વરેન્દ્રને પૈંશી હજાર સામાનિક દેવો છે,
આ જંબૂદ્વીપની અંદર એક સો ને પૈંશી યોજન આવીને ઉત્તર
દિશામાં સૂર્ય પ્રથમ ઉદય પામે છે.

(૮૧) નવ નવસિકા નામની ભિલુપ્રતિમા એકાદશી
દિવસે પૂર્ણ થાય છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રભુને એકાદશી સો મન:-
પર્યવજ્ઞાની હતા, વિવાહપ્રજ્ઞતિમાં એકાદશી અધ્યયનો કહ્યાં છે.

(૮૨) આ જંબૂદ્વીપમાં સૂર્યને બે વાર જવા આવવાના મંડલો એક સો ને વાંશી છે, શ્રીમહાવીરસ્વામી વાંશી દિવસ ગયા ત્યારે એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, મહાહિમવાન તથા રુક્મી પર્વતના ઉપરના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી વાંશી સો યોજન થાય છે.

(૮૩) શ્રીમહાવીરસ્વામી વાંશીમે દિવસે એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભમાં લઈ જવાયા હતા, શ્રીશીતલનાથ પ્રભુને વાંશી ગળો અને વાંશી ગળધરો હતા, મંડિતપુત્ર નામના ગળધર વાંશી વર્ષનું આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, શ્રીઋષભ-સ્વામી વાંશી લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા, ભરત ચક્રવર્તી વાંશી લાલ પૂર્વ ગૃહવાસમાં રહી કેવલી થયા હતા.

(૮૪) ચોરાશી લાલ નરકાવાસા છે, શ્રીઋષભ-સ્વામી ચોરાશી લાલ પૂર્વનું કુલ આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા,

૯ જ પ્રમાણે ભરતચક્રી, વાહુબલિ, જાહ્વી અને સુંદરી વિષે પળ જાણવું, શ્રીશ્રેયાંસ પ્રભુ ચોરાશી લાલ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, ત્રિપુષ્ઠ વાસુદેવ ચોરાશી લાલ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠીને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં નારકી થયા, શર્કેદ્રને ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવો છે, બહારના સર્વ મેરુપર્વતો ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ડુંચા છે, સર્વ અંજનગિરિઓ ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ડુંચા છે, હરિવાસ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાના ધનુઃપૃષ્ઠની લંબાઈ સાધિક ચોરાશી હજાર યોજનની છે, પંકવહુલ નામના પ્રથમ પૃથ્વીકાંડના ઉપરના છેડાથી નીચેના છેડા સુધી ચોરાશી લાલ યોજનનું આંતરું છે, ભગવતી સૂત્રમાં કુલ ચોરાશી હજાર પદો કહેલા છે, નાગકુમારના આવાસો ચોરાશી લાલ છે, ચોરાશી હજાર પ્રકીર્ણકો છે (ઋષભદેવના મુનિઓને આશ્રીને સંભવે છે), ચોરાશી લાલ જીવાયોનિ છે, પૂર્વથી આરંભીને

દરેક અંકને ચોરાશી ચોરાશી લાલે ગુણતાં છેવટનો શીર્ષ-
પ્રદેલિકા અંક આવે છે, શ્રીઋષભદેવ સ્વામીને ચોરાશી હજાર
સાધુઓની સંપદા હતી, સર્વ વૈમાનિકના વિમાનો સાધિક
ચોરાશી લાલની સંખ્યાવાળા છે.

(૮૫) આચારાંગ સૂત્રના ચૂલિકા સહિત પંચાશી
ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે, ધાતકી શંકના ને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપના
ત્રે મેરુ જમીનમાં એક હજાર યોજન ઝંડા છે તે સુધાં કુલ
પંચાશી હજાર યોજન ઝંડા છે, રુચક દ્વીપનો મંડલિક
(ગોળાકાર રુચક) પર્વત જમીનમાં એક હજાર ઝંડો છે તે
સુધાં પંચાશી હજાર યોજન ઝંચો છે, નંદનવનના નીચેના
છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી પંચાશી સો
યોજનનું આંતરું છે.

(૮૬) શ્રીસુવિધિનાથને છાશી ગળો અને છાશી
ગળધરો હતા, શ્રીસુપાર્શ્વનાથ પ્રમુને છાશી સો વાદી હતા,

બીજી પૃથ્વીનાં મધ્યભાગથી બીજા ઘનોદધિના નીચેના છેડા
સુધી છાશી હજાર યોજનનું આંતરું છે. (બીજી નરકના
પૃથ્વીપિંડનું અર્ધ ૬૬૦૦૦ અને ઘનોદધિ ૨૦૦૦૦ મઢીને
૮૬૦૦૦ જાળવા.)

(૮૭) મેરુ પર્વતના પૂર્વના છેડાથી ગોસ્તૂમ નામના
આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજ-
નનું આંતરું છે, મેરુ પર્વતના દક્ષિણ છેડાથી દકભાસ નામના
આવાસ પર્વતના ઉત્તર છેડા સુધી સત્તાશી હજાર યોજનનું
આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી શંખ
નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી સત્તાશી હજાર
યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે મેરુ પર્વતના ઉત્તર છેડાથી
દકસીમ નામના આવાસ પર્વતના દક્ષિણ છેડા સુધી સત્તાશી
હજાર યોજનનું આંતરું છે, મહાહિમવાનપરના કૂટના ઉપરના
છેડાથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના છેડા સુધી સત્તાશી સો

યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે રુક્મીના કૃતનું પણ જાણવું.

(૮૮) દરેક ચંદ્ર-સૂર્યને અઠાશી અઠાશી મહા પ્રહોરૂપ પરિવાર છે, દૃષ્ટિવાદના અઠાશી સૂત્રો છે, મેરુ પર્વ-તના પૂર્વ છેડાથી ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઠાશી હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે બાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું, સર્વ આમ્યંતર મંડલરૂપ બહારની ઉત્તર દિશાથી દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય ચુમાલીશમા મંડલે આવે ત્યારે મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાશી ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ કરીને અને તેટલી જ રાત્રિની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે, તથા દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તરાયણ તરફ આવતો સૂર્ય ચુમા-લીશમા મંડલે આવે ત્યારે મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાશી ભાગ જેટલી રાત્રિની હાનિ કરીને અને તેટલી જ દિવસની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે.

(૮૯) શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ ભગવાન આ અવસર્પિણીના

ત્રીજા આરાને છેડે નેવાશી પલ્લવાડીયા બાકી રહ્યા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યા, શ્રીમહાવીરસ્વામી આ અવસર્પિણીના ચોથા આરાના નેવાશી પલ્લવાડીયા બાકી હતા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યા, હરિષેણ નામના ચક્રવર્તીએ નેવાશી સો વર્ષ સુધી રાજ્ય ભોગવ્યું, શ્રીશાંતિનાથ પ્રમુને નેવાશી હજાર સાધ્વીઓની સંપદા હતી.

(૯૦) શ્રીશીતલનાથ પ્રમુ નેત્રુ ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીઅજિતનાથ પ્રમુને નેત્રું ગણ અને નેત્રું ગણધરો હતા, સ્વયંભૂ વાસુદેવે નેત્રું વર્ષ દિગ્વિજય કર્યો હતો, સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતોના ઉપરના છેડાથી સૌગંધિક કાંડના હેઠલા છેડા સુધી નેત્રું સો યોજનનું આંતરું છે.

(૯૧) બીજાનું વૈયાવૃત્ત્યકર્મ કરવાની પ્રતિમાઓ એકાણુ છે, કાલોદધિની પરિધિ સાધિક એકાણુ લાલ યોજનની છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રમુને એકાણુ સો અવધિજ્ઞાનીઓ હતા, આયુ અને ગોત્ર એ બે કર્મ વિના બાકીના છ કર્મની એકાણુ

રાણુ સો અવધિજ્ઞાની હતા.

(૧૫) શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામીને પંચાણુ ગણો અને પંચાણુ ગણધરો હતા, જંબૂદ્વીપના છેડાથી ચારે દિશામાં લવણસમુદ્રને વિષે પંચાણુ પંચાણુ હજાર યોજન જઈએ ત્યારે ચાર પાતાલકલશો આવે છે, લવણસમુદ્રની વન્ને વાહુએ પંચાણુ પંચાણુ પ્રદેશો ડુંડાઈ અને ડુંચાઈની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે, શ્રીકુંથુનાથ પ્રમુ પંચાણુ હજાર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, સ્થવિર મૌર્યપુત્ર પંચાણુ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા.

(૧૬) દરેક ચક્રવર્તી રાજાને છન્નુ કરોડ ગામ હોય છે, વાયુકુમાર દેવના ભવનાવાસા છન્નુ લાલ છે, વ્યાવહારિક દંડ છન્નુ આંગલ લાંબો હોય છે, એ જ પ્રમાણે ધનુષ, નાલિકા, ધોસરુ, ધરી અને સાંવેલું પળ છન્નુ છન્નુ આંગલના હોય છે, સૂર્ય આભ્યંતર મંડલમાં હોય ત્યારે પહેલું

ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે. (એમાં નામકર્મની ૪૨ ગણેલ છે.)

(૧૨) વાણુ પ્રતિમાઓ વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહરૂપ કહેલ છે, ઇંદ્રભૂતિ ગણધર વાણુ વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાલી સિદ્ધ થયા, મેરુ પર્વતના મધ્યભાગથી ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધીમાં વાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીના ત્રણેનું જાણવું.

(૧૩) શ્રીચંદ્રપ્રભ પ્રમુને ત્રાણુ ગણ અને ત્રાણુ ગણધરો હતા, શ્રીશાંતિનાથ પ્રમુને ત્રાણુ સો ચૌદપૂર્વી હતા, ત્રાણુમા મંડલે રહેલો સૂર્ય આભ્યંતર મંડલ તરફ જતો અથવા વાહ્ય મંડલ તરફ જતો સરલા અહોરાત્રને વિષમ કરે છે અર્થાત્ ત્રાણુમા મંડલમાં આવે છે, ત્યારે સમપણું અહોરાત્રનું મંદીને વિષમપણું થાય છે.

(૧૪) નિષધ અને નીલવંત પર્વતની જીવા સાધિક ચોરાણુ હજાર યોજનની છે, શ્રીઅજિતનાથસ્વામીને ચો-

મુહૂર્તે છન્નુ અંગુલની છાયાવાલું હોય છે.

(૧૭) મેરુ પર્વતના પશ્ચિમના છેડાથી ગોસ્તૂમ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા સુધી સત્તાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે વાકીની ત્રણે દિશામાં જાણવું, આઠે કર્મની મઢીને સત્તાણુ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (એમાં નામકર્મની ૪૨ ગણેલી છે), હરિષેણ નામના ચક્રવર્તી કાંઈક ઓછા સત્તાણુ સો વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૧૮) નંદનવનના ઉપરના છેડાથી પાંડુક વનના નીચલા છેડા સુધી અઠાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડાથી ગોસ્તૂમ પર્વતના પૂર્વ છેડા સુધી અઠાણુ હજાર યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે શેષ ત્રણ દિશામાં જાણવું, દક્ષિણ ભરતાર્ધનું ધનુઃપૃષ્ઠ કાંઈક ઓછા અઠાણુ સો યોજન લાંબું છે, ઉત્તર દિશામાં પ્રથમ છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળપચાસમે મંડળે રહીને એક

મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાણુ ભાગ દિવસની હાનિ કરી અને રાત્રિની વૃદ્ધિ કરીને ચાલે છે, તથા દક્ષિણ દિશામાં વીજા છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળપચાસમે મંડળે રહીને મુહૂર્તના એકસઠીયા અઠાણુ ભાગ રાત્રિની હાનિ અને દિવસની વૃદ્ધિ કરતો ચાલે છે, રેવતિ નક્ષત્રથી જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર સુધીના ઓગળીશ નક્ષત્રોની કુલ અઠાણુ તારાઓ છે.

(૧૯) મેરુ પર્વત નવાણુ હજાર યોજન ડુંગ્રો છે, નંદન વનના પૂર્વ છેડાથી પશ્ચિમ છેડા સુધી નવાણુ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે દક્ષિણ છેડાથી ઉત્તર છેડા સુધી જાણવું, ઉત્તરનું સર્વ આશ્વિંતર પહેલું સૂર્યમંડળ આયામ વિષ્કંભવડે સાધિક નવાણુ હજાર યોજનપ્રમાણ છે, એ જ પ્રમાણે વીજું અને ત્રીજું મંડળ પણ જાણવું, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અંજન નામના કાંડની નીચેના છેડાથી વાળન્યંતરના ભૂમિ-ગૃહના ઉપરના છેડા સુધી નવાણુ સો યોજન આંતરું છે.

હતા, સર્વે મહાહિમવંત અને રૂપી નામના વર્ષધર પર્વતો
બસો બસો યોજન ડુંચા અને વસો વસો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા
છે, આ જંબૂદ્વીપમાં બસો કંચનગિરિઓ છે.

(૨૫૦) પદ્મપ્રભસ્વામી અહીં સો ધનુષ ડુંચા હતા,
અસુરકુમાર દેવોના પ્રાસાદાવંતસક અહીં સો યોજન ડુંચા છે.

(૩૦૦) શ્રીસુમતિસ્વામી ત્રણ સો ધનુષ ડુંચા હતા,
શ્રીઅરિષ્ટેનિમિ પ્રસુ ત્રણ સો વર્ષે કુમારપણે રહીને પ્રવ્રજિત
થયા. વૈમાનિક દેવોના વિમાનના કિલ્લા ત્રણ સો ત્રણ સો
યોજન ડુંચા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને ત્રણ સો ચૌદપૂર્વી હતા,
પાંચ સો ધનુષ પ્રમાણવાળા ચરમશરીરી સિદ્ધિપદને પામ્યા હોય
તેના જીવપ્રદેશની અવગાહના સાધિક ત્રણ સો ધનુષની હોય છે.

(૩૫૦) શ્રીપાર્શ્વનાથ સ્વામીને સાડા ત્રણ સો
ચૌદપૂર્વી હતા, શ્રીઅભિનંદનસ્વામી સાડાત્રણ સો ધનુષ
ડુંચા હતા.

(૧૦૦) દશ દશમિકા નામની મિથુપ્રતિમાના
સો દિવસ થાય છે, શતભિષક નામના નક્ષત્રને સો તારાઓ
છે, શ્રીસુવિધિનાથ સો ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રસુ
સો વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા, એ જ પ્રમાણે
સુધર્માસ્વામી પણ સો વર્ષનું આયુષ્ય પાઠી સિદ્ધ થયા, સર્વે
દીર્ઘવૈતાહ્ય પર્વતો સો સો ગાડ ડુંચા છે, સર્વે હુલ્લહિમવંત
અને શિલરી પર્વતો સો સો યોજન ડુંચા છે, અને સો સો
ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા છે, સર્વે કંચનગિરિઓ સો સો યોજન
ડુંચા, સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા અને સો સો યોજન
મૂળમાં વિષ્ણુભવાળા છે.

(૧૫૦) ચંદ્રપ્રભ અરિહંત દોઢસો ધનુષ ડુંચા હતા,
આરણ તથા અચ્યુત કલ્પમાં દોઢસો વિમાનો છે. (બે મઝીને
ત્રણ સો છે. ઇંદ્ર વેનો એક છે.)

(૨૦૦) શ્રીસુપાર્શ્વનાથ સ્વામી વસો ધનુષ ડુંચા

(૪૦૦) શ્રી સંભવનાથસ્વામી ચાર સો ધનુષ
 ડુંચા હતા, સર્વે નિષધ અને નીલવંત પર્વતો ચાર સો ચાર
 સો યોજન ડુંચા તથા ચાર સો ચાર સો ગાડ પૃથ્વીમાં ડુંડા
 છે. સર્વે વશસ્કાર પર્વતો નિષધ અને નીલવંત પર્વતોની પાસે
 ચાર સો ચાર સો યોજન ડુંચા અને ચાર સો ચાર સો ગાડ
 પૃથ્વીમાં ડુંડા છે, આનત અને પ્રાણત કલ્પને વિષે ચાર સો
 વિમાનો છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને ચાર સો વાદીઓ હતા.

(૪૫૦) શ્રીઅજિતનાથસ્વામી સાડા ચાર સો ધનુષ
 ડુંચા હતા, સગર ચક્રવર્તી પળ સાડાચાર સો ધનુષ ડુંચા હતા.

(૫૦૦) સર્વે વશસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા
 મહાનદી પાસે તથા ગજદંતાઓ મેરુપર્વતની પાસે પાંચ સો
 પાંચ સો યોજન ડુંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ડુંડા છે,
 વશસ્કારો પાંચ સો યોજન એક સરસા પહોળા છે. સર્વે વર્ષધર
 ઉપરના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂઝમાં પાંચ

સો પાંચ સો યોજન વિષ્ણુભવાળા છે, શ્રીઋષભદેવસ્વામી પાંચ
 સો ધનુષ ડુંચા હતા, ભરતચક્રી પળ પાંચ સો ધનુષ ડુંચા
 હતા, સૌમનસ, ગંધમાદન, વિદ્યુત્પ્રભ અને માલવંત નામના
 ગજદંતા પર્વતો મેરુપર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન
 ડુંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ડુંડા છે, સર્વે વશસ્કાર
 ઉપરના કૂટો હરિ અને હરિસ્સહ એ વે કૂટને વર્જીને પાંચ સો
 પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂઝમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન
 લાંબા પહોળા છે, એક વઝકૂટને વર્જીને વાકીના નંદનવનના
 કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા અને મૂઝમાં પાંચ સો
 પાંચ સો યોજન લાંબા પહોળા છે, સૌધર્મ અને રૂશાન કલ્પ-
 માંના વિમાનો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ડુંચા છે.

(૬૦૦) સનત્કુમાર અને માહેદ્ર કલ્પના વિમાનો
 છ સો યોજન ડુંચા છે, શુભહિમવંતના કૂટની ઉપરના છેડાથી
 શુભહિમવંત પર્વતના સમમૂમિતલ સુધી છ સો યોજનનું

હજાર યોજનના કાંઠમાં મધ્યના આઠ સો યોજનને વિષે વાળવ્યંતર દેવોના મૂમિનગરો રહેલા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીના આઠ સો સાધુઓ અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમમૂમિભાગથી આઠ સો યોજન ડુંચે સૂર્યે ગતિ કરે છે, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ પ્રમુને આઠ સો વાદીઓ હતા.

(૧૦૦) આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પના વિમાનો નવ સો યોજન ડુંચા છે, નિષધકૂટના ઉપરના હેઢાથી નિષધ પર્વતના સમાન મૂમિતલ્લ સુધી નવ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે નીલવંત પર્વત ને તેના કૂટનું પળ જાણવું, વિમલવાહન નામના કુલકર નવ સો ધનુષ ડુંચા હતા, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સમાન મૂમિભાગથી નવ સો યોજન ડુંચે ઉપરના તારા ચાલે છે, નિષધ પર્વતના ઉપલા શિખર તલ્લથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા કાંઠના મધ્ય ભાગ સુધી નવ સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે નીલવંતનું

આંતરું છે, (સો યોજન ડુંચો પર્વત ને પાંચ સો યોજન ડુંચા કૂટ-વે મઝીને છસો જાણવા) એ જ પ્રમાણે શિખરી કૂટનું પળ જાણવું, શ્રીપાર્થનાથ પ્રમુને છ સો વાદીઓ હતા, અભિ-ચંદ્ર નામના કુલકર છ સો ધનુષ ડુંચા હતા, શ્રીવાસુપ્ત્ય-સ્વામી છ સો પુરુષોની સાથે પ્રવ્રજિત થયા હતા.

(૭૦૦) વ્રહ્મ અને લાંતક કલ્પના વિમાનો સાત સો યોજન ડુંચા છે, શ્રીમહાવીરસ્વામીને સાત સો કેવઢી અને સાત સો વૈક્રિય લઙ્ઘિવાઢા હતા, શ્રીઅરિષ્ટનેમિ ભગ-વાન કાંઈક ન્યૂન સાત સો વર્ષ કેવઢી પર્યાયને પાઢી સિદ્ધ થયા, મહાહિમવાન કૂટના ઉપરના હેઢાથી મહાહિમવાન વર્ષ-ધર પર્વતના સમમૂમિતલ્લ સુધી સાત સો યોજનનું આંતરું છે, એ જ પ્રમાણે રૂપી પર્વત ને તેના કૂટનું પળ જાણવું.

(૮૦૦) મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પના વિમાનો આઠ સો યોજન ડુંચા છે, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા એક

પળ જાણવું.

(૧૦૦૦) નવે ટ્રેવેયક વિમાનો હજાર હજાર યોજન ડુંચા છે, સર્વે યમક પર્વતો હજાર હજાર યોજન ડુંચા, હજાર હજાર ગાડ ડુંડા અને મૂઠમાં હજાર હજાર યોજન આયામવિષ્કંભવાળા છે, એ જ પ્રમાણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ જાણવા, સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતો પણ એ જ પ્રમાણે છે, વિશેષ એ કે આ પર્વતો સર્વત્ર સરખા પાલના આકારે રહેલા છે, વક્ષસ્કાર પરના બીજા કૂટોને વર્જીને હરિકૂટ અને હરિસહ કૂટ એક એક હજાર યોજન ડુંચા છે અને મૂઠમાં હજાર યોજન વિષ્કંભવાળા છે, એ જ પ્રમાણે નંદનવનના બીજા કૂટોને વર્જીને બઠ્ઠકૂટ પણ હજાર યોજન ડુંચો છે, શ્રી-અરિષ્ટનેમિ ભગવાન એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રસુને એક હજાર કેવલી હતા અને તેટલા જ મુનિ સિદ્ધ થયા હતા. પદ્મદ્રહ અને પુંડરીકદ્રહ

હજાર હજાર યોજન લાંબા છે.

(૧૧૦૦) અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો અગ્યાર સો યોજન ડુંચા છે, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુને અગ્યાર સો વૈક્રિય-લબ્ધિવાળા સાધુઓ હતા.

(૨૦૦૦) મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક દ્રહો બંને હજાર યોજન લાંબા છે.

(૩૦૦૦) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વજ્રકાંડના ઉપરના છેડાથી લોહિતાક્ષ કાંડના નીચેના છેડા સુધી ત્રણ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(૪૦૦૦) તિગિન્હ અને કેસરી દ્રહ ચાર હજાર યોજન લાંબા છે.

(૫૦૦૦) પૃથ્વીતલમાં મેરુપર્વતના મધ્યભાગે રહેલા રુચકપ્રદેશના મધ્યભાગથી ચારે દિશામાં મેરુપર્વતના છેડા સુધી પાંચ પાંચ હજાર યોજનનું આંતરું છે.

(६०००) सहस्रार कल्पमां छ हजार विमानो छे.
(७०००) रत्नप्रभा पृथ्वीना रत्नकांडना उपरना
छेडाथी पुलककांडना नीचला छेडासुधी सात हजार योजननुं
आंतरं छे.
(८०००) हरिवर्प अने रस्यक क्षेत्रनो विस्तार साधिक
आठ हजार योजननो छे.
(९०००) दक्षिणार्ध भरतक्षेत्रनी जीवा नव हजार
योजन झाझेरी लांवी छे.
(१००००) मेरुपर्वत पृथ्वीतळमां दश हजार यो-
जन विष्कंभवाळो छे.
(१०००००) आ जंबूद्वीपनो आयाम विष्कंभ एक
लाख योजननो छे.
(२०००००) लवण समुद्र गोळ विष्कंभवडे वे
लाख योजननो छे.

(३०००००) श्रीपार्श्वनाथ प्रभुने त्रण लाख ने सत्ता-
वीश हजार श्राविकाओ हती.
(४०००००) धातकीखंड द्वीपनो गोळ विष्कंभ
चार लाख योजननो छे.
(५०००००) लवण समुद्रना पूर्व छेडाथी पश्चिम
छेडा सुधी पांच लाख योजननुं आंतरं छे. (वचे एक लाख
योजननो जंबूद्वीप ने वे बाजु वे वे लाख योजन लवण समुद्र
एस कुल पांच लाख जाणवा.)
(६०००००) भरत चक्रवर्तीए छ लाख पूर्व राज्य
कर्युं हंतुं.
(७०००००) आ जंबूद्वीपनी पूर्व वेदिकाना अंतर्धी
धातकीखंडना चक्रवालना पश्चिम छेडा सुधी सात लाख योज-
ननुं आंतरं छे.
(८०००००) माहेन्द्र कल्पमां आठ लाख विमानो छे.

(૧૦૦૦) શ્રીઅજિતનાથ પ્રસ્તુતે સાધિક નવ હજાર
અવધિજ્ઞાની હતા. (અહીં લાલના સ્થાનકમાં હજારનું સ્થાનક
લખ્યું છે તે સૂત્રરચનાનું વિચિત્રપણું જાણવું).

(૧૦૦૦૦૦૦) પુરુષસિંહ વાસુદેવનું કુલ આયુષ્ય
દશ લાલ વર્ષનું હતું.

(૧૦૦૦૦૦૦૦) શ્રીમહાવીરસ્વામી પૂર્વના છઠ્ઠા
પોટિલ મુનિના ભવમાં એક કરોડ વર્ષ સાધુપર્યાય પાઠીને
સહસ્રાર દેવલોકમાં હરપત્ર થયા હતા.

(સાગરોપમ કોટાકોટિમું સ્થાન) શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ ભગ-
વાનના નિર્વાણથી હેહ્યા શ્રીમહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ સુધી
(૪૨૦૦૦ વર્ષેન્યૂન) એક કોટાકોટિ સાગરોપમનું આંતરું છે.

આ ગ્રંથમાં પ્રથમ સ્થાનથી આરંભીને કોટાકોટિ સાગરો-
પમના સ્થાન સુધીમાં જે જે વિષયો કહ્યા છે, તે સર્વે દ્વાદ-
શાંગીમાં યથાસ્થાને બતાવેલા છે એટલે કે આ સર્વ વિષયોનું

મૂળ દ્વાદશાંગી જ છે, તેથી હવે દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ વતાવ્યું
છે. તેમાં પ્રથમ બાર અંગના આચારંગ વિગેરે નામ આપી પછી
અનુક્રમે દરેક અંગમાં કેટલા કેટલા શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયનો,
વિષયો, વાચના, અનુયોગદ્વાર, પ્રતિપત્તિઓ, વેષ્ટક, શ્લોક-
સંખ્યા, ઉદ્દેશ, સમુદેશ, કુલપદો, અક્ષરો, ગમા, પર્યવો, ત્રસ,
સ્થાવર વિગેરે કહેલા છે. તે સંબંધી સંક્ષેપ આપ્યો છે. હેવટ
બારમા દષ્ટિવાદ અંગમાં સર્વ પદાર્થો કહ્યા છે. તેમાં પરિકર્મ,
સૂત્ર, પૂર્વ, અનુયોગ અને ચૂલિકા એ પાંચ ભેદો આપી તે દરે-
કના ભેદો વિગેરે આપ્યા છે તથા ચૌદે પૂર્વનાં નામ અને તે
દરેકમાં જે વિષયો કહેલા છે તે સંક્ષેપથી દેલાડ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૪૯ મા સૂત્રમાં) દ્વાદશાંગીમાં મુખ્ય
વિષય જીવ અને અજીવ એ વે હોવાથી જીવરાશિ અને
અજીવરાશિ એવા વે ભેદ કહી પ્રથમ અજીવરાશિના રૂપી અને
અરૂપી એવા વે ભેદ દેલાડ્યા છે. પછી અરૂપી અજીવરા-

શિના ધર્મોસ્તિકાય વિગેરે દશ પ્રકારો કહ્યા છે. પછી રૂપી અજીવરાશિ વિષે કહ્યું છે. પછી જીવરાશિના સંબંધમાં પ્રથમ પાંચ અનુત્તરોપપાતિક કહીને પછી અનુક્રમે બે પ્રકારના નારકી, સાતે નરક પૃથ્વીનું સ્વરૂપ, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વાયુકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્-કુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમારના ભવનો વિગેરે તથા સુધર્મોદિક વારે દેવલોક, નવ પ્રવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન એ સર્વના વિમાનો વિગેરેનું વર્ણન સંક્ષેપથી કહ્યું છે (જ્યાં સંક્ષેપ કહ્યો છે ત્યાં ટીકાકારે તેનો કાંઈક વિસ્તાર પળ કર્યો છે.)

ત્યારપછી (૧૫૦ મા સૂત્રમાં) અસુરકુમારના આવાસો, પૃથ્વીકાયના આવાસો(સ્વસ્થાનો)થી આરંભી મનુષ્ય સુધીના સ્થાનો, વાનવ્યંતરના આવાસો, જ્યોતિષીના વિમાનો અને વૈમાનિક દેવોના આવાસો કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૧ મા સૂત્રમાં) નારકીઓની સ્થિતિ

તથા સર્વોર્થસિદ્ધ પર્યંતના દેવોની સ્થિતિનો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ કાઢ કહ્યો છે.

ત્યારપછી (૧૫૨ મા સૂત્રમાં) નારકી વિગેરે ચારે ગતિના જીવોના ઔદારિક વિગેરે પાંચ પ્રકારના શરીરની અવગાહના વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૩ મા સૂત્રમાં) અવધિજ્ઞાનના ભેદ, વિષય વિગેરે નવ દ્વાર, અવધિજ્ઞાનના બે પ્રકાર, નરકમાં શીતાદિક વેદના, લેશ્યા, આહાર વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૪ મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારનો આયુષ્ય-બંધ તથા વિરહકાઢ વિગેરે કહ્યો છે.

ત્યારપછી (૧૫૫ મા સૂત્રમાં) છ પ્રકારના સંહનન અને છ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૬ મા સૂત્રમાં) પુરુષવેદ વિગેરે ત્રણ વેદ કહ્યા છે.

ત્યારપછી (૧૫૭ મા સૂત્રમાં) આ સર્વ પ્રરૂપણા અરિ-
 હંત ભગવાને સમવસરણમાં કહેલ હોવાથી સમવસરણની રચના
 કહી છે, પછી મહાવીરસ્વામી કુલકરના વંશમાં उत्पन्न થયેલા
 હોવાથી આ અવસર્પિणीમાં થયેલા સાત કુલકર તથા તેમની
 પત્નીઓનાં નામો, ચોવીશે તીર્થકરના પિતાઓનાં નામ, માતા-
 ઓનાં નામ, ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ, તેમના પૂર્વ ભવનાં
 નામ, તેમની દીક્ષા લેવા જતી વખતે કરેલી શિવિકાઓનાં નામ,
 તેમને પ્રથમ ભિક્ષા આપનારનાં નામ, તેમને ભિક્ષા મળવાનો
 સમય, ભિક્ષાના પદાર્થ, ભિક્ષાદાતાને ઘેર થયેલ સુવર્ણવૃષ્ટિ,
 ચોવીશ તીર્થકરોના ચોવીશ ચૈત્યવૃક્ષોનાં નામ, તેમના પહેલા
 શિષ્યનાં નામ, પહેલી શિષ્યાનાં નામ, વિગેરે કહ્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૮ મા સૂત્રમાં) આ અવસર્પિणीમાં આ
 જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં થયેલા બાર ચક્રવર્તીઓનાં પિતાઓનાં
 નામ, માતાઓનાં નામ, ચક્રવર્તીઓનાં નામ, તેમના સ્ત્રીરત્નનાં

નામ, નવ વલ્લદેવ તથા નવ વાસુદેવના પિતાનાં નામ, માતાનાં
 નામ, વલ્લદેવ તથા વાસુદેવના ગુણનું વિસ્તૃત વર્ણન, તેમનાં
 નામ, તેમના પૂર્વભવનાં નામ, તેમના પૂર્વભવના ધર્મચાર્યોનાં
 નામ, વાસુદેવોને નિયાણા કરવાની ભૂમિનાં નામ, નિયાણા
 કરવાનાં કારણો, નવ પ્રતિવાસુદેવોનાં નામ, નવ વાસુદેવની
 ગતિ, નવ વલ્લદેવની ગતિ વિગેરેનું વર્ણન કર્યું છે.

ત્યારપછી (૧૫૯ મા સૂત્રમાં) આ અવસર્પિणीમાં આ
 જંબૂદ્વીપના ઈરવતક્ષેત્રમાં થયેલા ચોવીશ તીર્થકરોનાં નામ,
 તથા આવતી ઉત્સર્પિणीમાં ભરતલંડમાં અને ઈરવતક્ષેત્રમાં
 થનારા કુલકરોનાં નામ, ભરતક્ષેત્રમાં થવાના ચોવીશ તીર્થ-
 કરોનાં નામ, તેમના પૂર્વભવનાં નામ વિગેરે, બાર ચક્રવર્તી-
 ઓનાં નામ, નવ વાસુદેવ તથા વલ્લદેવનાં નામ, તેમના ધર્મો-
 ચાર્યો, નિયાણાની ભૂમિ અને તેનાં કારણો, નવ પ્રતિવાસુદે-
 વનાં નામ વિગેરે. તથા ઈરવતક્ષેત્રમાં થનારા ચોવીશ તીર્થ-

કરનાં નામ, તથા ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, વઝ્રદેવ, પ્રતિવાસુદેવ
વિગેરે સંબંધી સંક્ષિપ્ત હકીકત આપી છે.
હેવટ (૧૬૦ મા સૂત્રમાં) ઉપસંહાર કરતા સતા
' સમવાય ' શબ્દના યથાર્થ નામો બતાવી ગ્રંથની સમાપ્તિ
કરી છે.

ત્યારપછી ટીકાકારે આઠ શ્લોકની પ્રશસ્તિ કરી છે. તેમાં
ટીકાકાર શ્રીઅમયદેવસૂરિય તીર્થકરાદિકને નમસ્કાર કરી

વિષયાનુ-
ક્રમ ॥

પ્રથમ આ અંગનું પ્રમાણ ઘણું હતું, તે કાઢાદિકના દોષથી
અલ્પ થયેલું હોવાથી મારા જેવાની બુદ્ધિની અલ્પતાને લીધે
આ ટીકા રચવાની મારી શક્તિ નથી, તો પણ ગુરુકૃપાથી
કાંઈક કરી છે. તેમાં મતિમાંઘટાદિકને કારણે કાંઈ સ્વલના
થઈ હોય તે પરોપકારી વિદ્વાનોએ સુધારણું વિગેરે લેવાને
પોતાના ગુરુવિગેરેની સંક્ષિપ્ત પરંપરા આપી છે.

ઈતિ શમ. સ્વસ્તિ. મંગલમ.

શ્રીસમવાયાંગ ચતુર્થ અંગનો વિષયાનુક્રમ સમાપ્ત.

श्रीसमवायाङ्ग सूत्र

(चोथुं अंग)

मूळ अने मूळ तथा टीकाना अर्थ साथे

टीकाकारनुं मंगलादिक—

श्रीवर्धमानमानम्य, समवायाङ्गवृत्तिका । विधीयतेऽन्यशास्त्राणां, प्रायः समुपजीवनात् ॥ १ ॥

श्री वर्धमानस्वामीने नमस्कार करीने समवायांग सूत्रनी वृत्ति (टीका) प्राये करीने अन्य शास्त्रोनो आश्रय-आधार लईने मारावडे कराय छे (हुं करं छुं.).

दुःसंप्रदायादसदूहनाद्वा, भणिष्यते यद्वितथं मयेह ।
तद्धीधनैर्मानुसकम्पयद्भिः, शोध्यं मतार्थक्षतिरस्तु मैवम् ॥ २ ॥

દુષ્ટ (સ્વોદા) સંપ્રદાયથી અથવા સ્વોદા તર્ક કરવાથી આ શાસ્ત્રમાં મારાથી જે કાંઈ સ્વોદા કહેવાય, તે મારા પર અનુ-
કંપા કરનારા બુદ્ધિમાનોએ શોધવું-શુદ્ધ કરવું, એવી રીતે કરવાથી મત (શાસ્ત્રસંમત) અર્થની ક્ષતિ ન થાઓ.
અહીં સ્થાનાંગ નામના ત્રીજા અંગના અનુયોગ (વ્યાખ્યા) પછી આ સમવાય નામના ચોથા અંગનો અનુયોગ અનુ-
ક્રમે પ્રાપ્ત થયેલો છે, તેથી હવે તેનો આરંભ કરાય છે. તેમાં ફલ વિગેરે દ્વારોનો વિચાર સ્થાનાંગના અનુયોગ પ્રમાણે અનુક્રમે
જાણી લેવો. વિશેષમાં આ (સમવાય) નો સમુદાય અર્થ આ પ્રમાણે છે—‘ સમ્ ’ એટલે સમ્યક્પ્રકારે, ‘ અવ ’ એટલે
અધિકપણાએ કરીને ‘ અય (અચન) ’ એટલે પરિચ્છેદ-અવધારણ અર્થાત્ જીવાત્તીવાદિક વિવિધ પદાર્થના સમૂહનું જ્ઞાન
જેમાં છે તે ‘ સમવાય ’ કહેવાય છે. અથવા ‘ સમવતરન્તિ-સંમિલન્તિ ’ એટલે વિવિધ પ્રકારના
જીવાદિક પદાર્થો જેને વિષે અભિધેય (વાચ્ય) પળાવે કરીને અવતરે છે-એકઠા થાય છે (મળે છે-જાણવામાં આવે છે)
તે ‘ સમવાય ’ કહેવાય છે. તે સમવાય પ્રવચનરૂપી પુરુષનું અંગ હોવાથી ‘ સમવાયાંગ ’ કહેવાય છે. શ્રી શ્રમણ ભગવંત
મહાવીર-વર્ધમાનસ્વામીના પાંચમા ગણધર આર્ય સુધર્માસ્વામી જંબૂ નામના પોતાના શિષ્યને સમવાયાંગનો અર્થ કહેવાને
ઇચ્છતા સતા તે વચ્ચે પોતાના ધર્માચાર્ય ભગવાનને વિષે બહુમાનને પ્રગટ કરતા તથા પોતાના વચનને વિષે સમગ્ર

૧. તસ્સ ફલજોગસંગલ-સમુદાયત્થા તેહવ દ્વારાઈ । તબ્મેયનિરુત્તિક્રમપયોયણાઈ ચ વચ્ચાઈ ॥ ૧ ॥

ફલ (પ્રયોજન), યોગ (સંબંધ), મંગલ, સમુદાયાર્થ, દ્વારો, તેના ભેદ, નિરુત્તિક્રમપ્રયોજન એટલી વાચત ગ્રંથના પ્રારંભમાં
પ્રાયે કહેલી હોય છે. (સ્થાનાંગની ટીકામાંથી આ ગાથા લેલી છે.)

વસ્તુના વિસ્તાર (સમૂહ) ના સ્વભાવ (સ્વરૂપ) ને પ્રગટ કરનાર કેવલજ્ઞાને કરીને સહિત શ્રીમહાવીરસ્વામીના વચનનો આશ્રય (આધાર) હોવાથી આ મારું વચન નિર્વિવાદપણે પ્રમાણભૂત છે એમ શિષ્યની બુદ્ધિને વિષે આરોપણ કરતા સુધર્મા-સ્વામી પ્રથમ આ સંબંધના સૂત્રને કહે છે. —

મૂ૦—સુયં મે આડસં તેણં ભગવયા એવમવ્વાયં—

અર્થ:—હે આયુષ્માન (જંબૂ) ! મેં સાંભળ્યું છે કે—તે ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે—
ટીકાર્થ:—તે એટલે જે આ રાગદ્વેષાદિક વિષમ ભાવશત્રુના સૈન્યને મૂલ સહિત ઉત્ખેડી નાંખવાથી તથા ત્રણ ભુવનના સમગ્ર પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાનવડે પોતાના અનુભવપૂર્વક વિસંવાદ રહિત વચનવાળા હોવાથી ત્રણભુવનરૂપી ઘરના આંગણમાં જેનો અમૃત જેવો ઉજ્જ્વલ યશસમૂહ પ્રસરેલો છે તેવા આ ભગવાન—સમગ્ર ऐश्वर्याદિક સમૃદ્ધિ કરીને સહિત મહાવીરસ્વામીએ આ પ્રમાણે એટલે આગલ કહેવામાં આવશે તે પ્રમાણે આત્માદિક વસ્તુતત્ત્વને કહ્યું છે. અથવા ‘ આડસંતેણં ’ એવું આહું પદ ભગવાનનું વિશેષણ તરીકે કરું. એટલે આયુષ્યવાળા—ચિરકાળના જીવિતવાળા એવા ભગવાને અથવા પાઠાં તરવડે ‘ આવસતા ’ એવું પદ કરીને ‘ મયા ’ નું વિશેષણ કરું એટલે કે ગુરુકુળને વિષે વસતા અથવા વિનયને નિમિત્તે વે કરતલવડે ગુરુના વે ચરણકમળને ‘ આમૃતશતા ’ એટલે સ્પર્શ કરતા એવા મેં, અથવા ‘ આડસંતેણં ’ એટલે પ્રીતિયુક્ત મનવડે સેવા કરતા એવા મેં (આ પ્રમાણે સાંભળ્યું છે.)

ભગવાને જે કહ્યું છે તે હવે કહેવાય છે—‘ એને આયા ’ इत्यादि. અન્ય કોઈ વાચનામાં બીજી રીતે સંબંધનું સૂત્ર

जोवामां आवे छे. ते प्रथम कहे छे.—

मू०—[इह खलु समणेणं भगवथा महावीरेणं आइगरेणं तित्थगरेणं सयंसंबुद्धेणं पुरिसुत्तमेणं पुरिससीहेणं पुरिसवरपुंडरीएणं पुरिसवरगंधहत्थिणा लोयुत्तमेणं लोगनाहेणं लोगहिएणं लोगपईवेणं लोगपज्जोअगरेणं अभयदएणं चक्खुदएणं मग्गदएणं सरणदएणं जीवदएणं धम्मदएणं धम्मदेसएणं धम्मनायगेणं धम्मसारहिणा धम्मवरचाउरंतचक्खवट्ठिणा अप्पडिहयवरनानाणदंसणधरेणं वियट्ठच्छउमेणं जिणेणं जावएणं तित्थेणं तारएणं बुद्धेणं बोहएणं मुत्तेणं सोयगेणं सबन्नुणा सबदरिसिणा सिवमयलमरुयमणंतमक्खयमवाबाहमपुणरावित्तिसिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपाविउकामेणं इमे दुवालसंगे गणिपिडगे पन्नत्ते, तं जहा—आयारे १ सूयगडे २ ठाणे ३ समवाए ४ विवाहपन्नत्ती ५ नायाधम्मकहाओ ६ उवासगदसाओ ७ अंतगडदसाओ ८ अणुत्तरोववाइदसाओ ९ पणहावागरणं १० विवागसुए ११ दिट्ठिवाए १२ । तत्थ णं जे से चउत्थे अंगे समवाए त्ति आहिते तस्स णं अयमट्ठे पन्नत्ते—तं जहा—]

મૂલાર્થ:-આ જગતમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી કે જે શ્રુતધર્મની આદિને કરનારા, તીર્થને કરનારા, પોતાની મેલે વીધ પામેલા, પુરુષોને વિષે ઉત્તમ, પુરુષ છતાં સિંહ જેવા, પુરુષ છતાં શ્રેષ્ઠ પુંડરીક જેવા, પુરુષ છતાં શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી જેવા, લોકને વિષે ઉત્તમ, લોકના નાથ, લોકને હિતકારક, લોકને પ્રદીપ સમાન, લોકને વિષે પ્રદ્યોત કરનારા, અમરને આપનાર, ચક્રુ (શ્રુતજ્ઞાન) ને આપનાર, સમ્યગ્દર્શનાદિક માર્ગને આપનાર, શરણને આપનાર, જીવનને આપનાર અથવા જીવોને વિષે દયાવાળા, ધર્મને આપનાર, ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર, ધર્મના નાયક, ધર્મના સારથિ, ધર્મના વિષયમાં ચારે દિશાના શ્રેષ્ઠ ચક્રવર્તી સમાન, અસ્ખલિત અને શ્રેષ્ઠ એવા જ્ઞાન તથા દર્શનને ધારણ કરનાર, છદ્મસ્થપણાથી રહિત થયેલા, રાગ-દ્વેષાદિકને જીતનાર, જીતાડનાર, સંસારસમુદ્રને તરનાર, વીજાને તારનાર, જીવાદિક તત્ત્વને જાણનાર, વીજા જીવોને તત્ત્વ જણાવનાર, પોતે મુક્ત થયેલા, વીજાને મુક્ત કરનાર, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી તથા સુસ્વકારક, અચલિત, રોગ રહિત, અંત રહિત, ક્ષય રહિત, વ્યાવાધા રહિત અને ફરીથી ભવમાં આવવું ન પડે તેવા સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા તે ભગવાને આ દ્વાદશાંગીરૂપ ગણિપિટક પ્રરૂપ્યું છે. તેના નામ આ પ્રમાણે.--આચારાંગ ૧, સૂત્રકૃતાંગ ૨, સ્થાનાંગ ૩, સમવાયાંગ ૪, વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) ૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતકૃત-દશા ૮, અનુત્તરોપપાતિક દશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧ અને દષ્ટિવાદ ૧૨. તેમાં જે તે (પ્રસિદ્ધ) ચોથું અંગ સમવાય નામનું કહ્યું છે, તેનો આ અર્થ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે-

ટીકાર્થ:-આ વાચના મોટી હોવાથી તેની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ. આ બીજું સૂત્ર સંગ્રહરૂપ પ્રથમ સૂત્રના જ વિસ્તાર-

રૂપે જાણવું. આની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે.—‘હ્ર’ આ લોકમાં અથવા નિર્ગ્રથના તીર્થમાં (જિનશાસનમાં). ‘સ્વલ્હ’ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે, અથવા નિશ્ચય અર્થમાં છે, તેથી આ જ જિનશાસનમાં, પળ શાક્યાદિક અન્ય શાસનમાં નહીં. ‘અમણ’ એટલે તપસ્યા કરનાર. આ ચરમજિનેશ્વરનું સાથે જ ઉત્પન્ન થયેલું બીજું નામ છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ સહસંસંતિએ કરીને એટલે સાથે જ સંસંતિપણાએ કરીને ‘અમણ’ એવું નામ થયું છે. ” ભગવાનનો અર્થ ત્રથમ (સૂત્રમાં) કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. મોટા એવા વીર તે મહાવીર કહેવાય છે. આ નામ મોટા સાત્ત્વિકપણાએ કરીને પ્રાણનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા પરીપહો અને ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ કંપાયમાન નહીં થવાથી દેવેદ્રોએ પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ ભયંકર ભયથી પણ અચલિત, પરીપહો અને ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ ક્ષમાગુણ ધારણ કરવામાં સમર્થ અને પ્રતિજ્ઞાના પાર પામનાર હોવાથી દેવોએ તેમનું ‘મહાવીર’ એવું નામ કર્યું છે. ” તે ભગવાન કેવા છે ? તે ઉપર તેમનાં વિશેષણો આપે છે—‘ આદૌ કરોતિ ઇત્યેવં શીલઃ ’ ત્રથમ આચારાદિક ગ્રંથરૂપ શ્રુતધર્મ ને તેનો અર્થ કહેનાર હોવાથી રચવાના સ્વભાવવાળા, તથા પ્રાણીઓ જેના વડે સંસારસાગરને તરે છે તે તીર્થ એટલે પ્રવચન કહેવાય છે. તે પ્રવચનથી ભિન્ન નહીં હોવાથી, અહીં ચતુર્વિધ સંઘ જ તીર્થ છે, તે તીર્થને કરવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી ભગવાન તીર્થકર કહેવાય છે. તે તીર્થકર વીજાના ઉપદેશથી વોધ પામ્યા છે એમ નથી, તેથી કહે છે કે—‘ સ્વયંસંબુદ્ધ ’ વીજાના ઉપદેશ વિના પોતાની મેલે જ હેય-ઉપોદેય વસ્તુતત્ત્વને સમ્યક્ પ્રકારે જાણનારા. આ ભગવાનનું પુરુષોત્તમપણું હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યની જેવું સ્વયંસંબુદ્ધપણું સંભવતું નથી, તેથી કહે છે કે-પુરુષોના મધ્યે તે તે પ્રકારના અતિશય રૂપાદિકવડે સર્વથી ઉપર વર્તનાર

(શ્રેષ્ઠ) હોનાથી ઉત્તમ છે તેથી પુરુષોત્તમ છે. હવે સિંહાદિક ત્રણ ઉપમાનવડે આ ભગવાનનું પુરુષોત્તમપણું સિદ્ધ કરતા સતા કહે છે કે-સિંહની જેવા શૂરવીર હોવાથી સિંહ, પુરુષરૂપે સિંહ તે પુરુષસિંહ કહેવાય છે. લોકોએ સિંહને વિષે અત્યંત પ્રકટ્ઠ શૌર્ય માન્યું છે, તેથી શૂરવીરપણાને આશ્રીને સિંહની ઉપમા આપી છે. ભગવાનને બાલ્યાવસ્થામાં પ્રત્યનીક (મિથ્યાત્વી) દેવ અન્યંત વીરાવવા આવ્યો હતો-વીરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તો પણ તે મય પામ્યા નહોતા, તથા ક્રીડા સમયે બુદ્ધિ પામતા દેવના શરીરને વજ્ર જેવી ઘુષ્ટિના પ્રહારવડે હળીને કુબ્જ કરી નાંખ્યું હતું, તેથી ભગવાનનું શૂરવીરપણું પ્રસિદ્ધ જ છે. તથા શ્રેષ્ઠ એવું જે પુંડરીક એટલે ધોલું કમલ તે વરપુંડરીક કહેવાય છે, અને પુરુષરૂપ જ જે વરપુંડરીક તે પુરુષવર-પુંડરીક કહેવાય છે. અહીં ભગવાન સર્વ અશુભ એવા મલિનપણાથી રહિત છે અને સર્વ શુભ અનુભાવોવડે શુદ્ધ છે તેથી તેનું શ્વેતપણું કહ્યું છે. તથા શ્રેષ્ઠ એવો જે ગંધહસ્તી તે વરગંધહસ્તી કહેવાય છે અને પુરુષરૂપ જે વરગંધહસ્તી તે પુરુષવરગંધહસ્તી કહેવાય છે. જેમ ગંધહસ્તીના ગંધથી જ સર્વ હસ્તીઓ ભાગી (નાશી) જાય છે, તેમના મદ ગલી જાય છે, તેમ ભગવાનના તે તે દેશના વિહારવડે જ સાત પ્રકારની રીતિઓ-સ્વસૈન્ય, પરસૈન્ય, ડુકાલ અને હમર-મરકી વિગેરે ઉપદ્રવો સો યોજન સુધીમાં નાશ પામે છે. ' તેથી ભગવાન પુરુષરૂપી શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી સમાન છે. હવે ભગવાન કેવલ પુરુષોની મધ્યે જ ઉત્તમ છે એટલું જ નહીં, પરંતુ સમગ્ર જીવલોકમાં પણ ઉત્તમ છે, તેથી કહે છે કે- ' લોકોત્તમ ' તિર્યંચ, મનુષ્ય, નારક્ષી અને દેવરૂપ ચાર પ્રકારના સમગ્ર જીવલોકને વિષે 'ઉત્તમ' એટલે જ્ઞાનીના (કેવલજ્ઞાન થવાથી ઉત્પન્ન થનારા) ચોત્રીશ અતિશયો વિગેરે અસાધારણ ગુણોના

૧. અહીં ચારે દિશામાં સો સો યોજન સમજવા.

સમૂહવડે યુક્ત હોવાથી તથા સમગ્ર સુર, અસુર, વિદ્યાધર અને મનુષ્યોના સમૂહને નમવા લાયક હોવાથી પ્રધાન છે. ભગવાનનું લોકોત્તમપણું દેખાડતા સતા કહે છે કે—‘લોકનાથ’ લોકના એટલે સંજ્ઞી ભવ્ય જીવોના જે નાથ એટલે પ્રમુ, તે લોકનાથ કહેવાય છે. અહીં ‘યોગક્ષેમકૃદ્નાથઃ’ (જે યોગ અને ક્ષેમને કરનાર હોય તે નાથ કહેવાય છે) એવું શાસ્ત્રનું વચન છે તેથી નહીં પ્રાપ્ત થયેલા સમ્યગ્દર્શનાદિકનો યોગ કરવાથી અને પ્રાપ્ત થયેલા એવા તે ગુણોનું પાલન-રક્ષણ કરવાથી આ ભગવાનનું નાથપણું સિદ્ધ થાય છે. વઢી લોકનું હિત કરનાર હોય તો જ તેનું તાત્ત્વિક (સાત્ત્વ) નાથપણું સંભવે છે, તેથી કહે છે કે—લોકના એટલે એકોન્દ્રિયાદિક સર્વ પ્રાણીસમૂહના હિતકર્ એટલે તેમની અત્યંત રક્ષાનો પ્રકર્ષ થાય તેવી પ્રરૂપણા કરવાવડે અનુકૂલ વર્તનાર હોવાથી ભગવાન લોકહિત કહેવાય છે. વઢી આ ભગવાનનું નાથપણું અને હિતકરપણું કહું, તે ભવ્ય પ્રાણીઓને યથાસ્થિત સમગ્ર વસ્તુસમૂહને દીપાવવાથી—ઓઠલાવવાથી જ સંભવે છે, અન્યથા સંભવતું નથી, તેથી કહે છે કે—વિશેષ પ્રકારના (ભવ્ય) તિર્યંચ, નર અને દેવરૂપ લોકના આખંતર (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારના સમૂહને નાશ કરવા પૂર્વક ઉત્કૃષ્ટ પદાર્થોને પ્રકાશ કરનાર હોવાથી ભગવાન પ્રદીપની જેવા પ્રદીપ હોવાથી લોકપ્રદીપ કહેવાય છે. આ (લોકપ્રદીપ) વિશેષણ દ્રષ્ટલોક (પ્રાણીઓ) ને આશ્રીને કહું છે તેથી હવે દૃશ્ય (દેખવા લાયક) લોકને આશ્રીને વિશેષણ કહે છે કે—જે જોવામાં આવે તે લોક, એવી વ્યુત્પત્તિ કરવાથી સંપૂર્ણ સૂર્યમંડલની જેવા સમગ્ર પદાર્થોના સ્વભાવને પ્રગટ કરવામાં સમર્થ એવા કેવલજ્ઞાનપૂર્વક પ્રવચન (સિદ્ધાંત) રૂપી પ્રમાના સમૂહને પ્રવર્તવિવાવડે લોકાલોકરૂપ સર્વ વસ્તુસમૂહના સ્વભાવને જે પ્રદ્યોત—પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા તે લોકપ્રદ્યોતકર કહેવાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે—

લોકનાથપણું વિગેરે વિશેષણોના યોગ (સંબંધ) વાઢા વિષ્ણુ, શંકર અને બ્રહ્મા વિગેરે દેવો પળ તે તે તીર્થંકોના મત પ્રમાણે સંભવે છે, તેથી આ ભગવાનના સંબંધમાં વિશેષ શું આવ્યું ? આવી શંકા થવાથી તેનું વિશેષપણું કહેવા માટે કહે છે કે-પ્રાણનો નાશ કરવામાં રસિક ઇવા ઉપસર્ગો કરનારા પ્રાણીને પળ જે ભય આપનારા નથી તે અભયદય કહેવાય છે, અથવા જેને સર્વ પ્રાણીઓના ભયને દૂર કરનારી દયા હોય તે અભયદય કહેવાય છે, તેવા તો આ ભગવાન જ છે, પળ હરિ-હરાદિક દેવો તેવા નથી. વઢી આ ભગવાન અપકાર કરનારાનો પળ અનર્થ દૂર કરે છે ઇટલું જ નહીં, પરંતુ અર્થની પ્રાપ્તિને પળ કરે છે, તે તે દેઢાડે છે, — શુભાશુભ પદાર્થનો વિભાગ (વિવેચન) કરનાર હોવાથી વધુની જેવા વધુરૂપ શ્રુતજ્ઞાનને જે આપે છે, તે વધુર્દય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુ આપીને ઇચ્છિત સ્થાને જવાનો માર્ગ દેઢાડનાર પુરુષ મહાઉપકારી હોય છે- કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું, તે જ વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રરૂપ શુક્તિપદના માર્ગને જે આપે છે-દેઢાડે છે તે માર્ગદય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુનું ઉઢાડવું અને માર્ગનું દેઢાડવું કરીને ચૌરાદિકથી ઉપદ્રવ પામતા પ્રાણીઓને ઉપદ્રવ રહિત ઇવા સ્થાનને પમાડનાર પુરુષ પરમ ઉપકારી થાય છે-કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું. તે જ વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-શરણ ઇટલે અજ્ઞાનરૂપી ઉપદ્રવોથી હણાયેલા પ્રાણીઓને રક્ષણ કરવાનું સ્થાન અર્થાત્ આંડું સ્થાન પરમાર્થથી નિર્વાણ-મોક્ષસ્થાન છે, તેને જે આપનારા તે શરણદય કહેવાય છે. વઢી જેમ લોકમાં વધુ, માર્ગ અને શરણ આપવાથી દુઃખી પ્રાણીઓને જીવિત આપ્યું કહેવાય છે, તેમ અહીં પળ જાણવું. તે વાવત દેઢાડતા સતા કહે છે કે-જીવ ઇટલે ભાવપ્રાણનું ધારણ કરવું તે અર્થાત્ અમરણધર્મપણું (કોઈ પળ વઢત મરણ ન થાય તે)

આવા જીવનને જે આપે તે જીવદય કહેવાય છે. આ હમણાં કહેલ વિશેષણોનો સમૂહ ભગવાનની ધર્મમય મૂર્તિ હોવાથી પ્રાપ્ત થાય છે-લાગુ પડે છે. તેથી બીજા પાંચ વિશેષણોવડે ભગવાનના ધર્મમયપણાને કહે છે-બતાવે છે.-દુર્ગતિમાં પડતા જંતુઓને ધારણ કરવાના સ્વભાવવાળો જે હોય તે ધર્મ કહેવાય છે. તે ધર્મ શ્રુત અને ચારિત્ર એમ બે પ્રકારનો છે. આવા ધર્મને જે આપે તે ધર્મદય કહેવાય છે. અહીં ધર્મનું જે દેવું તે તેના કહેવાવડે જ થઈ શકે છે, તેથી કહે છે કે-ઉપર કહેલા ધર્મને જે દેખાડે એટલે કહે તે ધર્મદેશક કહેવાય છે. આ ભગવાનનું ધર્મદેશકપણું ધર્મના સ્વામીપણાને લઈને જ છે, પણ નટની જેવું નથી. તે બાવત દેખાડતા સતા કહે છે કે-ક્ષાયિક જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ધર્મના નાયક એટલે યથાર્થ રીતે પાલન કરનાર હોવાથી જે સ્વામી, તે ધર્મનાયક કહેવાય છે. તથા ભગવાન ધર્મના સારથિ છે. જેમ રથનો સારથિ રથનું, રથિકનું (રથમાં બેસનારનું) અને અશ્વોનું રક્ષણ કરે છે, તેમ ભગવાન ચારિત્ર ધર્મના અંગભૂત એવા સંયમ, આત્મા અને પ્રવચન (સિદ્ધાંત)નું રક્ષણ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તેથી તે ધર્મસારથિ કહેવાય છે. તથા ત્રણ દિશાએ સમુદ્ર અને ઉત્તર દિશા તરફ હિમવાન પર્વત એ ચારેના પર્યતને વિષે એટલે તે ચારે દિશા સુધી જેનું સ્વામીપણું હોય તે ચાતુરંત કહેવાય છે, એવા ચાતુરંત જે ચક્રવર્તી તે ચાતુરંત ચક્રવર્તી કહેવાય છે' અને 'ચર' એટલે શ્રેષ્ઠ એવા જે પૃથ્વીના ચાતુરંતચક્રવર્તી તે ચરચાતુરંતચક્રવર્તી એટલે રાજાના અમુક પ્રકારના વિશિષ્ટ અતિશયવાળા કહેવાય છે. હવે ધર્મના વિષયમાં જે ચરચાતુરંતચક્રવર્તી તે ધર્મચરચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે. જેમ પૃથ્વી ઉપર સર્વ રાજાઓથી ચડીયાતા ચરચાતુરંતચક્રવર્તી હોય છે,

૧. આ હકીકત જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રને આશ્રયીને સમજાવી.

તેમ મગવાન ધર્મના વિષયમાં બીજા ધર્મના રચનારાઓને વિષે અતિશયવાળા (ચડીયાતા) હોવાથી ધર્મવચ્ચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે. (ચાર ગતિનો અંત કરનાર હોવાથી પળ ચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે.) આ ધર્મદાયક વિગેરે પાંચ વિશેષણો પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાનાદિકનો યોગ સતે જ સંભવે છે, તેથી કરીને કહે છે કે-અપ્રતિહત એટલે ટાડું, મીંત કે પર્વત વિગેરે વડે સ્વલના ન પામે તેવા અથવા વિસંવાદ રહિત એવા અથવા શ્યાયિકભાવના હોવાથી ' વર ' પ્રધાન એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને જે ધારણ કરે છે તે અપ્રતિહતવરજ્ઞાનદર્શનધર કહેવાય છે. વઢી આવા પ્રકારની જ્ઞાનસંપદાવડે સહિત છતાં પળ જો તે છદ્મ-વાન એટલે મિથ્યા ઉપદેશ કરનાર હોય તો તે ઉપકારી થતા નથી, તેથી છદ્મરહિતપણું જળાવવાને માટે વ્યાવૃત્તછદ્મ કહે છે અથવા તો આ મગવાનને અપ્રતિહત એવું સંવેદન (જ્ઞાન-દર્શન) શી રીતે પ્રાપ્ત થયું ? તેના જવાબમાં કહે છે કે-આવરણનો સર્વથા અભાવ થવાથી, એ જ વાવત કહે છે કે-વ્યાવૃત્ત એટલે સર્વથા નાશ પામ્યું છે છદ્મ એટલે અજ્ઞાનીપણું અથવા જ્ઞાનાવરણ જેનું તે વ્યાવૃત્તછદ્મ કહેવાય છે. વઢી આ મગવાનને માયા અને આવરણનો અભાવ રાગાદિકનો જય કરવાથી થયો છે, તેથી કહે છે કે-રાગદ્વેષાદિક આમ્યંતર શત્રુઓને જે જીતે છે-દૂર કરે છે, તે જિન કહેવાય છે તેમને. વઢી આ મગવાને રાગાદિક શત્રુઓને જીત્યા છે તે રાગાદિકના સ્વરૂપને અને તેના જયના ઉપાયને જાળવાપૂર્વક જ જીત્યા છે તેથી કહે છે કે-છાદ્મસ્થિતક ચાર જ્ઞાનવડે જે જાળે છે તે જ્ઞાપક કહેવાય છે. આ વિશેષણોવડે આ મગવાનની સ્વાર્થસંપત્તિનો ઉપાય કહ્યો (એટલે કે પોતાના આત્માને જ ગુણ કરનાર કહ્યા), હવે સ્વાર્થસંપત્તિપૂર્વક પરાર્થસંપત્તિપણને છ વિશેષણોવડે કહે છે.-' તીર્ણ ' સંસારરૂપી સાગરને તરી ગયાની જેવા જે તરી ગયેલા, તે તીર્ણ કહેવાય છે. તથા ' તારક ' પોતાના ઉપદેશ

પ્રમાણે વર્તનારા બીજા જીવોને પણ જે તારે છે તે તારક કહેવાય છે. તથા 'બુદ્ધ' જીવાદિક તત્ત્વો જેણે જાણ્યા છે તે બુદ્ધ કહેવાય છે. તથા બીજા પ્રાણીઓને પણ જીવાદિક તત્ત્વોને (ઉપદેશ દ્વારા) જણાવનારા હોવાથી બોધક કહેવાય છે. તથા 'મુક્ત'—નાહ્ય અને આશ્ચર્ય તરંગિતા બંધનમાંથી મુક્ત—રહિત થયેલા. તથા તે જ ગ્રંથિબંધનથી બીજા પ્રાણીઓને મૂકાવનારા હોવાથી મોચક કહેવાય છે. તથા મુક્તપણું છતાં પણ 'સર્વજ્ઞ' અને 'સર્વદર્શી' (સર્વ પદાર્થોને જાણનાર અને સર્વ પદાર્થોને જોનાર) એવા પરંતુ અન્ય દર્શનીઓએ મુક્તાવસ્થામાં પુરુષ (આત્મા) ને જડ થવા રૂપ માન્યો છે, એવા આ ભગવાન નથી. તથા સિદ્ધિગતિ નામનું સ્થાન કે જે સર્વ પ્રકારની બાધા—પીડા રહિત હોવાથી 'શિવ' સુખકારક છે, સ્વામાવિક અથવા બીજાના પ્રયોગથી (પ્રેરણાથી) ચાલવાના હેતુનો અભાવ હોવાથી 'અચલ' અચલ છે, શરીર અને મન નહીં હોવાથી 'અરુજ' રોગ રહિત છે, અનંત અર્થના વિષયવાળા જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી 'અનંત' છે, સાદિઅનંતસ્થિતિપણું હોવાથી 'અક્ષય' નાશ રહિત છે, અથવા પૂર્ણમાના ચંદ્રમંડલની જેમ પરિપૂર્ણ હોવાથી 'અક્ષત' છે, પીડા કરનાર નહીં હોવાથી 'અવ્યાબાધ' છે, તથા સંસારમાં અવતરવાના કારણભૂત કર્મનો અભાવ હોવાથી 'અપુનરાવર્તક' ફરીથી કોઈવાર પણ જ્યાંથી સંસારમાં આવવાપણું નથી, એવું સિદ્ધિગતિ નામનું જે 'સ્થાન' ઇટલે જેને વિષે જીવ કર્મે કરેલા વિકારના રહિતપણે નિરંતર અવસ્થિત રહે તે સ્થાન અર્થાત્ ક્ષીણ કર્મવાળા જીવનું સ્વરૂપ અથવા લોકાગ્ર નામનું સ્થાન. અહીં સર્વ વિશેષણો આત્મસ્વરૂપનાં છે, તે લોકાગ્રનાં વિશેષણો તરીકે કહ્યાં છે, તે આધેય (જીવ) ના ધર્મો (ગુણો) નો આધારમાં (લોકાગ્રમાં) આરોપ કર્યો છે એમ જાણવું. આવા પ્રકારના સ્થાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા ભગવાન છે, પણ હજુ તેને પામેલા નથી; કારણ કે તે સ્થાનને જો પામેલા હોય તો તેને ઇંદ્રિયો નહીં

હોવાથી પ્રરૂપણા કરી શકે નહીં. અહીં ‘પામવાની ઇચ્છાવાળા’ એમ જે કહ્યું તે ઉપચારથી કહ્યું છે, કારણ કે કેવલી ભગવાન ઇચ્છા રહિત જ હોય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ઉત્તમ મુનિ મોક્ષને વિષે અને સંસારને વિષે સર્વત્ર નિઃસ્પૃહ-ઇચ્છા રહિત જ હોય છે.” આ પ્રમાણે અસંખ્ય ગુણસમૂહરૂપી સંપદાएं કરીને સહિત એવા ભગવાને ‘ઈમં’ આ એટલે હમણાં જ કહેવાતું હોવાથી પ્રત્યક્ષ, સમીપે રહેલું અને ‘દ્વાદશાંગ’ જેમાં બાર અંગ રહેલા છે એવું ‘ગણિપિટક’ આચાર્યનું પિટક જેવું પિટક (પેટી) એટલે કે જેમ વાલંજુક વણિકની પેટી સર્વસ્વના આધારભૂત હોય છે, તેમ આચાર્યને દ્વાદશાંગરૂપી પેટી જ્ઞાનાદિક ગુણરત્નરૂપ સર્વસ્વના આધારભૂત છે. આવું ગણિપિટક ભગવાને ‘પ્રજ્ઞસં’ કહ્યું છે એટલે કે તીર્થંકરનામકર્મ ઉદયમાં વર્તેલું હોવાથી પ્રાચે કૃતાર્થ હોવા છતાં પણ પરોપકારને માટે પ્રકાશ્યું છે. ‘તદથા’ એ શબ્દ ઉદાહરણ દેખાડવા માટે છે. આચાર વિગેરે બાર પદોનો અર્થ સુગમ છે, તેમની વ્યુત્પત્તિ વિગેરે શબ્દાર્થ આગલ કહેવામાં આવશે. ‘તત્થ ણં’ તે બાર અંગને વિષે (‘ણં’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે લખ્યો છે) જે ચોથું અંગ સમવાય એવા નામનું કહ્યું છે તેનો આ અર્થ છે. આત્મા વિગેરે શબ્દો આ સમવાયના અભિધેય છે એમ અધ્યાહાર જાણવો. ‘તદથા’ એ શબ્દ વાચનાંતરના વીજા સંબંધના સૂત્રની વ્યાખ્યા જણાવવા માટે છે.

અહીં પદાર્થના સમૂહને કહેનારા વિદ્વાન પુરુષે અનુક્રમે જ આ (સમવાય) કહેવો જોઈએ એવો ન્યાય છે, તેથી તેમાં આચાર્યમહારાજ એકત્વ વિગેરે સંખ્યાના ક્રમના સંબંધવાળા અર્થો કહેવાની ઇચ્છાવાળા હોવાથી પ્રથમ એકત્વ સહિત એવા પદાર્થોને અને તેમાં પણ સર્વ પદાર્થોનો ભોગી આત્મા હોવાથી-તેનું પ્રધાનપણ હોવાથી આત્માદિક પદાર્થોને, તેમ જ સર્વ વસ્તુ

૧ આ શબ્દ સંજ્ઞાવાચક છે કે વિશેષણ છે તે સમજાતું નથી. કોષમાં એ શબ્દ નથી.

પ્રતિપક્ષ સહિત હોય છે તેથી પ્રતિપક્ષ સહિત એવા આત્માદિક પદાર્થોને 'એ આયા' ઇત્યાદિક અઢાર સૂત્રોવડે કહે છે. આ પદાર્થો ગ્રામે સ્થાનાંગમાં કહેલા છે, તો પળ અહીં કાંઈક કહેવાય છે. —

મૂ૦—એગે આયા, એગે અણાયા, એગે દંડે, એગે અદંડે, એગા કિરિઆ, એગા અકિરિઆ, એગે લોએ, એગે અલોએ, એગે ધમ્મે, એગે અધમ્મે, એગે પુણ્ણે, એગે પાવે, એગે બંધે, એગે મોક્ષે, એગે આસવે, એગે સંવરે, એગા વેયણા, એગા ણિજ્જરા ॥ ૧૮ ॥ ૧ ॥

સૂત્રાર્થ:—આત્મા એક છે, અનાત્મા એક છે, દંડ એક છે, અદંડ એક છે, ક્રિયા એક છે, અક્રિયા એક છે, લોક એક છે, અલોક એક છે, ધર્મ એક છે, અધર્મ એક છે, પુણ્ય એક છે, પાપ એક છે, વંધ એક છે, મોક્ષ એક છે, આશ્રવ એક છે, સંવર એક છે, વેદના એક છે, નિર્જરા એક છે. ૧૮.

ટીકાર્થ:—અહીં 'કથંચિત્' કોઈ પળ પ્રકારે દટલે કોઈ પળ અપેક્ષાએ શબ્દનો અધ્યાહાર સમજવો. આ અધ્યાહાર સર્વ સૂત્રોને વિષે લેવાનો છે. તેમાં જીવ પ્રદેશાર્થપણાએ કરીને અસંખ્યાત પ્રદેશવાલો છે, તો પળ દ્રવ્યાર્થપણાએ કરીને (દ્રવ્યની અપેક્ષાએ) એક છે. અથવા ક્ષણે ક્ષણે પૂર્વના સ્વભાવનો ત્યાગ અને અપર (ઉત્તર-પછીના) સ્વરૂપની ઉત્પત્તિના યોગે કરીને અનંત ભેદવાલો (જીવ) છે, તો પળ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાલમાં અનુગામી (રહેલા) એક ચૈતન્ય માત્રની

૧. સ્થાનાંગમાં વિસ્તારથી કહ્યાં છે, અહીં સંક્ષેપથી કહેવાય છે.

અપેક્ષાએ એક જ આત્મા છે, અથવા સંતાન સંતાન પ્રત્યે ચૈતન્યનો મેદ (જુદા જુદા ચૈતન્ય) હોવાથી અનંત આત્માઓ છતાં પણ સંગ્રહ નયને આશ્રીને રહેલા સામાન્ય રૂપની અપેક્ષાએ આત્મા એક જ કહેવાય છે. ૧.

તથા આત્મા નહીં તે અનાત્મા એટલે ઘટ વિગેરે કોઈ પણ યદાર્થ. તે યદાર્થ પણ પ્રદેશાર્થપણાએ કરીને સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનંતા પ્રદેશવાળો છે તો પણ તેવા પ્રકારના એક પરિણામરૂપ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ છે. એ જ પ્રમાણે સંતાનની અપેક્ષાએ પણ જાણવું. તુલ્યરૂપની અપેક્ષાએ કહીએ તો જો કે ધર્માસ્તિકાયાદિક અનાત્મા કથંચિત્ ભિન્ન સ્વરૂપવાળા છે તો પણ તેમનું અનુપયોગરૂપ લક્ષણ એક સરખું જ હોવાથી એકપણું જાણવું. ૨.

તથા દંડ એક છે. અહીં દંડ એટલે મન, વચન અને કાયાને સ્ખોટે માર્ગે પ્રવર્તીવવા તે. (મનોદંડ, વાગ્દંડ, કાયદંડ) અથવા હિંસા માત્ર (કેવલ હિંસા) પણ દંડ કહેવાય છે. આનું એકપણું સામાન્ય નયની અપેક્ષાએ જાણવું. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર એકપણું જાણવું. ૩.

તથા અદંડ એક છે. એટલે કે પ્રશસ્ત મન, વચન અને કાયાના યોગ અથવા કેવલ અહિંસા પણ અદંડ કહેવાય છે. ૪.
તથા ક્રિયા એક છે. એટલે કાર્યિકી વિગેરે (કાયા, વચન અને મન સંબંધી) ક્રિયા અથવા કેવલ આસ્તિક્ય (આસ્તિક-પણું) એ ક્રિયા કહેવાય છે. તે એક છે. ૫. તથા અક્રિયા એટલે યોગનો નિરોધ અથવા નાસ્તિકપણું, તે પણ એક જ છે. ૬.
તથા લોક એટલે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એમ ત્રણ પ્રકારનો અથવા અસંખ્યાતા (આકાશ) પ્રદેશવાળો (ચૌદ રાજપ્રમાણ લોક)

૧. ઉત્તરોત્તર પરંપરા અર્થાત્ ક્ષણે ક્ષણે ચૈતન્યમાં ફેરફાર થાય તે.

છતાં પણ દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ લોક છે. ૭. તથા અલોક અનંત (આકાશ) પ્રદેશવાળો છતાં દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ એક જ છે. ૮. અથવા આ વે સૂત્રો લોક અને અલોકનું ઘણાપણું દૂર કરવા માટે કહ્યા છે, કેમકે કેટલાક અન્ય દર્શનીઓ ઘણા લોક માને છે અને તેનાથી વિલક્ષણ અલોક પણ તેટલા જ માને છે. આ પ્રમાણે સર્વત્ર એટલે ધર્મ અધર્મ વિગેરેને વિષે પણ ગમનિકા કરવી-માર્વાર્થ કહેવો. વિશેષ આ પ્રમાણે-ધર્મ એટલે ધર્માસ્તિકાયા ૧, અધર્મ એટલે અધર્માસ્તિકાયા ૧૦, પુણ્ય એટલે શુભ કર્મ ૧૧, પાપ એટલે અશુભ કર્મ ૧૨, બંધ એટલે જીવને કર્મ પુદ્ગલનો સંયોગ થવો તે. આ બંધ સામાન્યપણે એક જ છે અથવા સર્વ કર્મના બંધનો વ્યવચ્છેદ (નાશ) થાય ત્યારે ફરીથી બંધ થતો નથી તેથી એક જ બંધ છે. ૧૩. આ રીતે જ મોક્ષ ૧૪, આશ્રવ ૧૫, સંવર ૧૬, વેદના ૧૭ અને નિર્જરા ૧૮ એ સર્વનું એકપણું જાણવું. અહીં પ્રથમ અનાત્મ શબ્દનું ગ્રહણ કરી સર્વે ઉપયોગ રહિત (અચેતન) પદાર્થોનું (લોક-અલોક વિગેરેનું) એકપણું કહીને ફરીથી લોકાદિકનું એકપણું જે કહ્યું તે સામાન્ય અને વિશેષની અપેક્ષાએ કહ્યું છે એમ જાણવું. (એટલે કે પ્રથમ અનાત્માનું એકત્વ કહ્યું તે આત્મા સિવાય સર્વ પદાર્થોનું સામાન્યપણે એકત્વ કહ્યું અને પછી લોક અલોક વિગેરેનું એકત્વ કહ્યું તે વિશેષણની અપેક્ષાએ કહ્યું છે.) ૧. આ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્રોમાં વિસ્તારથી કહેલા આત્માદિક દરેક પદાર્થોનું એકત્વ કહીને હવે પોતાની મેળે પરિણામ પામેલા પદાર્થોનું એકત્વ કહે છે.

મૂં-જંબુદ્વીપે દીવે એગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્ખંભેણં પપ્પત્તે ૧ । અપ્પહટ્ટાણે નરણે
એગં જોયણસયસહસ્સં આયામવિક્ખંભેણં પપ્પત્તે ૨ । પાલણે જાણવિમાણે એગં જોયણસયસહસ્સં

आयामविवर्धं पन्नत्ते ३ । सवट्टुसिद्धे महाविमाणे एगं जोयणसयसहस्सं आयामविवर्धं
पन्नत्ते ४ । अद्धानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते ५ । चित्तानक्खत्ते एगतारे पन्नत्ते ६ । सातिनक्खत्ते एगतारे
पन्नत्ते ७ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता १ ।
इमीसे णं रयणप्पहाए पुढवीए नेरइआणं उक्कोसेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता २ । दोच्चाए पुढवीए
नेरइयाणं जहन्नेणं एगं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगं पलि-
ओवमं ठिई पन्नत्ता ४ । असुरकुमाराणं देवाणं उक्कोसेणं एगं साहियं सागरोवमं ठिई पन्नत्ता ५ ।
असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ६ । असं-
खिज्जवासाउयसंनिपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं अत्थेगइआणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ७ ।
असंखिज्जवासाउयगब्भवक्कंतियसंणिमणुयाणं अत्थेगइयाणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ८ ।
वाणमंतराणं देवाणं उक्कोसेणं एगं पलिओवमं ठिई पन्नत्ता ९ । जोइसियाणं देवाणं उक्कोसेणं एगं

પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્બહિયં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૦ । સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં જહન્નેણં ઇગં પલિ-
ઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૧ । સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં અત્થેગહઆણં ઇગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૨ ।
ઈસાણે કપ્પે દેવાણં જહન્નેણં સાદરેણં ઇગં પલિઓવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૩ । ઈસાણે કપ્પે દેવાણં અત્થે-
ગહયાણં ઇગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૪ । જે દેવા સાગરં સુસાગરં સાગરકંતં ભવં મણું સાણુસો-
ત્તરં લોગહિયં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવન્ના તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ઇગં સાગરોવમં ઠિઈ પન્નત્તા ૧૫ ।
તે ણં દેવા ઇગસ્સ અહ્હમાસસ્સ આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧૬ ।
તેસિ ણં દેવાણં ઇગસ્સ વાસસહસ્સસ્સ આહારદ્દે સમુપ્પજ્ઞ ૧૭ । સંતેગહયા ભવસિદ્ધિયા જે જીવા
તે ઇગેણં ભવગહણેણં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવાદ્ધસ્સંતિ સવ્વદુક્ખવાણમંતં
કરિસ્સંતિ ॥ ૧૮ ॥ સૂત્રમ્ ॥ ૧ ॥

મૂલાર્થ:—જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ આયામ અને વિષ્કંભ (લંવાઈ અને પહોળાઈ) વડે એક લાખ યોજનનો કહ્યો છે.
૧ । સાતમી નરકપૃથ્વીનો મધ્યનો અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકાવાસ આયામ અને વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનો કહ્યો છે.
૨ । સૌધર્મેદ્રનું પાલક નામનું યાનવિમાન આયામ અને વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનું કહ્યું છે. ૩ । તથા સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું

મહાવિમાન આયામ-વિષ્કંભવડે એક લાખ યોજનનું કહ્યું છે. ૪ ।

આદ્રી નક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૫ । ચિત્રા નક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૬ । તથા સ્વાતિનક્ષત્ર એક તારાવાળું કહ્યું છે. ૭ ।

આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીના કેટલાએક નારકીઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે. ૧ । આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીના નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૨ । વીજી નરકપૃથ્વીના નારકીઓની જવન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૩ । કેટલાએક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૪ । અસુરકુમાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાધિક (કાંઈક અધિક) એક સાગરોપમની કહી છે. ૫ । અસુરકુમારેંદ્રને વર્જીને (અસુરકુમારેંદ્ર સિવાયના) વીજા કેટલાક ભવનપતિ દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૬ । અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજી પંચેદ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા કેટલાક (યુગલિક) જીવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૭ । અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક (ગર્ભજ) સંજી કેટલાક (યુગલિક) મનુષ્યોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૮ । વાનવ્યંતર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૯ । જ્યોતિષી દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ અધિક કહી છે. ૧૦ । સૌધર્મ કલ્પના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે. ૧૧ । સૌધર્મ કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૨ । ઈશાન કલ્પના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સાધિક (કાંઈક અધિક) એક પલ્યોપમની કહી છે. ૧૩ । ઈશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૪ । જે દેવો સાગર, સુસાગર, સાગરકાંત, ભવ, મનુ,

માનુષોત્તર અને લોકહિત નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે. ૧૫ । તે દેવો એક અર્ધમાસે એટલે એક પલવાડીએ આણપ્રાણ લે છે એટલે કે ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ લે છે. ૧૬ । તે દેવોને એક હજાર વર્ષે આહારનો અર્થ (ઇચ્છા) ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૭ । જેની સિદ્ધિ થવાની છે એવા (મર્ય) જે કેટલાક દેવો છે, તેઓ એક (મનુષ્યના) ભવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, એટલે કે સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે. ૧૮ ॥ સૂત્ર ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ:—અહીં ‘ જંબુદ્વીપે ’ વિગેરે પ્રથમનાં સાત સૂત્રો આશ્રયવિશેષનાં છે (એટલે કે જંબુદ્વીપ, અપ્રતિષ્ઠાન નરક, પાલક વિમાન અને સર્વર્થસિદ્ધ વિમાન એ ચાર તથા આદ્રી, ચિત્રા અને સ્વાતિ એ ત્રણ નક્ષત્ર મઝી કુલ સાત સૂત્રો સ્થાન-પૃથ્વીને સૂચન કરનારા છે) અને ‘ હમીસે પં રચણ૦ ’ વિગેરે અઢાર સૂત્રો સ્થિત્યાદિક ધર્મવાળા (સ્થિતિ-આયુષ્ય વિગેરેને એટલે સ્થિતિ, ઉચ્છ્વાસ, નિઃશ્વાસ, આહાર અને મોક્ષની પ્રાપ્તિને દેખાડનારા) છે (એટલે તે તે સ્થાને રહેલા જીવોની સ્થિત્યાદિક દેખાડનારા છે.) એ સર્વ સૂત્રોનો અર્થ સુગમ છે. તેમાં જે વિશેષ કહેવા લાયક છે, તે કહે છે.—જંબુદ્વીપના સૂત્રમાં ‘ આયામ-વિષ્કંભવડે ’ એવો કોઈ ટેકાણે પાઠ દેવાય છે, અને કોઈ ટેકાણે ચક્રવાલ વિષ્કંભવડે એવો પાઠ છે. તેમાં પ્રથમ પાઠ ઠીક સંભવે છે, કેમકે અન્ય સ્થળે પણ તેવો પાઠ સાંભળવામાં છે. તેનો અર્થ સુગમ છે. અને વીજા પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.—ચક્રવાલ વિષ્કંભવડે એટલે ગોઠ વિસ્તારવડે. અહીં લાલ્લ યોજનનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે તે પ્રમાણાંગુલના યોજન સમજવા. તે વિષે કહ્યું છે કે—“વસ્તુ(પદાર્થો)નું માન આત્માંગુલે કરવાનું છે, શરીરનું માન ઉત્સેધાંગુલે

કરવાનું છે અને (શાશ્વત) પર્વત, પૃથ્વી તથા વિમાનનું માન પ્રમાણાંગુલે કરવાનું છે. ” (૧) પાલક નામનું યાનવિમાન
 એટલે સૌધર્મદ્રના આભિયોગિક પાલક નામના દેવે કરેલું યાન એટલે વિકુર્વેલું યાન એટલે ગમન, તેને માટે જે વિમાન તે યાન-
 વિમાન, અથવા જેનાવડે જવાય તે યાન, અને યાનરૂપી જે વિમાન તે યાનવિમાન, તેનું વીજું નામ પારિયાનિક કહેવાય છે. (૨)

‘અત્થીત્યાદિ’ અસ્તિ એટલે છે, કેટલાક નારકીઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ, એ પ્રમાણે કરીને (જ્ઞાનવડે જાણીને)
 મેં તથા બીજા જિનેધરોએ કહેલી છે. આ ચોથા પાથડામાં રહેલા નારકીઓની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. (૧). એ જ પ્રમાણે એક
 સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેરમા પાથડામાં રહેલા નારકીઓની જાણવી. (૨) અસુરેદ્રને વર્જીને એટલે ચમરેદ્ર અને વલીંદ્રને
 વર્જીને બાકીના દશ નીકાયના ‘ભોમેજ્ઞાણં’ ભૂમિ એટલે રત્નપ્રભાનામની પૃથ્વીને વિષે થવાપણું (હોવાપણું) હોવાથી ભવનપતિ
 દેવોની એક પલ્યોપમની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. કેમકે તેમની (નવ નીકાયની) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તો કાંઈક ઓછી કે પલ્યોપમની
 કહી છે. તે વિષે કહ્યું છે કે-“ નવ નીકાયમાં દક્ષિણ તરફના ભવનપતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દોઢ પલ્યોપમની છે અને ઉત્તર
 તરફના ભવનપતિની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાંઈક ઓછી કે પલ્યોપમની છે. ” (૬). જેમનું આયુજ્ય અસંખ્યાતા વર્ષનું છે તેવા જે
 સંજ્ઞી એટલે મનવાઝા પંચેદ્રિય તિર્યંચ યોનિ એટલે તિર્યંચો છે તેઓમાંના કેટલાક એટલે જેઓ હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રમાં
 ઉત્પન્ન થયેલા યુગલિક હોય છે, તેઓની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ છે. (૭). એ જ પ્રમાણે મનુષ્ય સંવંધી સૂત્ર પણ જાણવું.
 તેમાં વિશેષ એ કે-ગર્ભાશયને વિષે જેમની ઉત્પત્તિ હોય તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક કહેવાય છે, અર્થાત્ સંમૂર્ધિમ મનુષ્ય નહીં. (૮).
 વાનમંતર દેવો એટલે દેવીઓ નહીં પણ દેવો જ જાણવા, કેમકે દેવીઓની અર્ધ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહેલી છે. (૯). જ્યો-

તિથી દેવો દટલે ચંદ્રવિમાનના દેવો, પણ સૂર્યાદિક દેવો ન જાણવા. તેમ જ ચંદ્રાદિકની દેવીઓ પણ ન જાણવી; કેમકે “ચંદ્ર વિમાનના દેવોનું જ આયુષ્ય એક લાસ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમનું જાણવું. એવું વચન છે.” (૧૦) સૌધર્મ કલ્પના દેવો દટલે દેવ અને દેવીઓ બને ગ્રહણ કરવા, કેમકે સૌધર્મ કલ્પમાં એક પલ્યોપમથી ઓછી સ્થિતિ જઘન્યથી પણ નથી. આ સ્થિતિ પહેલા ગ્રસ્તર(પાથડા)માં જાણવી. (૧૧). સૌધર્મ કલ્પમાં રહેલા કેટલાક દેવોની એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે એમ કહું, ત્યાં દેવોનું જ ગ્રહણ જાણવું, દેવીઓનું ગ્રહણ જાણવું નહીં; કેમકે ત્યાંની દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ પચાસ પલ્યોપમની છે. તથા અહીં દેવોની જે એક સાગરોપમની સ્થિતિ કહી તે મધ્યમ સ્થિતિની અપેક્ષાએ જાણવી, કેમકે ત્યાં ઉત્કર્ષથી ને સાગરોપમની સ્થિતિનું હોવાપણું છે. ગ્રસ્તરની અપેક્ષાએ કહીએ તો આ મધ્યમ સ્થિતિ સાતમા ગ્રસ્તરમાં જાણવી. (૧૨). ઈશાન કલ્પમાં રહેલા દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ જે કાંઈક અધિક એક પલ્યોપમની કહી, તે દેવ અને દેવી બન્નેની જાણવી; કારણ કે તે ઈશાન દેવલોકમાં સાધિક એક પલ્યોપમ વિના વીજી જઘન્ય સ્થિતિ છે જ નહીં. (૧૩). ઈશાનકલ્પમાં કેટલાક દેવોની એક સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે તે દેવોની જ સ્થિતિ ગ્રહણ કરવી. પણ દેવીઓની ન જાણવી, કેમકે તે ઈશાનકલ્પમાં દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ પંચાવન પલ્યોપમની જ છે. (૧૪). તથા જે દેવો સાગર-સાગર નામના, એ જ પ્રમાણે સુસાગર, સાગરકાંત, ભવ, મનુ, માનુષોત્તર અને લોકહિત, અહીં સમુચ્ચયું જણાવવાપણું હોવાથી ‘ચ’ શબ્દ અધ્યાહારથી જાણવો, આ નામના વિમાનને દટલે દેવોને નિવાસ કરવાના સ્થાનને પામીને, અહીં ‘આસાદ્ય’-પામીને એ અધ્યાહાર જાણવો, આ વિમાનોને પામીને જેઓ દેવપણે (ઉત્પન્ન થયા છે.) પણ

દેવીપણે નહીં, કેમકે દેવીઓની સાગરોપમની સ્થિતિ સંભવતી નથી. તે દેવોની સાગરોપમની સ્થિતિ છે. આ સર્વ વિમાનો સાતમા ગ્રસ્તરમાં રહેલા છે, એમ જાણવું. (૧૫). હવે સ્થિતિને અનુસારે દેવોને ઉચ્છ્વાસાદિક હોય છે, તેથી તેને વતાવે જે.-‘તે ણં’ ઇત્યાદિ. જે દેવોની એક સાગરોપમની સ્થિતિ છે. તે દેવો (‘ણં’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે) અર્ધ માસને અંતે (અહીં ‘અન્તે’ શબ્દનો અધ્યાહાર છે) આણપ્રાણ લે છે. આ શબ્દોનું જ અનુક્રમે વ્યાખ્યાન (અર્થ) કરતા સત્તા કહે છે કે-ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે. અહીં ‘વા’ શબ્દો વિકલ્પના અર્થવાળા છે. (૧૬). તથા તે જ દેવોને એક હજાર વર્ષને અંતે (અહીં પણ ‘અન્તે’ શબ્દનો અધ્યાહાર છે) આહારાર્થ-આહારનું પ્રયોજન એટલે કે આમોગથી (ઉપયોગ-પૂર્વક-ઇચ્છાપૂર્વક) આહારના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે. પરંતુ અનામોગથી તો વિગ્રહગતિ સિવાય બીજે ઠેકાણે દરેક સમયે (સમયે સમયે) આહારનું ગ્રહણ થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે-“જેની (જે દેવની) જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે, તેને તેટલા પશ્વવાડીઆ ઉચ્છ્વાસ હોય છે અને તેટલા હજાર વર્ષે આહાર હોય છે.” (૧૭). જેમની સિદ્ધિ-શુક્તિ થવાની છે એવા ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) પ્રાણીઓ કેટલાએક છે કે જેઓ એક ભવના એટલે મનુષ્યજન્મના ગ્રહણ કરવા વડે આઠ પ્રકારની સમૃદ્ધિ પામવાવડે કરીને સિદ્ધ થશે, કેત્તજ્ઞાનવડે તત્ત્વને જાણશે, કર્મરાશિથી સુક્ત થશે અને કર્મે કરેલા વિકાર રહિત થવાથી શીતલ થશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે. (૧૮).

સામાન્ય નયનો આશ્રય કરીને વસ્તુનું એકપણું કહીને હવે વિશેષ નયનો આશ્રય કરીને વસ્તુઓનું વેપણું કહે છે.

૧. આઠ કર્મના ક્ષયથી થયેલા ક્ષાયિક ભાવના આઠ ગુણ-તદ્રૂપ સમૃદ્ધિ.

मू०—दो दंडा पन्नत्ता, तं जहा—अट्टादंडे चेव १ । हुवे रासी पन्नत्ता, तं जहा—जीवरासी चेव, अजीवरासी चेव २ । हुविहे बंधणे पन्नत्ते, तं जहा—रागबंधणे चेव, दोस-बंधणे चेव ३ ॥ पुवाफगुणी नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते १ । उत्तराफगुणी नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते २ । पुवाभद्वया नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते ३ । उत्तराभद्वया नक्खत्ते दुतारे पन्नत्ते ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । दुच्चाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दो सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोसिज्जाणं देवाणं उक्को-सेणं देसूणाइं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । असंखिज्जवासाउयसंनिपंचेदियतिरिक्खजोणि-आणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । असंखिज्जवासाउयगब्भक्कतियसन्निपंचेदि-यमाणुस्साणं अत्थेगइयाणं दोपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । सोहम्मे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ । ईसाने कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओ-

વમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૮। સોહમ્મે કપ્પે અત્થેગ્ગયાણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૯। ઈસાણે કપ્પે દેવાણં ઉક્કોસેણં સાહિયાઈં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૦। સણંકુમારે કપ્પે દેવાણં જહણેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૧। માહિંદે કપ્પે દેવાણં જહણેણં સાહિયાઈં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૨। જે દેવા સુમં સુભવણં સુભગંધં સુભલેસં સુભફાસં સોહમ્મવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાણં ઉવવણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા ૧૩ ॥

તે ણં દેવા દોણંહં અદ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧। તેસિ ણં દેવાણં દોહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જઈ ૨। અત્થેગ્ગયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે દોહિં ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ પરિનિવાદસસંતિ સઘ્વદુક્ખાણમંતં કરિસસંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨ ॥

મૂલાર્થઃ—દંડ વે કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—અર્થદંડ અને અનર્થદંડ (૧). રાશિ વે કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે—જીવ-રાશિ અને અજીવરાશિ (૨). વંધન વે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—રાગવંધન અને દ્વેષવંધન (૩).

પૂર્વાફાલ્ગુની નક્ષત્રના બે તારા કહ્યા છે (૧). ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્રના બે તારા કહ્યા છે (૨). પૂર્વાભાદ્રપદ નક્ષત્રના બે તારા કહ્યા છે. (૩). ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રના બે તારા કહ્યા છે. (૪)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧). બીજી પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીઓની બે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨). કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩). કેટલાક અસુરકુમારૈંદ્ર(નીકાય)ને વર્જીને બીજા (નવ નીકાયના) ભવનવાસી દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાંઈક ઓછા બે પલ્યોપમની કહી છે (૪). અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાલા સંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાલા કેટલાક (યુગલિક) તિર્યંચોની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫). અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાલા સંજી પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ કેટલાક (યુગલિક) મનુષ્યોની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬). સૌધર્મ કલ્પમાં કેટલાક દેવોની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૭). ઈશાન કલ્પમાં રહેલા કેટલાક દેવોની બે પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૮). સૌધર્મ કલ્પમાં રહેલા કેટલાક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે સાગરોપમની કહી છે (૯). ઈશાન કલ્પમાં રહેલા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાધિક બે સાગરોપમની કહી છે (૧૦). સનત્કુમાર દેવલોકમાં રહેલા દેવોની જઘન્ય બે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૧). મોહદ્ર કલ્પમાં રહેલા દેવોની જઘન્ય સાધિક બે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૨). જે દેવો શુભ, શુભકાંત, શુભવર્ણ, શુભગંધ, શુભલેશ્ય, શુભસ્પર્શ અને સૌધર્મિયંતંસક નામના વિમાનમાં દેવવળે ઉત્પન્ન થયા હોય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે સાગરોપમની કહી છે (૧૩).

તે દેવો બે અર્ધમાસે (બે પલ્લવાહીયાને અંતે) આન-પ્રાણ લે છે એટલે કે ઉચ્છ્વાસ લે છે અને નિઃશ્વાસ લે છે (૧).

તે દેવોને બે હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨). કેટલાક ભવસિદ્ધિક (જેમની સિદ્ધિ થવાની છે એવા ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ બે ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે અને પરિનિર્વાણ પામશે, એટલે કે સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩). સૂત્ર-૨ ॥

ટીકાર્થ:—‘ દો દંડે ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વિસ્થાનકની સમાપ્તિપર્યંત સુગમ છે. વિશેષ એ કે-દંડ, રાશિ અને બંધનના અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાળા ચાર સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા તેર સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં અર્થવડે એટલે સ્વ-પરના ઉપકાર કરનાર પ્રયોજનવડે જે દંડ-હિંસા તે અર્થદંડ કહેવાય છે અને તેનાથી જે વિપરીત તે અનર્થદંડ કહેવાય છે (૧).

તથા રત્નગ્રન્થા પૃથ્વીને વિષે જે બે પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી, તે ચોથા પ્રસ્તટને વિષે રહેલા નારકોની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી (૧). અને બીજી પૃથ્વીને વિષે જે બે સાગરોપમની સ્થિતિ કહી, તે છઠ્ઠા પ્રસ્તટને વિષે રહેલા નારકોની મધ્યમ સ્થિતિ જાણવી. (૨). તથા અસુરેન્દ્રને વર્જીને બીજા ભવનવાસી દેવોની જે કાંઈક ન્યૂન બે પલ્લયોપમની (ઉત્કૃષ્ટ) સ્થિતિ કહી તે ઉત્તર તરફના નાગકુમારાદિક નવ નીકાયને આશ્રીને જાણવી. તે વિષે કહ્યું છે કે—ઉત્તર તરફના (નાગકુમારાદિક) અસુરોની સ્થિતિ કાંઈક ન્યૂન બે પલ્લયોપમની છે (૪). તથા અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની જે બે પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી તે હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષમાં જન્મેલા તિર્યંચ-મનુષ્યો(યુગલિક)ની જાણવી (૫-૬). ॥ સૂત્ર-૨ ॥

હવે ત્રણ સ્થાનક કહે છે—

मू०-तओ दंडा पन्नत्ता, तं जहा-मणदंडे, वयदंडे, कायदंडे १ । तओ गुत्तीओ पन्नत्ताओ, तं जहा-मणगुत्ती, वयगुत्ती, कायगुत्ती २ । तओ सल्ला पन्नत्ता, तं जहा-मायासल्ले णं, नियाण-सल्ले णं, मिच्छादंसणसल्ले णं ३ । तओ गारवा पन्नत्ता, तं जहा-इड्डीगारवे णं, रसगारवे णं, सायागारवे णं ४ । तओ विराहणा पन्नत्ता, तं जहा-नाणविराहणा, दंसणविराहणा, चरित्तवि-राहणा ५ ॥ मिगसिरनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते १ । पुस्सनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते २ । जेट्टानक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ३ । अर्भीइनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ४ । सवणनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ५ । अस्सिणिनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ६ । भरणीनक्खत्ते तितारे पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणण्यभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । दोच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं जहण्णेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । असंखिज्जवासाउयसन्निपंचिदियतिरिक्खज्जोणियाणं उक्कोसेणं

तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । असंखिज्जवासाउयसन्निगब्भक्कंतियमणुस्साणं उक्कोसेणं
तिणिण पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । सोहम्मीसाणेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तिणिण पलिओवमाइं
ठिई पन्नत्ता ७ । सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई
पन्नत्ता ८ । जे देवा आभंकरं पभंकरं आभंकरपभंकरं चंदं चंदावत्तं चंदप्पभं चंदकंतं चंदवणं
चंदलेसं चंदज्झयं चंदसिंगं चंदसिट्ठं चंदकूडं चंदुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि
णं देवाणं उक्कोसेणं तिणिण सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ९ ॥

ते णं देवा तिण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं तिहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
तिहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं करि-
स्संति ३ ॥ सूत्रम्-३ ॥

मूलार्थः—त्रण दंड कया छे, ते आ प्रमाणे—मनदंड, वचनदंड, कायदंड (१). त्रण गुप्ति कही छे, ते आ प्रमाणे—

મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ (૨). ત્રણ શલ્ય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય, મિથ્યાદર્શનશલ્ય (૩). ત્રણ ગારવ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ક્રદ્ધિગારવ, રસગારવ, સાતાગારવ (૪). ત્રણ વિરાધના કહી છે, તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનવિરાધના, દર્શનવિરાધના, ચારિત્રવિરાધના (૫).

મુગ્ધશીર્ષ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૧). પુષ્ય નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૨). જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૩). અભિજિત્ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૪). શ્રવણ નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૫). અશ્વિની નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૬). મરણી નક્ષત્રના ત્રણ તારા કહ્યા છે (૭).

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નારકીઓની ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧). ત્રીજી પૃથ્વીના નારકીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૨). ત્રીજી પૃથ્વીના નારકીની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૩). કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રણ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪). અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિવાળા (યુગલિક)ની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૫). અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્યો(યુગલિક)ની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૬). સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં રહેલા કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે (૭). સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. (૮) જે દેવો આમંકર, પ્રમંકર, આમંકરપ્રમંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રમ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેશ્ય, ચંદ્રધ્વજ, ચંદ્રશ્રંગ, ચંદ્રસુદ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે (૯).

તે દેવો ત્રણ અર્ધમાસે (ત્રણ પૃથ્વિવાદી) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે, ઇટલે કે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧). તે દેવોને ત્રણ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨). કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો એવા છે કે જેઓ ત્રણ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે (૩).

ટીકાર્થ:—‘ તઓ ’ इत्यादि सर्व सूत्र सुगम છે. વિશેષ એ કે—અહીં (આ સૂત્રમાં) દંડ, ગુપ્તિ, શલ્ય, ગારવ અને વિરાધના આ અર્થવાળા પાંચ સૂત્રો છે. નક્ષત્રના અર્થવાળા સાત સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા નવ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિક અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે.

તેમાં જેનાવડે આત્મા ચારિત્રરૂપી ઐશ્વર્યનો વિનાશ કરી અસાર (સાર રહિત) કરે, તે દંડ ઇટલે કુમાર્ગે પ્રવર્તીવેલા મન વિગેરે. મનરૂપી જે દંડ તે મનોદંડ, અથવા કુમાર્ગે પ્રવર્તીવેલા મનવડે જે આત્માને દંડવો તે મનોદંડ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે બીજા બે (વચનદંડ અને કાયદંડ) પણ જાણવા (૧). તથા ગોપવંતુ તે ગુપ્તિ કહેવાય છે. ઇટલે કે મન વિગેરેની અશુભ પ્રવૃત્તિનો નિરોધ અને શુભ પ્રવૃત્તિનું કરવું તે (૨). તથા તોમર (માલા) વિગેરે શલ્યની જેવા શલ્ય ઇટલે દુઃખ-દાયક હોવાથી માયાદિક શલ્ય કહેવાય છે. તેમાં માયા ઇટલે નિકૃતિ (કપટ) રૂપી જે શલ્ય તે માયાશલ્ય કહેવાય છે. અહીં સૂત્રમાં ‘ ણ ’ શબ્દ લખ્યો છે તે અલંકારને માટે છે. એ જ પ્રમાણે બીજા બે શલ્યો પણ જાણવા. વિશેષ એ કે નિદાન ઇટલે દેવાદિકની સમૃદ્ધિ દેશવાથી કે સાંભળવાથી જીવ પોતે વિચાર કરે કે—‘ આ બ્રહ્મચર્યાદિકનું અનુષ્ઠાન કરવાથી મને આવી સમૃદ્ધિ હો (પ્રાપ્ત થાઓ) ’ એ પ્રમાણે મનનો અધ્યવસાય કરવો તે, અને મિથ્યાદર્શન ઇટલે તત્ત્વાર્થને

વિષે શ્રદ્ધા ન કરતાં અતત્ત્વને વિષે શ્રદ્ધા કરવી તે (૩). તથા ગારવ એટલે અભિમાન અને લોભવડે જીવને અશુભ ભાવની મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય તે. આ મોટાઈ સંસારચક્રમાં મટકવાના હેતુરૂપ કર્મબંધના કારણભૂત છે. તેમાં રાજાદિકની તથા પૂજ્ય આચાર્યાદિકની સમૃદ્ધિવડે ગૌરવ (મોટાઈ) એટલે કે ક્ષદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો તેના અભિમાનદ્વારા એ ક્ષદ્ધિની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય તો તેની પ્રાપ્તિની પ્રાર્થનાદ્વારા એ આત્માને જે અશુભ ભાવની મોટાઈ પ્રાપ્ત થાય તે ક્ષદ્ધિગારવ. એ જ પ્રમાણે રસવડે જે ગૌરવ તે રસગૌરવ અને સાતા (સુખ) વડે તે ગૌરવ તે સાતાગૌરવ કહેવાય છે (૪). તથા વિરાધના એટલે ધ્વંડના. તેમાં જ્ઞાનની જે વિરાધના તે જ્ઞાનવિરાધના એટલે જ્ઞાનની શુદ્ધતા અને નિહ્વન-છુપાવવું વિગેરે કરવું તે. એ જ રીતે વીજી જે વિરાધના પણ જાણવી. વિશેષ એ કે દર્શન એટલે ક્ષાયિકાદિક સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એટલે સામાયિકચારિત્ર વિગેરે (૫).

તથા અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા સંજ્ઞી પંચેદ્રિય તિર્યંચો અને મનુષ્યોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલયોપમની કહી છે, તે દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુમાં જન્મેલા (યુગલિક) તિર્યંચ-મનુષ્યોની જાણવી (૫-૬). તથા આંખંકર, પ્રમંકર, આંખંકરપ્રમંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રભ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેશ્ય, ચંદ્રધ્વજ, ચંદ્રશૃંગ, ચંદ્રસૃષ્ટ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રાવંતંસક, એ નામનાં વિમાનો છે. ॥૩॥

હવે ચાર સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—ચત્તારિ કસાયા પદ્મત્તા, તં જહા—કોહકસાએ માળકસાએ માયાકસાએ લોભકસાએ ૧। ચત્તારિ જ્ઞાણા પદ્મત્તા, તં જહા—અદૃજ્ઞાણે રુદ્ધજ્ઞાણે ધમ્મજ્ઞાણે સુદ્ધજ્ઞાણે ૨। ચત્તારિ વિગહાઓ પદ્મત્તા,

तं जहा-इत्थिकहा भक्तकहा रायकहा देसकहा ३। चत्तारि सण्णा पन्नत्ता, तं जहा-आहारसण्णा भयसण्णा मेहुणसण्णा परिगहसण्णा ४। चउव्विहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा-पगइबंधे ठिइबंधे अणु-भावबंधे पएसबंधे ५। चउगाउए जोयणे पन्नत्ते ६ ॥

अणुराहानक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते १। पुद्वासाम्भानक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते २। उत्तरासाम्भानक्खत्ते चउतारे पन्नत्ते ३ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं पन्नत्ता १। तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चत्तारि सागरोवमाइं ठिइं पन्नत्ता २। असुरकुमारानं देवानं अत्थेगइयाणं चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं पन्नत्ता ३। सोहम्मसीसानेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवानं चत्तारि पलिओवमाइं ठिइं पन्नत्ता ४। सणकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवानं चत्तारि सागरोवमाइं ठिइं पन्नत्ता ५। जे देवा किट्ठिं सुकिट्ठिं किट्ठियावत्तं किट्ठिप्पमं किट्ठिजुत्तं किट्ठिवण्णं किट्ठिलेसं किट्ठिज्झयं किट्ठिसिं गं किट्ठिसिंदुं किट्ठिकूडं किट्ठित्तरवडिंसं विमाणं देवत्ताए

ઉવવળ્લા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૬ ॥

તે ણં દેવા ચઉણહઽહ્મમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઊસસંતિ વા ૧ । તેસિં દેવાણં ચઉહિં વાસસહસેહિં આહારઠ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ ૨ । અત્થેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે ચઉહિં ભવગ્ગહળેહિં સિજ્ઞિસ્સંતિ જાવ સવ્વદુક્ખાણં અંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્તમ્ ૪ ॥

મૂલાર્થઃ—ચાર કષાય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ક્રોધકષાય, માનકષાય, લોભકષાય (૧) । ચાર ધ્યાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન (૨) । ચાર વિકથા કહી છે, તે આ પ્રમાણે—સ્ત્રીકથા, ભક્તકથા, રાજકથા, દેશકથા (૩) । ચાર સંજ્ઞા કહી છે, તે આ પ્રમાણે—આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા (૪) । ચાર પ્રકારનો બંધ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રકૃતિવંધ, સ્થિતિવંધ, અનુભાવવંધ, પ્રદેશવંધ (૫) । ચાર ગાડનો એક યોજન કહ્યો છે (૬) ॥

અનુરાધા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૧) । પૂર્વાષાઢા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૨) । ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રના ચાર તારા કહ્યા છે (૩) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને ત્રિપે કેટલાક નારકીઓની ચાર પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ત્રીજી પૃથ્વીને ત્રિપે કેટલાક

નારકીઓની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને જ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સનત્કુમાર અને માહેન્દ્રકલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ, કૃષિકાવર્ત, કૃષ્ટિપ્રભ, કૃષ્ટિયુક્ત, કૃષ્ટિવર્ણ, કૃષ્ટિલેશ્ય, કૃષ્ટિધ્વજ, કૃષ્ટિશૃંગ, કૃષ્ટિશિષ્ટ, કૃષ્ટિકૂટ અને કૃષ્ટયુત્તરાવંતસક નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ચાર અર્ધ માસે (ચાર પલ્લવાડીયાને છેડે) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચાર હજાર વર્ષે આહારની જ્ઞાણા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ ચાર ભવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) સૂત્ર-૪ ॥

ટીકાર્થ:—આ ચાર સ્થાનનું સૂત્ર પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે-કષાય, ધ્યાન, વિકથા, સંજ્ઞા, બંધ અને યોજનને માટે છ સૂત્ર કહ્યાં છે, નક્ષત્રને માટે ત્રણ કહ્યાં છે, સ્થિતિને માટે છ કહ્યાં છે, અને શેષ ત્રણ સૂત્ર પૂર્વની જેમ જાણવાં.

એક અંતર્બુદ્ધિ સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા અને મન, વચન, કાયાના યોગનો જે નિરોધ કરવો, તે ધ્યાન કહેવાય છે. તેમાં મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ વસ્તુને વિષે વિયોગ અને સંયોગાદિકને કારણે ચિત્તનો જે વ્યાકેષ તે આર્તધ્યાન કહેવાય છે. હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને ધનના રક્ષણ માટે જે ચિત્તની વ્યાકુલતા તે રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે, આજ્ઞા વિગેરે પદના (શબ્દના) અર્થના સ્વરૂપનો વિચાર કરવામાં જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે. તથા ચૌદ પૂર્વમાં રહેલા શ્રુતનું અવલંબન

કરી મનને જે અતિ સ્થિર રાखવું અને યોગનો જે નિરોધ કરવો, તે શુક્લધ્યાન કહેવાય છે' (૨) । તથા ચારિત્રને વિરોધ કરનારી સ્ત્રી વિગેરે સંબંધી જે કથા તે વિકથા કહેવાય છે (૩) । તથા અસાતવેદનીય અને મોહનીય કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ આહારની ઇચ્છાદિ રૂપ જે ચેતનાવિશેષ તે સંજ્ઞા કહેવાય છે (૪) । તથા જીવ કપાય સહિત હોવાથી કર્મને યોગ્ય એવા પુદ્ગલોને જે ગ્રહણ કરે તે બંધ કહેવાય છે. (તે બંધ ચાર પ્રકારનો છે) તેમાં પ્રકૃતિ એટલે કર્મના અંશો-ભેદો જે જ્ઞાનાવરણીયાદિક આઠ, તેનો જે બંધ તે પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે, તથા તે પ્રકૃતિઓની જ સ્થિતિ એટલે જગન્યાદિકપણે રહેવું, તેનો જે બંધ તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે, તથા તીવ્રાદિક ભેદવાળો જે વિપાક તે અનુભવ એટલે રસ કહેવાય છે, તેનો જે બંધ તે અનુભવબંધ કહેવાય છે. તથા જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશોને વિષે કર્મના અનંતાનંત પ્રદેશો કે જે દરેક કર્મ-પ્રકૃતિએ નિયત પરિમાણવાળા છે તેનો જે બંધ એટલે સંબંધ તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે (૫) ।

તથા કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ વિગેરે ચાર વિમાનો પૂર્વે કહેલા વિમાનના નામને અનુસારે જાણવા. (૬). સૂત્ર ૪ ॥

મૂ-પંચ કિરિયા પન્નત્તા, તં જહા-કાઠ્યા અહિગરણિયા પાડસિયા પારિતાવણિયા પાપાઠ-

૧ આર્તધ્યાન-ઇષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સંયોગ, રોગચિંતા, અગ્રસૌચ. રૌદ્રધ્યાન-હિંસાનુબંધી, મૃગાનુબંધી, સ્તેયાનુબંધી, સંરક્ષણાનુબંધી. ધર્મધ્યાન-આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય, સંસ્થાનવિચય. શુક્લધ્યાન-અન્યત્વ પૃથક્ત્વ સવિચાર, એકત્વ પૃથક્ત્વ અવિચાર, સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ, સમુચ્છિન્ન ક્રિયા નિવૃત્તિ.

वायकिरिया १ । पंचमहव्या पन्नत्ता, तं जहा—सद्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, सद्वाओ
 मुसावायाओ वेरमणं, सद्वाओ अदत्तादाणाओ वेरमणं, सद्वाओ मेहुणाओ वेरमणं, सद्वाओ परिग-
 हाओ वेरमणं २ । पंच कामगुणा पन्नत्ता, तं जहा—सद्वा रसा गंधा फासा ३ । पंच आसव-
 दारा पन्नत्ता, तं जहा—मिच्छत्तं अविरइ पमाया कसाया जोगा ४ । पंच संवरदारा पन्नत्ता, तं जहा—
 सम्मत्तं विरइ अप्पमत्तया अकसाया अजोगया ५ । पंच निज्जरट्टाणा पन्नत्ता, तं जहा—पाणाइ-
 वायाओ वेरमणं, मुसावायाओ वेरमणं, अदिन्नादाणाओ वेरमणं, मेहुणाओ वेरमणं, परिग्गहाओ
 वेरमणं ६ । पंच समिइओ पन्नत्ताओ, तं जहा—ईरियासमिइ भासासमिइ एसणासमिइ आया-
 णभंडमत्तनिक्वेवणासमिइ उच्चारपासवणखेलसिंघाणजह्णपारिट्ठावणियासमिइ ७ । पंच अत्थिकाया
 पन्नत्ता, तं जहा—धम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकाए आगासत्थिकाए जीवत्थिकाए पोगलत्थिकाए ८ ॥

रोहिणी नक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते १ । पुणवसुनक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते २ । हत्थनक्खत्ते पंचतारे
 पन्नत्ते ३ । विसाहानक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते ४ । धणिट्टानक्खत्ते पंचतारे पन्नत्ते ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंच पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पंचसागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं
अत्थेगइयाणं पंचपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं पंच-
पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सणंकुमारमाहिंदेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं पंच सागरोवमाइं
ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा वायं सुवायं वायावत्तं वायप्पभं वायकंतं वायवणं वायलेसं वायज्झयं
वायसिंगं वायसिट्ठं वायकूडं वाउत्तरवडिसगं सूरं सुसूरं सूरावत्तं सूरप्पभं सूरकंतं सूरवणं सूर-
लेसं सूरज्झयं सूरसिंगं सूरसिट्ठं सूरकूडं सूरुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं
उक्कोसेणं पंच सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा पंचणहं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं पंचहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
पंचहिं भवगहणेहिं सिज्झिस्संति जाव अंतं करिस्संति ॥ सूत्रम्-५ ॥

મૂલાર્થઃ—પાંચ ક્રિયા કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે—કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેશિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા (૧)। પાંચ મહાત્રત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સર્વથા પ્રાણાતિપાતથી વિરમવું, સર્વથા મૃષાવાદથી વિરમવું, સર્વથા અદત્તા-દાનથી વિરમવું, સર્વથા મૈથુનથી વિરમવું, સર્વથા પરિગ્રહથી વિરમવું (૨)। પાંચ કામગુણ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ (૩)। પાંચ આશ્રવદ્વાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગ (૪)। પાંચ સંવરદ્વાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સમ્યક્ત્વ, વિરતિ, અપ્રમાદ, અકષાય, અયોગ (૫)। પાંચ નિર્જરાના સ્થાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રાણાતિપાતથી વિરમવું, મૃષાવાદથી વિરમવું, અદત્તાદાનથી વિરમવું, મૈથુનથી વિરમવું, પરિગ્રહથી વિરમવું (૬)। પાંચ સમિતિ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—ઈયાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, ઇષણાસમિતિ, આદાનભાંડમાત્રનિષેપણા સમિતિ, ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ ચેલ સિંધાણ જહ્ણ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ (૭)। પાંચ અસ્તિકાય કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય (૮) ॥

રોહિણી નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૧)। પુનર્વસુ નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૨)। હસ્ત નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૩)। વિશાખા નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૪)। ધનિષ્ઠા નક્ષત્રના પાંચ તારા કહ્યા છે (૫) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧)। ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨)। કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩)। સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પાંચ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪)। સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પમાં

કેટલાક દેવોની પાંચ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો વાત, સુવાત, વાતાવર્ત, વાતપ્રભ, વાતકાંત, વાતવર્ણ, વાતલેચ્ય, વાતઘ્વજ, વાતશૃંગ, વાતશિષ્ટ, વાતકૂટ, વાતોત્તરાવંતસક, સૂર, સુસૂર, સૂરાવર્ત, સૂરપ્રભ, સૂરકાંત, સૂરવર્ણ, સૂરલેચ્ય, સૂરઘ્વજ, સૂરશૃંગ, સૂરશિષ્ટ, સૂરકૂટ અને સૂરોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો પાંચ અર્ધ માસે (પાંચ પચવાડીયાને છેડે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને પાંચ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ પાંચ ભવ ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—પાંચ સ્થાનનું સૂત્ર પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—ક્રિયા, મહાવ્રત, કામગુણ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરાસ્થાન, સમિતિ અને અસ્તિકાયના અર્થવાળા આઠ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાળા પાંચ સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા છ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના અર્થવાળા ત્રણ સૂત્રો છે. તેમાં ક્રિયા એટલે વિશેષ પ્રકારના વ્યાપાર. તેમાં કાયાવડે જે ક્રિયા નીપજે તે કાચિકી એટલે કાચની ચેષ્ટા કહેવાય છે. જેનાવડે આત્મા નરકાદિકને વિષે અધિકાર કરાય (નરકાદિમાં જાય) તે અધિકરણ કહેવાય છે. તે અધિકરણવડે જે ક્રિયા નીપજે તે આધિકરણિકી એટલે સ્વજ્ઞાદિક બનાવવા વિગેરેની ક્રિયા. પ્રદેવ એટલે મત્સર, તેનાવડે જે ક્રિયા નીપજે તે પ્રાદેવિકી કહેવાય છે. પરિતાપન એટલે તાહનાદિક વિશેષ પ્રકારનું દુઃખ, તેનાવડે જે નીપજેલી ક્રિયા તે પારિતાપનિકી કહેવાય છે, અને પાંચમી પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પ્રસિદ્ધ—

સુગમ છે. (૧) । તથા જે કામનાં કરાય એટલે ઇચ્છાય તે કામ કહેવાય છે. એવા (ઇચ્છાતા એવા જે) ગુણો એટલે શબ્દાદિક પુદ્ગલના ધર્મો, તે કામગુણ કહેવાય છે. અથવા તો કામને એટલે મદનને (કામદેવને) ઉદીપન કરનારા જે ગુણો, તે કામગુણ એટલે શબ્દાદિક કહેવાય છે (૩) । તથા આશ્રવદ્વાર એટલે કર્મને ગ્રહણ કરવાના મિથ્યાત્વાદિક ઉપાયો (૪) । સંવર એટલે કર્મને નહીં ગ્રહણ કરવાના (રોકવાના) જે દ્વાર એટલે ઉપાયો તે સંવરદ્વાર એટલે મિથ્યાત્વાદિક આશ્રવના દ્વારથી વિપરીત એવા સમ્યક્ત્વાદિક કહેવાય છે (૫) । નિર્જરા એટલે દેશથી કર્મનો ક્ષય, તેના જે સ્થાન એટલે આશ્રયો અર્થાત્ કારણો, તે નિર્જરાસ્થાન એટલે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક કહેવાય છે. આ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિક સ્થાનોને જ ‘સર્વ’ શબ્દવડે વિશેષિત કરીએ ત્યારે તે મહાવ્રતો થાય છે તે પૂર્વે (બીજા) સૂત્રમાં કહ્યાં છે, અને તે સ્થાનોને જ સ્થૂલ શબ્દવડે વિશેષિત કરીએ ત્યારે તે અણુવ્રતો થાય છે. આ પાંચેને નિર્જરાના સ્થાન કહ્યા તે સાધારણ છે, તેથી તેઓનું અહીં નિર્જરાસ્થાન કહ્યું છે (૬) । તથા સમિતિ એટલે સારી પ્રવૃત્તિ. તેમાં ઈર્યાસમિતિ એટલે ગમન કરતી વચ્ચે સમ્યક્ પ્રકારે એટલે જીવહિંસા ન થાય તે પ્રકારે પ્રવૃત્તિ કરવી તે, ભાષાસમિતિ એટલે દોષ રહિત વચનની પ્રવૃત્તિ કરવી તે, ઇષણાસમિતિ એટલે બૈતાલીશ દોષને વર્જીને ભાત-પાણી ગ્રહણ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે, આદાન એટલે માંડ, પાત્રના અને વસ્ત્રાદિક ઉપગરણના સમૂહને ગ્રહણ કરતી વચ્ચે તથા નિષ્કેપણ એટલે સ્થાપન કરતી વચ્ચે સમિતિ એટલે સારી રીતે જોવાપૂર્વક (તથા પહિલેહણ કરવાપૂર્વક) સારી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચોથી સમિતિ, તથા ઉચાર એટલે વિદ્યા, પ્રસવણ એટલે મૂત્ર, સ્વેલ એટલે થુંક, સિંધાણ એટલે નાસિકાનો શ્લેષ્મ અને જહ્નુ એટલે શરીરનો મેલ-આ સર્વને પરઠવવા (ત્યાગ કરવા)ને

વચ્ચતે જે સમિતિ ઇટલે સ્થંડિલાદિકના દોષ દૂર કરવાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી તે પાંચમી સમિતિ. આ પ્રમાણે પાંચ સમિતિ કહેવાય છે (૭) તથા અસ્તિકાય ઇટલે પ્રદેશોની રાશિ (સમૂહ), તે ધર્માસ્તિકાયાદિક પાંચ છે, તેમનું લક્ષણ (વિષય) અનુક્રમે ગતિ, સ્થિતિ, અવગાહ, ઉપયોગ અને સ્પર્શાદિક છે. (ઇટલે કે ગતિ કરવામાં સહાય આપે તે ધર્માસ્તિકાય, સ્થિર રહેવામાં સહાય આપે તે અધર્માસ્તિકાય, અવકાશ આપે તે આકાશાસ્તિકાય, ઉપયોગવાળા હોય તે જીવાસ્તિકાય અને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા હોય તે પુદ્ગલાસ્તિકાય જાણવા.) ૮.

સ્થિતિનાં સૂત્રોને વિષે સ્થિતિ(આયુષ્ય)નો ઉત્કૃષ્ટાદિક વિભાગ આ પ્રમાણે જાણવો—સાતે નરકપૃથ્વીમાં અનુક્રમે આ પ્રમાણે સ્થિતિ (ઉત્કૃષ્ટ) જાણવી—એક સાગરોપમ ૧, ત્રણ સાગરોપમ ૨, સાત સાગરોપમ ૩, દશ સાગરોપમ ૪, સતર સાગરોપમ ૫, બાવીશ સાગરોપમ ૬ અને સાતમીમાં તેત્રીશ સાગરોપમ ૭ ॥ ૧ ॥ પહેલી પૃથ્વીમાં જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે તે ત્રીજી પૃથ્વીમાં જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી. (એમ ઉત્તરોત્તર જાણી લેવું). આ તરતમ યોગ સર્વત્ર જાણવો, પહેલી રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે દશ હજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે ॥ ૨ ॥ ” તથા—“ પહેલા દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ વે સાગરોપમ ૧, ત્રીજામાં સાધિક વે સાગરોપમ ૨, ત્રીજામાં સાત સાગરોપમ ૩, ચોથામાં સાધિક સાત સાગરોપમ ૪, પાંચમાં દશ સાગરોપમ ૫, છઠ્ઠામાં ચૌદ સાગરોપમ ૬, સાતમાં સતર સાગરોપમ ૭, આ પ્રમાણે સૌધર્મથી સાતમા શુક્ર દેવલોક સુધી સમજવું. ત્યારપછી દરેક દેવલોકે તથા દરેક ત્રૈવેયકે એક એક સાગરોપમની વૃદ્ધિ કરવી. (હવે જઘન્ય સ્થિતિ કહે છે) પહેલે દેવલોકે એક પલ્યોપમ ૧, બીજે દેવલોકે સાધિક પલ્યોપમ ૨, ત્રીજે વે સાગરોપમ ૩, ચોથે સાધિક વે સાગરોપમ

૪, પાંચમે સાત સાગરોપમ ૫, છઠ્ઠે દશ સાગરોપમ ૬, સાતમે ચૌદ સાગરોપમ ૭, આઠમે સહસ્રાર દેવલોકે સત્તર સાગરોપમ ૮ અને ત્યારપછી દરેક દેવલોકે અને દરેક શ્રેયેયકે એક એક સાગરોપમની વૃદ્ધિ કરવી.

તથા વાત, સુવાત ઇત્યાદિક વિમાનના બાર નામો વાત શબ્દના અભિલાપવડે અને તેટલા જ નામો સૂર શબ્દના અભિલાપવડે જાણવા (૬) ॥ સૂ૦ ૫ ॥

હવે છ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—છ લેસાઓ પપ્પણ્ણા, તં જહા—કપ્પહલેસા નીલેલેસા કાઝલેસા તેઝલેસા પમ્પહલેસા મુક્કલેસા ૧ । છ જીવનિકાયા પપ્પણ્ણા, તં જહા—પુઢવીકાએ આઝકાએ તેઝકાએ વણસ્સઙ્કાએ તસકાએ ૨ । છવ્વિહે બાહિરે તવોકમ્મે પપ્પણ્ણે, તં જહા—અણસણે ઝુણોયરિયા વિત્તીસંખેવો રસપરિચ્છાઓ કાયકિલેસો સંલીણયા ૩ । છવ્વિહે અભિમત્તરે તવોકમ્મે પપ્પણ્ણે, તં જહા—પાયચ્છિત્તં વિણઓ વેયાવચ્ચં સન્ઙ્ગાઓ જ્ઞાણં ઉસ્સગ્ગો ૪ । છ છાઝમત્થિયા સમુઘાયા પપ્પણ્ણા, તં જહા—વેયણાસમુઘાએ કસાયસમુઘાએ મારણંતિઅસમુઘાએ વેઝાવિયસમુઘાએ તેયસમુઘાએ આહારસમુઘાએ ૫ । છવ્વિહે અત્થુગ્ગહે પપ્પણ્ણે, તં જહા—સોઙ્ગિદિયઅત્થુગ્ગહે ચવ્વુઙ્ગિદિયઅત્થુગ્ગહે ઘાણિદિઅત્થુગ્ગહે

जिह्विमदियअत्थुगहे फासिंदियअत्थुगहे नोइंदियअत्थुगहे ६ ॥

कत्तियानव्वत्ते छतारे पन्नत्ते १ । असिलेसानव्वत्ते छतारे पन्नत्ते २ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । तच्चाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं छ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सणंकुमारमाहिंदेसु अत्थेगइयाणं देवाणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा सयंभुं सयंभूरमणं घोसं सुघोसं महाघोसं किट्ठिघोसं वीरं सुवीरं वीरगतं वीरसेणियं वीरावत्तं वीरप्पभं वीरकतं वीरवणं वीरलेसं वीरज्झयं वीरसिंगं वीरसिट्ठं वीरकूडं वीरुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा छण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ । तेसि णं देवाणं छहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे

છાહિં ભવગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ જાવ સવ્વદુક્ખાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૬ ॥

મૂલાર્થઃ—છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—કૃણલેશ્યા, નીલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્ર-
લેશ્યા (૧) । છ જીવનિકાય કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય
(૨) । છ પ્રકારનો ગાદ્ય તપ કહ્યો છે તે આ પ્રમાણે—અનશન, ડુત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્રેશ, સંલીનતા
(૩) । છ પ્રકારે આશ્વ્યંતર તપ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, ઉત્સર્ગ (કાયોત્સર્ગ)
(૪) । છાન્નસ્થિર—છ સમુદ્ધાતો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાંતિકસમુદ્ધાત,
વૈક્રિયસમુદ્ધાત, તૈજસસમુદ્ધાત, આહારકસમુદ્ધાત (૫) છ પ્રકારનો અર્થાવિગ્રહ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—શ્રોત્રેન્દ્રિયઅર્થ-
વિગ્રહ, ચક્ષુર્ન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, શ્રાવણેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, સ્પર્શેન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ, નોર્ન્દ્રિયઅર્થાવિગ્રહ (૬)

કૃત્તિકા નક્ષત્રના છ તારા કહ્યા છે (૧) । અશ્લેષા નક્ષત્રના છ તારા કહ્યા છે (૨) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક
નારકીઓની છ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) ।
સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની છ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પને વિષે
કેટલાક દેવોની છ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) ત્યાં જે દેવો સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂરમણ, ઘોષ, સુધોષ, મહાઘોષ, કૃષ્ણધોષ,
વીર, સુવીર, વીરગત, વીરશ્રેણિક, વીરાવર્ત, વીરપ્રભ, વીરકાંત, વીરચર્ણ, વીરલેશ્ય, વીરશૃંગ, વીરશિષ્ટ, વીરકૂડ અને

વીરોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥ તે દેવો છ અર્ધમાસે (છ પલ્લવાડિયાને અંતે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દટલે ઉઘ્ઘાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને છ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કોઈક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ છ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છ સ્થાનનું સૂત્ર કહે છે, તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં લેશ્યા, જીવનિકાય, બાહ્ય તપ, આશ્વ્યંતર તપ, સમુદ્ઘાત અને અવગ્રહના અર્થવાળા છ સૂત્રો, નક્ષત્રને અર્થે વે સૂત્રો, સ્થિતિને અર્થે છ અને ઉચ્છ્વાસાદિકને અર્થે ત્રણ સૂત્રો છે.

તેમાં લેશ્યાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહે છે—“ કૃષ્ણાદિક દ્રવ્યના સમીપપણાથી (કાઠા વિગેરે પુદ્ગલો આત્માની પાસે સ્થેલા હોવાથી) સ્ફટિકની જેવા નિર્મલ આત્માનો જે પરિણામ—અધ્યવસાય થાય તે પરિણામને વિષે આ લેશ્યા શબ્દ પ્રવર્તે છે ॥ ૧ ॥ ” इति (૧) । तथा बाह्य शरीरना शोषण वडे जे कर्मना क्षयनुं कारण थाय छे ते बाह्य तप कहेवाय छे (३) । चिचनिरोधनी मुख्यतावडे जे कर्मना क्षयनुं कारण थाय ते आभ्यंतर तप कहेवाय छे (४) । तथा छाद्रमस्थिक एटले केवळी-पणा विनानी अवस्थामां जे थाय ते समुदघात छ छे. समुदघात शब्दनो अर्थ कहे छे—‘ सम् ’—ऐक्यपणाए करीने तथा ‘ उत् ’—प्रचळपणाए करीने (अत्यंत) जे ‘ घात ’—निर्जरण एटले खेरवी नांखनुं ते समुदघात कहेवाय छे; कारण के वेदनादिक परिणामवालो जीव वेदनीयादिक कर्मना घणा प्रदेशो के जे काळांतरे अनुभव करवा लायक होय तेने उदीरणावडे खेंचीने उदयमां नांखी तेनो अनुभव करीने निर्जरण (क्षय) करे छे अर्थात् आत्मप्रदेशो साथे

બંધાયેલા તે કર્મપ્રદેશોને ચેરવી નાંખે છે. આ સમુદ્ધાતો અહીં વેદનાદિકના ભેદવડે છ કહ્યા છે. તેમાં પહેલો જે વેદના સમુદ્ધાત છે તે અસાતાવેદનીય કર્મના આશ્રયવાળો છે, બીજો કષાયસમુદ્ધાત છે તે કષાયનામના ચારિત્રમોહનીય કર્મના આશ્રયવાળો છે, ત્રીજો મારણાંતિક સમુદ્ધાત છે તે અંતર્મુહર્ત શેષ રહેલા આયુષ્યકર્મના આશ્રયવાળો છે, બાકીના વૈક્રિય, તૈજસ અને આહારક એ નામના ત્રણ સમુદ્ધાત છે તે શરીરનામકર્મના આશ્રયવાળા છે. તેમાં વેદનાસમુદ્ધાતવડે વ્યાસ (સહિત) થયેલો જીવ વેદનીયકર્મના પુદ્ગલોનું શાટન (ચેરવું) કરે છે, કષાયસમુદ્ધાતવડે વ્યાસ થયેલો જીવ કષાયના પુદ્ગલોનું શાટન કરે છે, મારણાંતિક સમુદ્ધાતવડે વ્યાસ થયેલો જીવ આયુષ્યકર્મના પુદ્ગલોનો ઘાત કરે છે, વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી વ્યાસ થયેલો જીવ આત્મપ્રદેશોને શરીરમાંથી બહાર કાઢીને (તે પ્રદેશોનો) શરીરની જેટલી ડુંચાઈ અને જાડાઈ હોય તેટલા પ્રમાણવાળો અને લંબાઈમાં સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણવાળો દંડ બનાવે છે, બનાવીને પૂર્વે બાંધેલા વૈક્રિયશરીરનામકર્મના પુદ્ગલોને સ્થૂલના અનુક્રમે (એટલે પ્રથમ ઘણા મોટા હોય તેને, પછી તેનાથી નાના એ રીતે) શાટન કરે છે—ચેરવે છે. એ જ પ્રમાણે તૈજસ અને આહારકનામના સમુદ્ધાતનું પણ વ્યાખ્યાન કરવું. (૫) । તથા ‘અર્થાવગ્રહ’—અર્થનું એટલે સામાન્ય રીતે જેનું સ્વરૂપ કહી ન શકાય એવા શબ્દાદિકનું ‘અવ’—પ્રથમ એટલે વ્યંજનાવગ્રહની પછી તરત જ જે ગ્રહણ કરવું એટલે જાણવું તે અર્થાવગ્રહ કહેવાય છે. તે અર્થાવગ્રહ નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ એક સમયનો અને વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ અસંખ્ય સમયનો હોય છે. તે અર્થાવગ્રહ શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોવડે અને નોંદ્રિય(મન)વડે ઉત્પન્ન (ગ્રાસ) થતો હોવાથી છ પ્રકારનો કહ્યો છે (૬) ॥

स्थितिना सूत्रमां स्वयंभू विगेरे वीश विमानोनां नाम कद्यां छे (६) ॥ (सूत्र-६)
हवे सातसुं स्थान कहे छे—

मू०—सत्त भयट्टाणा पन्नत्ता, तं जहा-इहलोगभए परलोगभए आदाणभए अकम्हाभए
आजीवभए मरणभए असिलोगभए १ । सत्त समुग्धाया पन्नत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्धाए
कसायसमुग्धाए मारणांतियसमुग्धाए वेउव्वियसमुग्धाए तेयसमुग्धाए आहारसमुग्धाए केवलिसमु-
ग्धाए २ । समणे भगवं महावीरे सत्त रयणीओ उड्डं उच्चत्तेणं होत्था ३ । इहेव जंबुदीवे दीवे सत्त
वासहरपव्वया पन्नत्ता, तं जहा-बुल्लहिमवंते महाहिमवंते निसढे नीलवंते रुप्पी सिहरी मंदरे ४ ।
इहेव जंबुदीवे दीवे सत्त वासा पन्नत्ता, तं जहा-भरहे हेमवते हरिवासे महाविदेहे रम्मए
एरणवए एरवए ५ । खीणमोहेणं भगवया मोहणिज्जवज्जाओ सत्त कम्मपयडीओ वेए(ज)ई ६ ।

महानक्खत्ते सत्ततारे पन्नत्ते १ । कत्तिआइआ सत्त नक्खत्ता पुव्वदारिआ पन्नत्ता (पाठांतर-
अभियाइया सत्त नक्खत्ता) २ । महाइआ सत्त नक्खत्ता दाहिणदारिआ पन्नत्ता ३ । अणुरा-
हाइआ सत्त नक्खत्ता अवरदारिआ पन्नत्ता ४ । धणिट्ठाइआ सत्त नक्खत्ता उत्तरदारिआ पन्नत्ता ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्त पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
 तच्चाए णं पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । चउत्थीए णं पुढवीए
 नेरइयाणं जहणणेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्त
 पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सोहस्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं सत्त पलिओवमाइं
 ठिई पन्नत्ता ५ । सणंकुमारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । माहिंदे
 कप्पे देवाणं उक्कोसेणं साइरेगाइं सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ । बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं
 देवाणं सत्त साहिया सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ८ । जे देवा समं समप्पमं महापभं पभासं
 भासुरं विसलं कंचणकूडं सणंकुमारवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
 सत्त सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ९ ॥

ते णं देवा सत्तण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्संसंति वा नीस्संसंति वा १ ।
 तेसि णं देवाणं सत्तहिं वाससहस्सेहिं आहारदु समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा

જે ણં સત્તાહિં ભવગાહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ જાવ સઠ્ઠવદુવ્વાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ (સૂત્રમ્—૭) ॥
 મૂલાર્થઃ—ભયના સ્થાનો સાત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આ લોક સંબંધી ભય, પરલોક સંબંધી ભય, આદાન ભય, અકસ્માત્ ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય, અશ્લોક (અકીર્તિ) ભય (૧) । સાત સમુદ્ધાત કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—વેદના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મારણાંતિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત, તૈજસ સમુદ્ધાત, આહાર સમુદ્ધાત, કેવલી સમુદ્ધાત (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી સાત રત્નિ (હાથ) ડુંચા હતા (૩) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં સાત વર્ષધર પર્વતો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—શુદ્ધહિમવાન, મહાહિમવાન, નિપથ, નીલવંત, રૂપી, શિલરી અને મેરુ (૪) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં સાત વર્ષો (ક્ષેત્રો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ભરત, હૈમવત, હરિવર્ષ, મહાવિદેહ, રમ્યક, ઇરણ્ય-વત અને ઇરવત (૫) । જેતું મોહનીય કર્મ ક્ષીણ થયું છે એવા ભગવાન એક મોહનીય કર્મને વર્જીને ચાકીની સાત કર્મ-પ્રકૃતિઓને વેદે છે (૬) ॥

મધા નક્ષત્રના સાત તારા કહ્યા છે (૧) । કૃત્તિકા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દિશાના દ્વારવાળા કહ્યા છે (પાઠાંતરના મતે અભિજિત્ વિગેરે સાત નક્ષત્રો પૂર્વ દ્વારવાળા કહ્યા છે) (૨) । મધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો દક્ષિણ દ્વારવાળા કહ્યા છે (૩) । અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો પશ્ચિમ દ્વારવાળા કહ્યા છે (૪) । ધનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો ઉત્તરદ્વારવાળા કહ્યા છે (૫) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૨) । ચોથી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સાત સાગરો-

પમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સાત પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૬) । માર્હેદ્ર કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાતિરેક સાત સાગરોપમની કહી છે (૭) । બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની સાધિક સાત પલ્યોપમની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે (૮) । જે દેવો સમ, સમગ્રમ, મહાગ્રમ, પ્રભાસ, માસુર, વિમલ, કંચનકૂટ અને સનત્કુમારાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે (૯) ॥

તે દેવો સાત અર્ધમાસે (સાત પલ્લવાડીયાને અંતે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સાત હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ સાત ભવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩)

ટીકાર્થ:—આ સૂત્ર પળ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં ભય, સમુદ્ધાત, મહાવીરનું શરીર, પર્વતો, ક્ષેત્રો અને ક્ષીણમોહનીયના અર્થવાળા છ સૂત્રો છે, નક્ષત્રના અર્થવાળા પાંચ સૂત્રો છે, સ્થિતિના અર્થવાળા નવ સૂત્રો છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના અર્થવાળા ત્રણ જ સૂત્રો છે. તેમાં જે સજાતીય જીવથી ભય ઉત્પન્ન થાય તે ઇહલોક ભય કહેવાય છે, વિજાતીય જીવથી જે ભય થાય તે પરલોક ભય કહેવાય છે, દ્રવ્યને આશ્રીને જે ભય થાય તે આદાન ભય કહેવાય છે, બાહ્ય નિમિત્ત વિના જે પોતાના મનના સંકલ્પવિકલ્પવડે ઉત્પન્ન થાય તે અકસ્માત્ ભય કહેવાય છે, વાકીના (આજીવીકા) ભય, મરણ ભય અને અશ્લોક ભય) ગ્રસિદ્ધ (સુગમ) છે. વિશેષમાં એ કે—અશ્લોક એટલે અપકીર્તિ (૧) । સમુદ્ધાતો પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે (૬)

छे, विशेषमां ए के सातमो केवकीसमुद्धात वेदनीय, नाम अने गोत्र कर्मना आश्रयवाळो छे. (अर्थात् ते ३६ कर्मोनी स्थितिने आयुष्यकर्मनी सरस्वी करनारो छे) (२) । तथा रलि एटले लांची आंगळीओवाळो हाथ. आवा सात हाथ महावीरस्वामी ऊर्ध्व ऊंचाइवडे कहेला छे अर्थात् तिर्यक् पहोळाइवडे नहीं (३) ॥

तथा [अभिजित् विगेरे सात नक्षत्रो पूर्व द्वारवाळा छे एटले के आ नक्षत्रो जे दिवसे होय ते दिवसे पूर्व दिशा तरफ प्रयाण करनार मनुष्यने शुभ थाय छे. ए ज प्रमाणे अश्विनी विगेरे सात नक्षत्रो दक्षिणद्वारवाळा छे, पुष्य विगेरे सात नक्षत्रो पश्चिम द्वारवाळा छे अने स्वाति विगेरे सात नक्षत्रो उत्तरद्वारवाळा छे एम सिद्धांतनो मत छे.] परंतु अहीं तो मतांतरने आश्रीने कृत्तिका विगेरे सात सात नक्षत्रो पूर्वादिक द्वारवाळा कहा छे. तथा चंद्रप्रज्ञप्तिमां तो आ वावतमां घणा घणा मतो देखाड्या छे. (२-५) ॥

स्थितिना सूत्रमां सम विगेरे आठ विमानना नामो आपेला छे. (९) ॥ (सूत्र-७) ॥

हवे आठ स्थानक कहे छे.—

मू०—अट्ट मयट्टाणा पन्नत्ता, तं जहा—जातिमए कुलमए बलमए रूवमए तवमए सुयमए लाभमए इस्सरियमए १ । अट्ट पवयणमायाओ पन्नत्ता, तं जहा—ईरियासमिई भासासमिई एसणासमिई आयाणभंडमत्तनिवखेवणासमिई उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाणपारिट्ठावणियासमिई

मण्युत्ती वय्युत्ती काय्युत्ती २ । वाणमंतराणं देवाणं चेइयरुक्खा अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं
पन्नत्ता ३ । जंबू णं सुदंसणा अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ४ । कूडसामली णं गरुलावासं
अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ५ । जंबुदीवस्स णं जगईं अट्ट जोयणाइं उच्छं उच्चत्तेणं
पन्नत्ता ६ । अट्टसामइए केवलिसमुग्घाए पन्नत्ते, तं जहा-पढमे समए दंडं करेइ, बीए समए
कवाडं करेइ, तइए समए मंथं करेइ, चउत्थे समए मंथंतराइं पूरेइ, पंचमे समए मंथंतराइ
पडिसाहरइ, छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ, सत्तमे समए कवाडं पडिसाहरइ, अट्टमे समए दंडं
पडिसाहरइ, ततो पच्छा सरीरत्थे भवइ ७ । पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणिअस्स अट्ट गणा
अट्ट गणहरा होत्था, तं जहा-“सुभे य सुभघोसे य, वसिट्ठे बंभयारि य । सोमे सिरिधरे चेव,
वीरभदे जसे इय ॥ १ ॥” ८ । अट्ट नक्खत्ता चंदेणं सद्धिं पमदं जोगं जोएंति, तं जहा-
कत्तिया १, रोहिणी २, पुणवसू ३, महा ४, चित्ता ५, विसाहा ६, अणुराहा ७, जेट्ठा ८ । ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ट पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता

१ । चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं अट्ठ पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । बंमलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं
अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा अच्चिं अच्चिमालिं वइरोयणं पभंकरं चंदाभं सूरामं
सुपइट्ठाभं अग्निच्चाभं रिट्ठाभं अरुणाभं अरुणुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं
देवाणं उक्कोसेणं अट्ठ सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा अट्ठण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं अट्ठहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे
अट्ठहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति जाव अंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रं-८ ।

मूलार्थ—आठ मदना स्थानो कहा छे, ते आ प्रमाणे—जातिमद, कुलमद, बलमद, रूपमद, तपमद, श्रुतमद, लाभमद,
ऐश्वर्यमद (१) । आठ प्रवचन माताथो कही छे, ते आ प्रमाणे—ईयांसमिति, भाषासमिति, एषणासमिति, आदानभांड-
मात्रनिक्षेपणासमिति, उच्चारप्रस्रवणखेलजल्लसिंघाणपारिष्ठापनिकासमिति, मनगुप्ति, वचनगुप्ति, कायगुप्ति (२) । वाणव्यंतर

દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ઊંચા કહ્યા છે (૩) । સુદર્શના નામનો જંબૂવૃક્ષ આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ઊંચો કહ્યો છે (૪) । ગરુડદેવના આવાસરૂપ કૂટશાલ્મલી વૃક્ષ આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ઊંચો કહ્યો છે (૫) । જંબૂદ્વીપની જગતી આઠ યોજન ઊર્ધ્વ ઊંચી કહી છે (૬) । કેવલીસમુદ્ધાત આઠ સમયનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે-પહેલે સમયે દંડ કરે, બીજે સમયે કપાટ કરે, ત્રીજે સમયે મંથ કરે, ચોથે સમયે મંથના આંતરાઓ પૂરે, પાંચમે સમયે મંથના આંતરાનું સંહરણ કરે (કાઠી નાંખે), છઠ્ઠે સમયે મંથનું સંહરણ કરે, સાતમે સમયે કપાટનું સંહરણ કરે અને આઠમે સમયે દંડનું સંહરણ કરે. ત્યારપછી આત્મા શરીરમાં રહેલો થાય (આત્માના પ્રદેશો શરીરમાં જ સમાઈ જાય) (૭) । પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા (માન્ય કરવા લાયક) પાર્શ્વનાથ અરિહંતને આઠ ગણો અને આઠ ગણધરો હતા, તેના નામ આ પ્રમાણે-“ શુભ, શુભઘોષ, વસિષ્ઠ, બ્રહ્મચારી, સોમ, શ્રીધર, વીરભદ્ર અને યશ ॥૧॥ (૮) । આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમદે (વચ્ચે થઈને ગમન કરવા) ના યોગને પામે છે, તે નક્ષત્રો આ છે—કૃત્તિકા, રોહિણી, પુનર્વસુ, મધા, ચિત્રા, વિશાખા, અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા (૯) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ચોથી પૃથ્વીમાં કેટલાક નારકીઓની આઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની આઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । બ્રહ્મલોક કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની આઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો અર્ચિ, અર્ચિમાલિ, વૈરોચન, પ્રમંકર, ચંદ્રામ, સૂર્યામ, સુપ્રતિષ્ઠામ, અગિચ્ચામ, સિદ્ધામ, અરુણામ અને અરુણોત્તરાવંતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા

આશ્રીને જ) પોતાનો લાભ પામી શકે છે, તેમ સંઘ પણ માતાને નહીં મૂકતો સતો જ સંઘપણને પામે છે, અન્યથા પામતો નથી, તેથી ઈર્યાસમિતિ વિગેરે પ્રવચન માતાઓ કહેવાય છે. (૨) । તથા વ્યંતર દેવોના ચૈત્યવૃક્ષો તેમના નગરોમાં સુધર્માદિક સમાની પાસે રહેલી મણિપીઠિકાની ઉપર સર્વ રત્નમય તથા છત્ર, ચામર અને ધ્વજાદિકથી અલંકૃત (સુશોભિત) હોય છે. તે વૃક્ષો વે શ્લોકોવડે આ પ્રમાણે જાણવા—“પિશાચોના ચૈત્યવૃક્ષ કલંબ નામના છે, યક્ષોના વટ નામના છે, ભૂતોના તુલસી નામના છે, રાક્ષસોના કંડક નામના છે, કિન્નરોના અશોક નામના છે, કિંપુરુષના ચંપક નામના છે, ઝુંજોના નાગ નામે છે અને ગંધર્વોના ચૈત્યવૃક્ષ તુંવરુ નામના છે.” (૩) । જંબૂ દટલે ઉત્તરકુરુમાં પૃથ્વીના પરિણામવાળો જંબૂવૃક્ષ છે તેનું નામ સુદર્શના છે (તેની ઉપર સુસ્થિતદેવનો આવાસ છે) (૪) । એ જ પ્રમાણે કૂટશાલ્મલી પળ વૃક્ષવિશેષ છે, તે દેવકુરુને વિષે રહેલો છે, તેની ઉપર ગરુડની જાતિવાળા વેણુદેવ નામના દેવનો આવાસ છે (૫) । જગતી દટલે જંબૂદ્વીપરૂપી નગરના કિછા જેવી ફરતી પાઠબાંધી હોય તે (૬) । તથા પુરુષોના મધ્યમાં આદેય નામકર્મવાળા (સર્વ પુરુષોને માનવા લાયક)ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથ અર્હતને આઠ ગણો દટલે સરસ્વી વાચના અને ક્રિયાવાળા સાધુસમુદાય હતા, અને આઠ ગણધરો દટલે તેમના નાયક સ્વરિઓ હતા. તેમનું આ આઠ સંખ્યાનું પ્રમાણ સ્થાનાંગ સૂત્રમાં અને પર્યુષણાકલ્પમાં સંમતાય છે; પરંતુ આવશ્યકસૂત્રમાં અન્યથા સંમતાય છે, તેમાં કહ્યું છે કે—“ દસ નવગં ગણાણ સાણં જિણિંદાણં ” અર્થાત્ “પાર્શ્વનાથને દશ ગણો અને દશ ગણધરો હતા.” (મહાવીરસ્વામીને નવ ગણ ને અગ્યાર ગણધરો જાણવા.) આ પ્રમાણે કહ્યું છે તે અહીં (આ સૂત્રમાં) વે ગણધરોનું અલ્પ આયુષ્ય હશે इत्यादिक कारणने लीधे वेनी विवक्षा करी नथी एम जाणवुं, अहीं मूळ सूत्रमां ‘ सुभे ’ इत्यादि श्लोक कहीने

તેમાં તે આટેના નામ વતાવ્યા છે (૮) । તથા આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે પ્રમર્દને દટલે ચંદ્ર તેઓની મધ્યે થઈને ગતિ કરે છે એવા પ્રકારના યોગને-સંબંધને કરે છે. આ વિષે લોકશ્રી નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—“ પુનર્વસુ, રોહિણી, ચિત્રા, મઘા, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, કૃત્તિકા અને વિશાખા-આ આઠ નક્ષત્રો ચંદ્રના ઉભય યોગવાળા છે. ” વળી જે નક્ષત્રો દક્ષિણ અને ઉત્તર એ બન્ને દિશાના યોગ(સંબંધ)વાળા હોય તે નક્ષત્રો કોઈક વચ્ચે પ્રમર્દ યોગવાળા પળ હોય છે. તે બાતતમાં લોકશ્રીની ટીકા કરનારે કહ્યું છે કે—“ આ નક્ષત્રો ઉભય યોગવાળા દટલે ચંદ્રની ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાએ જોડાય છે-સંબંધ પામે છે. અને કદાચિત્ ચંદ્રવડે કરીને મેદને પળ પામે છે (૯) ॥ તથા અર્ચિ વિગેરે અગ્યાર વિમાનનાં નામો છે. (૬) ॥ સૂત્ર-૮ ॥

હવે નવ સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—નવ બંધચરગુત્તીઓ પત્રત્તાઓ, તે જહા—નો ર્થપસુપંડગસંસત્તાણિ સિજાસણાણિ સેવિત્તા ભવઈ ૧, નો ર્થીણં કહં કહિત્તા ભવઈ ૨, નો ર્થીણં ગણાં સેવિત્તા ભવઈ ૩, નો ર્થીણં ર્થીયાણિ મળોહરાં મળોરમાં આલોરમાં નિજ્ઞારમાં ભવઈ ૪, નો ણીયરસમ્ભોઈ ૫, નો ણાળમોયણસસ અરમાયાએ આહારરમાં ૬, નો ર્થીણં પુવ્વકીલિઆં સમરરમાં ભવઈ ૭, નો સદાણુવાઈ નો રૂવાણુવાઈ નો ગંધાણુવાઈ નો રસાણુવાઈ નો ફાસાણુવાઈ નો સિલો-ગાણુવાઈ ૮, નો સાયાસોવ્વપલિવલ્લે યાવિ ભવઈ ૯ । ૧ । નવ બંધચર અગુત્તીઓ પત્રત્તાઓ તે

जहा-इत्थीपसुपंडगसंसत्ताणं सिज्जासणाणं सेवण्या जाव सायासुक्खपडिबद्धे यावि भवइ । २ ।
नव बंभेचरा पन्नत्ता, तं जहा-सत्थपरिण्णा लोगविजओ सीओसणिज्ज सम्मत्तं । आवंति धुत
विमोहा [यणं] उवहाणसुयं महपरिण्णा ॥ १ ॥ ३ । पसे णं अरहा पुरिसादाणीए नव रयणीओ
उद्धं उच्चत्तेणं होत्था ४ ॥

अभीजी नक्खत्ते साइरेगे नव मुहुत्ते चंदेणं सद्धिं जोगं जोएइ १ । अभीजियाइया नव
नक्खत्ता चंदस्स उत्तरेणं जोगं जोएत्ति, तं जहा-अभीजि सवणो जाव भरणी २ । इमीसे णं रयण-
प्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ नव जोयणसए उद्धं आवाहाए उवरिल्ले तारा-
रूवे चारं चरइ ३ ।

जंबुद्दीवे णं दीवे नवजोयणिआ मच्छा पविसिंसु वा ३ । १ । विजयस्स णं दारस्स एगमे-
गाए बाहाए नव नव भोमा पन्नत्ता । २ । वाणमंतराणं देवाणं सभाओ सुहम्माओ नव जोयणाइ
उद्धं उच्चत्तेणं पन्नत्ता । ३ । दंसणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स नव उत्तरपगडीओ पन्नत्ता, तं जहा-
निहा पयला निहानिहा पयलापयला थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहिदंसणा-

वरणे केवलदंसणावरणे । ४ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
चउत्थीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं नव सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं नव पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । बंभलोए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं नव सागरोवमाइं
ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा पम्हं सुपम्हं पम्हावत्तं पम्हप्पभं पम्हकंतं पम्हवणं पम्हलेसं पम्हज्झयं
पम्हसिंगं पम्हसिट्ठं पम्हकूडं पम्हुत्तरवडिसगं सुजं सुसुजं सुज्जवित्तं सुज्जपभं सुज्जकंतं सुज्जवणं
सुज्जलेसं सुज्जज्झयं सुज्जसिंगं सुज्जसिट्ठं सुज्जकूडं सुज्जुत्तरवडिसगं रुइल्लं रुइल्लावत्तं रुइल्लप्पभं रुइ-
ल्लकंतं रुइल्लवणं रुइल्लेसं रुइल्लज्झयं रुइल्लसिंगं रुइल्लसिट्ठं रुइल्लकूडं रुइल्लुत्तरवडिसगं विमाणं
देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं नव सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा नवण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा १ ।

तेसि णं देवाणं नवहिं वाससहस्सेहिं आहारहे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया जीवा जे नवहिं भवग्गहणेहिं सिद्धिस्संति जाव सबदुक्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रं-१ ॥

मूलार्थ—ब्रह्मचर्यनी गुप्तिओ नव कही छे, ते आ प्रमाणे—स्त्री, पशु अने नपुंसकना संबंघवाळा शय्या अने आसनने सेवनार न थाय—सेवे नहीं १, स्त्रीओनी कथा कहेनार थाय नहीं—कहे नहीं २, स्त्रीओना समूहने सेवनार थाय नहीं ३, स्त्रीओना मनोहर अने मनोरम इंद्रियोने (अंगोपांगोने) जोनार अने ध्यान करनार थाय नहीं ४, प्रणीत (धी-दूधवाळा) रसनुं भोजन करनार थाय नहीं ५, प्रमाणथी अधिक पान—भोजननो आहार करनार थाय नहीं ६, पूर्वे स्त्रीनी साथे करेला मैथुन के बीजी क्रीडाने स्मरण करनार थाय नहीं ७, शब्दानुपाती (कामने उद्दीपन करनारा शब्दने अनुसरनारो) न थाय, एज रीते रूपानुपाती न थाय, गंधानुपाती न थाय, स्पर्शानुपाती न थाय अने श्लोकानुपाती (पोतानी कोई श्लाघा करे तेने अनुसरनार अथवा पोते पोतानी श्लाघाने अनुसरनार) न थाय ८, तथा साता—सुखना प्रतिबंधवाळो न थाय ९ (१) । ब्रह्मचर्यनी अगुप्तिओ पण नव कही छे, ते आ प्रमाणे—स्त्री, पशु अने नपुंसकना संबंघवाळा शय्या अने आसनने सेवनार थाय, यावत् साता—सुखना प्रतिबंधवाळो थाय (२) । नव ब्रह्मचर्य (ना अध्ययनो) कहा छे, ते आ प्रमाणे—“ शास्त्रपरिज्ञा, लोकविजय, शीतोष्णीय, सम्यक्त्व, यावंती, धृत, विमोहायण, उपधानश्रुत अने महापरिज्ञा ॥ १ ॥ ” (३) । पुरुषोना मध्यमां आदेयनामकर्मवाळा (मानवा लायक) श्रीपार्थनाथ अरिहंत नव रतिन (हाथ) ऊर्ध्व ऊंचाइपणे हता (४) ॥

અભિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે યોગ(સંબંધ)ને પામે છે (૧) । અભિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે ઉત્તર દિશામાં યોગને પામે છે, તે નક્ષત્રો આ છે-અભિજિત્, શ્રવણ, યાવત્ ભરણી (૨) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અતિ સરસા અને રમણીય ભૂમિભાગથી નવ સો યોજન ઊર્ધ્વલોકમાં ઇટલે ઉપલા ભાગમાં (નવ સો યોજન ઊંચે જઈ ત્યાંસુધી) તારાઓ ચારને ચરે છે (ચાલે છે-ગતિ કરે છે-રહેલા છે) (૩) ॥

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં (લવણસમુદ્રમાંથી) નવ યોજન પ્રમાણવાળા મત્સ્યો પ્રવેશ કરતા હતા, (પ્રવેશ કરે છે અને પ્રવેશ કરશે) (૧) । વિજયદ્વારની એક એક બાહાને વિષે (ને પડશે) નવ નવ મૌમ ઇટલે નગરો (ભૂમિગૃહો) કહેલા છે (૨) । વાનવ્યંતર દેવોની સુધર્મા નામની સભાઓ નવ યોજન ઊર્ધ્વ ઊંચી કહી છે (૩) । દર્શનાવરણીય કર્મની નવ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—નિદ્રા, પ્રચલા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, સ્ત્યાનર્દિ, ચક્ષુદર્શનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને કેવલદર્શનાવરણ (૪) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । ચોથી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની નવ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । બ્રહ્મલોક કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો પદ્મ, સુપદ્મ, પદ્મપ્રભ, પદ્મકાંત, પદ્મવર્ણ, પદ્મમેલેચ્ય, પદ્મ-

૧ જ્યોતિષચક્ર સમભૂતલાથી સાત સો નેતુથી નવ સો યોજન સુધીમાં જ છે.

ધ્વજ, પદ્મચંદ્ર, પદ્મશિષ્ટ, પદ્મકૂટ, પદ્મોત્તરાવંતસક, સૂર્ય, સુદ્યૌત્, સૂર્યવર્ત, સૂર્યપ્રભ, સૂર્યકાંત, સૂર્યવર્ણ, સૂર્ય-
લેચ્ય, સૂર્યધ્વજ, સૂર્યચંદ્ર, સૂર્યશિષ્ટ, સૂર્યકૂટ, સૂર્યોત્તરાવંતસક, રુચિર, રુચિરવર્ત, રુચિરપ્રભ, રુચિરકાંત, રુચિરવર્ણ, રુચિર-
લેચ્ય, રુચિરધ્વજ, રુચિરચંદ્ર, રુચિરશિષ્ટ, રુચિરકૂટ, રુચિરોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે
દેવોની નવ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬) ॥

તે દેવો નવ અર્ધમાસને અંતે (નવ પક્ષવાહિયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દાન લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) ।
તે દેવોને નવ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ
નવ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—આ નવ સ્થાનકનું સૂત્ર પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં બ્રહ્મગુપ્તિ, તે(બ્રહ્મ)ની અગુપ્તિ, બ્રહ્મચર્ય અધ્ય-
યન અને પાર્શ્વનાથ સંબંધી ચાર સૂત્રો છે, જ્યોતિષ્કને માટે ત્રણ સૂત્રો છે, મત્સ્ય, નગર, સપ્તા અને દર્શનાવરણને માટે ચાર
સૂત્રો છે, તથા સ્થિત્યાદિકને અંગે તે જ પ્રમાણે દાન લે છે અને ઉચ્છ્વાસાદિકના ત્રણ સૂત્રો છે ॥

તેમાં બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓ દાન લે છે, મૈથુનની વિરતિને રક્ષણ કરવાના ઉપાયો (તે નવ ગુપ્તિઓ આ પ્રમાણે)—સ્ત્રી, પશુ
અને નપુંસકવડે સંસક્ત દાન લે છે, વ્યાપ્ત—સહિત એવા શય્યા આસનને દાન લે છે, અથવા વસતિ (ઉપાશ્રય)
અને આસનને સેવનાર ન થાય (સેવે નહીં) એ પહેલી ગુપ્તિ ૧, સ્ત્રીની કથા કહેનાર ન થાય, એ બીજી ૨, સ્ત્રીઓના સમૂ-
હને સેવનાર દાન લે છે, ઉપાસક (નિરંતર પરિચયવાળો) ન થાય, એ ત્રીજી ૩, સ્ત્રીઓના નેત્ર નાસિકા વિગેરે ચિત્તનું આકર્ષણ

કરનાર હોવાથી તેમાં મનોહર અને રમણીયપણું હોવાથી મનોરમ એવા દ્વિયોને જોનાર અને ધ્યાન કરનાર એટલે એકાગ્ર ચિત્ત-
પણાઈ કરીને જોનાર ન હોય, તે ચોથી ૪, પ્રણીતરસમોજી એટલે ઘી વિગેરે રસના ટીપા પડતા હોય તેવા મોજનને કરનાર ન
હોય, એ પાંચમી ૫, પાન-મોજનનું અતિમાત્ર એટલે અતિપ્રમાણ જેમ હોય તેમ સદા આહાર કરનાર ન હોય એ છઠી ૬, પૂર્વની
ક્રીડાને સ્મરણ કરનાર ન હોય, તેમાં રત એટલે મૈથુન અને ક્રીડિત એટલે સ્ત્રીઓની સાથે બીજી ક્રીડા, તે કરનાર ન હોય
એ સાતમી ૭, શબ્દાનુપાતી ન હોય, રૂપાનુપાતી ન હોય, ગંધાનુપાતી ન હોય, સ્પર્શાનુપાતી ન હોય
અને શ્લોકાનુપાતી ન હોય, એટલે કામને ઉદ્દીપન કરનાર શબ્દ, રૂપ વિગેરેને તથા પોતાની કીર્તિને અનુસરનાર ન હોય, તે
આઠમી ૮ તથા સાતસૌખ્યપ્રતિબદ્ધ-ઉદયમાં આવેલા સાતવેદનીય કર્મથક્કી (પ્રાપ્ત થયેલ) જે સુખ, તેના પ્રતિબંધવાળો ન હોય.
આ કહેવાથી પ્રથમસુખનો નાશ ન કહ્યો, તે નવમી ગુપ્તિ છે ૯. આ વ્યાખ્યાન વે વાચનાને અનુસારે કહ્યું છે, કેમકે દરેક
(વન્ને) વાચનાના સૂત્રો એવા જ (સરખા જ) છે (૧) । તથા જે કુશલ અનુષ્ઠાન તે બ્રહ્મચર્ય કહેવાય છે, તેને કહેનારા
અધ્યયનો પણ બ્રહ્મચર્ય જ કહેવાય છે. તે (અધ્યયનો) આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં કહેલા છે (૩) ॥

તથા અભિજિત્ નક્ષત્ર સાધિક નવ મુહૂર્ત્તો સુધી ચંદ્રની સાથે યોગને-સંબંધને કરે છે. અહીં જે અધિકપણું કહ્યું તે એક
મુહૂર્ત્તના વાસઠીયા ૨૪ ભાગ (૩૬) તથા એક વાસઠીયા ભાગના ૬૭ ભાગ કરીએ તેમાંથી ૬૬ ભાગ (૬૬) જેટલું
અધિક જાણવું (૧) । તથા અભિજિત્ વિગેરે નવ નક્ષત્રો ચંદ્રની ઉત્તરદિશાએ સંબંધને કરે છે એટલે કે ઉત્તરદિશામાં રહેલા
તે નક્ષત્રો દક્ષિણદિશા તરફ રહેલા ચંદ્રની સાથે સંબંધ કરે છે (૨) । (આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના) અત્યંત સમાન ભાગ જે

હોય તે વહુસમ કહેવાય છે, તેથી કરીને જ રમણીય-મનોહર એવા ભૂમિભાગથી એટલે પર્વતની અપેક્ષા નહીં, તેમ જ નરકની અપેક્ષા પણ નહીં, પરંતુ આઠ રુચકની અપેક્ષા (આ ભૂમિભાગ) જાણવો એ તાત્પર્યાર્થ છે. (આવા ભૂમિભાગ થકી નવ સો યોજન ડુંચે) 'આવાહા' એટલે વચ્ચે કરીને 'ઉચરિછે' એટલે ઉપર રહેલા 'તારારૂપ' એટલે તારાની જાતિ 'ચાર' એટલે ઓળખાણ કરે છે (૩) ॥ અર્થાત્ આ સમભૂતલા પૃથ્વીથી ૯૦૦ યોજન સુધીમાં-તેની અંદર જ્યોતિષ્વક્ર ઓળખાણ કરે છે.

'નવજોયણિયા' એટલે નવ યોજન લાંબા જ મત્સ્યો જંબૂદ્વીપમાં પ્રવેશ કરે છે. જો કે લવણસમુદ્રમાં પાંચ સો યોજન લાંબા મત્સ્યો સંભવે છે, તો પણ નદીઓના મુખને વિષે જગતીના રંધ્ર(વાંકા)ની યોગ્યતા ગ્રમાણે આવા (નવ યોજનના) જ પ્રવેશ કરી શકે છે એમ જાણવું. અથવા લોકસ્વભાવ જ આવો છે, એમ જાણવું (૧) । જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ દિશાએ રહેલા વિજયદ્વારની એક એક વાહાએ એટલે પડશે ભૌમ એટલે ભૂમિમાં રહેલા નગરો અથવા અન્યના મતે વિશિષ્ટ સ્થાનો રહેલા છે (૨) । તથા વ્યંતરોની સુધર્મા સમા નવ યોજન ઊર્ધ્વપણે ડુંચી છે (૩) ॥

તથા પશ્ચિમ વિગેરે બાર, સૂર્ય વિગેરે પણ બાર અને રુચિર વિગેરે અગ્યાર વિમાનના નામો છે (૬) ॥ સૂત્ર ૯ ॥
હવે દશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—દસવિદે સમગ્રધર્મ પત્રત્તે, તં જહા-શંતી ૧ મુત્તી ૨ અજ્ઞવે ૩ મદ્ધવે ૪ લાઘવે ૫ સચ્ચે ૬ સંજમે ૭ તવે ૮ ચિયાએ ૯ બંધવેરવાસે ૧૦ । ૧ । દસ ચિત્તસમાહિટ્ટાણા પત્રત્તા, તં જહા-ધર્મમચિંતા વા સે અસમુપ્પણપુવા સમુપ્પજ્જા સવં ધર્મમં જાણિત્તએ ૧, સુમિણદંસણે વા સે અસમુપ્પણપુવે

समुप्यजिजा अहातच्चं सुमिणं पासित्तए २, सण्णिनाणे वा से असमुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा पुव्वभवे
सुमारित्तए ३, देवदंसणे वा से असमुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा दिवं देविद्धिं दिवं देवजुइं दिवं देवाणु-
भावं पासित्तए ४, ओहिनाणे वा से असमुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा ओहिणा लोगं जाणित्तए ५,
ओहिदंसणे वा से असमुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा ओहिणा लोगं पासित्तए ६, मणपज्जवनाणे
वा से असमुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा जाव मणोगए भावे जाणित्तए ७, केवलनाणे वा से अस-
मुप्यणपुव्वे समुप्यजिजा केवलं लोगं जाणित्तए ८, केवलदंसणे वा से असमुप्यणपुव्वे
समुप्यजिजा केवलं लोगं पासित्तए ९, केवलिमरणं वा मरिजा सच्चदुक्खप्पहीणाए १० । २ ।
मंदरे णं पव्वए मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेण पन्नत्ता । ३ । अरिहा णं अरिट्टनेमी दस
धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ४ । कण्हे णं वासुदेवे दस धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ५ । रामे
णं बलदेवे दस धणूइं उच्चं उच्चत्तेणं होत्था । ६ । दस नक्खत्ता नाणबुद्धिकरा पन्नत्ता, तं
जहा—“ मिगसिर अद्दा पुस्सो, तिणिण अ पुव्वा य मूलमस्सेसा । हत्थो चित्तो य तहा, दस

बुद्धिकराइ नाणस्स ॥ १ ॥ ” । ७ । अकम्मभूमियाणं मणुआणं दसविहा रुक्खा उवभोगत्ताए
उवत्थिया पन्नत्ता, तं जहा—“ मत्तंगया य भिंगा, तुडिअंगा दीवजोइ चित्तंगा । चित्तरसा मणि-
अंगा, गेहागारा अनिगिणा य ॥ १ ॥ ” ॥ ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] नेरइयाणं जहणणेणं दस वाससहस्साइ
ठिई पन्नत्ता । १ । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं दस पलिओवमाइ
ठिई पन्नत्ता । २ । चउत्थीए पुढवीए दस निरयावाससयसहस्साइ पन्नत्ता । ३ । चउत्थीए पुढ-
वीए [अत्थेगइयाणं] उक्कोसेणं दस सागरोवमाइ ठिई पन्नत्ता । ४ । पंचमीए पुढवीए [अत्थे-
गइयाणं] नेरइयाणं जहणणेणं दस सागरोवमाइ ठिई पन्नत्ता । ५ । असुरकुमाराणं देवाणं
[अत्थेगइयाणं] जहणणेणं दस वाससहस्साइ ठिई पन्नत्ता । ६ । असुरिंदवज्जाणं भोमि-
ज्जाणं देवाणं [अत्थेगइआणं] जहणणेणं दस वाससहस्साइ ठिई पन्नत्ता । ७ । असुर-

१ काटवूण कांडसमां लखेल पाठ लखेली प्रतमां नथी. ते पाठनी जरूरीआत पण जणाती नथी.

कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं दस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ८ । बायरवणस्सइकाइयाणं उक्को-
सेणं दस वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ९ । वाणमंतराणं देवाणं [अत्थेगइयाणं] जहणणेणं दस
वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । १० । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं दस पलिओव-
माइं ठिई पन्नत्ता । ११ । बंभलोए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १२ ।
लांतए कप्पे देवाणं [अत्थेगइयाणं] जहणणेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १३ । जे देवा
घोसं सुघोसं महाघोसं नंदिघोसं सुसरं मणोरमं रम्मं रम्मणं रम्मणं मंगलावत्तं बंभलोगवडिं-
सगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं दस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । १४ ।

ते णं देवा दसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा । १ ।
तेसि णं देवाणं दसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा
जे दसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिव्वाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं
करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-१० ॥

મૂલાર્થ—દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ક્ષાંતિ ૧, મુક્તિ (નિર્લોભતા) ૨, આર્જવ ૩, માર્દવ ૪, લાઘવ (અર્કિંચન) ૫, સત્ય ૬, સંયમ ૭, તપ ૮, ત્યાગ (દાન) ૯, બ્રહ્મચર્યવાસ ૧૦ (૧) । દશ ચિત્તની સમાધિના સ્થાનો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—તે(સાધુ)ને સર્વ ધર્મ જાણવાને માટે કોઈ વચ્ચત પૂર્વે (જન્માંતરોમાં) ઉત્પન્ન નહીં થયેલી એવી ધર્મચિંતા (ધર્મ સંબંધી વિચાર) ઉત્પન્ન થાય તે ૧, સ્વપ્નનું સાચેસાચું ફલ જોવાને—જાણવાને માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું ઉત્પન્ન થયેલું સ્વપ્નદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૨, પૂર્વભવનું સ્મરણ કરવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું એવું સંજ્ઞીજ્ઞાન (જ્ઞાતિસ્મરણ જ્ઞાન) ઉત્પન્ન થાય તે ૩, દિવ્ય દેવની સમૃદ્ધિને, દિવ્ય દેવની કાંતિને અને દિવ્ય દેવના અનુભાવને જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચતે પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું દેવનું દર્શન થાય તે ૪, જવધિ(મર્યાદા)વડે લોકને જાણવા માટે તેને પૂર્વે કોઈ વચ્ચત ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૫, અવધિવડે લોકને જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું અવધિદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૬, યાવત્ એટલે અહીંદ્રીપ અને તે સમુદ્રમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તકના મનમાં રહેલા ભાવ(વિચાર)ને જાણવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું મનપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૭, સર્વ લોકને (તથા અલોકને પણ) જાણવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તે ૮, સમગ્ર લોકને (તથા અલોકને પણ) જોવા માટે તેને કોઈ વચ્ચત પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલું કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે ૯, સર્વ દુઃખોનો ક્ષય કરવા માટે તે (પૂર્વે કોઈ વચ્ચત નહીં થયેલા) કેવલી મરણવડે મરણ પામે (સિદ્ધ થાય) તે ૧૦ । (૨) । મંદર (મેરુ)પર્વતનો વિષ્કંભ (વિસ્તાર) મૂલને વિષે (સમભૂતલા પૃથ્વી ઉપર) દશ હજાર યોજન કહ્યો

છે (૩) । શ્રી અષ્ટિનેમિ અરિહંત ભગવાન ઊર્ધ્વ ડંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૪) કૃષ્ણ વાસુદેવ ઊર્ધ્વ ડંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૫) । રામ વલ્લદેવ ઊર્ધ્વ ડંચાઈમાં દશ ધનુષ હતા (૬) દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—“ સુગશીર્ષ, આદ્રી, પુષ્ય, ત્રણ પૂર્વા, મૂલ, અશ્લેષા, હસ્ત અને ચિત્રા આ દશ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે ૧. ” (૭) । અકર્મભૂમિમાં રહેલા મનુષ્યોને ઉપભોગને માટે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો પ્રાપ્ત થયેલા કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—“ મત્તાંગક, મૃંગાંગ, ત્રુટિાંગ, દીપશિખ, જ્યોતિ, ચિત્રાંગ, ચિત્રરસ, મળ્યંગ, ગેહાકાર અને અનન્ન ॥ ૧ ॥ ” (૮)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૧) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીની દશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૩) । ચોથી પૃથ્વીમાં [કેટલાક] નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટથી દશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્યથી દશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । [કેટલાક] અસુરકુમાર દેવોની જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૬) । અસુરેન્દ્રને વર્જીને [કેટલાક] ભવનપતિ દેવોની જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની સ્થિતિ કહી છે (૭) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની દશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૮) । બાદર (પ્રત્યેક) વનસ્પતિકાયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની કહી છે (૯) । [કેટલાક] વાણવ્યંતર દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની કહી છે (૧૦) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની દશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧૧) । બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૨) । લાંતક કલ્પમાં [કેટલાક] દેવોની જઘન્ય

સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૩) । જે દેવો ઘોષ, સુઘોષ, મહાઘોષ, નંદિઘોષ, સુસ્વર, મનોરમ, રમ્ય, રમ્યક, રમણીય, મંગલાવર્ત અને બ્રહ્મલોકાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ સાગરોપમની કહી છે (૧૪) ॥

તે દેવો દશ અર્ધમાસે (દશ પૃથ્વી) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને દશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) એવા કેટલાક મ્ભવસિદ્ધિયા જીવો છે કે જેઓ દશ મ્ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (પરમ શીતલતા) પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

દીકાર્થ—આ દશ સ્થાનકનું સૂત્ર સુવોધ છે, તો પળ કાંઈક લખાય છે—અહીં સર્વ મલીને પચીશ સૂત્રો છે. તેમાં લાઘવ દટલે દ્રવ્યથી અલ્પ ઉપધિ રાખવી તે અને માવથી ગૌરવ(ક્ષદ્ધિ, રસ અને સાતા ગૌરવ)નો ત્યાગ કરવો તે. તથા ત્યાગ દટલે સર્વ સંગનું વર્જનું અથવા સંવિગ્ન અને મનોજ્ઞ સાધુને દાન આપવું તે, તથા બ્રહ્મચર્યવડે જે રહેવું તે બ્રહ્મચર્યવાસ કહેવાય છે (૧) । તથા ચિત્ત દટલે મનની સમાધિ દટલે સમાધાન અર્થાત્ પ્રશાંતતા, તેના સ્થાનો દટલે આશ્રય અથવા મેદો તે ચિત્તસમાધિસ્થાનો કહેવાય છે, તેમાં ધર્મો દટલે જીવાદિક પદાર્થોના ઉપયોગ, ઉત્પત્તિ વિગેરે સ્વભાવો, તેમની ચિંતા દટલે વિચાર, અથવા તો સર્વજ્ઞ કહેલો શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હરિહરાદિકના કહેલા ધર્મથી પ્રધાન—ઉત્તમ છે એમ જે વિચારવું તે ધર્મચિંતા કહેવાય છે. અહીં ‘ વા ’ શબ્દ લખ્યો છે તે આગલ કહેવાશે એવા બીજા સમાધિસ્થાનની અપેક્ષાએ વિકલ્પ (અથવા)ના અર્થવાલો છે (એ જ પ્રમાણે સર્વ ‘ વા ’ શબ્દો જાણવા). ‘ સે ’ દટલે જે કલ્યાણને મ્ભજનાર (ઉત્તમ)

સાધુ હોય તેને (તે સાધુને) “ અસમુત્પન્નપૂર્વા ”—પૂર્વે અનાદિ અતીત(ભૂત)કાલને વિષે નહીં ઉત્પન્ન થયેલી (ધર્મ-ચિંતા)ઉત્પન્ન થાય છે. જો કદાચ પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ હોય તો અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્તે સુધીમાં તે (સાધુ)નું અવશ્ય કલ્યાણ (મોક્ષગમન) થયું હોય. તેથી પૂર્વે ઉત્પન્ન નહીં થયેલી ધર્મચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહું. શા માટે આ (ધર્મચિંતા) ઉત્પન્ન થાય ? તે ઉપર કહે છે કે—સર્વે એટલે સમગ્ર ધર્મ એટલે જીવાદિક પદાર્થોનો સ્વભાવ, ઉપયોગ, ઉત્પત્તિ વિગેરે અથવા શ્રુતાદિરૂપ ધર્મને ‘ જાણિત્તે’—જ્ઞપરિજ્ઞાવહે જાણવાને માટે તથા જાણીને પ્રત્યાભ્યાસપરિજ્ઞાવહે ત્યાગ કરવા લાયક કર્મનો ત્યાગ કરવા માટે. અર્થાત્ ધર્મના જ્ઞાનની કારણભૂત એવી ધર્મચિંતા ઉત્પન્ન થાય છે. આ (ધર્મચિંતા) ઉપર કહેલી સમાધિનું ઉપર કહેલ લક્ષણવાળું સ્થાનક થાય છે. આ પ્રથમ સ્થાન જાણવું ? । તથા સ્વપ્નનું એટલે નિદ્રાને આધીન થયેલા સંકલ્પ-વિકલ્પના જ્ઞાનનું દર્શન એટલે અનુભવનું તે સ્વપ્નદર્શન કહેવાય છે. આવું કલ્યાણ (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિને સૂચન કરનારું પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું સ્વપ્નદર્શન ઉત્પન્ન થાય છે, તે જેમ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ અસ્થિક ગામમાં શૂલપાણિ યક્ષે કરેલા ઉપસર્ગને છેડે (કાંઈક નેત્ર વીંચાતા) જોયું હતું. શા માટે આવું સ્વપ્નદર્શન થાય ? તે ઉપર કહે છે—જે પ્રકારે સત્ય હોય તે પ્રકારે એટલે સર્વથા વ્યભિચાર દોષ રહિત એવા તે સ્વપ્નના ફળને જોવા-જાણવા માટે એટલે કે અવશ્ય થનાર મુક્તિ વિગેરે શુભ સ્વપ્નના ફળને જોવા માટે સાધુને તેવું સ્વપ્નદર્શન થાય છે. કોઈ પુસ્તકમાં ‘ સુમિષ્ણ ’ને ઠેકાણે ‘ સુજાણ ’ એવો પાઠ છે. ત્યાં આવો અર્થ કરવો—સત્ય અને અવશ્ય થનાર ‘ સુયાન ’—સુગતિને જોવા માટે-જાણવા માટે, અથવા ‘ સુજ્ઞાન ’—થનાર શુભ અર્થના જ્ઞાનનો અનુભવ કરવા માટે આવું સ્વપ્ન આવે છે. વળી કલ્યાણને સૂચવનાર સત્ય

स्वप्ન જોવાથી (સાધુને) ચિત્તની સમાધિ થાય છે, તેથી આ ચિત્તસમાધિનું બીજું સ્થાનક જાણવું ૨ । તથા સંજ્ઞાન એટલે સંજ્ઞા, તે સંજ્ઞા જો કે હેતુવાદોપદેશિકી, દષ્ટિવાદોપદેશિકી અને દીર્ઘકાલિકોપદેશિકી એવા મેદવડે અનુક્રમે વિકલેંદ્રિયને, સમ્યગ્દષ્ટિને અને સમનસ્ક (મનવાલા) ને હોવાથી ત્રણ પ્રકારની છે, તો પણ અહીં દીર્ઘકાલિકોપદેશિકી સંજ્ઞા ગ્રહણ કરવાની છે, તે સંજ્ઞા જેને હોય તે સંજ્ઞી એટલે સમનસ્ક (મન સહિત) કહેવાય છે. તે સંજ્ઞીનું જે જ્ઞાન તે સંજ્ઞીજ્ઞાન કહેવાય છે. આ સંજ્ઞીજ્ઞાન આ અધિકાર કરેલા (ચાલતા) સૂત્રમાં બીજી રીતે ઘટી શકતું નથી, તેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન જ લેવાનું છે. આવું જ્ઞાન પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું તે સાધુને ઉત્પન્ન થાય છે. શા માટે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે—પૂર્વના ભવોને સ્મરણ કરવા માટે. જેને પૂર્વ ભવનું સ્મરણ થયું હોય તેને સંવેગ ઉત્પન્ન થવાથી ચિત્તની સમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આ ત્રીજું સમાધિસ્થાન જાણવું ૩ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું એવું દેવનું દર્શન થાય છે; કારણ કે તે દેવો તે સાધુના ગુણો જોવાથી તેને દર્શન આપે છે. શા માટે દર્શન આપે છે એટલે તે દર્શનનું શું ફલ ? તે ઉપર કહે છે કે—દિવ્ય—શ્રેષ્ઠ દેવર્દિ—ઉત્તમ પરિવારાદિક સમૃદ્ધિને, દિવ્ય દેવદ્યુતિ—વિશેષ પ્રકારની (ઉત્તમ) શરીર અને આભરણાદિકની કાંતિ તથા દિવ્ય દેવાનુભાવ—ઉત્તમ વૈક્રિય શરીર કરવું એ વિગેરે પ્રભાવને જોવા માટે એટલે આ સર્વ દેવાડવા માટે (દેવો દર્શન આપે છે). દેવના દર્શનથી આગમના અર્થને વિષે દૃઢ શ્રદ્ધા અને ધર્મને વિષે બહુમાન થાય છે અને તેથી ચિત્તની સમાધિ થાય છે. આ પ્રમાણે દેવનું દર્શન ચિત્તસમાધિનું ચોથું સ્થાન જાણવું ૪ । તથા તે સાધુને પૂર્વે નહીં ઉત્પન્ન થયેલું અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. શા માટે ઉત્પન્ન થાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે—નિયમિત (અમુક) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવરૂપ અવધિવડે—મર્યાદાવડે

लोकने जाणवा माटे एटले लोकना ज्ञान माटे. वळी विशिष्ट ज्ञानथकी चित्तनी समाधि थाय ज छे, तेथी आ पांचमुं स्थान जाणवुं ५। ए ज प्रमाणे अवधिदर्शननुं सूत्र पण जाणवुं, आ छहुं स्थान जाणवुं ६। तथा ते साधुने पूर्वे नहीं उत्पन्न थयेछुं एवुं मनपर्यव ज्ञान उत्पन्न थाय छे, शा माटे ? ते कहे छे-अही द्वीप, वे समुद्रने विषि रहेला पर्याप्त संज्ञी पंचेन्द्रिय जीवोना मनमां रहेला भाव(पदार्थ)ने जाणवा माटे एटले मनना ज्ञान माटे, आ सातमुं स्थान जाणवुं ७। तथा ते साधुने पूर्वे नहीं उत्पन्न थयेछुं केवलज्ञान उत्पन्न थाय छे. शा माटे ? ते कहे छे-केवलज्ञानवडे जे केवल एटले परिपूर्ण जोवाय ते लोक (अने अलोक) एटले लोकालोकस्वरूप तेने जाणवा माटे. वळी केवलज्ञान चित्तसमाधिनुं स्थान कहेवाय छे. अहीं केवळीने मन होतुं नथी तेथी चित्तनो अर्थ चैतन्य लेवो. आ आठमुं स्थान थयुं ८। ए ज प्रमाणे केवल-दर्शननुं सूत्र पण जाणवुं. विशेष ए के अहीं 'जोवाने माटे' एम कहेवुं. ए नवमुं स्थान थयुं ९। तथा केवळीमरणवडे मरे एटले केवळीमरण करे. शा माटे ? ते कहे छे-सर्व दुःखनो नाश करवा माटे. आ केवळीमरण सर्व स्थानोने विषि उत्तम समाधिस्थान छे. ए दशमुं स्थान थयुं १०। (२)। तथा अकर्मभूमिना एटले भोगभूमिमां उत्पन्न थयेला मनुष्योने दश प्रकारना कल्पवृक्षो उपभोगपणाने माटे प्राप्त थयेला छे तेमां मत्तांग वृक्ष मदिराना कारणभूत छे. भुंगांग वृक्ष भाजन (वासण)ने आपनार छे. वृद्धितांग वृक्ष तूर्य(वाजित्र)ना अंगने प्राप्त करनार छे, दीपशिख वृक्ष प्रदीपनुं कार्य करनार छे, ज्योति एटले अग्नि, तेनुं काम करनार ज्योतिवृक्ष छे, चित्रांग वृक्ष पुष्प आपनार छे, चित्ररस वृक्ष भोजन आपनार छे, मण्यंग वृक्ष आभरण आपनार छे, गेहाकार वृक्ष भवन(गृह)पणाए करीने उपकार करनार छे, अनननत्व एटले वस्त्र सहित-

पणुं, तेसुं कारण होवाथी अनग्न वृक्ष कहेयाय छे (८) । घोष विगेरे अग्यार विमाननां नामो छे (१४) ॥ (सूत्र--१० ॥)
हवे अग्यार स्थानक कहे छे—

मू०—एक्कारस उवासगपडिमाओ पन्नत्ता, तं जहा—दंसणसावए १, कयव्वयकम्मे २, सामा-
इअकडे ३, पोसहोववासानिए ४, दिया बंभयारी रत्ति परिमाणकडे ५, दिआ वि राओ वि बंभ-
यारी असिणार्ई विअडभोई मोलिकडे ६, सचित्तपरिणणए ७, आरंभपरिणणए ८, पेसपरिणणए ९,
उदिट्टभत्तपरिणणए १०, समणभूए ११ आवि भवइ समणाउसो १ । लोगंताओ इक्कारसएहिं
एक्कारोहिं जोयणसएहिं अबाहाए जोइसंते पणत्ते २ । जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स एक्कारसहिं
एक्कवीसोहिं जोयणसएहिं अबाहाए जोइसे चारं चरइ ३ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स
एक्कारस गणहरा होत्था, तं जहा—इंदभूई अग्गिभूई वायुभूई विअत्ते सोहम्मे मंडिए मोरियपुत्ते
अकंपिए अयलभाए मेअजे पभासे ४ । मूले नक्खत्ते एक्कारसतारे पन्नत्ते ५ । हेट्ठिमगेविज्जयाणं
देवाणं एक्कारसयमुत्तरं गेविज्जविमाणसतं भवइ त्ति मक्खायं ६ । मंदरे णं पव्वए धरणितालाओ
सिहरतले एक्कारसभागपरिहीणे उच्चत्तेणं पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमारानं
देवानं अत्थेगइयाणं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवानं एक्कारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवानं एक्कारस सागरोवमाइं
ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा बंभं सुबंभं बंभावत्तं बंभप्पं बंभकत्तं बंभवणं बंभलेसं बंभज्झयं बंभ-
सिंगं बंभसिट्ठं बंभकूडं बंभुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणा तेसि णं देवानं (उक्कोसेणं)
एक्कारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा एक्कारसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा
१ । तेसि णं देवानं एक्कारसण्हं वाससहस्साणं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवासिद्धिआ
जीवा जे एक्कारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदु-
क्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-११ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—સમકિતધારી શ્રાવક (સમકિત નામની પ્રતિમા) ૧, જેને વ્રતકર્મ ગ્રહણ કર્યું હોય તે ૨, જે હંમેશાં સામાયિક કરતો હોય તે ૩, પૌષ્વોપવાસમાં આસક્ત—તત્પર ૪, દિવસે વ્રહ્મચારી અને રાત્રે જેણે (મોગનું) પરિમાણ કર્યું હોય તે ૫, દિવસે અને રાત્રે પણ વ્રહ્મચારી, સ્નાન રહિત, પ્રકાશમાં મોજન કરનાર અને ધોતીઆનો કછોટો (કાછડી) ન મારે તે ૬, સચિત્ત આહારનો ત્યાગી ૭, સ્વયં (જાતે-પોતે) આરંભનો ત્યાગી ૮, પ્રેષ્યનો ત્યાગી ૯, પોતાને ઉદ્દેશીને કરેલા આહારનો ત્યાગી ૧૦ તથા શ્રમણભૂત (સાધુ જેવો) થાય તે ૧૧. હે આયુષ્માન શ્રમણ (જંબૂ) ! આ અગ્યાર પ્રતિમાધારી શ્રાવક જાણવો (૧) તથા લોકાંતથી અવાધાવડે—વ્યવધાનવડે અર્થાત્ અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજન અંદર આવીએ ત્યાંથી જ્યોતિષની શરુઆત થાય છે (૨) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે મેરુપર્વતથી અગ્યાર સો ને એકવીશ યોજન ચારે વાજુ જડે ત્યાંથી જ્યોતિષચક્ર ચાર ચરે છે (૩) । શ્રમણ મગવાન્ મહાવીરસ્વામીને અગ્યાર ગણધરો હતા, તે આ પ્રમાણે—ઈંદ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, વ્યક્ત, સુધર્મા, મંડિત, મૌર્યપુત્ર, અચલ-પ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ (૪) । મૂલ નક્ષત્રના અગ્યાર તારાઓ કહ્યા છે (૫) । નીચેના ત્રણ ગ્રંથેયકમાં વસતા દેવોના એક સો અગ્યાર વિમાનો છે એમ મેં કહ્યું છે (૬) । મેરુપર્વત શિખર ઉપર પૃથ્વીતલથી ડુંચાહના પ્રમાણથી અગ્યારમા ભાગે ઓછા વિષ્કંભવાળો કહ્યો છે, અર્થાત્ ૯૯ હજાર યોજન ડુંચો છે તેના અગ્યારમે ભાગે ૯૦૦૦ આવે તેટલો ઓછો એટલે સમભૂતલા ઉપર દશ હજાર યોજન વિષ્કંભવાળો છે તે ઉપર એક હજાર યોજન રહે છે. (૭)

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેલા કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે

કેટલાક નારકીઓની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અગ્યાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની અગ્યાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો બ્રહ્મ, સુબ્રહ્મ, બ્રહ્માવર્ત, બ્રહ્મપ્રભ, બ્રહ્મકાંત, બ્રહ્મવર્ણ, બ્રહ્મલેશ્ય, બ્રહ્મધ્વજ, બ્રહ્મસૃષ્ટ, બ્રહ્મકૂટ અને બ્રહ્મોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગ્યાર સાગરોપમની કહી છે. (૬) ॥

તે દેવો અગ્યાર અર્ધમાસને છેડે આન લે છે, પ્રાણ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને અગ્યાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ અગ્યાર ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (શીતલતા) પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અગ્યાર સ્થાનક કહે છે, તેનો અર્થ પણ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં પ્રતિમા વિગેરેના અર્થવાળા સાત સૂત્રો છે, અને સ્થિતિ વિગેરેના નવ સૂત્રો છે । તેમાં સાધુઓની જેઓ ઉપાસના કરે એટલે સેવા કરે તે ઉપાસકો એટલે શ્રાવકો કહેવાય છે, તેમની પ્રતિમા એટલે અભિગ્રહરૂપ જે પ્રતિજ્ઞા તે ઉપાસકપ્રતિમા કહેવાય છે. તેમાં દર્શન એટલે સમક્ષિત, તેને અંગીકાર કરનાર જે શ્રાવક તે દર્શન શ્રાવક કહેવાય છે. અહીં પ્રતિમાનો પ્રસ્તાવ છતાં પણ પ્રતિમા અને પ્રતિમાવા-
લાનો અમેદ ઉપચાર કરવાથી પ્રતિમાવાળા (શ્રાવક) નો નિર્દેશ કર્યો છે. એ રીતે ઉત્તરના (પછીના) દરેક પદોમાં જાણવું, આનો ભાવાર્થ એ છે કે—(એક માસ સુધી) અણુવ્રતાદિક ગુણ (વ્રતો) વિના જ માત્ર શંકાદિક શલ્ય રહિત

એવા એકલા સમ્યક્દર્શનનો જે સ્વીકાર કરવો તે પહેલી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧ । તથા (બે માસ સુધી) કર્યું છે અણુવ્રતા-
 દિકનું શ્રવણ, જ્ઞાન, ઇચ્છા અને સ્વીકારરૂપ કર્મ જેણે એટલે સમક્ષિત પામેલા જે શ્રાવકે (બહુત્રીહિ સમાસ) તે
 ' કૃતવ્રતકર્મા ' એટલે અણુવ્રતાદિકને ધારણ કરનાર કહેવાય છે. એ બીજી પ્રતિમા ૨ । તથા સામાયિક એટલે સાવધ
 યોગનો ત્યાગ અને નિરવદ્ય યોગનું સેવન જેણે દેશથી કર્યું હોય તે ' સામાયિકકૃત ' કહેવાય છે. અહીં વ્યાકરણના
 ' આહિતાગ્નિ૦ ' એ શ્લોકે કરીને ' ક્ત ' પ્રત્યયવાળા (કર્મણિ ભૂતકૃદંત) ' કૃત ' શબ્દને સમાસમાં પહેલો ન સૂકતો
 પાછલ સૂક્યો છે. આ ગ્રમાણે પૌષધ વ્રત ગ્રહણ કર્યા વિના સમક્ષિત અને અણુવ્રતાદિક સહિત એવો શ્રાવક ત્રણ માસ
 સુધી હંમેશાં સાંજ સવાર બંને સંધ્યાસમયે સામાયિક કરે તે ત્રીજી પ્રતિમા ૩ । તથા પોષને એટલે કુશલ ધર્મની પુષ્ટિને-
 આહારત્યાગાદિક અણુધ્યાનને ધારણ કરે તે પૌષધ કહેવાય છે, આવા પૌષધવ્રતે જે ઉપવસન એટલે એક રાત્રિદિવસ સુધી
 રહેવું તે પૌષધોપવાસ કહેવાય છે. અથવા પૌષધ એટલે અષ્ટમી વિગેરે પર્વતિથિ, તેને વિષે ઉપવાસ-અભક્તાર્થ કરવો તે પૌષ-
 ધોપવાસ કહેવાય છે. આ તો માત્ર વ્યુત્પત્તિ જ કરી એટલે સમાસ ગ્રમાણે શબ્દાર્થ કર્યો, પણ આ શબ્દની પ્રવૃત્તિ તો આહાર,
 શરીરસત્કાર, અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) અને વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો તે જ છે. આવા પૌષધોપવાસને વિષે જે નિરત-આસક્ત હોય
 તે ' પૌષધોપવાસનિરત ' કહેવાય છે. શ્રાવકની આ ચોથી પ્રતિમા કહેવાય એ પ્રસ્તુત છે. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-પહેલી ત્રણે
 પ્રતિમા સહિત શ્રાવક ચાર માસ સુધી અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા એ ચાર પર્વતિથિએ આહારપૌષધાદિક ચાર
 પ્રકારના પૌષધનો સ્વીકાર કરે, તે ચોથી પ્રતિમા કહેવાય છે ૪ । તથા પાંચમી પ્રતિમાને વિષે અષ્ટમ્યાદિક પર્વતિથિએ એક રાત્રિની

પ્રતિમા ધારણ કરે. આ અર્થવાલું સૂત્ર અધિકાર કરેલા આ સૂત્ર અને પુસ્તકોને વિષે દેખાતું નથી. પરંતુ ઉપાસકદશાંગ વિગેરેમાં પ્રાપ્ત થાય છે—દેખાય છે. તેથી તેને આધારે આ અર્થ દેખાડ્યો છે. તથા પર્વ સિવાયની બીજી તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી રહે અને ‘રત્તિ’ રાત્રિને વિષે, શું કરે ? તે વિષે કહે છે કે—રાત્રિએ સ્ત્રીઓનું અથવા તેમના મોગોનું પ્રમાણ જેને કર્યું હોય તે ‘પરિમાણકૃત’ કહેવાય છે. આનો ભાવર્થ આ પ્રમાણે છે—દર્શન, વ્રત, સામાયિક અને અષ્ટમ્યાદિક પર્વતિથિના પૌષ્ઠોપવાસ એ ચારે પ્રતિમા સહિત શ્રાવક પાંચ માસ સુધી પર્વતિથિને વિષે એક રાત્રિની પ્રતિમા ધારણ કરે (કાયોત્સર્ગ કરે) અને શેષ તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી રહે અને રાત્રિએ મૈથુનનું પરિમાણ કરે, સ્નાન ન કરે, તથા ધોતીયાનો કછોટો (કાછડી) ન બાંધે. આ રીતે કરવાથી આ પાંચમી પ્રતિમા થાય છે. તે વિષે અન્ય શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—“અષ્ટમી અને ચતુર્દશીને વિષે એક રાત્રિની પ્રતિમા ધારણ કરે, સ્નાન ન કરે, દિવસે ભોજન કરે, ધોતીયાનો કછોટો છૂટો રાખે, તથા પ્રતિમા સિવાયની તિથિઓમાં દિવસે બ્રહ્મચારી અને રાત્રે મૈથુનનું પરિમાણ કરનાર થાય.” ૫। તથા દિવસે અને રાત્રીએ પણ બ્રહ્મચારી, અભ્યાયી-સ્નાન રહિત, અહીં કોઈ ઠેકાણે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—‘અનિસાઈ’—અનિસાદી એટલે રાત્રિએ ભોજન ન કરે તે, ‘વિઘડભોઈ’ પ્રગટ પ્રકાશમાં એટલે દિવસે જ પણ રાત્રિએ નહીં, દિવસે પણ પ્રકાશ વિનાના સ્થાનને વિષે ભોજન ન કરે, તે વિકટમોજી કહેવાય છે, તથા ‘મોલિકડે’—ધોતીયાનો કચ્છ બાંધે નહીં તે. આ છઠી પ્રતિમા કહેવાય છે. અહીં ભાવર્થ એ છે કે—પાંચે પ્રતિમાને વિષે કહેલા અનુષ્ઠાન સહિત છ માસ સુધી બ્રહ્મચારી રહે, તેને આ છઠી પ્રતિમાનું આરાધન થાય છે ૬। તથા સચિત્ત આહાર જેને પરિજ્ઞાત એટલે તે(સચિત્ત આહાર)ના સ્વરૂપાદિક જાણવાયતી ત્યાગ

કર્યો હોય, તે શ્રાવક 'સચિત્તાહારપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે. આ સાતમી પ્રતિમા છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલી છાપ પ્રતિમાના અનુષ્ઠાન સહિત સાત માસ સુધી જે શ્રાવક ગ્રાસુક આહાર કરે તેને આ સાતમી પ્રતિમાનું આરાધન થાય છે ૭ । તથા આરંભ એટલે પૃથ્વીવિગેરેનું મર્દન કરું તે, પરિજ્ઞાત એટલે પૂર્વની જ જેમ જાણીને જેણે નિષેધ કર્યો હોય, તે શ્રાવક 'આરંભપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે, આ આઠમી પ્રતિમા છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે પૂર્વે કહેલા સમગ્ર અનુષ્ઠાન સહિત આઠ માસ સુધી પૃથ્વ્યાદિક આરંભનું જે વર્જવું તે આઠમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૮ । તથા ગ્રેષ્ય એટલે આરંભના કાર્યમાં પ્રેરણા કરવા લાયક ચાકરો જેણે પરિજ્ઞાત એટલે નિષેધ કર્યા હોય તે શ્રાવક 'ગ્રેષ્યપરિજ્ઞાત' કહેવાય છે તે નવમી પ્રતિમા. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સમગ્ર અનુષ્ઠાન સહિત શ્રાવક નવ માસ સુધી વીજાની પાસે આરંભ કરાવે નહીં તે નવમી પ્રતિમા છે ૯ । તથા ઉદિષ્ટ એટલે તે જ (પ્રતિમા વહન કરનાર) શ્રાવકને ઉદેશીને કરેલું જે ઓદનાદિક ભક્ત તે ઉદિષ્ટભક્ત કહેવાય છે, તે જેણે પરિજ્ઞાત એટલે જાણીને નિષિદ્ધ કર્યું હોય તે શ્રાવક 'ઉદિષ્ટભક્તપરિજ્ઞાત' પ્રતિમા ધારક કહેવાય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સમગ્ર ગુણ સહિત શ્રાવક દશ માસ સુધી આધ્યાત્મિક ભોજનનો ત્યાગ કરે, સજાયાવડે મસ્તકને મુંડાવે અથવા શિખાવાળો રહે, તથા કોઈ કાંઈ પણ ઘરનો વૃત્તાંત પૂછે ત્યારે પોતે તે વાત જાણતો હોય તો 'હું જાણું છું' એમ કહે અને ન જાણતો હોય તો 'હું જાણતો નથી' એમ કહે, આ પ્રમાણે જે ઉત્કૃષ્ટ-પણે વિચરે તે શ્રાવકને દશમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧૦ । તથા શ્રમણ એટલે નિર્ગ્રંથ, તેનું અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) કરવાથી જે તેના જેવો હોય તે 'શ્રમણભૂત' એટલે સાધુતુલ્ય કહેવાય છે. અહીં સૂત્રમાં જે 'ચ' શબ્દ છે તે સમુચ્ચય (અને

આ) અર્થમાં છે, અને ' અપિ ' શબ્દ છે તે સંભાવનાના અર્થમાં છે. આવો સાધુતુલ્ય જે શ્રાવક હોય તે હે શ્રમણ ! હે આયુષ્માન ! અગ્યારમી પ્રતિમા ધારક કહેવાય છે એમ સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને સંબોધન કરવાપૂર્વક કહ્યું. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-પૂર્વે કહેલા સર્વ ગુણે કરીને સહિત જે શ્રાવક ક્ષુરચડે મસ્તક મુંઢાવે અથવા મસ્તકે લોચ કરે, સાધુનો વેષ ધારણ કરે, ઈર્યાસમિતિ વિગેરે સાધુના ધર્મનું પાલન કરે, મિશ્નને માટે ગૃહસ્થના કુલમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે ' પ્રતિમા વહન કરનારા મને-શ્રમણોપાસકને મિશ્ના આપો ' એ પ્રમાણે બોલે તથા ' તું કોણ છે ? ' એમ તેને કોઈ પૂછે ત્યારે ' હું પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રમણોપાસક છું. ' એ પ્રમાણે જવાબ આપે. આ પ્રમાણે અગ્યાર માસ સુધી કરે, તે અગ્યારમી પ્રતિમા કહેવાય છે ૧૧ । વલી અન્ય પુસ્તકમાં આ પ્રમાણે વાચના (પાઠ) છે-દર્શનશ્રાવક એ પહેલી પ્રતિમા, કૃતવ્રતકર્મા એ બીજી, કૃતસામાયિક એ ત્રીજી, પૌષ્પોપવાસનિરત એ ચોથી, રાત્રિમક્તપરિજ્ઞાત એ પાંચમી, સચિત્તપરિજ્ઞાત એ છઠ્ઠી, દિવા વ્રહ્મચારી ગત્રે પરિમાણકૃત એ સાતમી, દિવસે અને રાત્રિએ પણ વ્રહ્મચારી તથા સ્નાન રહિત હોય તથા કેશ, રોમ અને નખને ઉતારે નહીં એ આઠમી, આરંભપરિજ્ઞાત અને પ્રેષણપરિજ્ઞાત એ નવમી, ઉદિષ્ટમક્તવર્જક એ દશમી અને શ્રમણભૂત એવો પણ હોય તે હે શ્રમણ ! હે આયુષ્માન ! અગ્યારમી પ્રતિમા કહેવાય છે. વલી કોઈ ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે છે-આરંભપરિજ્ઞાત એ નવમી, પ્રેષ્યારંભપરિજ્ઞાત એ દશમી તથા ઉદિષ્ટમક્તવર્જક અને શ્રમણભૂત એ અગ્યારમી. આવો પણ પાઠાંતર છે (૧) ।

તથા જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે મેરુપર્વતથી અગ્યાર સો અને એકવીશ અધિક એટલા યોજનની અવાધાએ એટલે વ્યવધાને કરીને (આંતરે) જ્યોતિષનું ચક્ર ચાર ચરે છે-શ્રમણ કરે છે (૩) । તથા ' જં ' એ શબ્દ વાક્યના અલંકાર

માટે છે. લોકાંતથકી અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજનની અવાધાએ કરીને (આંતરું) કરીને લોકાં-
તની અંદર ૧૧૧૧ યોજને જ્યોતિષચક્રનો પર્યંત-છેડો કહ્યો છે. આ વાચનાંતરની વ્યાખ્યા છે, તે વિષે કહ્યું છે કે-
“અગ્યારસો ને એકવીશ તથા અગ્યાર સો ને અગ્યાર યોજન પ્રમાણ મેરુ અને અલોકની અવાધાએ જ્યોતિષચક્ર ચાર ચરે છે
અને રહેલું છે.” । પરંતુ આ ચાલતી વાચનાને વિષે તો આ હમણાં વ્યાખ્યાન કરેલા વે આલાવા ઉલટા પણ દેખાય છે” (૨) ।
‘અક્ષારસયસુત્તરં વિમાણસયં ભવતિ સ્તિ સ્વસ્વાયંતિ’ અહીં ‘સ્વ’ અક્ષર આગમ સંબંધી હોવાથી આવો અર્થ કરવો-
અગ્યાર સહિત સો વિમાન (અર્થાત્ ૧૧૧) વિમાન હોય છે એમ કરીને (જાણીને) ‘આખ્યાતં’ એટલે ભગવાને તથા બીજા
કેવલીઓએ કહ્યું છે એવું સુધર્માસ્વામીનું વચન છે (૬) । મેરુપર્વત પૃથ્વીતલથકી શિખરતલને વિષે ઝંચાઈના પ્રમાણથી
અગ્યારમે ભાગે ઓછો કહ્યો છે. આનો માવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુપર્વત પૃથ્વીતલથી શિખરતલના ઉપલા ભાગ સુધી
વિષ્કંભની અપેક્ષાએ અંગુલ વિગેરેના અગ્યારમા અગ્યારમા ભાગે કરીને હાનિ પામતો સતો ઉપર ઉપર કહેલો છે. આની
માવના આ પ્રમાણે છે-મેરુપર્વતનો વિષ્કંભ ભૂમિતલમાં દશ હજાર યોજન છે, ત્યાંથી એક અંગુલ ઝંચા જડાએ ત્યારે તેનો
વિષ્કંભ અંગુલનો અગ્યારસો ભાગ ઓછો થાય છે. એ પ્રમાણે ગણતાં અગ્યાર અંગુલ ઝંચે જડાએ ત્યારે એક આંગલ ઘટે છે.
એ જ ન્યાયવડે અગ્યાર યોજન જડાએ ત્યારે એક યોજન ઘટે છે, એ જ રીતે અગ્યાર હજાર યોજને એક હજાર યોજન ઘટે છે,
તેથી નવાણુ હજાર યોજને નવ હજાર યોજન ઘટે છે. તેથી શિખર ઉપર એક હજારનો વિષ્કંભ રહે છે. અથવા તો પૃથ્વીતલના

૧ અહીં દીકામાં ત્રીજા સૂત્રની વ્યાખ્યા પ્રથમ કરી છે અને બીજા સૂત્રની વ્યાખ્યા પછી કરી છે.

विष्कंभथकी शिखरना विष्कंभने आश्रीने मेरुपर्वत अग्यारमा भागे ओछो छे. कोना अग्यारमा भागे ? ते कहे छे—उच्च-
त्वना अग्यारमा भागे. एटले के—मेरुनुं ऊंचपणुं नवाणु हजार हजार योजननुं छे. तेनो अग्यारमो भाग नव छे, ते नव हजार
करीने हीन एवो विष्कंभ पृथ्वीतळना विष्कंभनी अपेक्षाए शिखरतळने विषे छे; केमके शिखर उपर एक हजार योजननो
विष्कंभ छे अने मूलमां दश हजार योजननो विष्कंभ छे (७) ॥ ब्रह्म विगेरे बार विमाननां नामो छे. (६) सूत्र (११)

हवे बार स्थानक कहे छे—

मू०—बारस भिक्खुपडिमाओ पन्नत्ताओ, तं जहा—मासिआ भिक्खुपडिमा, दोमासिआ
भिक्खुपडिमा, तिमासिआ भिक्खुपडिमा, चउमासिआ भिक्खुपडिमा, पंचमासिआ भिक्खुपडिमा,
छमासिआ भिक्खुपडिमा, सत्तमासिआ भिक्खुपडिमा, पढमा सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा, दोच्चा
सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा, तच्चा सत्तराईदिआ भिक्खुपडिमा, अहोराइआ भिक्खुपडिमा, एग-
राइआ भिक्खुपडिमा १ । दुवालसविहे संभोगे पन्नत्ते, तं जहा—“ उवहीसुअभत्तपाणे, अंजली-
पग्गहे ति य । दायणे य निकाएआ अब्भुट्ठाणेति आवरे ॥१॥ कितिकम्मस्स य करणे, वेयावच्च-

१ आ आठमीथी बारमी सुधीनी पांच समजवी.

करणे इअ । समोसरणं सांनिसिज्जा य, कहाए अ पबंधणे ॥ २ ॥ ” २ । दुवालसावत्ते कितिकम्मे
 पन्नत्ते, तं जहा—“ दुओणयं जहाजायं, कितिकम्मे बारसावयं । चउसिरं तिगुत्तं च, दुपवेसं एग-
 निक्खमणं ॥ १ ॥ ” ३ । विजया णं रायहाणी दुवालस जोयणसयसहस्साइं आयामविव्खंभेण
 पणत्ता ४ । रामे णं बलदेवे दुवालस वाससयाइं सवाउयं पालित्ता देवत्तं गए ५ । मंदरस्स णं
 पवयस्स चूलिआ मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेण पणत्ता ६ । जंबूदीवस्स णं दीवस्स वेइआ
 मूले दुवालस जोयणाइं विक्खंभेण पणत्ता ७ । सब्वजहणिया राइं दुवालसमुहुत्तिआ पणत्ता
 ८ । एवं दिवसोऽपि नायवो ९ । सब्वट्टुसिद्धस्स णं महाविमाणस्स उवरिह्छाओ थूमिअगाओ दुवा-
 लस जोयणाइं उह्छं उप्पइआ ईसिपब्भारनामपुढवी पणत्ता १० । ईसिपब्भाराए णं पुढवीए
 दुवालस नामधेज्जा पणत्ता, तं जहा—ईसिति वा ईसिपब्भाराति वा तणूइ वा तणूयतरि ति वा
 सिद्धिति वा सिद्धालए ति वा मुत्तीति वा मुत्तालए ति वा बंभे ति वा बंभवडिंसए ति वा लोक-
 परिपूरणे ति वा लोगगचूलिआइ वा ११ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं बारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं बारस सागरोव-
माइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा मंहिंदं मंहिंदज्झयं कंबुं कंबुणीवं पुंखं सुपुंखं महापुंखं पुंडं सुपुंडं
महापुंडं नरिंदं नरिंदकंतं नरिंदुत्तरवडिसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं
बारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा बारसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं बारसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा
जे बारसहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति परिनिवाइस्संति सव्वदुक्खाणमंतं
करिस्संति ३ ॥ सूत्रम् ॥ -१२ ॥

મૂલાર્થ:—બાર ભિક્ષુપ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—એક માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧, બે માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૨, ત્રણ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૩, ચાર માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૪, પાંચ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૫, છ માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૬, સાત માસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૭, (ત્યાર પછી) પહેલી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૮, બીજી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૯, ત્રીજી સાત રાત્રિદિવસની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧૦, એક રાત્રિદિવસની પ્રતિમા ૧૧, એક રાત્રિની ભિક્ષુપ્રતિમા ૧૨ । ૧ । બાર પ્રકારનો સંભોગ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ઉપધિ, શ્રુત, ભક્તપાન, અંજલિપ્રગ્રહ, દાન, નિકાચ (નિમંત્રણ), વઢી બીજું અમ્યુત્થાન, કૃતિકર્મનું કરવું, વૈયાવચ્ચનું કરવું, સમવસરણ (સાધુઓનું એકત્ર સંમીલન થવું), સંનિષદ્ધા (આસન) અને કથાપ્રબંધ । ૨ । બાર આવર્તવાલું કૃતિકર્મ (વંદન) કહ્યું છે, તેમાં ૨૫ આવશ્યક છે તે આ પ્રમાણે—દ્વિઅવનત (જેમાં બે વાર અર્ધ નમવું પડે તે), યથાજાત (પ્રવ્રજ્યા તથા પ્રસૂતિના જન્મનો દેસ્વાવ જેમાં હોય તે), બાર આવર્તવાલું કૃતિકર્મ (અહો, કાંચ વિગેરે), ચડસિર (જે વંદનમાં ચાર વાર મસ્તક નમાવવાનું હોય તે), ત્રિગુપ્ત (ત્રણ ગુપ્તિવડે ગુપ્ત), દુપવેસ । (જેમાં બે વાર પ્રવેશ હોય તે), એગ નિસ્સલમણ (જેમાં એક વાર બહાર નીકળવાનું હોય તે) ૩ । વિજયા નામની રાજધાની આયામ-વિષ્કંભવડે (લંબાઈ-પહોળાઈવડે) બાર હજાર યોજન કહેલી છે (બીજા જંબૂદ્વીપમાં જગતીથી બાર હજાર યોજન જડ્યુ ત્યારે આવે છે) ૪ । રામ નામના નવમા બલદેવ બાર સો વર્ષ પ્રમાણ પોતાનું સર્વ (આણું) આયુષ્ય પાછીને દેવપણું પામ્યા છે ૫ । મેરુપર્વતની ચૂલિકા વિષ્કંભ(પહોળાઈ)વડે મૂળમાં બાર યોજન પ્રમાણ કહી છે ૬ । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપની વેદિકા (જગતી) મૂળમાં વિષ્કંભવડે બાર યોજનની કહી છે ૭ । (આઠવા વર્ષમાં) સર્વ જઘન્ય (નાનામાં નાની)

રાત્રિ વાર મુહૂર્તની કહી છે ૮ । એ જ ગ્રમાણે દિવસ પણ (સર્વ જઘન્ય વાર મુહૂર્તનો) જાણવો ૯ । સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાનની ઉપલી સ્તૂપના અગ્રભાગથી વાર યોજન ઉપર ડુંબે જઈએ ત્યાં ઈષ્ટગ્રામ્માર નામની પૃથ્વી કહી છે (ત્યાંથી ઉત્સેધાંગુલના એક યોજને લોકાંત આવે છે) ૧૦ । ઈષ્ટગ્રામ્માર નામની પૃથ્વીના વાર નામ કહેલાં છે, તે આ ગ્રમાણે—ઈષ્ટ ૧, ઈષ્ટગ્રામ્માર ૨, તતુ ૩, તતુકતર ૪, સિદ્ધિ ૫, સિદ્ધાલય ૬, મુક્તિ ૭, મુક્તાલય ૮, વ્રહ્મ ૯, વ્રહ્માવ-
તંસક ૧૦, લોકગતિપૂરણા ૧૧ અને લોકાગ્રચૂલિકા ૧૨ ॥ ૧૧ ॥

આ રત્નગ્રંથ પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૧ । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની વાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે ૨ । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૩ । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની વાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ૪ । લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની વાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે ૫ । જે દેવો માહેંદ્ર, માહેંદ્રધ્વજ, કંડુ, કંડુગ્રીવ, પુંલ, સુપુંલ, મહાપુંડ, મહાપુંડ, નરેંદ્ર, નરેંદ્રકાંત અને નરેંદ્રાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાર સાગરોપમની કહી છે ॥ ૬ ॥

તે દેવો વાર અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે ૧ । તે દેવોને વાર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ૨ । એવા કેટલાક મતસિદ્ધિક (મત્સ્ય) જીવો છે કે જેઓ વાર મરવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ (શીતલતા) પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે ॥ ૩ ॥

દીકાર્થ:—હવે બાર સ્થાનક કહે છે, તે સુત્ર સુગમ છે, વિશેષ એ કે-સ્થિતિના સુત્રોની પહેલાં અગ્યાર સુત્રો કહ્યાં છે. તેમાં વિશેષ પ્રકારના (સારા) સંહનનવાળા અને શ્રુત(આગમ)વાળા મિશ્ર(સાધુ)ઓની જે પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહો તે મિશ્રપ્રતિમા કહેવાય છે । તેમાં એક માસની (બે માસની) ત્યાંથી આરંભીને સાત માસની પ્રતિમા સુધી સાત પ્રતિમાઓ ઉત્તરોત્તર એક એક માસની બુદ્ધિવાળી અને એક એક માત-પાળીની દત્તિવડે બુદ્ધિવાળી જાળવી (એટલે કે એક માસની પહેલી પ્રતિમા, તેમાં એક માસ સુધી હમેશાં માત-પાળીની એક એક દત્તિ લેવાની હોય છે. એ જ રીતે બીજી બે માસની, તેમાં હમેશાં માત-પાળીની બે બે દત્તિ, એ જ રીતે બુદ્ધિ કરતાં સાતમી સાત માસની, તેમાં હમેશાં માતપાળીની સાત સાત દત્તિ લેવાની હોય છે. એમ સાત પ્રતિમાઓ થઈ). તથા જે પ્રતિમાને વિષે સાત રાત્રિદિવસ હોય છે તે એટલે સાત સાત રાત્રિદિવસની ત્રણ પ્રતિમાઓ હોય છે, અર્થાત્ સાત પ્રતિમાની પછી આઠમી પ્રતિમા સાત રાત્રિદિવસની, એ જ પ્રમાણે (સાત રાત્રિદિવસની) નવમી બીજી અને દશમી ત્રીજી પ્રતિમા જાળવી. આ ત્રણ પ્રતિમાઓમાં ક્રિયાએ કરીને વિશેષ છે (વધારે તફાવત છે). તે આ પ્રમાણે-આઠમી પ્રતિમાને વિષે ચતુર્થમક્ત તપ, ગ્રામાદિકની બહાર રહેવું અને ઉત્તન (ચિંતા સ્રવું) વિગેરે આસને રહેવાનું છે, નવમી પ્રતિમાને વિષે ઉત્કટુક વિગેરે આસનવડે વિશેષે રહેવાનું છે, અને દશમીને વિષે વીરાસનાદિકવડે વિશેષે રહેવાનું છે; તથા એક અહોરાત્રના (રાત્રિદિવસના) પ્રમાણવાળી અગ્યારમી પ્રતિમા છે, તેમાં છઠ્ઠમક્ત તપ કરવાનો છે એટલું વિશેષ છે અને એક રાત્રિના પ્રમાણવાળી બારમી પ્રતિમા છે, તે અઠ્ઠમ-મક્ત તપની છે. તેમાં છેછી રાત્રિએ હાથ લાંબા રાખી બે પગ મેઝા રાખી, કાંઈક કાયાને નમ્ર રાખી (નમાવી) નેત્રના

निमेषोन्मेष कर्था विना स्थिर रहीने कायोत्सर्ग करवानो छे (१)

तथा सम् एदले एकपणाए करीने (साथे रहीने) सरखा आचारवाळा साधुओनुं जे भोजन (भोगवटो) ते संभोग कहेवाय छे. ते संभोग उपधि विगेरे स्वरूपवाळा विषयना भेदथी बार प्रकारनो छे.—तेमां ‘उवही०’ इत्यादि बे गाथाओ मूलमां आपी छे. तेमां उपधि एदले वस्त्र-पात्र विगेरे, ते उपधिने संभोगिक साधु बीजा संभोगिक साधुनी साथे रहीने उद्गम, उत्पादना अने एषणाना दोष रहित विशुद्धने ग्रहण करे तो ते शुद्ध जाणवो अने अशुद्धने ग्रहण करे तेम ज तेने बीजो प्रेरणा करे तयारे ते प्रायश्चित्त ग्रहण करे. आ रीते त्रण बार अशुद्ध ग्रहण करी त्रणे बार प्रायश्चित्त ले तो ते त्यां सुधी ज संभोगने लायक छे, अने चोथी वखते प्रायश्चित्त अंगीकार करे तो पण ते विसंभोगने ज लायक छे, एम जाणवुं. वळी (संभोगिक साधु) विसंभोगिकनी साथे अथवा पासत्थादिकनी साथे अथवा साध्वीनी साथे रहीने कारण विना शुद्ध अथवा अशुद्ध उपधिने ग्रहण करे अने बीजानी प्रेरणाथी प्रायश्चित्त ग्रहण करे तो पणं ते त्रण बार पछी चोथी वारे असंभोग्य थाय छे. ए ज प्रमाणे उपधिनुं परिकर्म (साफसुफ) अने परिभोग (भोगवटो) करनार साधु संभोग्य अने असंभोग्य थाय छे. ते विषे कहुं छे के—“एक बार, बे बार के त्रण बार आलोचना करनारने प्रायश्चित्त होइ शके छे. तयारपछी—त्रण बार प्रायश्चित्त लीधा पछी आलोचना करे तो पण ते असंभोग्य थाय छे। १।” (१) तथा ‘सुय’—संभोगिक साधु के अन्य सांभोगिक साधु पोतानी पास श्रुत भणवा आन्यो होय, तेनी पास पोते विधिपूर्वक वाचना, पृच्छना विगेरे करे तो ते शुद्ध छे. परंतु ते आवनार (साधु) अविधिथी प्राप्त थयेल होय, अथवा (भणवाना इरादाथी) प्राप्त

થયેલ ન હોય, અથવા તે પાર્શ્વસ્થાદિક હોય, અથવા તો સ્ત્રી હોય, તેને (આ સર્વને અથવા તેમાંથી કોઈને પણ) પોતે
 વાચનાદિક કરે (આપે) તો તે તે જ પ્રમાણે ત્રણ વાર (પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા) પછી અસંભોગ્ય થાય છે (૨). તથા ભક્ત-
 પાનના વિષયમાં ઉપધિ પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ કે ત્યાં (ઉપધિ દ્વારમાં) પરિકર્મ અને પરિભોગ કહ્યા હતા તેને વદલે અહીં
 ભોજન (જમવું) અને દાન (આપવું) એ બે કહેવા (૩). તથા 'અંજલીપગ્ગહે ત્તિ ચ'—અહીં ज्यां ज्यां इति शब्द लख्या છે
 તે સર્વ ઉપદર્શનના અર્થવાલા અને ચ શબ્દ લખ્યા છે તે સર્વે સમુચ્ચયના અર્થવાલા છે એમ જાણવું. અહીં અંજલિપ્રગ્રહ—હાથ
 જોડવા એમ લખ્યું છે, તેના ઉપલક્ષણથી વંદનાદિક પણ જાણી લેવા. તે આ પ્રમાણે—સાંભોગિક કે અન્ય સાંભોગિક સંવિદ્ય-
 (સાધુ)ને પોતે વંદન કરે, હાથ જોડે, ક્ષમાશ્રમણને નમસ્કાર છે એમ બોલે, તથા આલોચનાને માટે, સૂત્રને માટે અને
 અર્થને માટે આસન પાથરે, આ સર્વને કરનાર પોતે શુદ્ધ છે, પણ આ સર્વ પાર્શ્વસ્થાદિકને કરે તો ઉપર પ્રમાણે (ત્રણ વાર
 પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરતો સતો) સંભોગ્ય અને (ત્યારપછી) અસંભોગ્ય જાણવા (૪). તથા ' દ્વાયણે ચ ' દાન (શિષ્યગણ
 બીજાને સોંપવો તે) તેમાં એક સાંભોગિક પોતે પોતાના જ સાંભોગિકને શિષ્યનો ગણ સોંપે અથવા તો તે સાંભોગિક તે
 શિષ્યગણને વસ્ત્રાદિક ઉપગ્રહ આપવામાં અસમર્થ હોય તો અન્ય સાંભોગિકને પોતાનો શિષ્યગણ સોંપે, તો તે શુદ્ધ છે; પરંતુ
 કારણ વિના વિસંભોગિકને કે પાર્શ્વસ્થાદિકને કે સાધ્વીને તે શિષ્યગણ સોંપે તો તે પૂર્વની જેમ જ સંભોગ્ય અને અસંભોગ્ય
 થાય છે. (૫). તથા ' નિકાએ અ ' નિકાચન એટલે હંદન અર્થાત્ નિમંત્રણ કરવું તે. તેમાં શર્યા, ઉપધિ અને આહારવહે
 તથા શિષ્યગણ સોંપવાવહે તથા સ્વાધ્યાયવહે સાંભોગિક સાધુ પોતાના સાંભોગિક સાધુને નિમંત્રણ કરે તો તે શુદ્ધ છે. શેષ

સર્વ પૂર્વની જેમ જાણવું (૬). તથા ' અભ્યુદ્યાને ત્તિ યાચરે '—અભ્યુત્થાન દટલે પોતે આસનનો ત્યાગ કરે, તે અપર દટલે બીજું સંભોગ કે અસંભોગ સ્થાન જાણવું. તેમાં પાર્શ્વસ્થાદિકની સામે જો પોતે અભ્યુત્થાન કરે તો તે તે જ પ્રમાણે અસં-ભોગ્ય જાણવો. આ અભ્યુત્થાનનું ઉપલક્ષણ હોવાથી (આ બીજી ત્રણ બાબત પણ જાણવી)—પાહુણો (પરીણો) કે મ્લાના-દિક અવસ્થાવાલો હોય તેની પાસે ' હું તમારી વિશ્રામણાદિક (સેવાદિક) શું કરું ? ' એ પ્રમાણે પ્રશ્નના સ્વરૂપવાલું ક્રિંકરપણું કરે, તથા ન્યાસકરણ દટલે પાર્શ્વસ્થાદિકનો ધર્મ જોઈ સંવિગ્ધર્મથી ત્રપ્ત થયેલ સાધુને ફરીથી ત્યાં જ (સાધુ-ધર્મમાં જ) સ્થાપન કરવો તે, તથા અવિભક્તિ દટલે અપૃથક્પણું અર્થાત્ અભેદપણું તેને કરતો એવો સાધુ અશુદ્ધ અને અસં-ભોગ્ય થાય છે. આ સર્વ બાબતોને આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે કરે તો તે શુદ્ધ અને સંભોગ્ય જાણવો (૭). તથા ' કિંઙ્કરુમ્મસ્સ ય કરણે ' કૃતિકર્મ દટલે વંદન, તેનું કરવું. આ વંદન વિધિ પ્રમાણે કરે તો તે શુદ્ધ છે અને અન્યથા તે જ પ્રમાણે અસં-ભોગ્ય છે એમ જાણવું. આનો વિધિ આ પ્રમાણે—જે સાધુ વાયુવંદે સ્તબ્ધ શરીરવાલા હોવાથી ઉઠવું વિગેરે ક્રિયા કરવામાં અશક્ત હોય, તે અસ્ખલિતાદિક ગુણે કરીને સહિત એવા સૂત્રનો જ માત્ર ઉચ્ચાર કરે, એ જ પ્રમાણે આવર્તે અને મસ્તક નમા-વું વિગેરે જેવી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે અવશ્ય કરે, આ પ્રમાણે અશઠ (શઠતા રહિત) પ્રવૃત્તિ કરવી એ જ વંદનવિધિ છે (૮). તથા ' વૈયાવચ્ચકરણે હ્ય ' વૈયાવૃત્ત્યનું કરવું દટલે આહાર અને ઉપધિ આપવાદિકવંદે, મૂત્રાદિકની કુંડી (પાત્ર) આપવાદિકવંદે, અધિકરણ દોષને શમાવવાવંદે તથા સહાય આપવાવંદે ઉપદંભ (દેકો) આપવો તે. આ વિષયમાં સંભોગ અને અસંભોગ થાય છે. (૯). તથા ' સમોસરણં ' જિનેશ્વરની સ્નાત્રપૂજા, તેના રથની પાછલ ચાલવું તથા પટ્ટયાત્રા-

દિકને વિષે જે ઠેકાણે ઘણા સાધુઓ એકઠા મળે તે સમવસરણ કહેવાય છે. અહીં ક્ષેત્રને આશ્રીને સર્વ સાધુઓનો સાધારણ અવગ્રહ હોય છે અને વસતિ(ઉપાશ્રય)ને આશ્રીને સાધારણ અને અસાધારણ બન્ને પ્રકારનો અવગ્રહ હોય છે. આ કહેવા- વડે બીજા પણ અવગ્રહો ઉપલક્ષણથી જાણી લેવા. તે અનેક પ્રકારના છે, તે આ પ્રમાણે-વર્ષાવગ્રહ, ઋતુવદ્ધાવગ્રહ અને વૃદ્ધવાસાવગ્રહ. આ દરેકના સાધારણાવગ્રહ અને પ્રત્યેકાવગ્રહ એમ બન્ને મેદ છે. તેમાં જે ક્ષેત્ર વર્ષાકલ્પ વિગેરેને માટે એકી સાથે ભિન્ન ગચ્છવાલા બે વિગેરે સાધુઓએ અનુજ્ઞા લઈને ગ્રહણ કર્યું હોય, તે સાધારણ અવગ્રહ કહેવાય છે. પરંતુ જે ક્ષેત્રનો કેટલાક (એક સમુદાયના) સાધુઓએ અનુજ્ઞા લઈ આશ્રય કર્યો હોય, તે પ્રત્યેક અવગ્રહ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી આ અવગ્રહોને વિષે આકુટીને લીધે (હિંસાને લીધે) અનાભાવ્ય (અકલ્પ્ય) એવા શિષ્યરૂપ સચિત્તને કે વસ્ત્રાદિક અચિત્તને ગ્રહણ કરનારા તથા અનામોગવડે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુને પાછી નહીં આપનારા સાધુઓ સમનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ કહેવાય છે, તથા તેઓ પ્રાયશ્ચિત્તવાલા થાય છે અને હેવટ અસંભોગ્ય થાય છે. તથા પાર્શ્વસ્થાદિકને અવગ્રહ જ હોતો નથી, તો પણ જો તે ક્ષેત્ર નાનું હોય અને પોતે સંવેગી સાધુઓ અન્યત્ર નિર્વાહ કરી શકે તેમ હોય તો તે ક્ષેત્રનો ત્યાગ જ કરે અને જો તે પાર્શ્વસ્થાદિકનું ક્ષેત્ર મોટું હોય અને સંવેગી સાધુઓ અન્યત્ર નિર્વાહ કરી શકે તેમ ન હોય તો તેના ક્ષેત્રમાં પણ પ્રવેશ કરે અને સચિત્ત શિષ્યાદિકને ગ્રહણ કરે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્તવાલા પણ થતા નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ અદત્ત અને અકલ્પ્યને ગ્રહણ કરવાથી સમનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ થાય છે. તેમાં અમનોજ્ઞને સંભોગથી જુદા કરવા. તથા નિર્વાહને અભાવે પાર્શ્વસ્થાદિકની અનુજ્ઞા લઈને રહી શકે છે. (૧) ” (૧૦) તથા ‘ સન્નિસિજ્ઞા ય ’ સંનિષધા ઘટલે આસનવિશેષ. તે સંનિષધા સંભોગ

અને અસંભોગનું કારણ થાય છે, તે આ પ્રમાણે-અક્ષનિષદ્યા (સ્થાપનાચાર્ય) વિના (સૂત્રાર્થની) વ્યાખ્યા કરનાર અને સાંભળનારને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. તથા નિષદ્યા (આસન) ઉપર બેસીને (શિષ્ય) સૂત્રાર્થને (ગુરુ પાસે) પૂછે, તથા જો આલોચનને આલોચે તો તે જ પ્રમાણે તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે (૧). તથા 'કહાણ્ય પંચધર્મે'—વાદાદિક પાંચ પ્રકારની કથાનું જે કરવું તે કથાપ્રવંધન કહેવાય છે. તેમાં સંભોગ અને અસંભોગ થઈ શકે છે. (પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે—) તેમાં કોઈ મતનો સ્વીકાર કરીને પાંચ અવયવવાળા અથવા ત્રણ અવયવવાળા (અનુમાન પ્રમાણના) વાક્યવડે જે તે મતને સિદ્ધ કરવો, તે છલ્લજાતિ રહિત સત્યાર્થનું અન્વેષણ કરનાર વાદ કહેવાય છે, તે જ વાદ જો છલ્લજાતિવડે પરામવના સ્થાનરૂપ હોય તો તે જૈલ્પ કહેવાય છે, જે ઠેકાણે વાદ કરનારા બેમાંથી એકના પક્ષને ગ્રહણ કરનાર હાજર હોય અને બીજાના પક્ષને ગ્રહણ કરનાર કોઈ ન હોય તો તે માત્ર દૂષણ આપવામાં જ મરુત્ત હોવાથી વિતંડા કહેવાય છે, તથા ચોથી પ્રકીર્ણકથા છે, તે ઉત્સર્ગ માર્ગની કથા અથવા તો દ્રવ્યાસ્તિક નયની કથા કહેવાય છે, તથા પાંચમી નિશ્ચય કથા છે, તે અપવાદ માર્ગની કથા અથવા પયાર્યાસ્તિક નયની કથા કહેવાય છે. તેમાં પહેલી ત્રણ કથાઓ સાધ્વી વિના બીજાની સાથે કરવા લાયક છે, પરંતુ જો સાધ્વી સાથે કરે તો તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે. (તે ત્રણ વાર પ્રાયશ્ચિત્ત લે ત્યાં સુધી સંભોગને લાયક છે અને) ચોથી વાર પ્રાયશ્ચિત્ત લે તો પણ તે વિસંભોગને લાયક છે (અસંભોગિક છે). આ પ્રમાણે બે ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. તેનો વિસ્તરાર્થ તો નિશીથ સૂત્રના પાંચમા ઉદ્દેશકના ભાષ્યમાંથી જાણી લેવો (૨).

તથા 'દુવાલસવત્તે કિહકમ્મે'—દ્વાદશાર્વત કૃતિકર્મ—વંદનક કહેલું છે. આ દ્વાદશાર્વતનો જ અનવાદ કરવા

સતા અને બીજા તેની સમાન ધર્મવાળા વંદનોને કહેવાની ઇચ્છાવાળા સતા (ગ્રંથકાર) એક ગાથા કહે છે. — ‘દુઓળા’ —
 અવનતિ એટલે અવનત અર્થાત્ મસ્તકનું નમાવવું તે. જે વંદનમાં બે વાર અવનત હોય તે દ્વયવનત કહેવાય છે. તેમાં એક
 હ્યારે પ્રથમ જ “ઈચ્છામિ સ્વાસમણો વંદિતું જાવળિજ્ઞાણ નિસીહિયાણ” એ પ્રમાણે બોલી અવગ્રહની અનુજ્ઞા લેવા
 માટે નમન કરે તે. તથા બીજું હ્યારે બીજી વાર અવગ્રહની અનુજ્ઞાપનાને માટે નમન કરે તે. તથા ‘યથાજાત’
 —સાધુ થવારૂપ જન્મને આશ્રીને તથા યોનિમાર્ગે બહાર નીકળવારૂપ જન્મને આશ્રીને એમ બે પ્રકારે યથાજાત કહેવાય છે.
 તેમાં માત્ર રજોહરણ, મુલવલ્લિકા અને ચોલપટ્ટવડે જ સાધુ થયો હતો, અને બે હાથ જોડીને જ યોનિમાંથી નીકળ્યો હતો,
 તેથી આવા પ્રકારનો થઈને જ વાંદે, અથવા (બન્ને પ્રકારના જન્મ વચ્ચે) આટલી વસ્તુ વિના (જન્મ) હોય નહીં તેથી (તે
 વંદન) યથાજાત કહેવાય છે તથા ‘કૃતિકર્મ (કિતિકર્મ)’ —એટલે વંદનક, તે ‘વારસાવયં’ દ્વાદશાવર્ત એટલે વાર
 આવર્તવાળું અર્થાત્ જેમાં સૂત્રના નામ અંતર્ગત રહેલા હોય એવી વિશેષ પ્રકારની કાયચેષ્ટા કે જે સાધુજનમાં પ્રસિદ્ધ છે તે
 (અહોકાયં કાય ઇત્યાદિ) દ્વાદશાવર્ત કહેવાય છે. તથા ‘ચડસિરં’ જે વંદનમાં ચાર (વાર) મસ્તક (નમાવવાનું) હોય તે
 ચતુઃશિરઃ વંદનક કહેવાય છે. એટલે કે પ્રથમ પ્રવેશ કરે ત્યારે શિષ્યના ક્ષામણાસમયે શિષ્ય અને આચાર્ય સંબંધી બે મસ્તક
 તથા ફરીથી નીકળીને પ્રવેશ કરે ત્યારે પણ તે જ બે મસ્તક, એમ ચાર મસ્તક જાણવા. તથા ‘તિગુત્તં’ —ત્રણ ગુપ્તિવડે ગુપ્ત,
 અથવા (તિસુદ્ધં) પાઠાંતરની અપેક્ષા પણ ત્રણ ગુપ્તિવડે જ શુદ્ધ (એવું વંદનક). તથા ‘દુપવેસં’ જે વંદનકને વિષે બે
 (વાર) પ્રવેશ હોય તે. તેમાં અવગ્રહની અનુજ્ઞા લઈને પ્રવેશ કરનારને પહેલો અને પછી ફરીથી નીકળીને પ્રવેશ કરનારને બીજો

એમ બે પ્રવેશ થાય છે. તથા 'એગનિક્લમ્પણં' જે વંદનમાં એક નિષ્ક્રમણ (બહાર નીકળું) હોય તે. એટલે કે-આવ-
ડિયકી ભળીને અવગ્રહથી (એક જ વાર) બહાર નીકળે છે, કેમ કે બીજી વાર અવગ્રહથી બહાર નીકળવાનું જ નથી.
પણ પગમાં પડીને જ સૂત્ર સમાપ્ત કરવાનું છે (આનું સૂત્ર ભળી જવાનું છે) (૩) । તથા 'વિજયા રાજધાની' વિજયા
નામની રાજધાની એટલે કે-આ જંબૂદ્વીપને વિષે વિજય નામના પૂર્વદ્વારનો અધિપતિ વિજય નામનો દેવ એક પલ્લયોપમની
સ્થિતિવાળો છે, તેની વિજયા નામની રાજધાની અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રો પછી આવતા જંબૂદ્વીપમાં છે (૪) । તથા રામ એટલે
નવમા વલ્લદેવ (બાર હજાર વર્ષનું કુલ આયુષ્ય પાળીને) પાંચમા દેવલોકમાં દેવપણું પામ્યા (૫) । તથા સર્વ જઘન્ય
રાત્રિ એટલે ઉત્તરાયણના છેલ્લા અહોરાત્રની રાત્રિ બાર મુહૂર્તની એટલે ચોત્રીશ ઘડીની છે (૮) । એ જ પ્રમાણે દિવસ પણ
સર્વ જઘન્ય બાર મુહૂર્તનો હોય છે, તે દક્ષિણાયનનો છેલ્લો દિવસ હોય છે (૯) ॥

માહેંદ્ર, માહેંદ્રધ્વજ, કંબુ, કંબુગ્રીવ, વિગેરે તેર નામ વિમાનના છે (૬) સૂત્ર-૧૨ ॥

હવે તેર સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—તેરસ કિરિયાઠાણા પન્નત્તા, તં જહા-અટ્ટાદંડે અણટ્ટાદંડે હિંસાદંડે અકમ્હાદંડે દિટ્ઠિ-
વિપરિઆસિઆદંડે મુસાવાયવત્તિએ અદિન્નાદાણવત્તિએ અજ્ઞાતિએ માનવત્તિએ મિત્તદોસવત્તિએ
માયાવત્તિએ લોભવત્તિએ ઇરિઆવહિએ નામં તેરસમે ૧ । સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ તેરસ વિમાણપ-

तथडा पन्नत्ता २ । सोहम्मवडिसगे णं विमाणे णं अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामाविक्खभेणं
 पन्नत्ता ३ । एवं ईसाणवडिसगे वि ४ । जलयरपंचिदिअतिरिक्खजोणिआणं अद्धतेरसजाइ-
 कुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्साइं पन्नत्ता ५ । पाणाउस्स णं पुव्वस्स तेरस वत्थू पन्नत्ता ६ ।
 गढभवक्कंतिअपंचिदिअतिरिक्खजोणिआणं तेरसविहे पओगे पन्नत्ता, तं जहा—सच्चमणपओगे
 मोसमणपओगे सच्चामोसमणपओगे असच्चामोसमणपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्च-
 मोसवइपओगे असच्चामोसवइपओगे ओरालिअसरीरकायपओगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे
 वेउविअसरीरकायपओगे वेउविअमीससरीरकायपओगे कम्मसरीरकायपओगे ७ । सूरमंडलं
 जोअणेणं तेरसे(स)हिं एगसट्ठिभाग(गे)हिं जोयणस्स ऊणं पन्नत्तं ८ ।

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।
 पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं देवाणं
 अत्थेगइयाणं तेरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं

तेरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे अत्थेगइआणं देवाणं तेरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा वज्जं सुवज्जं वज्जावत्तं वज्जप्पभं वज्जकंतं वज्जवणं वज्जलेसं वज्जरूवं वज्जसिंगं वज्जसिट्ठं वज्जकूडं वज्जुत्तरवडिसंगं वइरं वइरावत्तं वइरप्पभं वइरकंतं वइरवणं वइरलेसं वइररूवं वइरसिंगं वइरसिट्ठं वइरकूडं वइरुत्तरवडिसंगं लोगं लोगावत्तं लोगप्पभं लोगकंतं लोगवणं लोगलेसं लोगरूवं लोगसिंगं लोगसिट्ठं लोगकूडं लोगुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेस्सि णं देवाणं उक्कोसेणं तेरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ।

ते णं देवा तेरस्सहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ । तेस्सि णं देवाणं तेरस्सहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे तेरस्सहिं भवग्गहणेहिं सिज्झिस्ससंति बुज्झिस्ससंति मुच्चिस्ससंति परिनिव्वाइस्ससंति सव्वदुक्खाणमंतं करिस्ससंति ३ ॥ सूत्रं—१३ ॥

मूलार्थः—तेर क्रियानां स्थानो कक्षां छे, ते आ प्रमाणे—अर्थदंड, अनर्थदंड, हिसादंड, अकस्मात्तदंड, दृष्टिना

વિપર્યાસને લીધે દંડ, મૃષાવાદના કારણવાળો દંડ, અદત્તાદાનના નિમિત્તવાળો દંડ, આધ્યાત્મિક (મનના નિમિત્તવાળો) દંડ, માનના નિમિત્તવાળો દંડ, મિત્ર પરના દ્રેષને આશ્રીને દંડ, માયાને આશ્રીને દંડ, લોભ નિમિત્તવાળો દંડ, તથા તેરમો ઈર્યાપથના હેતુવાળો દંડ (૧) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકને વિષે વિમાનના તેર પાથડા કહ્યા છે (૨) । સૌધર્માવતંસક નામનું વિમાન તેરમું અર્ધ ઇટલે સાડાઘાર લાઘ્ય યોજન આયામ અને વિષ્કંભવાળું (લાંબું-પહોળું) કહ્યું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ઈશાનાવતંસક વિમાન પણ જાણવું (૪) । જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાલા જીવોની જાતિ ફુલકોટિનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનો અર્ધ ત્રયોદશ (સાડાઘાર) લાઘ્ય કહ્યાં છે (૫) । પ્રાણાયુ નામના પૂર્વમાં તેર વસ્તુ કહેલી છે (૬) । ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાલા જીવોનો પ્રયોગ (મન, વચન, કાયાનો યોગ) તેર પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—સત્ય મનપ્રયોગ, મૃષા મનપ્રયોગ, સત્યમૃષા મનપ્રયોગ, અસત્યમૃષા મનપ્રયોગ, સત્ય વચનપ્રયોગ, મૃષા વચનપ્રયોગ, સત્યમૃષાવચનપ્રયોગ, અસત્યમૃષા વચનપ્રયોગ, ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ (૭) । સ્વર્ગનું મંડલ એક યોજનમાંથી યોજનના એકસઠીયા તેર ભાગ ઓછું કરીએ તેટલું (૪૬/૬૬ યોજન) કહેલું છે (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની તેર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પને

વિપે કેટલાક દેવોની તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) જે દેવો વજ્ર, સુવજ્ર, વજ્રાવર્ત, વજ્રપ્રભ, વજ્રકાંત, વજ્રવર્ણ, વજ્રલેશ્ય, વજ્રરૂપ, વજ્રશૃંગ, વજ્રકૂટ, વજ્રોત્તરાવંતંસક, વહર, વહરાવર્ત, વહરપ્રભ, વહરકાંત, વહરવર્ણ, વહરલેશ્ય, વહરરૂપ, વહરશૃંગ, વહરકૂટ, વહરોત્તરાવંતંસક, લોક, લોકાવર્ત, લોકપ્રભ, લોકકાંત, લોકવર્ણ, લોકલેશ્ય, લોકરૂપ, લોકશૃંગ, લોકસૃષ્ટ, લોકકૂટ, લોકોત્તરાવંતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ તેર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૬) ॥

તે દેવો તેર અર્ધમાસે (તેર પચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને તેર હજાર વર્ષે આહાર કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ તેર ભવ ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—આ તેર સ્થાનકના સૂત્રમાં કાંઈક લખે છે—અહીં સ્થિતિના (૬) સૂત્રોની પહેલાં આઠ સૂત્રો છે. તેમાં કરવું તે ક્રિયા એટલે કર્મવંધના કારણભૂત ચેષ્ટા, તે (ક્રિયા) નાં જે સ્થાનો એટલે ભેદો અર્થાત્ પર્યાયો, તે ક્રિયા-સ્થાનો કહેવાય છે. તેમાં અર્થને માટે એટલે પોતાના શરીર, સ્વજન અને ધર્મીદિકના પ્રયોજન માટે જે દંડ કરવો એટલે ત્રસ-સ્થાવર જીવોની હિંસા કરવી, તે અર્થદંડ કહેવાય છે, આ પહેલું ક્રિયાસ્થાન થયું ૧, આનાથી જે વિલક્ષણ એટલે પ્રયોજન વિના જે દંડ કરવો (હિંસા કરવી) તે અનર્થદંડ કહેવાય છે ૨, તથા હિંસાને આશ્રીને એટલે આ શત્રુ વિગેરે એ મારી હિંસા કરી હતી, હિંસા કરે છે અથવા હિંસા કરશે એમ ધારીને જે તેનો દંડ એટલે વિનાશ કરવો તે હિંસાદંડ

કહેવાય છે ૩, તથા અકસ્માત્ એટલે ધાર્યા વિના અન્યના વધ માટે પ્રવૃત્તિ કરી અને બીજાનો (અન્યનો) વધ થઈ જાય તે અકસ્માત્દંડ કહેવાય છે ૪, તથા દૃષ્ટિની એટલે બુદ્ધિની જે વિપર્યાસિકા અથવા વિપર્યાસિતા (વિપર્યાસપણું), તે દૃષ્ટિ-વિપર્યાસિકા અથવા દૃષ્ટિવિપર્યાસિતા કહેવાય છે એટલે કે મતિનો ભ્રમ, તે વહે જે દંડ એટલે પ્રાણીનો વધ, તે દૃષ્ટિવિપર્યાસિકાદંડ અથવા દૃષ્ટિવિપર્યાસિતાદંડ કહેવાય છે, અર્થાત્ મિત્રાદિકને જે અમિત્રાદિકની બુદ્ધિથી હળવો તે ૫, તથા મૃષાવાદ એટલે પોતાને માટે અથવા અન્યને માટે અથવા વચ્ચેને માટે જે અસત્ય બોલવું, તે અસત્ય જ જે હિંસાનું કારણ થાય તે મૃષાવાદપ્રત્યયદંડ કહેવાય છે ૬, એ જ પ્રમાણે અદત્તાદાનને આશ્રીને દંડ પળ જાણવો ૭, તથા મનને વિષે જે થયેલો તે આધ્યાત્મિક દંડ એટલે બાહ્ય નિમિત્તની અપેક્ષા વિના શોકાદિકથી ઉત્પન્ન થતો દંડ તે આધ્યાત્મિક દંડ કહેવાય છે ૮, તથા માનપ્રત્યય એટલે જાત્યાદિક મદના હેતુવાળો દંડ ૯, તથા મિત્રદ્વેષપ્રત્યય એટલે માતા-પિતાદિકનો અલ્પ અપરાધ છતાં પણ મોટો દંડ કરવો તે ૧૦, માયાપ્રત્યય એટલે માયાને આશ્રીને જે દંડ કરવો તે ૧૧, એ જ પ્રમાણે લોભપ્રત્યય દંડ પણ જાણવો ૧૨, તથા ઈર્ષ્યાપૃથિક એટલે કેવલ યોગને જ આશ્રીને જે કર્મબંધ એટલે ઉપશાંતમોહ વિગેરે ગુણસ્થાનક-વાલાને સાતવેદનીયનો બંધ થાય તે ૧૩. (૧.)

તથા 'વિમાનપત્થહત્તિ'—વિમાનના ઉપર-નીચે રહેલા પાથહા (તેર) છે (૨) । તથા 'સોહમ્મવહિંસ'—સૌધર્મ દેવ-

૧. મૃષાવાદને આશ્રીને જે પોતાના આત્માને દંડ એટલે કર્મબંધન થાય, એવો અર્થ પણ અન્યત્ર કરવામાં આવ્યો છે તે પણ અહીં ઘટી શકે છે. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર ઉત્તરોત્તર જાણવું. જેથી આત્મા દંડાય--કર્મબંધ કરે તેનું નામ દંડ જાણવો ।

લોક અર્ધચંદ્રને આકારે રહેલો છે, તે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબો અને દક્ષિણ-ઉત્તર પહોલો છે, તેના મધ્ય ભાગે તેરમા પાથડામાં શક્રના નિવાસભૂત વિમાન છે, તે સૌધર્મદેવલોકનો અવતંત્રક એટલે મુકુટની જેમ પ્રધાન-મુખ્ય હોવાથી સૌધર્મવિતંત્રક એવા સાર્થક નામવાળું છે. અહીં 'જં' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. તે વિમાન જેને વિષે તેરમું અર્ધ છે તે અર્ધત્રયોદશ કહેવાય છે એટલા લાંબા યોજન એટલે સાડાબાર લાંબા યોજન આયામ-વિષ્કંભવાળું કહેલું છે (તેવું જ તેની સામેની બાજુએ ઈશાના-વતંત્રક વિમાન સાડા ચાર લાંબા યોજનનું છે.) (૩) । તથા જાતિને વિષે એટલે જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગતિને વિષે કુલ કોટિના યોનિપ્રમુખ એટલે ઉત્પત્તિસ્થાનમાં થયેલા જે શતસહસ્ર (લાંબ) તે અર્ધત્રયોદશ છે એટલે કે સાડા ચાર લાંબા કુલકોટિ કહી છે (૫) । તથા ' પાળાઉસ્સ '—જેમાં પ્રાણીઓના આયુષ્યનું વિધાન ભેદ સહિત કહેવામાં આવેલ છે, તે ગ્રાણાયુ નામનું બારમું પૂર્વ છે, તેમાં તેર વસ્તુ એટલે અધ્યયનની જેવા તેર વિભાગો કહેલા છે (૬) । તથા ગર્ભમાં એટલે ગર્ભશયમાં જેમની ઉત્પત્તિ હોય તે ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક કહેવાય છે. આવા જે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાલા જીવો, તેમનો પ્રયોગ એટલે મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર તેર પ્રકારનો કહ્યો છે. એટલે કે કુલ પંદર પ્રયોગો (યોગો) છે તેમાંથી આહારક અને આહારકમિશ્ર એ બે કાયાપ્રયોગ તિર્યચોને હોતા નથી, કેમ કે તે સંયમીને જ હોઈ શકે છે, અને સંયમ તો સંયત મનુષ્યોને જ હોય છે, તિર્યચને હોતો નથી, તેથી તેર યોગ હોય છે. તેમાં મનના પ્રયોગ ચાર છે—સત્ય, અસત્ય (મૃષા), વન્ને (સત્યમૃષા) અને વન્ને નહીં (અસત્યામૃષા). એ જ રીતે ચાર વચનના પ્રયોગ મઠી આઠ થયા. તથા ઔદારિક વિગેરે પાંચ કાયાપ્રયોગ જાણવા. એ રીતે તેર થાય છે. (૭) । તથા સૂર્યમંડલ એટલે સૂર્યમંડલનો વૃત્ત-

ભાગ (ગોળાકાર) તેનું એક યોજન, તે સૂર્યમંડલ-યોજન કહેવાય છે. ' ણં ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે, જેના એકસઠ ભાગે કરીને એક યોજન થાય અર્થાત્ એક યોજનના અડસઠ ભાગ કરવા, તેમાંથી તેર ભાગ ઓછા કરીએ તેટલું એટલે એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગ જેટલું તે સૂર્યમંડલ છે (૮) ॥

વજ્રના નામથી બાર, વહ્નના નામથી અગ્યાર અને લોકના નામથી પળ અગ્યાર એમ ચોત્રીશ વિમાનના નામો કહ્યાં છે (૬) ॥ સૂત્ર-૧૩ ॥

હવે ચૌદ સ્થાનક કહે છે—

મૂ०—ચડદ્વસ ભૂઅગ્ગામા પન્નત્તા, તં જહા-સુહુમા અપજ્જત્તઆ સુહુમા પજ્જત્તયા બાદરા અપજ્જત્તયા બાદરા પજ્જત્તયા બેંદ્દિયા અપજ્જત્તયા તૈંદિયા પજ્જત્તયા તૈંદિયા અપજ્જત્તયા તૈંદિયા પજ્જત્તયા ચડરિંદિઆ અપજ્જત્તયા ચડરિંદિયા પજ્જત્તયા પંચિંદિઆ અસન્નિઅપજ્જત્તયા પંચિંદિયા અસન્નિપજ્જત્તયા પંચિંદિઆ સન્નિઅપજ્જત્તયા પંચિંદિયા પન્નત્તા, પુઘ્વા પન્નત્તા, તં જહા-ઉપ્પાયપુઠ્ઠવમગ્ગેણિયં ચ તદ્દયં ચ વીરિયં પુઠ્ઠવં । અત્થીનત્થિ પવાયં તત્તો નાણપ્પવાયં ચ ॥ ૧ ॥ સચ્ચપ્પવાયપુઠ્ઠવં તત્તો આયપ્પવાયપુઠ્ઠવં ચ । કમ્મપ્પવાયપુઠ્ઠવં પચ્ચક્ખાણં ભવે નવમં ॥ ૨ ॥ વિજ્ઞાઅણુપ્પવાયં અવંજ્ઞ પાણાઽ બારસં પુઠ્ઠવં । તત્તો કિરિયવિસાલં પુઠ્ઠવં તહ બિંદુસારં ચ ॥ ૩ ॥ ૨ ।

अग्नेणीअस्स णं पुव्वस्स चउद्हस वत्थू पन्नत्ता ३ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चउद्हस
 समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसंपया होत्था ४ । कम्मविसोहिमगणं पडुच्च चउद्हस जीव-
 ट्ठाणा पन्नत्ता, तं जहा-मिच्छदिट्ठी सासायणसम्मदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी अविरयसम्मदिट्ठी
 विरयाविरए पमत्तसंजए अप्पमत्तसंजए निअहिवायरे अनियहिवायरे सुहुमसंपराए उवसामए
 वा खवए वा उवसंतमोहे खीणमोहे सजोगीकेवली अयोगीकेवली ५ । भरेहेरवयाओ णं
 जीवाओ चउद्हस चउद्हस जोयणस्सहस्साइं चत्तारि अ एगुत्तरे जोयणसए छच्च एगूणवीसे भागे
 जोयणस्स आयामेणं पन्नत्ता ६ । एगमेगस्स णं रत्तो चाउरंतचक्कवाट्टिस्स चउद्हस रयणा पन्नत्ता,
 तं जहा-इत्थीरयणे सेणावइरयणे गाहावइरयणे पुरोहियरयणे वड्डइरयणे आससरयणे हत्थिरयणे
 आसिरयणे दंडरयणे चक्करयणे छत्तरयणे चम्मरयणे मणिरयणे कागिणिरयणे ७ । जंबुद्दीवे णं दीवे
 चउद्हस महानईओ पुवावरेण लवणसमुदं समप्पेति, तं जहा-गंगा सिंधू रोहिआ रोहिअंसा, हरी
 हरिकंता सीआ सीओदा नरकंता नारिकांता सुवण्णकूला रुपपकूला रत्ता रत्तवई ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । पंचमीए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउदस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकु-
 माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्ममीसाणेसु कप्पेसु
 अत्थेगइयाणं देवाणं चउदस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । लंतए कप्पे देवाणं उक्कोसेणं चउदस
 सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । महासुक्के कप्पे देवाणं जहणणेणं चउदस सागरोवमाइं ठिई
 पन्नत्ता ६ । जे देवा सिरिकंतं सिरिमहिअं सिरिसोमनसं लंतयं काविट्टं महिंदकंतं महिंदुत्तरव-
 डिसगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउदस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा चउदसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति
 वा १ । तेसि णं देवाणं चउदसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ
 जीवा जे चउदसहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदु-
 क्खाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्-१४ ॥

મૂલાર્થઃ—ચૌદ પ્રકારના ભૂતગ્રામ (જીવના સમૂહ) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા, સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા, વાદર અપર્યાપ્તા, વાદર પર્યાપ્તા, દ્વીંદ્રિય અપર્યાપ્તા, દ્વીંદ્રિય પર્યાપ્તા, ત્રીંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ત્રીંદ્રિય પર્યાપ્તા, ચતુરિંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ચતુરિંદ્રિય પર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય અસંજ્ઞી અપર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય અસંજ્ઞી પર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય સંજ્ઞી અપર્યાપ્તા, પંચેંદ્રિય સંજ્ઞી પર્યાપ્તા (૧) । ચૌદ પૂર્વે કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઉત્પાદ પૂર્વે, અગ્રાણીય, ત્રીજું વીર્યપ્રવાદ પૂર્વે, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ, ત્યાર પછી જ્ઞાનપ્રવાદ, સત્યપ્રવાદ પૂર્વે, ત્યાર પછી આત્મપ્રવાદ પૂર્વે, કર્મપ્રવાદ પૂર્વે, પ્રત્યાભ્યાસપ્રવાદ નવમું છે, વિદ્યાનુપ્રવાદ પૂર્વે, અવંધ્યપ્રવાદ પૂર્વે, વારમું પ્રાણાયુ પૂર્વે, ત્યારપછી ક્રિયાવિશાલ પૂર્વે, તથા ચિંદુસાર પૂર્વે (૨) । અગ્રાણીય પૂર્વેને વિષે ચૌદ વસ્તુ (અધ્યયન જેવા વિભાગો) કહેલ છે (૩) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર શ્રમણસંપદા હતી (૪) । કર્મવિશેષોધિ માર્ગણાને આશ્રીને ચૌદ જીવસ્થાનો (ગુણસ્થાનકો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાદૃષ્ટિ, સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ, વિરતાવિરત (દેશવિરત), પ્રમત્ત સંયત, અપ્રમત્ત સંયત, નિવૃત્તિ વાદર, અનિવૃત્તિ વાદર, સૂક્ષ્મ-સંપરાય ઉપશામક અથવા ક્ષપક, ઉપશાંત મોહ, ક્ષીણમોહ, સયોગીકેવલી અને અયોગીકેવલી (૫) । ધરત અને ઈશ્વરવત ક્ષેત્રની જીવાનો આયામ (લંબાઈ) ચૌદ ચૌદ હજાર ચાર સો ને એકોતેર યોજન તથા એક યોજનના ઓગળીશીયા છ ભાગ છે (૬) । એક એક ચાતુરંત (ચારે દિશાના અંત સુધી) ચક્રવર્તી રાજાના ચૌદ રત્નો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—સ્ત્રી રત્ન, સેનાપતિ રત્ન, ગાથાપતિ રત્ન, પુરોહિત રત્ન, વાર્ધકિ (હજનેર) રત્ન, અશ્વ રત્ન, હસ્તી રત્ન, સ્વર્ણ રત્ન, દંડ રત્ન, ચક્ર રત્ન, છત્ર રત્ન, ચર્મ રત્ન, મણિ રત્ન, કાંકિણી રત્ન (૭) । જવંદ્રીપ નામના દ્વીપને વિષે ચૌદ મોટી નદીઓ પૂર્વ-પશ્ચિમ લવણ-

समुद्रने मळे छे, ते आ प्रमाणे-गंगा, सिंधु, रोहिता, रोहितांशा, हरी, हरिकांता, सीता, सीतोदा, नरकांता, नरीकांता, सुवर्णकूला, रुप्यकूला, रक्ता, रक्तवती (८) ।

આ રત્નપ્રભા નામની નરકપૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચૌદ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ચૌદ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । લાંતક કલ્પને વિષે દેવોની ચૌદ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે (૫) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ કહી છે (૬) । જે દેવો શ્રીકાંત, શ્રીમહિત, શ્રીસૌમનસ, લાંતક, કાપિષ્ઠ, મહેંદ્ર, મહેંદ્રકાંત, મહેંદ્રોત્તરાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો ચૌદ અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચૌદ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) એવા કેટલાએક ભવસિદ્ધિકર્તા જીવો છે કે જેઓ ચૌદ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થયે, બુદ્ધ થયે, મુક્ત થયે, પરિનિર્વાણ પામયે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરયે (૩) ॥

दीकार्थ—चौद स्थानकंडुं सूत्र सुगम छे. विशेष ए के अहीं स्थितिना सूत्रोनी पहेलां प्रथम आठ सूत्रो छे. तेमां चौद
'भूतग्राम'—भूतो एटले जीवो, तेना ग्राम एटले समूहो, ते भूतग्राम कहेवाय छे. तेमां सूक्ष्म एटले सूक्ष्म नामकर्मना उदयमां
वर्तवापणुं होवाथी पृथ्व्यादि ऐकेंद्रियो, ते केवा ? के अपर्याप्ता एटले के अपर्याप्ता नामकर्मना उदयने लीधे पोतानी पर्याप्ति

પરિપૂર્ણ ન થઈ હોય તેવા, આ એક ગ્રામ-સમૂહ થયો. એ જ પ્રમાણે આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા એટલે તે જ પ્રમાણે (પર્યાપ્તિ નામ કર્મના ઉદયને લીધે) પોતાની પર્યાપ્તિ પરિપૂર્ણ થઈ હોય તેવા, આ બીજો ગ્રામ થયો. એ જ પ્રમાણે બાદર એટલે બાદર નામ-કર્મના ઉદયને લીધે બાદર એવા પૃથ્વ્યાદિ એકેન્દ્રિયો, તે પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદને લીધે બે પ્રકારના જાણવાં. એ જ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિક પણ જાણવા. વિશેષ એ કે-પંચેન્દ્રિય બે પ્રકારના છે, એક સંજી એટલે મનપર્યાપ્તિ સહિત અને બીજા અસંજી એટલે મનપર્યાપ્તિ રહિત (૧) તથા 'ઉચ્ચાયાપુન્ડ્રવે' इत्यादिक त्रण गाथा છે. તેમાં પ્રથમ ઉત્પાદપૂર્વ એટલે જેમાં ઉત્પત્તિને આશ્રીને દ્રવ્યો તથા પર્યાયોની પ્રરૂપણા કરી છે તે ઉત્પાદ પૂર્વ કહેવાય છે, જેમાં તે દ્રવ્યાદિકના જ અગ્ર એટલે પરિમાણને આશ્રીને તેની પ્રરૂપણા કરી છે તે અગ્રાણીય પૂર્વ કહેવાય છે, 'તદ્વ્યં ચ વીરિયં પુન્ડ્રવં'-જેમાં જીવાદિકનું વીર્ય કહેવામાં આવેલ છે તે વીર્યપ્રવાદ નામનું ત્રીજું પૂર્વ છે, 'અત્થીનત્થિપવાયં'-જે (વસ્તુ) જે પ્રકારે લોકમાં છે અને જે વસ્તુ જે પ્રકારે લોકમાં નથી, તે (વસ્તુ) તે પ્રમાણે જેમાં કહી છે તે અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ નામનું (૪) પૂર્વ છે, 'તત્તો નાણપ્પવાયં ચ'-જેમાં મત્યાદિક જ્ઞાન તેના સ્વરૂપ અને ભેદો વિગેરે સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે જ્ઞાનપ્રવાદ (૫) પૂર્વ છે, 'સચ્ચપ્પવાયપુન્ડ્રવં' જેમાં સત્ય એટલે સંયમ અથવા સત્ય વચન ભેદ સહિત અને પ્રતિપક્ષ સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે સત્યપ્રવાદ (૬) પૂર્વ છે, ત્યારપછી 'આયપ્પવાયપુન્ડ્રવં'-જેમાં આત્મા એટલે જીવ અનેક નયોવહે કહેવામાં આવેલ છે તે આત્મપ્રવાદ (૭) પૂર્વ છે, જેમાં જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવેલ છે તે કર્મપ્રવાદ (૮) પૂર્વ છે, 'પચ્ચક્કલાણં ભવે નવમં' જેમાં પ્રત્યાલ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણન કરેલ છે તે પ્રત્યાલ્યાનપ્રવાદ નામનું નવમું (૯) પૂર્વ છે, 'વિજ્ઞાઅણુપ્પવાયં'

જેમાં અનેક પ્રકારની વિદ્યાના અતિશયો વર્ણન કરાયેલ છે તે વિદ્યાનુપ્રવાદ (૧૦) પૂર્વ છે, ' અવંઘ્ર પાણાઉ ચારસં પુઠ્ઠવં ' જેમાં સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિક અવંઘ્ય-સફળ એવા વર્ણન કરાયેલ છે તે અવંઘ્ય નામનું અગ્યાસું (૧૧) પૂર્વ છે, જેમાં પ્રાણ એટલે જીવ અને તેના આયુષ્ય અનેક પ્રકારે વર્ણન કરાયેલ છે તે પ્રાણાયુ નામનું ચારસું (૧૨) પૂર્વ છે, ' તત્તો કિરિયવિસાલં ' -ત્યારપછી જેમાં વિશાલ એટલે વિસ્તીર્ણ એવી કાથિકી વિગેરે ૨૫ ક્રિયાઓ ભેદ સહિત કહેવામાં આવેલ છે તે ક્રિયાવિશાલ નામનું તેરસું (૧૩) પૂર્વ છે, તથા ' પુઠ્ઠવં તહ ચિંદુસારં ચ ' -અહીં ' લોક ' એ શબ્દનો લોપ કર્યો છે એમ જાણવું. તેથી અક્ષરના ચિંદુની જેમ (અનુસ્વાર જેમ અક્ષરને માથે હોય છે તેમ) લોકના સારભૂત એટલે સર્વોત્તમ જે છે તે લોકચિંદુસાર નામનું ચૌદસું (૧૪) પૂર્વ છે. (૨) । તથા 'ચોદસ વત્થૂણિ ત્તિ' -વીજા પૂર્વને વિષે જે વસ્તુ એટલે વિભાગ વિશેષ છે તે ચૌદ મૂળ વસ્તુ છે, પરંતુ ચૂલાવસ્તુ તો ચાર છે (૩) । તથા 'સાહસિસઓ' -સહસ્રો જે તે જ સાહસ્ય એટલે હજાર કહેવાય છે (૪) । તથા 'કમ્મવિસોહી' -કર્મવિશેષો વિ માર્ગણને એટલે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મવિશુદ્ધિની ગવેષણને આશ્રીને જીવના (ગુણ)સ્થાનકો ચૌદ કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે-જેની દૃષ્ટિ મિથ્યા એટલે વિપરીત હોય તે મિથ્યાદૃષ્ટિ કહેવાય છે એટલે કે જેને ઉદયમાં આવેલું અમુક પ્રકારનું મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ ઉદયમાં હોય તે ૧, તથા ' સાસાયણસમ્મદિટ્ઠિ ત્તિ ' કાંઈક (જરાક) તત્ત્વશ્રદ્ધાના રસના આસ્વાદ સહિત જે હોય છે તે સાસ્વાદન કહેવાય છે. અહીં ઘંટાલોલાના ન્યાયે કરીને ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ કરેલો હોય છે, તે ત્યાગ કર્યા પછી છ આવલિકા સુધી

૧. અનંતાનુબંધી કષાયના ઉદયથી ઉપશમ સમકિતને વમી નાખવું, એટલે લાઘવેલ વસ્તુ વમતાં તેનો સ્વાદ પ્રથમ સ્વાતાં આવેલો તેવો ફરીને ગત્તામાં આવે તે ઘંટાલાલા ન્યાય સમજવો.

तेनो स्वाद रहे छे, ते विषे शास्त्रमां कहुं छे के—“कोइ जीव उपशम सम्यक्त्वथकी पड्यो अने हजु मिथ्यात्वने पाम्यो नथी, तेनी वच्चेना भागमां छ आवलिका सुधी सास्वादन सम्यक्त्व होय छे.” आवा आस्वाद सहित जे सम्यग्दृष्टि ते सास्वादन सम्यग्दृष्टि कहेवाय छे एम (कर्मधारय समासनो) विग्रह करवो २, ‘सममाभिच्छादिष्टि ति’ जेनी दृष्टि सम्यक् अने मिथ्या छे ते सम्यग्मिथ्यादृष्टि कहेवाय छे एटले के जेने असुक प्रकारनुं दर्शनमोहनीय कर्म उदयमां आब्यु होय ते ३, तथा अविरत सम्यग्दृष्टि एटले देशविरति रहित (एकलो सम्यग्दृष्टि) ४, तथा विरताविरत एटले देशविरतिवालो अर्थात् श्रावक ५, तथा प्रमत्तसंयत एटले कांइक प्रमादी सर्वविरतिवालो (साधु) ६, तथा अप्रमत्तसंयत एटले सर्वथा प्रमाद रहित एवो ते ज (सर्वविरतिवालो साधु), तथा ‘नियट्टी’ अहीं क्षपकश्रेणिने के उपशमश्रेणिने पामेलो जीव के जेना दर्शनसप्तक क्षीण थया होय अथवा जेना दर्शनसप्तक उपशांत थया होय ते निवृत्तिबादर कहेवाय छे. तेमां निवृत्ति एटले जे गुणस्थानकने समकाले (एकी साथे) पामेला जीवोना अध्यवसायनो भेद (विशेष प्रकारनो अध्यवसाय) जेमां प्रधान (मुख्य) होय एवो जे बादर एटले बादर संपरायवालो ते निवृत्तिबादर कहेवाय छे ८, तथा ‘अणियट्टि-बायरे त्ति’ अनिवृत्तिबादर, आ (गुणस्थानवालो) आठ कषाय खपाववानो के उपशमाववानो आरंभ करे तयारथी अने नपुंसकवेदना क्षयनो के उपशमनो आरंभ करे तयारथी आरंभीने (लहने) बादर लोभना खंडने खपावे अथवा उपशमावे त्यां सुधी होय छे ९, तथा ‘सुहुम संपराए त्ति’ सूक्ष्म एटले संज्वलन लोभनो असंख्यातमो अंश, तेवो सूक्ष्मसंपराय

१. दर्शन मोहनीयनी सात प्रकृति.

एटले कषाय जेने होय ते सूक्ष्मसंपराय एटले लोभना छेछा परमाणुओने वेदनार कहेवाय छे. आ (सूक्ष्मसंपराय) बे प्रकारनो छे, ते कहे छे-उपशमक एटले उपशमश्रेणिने पामेलो अथवा क्षपक एटले क्षपकश्रेणिने पामेलो. आ दशमु जीवस्थान कहुं १०, तथा जेने मोह एटले मोहनीय कर्म उपशांत छे एटले सर्वथा उदयावस्थाने पामेल नथी ते उपशांत-मोह एटले उपशमवीतराग कहेवाय छे. आ उपशमश्रेणिनी समाप्तिने वखते ११ मे गुणठाणे जीव एक अंतर्मुहूर्त्त सुधी होय छे. त्यारपछी अवश्य त्यांथी पडे ज छे ११, तथा जेनो मोह सर्वथा क्षीण थयो छे एटले सत्तामां पण रह्यो नथी ते क्षीणमोह एटले क्षीणमोहवीतराग कहेवाय छे, आ गुणस्थान पण एक अंतर्मुहूर्त्त सुधी ज होय छे (त्यारपछी तरत उपरना गुणस्थानके चडे छे) १२, तथा सयोगी केवळी एटले मन विगेरेना व्यापारवाळा केवळज्जानी १३, तथा अयोगी केवळी एटले मन विगेरे योगना व्यापार जेणे रूंध्या छे एवा शैलेशीकरणने पामेला मात्र पांच ह्रस्व अक्षरना उच्चार जेटला काळ सुधी ज रहेनार, ए चौदशु जीव (गुण)स्थान छे. १४. (५) । 'भरहे'-भरत अने ऐरवतनी जीवा. अहीं भरत अने ऐरवत-ए बे क्षेत्र प्रत्यंचा चडावेला धनुषने आकारे रहेला छे, तेथी तेमनी जीवा (प्रत्यंचा) होइ शके छे. तेमां हिमवान पर्वतनी आ तरफनी (दक्षिण तरफनी) आंतरा रहित (छेछी) प्रदेशनी जे श्रेणि ते भरतनी जीवा कहेवाय छे, अने शिखरी पर्वतनी पेळी बाजुनी जे आंतरा रहित प्रदेशनी श्रेणि ते ऐरवतक्षेत्रनी जीवा कहेवाय छे. (६) । 'चाउरंतचक्कवट्टिस्स ति' चार अंत एटले विभाग छे जे पृथ्वीने विषे ते चतुरंत भूमि कहेवाय छे. तेने विषे जे स्वामीपणे थयेला ते चतुरंत कहेवाय छे.

१. चार दिशाना अंत सुधीना ते क्षेत्रना स्वामी.

આવા ચાતુરંત જે ચક્રવર્તી તે ચાતુરંતચક્રવર્તી કહેવાય છે એવો સમાસનો વિગ્રહ કરવો. તેના રત્નો દટલે પોતપોતાની જાતિમાં ઉત્કૃષ્ટપણાને પામેલી વસ્તુ, કહ્યું છે કે—“ જાતિ જાતિને વિષે જે ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ હોય તે રત્ન કહેવાય છે. ” ‘ ગાહાવહ ત્તિ ’ ગૃહપતિ દટલે કોઠારી, ‘ પુરોહિય ત્તિ ’-પુરોહિત દટલે શાંતિકર્મ વિગેરે ક્રિયાને કરનાર, ‘ વહુહ ત્તિ ’ વર્ધકિ દટલે રથ, મકાન, હાવળી વિગેરે બનાવનાર, મણિ દટલે પૃથ્વીનો વિકાર વિશેષ, કાકિણી દટલે સુવર્ણમય અધિકરણી (દરણ)ના સંસ્થાનવાળી હોય છે. (વાકીના રત્નોના અર્થ સ્વયમેવ જાણી લેવા). આ ચૌદ રત્નમાં પહેલા સાત પંચેદ્રિય અને વીજા સાત એકેદ્રિય છે (૭) ॥

શ્રીકાંત વિગેરે આઠ વિમાનોનાં નામ છે (૭) ॥ इति सूत्र-૧૪ ॥

હવે પંદર સ્થાનક કહે છે:—

મૂ૦—પન્નરસ પરમાહમ્મિઆ પન્નત્તા, તં જહા-અંબે અંબરિસી ચેવ, સામે સવલે ત્તિ આવરે ।
રુદ્ધોવરુદ્ધ કાલે અ, મહાકાલે ત્તિ આવરે ॥ ૧ ॥ અસિપત્તે ધણુ કુંભે, વાલુએ વેઅરણીતિ અ ।
સ્રસરે મહાઘોસે, એતે પન્નરસાહિઆ ॥ ૨ ॥ ૧ । ણમી ણં અરહા પન્નરસ ધણૂંં ઉઢ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં
હોત્થા ૨ । ધુવરાહૂ ણં બહુલપક્વસ્સ પહિવે પન્નરસભાગેણં પન્નરસભાગેણં ચંદસ્સ લેસં આવરેત્તાણં
ચિદ્ધતિ, તં જહા-પદમાણ પદમં ભાગં બીઆણ દુભાગં તદ્દાણ તિભાગં ચઉત્થીણ ચઉભાગં

पंचमीए पंचभागं छट्टीए छभागं सत्तमीए अट्टभागं नवमीए अट्टभागं नवमीए नवभागं दसमीए
दसभागं एक्कारसीए एक्कारसभागं बारसीए बारसभागं तेरसीए तेरसभागं चउहसीए चउहसभागं
पन्नरसेसु पन्नरसभागं ३ । तं चेव सुक्कपक्खस्स य उवदंसेमाणे चिट्ठति, तं जहा-पढमाए पढमं
भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसभागं ४ । छ णक्खत्ता पन्नरसमुहत्तसंजुत्ता पन्नत्ता, तं जहा-सताभि-
सय भरणि अद्दा असलेसा सार्इ तहा जेट्ठा । एते छणक्खत्ता पन्नरसमुहत्तसंजुत्ता ॥ १ ॥ ५ ।
चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरसमुहत्तो दिवसो भवति, एवं चेत्तासोएसु णं मासेसु पन्नरसमुहत्ता
रार्इ भवति ६ । विजाअणुप्पवायस्स णं पुव्वस्स पन्नरस वत्थू पणत्ता ७ । मणुसाणं पण्णरस-
विहे पओगे पन्नत्ता, तं जहा-सच्चमणपओगे मोसमणपओगे सच्चमोसमणपओगे असच्चामोसम-
णपओगे सच्चवइपओगे मोसवइपओगे सच्चमोसवइपओगे असच्चामोसवइपओगे ओरालिअसरीर-
कायपओगे ओरालिअमीससरीरकायपओगे वेउव्वियसरीरकायपओगे वेउव्वियमीससरीरकायप-
ओगे आहारयसरीरकायपओगे आहारयमीससरीरकायपओगे कम्मयसरीरकायपओगे ॥ ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइआणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइआणं पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकु-
माराणं देवाणं अत्थेगइआणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइआणं देवाणं पणरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । महासुक्के कप्पे अत्थेगइआणं देवाणं
पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा गंदं सुगंदं गंदावत्तं गंदप्पभं गंदकंतं गंदवणं
गंदलेसं गंदज्झयं गंदसिंगं गंदसिट्ठं गंदकूडं गंदुत्तरवडिसंगं विमाणं देवत्ताए उववणणा तेसि णं
देवाणं उक्कोसेणं पणरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ॥

ते णं देवा पणरसण्हं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा
१ । तेसि णं देवाणं पणरसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ
जीवा जे पन्नरसहिं भवगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खा-
णमंतं करिस्संति ३ । सूत्रं-१५ ॥

મૂલાર્થ—પંદર પરમાધાર્મિક કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—અંબ, અંબરિષી, ક્યામ, શબલ, વલી બીજા રૌદ્ર, ઉપરૌદ્ર, કાલ, તથા બીજો મહાકાલ, અસિપત્ર, ધનુ, કુંભ, વાલુક, વૈતરણી, ચરસ્વર અને મહાધોષ એ પંદર કહ્યા છે (૧) । શ્રીનમિ નામના અર્હેન્ પંદર ધનુષ્ પ્રમાણ ડંચા હતા (૨) । ધ્રુવ રાહુ કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદાને આરંભીને દરરોજ ચંદ્રની લેક્યા (કલા) નો પંદરમો પંદરમો ભાગ આવરીને (દવાવીને) રહે છે, તે આ પ્રમાણે—એકમની તિથિએ એક પંદરમા ભાગને (આવરે છે), બીજને દિવસે બે ભાગ, ત્રીજને દિવસે ત્રણ ભાગ, ચોથને દિવસે ચાર ભાગ, પાંચમે પાંચ ભાગ, છઠ્ઠને રોજ છ ભાગ, સાતમે સાત ભાગ, આઠમે આઠ ભાગ, નવમીએ નવ ભાગ, દશમીએ દશ ભાગ, અગ્યારશે અગ્યાર ભાગ, બારશે બાર ભાગ, તેરશે તેર ભાગ, ચૌદશે ચૌદ ભાગ અને પંદરમીએ એટલે અમાવાસ્યાએ પંદર ભાગને આવરીને રહે છે (૩) । તથા શુક્લપક્ષમાં તે જ પંદરીયા એક ભાગને દેખાડતો દેખાડતો (આવરણ રહિત કરતો) રહે છે, તે આ પ્રમાણે—પ્રતિપદાએ પંદરીયા એક ભાગને દેખાડે છે (બીજને દિવસે બે ભાગ દેખાડે છે) યાવત્ પૂર્ણિમાને રોજ પંદરે ભાગને દેખાડે છે (ચુલ્લા કરે છે) (૪) । છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્ત્તવાલા કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—શતભિષક, ભરણિ, આર્દ્રા, અશ્લેષા, સ્વાતિ તથા જ્યેષ્ઠા, આ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્ત્તવંડે સંયુક્ત હોય છે (એટલે ચંદ્ર સાથે પંદર મુહૂર્ત્ત યોગવાલા રહે છે) (૫) । ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પંદર મુહૂર્ત્ત (૩૦ ઘડી) વાલો દિવસ હોય છે, અને એ જ પ્રમાણે ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં પંદર મુહૂર્ત્તવાલી રાત્રિ હોય છે (૬) । વિદ્યાનુપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ (અધ્યયનની જેવા વિભાગ) કહેલ છે (૭) । મનુષ્યને પંદર પ્રકારના પ્રયોગ (યોગ-વ્યાપાર) કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—સત્ય મનપ્રયોગ, મૃષા મનપ્રયોગ, સત્યમૃષા મનપ્રયોગ, અસ-

ત્યામૃષા મનપ્રયોગ, સત્ય વચનપ્રયોગ, મૃષા વચનપ્રયોગ, સત્યમૃષા વચનપ્રયોગ, ઔદારિક શરીર કાયપ્રયોગ, ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, વૈક્રિયશરીર કાયપ્રયોગ, વૈક્રિયમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, આહારકશરીર કાયપ્રયોગ, આહારકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ, કાર્મણશરીર કાયપ્રયોગ (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહેલી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની પંદર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો નંદ, સુનંદ, નંદાવર્ત, નંદપ્રભ, નંદાકાંત, નંદવર્ણ, નંદલેશ્ય, નંદધ્વજ, નંદશૃંગ, નંદસ્ટંભ, નંદકુટ, નંદોત્તરાવંતસક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય છે તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની કહી છે (૬) ।

તે દેવો પંદર અર્ધમાસે (પલ્લવાડીય) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને પંદર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ પંદર ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ત સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—આ પંદરમું સ્થાન સુગમ છે તો પણ તે વિષે કાંઈક લખાય છે.—અહીં સ્થિતિના મૂત્રોની પહેલાં સાત મૂત્રો છે. તેમાં પરમ-મોટા એવા અધાર્મિક, તે સંક્રિષ્ટ પરિણામવાળા હોવાથી પરમાધાર્મિક કહેવાય છે, તે એક જાતના અસુર છે, કે

જેઓ પહેલી ત્રણ નારક પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની કદરૂપના કરે છે. તેમના નામ કહેવા માટે વે ગાથાઓ મૂલમાં આપી છે. આ પરમાધાર્મિકો જુદા જુદા વ્યાપારને લીધે પંદર જાતિના હોય છે. તેમાં ' અંબે ત્તિ '—જે પરમાધાર્મિક દેવ નારકીઓને હુળે છે, પાડી દે છે, બાંધે છે અને ઉપાડીને આકાશમાં ફેંકે છે તે અંબ નામનો કહેવાય છે ૧, ' અંબરિસી ચેવ ત્તિ ' જે પરમાધાર્મિક (અંબે) હળેલા નારકીઓને શસ્ત્રવડે કકડા કરીને કડાહમાં ઘુંજવા (શેકવા) યોગ્ય કરે છે, તે અંબરિષી નામનો છે ૨, ' સામે ત્તિ '—જે દોરડા અને હસ્તના પ્રહારાદિકવડે શાતન, પાતન વિગેરે કરે છે અને જે વર્ણથી પણ કાઢી છે તે શ્યામ નામનો છે ૩, ' સ્વલે ત્તિ યાવરે ત્તિ '—વઢી બીજો શ્વલ નામનો પરમાધાર્મિક છે, તે આંતરડા, ચરબી, હૃદય, કાઠજું વિગેરેને ઉલેડી નાંખે છે, તથા વર્ણવડે પણ શ્વલ—કર્ણુર એટલે કાબરચિતરો છે ૪, ' રુદોવરુદે ત્તિ ' જે શક્તિ અને માલા વિગેરે શસ્ત્રોને વિષે નારકીઓને પરોવે છે તે રૌદ્ર—મયંકર હોવાથી રૌદ્ર નામનો છે ૫, વઢી જે તેઓના (નારકીઓના) અંગોપાંગને માંગી નાંખે છે તે અત્યંત રૌદ્ર હોવાથી ઉપરૌદ્ર એવા નામનો છે ૬, ' કાલે ત્તિ '—જે કડાહ વિગેરેમાં (નારકીઓને) રાંધે છે તથા જે વર્ણવડે પણ કાઢી છે તે કાલ નામનો છે ૭, વઢી ત્યારપછી બીજો મહાકાઠ નામનો પરમાધાર્મિક છે, તે (તેના) ચીકળા માંસના કકડા કરીને (તેને જ) સ્વરાવે છે, તથા તે વર્ણથી પણ અતિ કાઢી છે ૮, ' અસિપત્તે ત્તિ '—અસિ એટલે સ્વદ્ધ, તેના આકારવાળા પાંદડાંઓવાળું વન વિકુર્વીને તે વનમાં આવેલા નારકીઓના અસિપત્રોને પાડવાવડે તલ તલ જેટલા કકડા કરે છે, તે અસિપત્ર નામનો છે ૯, ' ધણુ ત્તિ '—જે ધનુષથી સૂકેલા અર્ધચંદ્રાદિક વાળોવડે તેમના કર્ણાદિક અંગોનું છેદન—મેદન વિગેરે કરે છે તે ધનુ નામે છે ૧૦, ' કુંમે ત્તિ '—

जे कुंभादिकने विषे तेओने पकावे छे ते कुंभ नामनो छे ११, 'वाल्हू ति'—जे कंदबना पुष्प सरखा लालचोल आकारवाली अने वज्रना जेवी तथा तपावेली वैक्रिय वालुकाने विषे चणानी जेम तेओने पकावे (शेके) छे ते वालुका नामनो छे १२, 'वेयरणी ह्य ति'—वैतरणी एवा नामनो परमाधार्मिक छे, ते अत्यंत तपाववाथी उकळता एवा पर, रुधिर, सीछुं, तांडुं विगरेना रसवडे भरेली तथा जेहुं प्रयोजन सामे पूरे तरवाहुं छे एवी यथार्थ नामवाळी वैतरणी नदीने विकुर्वीने तेमां ते नारकीओने तराववावडे कदर्थना पमाडे छे १३, 'खरस्सरे ति'—जे वज्रना कांटावाळा शालमली वृक्ष उपर नारकीने चडावीने पछी कठोर शब्द करता एवा तेने अथवा पोते कठोर शब्द करतो सतो तेने खंचे छे ते खरस्वर नामनो छे १४, 'महाघोस ति'—जे भय पामेला अने नाशी जता एवा नारकीओने पशुनी जेम मोटो घोप करवा पूर्वक वाडामां रुंधे छे ते महाघोप नामनो छे १५, 'एवमेव (एते) पत्तरसाहिय ति'—' एवं ' एटले अंभ विगरे क्रमवडे आ परमाधार्मिको जिनेश्वरे पंदर कहा छे (१) ।

'धुवराहू णं'—राहु वे प्रकारनो होय छे—एक पर्वराहु अने बीजो धुवराहु. तेमां जे पर्वने विषे एटले पूर्णिमा के अमावास्याने विषे चंद्र के सूर्यनो उपराग (ग्रहण) करे ते पर्वराहु कहेवाय छे, अने जे हमेशां चंद्रनी समीपे चाले छे ते धुवराहु कहेवाय छे. ते विषे कहुं छे के—“ काळं राहुनुं विमान हमेशां चंद्रनी साथे (नीचे) रहेलुं होय छे, ते चंद्रनी नीचे चार अंगुल छेहुं चाले छे. ” तेथी आ धुवराहु कहेवाय छे. ' णं ' शब्द वाक्यना अलंकार माटे छे. बहुलपक्ष- (कृष्णपक्ष) नो अर्थ प्रसिद्ध छे, तेना ' पाडिवयं ति '—प्रतिपदा एटले एकमनी तिथिने ' आदि करीने '—आरंभीने

એટલો અધ્યાહાર રાખવાનો છે. 'પંદરમો પંદરમો ભાગ' એ ટેકાળે વીપ્સા (વારંવાર) ના અર્થમાં બે વાર બોલાય છે, જેમકે 'તે પગલે પગલે જાય છે' इत्यादि. એટલે કે હંમેશાં પંદરમો પંદરમો ભાગ ચંદ્રની લેહ્યા (પ્રકાશ) એટલે કાંતિ અર્થાત્ તે કાંતિનું કારણ હોવાથી લેહ્યા એટલે મંડલ પળ કહેવાય છે, તે ચંદ્રમંડલને આઠાદન કરીને ધ્રુવરાહુ રહે છે. તે જ હકિકત દેખાડતા સતા કહે છે કે- 'તત્તથા-તે આ પ્રમાણે-પહેલી (એકમની) તિથિને વિષે ચંદ્રની લેહ્યાના પહેલા પંદરમા ભાગને આવરીને રહે છે, આ જ ક્રમે કરીને પંદરમે દિવસે (અમાવાસ્યાએ) પંદરીયા પંદર ભાગને આવરીને રહે છે । તથા 'તં ચેવ ત્તિ' -શુક્લપક્ષમાં પ્રતિપદાદિક તિથિને વિષે ચંદ્રલેહ્યાનો તે જ પંદરમો ભાગ દેખાડતો એટલે પંદરમા ભાગ એટલો પોતે દૂર જવાથી પ્રગટ કરતો ધ્રુવરાહુ રહે છે. અહીં આ ભાવાર્થ છે-ચંદ્રના મંડલના સોઠ ભાગ કરવા, તેમાં એક સોઠમો ભાગ કાયમ ઉઘાડો જ રહે છે. બાકી જે પંદર ભાગ રહ્યા તેમાંથી રાહુ હમેશાં એક ભાગને કુષ્ણપક્ષમાં આવરે છે અને શુક્લપક્ષમાં એક ભાગને મુકે છે-છોડે છે. તે વિષે જ્યોતિષ્કરંડક નામના પ્રકીર્ણક ગ્રંથમાં કહ્યું છે- "સોઠ ભાગ કરીને તેમાંથી પંદર ભાગ એટલો ચંદ્ર (કુષ્ણપક્ષમાં) હાનિ પામે છે, (શુક્લપક્ષમાં) તેની જ્યોત્સ્ના (કાંતિ) તેટલા (પંદર) ભાગ એટલી વૃદ્ધિ પામે છે." અહીં કોઈ શંકા કરે કે-ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનમાંથી એકસડીયા પાંચ ભાગ ઓછા કરીએ તેટલા (૬૬) પ્રમાણવાળું છે, અને રાહુનું વિમાન ગ્રહવિમાન હોવાથી અર્ધ યોજનના પ્રમાણવાળું છે, તેથી પંદર દિવસે કરીને મોટા ચંદ્રવિમાનને નાનું રાહુવિમાન શી રીતે સર્વ આવરણ કરી શકે ? આ શંકાનો જવાબ આપે છે કે-જે આ ગ્રહવિમાનોનું અર્ધ યોજનપ્રમાણ કહ્યું છે તે પ્રાયે કરીને કહ્યું છે, તેથી રાહુગ્રહનું વિમાન યોજનપ્રમાણવાળું પણ સંભવે છે. અથવા રાહુનું વિમાન

નાનું છે તો પળ તેના અંધકાર(ક્યામતા)ના કિરણોનો સમૂહ ઘળો મોટો છે તેથી તેનું આવરણ કરવામાં કાંઈ દોષ આવતો નથી (૩) । તથા પંદર મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે જેમનો સંયોગ રહે છે એવા છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તના સંયોગવાળા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-શતભિષક, ભરણી, આર્દ્રા, અશ્લેષા, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા-આ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે. (૪) । તથા ' ચેત્તાસોણસુ માસેસુ તિ '---સ્થૂલ ન્યાયને આશ્રીને કહીએ તો ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે પંદર મુહૂર્તનો દિવસ અને પંદર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે, અને નિશ્ચયથી કહીએ તો ચૈત્ર માસમાં જે દિવસે મેષ સંક્રાંતિ વેસે તે જ એક દિવસ-રાત્રિ અને આશ્વિન માસમાં જે દિવસે તુલા સંક્રાંતિ વેસે તે જ એક દિવસરાત્રિ પંદર પંદર મુહૂર્તવાળી હોય છે (૫) ॥

‘ પઓને તિ ’-પ્રકર્યે કરીને જે યોજન-જોડવું તે પ્રયોગ કહેવાય છે એટલે કે નિશ્ચલપણે આત્માનો ક્રિયા કરવાના પરિણામવાળો વ્યાપાર. અથવા તો ક્રિયા કરવાના પરિણામવાળા કર્મની સાથે આત્મા પ્રકર્યે કરીને જોડાય તે પ્રયોગ કહેવાય છે. તેમાં સત્ય વસ્તુના વિચારનું કારણભૂત જે મન તે સત્ય મન, અને તેનો જે પ્રયોગ એટલે વ્યાપાર તે સત્ય મનપ્રયોગ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે ઢાકીના સર્વને વિષે જાણવું. વિશેષ એ કે-‘ ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ ’ આ ઠેકાણે ઔદારિક શરીર જે તે જ પુદ્ગલ સ્કંધના સમુદાયરૂપપણાએ કરીને ઉપનીયમાન-વૃદ્ધિ પામતું હોવાથી કાય કહેવાય છે, તે કાયનો જે પ્રયોગ તે ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ કહેવાય છે એમ (સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આ પ્રયોગ પર્યાપ્તા જીવનો જ જાણવો. તથા ઔદારિકમિશ્રકાયપ્રયોગ અપર્યાપ્તકનો જાણવો. અહીં ઉત્પત્તિને આશ્રીને એટલે જીવની ઉત્પત્તિ સમયે પ્રારંભ કરેલા ઔદારિકશરીરનું પ્રધાનપણું હોવાથી ઔદારિક (યોગ) કાર્મણ(શરીરયોગ)ની સાથે મિશ્ર થાય છે, તથા જ્યારે મનુષ્ય કે પંચેન્દ્રિય

તિર્યંચ કે બાદર વાયુકાય વૈક્રિયને કરે છે, ત્યારે (તે વૈક્રિયના) પ્રારંભ કરનાર ઔદારિકનું પ્રધાનપણું હોવાથી જ્યાંસુધી તે વૈક્રિયપર્યાસિવહે પર્યાસપણાને ન પામે (પર્યાસો ન થાય) ત્યાંસુધી ઔદારિક વૈક્રિયની સાથે મિશ્ર કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે આહારકની સાથે પણ ઔદારિકની મિશ્રતા જાણવી. તથા વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ વૈક્રિયપર્યાસિવાલાને ઇટલે પર્યાસ થયેલાને હોય છે. તથા વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ (વૈક્રિય પર્યાસિ) જેની પૂરી ન થઈ હોય એવા દેવને અથવા નારકીને કાર્મણની સાથે મિશ્રતા જાણવી, અથવા (તે મનુષ્ય અને તિર્યંચને) લબ્ધિવૈક્રિયનો ત્યાગ કરતી વખતે ઔદારિકમાં પ્રવેશ કરવાને સમયે ઔદારિકને ગ્રહણ કરવા માટે (વૈક્રિયની) પ્રવૃત્તિ હોવાથી વૈક્રિયના પ્રધાનપણાને લીધે ઔદારિકની સાથે પણ (વૈક્રિયની) મિશ્રતા થઈ શકે છે એમ કેટલાક આચાર્યો કહે છે. તથા આહારકશરીરકાયપ્રયોગ તે આહારક શરીરની નિષ્પત્તિ થાય ત્યારે તેનું જ પ્રધાનપણું હોવાથી થાય છે. તથા આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ, આહારકનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક અન્ય- (ઔદારિક) ને ગ્રહણ કરવા માટે ઉદ્યમવંત થયેલાને ઔદારિકની સાથે મિશ્રતા થાય છે. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-ડ્યારે આહારક શરીરવાલો થઈને કાર્ય કર્યા પછી ફરીથી ઔદારિકને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે આહારકનું પ્રધાનપણું હોવાથી ઔદારિકમાં પ્રવેશ કરવાનો વ્યાપાર હોવાથી જ્યાં સુધી સર્વથા (સંપૂર્ણ) આહારકનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી ઔદારિકની સાથે મિશ્રતા હોય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-તે આહારક શરીર કરનાર જીવે પોતાનું તે ઔદારિક શરીર સર્વથા (વિલકુલ) મૂક્યું નથી પરંતુ પૂર્વે જેવું બનાવેલું હતું તેવું રહેલું જ હોય છે, તો તે ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરવાનું જ ક્યાં છે? ઉત્તર- તારું કહેવું સત્ય છે, તો પણ ઔદારિક શરીરને પાછું ગ્રહણ કરવાને માટે પ્રવૃત્ત થાય છે તેથી ગ્રહણ કરે છે જ (એમ કહી

शकाय). तथा कर्मणशरीरकायप्रयोग विग्रहगतिते विषे (सर्व जीवोने), अने समुद्घात अवस्थामां रहेला केवळीने त्रीजा, चोथा अने पांचमा समयने विषे होय छे (७) ॥

हवे सोळ स्थानक कहे छे:—

मू०—सोलस य गाहा सोलसगा पन्नत्ता, तं जहा—समए वेयालिए उवसग्गपरिन्ना इत्थी-परिण्णा निरयविभत्ती महावीरथुई कुसीलपरिभासिए वीरिअे धम्ममे समाही मग्गे समोसरणे आहातहिए गंधे जमईए गाहासोलसमे सोलसगे १ । सोलस कसाया पन्नत्ता, तं जहा—अणंता-णुबंधी कोहे, अणंताणुबंधी माणे, अणंताणुबंधी माया, अणंताणुबंधी लोभे, अपच्चक्खाणकसाए कोहे, अपच्चक्खाणकसाए माणे, अपच्चक्खाणकसाए माया, अपच्चक्खाणकसाए लोभे, पच्चक्खाणावरणे कोहे, पच्चक्खाणावरणे माणे, पच्चक्खाणावरणे माया, पच्चक्खाणावरणे लोभे, संजलणे कोहे, संजलणे माणे, संजलणे माया, संजलणे लोभे २ । मंदरस्स णं पव्वयस्स सोलस नाम-धेया पन्नत्ता, तं जहा—मंदर मेरु मणोरम, सुदंसण सथंपभे य गिरियाया । रयणुच्चय पियंदंसण, मज्झे लोगस्स नाभी य ॥१॥ अत्थे अ सूरिआवत्ते, सूरिआवरणे त्ति अ । उत्तरे अ दिसाई अ,

वडिंसे इअ सोलसमे ॥ २ ॥ ३ ॥ पासस्स णं अरहतो पुरिसादाणीयस्स सोलस समणसाह-
स्सीओ उक्कोसिआ समणसंपदा होत्था ४ । आथप्पवायस्स णं पुव्वस्स णं सोलस वत्थू पन्नत्ता
५ । चमरबलीणं उवारियालेणे सोलस जोयणसहस्साइं आयामविवखंभेणं पन्नत्ता ६ । लवणे णं
समुद्दे सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहपरिवुड्डीए पन्नत्ते ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१ । पंचमीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सोलस सागरोवमा ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमाराणं
देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं
देवाणं सोलस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । महासुक्के कप्पे देवाणं अत्थेगइयाणं सोलस साग-
रोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । जे देवा आवत्तं विआवत्तं नंदिआवत्तं महाणंदिआवत्तं अंकुसं अंकुसप-
लंबं भदं सुभदं महाभदं सबओभदं भद्दुत्तरवडिंसणं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं
उक्कोसेणं सोलस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ ।

ते णं देवा सोलसाहिं अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं सोलसवाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ २ । संतेगइआ भवसिद्धिआ जीवा जे
सोलसाहिं भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं
करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्—१६ ॥

मूलार्थः—सुयगडांगसूत्रमां सोल अध्ययनमां छेल्लुं गाथाषोडशक नामनुं अध्ययन कहेल्लुं छे, ते आ प्रमाणे—समय,
वैतालीय, उपसर्गपरिज्ञा, स्त्रीपरिज्ञा, नरकविभक्ति, महावीरस्तुति, कुशीलपरिभाषित, वीर्य, धर्म, समाधि, मार्ग, समवसरण,
याथातथिक, ग्रंथ, यमकीय (आदानीय) अने सोळसुं गाथाषोडश कहेल्लुं छे (१) । सोळ कपायो कहेला छे, ते आ प्रमाणे—
अनंतानुबंधी क्रोध, अनंतानुबंधी मान, अनंतानुबंधी माया, अनंतानुबंधी लोभ, अप्रत्याख्यानकपाय क्रोध, अप्रत्याख्यान-
कपाय मान, अप्रत्याख्यानकपाय माया, अप्रत्याख्यानकपाय लोभ, प्रत्याख्यानावरण क्रोध, प्रत्याख्यानावरण मान, प्रत्या-
ख्यानावरण माया, प्रत्याख्यानावरण लोभ, संज्वलन क्रोध, संज्वलन मान, संज्वलन माया, संज्वलन लोभ (२) । मेरु-
पर्वतना सोळ नाम कहां छे, ते आ प्रमाणे—मंदर, मेरु, मनोरम, सुदर्शन, स्वयंप्रभ, गिरिराज, रत्नोच्चय, त्रियदर्शन, लोक-
मध्य, लोकनाभि, अर्थ, सूर्यावर्त, सूर्यावरण, उत्तर (उत्तम), दिगादि अने सोळसुं नाम अवतंसक (३) । पुरुषोत्ते मध्ये
आदान नामकर्मवाळा पार्श्वनाथ अरिहंतने सोळ हजार साधुओनी उत्कृष्ट श्रमणसंपदा हती (४) । आत्मप्रवाद नामना

પૂર્વમાં સોઠ વસ્તુઓ (અધ્યયનની જેવા વિભાગો) કહેલ છે (૫) । ચમરેંદ્ર અને બલીંદ્રના અવતારિકાલયન (ગ્રાસાદ મધ્યે રહેલી પીઠિકા) આયામ-વિષ્કંભે કરીને સોઠ હજાર યોજન ગ્રમાણ કહેલ છે (૬) । લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં (દશ હજાર યોજનમાં) ઉત્તસેધની (વેઠાની) વૃદ્ધિ સોઠ હજાર યોજનની કહી છે (૭) ॥

આ રત્નગ્રન્થ પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સોઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકોની સોઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સોઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ર્શાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સોઠ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સોઠ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । જે દેવો આવર્તે, વ્યાવર્તે, નંદ્યાવર્તે, મહાનંદ્યાવર્તે, અંકુશ, અંકુશગ્રલંબ, મદ્ર, સુમદ્ર, મહામદ્ર, સર્વતોમદ્ર અને મદ્રોત્તરાવંતસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોઠ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો સોઠ અર્ધમાસે (પચ્ચાહીણ) આન લે છે, ગ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સોઠ હજાર વર્ષે આહારની ર્ચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મવ્ય) જીવો છે કે જેઓ સોઠ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃસ્વનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે સોઠ સ્થાનકનું સ્વરૂપ કહે છે, અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં ગાથાષોડશક વિગેરે સાત સૂત્રો કહ્યાં છે, તેમાં સ્વરૂપક્રતાંગ(સુગડાંગ)ના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોઠ અધ્યયનો છે, તેમાં ગાથા નામનું

સોઠું અધ્યયન છે, તેથી કરીને ગાથા નામનું સોઠું અધ્યયન છે જેમનું (જેમની મધ્યે) તે ગાથાપોહક કહેવાય છે. તે ૧૬ માં ‘ સમપ્તિ ’—નાસ્તિક વિગેરેના સમય(સિદ્ધાંત)ને પ્રતિપાદન કરનાર અધ્યયન સમય નામે જ કહેવાય છે. વૈતલીય નામના હંદ(શ્લોક)ની જાતિવહે રવેહું અધ્યયન વૈતલીય કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે વીજાં પળ અધ્યયનનાં નામો પોતપોતાના અર્થને અનુસારે જાણી લેવાં. તેમાં ‘ સમોસરણેત્તિ ’—સમવસરણ એટલે ત્રણ સો ને ત્રેસઠ પ્રવાદીઓના મતનો સમૂહ. ‘ અદ્યાત્મહિત્તિ ’—જેવી વસ્તુ હોય તેવી જ જેને વિષે કહેવામાં આવે તે યથાતથિક નામનું અધ્યયન, તથા ગ્રંથને કહેનારું અધ્યયન ગ્રંથ કહેવાય છે. ‘ જમહ્વેત્તિ ’—યમકીય એટલે યમકની જેમાં રચના કરી હોય તે સૂત્ર તથા ‘ ગાદેત્તિ ’ પૂર્વના પંદર અધ્યયનોનો અર્થ જેમાં ગાયો-કલ્યો છે તે ગાથા કહેવાય છે અથવા તે પંદર અધ્યયનોમાં પ્રતિષ્ઠાભૂત હોવાથી પણ ગાથા નામનું અધ્યયન કહેવાય છે (૧). મેરુપર્વતના (સોઠ) નામના સૂત્રમાં એક ગાથા અને એક શ્લોક લખ્યો છે. તેમાં ‘ મજ્ઞેલોગરસ નામીયત્તિ ’ લોકમધ્ય અને લોકનામિ એમ બે નામ લખ્યા છે. તથા ઉત્તર એવું નામ કહ્યું છે તે ભરતાદિક(સર્વક્ષેત્રો)ની ઉત્તર દિશામાં (મેરુ) રહેલો છે. તેથી કહેલું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે- ‘ સન્વેસિં ઉત્તરો મેરુ ’ ત્તિ- ‘ સર્વ ક્ષેત્રાદિકની ઉત્તરમાં મેરુ રહેલો છે. ’ તથા ‘ દિસાહ્યત્તિ ’—(સર્વ) દિશાઓનો આદિભૂત તે દિગાદિ એવું પણ મેરુનું નામ છે (કેમકે મેરુની મધ્યે રહેલા આઠ રુચક પ્રદેશને આશ્રીને પૂર્વાદિક દિશા-વિદિ-શાઓની ઉત્પત્તિ થાય છે) તથા ‘ વહિંસે હ્યત્તિ ’—અવતંસ-શેઝરની જેવો હોવાથી અવતંસ એવું પણ મેરુનું નામ છે (૩). પુરુષાદાનીય એટલે પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા (પાર્શ્વનાથ) (૪). તથા આત્મપ્રવાદ એ સાતનું પૂર્વ

છે (૫) । તથા ચમર અને બઠિ એ બે દક્ષિણ અને ઉત્તર તરફના અસુરકુમારનાં દંદ્રો છે, તેમની ' ઉવારિયાલેખે તિ ' ચમરચંચા અને બલીચંચા નામની રાજધાનીના મધ્ય ભાગે રહેલા તેમના (બે દંદ્રોના) બે ભવનને વિષે (મધ્યે) બે અવતારિકાલયન એટલે મધ્યભાગે ડુંચા અને પછી ચોતરફ પાર્શ્વભાગે અનુક્રમે ઉતરતા બે પીઠ રહેલા છે, તે ગોળ હોવાથી આયામ અને વિષ્કંભવડે સોઠ હજાર યોજન કહેલા છે (૬) । તથા લવણસમુદ્રને વિષે મધ્યના દશ હજાર યોજનના નગરના કિલ્લાની જેમ જડ ડુંચું રહેલું છે, તેના ઉત્સેધ(ડુંચાઈ)નું પ્રમાણ સોઠ હજાર યોજનનું છે. તેથી એમ કહેવાય છે કે લવણસમુદ્ર ઉત્સેધની દ્વિવિડે સોઠ હજાર યોજન છે (૭) ॥

આવર્ત વિગેરે અગ્યાર વિમાનનાં નામો આપેલાં છે (૬) ॥

હવે સત્તર સ્થાનક કહે છે:—

મૂ૦—સત્તરસાવિહે અસંજમે પન્નત્તે, તં જહા—પુઢવિકાયઅસંજમે આઠકાયઅસંજમે તેઠકાયઅસંજમે વાઠકાયઅસંજમે વણસ્સઙ્કાયઅસંજમે બેંદિઅસંજમે તેંદિઅસંજમે ચઠરિંદિઅસંજમે પંચિદિઅસંજમે અજીવિકાયઅસંજમે પેહાઅસંજમે ઉવેહાઅસંજમે અવહદ્દુઅસંજમે અપ્પમજ્જાનાઅસંજમે મણાઅસંજમે વહાઅસંજમે કાયઅસંજમે ૧ । સત્તરસાવિહે સંજમે પન્નત્તે, તં જહા—પુઢવીકાયઅસંજમે આઠકાયઅસંજમે તેઠકાયઅસંજમે વણસ્સઙ્કાયઅસંજમે બેંદિઅસંજમે તેંદિઅસંજમે

दियसंजमे चउरिंदिअसंजमे पंचिंदिअसंजमे अजीवकायसंजमे पेहासंजमे उवेहासंजमे अवहहुसं-
जमे पमज्जणासंजमे मणसंजमे वइसंजमे कायसंजमे २ । माणुसत्तरे णं पवए सत्तरस एक्खवीसे
जोयणसए उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ते ३ । सवेसिं पि णं वेलंधरअणुवेलंधरणागराईणं आवासपवया सत्त-
रस एक्खवीसाइं जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ता ४ । लवणे णं समुदे सत्तरस जोयणसहस्साइं
सव्वगेणं पन्नत्ते ५ । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सातिरेगाइं
सत्तरस जोयणसहस्साइं उहुं उप्पत्तित्ता ततो पच्छा चारणाणं तिरिआ गती पवत्तति ६ । चमरस्स
णं असुरिंदस्स असुररणो तिगिंछकूडे उप्पायपवए सत्तरस एक्खवीसाइं जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं
पन्नत्ते ७ । बलिस्स णं असुरिंदस्स रुअगिंदे उप्पायपवए सत्तरस एक्खवीसाइं जोयणसयाइं उहुं
उच्चत्तेणं पन्नत्ते ८ । सत्तरसविहे मरणे पन्नत्ते, तं जहा-आवीईमरणे ओहिमरणे आयंतियमरणे वला-
यमरणे वसट्ठमरणे अंतोसल्लमरणे तब्भवमरणे बालमरणे पंडितमरणे बालपंडितमरणे छउमत्थम-
रणे केवल्लिमरणे वेहासमरणे गिद्धपिट्टमरणे भत्तपच्चक्खाणमरणे इंगिणिमरणे पाओवगमणमरणे

१। सुहुमसंपराए णं भगवं सुहुमसंपरायभावे वट्टमाणे सत्तरस कम्मपगडीओ णिबंथति, तं जहा-
आभिणिबोहियणावरणे सुयणाणावरणे ओहिणाणावरणे मणपज्जवणाणावरणे केवलणाणावरणे
चक्खुदंसणावरणे अचक्खुदंसणावरणे ओहीदंसणावरणे केवलदंसणावरणे सायावेयणिज्जं जसो-
कित्तिनामं उच्चागोयं दाणंतरायं लाभंतरायं भोगंतरायं उवभोगंतरायं वीरिअंतरायं १० ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं सत्तरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
१। पंचमीए पुढवीए नेरइयाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २। छट्ठीए पुढवीए
नेरइयाणं जहण्णेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ३। असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं
सत्तरस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४। सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइआणं देवाणं सत्तरस पलि-
ओवमाइं ठिई पन्नत्ता ५। महासुक्के कप्पे देवाणं उक्कोसेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६।
सहस्सारे कप्पे देवाणं जहण्णेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ७। जे देवा सामाणं सुसा-
माणं महासामाणं पउमं महापउमं कुमुदं महाकुमुदं नलिणं महानलिणं पोंडरीअं महापोंडरीअं

सुकं महासुकं सीहं सीहकंतं सीहवीअं भाविअं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्को-
सेणं सत्तरस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ८ ॥

ते णं देवा सत्तरसहिं अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।
तेसि णं देवाणं सत्तरसहिं वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा
जे सत्तरसहिं भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति परिनिवाइस्संति सब्बदुक्खाणमंतं
करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्—१७ ॥

मूलार्थः—सत्तर प्रकारनो असंयम कह्यो छे, ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकाय असंयम, अप्काय असंयम, तेजस्काय असं-
यम, वायुकाय असंयम, वनस्पतिकाय असंयम, दीर्द्रिय असंयम, त्रीर्द्रिय असंयम, चतुर्द्रिय असंयम, पंचेन्द्रिय असंयम, अंजीवकाय असंयम, प्रेक्षा असंयम, उपेक्षा असंयम, अपहृत्य असंयम, अप्रमार्जन असंयम, मर्न असंयम, वर्चन असंयम, काय असंयम (१) । सत्तर प्रकारनो संयम कह्यो छे, ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकाय संयम, अप्काय संयम, तेजस्काय संयम, वायुकाय संयम, वनस्पतिकाय संयम, दीर्द्रिय संयम, त्रीर्द्रिय संयम, चतुर्द्रिय संयम, पंचेन्द्रिय संयम, अजीवकाय संयम, प्रेक्षा संयम, उपेक्षा संयम, अपहृत्य संयम, प्रमार्जना संयम, मन संयम, वचन संयम, काय संयम (२) । मानुषोत्तर पर्वत सत्तर सो ने एकवीश योजन ऊर्ध्वपणे (ऊंचो) कह्यो छे (३) । सर्व वेलंधर अने अनुवेलंधर नागराजाओना आवास पर्वतो

સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઊર્ધ્વપણે (ઝંચા) કહ્યા છે (૪) । લવણસમુદ્ર સત્તર હજાર યોજન સર્વાગ્રવંદે (તલીયેથી શિલા પર્યંત) ઝંચો કહ્યો છે (૫) । આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીના અત્યંત સરસા રમણીય ભૂમિભાગ(ભૂમિતલ)થી કાંઈક અધિક સત્તર હજાર યોજન ઝંચે ઊડીને-ઉપડીને ત્યારપછી ચારણો (જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ મુનિઓ)ની તિરછી ગતિ કહી છે (કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી સાધિક સોઠ હજાર યોજન પ્રમાણ ઝંચી લવણસમુદ્રના જલની શિલા છે તેથી તેના કરતાં પણ હજાર યોજન અધિક દટલે સત્તર હજાર યોજન ઝંચા ગયા પછી તિરછી ગતિ થઈ શકે છે (૬) । અસુરના રાજા ચમર નામના અસુરેંદ્રનો તિગિંછિકૂટ નામનો ઉત્પાત પર્વત સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઊર્ધ્વપણે (ઝંચો) કહ્યો છે (૭) । ચલિ નામના અસુરેંદ્રનો રુચકેંદ્ર નામનો ઉત્પાત પર્વત પણ સત્તર સો ને એકવીશ યોજન ઊર્ધ્વપણે (ઝંચો) કહ્યો છે (૮) । સત્તર પ્રકારે મરણ કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—
 આવીચિ મરણ, અર્વધિ મરણ, આત્યંતિક મરણ, વૈલાય (વલન્) મરણ, વૈશાર્ત મરણ, અંતઃશૈલ્ય મરણ, તદ્ભવ મરણ, બૌલ મરણ, પંડિત મરણ, બૌલપંડિત મરણ, હૈંબસ્થ મરણ, કેવૈલિ મરણ, વૈહાર્યસ મરણ, મૃંદ્રપ્રુષ્ઠ મરણ, મેક્તપ્રત્યાખ્યાન મરણ, ઈંગિની^{૧૬} મરણ, પાદોર્પગમન મરણ (૯) । સ્લક્ષ્મસંપરાય ભગવાન (પૂજ્ય) સ્લક્ષ્મસંપરાયના ભાવમાં વર્તતા સતા (તે ગુણસ્થાનકે રહ્યા હોય ત્યારે) સત્તર કર્મપ્રકૃતિઓને બાંધે છે, તે આ પ્રમાણે—આભિનિર્બોધિક (મતિ) જ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અવધિ-જ્ઞાનાવરણ, મનપર્યવજ્ઞાનાવરણ, કેવલજ્ઞાનાવરણ, ચક્ષુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, સાતવેદનીય, યશઃકીર્તિ નામ, ઉચ્ચ ગોત્ર, દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ઉપભોગાંતરાય, વીર્યાંતરાય (૧૦) ॥
 આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સત્તર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । પાંચમી પૃથ્વીને

વિષે નારકીઓની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૨) । છઠી પૃથ્વીને વિષે નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સત્તર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સત્તર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । મહાશુક્ર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૬) । સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૭) । જે દેવો સામાન, સુસામાન, મહાસામાન, પદ્મ, મહાપદ્મ, કુમુદ, મહાકુમુદ, નલિન, મહાનલિન, પૌંડરીક, મહાપૌંડરીક, શુક્લ, મહાશુક્લ, સિંહ, સિંહકાંત, સિંહવીય અને ભાવિય નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કુષ્ઠ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે (૮) ॥

તે દેવો સત્તર અર્ધમાસે (પલ્વાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સત્તર હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ સત્તર ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પારિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સત્તર સ્થાનક કહે છે, તેનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં દશ સૂત્રો છે. (તેમાં પહેલાં અસંયમના સૂત્રમાં) ઝંજીવકાય અસંયમ પાડતે મંત્ર

(તેમાં પહેલા અસંયમના સૂત્રમાં) અંજીવકાય અસંયમ એટલે સુંદર સુવર્ણ તથા બહુ મૂલ્યવાળા વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક વિગેરે ગ્રહણ કરવા તે. પ્રેક્ષાને વિષે જો અસંયમ તે પ્રેક્ષા અસંયમ કહેવાય છે એટલે કે (વેસવા વિગેરેનું) સ્થાન અને ઉપકરણ વિગેરેનું પ્રત્યુપેક્ષણ ન કરવું અથવા વિધિ પ્રમાણે પ્રત્યુપેક્ષણ ન કરવું તે. ઉપેક્ષા અસંયમ એટલે અસંયમના યોગોમાં વ્યાપાર

કરે (પ્રવર્તે) અને સંયમના યોગોને વિષે વ્યાપાર ન કરે (પ્રવર્તે નહીં) તે. તથા અપૃહત્ય અસંયમ એટલે ઉચ્ચારાદિકને વિધિ પ્રમાણે ન પરઠવે તે. તથા અપ્રમાર્જના અસંયમ એટલે પાત્રાદિકની પ્રમાર્જના ન કરે અથવા વિધિ પ્રમાણે ન કરે તે. તથા મૈન, વૈચન અને કાયા સંબંધી અસંયમ એટલે અશુભ એવા મન, વચન અને કાયાની ઉદીરણા કરે તે. (૧) । અસંયમથી જે વિપરીત તે સંયમ કહેવાય છે (૨) । તથા વેલંધર અને અનુવેલંધર નામના દેવોના આવાસ પર્વતોહું સ્વરૂપ ક્ષેત્ર-સમાસની આ ગાથાઓવડે જાણહું (બ્રહ્મ ક્ષેત્રસમાસ ગાથા ૧૭ થી). જંબૂદ્વીપની જગતીથી પંચાણુ હજાર યોજન જહા એ અને ધાતકી ખંડની આ તરફની જગતીથી પંચાણુ હજાર યોજન આ તરફ આવીએ ત્યારે તે ઠેકાણે (એટલે લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગે પાણીની શિલા રહેલી છે તે) લવણ શિલા ચક્રવાલથી એટલે રથના ચક્રના આકારવડે દશ હજાર યોજન વિસ્તારવાલી છે, તથા સમાન જલપટ્ટથી સોઠ હજાર યોજન ડુંચી છે અને એક હજાર યોજન અવગાઢ છે એટલે પૃથ્વીમાં પેટેલી છે. આ લવણસમુદ્રની શિલાની ઉપર અર્ધ યોજનથી કાંઈક ઓછું એટલે બે ગાઉથી કાંઈક ઓછા પ્રમાણ જેટલું જલ સાંજ સવાર બન્ને કાઠ વધે છે અને ઘટે છે એટલે કે પાતાકલશમાં રહેલા વાયુનો કોમ થવાથી વધે છે અને તે વાયુ શાંત થવાથી ઘટે છે. લવણસમુદ્રની અમ્યંતર એટલે જંબૂદ્વીપ તરફની વેઠાને એટલે શિલાની ઉપરના જલની શિલાને વેંતાલીશ હજાર નાગકુમારો ધારી રાખે છે, તથા બાહ્ય એટલે ધાતકીઘંડ તરફની વેઠાને બહોંતેર હજાર નાગકુમારો ધારી રાખે છે (એટલે કે તે શિલા બેમાંથી એકે તરફ ઢલી ન જાય તેમ અટકાવે છે). તથા અગ્રોદક એટલે શિલા ઉપરનું અર્ધ યોજનથી કાંઈક ઓછા પ્રમાણવાળું વધતું જલ, તેને સાઠ હજાર નાગકુમારો ધારી રાખે છે. (આ વેલંધર દેવો કુલ

અહીં પ્રાકૃત હોવાથી 'અ' ને વદલે 'આ' દીર્ઘ કર્યો છે (આવીચિ), આવા પ્રકારનું જે મરણ એટલે કે ક્ષણે ક્ષણે આશુભ્યના દલીયાં સ્વરતાં જાય એ રીતે સર્વ દલીયાં સ્વરી જાય ત્યારે જે મરણ થાય તે આવીચિ મરણ કહેવાય છે, તથા અવધિ એટલે મર્યાદા, તે વડે જે મરણ તે અવધિ મરણ, એટલે કે નારકાદિક ભવના કારણપણા કરીને જે આયુકર્મનાં દલિયાં અનુભવીને હમણાં મરે છે તે જ આયુકર્મનાં દલિયાંને ફરીથી અનુભવીને જ્યારે મરણે ત્યારે તે ત્યાંસુધીનું અવધિ મરણ કહેવાય છે; કારણ કે તે (હમણાંના) દ્રવ્યની (દલીયાંની) અપેક્ષાએ ફરીથી તે જ દ્રવ્યનું ગ્રહણ થાય ત્યાંસુધી જીવનું મરણ થાય તે અવધિ કહેવાય છે. તથા 'આયંતિય મરણે તિ'—આયંતિક મરણ એટલે નારકી વિગેરે કોઇપણ ગતિના આયુભ્યપણે કર્મના દલીયાંને અનુભવીને હમણાં મરણ પામ્યો અને તે પ્રમાણે મરણ પામ્યા પછી ફરીથી તે દલિયાંને અનુભવીને (કોઇપણ વચત) મડવાનો નથી, આંબું જે મરણ તે, તે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અત્યંત હોવાથી (ઘણું અંતે-છેવટે હોવાથી) આયંતિક કહેવાય છે. 'વલાયમરણે તિ'—સંયમના યોગથી પાછા ફરતાં એટલે જેના ચારિત્રપરિણામ ભગ્ન થયા હોય એવા સાધુઓનું જે મરણ તે વૈલંમરણ કહેવાય છે. તથા વશવડે એટલે હિંદ્રિયોના વિષયોની પરતંત્રતાવડે જે ક્રૂત એટલે બાધા પામેલા હોય તે વશોર્ત કહેવાય છે. જેમ તેલવાળા દીવાની કલિકા (શિલા-હ્યોત) ને જોવાથી પતંગીયું વશોર્ત કહેવાય છે. (તેવા વશોર્તનું જે મરણ તે વશોર્ત મરણ કહેવાય છે) તથા અંતઃ એટલે જેના મનને વિષે શલ્યના જેવું શલ્ય એટલે કોઇપણ જાતનો અપરાધ હોય તે અંતઃશલ્ય એટલે લજ્જા કે ગર્વ વિગેરેના કારણને લીધે અતિચારની આલોચના કરી ન હોય, તેવાનું જે મરણ તે અંતઃશલ્ય મરણ કહેવાય છે. તથા તિર્યંચ કે મનુષ્ય સંબંધી જે કોઈ ભવને વિષે વર્તેતો જંતુ ફરીથી તે જ (તિર્યંચ કે

મનુષ્ય) ભવને યોગ્ય એવું (આગલા ભવનું) આયુષ્ય વાંધીને પછી તે (અત્યારના) આયુષ્યનો ક્ષય થવાવડે મરનારનું જે મરણ તે તદ્દર્શ મરણ કહેવાય છે. આ મરણ તિર્યંચ અને મનુષ્ય એ બેને જ હોઈ શકે છે પણ દેવ અને નારકીને આનો સંભવ જ નથી, કેમ કે તેઓ મરીને અનંતર તે જ ભવમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા વાલકની જેવા વાલક એટલે વિરતિ રહિત એવા જીવો, તેઓનું જે મરણ તે વાલમરણ કહેવાય છે. તથા પંડિત એટલે સર્વવિરતિવાળા, તેઓનું જે મરણ તે પંડિત મરણ કહેવાય છે. તથા વાલપંડિત એટલે દેશવિરતિવાળા, તેઓનું જે મરણ તે વાલપંડિત મરણ કહેવાય છે. તથા હૃદયસ્થ મરણ એટલે કેવલજ્ઞાન રહિત એવાનું મરણ. તથા કેવલી મરણ-કેવલજ્ઞાનીનું મરણ એ પ્રસિદ્ધ જ છે. તથા 'વેહા-યસમરણં તિ'—આકાશને વિષે જે મરણ થયું તે વૈહાયસ મરણ કહેવાય છે. અર્થાત્ વૃક્ષની શાखा વિગેરેમાં શરીરને લટકાવીને જે મરણ તે વૈહાયસ મરણ કહેવાય છે. તથા ગૃધ્ર એટલે ગીધપક્ષી તેના ઉપલક્ષણથી બીજા પળ પક્ષી અને શીયાલ વિગેરે વડે સ્પર્શ કરાયેલું જે મરણ તે ગૃધ્રસ્પૃષ્ઠ કહેવાય છે, અથવા ગૃધ્ર વિગેરેને खावा लायक છે પૃષ્ઠ-પીઠ અને ઉપલક્ષણથી ઉદરાદિક અવયવો જે મરણને વિષે તે ગૃધ્રપૃષ્ઠ મરણ કહેવાય છે, કોઈ મહાસત્ત્વવાળો પ્રાણી (મનુષ્ય) હાથી કે હંટ વિગેરેના (મૃતક) શરીરમાં પેશી ગૃધ્રાદિકની પાસે પોતાનું ભક્ષણ કરાવે, તે આ મરણ કહેવાય છે. તથા જેને વિષે જાવજીવ સુધી ભક્તનું—ભોજનનું પ્રત્યાહ્વાન હોય તે ભક્તપરિજ્ઞા એવા નામે કરીને રૂઢ છે. આ પ્રત્યાહ્વાન ત્રિવિધ અથવા ચતુર્વિધ આહારના ત્યાગપણે થઈ શકે છે, તેમ જ તેમાં સપ્રતિકર્મ એટલે શરીરની સેવા-ચાકરી પણ કરી-કરાવી શકાય છે. તથા જે અનશ-નની ક્રિયામાં અમુક નિયમિત પ્રદેશમાં હરવાફરવાની વેષ્ટા કરી શકાય છે તે ઇંગિની કહેવાય છે, તેવા ઇંગિનીવડે જે મરણ

તે ઇર્ષિની મરણ કહેવાય છે. આ મરણ ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાહ્વાન કરનાર, શરીરની સાર-સંભાલ નહીં કરનાર (કરાવનાર) અને નિયમિત પ્રદેશમાં જ રહેનારને હોઈ શકે છે. તથા જેમાં પાદપ-વૃક્ષની જેમ ઉપગમન ઇટલે રહેવું હોય તે પાદપોપગમન મરણ કહેવાય છે. જેમ કોઈ વૃક્ષ કોઈ ટેકાળે પડવું હોય તે કાંઈ પણ સમયે વિષમ સ્થાન વિગેરેનો વિચાર કર્યા વિના નિશ્ચય જ રહે છે, તેવી રીતે જે સાધુ રહે તેનું જે મરણ તે પાદપોપગમન મરણ કહેવાય છે. (૯) ।

સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનવાળો ઉપશમક અથવા ક્ષપક એમ બે પ્રકારનો હોય છે, તે સૂક્ષ્મ લોભ કષાયની કિટ્કિકાને વેદનાર મગવાન-પૂજ્ય એવા સાધુ સૂક્ષ્મસંપરાયના ભાવમાં (પરિણામમાં) વર્તતા ઇટલે તે જ ગુણસ્થાનકમાં રહેલા હોય તે સમજવા. પણ અતીત કે અનાગત સૂક્ષ્મસંપરાયના પરિણામવાળા ન સમજવા. તે એક સો ને વીશ પ્રકૃતિમાંથી સતર કર્મપ્રકૃતિને બાંધે છે, બાકીની (૧૦૩) કર્મપ્રકૃતિઓને બાંધતા નથી; કેમકે પૂર્વ પૂર્વના ગુણસ્થાનકોમાં બંધને આશ્રીને તે પ્રકૃતિઓ વિચ્છેદ પામી છે. તથા વહી આ કહેલી સત્તર પ્રકૃતિમાંથી પણ એક સાતવેદનીય પ્રકૃતિ ઉપશાંતમોહાદિક ગુણસ્થાનકોને વિષે બંધને આશ્રીને પ્રાપ્ત થાય છે અને બાકીની સોઠ પ્રકૃતિઓનો અહીં જ વિચ્છેદ થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે-જ્ઞાન અને અંતરાયનું દશક (જ્ઞાનાવરણની પાંચ અને અંતરાયની પાંચ મલીને દશ પ્રકૃતિ) ૧૦, દર્શનાવરણની ચાર ૧૪, ઉચ્ચ ગોત્ર ૧૫ અને યશસ્વીતિ ૧૬, આ સોઠ પ્રકૃતિઓ સૂક્ષ્મ કષાય(સંપરાયગુણસ્થાન)ને વિષે વિચ્છેદ પામે છે અર્થાત્ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકથી આગલ તેનો બંધ નથી. (૧૦) ॥

સામ વિગેરે ૧૭ વિમાનોનાં નામો આપેલા છે (૮) ॥ સૂત્ર-૧૭ ॥

हवे अद्वार स्थानक कहे छेः—

मू०—अद्वारसविहे बंधे पन्नत्ते, तं जहा—ओरालिए कामभोगे जेव सयं मणेणं सेवइ १ नो वि अन्नं मणेणं सेवावेइ २ मणेणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ३, ओरालिए कामभोगे जेव सयं वायाए सेवइ ४ नो वि अण्णं वायाए सेवावेइ ५ वायाए सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ६, ओरालिए कामभोगे जेव सयं कायेणं सेवइ ७ नो वि यऽण्णं काएणं सेवावेइ ८ काएणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ ९, दिव्वे कामभोगे जेव सयं मणेणं सेवइ १० णो वि अण्णं मणेणं सेवावेइ ११ मणेणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १२, दिव्वे कामभोगे जेव सयं वायाए सेवइ १३ णो वि अण्णं वायाए सेवावेइ १४ वायाए सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १५, दिव्वे कामभोगे जेव सयं काएणं सेवइ १६ णो वि अण्णं काएणं सेवावेइ १७ काएणं सेवंतं पि अण्णं न समणुजाणाइ १८, १। अरहतो णं अरिट्ठनेमिस्स अद्वारस समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था २। समणेणं भगवया महावीरेणं समणाणं णिगंगथाणं सखुड्डय-विअत्ताणं अद्वारस ठाणा पन्नत्ता, तं जहा—वयछक्कं ६ कायछक्कं १२, अकप्पो १३ गिहिमायणं

१४ । पलियंक १५ निसिज्जा १६ य, सिणाणं १७ सोभवज्जणं १८ ॥ १॥ ३ । आचारस्स णं भगवतो
 सच्चुलिआगस्स अट्टारस पयसहस्साइं पयग्गेणं पन्नत्ताइं ४ । बंभीए णं लिवीए अट्टारसविहे
 लेखविहाणे पन्नत्ते, तं जहा--बंभी १ जवणीलिया २ दोसऊरिया ३ ख(व)रोट्टिया ४ खरसाविया
 ५ पहाराइआ ६ उच्चत्तरिआ ७ अक्खरपुट्टि(त्थि)या ८ भोगवयता ९ वेणतिया १० णिणहइया ११
 अंकलिवि १२ गणिअलिवी १३ गंधवलिवी १४ [भूयलिवि] आदंसलिवी १५ माहेसरीलिवी १६
 दामिलिवी १७ बोलिंदीलिवी १८-५ । अत्थिनत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्टारस वत्थू पन्नत्ता
 ६ । धूमप्पभाए णं पुढवीए अट्टारसुत्तरं जोयणसयसहस्सं बाहल्लेणं पन्नत्ता ७ । पोसासाढेसु णं
 मासेसु सइ उक्कोसेणं अट्टारस मुहुत्ते दिवसे भवइ सइ उक्कोसेणं अट्टारस मुहुत्ता राती भवइ ८ ॥
 इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टारस (पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 १ । छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्टारस) सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुर-
 कुमारणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्टारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु

अथेगइयाणं देवाणं अट्टारस पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । सहस्सारे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ५ । आणते कप्पे देवाणं [अथेगइयाणं] जहण्णेणं अट्टारस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ६ । जे देवा कालं सुकालं महाकालं अंजणं रिट्ठं सालं समाणं दुमं महादुमं विसालं सुसालं पउमं पउमगुम्मं कुमुदं कुमुदगुम्मं नलिणं नलिणगुम्मं पुंडरीअं पुंडरी-यगुम्मं सहस्सारवडिंसगं विमाणं देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं (उक्कोसेणं) अट्टारस सागरो-वमाइं ठिई पन्नत्ता ७ ॥

ते णं देवा[णं]अट्टारसेहिं अहमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उससंति वा नीससंति वा १ । तेसि णं देवाणं अट्टारसवाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ २ । संतेगइया भवसिद्धिया (जीवा) जे अट्टारसाहिं भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति सब-दुल्लवाणमंतं करिस्संति ३ ॥ सूत्रम्—१८ ॥

मूलार्थः—अदार प्रकारतुं ब्रह्मचर्य कहुं छे, ते आ प्रमाणे—औदारिक (मनुष्य-तिर्यच) संबंधी कामभोगने पोते

मनवडे सेवे नहीं १, बीजाने मनवडे सेवावे नहीं २, मनवडे सेवता एवा पण बीजाने अनुमोदे नहीं ३, औदारिक संबंधी कामभोगने पोते वचनवडे सेवे नहीं ४, बीजाने वचनवडे सेवावे नहीं ५, वचनवडे सेवता एवा पण बीजाने अनुमोदे नहीं ६, औदारिक संबंधी कामभोगने पोते कायवडे सेवे नहीं ७, बीजाने कायवडे सेवावे नहीं ८, कायवडे सेवता एवा पण बीजाने अनुमोदे नहीं ९, दिव्य (देव संबंधी) कामभोगने पोते मनवडे सेवे नहीं १०, मनवडे बीजाने सेवावे नहीं ११, सेवता एवा पण बीजाने मनवडे अनुमोदे नहीं १२, दिव्य कामभोगने पोते वचनवडे सेवे नहीं १३, वचनवडे बीजाने सेवावे नहीं १४, सेवता एवा पण बीजाने वचनवडे अनुमोदे नहीं १५, दिव्य कामभोगने कायवडे पोते सेवे नहीं १६, कायवडे बीजाने सेवावे नहीं १७, सेवता एवा पण बीजाने कायवडे अनुमोदे नहीं १८. (१) । अरिहंत अरिष्टनेमि भगवानने अठार हजार साधुओनी उत्कृष्ट संपदा हती (२) । श्रमण भगवान महावीरस्वामीए चाळ, स्थविर विगेरे सर्व साधुओना आचारना अठार स्थानो कहां छे. ते आ प्रमाणे—छ व्रत पाळवा ६, छकायनी रक्षा करवी १२, अकल्प्य वस्त्र-पात्रादि १३, गृहस्थनुं पात्र (वासन) १४, पर्यंक-पलंग विगेरे १५, निषद्या-स्त्री साथे बेसबुं ते १६, स्नान १७ अने शोभा १८ आ सर्व(छ)नुं वर्जबुं. (३) । चूलिका सहित पहला आचारांग सूत्रना पदना परिमाणवडे अठार हजार पदो कहां छे (४) । ब्राह्मी लिपिना लखवाना प्रकार अठार कहा छे ते आ प्रमाणे—ब्राह्मी १, यावनी लिपि २, दोषउपरिका ३, खरोष्टिका ४, खरशाविका ५, पहारातिका ६, उच्चतरिका ७, अध्वरगृष्टिका ८, भोगवतिका ९, वैष्णविका १०, निन्दहविका ११, अंकलिपि १२, गणितलिपि १३, गंधर्वलिपि १४, आदर्शलिपि १५, माहेश्वरी लिपि १६, दामिलिपि १७

તથા ચોલિંદિલિપિ ૧૮. (૫) । અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુઓ કહી છે (૬) । ધૂમપ્રમા નામની પાંચમી નરક પૃથ્વીનો વિસ્તાર (પૃથ્વીપિંડ) એક લાખ અને અઢાર હજાર યોજન પ્રમાણ કહ્યો છે (૭) । યોષ અને અષાઢ માસમાં એક દિવસ (વચત) ઉત્કૃષ્ટપણે અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે અને એક દિવસ (વચત) ઉત્કૃષ્ટપણે અઢાર મુહૂર્તનો રાત્રિ થાય છે (એટલે કે યોષ માસમાં મકરસંક્રાંતિને રોજ અઢાર મુહૂર્તની રાત્રિ અને અષાઢ માસમાં કર્કસંક્રાંતિને રોજ અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે) (૮) ॥

આ રત્નપ્રમા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાર સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અઢાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સહસ્રાર કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૫) । પ્રાણત કલ્પમાં [કેટલાક] દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો કાલ, સુકાલ, મહાકાલ, અંજન, રિષ્ટ, શાલ, સમાન, દુમ, મહાદુમ, વિશાલ, સુશાલ, પદ્મ, પદ્મગુલ્મ, કુમુદ, કુમુદગુલ્મ, નલિન, નલિનગુલ્મ, પૌંડરીક, પૌંડરીકગુલ્મ, સહસ્રારાવંતસક નામના વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો અઢાર અર્ધમાસે (પચવાડીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને અઢાર હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક જીવો છે કે જેઓ અઢાર

ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અઢાર સ્થાનક કહે છે—અહીં સ્થિતિ સૂત્રોની પહેલાં આઠ સૂત્રો છે, અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—બંધન એટલે બ્રહ્મચર્ય, તથા ઔદારિક કામમોગ એટલે મનુષ્ય અને તિર્યંચ સંબંધી વિષયો, તથા દિવ્ય (વૈક્રિય) કામમોગ એટલે દેવ સંબંધી વિષયો (૧) । તથા ‘ સચ્ચુદ્ધુગચિયત્તાણં તિ ’—ધુદ્રક અને વ્યક્ત સહિત. તેમાં ધુદ્રક એટલે વય અને શ્રુતવડે નાના તથા વ્યક્ત એટલે વય અને શ્રુતવડે પરિણમેલા—મોટા (નાના મોટા સર્વ) સાધુઓના સ્થાનો એટલે ત્યાગ કરવાની અને સેવા—ગ્રહણ કરવાની વસ્તુઓરૂપી સ્થાનો અઢાર આ ગ્રમાણે છે—છ વ્રત એટલે પાંચ મહાવ્રતો અને છઠ્ઠું રાત્રિભોજનની વિરતિ, કાયષટ્ક એટલે પૃથ્વીકાયાદિક છત્રી રક્ષા, અકલ્પ્ય એટલે ન કલ્પે તેવો પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરેરૂપ પદાર્થ, ગૃહિમાજન એટલે થાઠી તપેલી વિગેરે, પર્યંક એટલે માંચો વિગેરે, નિપદ્યા એટલે સ્ત્રીની સાથે વેસવું તે, સ્નાન એટલે શરીરને પસાઠવું તે, તથા ડોમા કરવી તે—એ છઠ્ઠું વર્જવું તે (૨) । ચૂલિકા સહિત આચારાંગ નામનું પ્રથમ અંગ એટલે કે આચારાંગ નામે શ્રુતસ્કંધ છે, તેમાં વીજા શ્રુતસ્કંધમાં પિંડેષણ (અધ્યયન) વિગેરે પાંચ ચૂલાઓ છે અને પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં નવ બ્રહ્મચર્ય નામના અધ્યયનો છે, તે પહેલા શ્રુતસ્કંધના જ પદોની આ અઢાર હજાર ગ્રમાણ સંહ્યા કહી છે, પરંતુ ચૂલાના પદની સંહ્યા કહી નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનરૂપ વેદ(આચારાંગ) ના અઢાર હજાર પદો કહ્યાં છે, અને તેની પાંચ ચૂલિકાને સાથે લઈએ તો ઘણા પદો થાય છે. ” અહીં મૂલ સૂત્રમાં “ ચૂલિકા સહિત આચારાંગ સૂત્રના ” એમ વિશેષણ આપીને ચૂલિકા પણ સાથે ગણી છે તે માત્ર આ આચારાંગ સૂત્ર ચૂલિકા સહિત છે, ચૂલિકા રહિત નથી, એમ ચૂલિકાની

સત્તા જ જણાવવા માટે છે, પણ પદનું પ્રમાણ કહેવા માટે નથી. તે વિષે નંદીસૂત્રના ટીકાકારે કહ્યું છે કે—“નવ ગ્રન્થચર્યરૂપ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું પ્રમાણ અઢાર હજાર પદનું છે. વઠી સૂત્રોના અર્થ વિચિત્ર પ્રકારના હોય છે તેથી તેમનો અર્થ ગુરુના ઉપદેશથી જાણવા યોગ્ય છે.” અહીં જે અઢાર હજાર પદ કહ્યા છે તે પદ અર્થની પ્રાપ્તિવાળા (પૂર્ણ અર્થવાળા) સમજવા (પરંતુ વ્યાકરણમાં વિભક્તિવાળા પદ કહેવાય છે તે અહીં લેવાના નથી.) અહીં ‘પદાગ્રેણ’ એવું લખ્યું છે તેનો અર્થ ‘પદના પરિમાણવડે’ એવો કરવો. (૪) । બ્રાહ્મી એટલે ભગવાન આદીશ્વરની પુત્રી, અથવા સંસ્કૃત વિગેરે ભેદવાળી વાણી, તે(બ્રાહ્મી)ને આશ્રીને તે આદિદેવે જ જે અક્ષર લખવાની પદ્ધતિ દેખાડી, તે બ્રાહ્મી લિપિ કહેવાય છે, તે બ્રાહ્મી લિપિના લેખનું વિધાન એટલે ભેદ અઢાર પ્રકારે કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે—બ્રાહ્મી વિગેરે. આ લિપિઓનું સ્વરૂપ વિશેષ કોઈ ઠેકાણે જોવામાં આવ્યું નથી તેથી અહીં અમે દેખાડ્યું નથી. (૫) । તથા લોકને વિષે જે (વસ્તુ) જે પ્રકારે છે અથવા જે પ્રકારે નથી, અથવા સ્યાદ્વાદના અભિપ્રાયથી જે વસ્તુ જે પ્રકારે છે અથવા જે પ્રકારે નથી એ પ્રમાણે જેમાં કહેલું છે તે અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ નામનું ચોથું પૂર્વ છે, તેમાં અઢાર વસ્તુ કહેલી છે (૬) । તથા ધૂમપ્રભા નામની પાંચમી નરકપૃથ્વી, તે બાહલ્યવડે કરીને એટલે પૃથ્વીપિંડે કરીને અઢાર હજાર યોજન અધિક (એક લાખ) યોજનપ્રમાણ કહી છે (૭) । ‘પોસાસાહે’ વિગેરે જે લખ્યું છે તેની યોજના (ઘટના) આ પ્રમાણે કરવી—આષાઢ માસમાં ‘સહ’—સકૃત્ એટલે એક દિવસ અર્થાત્ કર્ક સંક્રાંતિને દિવસે ઉત્કર્ષથી અઢાર મુહૂર્તનો એટલે છત્રીશ ઘડીનો દિવસ હોય છે, તથા પોષ માસમાં એક દિવસ એટલે મકર સંક્રાંતિના દિવસની રાત્રિ આટલા પ્રમાણવાળી (અઢાર મુહૂર્તવાળી) હોય છે. (૮) ॥

કાલ, સુકાલ વિગેરે વીશ નામો વિમાનનાં આપેલાં છે. (૭) ॥ સુત્ર-૧૮ ॥

હવે ઓગણીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—एगूणवीसं णायज्झयणा पन्नत्ता, तं जहा-उक्खित्तणाए १ संघाडे २, अंडे ३ कुम्मे ४ अ सेलए ५ । तुंबे ६ अ रोहिणी ७ मल्ली ८, मागंदी ९ चंदिमाति १० अ ॥ १ ॥ दावद्वे ११ उदगणाए १२, मंडुक्के १३ तेत्तली १४ इअ । नंदिफले १५ अवरकंका १६, आइण्णे १७ सुंसमा १८ इअ ॥ २ ॥ अवरे अ पोंडरीए १९, णाए एगूणवीसमे । १ । जंबूहीवे णं दीवे सूरिआ उक्को-सेणं एगूणवीस जोयणसथाइं उट्टमहो तवयंति २ । सुक्के णं महग्गहे अवरे णं उदिए समाने एगूणवीसं णक्खत्ताइं समं चारं चरित्ता अवरेणं अत्थमणं उवागच्छइ ३ । जंबूहीवस्स णं दीवस्स कळाओ एगूणवीसं छेअणाओ पन्नत्ता ४ । एगूणवीसं तिथयरा अगारवासमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता णं अगाराओ अणगारिअं पवइआ ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइआणं एगूणवीसं पलिओवमाइं ठिई

પન્નત્તા ૧ । છટ્ટીએ પુઢવીએ અત્થેગइયાણં નેરइયાણં एगूणवीસં સાગરોવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૨ । અસુર-
કુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં एगूणवीસં પલિઓવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૩ । સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ
અત્થેગइયાણં દેવાણં एगूणवीસં પલિઓવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૪ । આણયકપ્પે [અત્થેગइયાણં]
દેવાણં ઉક્કોસેણં एगूणवीસં સાગરોવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૫ । પાણએ કપ્પે [અત્થેગइયાણં] દેવાણં
જહણેણં एगूणवीસં સાગરોવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૬ । જે દેવા આણતં ણતં વિણતં ઘણં સુસિરં
इंदं इंदोकंतं इंदुत्तरवडिंसगं વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં एगूणवीસં
સાગરોવમાइં ઠિइં પન્નત્તા ૭ ॥

તે ણં દેવા एगूणवीसाए अद्धमासाणं આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા
૧ । તેસિ ણં દેવાણં एगूणवीसाए वाससहस्सेहिं આહારદ્દે સમુપ્પજ્જइ ૨ । સંતેગइઆ ભવસિદ્ધિયા
જીવા જે एगूणवीसाए भवग्गहणेहिं સિજ્ઞિસ્સંતિ બુજ્ઞિસ્સંતિ પચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવાइસ્સંતિ સવ-
દુક્ખાણં અંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૧૯ ॥

મૂલાર્થ:—જ્ઞાતા સૂત્રના ઓગણીશ અધ્યયનો કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે—ઉત્થિસજ્ઞાત ૧, સંઘાટક ૨, અંડ ૩, કૂર્મ ૪, સેલક ૫, તુંબ ૬, રોહિણી ૭, મછી ૮, માકંદી ૯, ચંદ્રિકા ૧૦, દાવદવ ૧૧, ઉદકજ્ઞાત ૧૨, મેંડક ૧૩, તેતલી ૧૪, નંદીફલ ૧૫, અવરકંકા ૧૬, આકીર્ણ ૧૭, સુંસમા ૧૮ તથા બીજું—છેલ્લું ઓગણીશનું પુંડરીકજ્ઞાત નામનું અધ્યયન ૧૯ જાણવું (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે બે સૂર્ય છે તે ઉત્કર્ષથી ઓગણીશ સો યોજન ડુંચે અને નીચે થઈને તાપ આપે છે (૨) । શુક્ર નામનો મહા ગ્રહ પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામી ઓગણીશ નક્ષત્રોની સાથે ચાર ચરીને (ભ્રમણ કરીને) પશ્ચિમ દિશામાં જ અસ્ત પામે છે (૩) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના ગણિતમાં જે કલા આવે છે તે એક યોજનનો ઓગણીશમો ભાગ કહ્યો છે (૪) । ઓગણીશ તીર્થંકરોએ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઈને અગાર(ઘરવાસ) થકી અનગારપણે પ્રવ્રજ્યા લીધી (રાજ્ય ભોગવીને પછી દીક્ષા લીધી) (૫) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગણીશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી નરકપૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગણીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ઓગણીશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ઓગણીશ પલ્લયોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । આનત કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । પ્રાણત કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો આનત, પ્રાણત, નત, વિનત, ઘન, સુષિર, ઇંદ્ર, ઇંદ્રકાંત, ઇંદ્રોત્તરાવંતસક નામના વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

ઓગણીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો ઓગણીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાહીણ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ઓગણીશ હજાર વર્ષ આહારની ફ્રીછા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ ઓગણીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખના અંતને કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણીશનું સ્થાનક કહે છે—તેમાં સ્થિતિનાં સૂત્રની પહેલાં પાંચ સૂત્રો કહ્યાં છે અને તે સુગમ છે. વિશેષ એ કે—જ્ઞાત એટલે દૃષ્ટાંત, તેને કહેનારાં જે અધ્યયનો તે જ્ઞાતાધ્યયન કહેવાય છે. તે છઠ્ઠા અંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં રહેલાં છે. તે ઓગણીશનાં નામો આપવા માટે ‘ ઉચ્ચિસ્વત્ત ’ इत्यादि અહીં ગાથા કહી છે. આ વિષેની સર્વ હકીકત છઠ્ઠા અંગની વ્યાખ્યાથી જાણી લેવી (૧), તથા ‘ જંબૂદ્વીવે પ્ત ’ એ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જંબૂદ્વીપના વન્ને સૂર્યો પોતાના સ્થાનથી ઉપર એક સો યોજન અને નીચે અઢાર સો યોજન તપે છે—પ્રકાશ આપે છે. તેમાં સમભૂતલથી આઠ સો યોજન સૂર્ય ઊંચો છે તે ૮૦૦ અને વાકીના દશ સો (૧૦૦૦) યોજન એટલે પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જગતીની પાસેના પ્રદેશમાં એટલું નીચાણ છે; કારણ કે જંબૂદ્વીપના પશ્ચિમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં શરૂઆતથી જ નીચે નીચે થતું (ઢાલવાલું થતું) ક્ષેત્ર છેવટે વિજયદ્વારની પાસે અધોલોકના પ્રદેશમાં પ્રાપ્ત થયું છે’ (તે નીચાણ દશ સો યોજન જેટલું છે); પરંતુ વીજા

૧. એક હજાર પૈકી ૧૦૦ યોજન તિર્છ્છલોકના ને ૧૦૦ યોજન અધોલોકના સમજવાના છે.

દ્વીપોના સૂર્યો તો પોતાના સ્થાનથી ઉપર સો યોજન અને નીચે આઠ સો યોજન પ્રકાશ આપે છે, કેમ કે ત્યાં ક્ષેત્રનું સમાનપણું છે (નીચાણ ઉંચાણ નથી) (૨) । તથા શુક્રના સૂત્રમાં 'નવલ્લત્તાઈ' એ ઠેકાણે વિભક્તિનો ફેરફાર કરવાનો છે તેથી નક્ષત્રોની સાથે ચાર ચરીને એવો અર્થ કરવો (૩) । તથા 'કલાઓ ત્તિ'—ભરતક્ષેત્રનો વિસ્તાર પાંચ સો છવીશ યોજન અને છ કલા છે' इत्यादिक जंबूद्वीपना गणितમાં જે કલાઓ કહેવામાં આવે છે તે એક યોજનના ઓગણીશમા ભાગરૂપ જાણવી (૪) । 'અગારમજ્જે વસિત્ત ત્તિ'—અગાર એટલે ઘરમાં અધિક એટલે ચિરકાલ સુધી રાજ્યનું પાલન કરવાથી અધિકપણાવડે 'આ' એટલે નીતિની મર્યાદાવડે 'વસિત્ત્વા (ત્તા)'—વસીને એટલે ઘરમાં વાસ કરીને (ઓગણીશ તીર્થકરો) અધ્યેષ્ટ્યા (અધ્યોષા-પ્રત.) પ્રવ્રજિત થયા છે, વાકીના પાંચ તીર્થકરો કુમારપણામાં જ પ્રવ્રજિત થયા છે. કહું છે કે—“મહાવીર, અરિષ્ટનેમિ, પાર્શ્વનાથ, મહિનાથ અને વાસુપૂજ્ય આ પાંચ જિનેશ્વરોને મૂકીને બીજા જિનેશ્વરો રાજા થયા હતા—રાજ્ય મોગવ્યા પછી દીક્ષિત થયા હતા. (૫) ॥ સૂત્ર—૧૯ ॥

હવે વીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—વીસં અસમાહિઠાણા પન્નત્તા, તં જહા—દ્વદ્વચારિ યાવિ ભવઈ ૧, અપમજ્જિયચારિ યાવિ

૧. અહીં ગૃહવાસમાં વસીને એનો અર્થ રાજા થઈને એવો ટીકાકારે કર્યો છે, કારણ કે અવિવાહિતપણે તો પાંચમાંથી બે તીર્થકર જ (૧૯ માં ને ૨૨ માં) દીક્ષિત થયા છે.

भवइ २, दुप्पमल्लियचारि आवि भवइ ३, अतिरित्तसेज्जासणिए ४, रातिणिअपरिभासी ५, थेरो-
वघाइए ६, भूओवघाइए ७, संजलणे ८, कोहणे ९, पिट्टिमंसिए १०, अभिक्खणं अभिक्खणं
ओहारइत्ता भवइ ११, णवाणं अधिकरणणं अणुप्पणणं उत्पाएत्ता भवइ १२, पोराणाणं अधि-
करणाणं खामिअविउसविआणं पुणोदीरेत्ता भवइ १३, ससरक्खपाणिपाए १४, अकालसज्झाय-
कारए यावि भवइ १५, कलहकरे १६, सद्दकरे १७, झंझकरे १८, सूरप्पमाणभोई १९, एसणास-
मिते २०, यावि भवइ १ । मुणिसुव्वए णं अरहा वीसं धणूइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था २ । सव्वेऽवि
अ णं धणोदही वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ता ३ । पाणयस्स णं देविंदस्स देवरण्णो
वीसं सामाणिअसाहस्सीओ पन्नत्ताओ ४ । णपुंसयवेयणिज्जस्स णं कम्मस्स वीसं सागरोवमको-
डाकोडीओ बंधओ बंधाठिई पन्नत्ता ५ । पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स वीसं वत्थू (पन्नत्ता) ६ । उस्स-
प्पिणिओसप्पिणिमंडले वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ कालो पन्नत्तो ७ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं वीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ ।

છટ્ટીએ પુઢવીએ અત્થેગઇયાણં નેરઇયાણં વીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૨ । અસુરકુમારાણં દેવાણં
 અત્થેગઇયાણં વીસં પલિઓવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૩ । સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગઇયાણં દેવાણં
 વીસં પલિઓવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૪ । પાણતે કપ્પે દેવાણં ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા
 ૫ । આરણે કપ્પે દેવાણં જહણેણં વીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૬ । જે દેવા સાયં વિસાયં
 સુવિસાયં સિદ્ધત્થં ઉપ્પલં ભિત્તિલં તિગિચ્છં દિસાસોવત્થિયં પલંબં રુદ્ધલં પુપ્પં સુપુપ્પં પુપ્પાવત્તં
 પુપ્પપ્પમં પુપ્પકતં પુપ્પવણં પુપ્પલેસં પુપ્પજ્ઞયં પુપ્પસિંહં પુપ્પસિદ્ધં પુપ્પુત્તરવડિંસગં વિમાણં
 દેવત્તાએ ઉવવણા તેસિ જં દેવાણં ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પન્નત્તા ૭ ॥

તે જં દેવા વીસાએ અદ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ ।
 તેસિ જં દેવાણં વીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞઇ ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા
 જે વીસાએ ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ પરિણિવાઇસ્સંતિ સઘદુક્ખાણમંતં
 કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૦ ॥

मूलार्थः—वीश असमाधिना स्थानो कहाँ छे, ते आ प्रमाणे—शीघ्र शीघ्र (उतावळो) चाले ते १, पुंज्या विना चाले ते २, खराब रीते (अव्यवस्थितपणे) पुंजीने चाले ते ३, अधिक प्रमाणवाली वसति अने आसनादिक राखे ते ४, रत्नाधिक साधुओ (आचार्यादिक)नो परामर्श-तिस्कार करे (मर्यादा रहित बोले) ते ५, स्थविरनो उप-घात करे ६, भूत(प्राणी)नो उपघात करे ७, क्षणे क्षणे क्रोध करे ८, अत्यंत क्रोध करे ९, पाछळथी अवर्णवाद बोले १०, बारंबार निश्चयवाळी भाषा बोले ११, नहीं उत्पन्न थयेला नवा अधिकरण(क्लेश)ने उत्पन्न करे १२, जूना अधिकरण(क्लेश) खमावीने शांत कर्या होय तेने फरीथी उदीरणा करे १३, रज (धूळ) सहित हाथ-पगवडे भिक्षा ग्रहण करे अथवा गमन करे १४, अकाले स्वाध्यायादिक करे १५, कलह करे १६, रात्रिए मोटो शब्द करे १७, झंझा (खटपट) करनार होय के जेथी गच्छमां भेद (कुसंग) थाय १८, सूर्य होय त्यां सुधी भोजन करनार होय १९ तथा एषणा समिति रहित होय २० (१) । मुनिसुव्रत अरिहंत वीश धनुष ऊंचा हता (२) । सर्वे धनोदधिओ जे साते नरक नीचे छे ते वीश हजार योजन विस्तारवाळा (जाडा) कहा छे (३) । प्राणत कल्पना देवेंद्र देवराजने वीश हजार सामानिक देवो कहा छे (४) । नपुंसक वेदरूप मोहनीय कर्मनी बंध समयथी आरंभीने वीश सागरोपम कोटाकोटि बंधस्थिति कही छे (५) । प्रत्याख्यान नामना पूर्वमां वीश वस्तुओ कहेली छे (६) । उत्सर्पिणी अने अवसर्पिणी बने मळीने वीश कोटा-कोटि सागरोपम प्रमाण एक कालचक्र कहेवाय छे (७) ॥

आ रत्नप्रभा पृथ्वीने विषे केटलाक नारकीओनी वीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (१) । छद्मी पृथ्वीने विषे केटलाक

નારકીઓની વીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની વીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । પ્રાણત કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । આરણ કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો સાત, વિસાત, સુવિસાત, સિદ્ધાર્થ, ઉત્પલ, ભિત્તિલ, તિગિચ્છ, દિશાસૌવસ્તિક, પ્રલંબ, રુચિર, પુણ્ય, સુપુણ્ય, પુષ્પાવર્ત, પુષ્પગ્રમ, પુષ્પકાંત, પુષ્પવર્ણ, પુષ્પલેશ્ય, પુષ્પધ્વજ, પુષ્પશૃંગ, પુષ્પસિદ્ધ અને પુષ્પોત્તરાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો વીશ અર્ધમાસે (પચવાડીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને વીશ હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક જીવો છે કે જેઓ વીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વીશમા સ્થાનને વિષે કાંઈક લખે છે. તેમાં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં સાત સૂત્રો છે. તેમાં સમાધિ એટલે સમાધાન અર્થાત્ ચિત્તની સ્વસ્થતા એટલે મોક્ષમાર્ગમાં રહેવું તે. આવા પ્રકારની સમાધિ જે ન હોય તે અસમાધિ કહેવાય છે, તેના સ્થાનો એટલે આશ્રયના ભેદો અથવા પર્યાયો તે અસમાધિસ્થાનો કહેવાય છે. તેમાં ‘ દવદવચારિ સ્તિ ’ જે જલ્દી જલ્દી ચાલે તે અનુકરણ શબ્દ કરવાથી દવદવચારી કહેવાય છે. ‘ ચાપિ ’ ‘ ચ ’ અને ‘ અપિ ’ શબ્દ લેવા છે તે આગલ આગલના અસમાધિસ્થાનની અપેક્ષા સમુચયના અર્થવાલા એટલે અનેના અર્થવાલા છે. ‘ ભવતિ ’ ક્રિયાપ-

દનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. તે (સાધુ) શીઘ્ર શીઘ્ર સંયમ (ચારિત્ર) અને આત્મા (પોતાના શરીર)ની અપેક્ષા રાહ્યા વિના ચાલતો સતો પોતાના આત્માને પડવા વિગેરેવડે અસમાધિમાં જોડે છે, અને બીજા પ્રાણીઓને હળતો સતો તેમને અસમાધિમાં જોડે છે, તથા પ્રાણીહિંસાથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મવડે પરલોકમાં પળ પોતાના આત્માને અસમાધિને વિષે જોડે છે, તેથી શીઘ્રગમન અસમાધિનું કારણ હોવાથી અસમાધિનું સ્થાન કહેવાય છે, એ જ રીતે બીજા સ્થાનોમાં પણ જેમ ઘટે તેમ જાણી લેવું. ૧. તથા અપ્રમાજિતચારી અને દુષ્પ્રમાજિતચારી એવો સાધુ ઊભા રહેવું, વેસવું, પડવું ફેરવવું વિગેરે ક્રિયા કરતાં આત્માદિકની વિરાધના પામે છે. ૨-૩. તથા શર્યા એટલે વસતિ (ઉપાશ્રય) અને આસન એટલે પીઠ-ફલકાદિક જે (સાધુ)ને અતિરિક્ત એટલે અધિક પ્રમાણવાળા હોય તે અતિરિક્તશયનાસનિક કહેવાય છે. આવો સાધુ ધંધશાળા (ધર્મશાળા) વિગેરે સ્વરૂપવાળી અધિક પ્રમાણવાળી વસતિમાં બીજા પળ કાંપડી વિગેરે ભિક્ષુઓ રહે છે, તેથી તેની સાથે અધિકરણનો સંભવ હોવાથી પોતાના આત્માને અને બીજાને પળ અસમાધિમાં જોડે છે, એ જ પ્રમાણે અધિક આસનમાં પણ કહેવું. ૪. તથા ‘ રાત્નિકપરીભાષી ’-આચાર્યાદિક પૂજ્ય પુરુષનો પરામ્ભવ કરનાર. આવો સાધુ પોતાને અને બીજાને અસમાધિમાં જોડે છે. ૫. તથા સ્થવિર એટલે આચાર્ય વિગેરે ગુરુજનો, તેમને આચારના દોષે કરીને અને શીઠના દોષે કરીને અથવા જ્ઞાનાદિ વડે હળવાના-પરામ્ભવ કરવાના સ્વભાવવાળો જે સાધુ તે જ સ્થવિરોપવાતિક કહેવાય છે. ૬. તથા ભૂત-એકંદ્રિયો, તેમને અનર્થથી એટલે પ્રયોજન (અહીં ગમનાગમનાદિ જરૂરી પ્રયોજન સમજવું) વિના હળે તે ભૂતોપવાતિક કહેવાય છે. ૭. તથા સંજ્વલન એટલે ક્ષણે ક્ષણે રોપ કરે તે. ૮. તથા ક્રોધન એટલે એક વસ્તુ ક્રોધ કરતો સતો અત્યંત ક્રોધવાળો થાય તે. ૯.

તથા 'દૃષ્ટિમાંસાશિક'—'દટલે પરીક્ષમાં અન્યના અવર્ણવાદ બોલે તે. ૧૦. તથા 'અભિક્ષણં અભિક્ષણં
 ઓહારયિત્તિ'—'વારંવાર અવધારણ કરનાર દટલે કે શંકાવાલી વાવત છતાં પણ 'આ એમ જ છે' એમ નિઃશંકપણે
 જ બોલે, અથવા 'અવહારયિતા' દટલે પરના ગુણોને નાશ કરનાર, જેમકે સામો મનુષ્ય દાસ કે ચોર ન હોય છતાં
 તેને કહે કે—તું દાસ છે, તું ચોર છે વિગેરે. ૧૧. તથા અધિકરણ દટલે કલહ અથવા યંત્રાદિકને ઉત્પન્ન કરનાર. ૧૨.
 તથા 'પોરાણાણં તિ'—'પૂર્વના જૂના અધિકરણને દટલે કલહને સમાવીને નાશ પમાડ્યા હોય દટલે ક્ષમા કરવાવડે ઉપ-
 શાંત કર્યા હોય તેને ફરીથી ઉદીરણા કરનાર થાય તે ૧૩. તથા 'સરજસ્કપાણિપાદઃ'—'સચિત્તાદિક રજવડે સ્વરડાયેલા
 હાથે દેવાતી ભિક્ષાને જે (સાધુ) ગ્રહણ કરે તથા જે એક સ્થંડિલાદિકથી વીજી સ્થંડિલાદિક ભૂમિમાં જતો સતો પગને
 પ્રમાણે નહીં, અથવા જે સાધુ તથા પ્રકારનું કારણ સતે (નહીં સતે) સચિત્તાદિક પૃથ્વી ઉપર કપડાદિકનું આંતરું રાખ્યા
 વિના નેસવું વિગેરે કરે તે સરજસ્કપાણિપાદ કહેવાય છે. ૧૪. તથા અકાલે સ્વાધ્યાયાદિક કરે તે અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ૧૫.
 તથા 'કલહકરઃ'—'જેનાથી કલહ થાય એવું કાર્ય કરે તે. ૧૬. તથા 'શબ્દકરઃ'—'રાત્રિએ મોટા શબ્દવડે વાતચિત,
 સ્વાધ્યાય વિગેરે કરે તે, અથવા ગૃહસ્થની ભાષા બોલે તે. ૧૭. તથા 'હંઝાકરઃ'—'જે જે કાર્યવડે ગચ્છમાં ભેદ થાય
 તે તે કાર્ય કરનારો થાય, અથવા જે વચનથી ગચ્છના મનને દુઃખ થાય તેવું વચન બોલે તે. ૧૮. તથા 'સૂરપ્રમાણમોજી'
 સૂર્યનો ઉદય થાય ત્યારથી અસ્ત થાય ત્યાં સુધી અશન, પાન વિગેરેને સ્નાનારો હોય તે. ૧૯. તથા દષ્ણાની અસમિતિવાલો
 થાય દટલે અનૈષ્ણીય વસ્તુનો ત્યાગ ન કરે, અને વીજા સાધુઓએ પ્રેરણા કર્યો સતો તે તેમની સાથે કલહ કરવા લાગે,

तथा अनेषणीय वस्तुनो त्याग नहीं करतो सतो जीवनो उपरोध (पीडा) करवामां प्रवर्ते. आ प्रमाणे पोताने तथा परने असमाधिचुं कारण होवाथी आ वीशसुं असमाधिचुं स्थान थयुं. (१) । तथा घनोदधि साते नरकपृथ्वीना प्रतिष्ठानभूत छे (तेनो पिंड वीश हजार योजन प्रमाण छे) (३) । सामानिक एटले इंद्रनी समान ऋद्धिवाळा (सामानिक देवो), साहस्य एटले हजार (प्राणत कल्पना इंद्रने सामानिक देवो वीश हजार छे) (४) । 'बन्धतः' बंधसमयथी आरंभीने बन्धनी स्थिति एटले स्थितिवंध (५) । प्रत्याख्यान नामनुं नवसुं पूर्व छे (६) ॥

सात विगेरे एकवीश विमाननां नामो आपेलां छे (७) ॥ सूत्र २० ॥
हवे एकवीश स्थानक कहे छे.—

मू०—एकवीसं सबला पणत्ता, तं जहा—हृत्थकम्मं करेमाणे सबले १, मेहुणं पडिसेवमाणे सबले २, राइभोअणं भुंजमाणे सबले ३, आहाकम्मं भुंजमाणे सबले ४, सागारियं पिंडं भुंजमाणे सबले ५, उद्देसियं कीयं आहहु जाव (दिज्जमाणं भुंजमाणे सबले ६, अभिक्खणं अभिक्खणं पडियाइक्खेत्ता णं भुंजमाणे सबले ७, अंतो छण्हं मासाणं गणाओ गणं संकममाणे सबले ८, अंतो मासस्स तओ दगलेवे करेमाणे सबले ९, अंतो मासस्स तओ माईठाणे सेवमाणे सबले १०, रायपिंडं भुंजमाणे सबले ११, आउट्टिआए पाणाइवायं करेमाणे सबले १२, आउट्टिआए

मुसावायं वदमाणे सबले १३, आउट्टिआए अदिण्णादाणं गिण्हमाणे सबले १४, आउट्टिआए अणं-
तरहिआए पुढवीए ठाणं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले १५, एवं आउट्टिआ चित्तमंताए पुढ-
वीए एवं आउट्टिआ चित्तमंताए सिलाए कोलावासंसि वा दारुए ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं
वा चेतेमाणे सबले १६, जीवपइट्टिए सपाणे सबीए सहरिए सउत्तिगे पणगदगमट्टिमिक्कडासंताणाए
तहप्पगारे ठाणं वा सिज्जं वा निसीहियं वा चेतेमाणे सबले १७, आउट्टिआए मूलभोअणं वा
कंदभोअणं वा तयाभोयणं वा पवालभोयणं वा, पुप्फभोयणं वा फलभोयणं वा हरियभोयणं वा
भुंजमाणे सबले १८, अंतो संवच्छरस्स दस दगलेवे करेमाणे सबले १९, अंतो संवच्छरस्स दस
माइठाणाइ सेवमाणे सबले २०,) अभिक्खणं सीतोदयवियडवग्घारियपाणिणा असणं
वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिगाहिता भुंजमाणे सबले २१ । १ ॥

णिअट्टिबादरस्स णं खवित्तसत्तयस्स मोहणिज्जस्स कम्मस्स एक्कवीस कम्मंसा संतकम्मा
पन्नत्ता, तं जहा—अपच्चक्खाणकसाए कोहे १, अपच्चक्खाणकसाए माणे २, अपच्चक्खाणकसाए

माया ३, अपञ्चवखाणकसाए लोभे ४, पञ्चवखाणावरणकसाए कोहे ५, पञ्चवखाणावरणकसाए माणे ६, पञ्चवखाणावरणकसाए माया ७, पञ्चवखाणावरणकसाए लोभे ८, संजलणकसाए कोहे ९, संजलणकसाए माणे १०, संजलणकसाए माया ११, संजलणकसाए लोभे १२, इत्थिवेदे १३, पुंवेदे १४, णपुंवेदे १५, हासे १६, अरति १७, रति १८, भय १९, सोग २०, दुगुंछा २१ । २ । एकमेक्काए णं ओसप्पिणीए पंचमच्छट्ठाओ समाओ एक्कवीसं वाससहस्साइं कालेणं पन्नत्ता, तं जहा—दूसमा दूसमदूसमा । ३ । एगमेगाए णं उस्सप्पिणीए पढमबित्तिआओ समाओ एक्कवीसं एक्कवीसं वाससहस्साइं कालेणं पन्नत्ता, तं जहा—दूसमदूसमाए दूसमाए य । ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइआणं एक्कवीसपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । छट्ठीए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एक्कवीससागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता २ । असुरकुमारणं देवाणं अत्थेगइयाणं एक्कवीसपलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ३ । सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं एक्कवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता ४ । आरणे कप्पे देवाणं उक्कोसेणं एक्कवीसं

સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૫ । અચ્ચુતે કપ્પે દેવાણં જહણેણં એક્કવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૬ । જે દેવા સિરિવચ્છં સિરિદામકંડં મહ્છં કિંદં ચાવોણતં અરણવાહિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એક્કવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પન્નત્તા ૭ ॥

તે ણં દેવા એક્કવીસાએ અદ્ધમાસાણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ૧ । તેસિ ણં દેવાણં એક્કવીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારદુ સમુપ્પજ્જાઈ ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે એક્કવીસાએ ભવગ્ગહણેહિં સિજ્ઞિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ પરિનિવ્વાઇસ્સંતિ સવ્વ-
દુમ્મવાણમંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૧ ॥

મૂલાર્થ:—એકવીશ શબલ (ચારિત્રના દોષ) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—હસ્તકર્મ કરનાર (સાધુ) શબલ થાય છે ૧, મૈથુન સેવનાર શબલ થાય છે ૨, રાત્રિભોજન કરતો શબલ થાય છે ૩, આધાકર્મને ખાતો શબલ થાય છે ૪, સાગારિક પિંડને ખાતો શબલ થાય છે ૫, ઉદેશિક, ક્રીત અને આહુત્ય આપેલ આહારને ખાતો શબલ થાય છે ૬, વારંવાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને ભોજન કરતો શબલ થાય છે ૭, છ માસની અંદર એક ગચ્છથી વીજા ગચ્છમાં જતો શબલ થાય છે ૮, એક માસની

૧ સાધુને ઉદેશીને બનાવેલ. ૨ સાધુને માટે વેચાતો લીધેલ. ૩ સાધુની સામે લાવીને આપેલ.

अंदर त्रण वार उदकलेप करतो शबल थाय छे ९, एक मासमां त्रण वार माथाने सेवन करतो शबल थाय छे १०, राजपिंडनुं भोजन करतो शबल थाय छे ११, आकुट्टिवडे प्राणातिपातने करतो शबल थाय छे १२, आकुट्टिवडे मृषावादाने बोलतो शबल थाय छे १३, आकुट्टिवडे अदत्तादानने ग्रहण करतो शबल थाय छे १४, आकुट्टिवडे आंतरा^३ रहित पृथ्वी उपर स्थान के शयन विगेरे करतो शबल थाय छे १५, ए ज प्रमाणे आकुट्टिवडे सचित्त पृथ्वी उपर ए ज प्रमाणे आकुट्टिवडे सचित्त शिला उपर अथवा घुणना आवासवाळा काष्ठ उपर स्थान, शय्या के निषद्याने करतो शबल थाय छे १६, जीव सहित, प्राण सहित, बीज सहित, हरित सहित, उत्तिंग सहित तथा पनक, दक (उदक) माटी अने करोळीआनी जाळवाळी तेवा प्रकारनी भूमि उपर स्थान, शय्या के निषद्याने करतो शबल थाय छे १७, आकुट्टिवडे मूळनुं भोजन, कंदनुं भोजन, त्वचा (छाल)—नुं भोजन, प्रवालनुं भोजन, पुष्पनुं भोजन, फळनुं भोजन के हरितनुं भोजन करतो शबल थाय छे १८, एक वर्षनी अंदर दश वार उदकलेप करतो शबल थाय छे १९, एक वर्षनी अंदर दश वार मायास्थानने सेवतो शबल थाय छे २०, वारंवार शीतोदकवाळा जळथी खरडायेला हाथवडे अशन, पान, खादिम, स्वादिमने ग्रहण करी भोजन करतो साधु शबल थाय छे २१. (१) ।

जेनी (मोहनीय कर्मनी) सात प्रकृतिओ क्षय पामी छे एवा निवृत्तिबादर (आठमा) गुणस्थाने रहेला साधुने मोहनीयकर्मनी

१ नाभिसुधी जळमां प्रवेश करवो ते. २ जाणी जोइने, इरादापूर्वक, पासे जइने एवो अर्थ आकुट्टि शब्दना थाय छे.

३ पृथ्वी पर वन विगेरेनुं अंतर राख्या विना.

एकવીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી હોય છે, તે આ પ્રમાણે—અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ક્રોધ ૧, અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો માન ૨, અપ્રત્યાખ્યાન કષાયની માયા ૩, અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો લોભ ૪, પ્રત્યાખ્યાનાનાવરણ કષાયનો ક્રોધ ૫, પ્રત્યાખ્યાનાનાવરણ કષાયનો માન ૬, પ્રત્યાખ્યાનાનાવરણ કષાયની માયા ૭, પ્રત્યાખ્યાનાનાવરણ કષાયનો લોભ ૮, સંજ્વલન કષાયનો ક્રોધ ૯, સંજ્વલન કષાયનો માન ૧૦, સંજ્વલન કષાયની માયા ૧૧, સંજ્વલન કષાયનો લોભ ૧૨, સ્ત્રીવેદ ૧૩, પુરુષવેદ ૧૪, નપુંસકવેદ ૧૫, હાસ્ય ૧૬, અરતિ ૧૭, રતિ ૧૮, મય ૧૯, શોક ૨૦ અને દુગુંછા ૨૧. (૨) । એક એક (દરેક) અત્તસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો કાલે કરીને એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—દુષમા નામનો આરો અને દુષમદુષમા નામનો આરો. (૩) । એક એક (દરેક) ઉત્તસર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો કાલથી એકવીશ એકવીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—દુષમદુષમા નામનો આરો અને દુષમા નામનો આરો. (૪) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની એકવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । આરણ કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । અચ્યુત કલ્પને વિષે દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો શ્રીવત્સ, શ્રીદામગંડ, માલ્ય, કૃષ્ણ, ચાપોન્નત અને આરણાન્તસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) ॥

તે દેવો એકવીશ અર્ધમાસે (પાંચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને એકવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મન્ય) જીવો છે કે જેઓ એકવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકવીશમું સ્થાનક કહે છે. તેમાં સ્થિતિસૂત્ર સિવાયના (પહેલા) ચાર સૂત્રો સુગમ છે. વિશેષ એ છે કે-શબલ એટલે કાચરચિત્ર ચારિત્ર જે ક્રિયાવિશેષવડે થાય તે શબલ ક્રિયા કહેવાય છે, તેના યોગથી (સંબંધથી) સાધુ પણ શબલ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે છે-તેમાં હસ્તકર્મ એટલે વેદનો વિશેષ પ્રકારનો વિકાર, તેને કરતો અથવા ઉપલક્ષણથી કરાવતો એવો સાધુ શબલ થાય છે ૧, એ જ પ્રમાણે અતિક્રમોદિક ત્રણ પ્રકારે મૈથુનને સેવતો પણ શબલ થાય છે ૨, તથા રાત્રિભોજન એટલે દિવસે ગ્રહણ કરેલું દિવસે સ્વાધું ઇત્યાદિક ચાર ભાગે અથવા અતિક્રમાદિકવડે ભોજન કરનાર શબલ થાય છે ૩, તથા આધાકર્મ સ્નાનાર શબલ થાય છે ૪, સામાનિક એટલે સ્થાન આપનાર, તેનો પિંડ સ્નાનાર શબલ થાય છે ૫, ઔદેશિક, ક્રીત અને આહુત્ય આપેલ આહારને સ્નાનાર તથા ઉપલક્ષણથી પામિચ, આચ્છેદ્ય અને અનિસુષ્ટુનું ગ્રહણ પણ અહીં જાણવું (અર્થાત્ આવો આહાર સ્નાનાર શબલ થાય છે) ૬, અહીં મૂલ સૂત્રમાં ' જાવ-યાવત્ ' લખ્યો છે, તેનાથી ગ્રહણ કરેલા પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો.- (વારંવાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને અશ્વનાદિક સ્નાનાર શબલ થાય છે ૭,

૧ અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ અને અતિચાર એ ત્રણવડે મૈથુન સેવતાં ચારિત્ર શબલ થાય છે અને અનાચાર સેવતાં ચારિત્ર નષ્ટ થાય છે.

છ માસની અંદર એક ગણથી વીજા ગણમાં જતો સાધુ શબલ થાય છે ૮, એક માસમાં ત્રણ ઉદકલેપ કરનાર એટલે નામિ પ્રમાણ જલમાં અવગાહ કરનાર શબલ થાય છે ૯, એક માસમાં ત્રણ માયાના સ્થાન-ભેદ કરનાર શબલ થાય છે ૧૦, રાજપિંડે સ્થાનર શબલ થાય છે ૧૧, આકુટિવડે પ્રાણાતિપાતને કરતો એટલે ઉપેત્ય (પાસે જઈને, ઇરાદાપૂર્વક, જાણી જોઈને) પૃથ્વ્યાદિકની હિંસા કરતો શબલ થાય છે ૧૨, આકુટિવડે મૃણવાદને બોલતો ૧૩, અદત્તાદાનને ગ્રહણ કરતો ૧૪, આકુટિવડે જ આંતરા વિના એટલે આસન પાથર્યા વિના સ્થાન કે નૈવેધિકને કરતો એટલે કાયોત્સર્ગ કે સ્વાધ્યાયભૂમિને કરતો ૧૫, એ જ પ્રમાણે આકુટિવડે સ્નિગ્ધ અને સચિત્ત રજવાલી પૃથ્વી ઉપર, શિલા ઉપર એટલે ઢેફા ઉપર અથવા ઘુણના આવાસવાળા કાષ્ઠ ઉપર ૧૬, તથા તેવા પ્રકારના બીજા પ્રાણ સહિત, બીજ સહિત વિગેરે ઠેકાણે સ્થાનાદિકને કરતો શબલ થાય છે ૧૭, તથા આકુટિવડે મૂલ, કંદ વિગેરેને સ્વાતો ૧૮, એક વર્ષમાં દશ વાર ઉદકલેપને કરતો ૧૯, તથા એક વર્ષમાં દશ વાર માયાસ્થાનને કરતો ૨૦,) તથા વારંવાર શીતોદક લક્ષણવાળું જે વિકટ એટલે જઠ્ર તેવડે વાપરેલા એટલે વ્યાપ્ત થયેલા હાથવડે અશનને ગ્રહણ કરી સ્વાતો સાધુ શબલ થાય છે ૨૧ એ એકવીશમું (૧) ।

તથા નિવૃત્તિચાદર એટલે અર્પવકરણ નામના આઠમા ગુણસ્થાનકમાં વર્તનાર, ' ણ ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે, તથા ક્ષીણસપ્તક એટલે અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને ત્રણ દર્શન (મોહનીય) એ સાત પ્રકૃતિ જેની ક્ષીણ થઈ હોય તેને મોહનીય કર્મની એકવીશ પ્રકૃતિઓ એટલે અપ્રત્યાખ્યાનાદિક વાર કપાય અને નવ નોકધાયરૂપ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સત્કર્મ એટલે સત્તા-વસ્થાવાળું કર્મ કહેલું છે અર્થાત્ સત્તામાં રહેલી પ્રકૃતિઓ કહેલી છે (૨) ॥

तथा श्रीवत्स, भीदामण्ड, माल्य, दृष्टि, चापोन्नत, अने आरणावतंसक ए छ विमाननां नामो आपेलां छे (७)

॥ सूत्र-२१ ॥

हवे बावीश स्थानक कहे छे—

मू०—बावीस परीसहा पन्नत्ता, तं जहा—दिगिंछापरीसहे १, पिवासापरीसहे २, सीतपरी-
सहे ३, उस्मिणपरीसहे ४, दंसमसगपरीसहे ५, अचेलपरीसहे ६, अरइपरीसहे ७, इत्थीपरीसहे
८, चरिआपरीसहे ९, निसीहिआपरीसहे १०, सिज्जापरीसहे ११, अक्कोसपरीसहे १२, वहपरीसहे
१३, जायणापरीसहे १४, अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तणफासपरीसहे १७, जछपरी-
सहे १८, सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९, पण्णापरीसहे २०, अण्णाणपरीसहे २१, दंसणपरीसहे २२
। १ । दिट्ठिवायस्स णं बावीसं सुत्ताइं छिन्नछेयणइयाइं ससमथसुत्तपरिवाडीए । २ । बावीसं
सुत्ताइं अछिन्नछेयणइयाइं आजीवियसुत्तपरिवाडीए । ३ । बावीसं सुत्ताइं तिकणइयाइं तेरासिय-
सुत्तपरिवाडीए । ४ । बावीसं सुत्ताइं चउक्कणइयाइं ससमथसुत्तपरिवाडीए । ५ । बावीसविह
पोगलपरिणामे पन्नत्ते, तं जहा—कालवणणपरिणामे १, नीलवणणपरिणामे २, लोहियवणणप-

रिणामे ३, हालिद्ववणपरिणामे ४, सुक्लिद्ववणपरिणामे ५, सुब्भिगंधपरिणामे ६, दुब्भिगंध-
परिणामे ७, तित्तरसपरिणामे ८, कडुयसपरिणामे ९, कसायसपरिणामे १०, अंबिलरसपरिणामे
११, मधुरसपरिणामे १२, कक्खडफासपरिणामे १३, मउयफासपरिणामे १४, गुरुफासपरिणामे
१५, लहुफासपरिणामे १६, सीतफासपरिणामे १७, उस्सिणफासपरिणामे १८, णिद्धफासपरिणामे
१९, लुक्खफासपरिणामे २०, अगुरुलहुफासपरिणामे २१, गुरुलहुफासपरिणामे २२ । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । छट्ठीए पुढवीए (नेरइयाणं) उक्कोसेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । अहेसत्त-
माए पुढवीए [अत्थेगइयाणं] नेरइयाणं जहण्णेणं बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु
अत्थेगइयाणं देवाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । अच्चुते कप्पे देवाणं (उक्कोसेणं)
बावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ । हेट्ठिमहेट्ठिमगेवज्जगाणं देवाणं जहण्णेणं बावीसं सागरो-

વમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૭ । જે દેવા મહિયં વિસૂહિયં વિમલં પમાસં વળમાલં અચ્ચુતવહિસંગં વિમાણં દેવત્તાણ્ણ ઉવવળ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉદ્ધોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૮ ॥

તે ણં દેવા બાવીસાણ્ણ અદ્ધમાસણ્ણં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા । ૧ । તેસિ ણં દેવાણં બાવીસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટુ સમુપ્પજ્જઇ । ૨ । સંતેગઇયા મવાસિદ્ધિયા જીવા જે બાવીસં(સાણ્ણ) મવગ્ગહળેહિં સિઙ્ગિસ્સંતિ બુઙ્ગિસ્સંતિ મુઙ્ગિસ્સંતિ પરિનિવાદિસ્સંતિ સવ્વદુક્ખાણમતં કરિસ્સંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૨ ॥

મૂલાર્થ:—બાવીશ પરીષદો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ક્ષુધા પરીષદ ૧, પિપાસા પરીષદ ૨, શીત પરીષદ ૩, ઉષ્ણ પરીષદ ૪, દંશમશક પરીષદ ૫, અચેલ પરીષદ ૬, અરતિ પરીષદ ૭, સ્ત્રી પરીષદ ૮, ચર્યા પરીષદ ૯, નૈયેધિકી પરીષદ ૧૦, શય્યા પરીષદ ૧૧, આક્રોશ પરીષદ ૧૨, વધ પરીષદ ૧૩, યાચના પરીષદ ૧૪, અલામ પરીષદ ૧૫, રોગ પરીષદ ૧૬, તુળસ્પર્શ પરીષદ ૧૭, જલ્હ પરીષદ ૧૮, સત્કારપુરસ્કાર પરીષદ ૧૯, પ્રજ્ઞા પરીષદ ૨૦, અજ્ઞાન પરીષદ ૨૧, તથા દર્શન પરીષદ ૨૨ (૧) । દષ્ટિવાદ નામના બારમા અંગમાં બાવીશ સૂત્રો છિન્નચેદ નયવાલાં ઇટલે એક સૂત્ર તથા તેનો અર્થ ચીજા સૂત્ર તથા તેના અર્થની અપેક્ષા કરનાર ન હોય એવા છે, અને તે સ્વસમય (જૈનમત) ના આશ્રયવાલી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૨) । તથા બાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નચેદ નયવાલાં છે તે આજીવિક મતના આશ્રયવાલી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે

(૩) । તથા વાવીશ સૂત્રો ત્રિક (ત્રણ) નયવાળાં છે તે ત્રૈશિક મતના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૪) । તથા વાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાળાં છે તે સ્વસમયના આશ્રયવાળી સૂત્રોની પરિપાટિને વિષે રહેલાં છે (૫) । તથા પુદ્ગલોનો પરિણામ વાવીશ પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે-કૃણ વર્ણના પરિણામવાળા (પુદ્ગલો) ૧, નીલવર્ણના પરિણામવાળા ૨, લોહિત વર્ણના પરિણામવાળા ૩, હાલિદ્ર (હલદર જેવા પીત) વર્ણના પરિણામવાળા ૪, શુક્લવર્ણના પરિણામવાળા ૫, સુરભિંગ્ધના પરિણામવાળા ૬, દુરભિંગ્ધના પરિણામવાળા ૭, તિત્ત રસના પરિણામવાળા ૮, કટુક રસના પરિણામવાળા ૯, કષાય (તુરા) રસના પરિણામવાળા ૧૦, અંબિલ (સ્વાટા) રસના પરિણામવાળા ૧૧, મધુર રસના પરિણામવાળા ૧૨, કર્કશ (કઠણ) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૩, મૃદુ (કોમલ) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૪, ગુરુ (ભારે) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૫, લઘુ (હલ્કા) સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૬, શીત સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૭, ઉષ્ણ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૮, સ્નિગ્ધ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૧૯, રુક્ષસ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૦, અગુરુલઘુ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૧ અને ગુરુલઘુ સ્પર્શના પરિણામવાળા ૨૨. (૬) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની વાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । છઠ્ઠી નરકપૃથ્વીને વિષે નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૨) । નીચેની સાતમી પૃથ્વીને વિષે [કેટલાક] નારકીઓની જઘન્ય સ્થિતિ વાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની વાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલપને વિષે કેટલાક દેવોની વાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । અચ્યુત

કલ્પને વિષે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । નવ ગ્રૈવેયકમાં સૌની નીચેના પ્રથમ હેઠ્ઠિમ હેઠ્ઠિમ નામવાળા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૭) । જે દેવો મહિત, વિશ્રુત, વિમલ, પ્રભાસ, વનમાલ અને અચ્યુતાવતંસક નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૮) ॥

તે દેવો બાવીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દૃષ્ટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને બાવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ બાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પારિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—બાવીશમા સ્થાનનો અર્થ પ્રસિદ્ધ જ છે. વિશેષ એ છે કે—સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં છ સૂત્રો આપેલાં છે. તેમાં માર્ગથી અટક ન થવા માટે અને કર્મની નિર્જરા કરવા માટે જે અત્યંત સહન કરાય તે પરીપહ કહેવાય છે, તે પરીપહો બાવીશ છે. તેમાં ‘ દિગ્ગિંછ ત્તિ ’—બુધુશા (હુધા) તે રૂપી જે પરીપહ તે દિગ્ગિંછા પરીપહ કહેવાય છે, તેની મર્યાદા ઉહંધન કર્યા વિના જે સહન કરવું તે પરીપહ કહેવાય છે, તે રીતે વીજે ઠેકાણે પળ જાણવું ૧, તથા પિપાસા દૃષ્ટલે તૃષા ૨, શીત અને ઉષ્ણ એ બે પ્રસિદ્ધ છે ૩-૪, તથા દંશ (ડાંસ) અને મંશક (મચ્છર) એ બે ચતુર્સિદ્ધિય છે; તેમાં દંશ એ મોટા હોય છે અને મશક નાના હોય છે દૃષ્ટલો તે બન્નેમાં વિશેષ છે. અથવા દંશ દૃષ્ટલે મશ્વળ (કરડવું) તે છે પ્રધાન-મુખ્ય જેને એવા જે મશક તે દંશમશક કહેવાય છે. આ કહેવાથી જૂ, માંકડ, મંકોડા, માસી વિગેરે ઉપલક્ષણથી જાણવા ૫,

તથા ચેલ એટલે બહુ મૂલ્યવાળા, નવા, નિર્મલ અને સારા પ્રમાણવાળા વસ્ત્ર ન હોય અથવા સર્વ વસ્ત્રનો જ અભાવ હોય તો પણ તે સહન કરવો તે અચેલ પરીપહ કહેવાય છે ૬, અરતિ એટલે મનનો વિકાર (અપ્રીતિ) ૭, સ્ત્રીનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે ૮, ચર્ચા એટલે ગ્રામાદિકને વિષે અનિયમિત વિહાર કરવો તે ૯, નૈપેથિકી એટલે ઉપદ્રવવાળી અથવા ઉપદ્રવ રહિત સ્વાધ્યાયની ભૂમિ ૧૦, શય્યા એટલે સારી અથવા નરસી વસતિ (ઉપાશ્રય) અથવા સંસ્તારક (સંથારો) ૧૧, આક્રોશ એટલે સ્વરાગ વચન ૧૨, વધ એટલે લાકડી વિગેરે વડે મારવું તે ૧૩, યાચના એટલે ભિક્ષા અથવા તથાગ્રહારના પ્રયોજન સમયે માગવું તે ૧૪, અલાભ અને રોગ એ બે પ્રસિદ્ધ છે ૧૫-૧૬, તુળસ્પર્શ એટલે સંસ્તારક ન હોય ત્યારે તુળ ઉપર શયન કરનારને તે તુળ(ની અળી) વાગે તે ૧૭, જહ્નુ એટલે શરીર અને વસ્ત્રાદિકનો મેલ ૧૮, સત્કારપુરસ્કાર એટલે વસ્ત્રાદિકવડે પૂજા થવી તે સત્કાર અને ગૃહસ્થવડે હાથ થવું વિગેરે વિનય કરાય તે પુરસ્કાર, અથવા સત્કારવડે સન્માન કરવું તે ૧૯, તથા જ્ઞાન એટલે સામાન્યે કરીને મતિજ્ઞાનાદિક, કોઈ ઠેકાણે અજ્ઞાન એવો પાઠ સંભળાય છે ૨૦, તથા દર્શન એટલે સમક્ષિત દર્શન, તેનું સહન કરવું એટલે ક્રિયાવાદી વિગેરેના વિચિત્ર મત શ્રવણ કર્યા છતાં પણ નિશ્ચલ ચિત્તપણાઈ કરીને સમક્ષિતને દૃઢ રીતે ધારણ કરી રાખવું તે ૨૧, તથા પ્રજ્ઞા એટલે પોતાની મેલે વિચાર કરવાપૂર્વક વસ્તુને જણાવનાર મતિજ્ઞાનનો કોઈક વિશેષ પ્રકાર ૨૨ (૧) ॥

દષ્ટિવાદ એટલે ચારણું અંગ. તે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, પ્રથમાનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫ એ ભેદોઈ કરીને પાંચ પ્રકારે છે. તેમાં દષ્ટિવાદનાં બીજા પ્રસ્થાનમાં બાવીશ સૂત્રો છે. તેમાં સર્વ દ્રવ્ય, પર્યાય અને નય વિગેરેના અર્થને

सूचन करनार होवाथी सूत्र कहेवाय छे. ' छिन्नच्छेयणइयाइं ति '—अहीं जे नय छेदवडे करीने छिन्न सूत्रने इच्छे छे, एटले के जेम " धम्मो मंगलसुद्धिं " इत्यादि (कोइ एक) श्लोक सूत्र अने अर्थथकी छेदनयमां रह्यो सत्तो बीजा, वीजा विगेरे श्लोकनी अपेक्षा करतो न होय, आची रीतना जे सूत्रो छिन्नच्छेदनयवाळां होय ते छिन्नच्छेदनयिक कहेवाय छे. आवां सूत्रो स्वसमय एटले जिनमतने आश्रय करनारी जे सूत्रोनी परिपाटि एटले पद्धति, तेने विपे अथवा तेणे करीने होय छे (२) तथा ' अच्छिन्नच्छेयनइयाइं ति '—अहीं जे नय अच्छिन्न सूत्रने छेदवडे इच्छे छे; ते अच्छिन्नच्छेदनय कहेवाय छे जेमके ' धम्मो मंगलसुद्धिं ' इत्यादिक श्लोक अर्थथकी बीजा, वीजा आदि श्लोकनी अपेक्षा करतो होय तेवी रीतनां जे सूत्रो अच्छिन्नच्छेदनयवाळां होय ते अच्छिन्नच्छेदनयिक कहेवाय छे. आवां सूत्रो आजीविक सूत्रनी परिपाटिने विपे एटले गोशालकना मतना कहेलां सूत्रोनी पद्धतिने विपे अथवा ते पद्धतिए करीने होय छे, अर्थात् आ सूत्रो अक्षरनी रचनावडे जुदा रहेला होय छे एटले के अक्षरोनी रचना जुदी जुदी होय छे तो पण अर्थथकी परस्परनी अपेक्षा राखनारां होय छे (३) तथा ' तिकणइयाइं ति '—जे सूत्रो व्रण नयना अभिप्रायथी चिंत-वाय ते नयविक्रवंति एटले त्रिकनयिकानि (व्रण नयवाळां) कहेवाय छे. ' त्रैराशिकसूत्रपरिपाट्या '—अहीं त्रैराशिक एटले गोशालकना मतने अनुसरनारा कहेवाय छे, केमके तेओ सर्व वस्तु व्रण स्वरूपवाळी इच्छे छे, ते आ प्रमाणे—

१ छिन्न एटले कोई पण एक छुडं सूत्र एटले कोइनी साथे संबध नहीं राखनारं सूत्र के जे छेद नयने एटले एक ज द्वा नयने इच्छतुं होय ते सूत्र छिन्नच्छेदनयवाळुं कहेवाय छे अर्थात् बीजा कोइनी अपेक्षा नहीं राखनार स्वतंत्र सूत्रो.

જીવ, અજીવ અને જીવાજીવ. તથા લોક, અલોક અને લોકાલોક વિગેરે. નયનો વિચાર કરીએ તો પળ તેઓ ત્રણ પ્રકારના નયને ઇચ્છે છે, તે આ પ્રમાણે—દ્રવ્યાસ્તિક નય, પર્યાયાસ્તિક નય અને ઉભયાસ્તિક નય. આ જ ત્રણ નયને આશ્રીને ત્રિકનયિક એમ કહ્યું છે (૪) । તથા ‘ ચતુક્કનહયાદંતિ ’—જે સૂત્રો ચાર નયના અભિપ્રાયથી ચિંતવાય તે ચતુષ્કનયિક કહેવાય છે. ચાર નય આ પ્રમાણે—નૈગમનય કે પ્રકારે—સામાન્યગ્રાહી અને વિશેષગ્રાહી. તેમાં જે સામાન્યગ્રાહી છે તે સંગ્રહ (નય)ને વિષે અંતર્ભાવ (સમાવેશ) પામે છે અને જે વિશેષગ્રાહી છે તે વ્યવહાર (નય) ને વિષે અંતર્ભાવ પામે છે. આ પ્રમાણે સંગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋજુસૂત્ર એ ત્રણ અને શબ્દાદિ ત્રણ મહીને એક જ એમ ચાર નય જાણવા. સ્વસમય વિગેરેનો અર્થ પ્રથમની જેમ જાણવો (૫) । તથા પુદ્ગલ એટલે પરમાણુ વિગેરેનો જે પરિણામ એટલે ધર્મ તે પુદ્ગલપરિણામ કહેવાય છે. તે પાંચ વર્ણ, કે ગંધ, કે રસ અને આઠ સ્પર્શના ભેદો મહીને વીશ પ્રકારે થાય છે તથા તેમાં ગુરુલઘુ અને અગુરુલઘુ એ બે નાંખવાથી ચાવીશ થાય છે. તેમાં વાયુ વિગેરે જે તિર્હુ ગમન કરનાર હોય તે દ્રવ્ય ગુરુલઘુ કહેવાય છે અને જે સિદ્ધિક્ષેત્ર તથા ઘંટાને આકારે રહેલ જ્યોત્તિષ્કના વિમાન વિગેરે સ્થિર દ્રવ્ય છે તે અગુરુલઘુ કહેવાય છે (૬) ॥

તથા મહિત વિગેરે છ વિમાનનાં નામો આપેલાં છે (૮) ॥ સૂત્ર-૨૨ ॥

હવે ત્રેવીશ સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—તેવીસં સુયગડ્ઝયણા પન્નત્તા, તં જહા-સમણ ૧, વેતાલિણ ૨, ઉવસગ્ગપરિણા ૩,

श्रीपरिणाम ४, नरयविभक्ती ५, महावीरथुई ६, कुसीलपरिभासिए ७, विरिए ८, धम्म ९, समाही
१०, मग्गे ११, समोसरणे १२, आहत्ताहि १३, गंथे १४, जमईए १५, गाथा १६, पुंडरीए १७,
किरियाठाणा १८, आहारपरिणामा १९, [अ]प्यच्चक्खाणकिरिआ २०, अणगारसुयं २१, अहइज्जं
२२, णालंदइज्जं २३ । १ । जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसप्पिणीए तेवीसाए जिणानं
सूरुगमणमुहुत्तांसि केवलवरनाणदंसणे समुप्पणो । २ । जंबुद्वीवे णं दीवे इमीसे णं ओसप्पिणीए
तेवीसं तित्थकरा पुव्वभवे एक्कारसंगिणो होत्था, तं जहा-अजित संभव अभिणंदण सुमई जाव
पासो वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा चोदसपुद्दी होत्था । ३ । जंबुद्वीवे णं दीवे इमीसे ओसप्पिणीए
तेवीसं तित्थंकरा पुव्वभवे मंडलिरायाणो होत्था, तं जहा-अजित संभव अभिणंदण जाव पासो
वद्धमाणो य, उसभे णं अरहा कोसलिए पुव्वभवे चक्खवद्दी होत्था । ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । अहे सत्तमाए णं पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।

असुरकुमाराणं देवाणं अर्थेगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणाणं देवाणं अर्थेगइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । हेट्टिममज्झिमगेविज्जाणं देवाणं जहण्णेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्टिमहेट्टिमगेवेज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं तेवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा तेवीसाए अद्धमासाणं (मासेहिं) आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीस-
संति वा । १ । तेसि णं देवाणं तेवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्टे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइआ
भवसिद्धिया जीवा जे तेवीसाए भवगहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति
सवदुक्खवाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्—२३ ॥

मूलार्थः—सूत्रकृतांग(सुयगडांग)ना त्रेवीश अध्ययनो कहां छे, ते आ प्रमाणे—समय १, वैतालिक २, उप-
सर्गपरिज्ञा ३, स्त्रीपरिज्ञा ४, नरकविभक्ति ५, महावीरस्तुति ६, कुशीलपरिभाषित ७, वीर्य ८, धर्म ९, समाधि १०-
मार्ग ११, समवसरण १२, याथातथ्य १३, ग्रंथ १४, यमक १५, गाथा १६, पुंडरीक १७, क्रियास्थान १८, आहार-
परिज्ञा १९, [अ] प्रत्याख्यान क्रिया २०, अनगारश्रुत २१, आर्द्रकुमार २२ अने नालंदिय २३ (१) । आ जंबूद्वीप

નામના દ્વીપને વિષે ભરતક્ષેત્રને વિષે આ અવસર્પિणीમાં ત્રેવીશ જિનેશ્વરોને સુર્યોદયને સમયે શ્રેષ્ઠ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયા હતા (૨) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (ભરતક્ષેત્રને વિષે) આ અવસર્પિणीના ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવમાં અગ્યાર અંગને જાળનારા હતા, તે આ પ્રમાણે—અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદનસ્વામી, સુમતિસ્વામી વિગેરેને લઈને યાવત્ પાર્શ્વનાથસ્વામી અને વર્ધમાનસ્વામી, માત્ર એક કૌશલ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઋષભદેવ અરિહંત ચૌદ પૂર્વને જાળનાર હતા (૩) । આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે (ભરતક્ષેત્રને વિષે) આ અવસર્પિणीમાં ત્રેવીશ તીર્થકરો પૂર્વભવે માંડલિક રાજાઓ હતા, તે આ પ્રમાણે—અજિતનાથ, સંભવનાથ, અભિનંદન વિગેરે યાવત્ પાર્શ્વનાથ અને વર્ધમાનસ્વામી, માત્ર એક કૌશલિક ઋષભદેવ સ્વામી પૂર્વભવમાં ચક્રવર્તી હતા (૪) ॥

આ રત્નગ્રંથ પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) નીચે સાતમી નરક પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રેવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ર્શાન દેવલોકમાં કેટલાક દેવોની ત્રેવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । હેષ્ઠિમમજ્જિમ નામના બીજા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો હેષ્ઠિમહેષ્ઠિમ નામના પહેલા ગ્રૈવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ ત્રેવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ।

તે દેવો ત્રેવીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાર્દીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ત્રેવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ત્રેવીશ

ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—ત્રેવીશું સ્થાનક સુગમ જ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં ચાર સૂત્રો આપેલાં છે. તેમાં સૂત્ર-કૃતાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોલ અધ્યયનો છે અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનો છે. (કુલ ૨૩ છે.) તેમનો અન્વર્થ (સાર્થક અર્થ) તેમના નામ ઉપરથી જ જાણી શકાય તેવો છે (૧) ॥ इति सूत्र-२३ ॥

હવે ત્રેવીશ સ્થાનક કહે છે—

મૂ०—ચતુર્વીસં દેવાહિદેવા પન્નત્તા, તં જહા-ઉસમ ૧, અજિત ૨, સંભવ ૩, અભિનંદણ ૪, સુમદ્ ૫, પડમપ્પહ ૬, સુપાસ ૭, ચંદપ્પહ ૮, સુવિધિ ૯, સીઅલ ૧૦, સિજંસ ૧૧, વાસુપુજ ૧૨, વિમલ ૧૩, અણંત ૧૪, ધમ્મ ૧૫, સંતિ ૧૬, કુંથુ ૧૭, અર ૧૮, મહ્લી ૧૯, મુણિસુવ્વય ૨૦, નમિ ૨૧, નેમી ૨૨, પાસ ૨૩, વહ્મમાણા ૨૪ । ૧ । તુહ્મહિમંવંતસિહરીણં વાસહરપ્પયાણં જીવાઓ ચતુર્વીસં ચતુર્વીસં જોયણસહસ્સાઈ ણવવત્તીસે જોયણસણ્ણં અટ્ટત્તીસદ્ધમાગં જોયણસ્સ કિંચિ વિસેસાહિઆઓ આયામેણં પન્નત્તા । ૨ । ચતુર્વીસં દેવઠાણા સંદ્દયા પન્નત્તા, સેસા અહમિંદા અનિંદા અપુરોહિઆ । ૩ । ઉત્તરાયણગતે ણં સૂરિણ્ણં ચતુર્વીસંગુલિણ્ણં પોરિસીહ્ણાયં ણિઠ્ઠવત્તદ્દત્તા ણં

णिअद्वति । ४ । गंगासिंधूओ णं महाणदीओ पवाहे सातिरेगे णं चउवीसं कोसे वित्थारेणं पन्नत्ता ।
 ५ । रत्तारत्तवतीओ णं महाणदीओ पवाहे सातिरेगे चउवीसं कोसे वित्थारेणं पन्नत्ता । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
 असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु
 कप्पेसु अत्थेगइयाणं देवाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । हेट्टिमउवरिमगेविज्जाणं
 देवाणं जहण्णेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्टिममज्झिमगेवेज्जयविमा-
 णेसु देवत्ताए उववणा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं चउवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा चउवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा
 । १ । तेसि णं देवाणं चउवीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्झइ । २ । संतेगइआ भवसि-
 द्विया जीवा जे चउवीसाए भवगहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइस्संति

સવવદુઃસ્વાણમંતં કરિસ્સંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૪ ॥

મૂલાર્થઃ—ચોવીશ દેવાધિદેવો (તીર્થકરો) કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઋષભ ૧, અજિત ૨, સંમત ૩, અભિનંદન ૪, સુમતિ ૫, પદ્મપ્રભ ૬, સુપાર્શ્વ ૭, ચંદ્રપ્રભ ૮, સુવિધિ ૯, શીતલ ૧૦, શ્રેયાંસ ૧૧, વાસુપૂજ્ય ૧૨, વિમલ ૧૩, અનંત ૧૪, ધર્મ ૧૫, શાંતિ ૧૬, કુંથુ ૧૭, અર ૧૮, મહી ૧૯, મુનિસુત્રત ૨૦, નમિ ૨૧, નેમિ ૨૨, પાર્શ્વ ૨૩ અને વર્ધમાન ૨૪ (૧) । છુછહિમવંત અને શિખરી એ બે વર્ષધર પર્વતોની જીવા લંબાઈમાં ચોવીશ હજાર નવ સો ને વત્રીશ યોજન તથા એક યોજનનો આડત્રીશમો ભાગ કાંઈક અધિક કહી છે (૨) । દેવોના ચોવીશ સ્થાનો ઇંદ્ર સહિત કહેલા છે, વાકીના સ્થાનો અહમિંદ્રવાલા, ઇંદ્ર રહિત અને પુરોહિત (વિગેરે) રહિત કહેલા છે (૩) । ઉત્તરાયણમાં રહેલો સૂર્ય ચોવીશ અંગુલ પ્રમાણ પોરસીની છાયાને કરીને પાછો વળે છે (૪) । ગંગા અને સિંધુ નામની મોટી નદીઓ પ્રવાહને સ્થાને કાંઈક અધિક ચોવીશ કોશ (ગાડ) વિસ્તારમાં કહી છે (૫) । રક્તા અને રક્તવતી નામની મોટી નદીઓ પ્રવાહને સ્થાને કાંઈક અધિક ચોવીશ કોશ (ગાડ) વિસ્તારમાં કહી છે (૬) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ચોવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કેટલાક દેવોની ચોવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । હેઢિમઉવરિમ નામના ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો

હેદ્વિમમલ્લિમ નામના વીજા ગ્રૈવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચોવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ચોવીશ અર્ધમાસે (પચવાહીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ચોવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ચોવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—આ ચોવીશ સ્થાનકને વિષે સ્થિતિની પહેલાં છ સૂત્રો કહેલાં છે, અને તે સુગમ પળ છે, વિશેષ એ છે કે ઇન્દ્રાદિક દેવોની મધ્યે જે પૂજ્યપણને લીધે અધિક હોય તે દેવાધિદેવ કહેવાય છે (૧) । તથા ‘ જીવાઓ તિ ’ જંબૂદ્વીપરૂપી વૃત્ત (ગોળ) ક્ષેત્રને મધ્યે જે વર્ષો (ક્ષેત્રો) અને વર્ષધરો (પર્વતો) રહેલા હોય તેની સીધી સીમાનું નામ જીવા કહેવાય છે. ધનુષ ઉપર પ્રત્યંબા ચઢાવેલી હોય તે જીવાની સદૃશ આ પળ હોવાથી જીવા કહેવાય છે. તેમાં બુદ્ધિમંત્ર અને શિખરી એ બે પર્વતની જીવાનું પ્રમાણ ૨૪૯૩૨ યોજન અને એક યોજનનો આડત્રીશમો ભાગ કાંઈક અધિક છે. આ પ્રમાણને માટે ગાથા કહી છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. “ ચોવીશ હજાર નવ સો ને વત્રીશ યોજન તથા અર્ધી કલા એટલી લાંબી ક્ષુદ્રહિમંત્રની જીવા છે. ” અર્ધી અર્ધી કલા એટલે ઓગણીશીયા ભાગનો અર્ધભાગ, તે આડત્રીશમો ભાગ જ કહેવાય છે (૨) । દેવના સ્થાનો એટલે મેદો ચોવીશ આ પ્રમાણે—ભવનપતિના દશ, વ્યંતરના આઠ, જ્યોતિષ્કના પાંચ અને કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોનું એક સ્થાન, એ સર્વ મલીને ચોવીશ થયા. આ ચોવીશ સ્થાનો ઇન્દ્ર સહિત એટલે ચમરેન્દ્ર વિગેરેવડે અધિષ્ઠિત

છે, બાકીના એટલે નવ ગ્રેવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવો તે અહર્મિદ્ર કહેવાય છે. તેઓ પોતે જ ઇંદ્ર છે, તેને માથે ઇંદ્ર નથી. તેમના સ્થાનો તે અહર્મિદ્ર સ્થાનો છે અર્થાત્ તે દરેક દેવો પોતાના આત્માને ઇંદ્ર માનનારા છે. તેથી કરીને જ તે સ્થાનો ઇંદ્ર રહિત એટલે નાયક રહિત છે, તથા શાંતિકર્મને કરનારા પુરોહિત રહિત છે, ઉપલક્ષણથી સેવકજનો (આભિયોગિક દેવો) વિગેરે કાંઈપણ નથી. એમ જાણવું (૩) । તથા ઉત્તરાયણમાં રહેલો એટલે કર્ક સંક્રાંતિને દિવસે સર્વ આમ્બંતર મંડલમાં રહેલો સૂર્ય એક હસ્તપ્રમાણ શંકુની ચોવીશ અંગુલપ્રમાણ પોરિસીની છાયાને કરીને પાછો ફરે છે એટલે સર્વ આમ્બંતર મંડલથી નીકળીને બીજા મંડલમાં આવે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ આપાઢ માસમાં વે પગલાની છાયા, (પોરિસી કહેવાય છે). ” इत्यादि. (૪) । ‘ પવહે ’—જે સ્થાનથી નદી વહેવા લાગે છે, તે પ્રવાહ અહીં પદ્મદ્રહથકી તેના તોરણવડે કરીને તેની નીચે થઈને તેનો નિર્ગમ સંભવે છે. પરંતુ અન્ય સ્થળે પ્રવહ શબ્દ કરીને જે મકરના મુખની પ્રનાલમાંથી નીકળવું થાય છે તે અથવા પ્રપાતકુંડમાંથી જે નીકળવું થાય છે, તે પ્રવાહ કહેલ છે તે અહીં કહેવાને ઇચ્છ્યો નથી. કેમ કે જંબૂદ્વીપ-પ્રક્ષસિમાં અને અહીંઆં પણ આગલ પચીશ કોશના પ્રમાણવાલો ગંગાદિક નદીઓનો પ્રવાહ કહેલો છે. (૫-૬) ॥ સૂત્ર-૨૪ ॥

હવે પચીશમું સ્થાનક કહે છે.—

મૂ૦—પુરિમપચ્છિમગાણં તિત્થગરાણં પંચજામસ્સ પળવીસં ભાવણાઓ પળણત્તા, તં જહા—
 ઈરિયાસમિદ્દં, મળગુત્તી, વયગુત્તી, આલોયભાયણભોયણં, આદાણમંડમત્તનિવલેવણાસમિદ્દં ૫,

अणुवीतिभासणया, कोहविवेगे, लोभविवेगे, भयविवेगे, हासविवेगे ५, उग्गह अणुणवणया, उग्गहसीमजाणया, सयमेव उग्गहं अणुगिणहणया, साहम्मियउग्गहं अणुणविय परिभुंजणया, साहारणभत्तपाणं अणुणविय पडिभुंजणया ५, इत्थीपसुपंडगसंसत्तगसयणासणवज्जणया, इत्थी-
 कहविवज्जणया, इत्थीणं इंदियाणमालोयणवज्जणया, पुवरयपुव्वकीलिआणं अणुसरणया, पणी-
 ताहारविवज्जणया ५, सोइंदियरागोवरई, चक्खिंदियरागोवरई, घाणिंदियरागोवरई, जिब्भिंदिय-
 रागोवरई, फासिंदियरागोवरई ५ । १ । मल्ली णं अरहा पणवीसं धणु उहुं उच्चत्तेणं होत्था । २ ।
 सब्बे वि दीहेवेयड्डपवया पणवीसं जोयणाणि उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ता पणवीसं गाऊआणि
 उव्विद्धेणं पन्नत्ता । ३ । दोच्चाए णं पुढवीए पणवीसं णिरयावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ४ । आया-
 रस्स णं भगवओ सचूलिआयस्स पणवीसं अज्झयणा पन्नत्ता, तं जहा—सत्थपरिण्णा १ लोगवि-
 जओ २ सीओसणीअ ३ सम्मत्तं ४ । आवंति ५ धुय ६ विमोह ७ उवहाणसुयं ८ महपरिण्णा ९
 ॥ १ ॥ पिंडेसण १० सिज्जि ११ रिआ १२ भासज्झयणा १३ य वत्थ १४ पाएसा १५ । उग्गहप-

डिमा १६ सत्तिक्कसत्तया २३ भावण २४ विमुत्ती २५ ॥ २ ॥ निसीहज्झयणं पणवीसइमं । ५ ।
 मिच्छादिट्ठिविगल्लिदिए णं अपज्जत्तए णं संकिलिट्ठपरिणामे णामस्स कम्मस्स पणवीसं उत्तरप-
 यडीओ णिवंधति-तिरियगतिनामं १ विगल्लिदियजातिनामं २ ओरालियसरीरणामं ३ तेअगसरी-
 रणामं ४ कम्मणसरीरणामं ५ हुंडगसंठाणनामं ६ ओरालिअसरीरंगोवंगणामं, ७ छेवट्टुसंधयणनामं
 ८ वणणनामं ९ गंधणामं १० रसणामं ११ फासणामं १२ तिरिआणुपुठ्विनामं १३ अगुरुलहुनामं
 १४ उवघायनामं १५ तसनामं १६ बादरणामं १७ अपज्जत्तयणामं १८ पत्तेयसरीरणामं १९ अथि-
 रणामं २० असुभणामं २१ दुभगणामं २२ अणादेज्जनामं २३ अजसोकित्तिनामं २४ निम्माण-
 नामं २५ । ६ । गंगासिंधूओ णं महाणदीओ पणवीसं गाऊयाणि पुहुत्तेणं दुहओ घडमुहपवित्ति-
 ण्णं मुत्तावलिहारसंठिण्णं पवातेण पंडति । ७ । रत्तारत्तवईओ णं महाणदीओ पणवीसं गाऊ-
 याणि पुहुत्तेणं (दुहओ) मकर (घड) मुहपवित्तिण्णं मुत्तावलिहारसंठिण्णं पवातेण पंडति
 । ८ । लोगबिंदुसारस्स पणवीसं वत्थू पन्नत्ता ॥ ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइआणं नेरइयाणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पणत्ता । २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहस्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । मज्झिमहेट्ठिमगेवेज्जाणं देवाणं जहणणेणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा हेट्ठिमउवरिसगेवेज्जगविमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं पणवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा पणवीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा । १ । तेसि णं देवाणं पणवीसं वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवसिद्धिआ जीवा जे पणवीसाए भवग्गहणेहिं सिद्धिस्संति बुद्धिस्संति परिनिव्वाइस्संति सव्वदुक्खमाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्—२५ ॥

મૂલાર્થ:—પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના સમયમાં પાંચ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—ઈર્યા-સમિતિ, મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, પાત્રને વિષે જોઈને ભોજન કરવું (એષણાસમિતિ), આદાનમાંડમાત્રાનિષેષણાસમિતિ ૫,

विचारपूर्वक बोलुं, क्रोधनो त्याग, लोभनो त्याग, भयनो त्याग, हास्यनो त्याग ५, अवग्रहनी अनुज्ञा लेवी-याचना करवी, अवग्रहनी सीमा(हृद)नुं जाणवुं, पोते अवग्रहनुं अनुग्रहण करवुं, साधर्मिकना अवग्रहने तेनी आज्ञा लइने परिभोग करवो, साधारण भात-पाणीनो परिभोग गुर्वादिकनी अनुज्ञा लइने करवो ५, स्त्री, पशु के नपुंसके अधिष्ठित शयन-आसन वर्जवा, स्त्रीकथा वर्जवी, स्त्रीनी इंद्रियो(अवयवो)ने जोवातुं वर्जवुं, पूर्वना रत(मैथुन)नुं अने पूर्वनी क्रीडानुं स्मरण न करवुं, प्रणीत (रसवाळा) आहारनो त्याग करवो ५, ओत्रइंद्रियना रागनो त्याग, चक्षुइंद्रियना रागनो त्याग, घ्राणेंद्रियना रागनो त्याग, जिह्वेंद्रियना रागनो त्याग, स्पर्शेंद्रियना रागनो त्याग ५, (१) ।

श्री मल्लिनाथ अरिहंत पचीश धनुष ऊंचा हता (२) । सर्वे दीर्घ वैताढव पर्वतो पचीश योजन ऊंचा कहा छे तथा पचीश गाउ घृथ्वीमां ऊंडा कहा छे (३) । बीजी नरकपृथ्वीने विषे पचीश लाख नरकावास कहा छे (४) । चूलिका सहित आचारांग सूत्रना पचीश अध्ययनो कहां छे, ते आ प्रमाणे-शस्त्रपरिज्ञा १, लोकविजय २, शीतोष्णीय ३, सम्यक्त्व ४, आंवती ५, धृत ६, विमोक्ष ७, उपधानश्रुत ८, महापरिज्ञा ९, पिंडैषणा १०, शय्या ११, ईर्या १२, भाषाध्ययन १३, वस्त्रैषणा १४, पात्रैषणा १५, अवग्रहप्रतिमा १६, सप्तसप्तैकका २३, भावना २४ अने विभुक्ति २५, आ विभुक्ति अध्ययन निशीथ अध्ययन सहित पचीशनुं जाणवुं (५) । अपर्याप्त अवस्थावाळो अने संक्लिष्ट परिणामवाळो विकलेंद्रिय मिथ्या-दृष्टि जीव नामकर्मनी पचीश उत्तरप्रकृतिओने बांधे ते आ प्रमाणे-तिर्यग्गति नाम १, विकलेंद्रिय जाति नाम २, औदारिक शरीर नाम ३, तैजस शरीर नाम ४, कर्मण शरीर नाम ५, हुंडक संस्थान नाम ६, औदारिक शरीर अंगोपांग नाम ७,

છેવડું સંઘયણ નામ ૮, વર્ણનામ ૯, ગંધનામ ૧૦, રસનામ ૧૧, સ્પર્શનામ ૧૨, તિર્યગાનુપૂર્વી નામ ૧૩, અગુરુલઘુનામ ૧૪, ઉપધાતનામ ૧૫, ત્રસનામ ૧૬, બાદરનામ ૧૭, અપર્યાપ્તક નામ ૧૮, પ્રત્યેક શરીરનામ ૧૯, અસ્થિર નામ ૨૦, અશુભ નામ ૨૧, દુર્ભગ નામ ૨૨, અનાદેય નામ ૨૩, અયશઃકીર્તિ નામ ૨૪, નિર્માણનામ ૨૫ (૬) । ગંગા અને સિંધુ નામની મોટી નદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવડે બન્ને (પૂર્વ-પશ્ચિમ) દિશામાં (મકરની મુલાકાતિવાળા નાલવાવડે) ઘટના મુલ્લથી પડે તેમ મુક્તાવલી હારના સંસ્થાનવાળા પ્રપાતે (પ્રવાહે) કરીને પોતપોતાના કુંડમાં પડે છે (૭) । રક્તા અને રક્તવતી નામની મોટી નદીઓ પચીશ ગાડના પહોળા પ્રવાહવડે બન્ને (પૂર્વ-પશ્ચિમ) દિશામાં ઘટના મુલ્લથી પડે તેમ મુક્તાવલી હારના સંસ્થાનવાળા પ્રપાતે (પ્રવાહે) કરીને પોતપોતાના કુંડમાં પડે છે (૮) । લોકવિંદુસાર નામના ચૌદમા પૂર્વને વિષે પચીશ વસ્તુ કહી છે (૯) ॥

આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પચીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની પચીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની પચીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ईશાન દેવલોકને વિષે કેટલાક દેવોની પચીશ પલ્લોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । મહિમહેદિમ નામના ચોથા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો હેદિમઉવરિમ નામના ત્રીજા ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પચીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

ते देवो पचीश अर्धमासे (पखवाडीए) आन ले छे, प्राण ले छे, एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते देवोने पचीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भवसिद्धिक जीवो छे के जेओ पचीश भवने ग्रहण करवावडे सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वाण पामशे अर्थात् सर्व दुःखनो अंत करशे ॥ (३) ॥

टीकाथः—पचीशसुं स्थानक पण सुगम छे. विशेष ए के—अहीं स्थितिनी पहेलां नव सूत्रो छे. तेमां ' पंच-जामस्स त्ति '—पांच थामोनो एटले महाव्रतोनो समुदाय ते पंचयाम कहेवाय छे, ते पांच महाव्रतोनो ' भावणाओ त्ति '—प्राणातिपातादिकनी निवृत्तिरूप पांच महाव्रतोनो रक्षणने माटे जे भावना कराय ते भावनाओ कहेवाय छे, अने ते भावनाओ दरेक महाव्रतनी पांच पांच छे. तेमां ईर्यासमिति विगेरे पांच भावनाओ पहेला महाव्रतनी छे, तेमां चोथी भावना ' आलोकभाजनभोजन '—एटले जोवापूर्वक भाजनने विपे एटले पात्रने विपे भोजन एटले भात-पाणीनो आहार करवो ते; केम के जोया विना भाजनने विपे जो भोजन करवामां आवे तो प्राणीनी हिंसा संभवे छे तथा विचारीने बोलवुं ए विगेरे बीजा व्रतनी पांच भावनाओ छे. तेमां विवेक एटले त्याग एवो अर्थ करवानो छे तथा अवग्रहनी अनुज्ञापना (जणावबुं) विगेरे त्रीजा व्रतनी पांच भावनाओ छे, तेमां पहेली अवग्रहानुज्ञापना एटले अवग्रहनी अनुज्ञा लेवी (तेना स्वामी पासेथी अवग्रह मागी लेवो ते) १, अवग्रहनी अनुज्ञा कर्या पछी तेनी सीमा-हृदनुं जाणवुं ते बीजी भावना २, सीमा जाण्या पछी पोते ज ' उग्गहणं इति ' अवग्रहने ग्रहण करवो अर्थात् पछी स्वीकार करीने तेमां रहेवुं ए त्रीजी भावना ३, साधर्मिक एटले गीतार्थ समुदायमां विचरता संविगन साधुओनो अवग्रह के जे एक मास विगेरे

कालना प्रमाणथी पांच गाउ विगेरे प्रमाणना क्षेत्रवालो साधर्मिकनो अवग्रह होय ते ज साधर्मिकोनी अनुज्ञा लहने तेनो ज भोगवटो करवो एटले त्यां ज रहेहुं, अर्थात् साधर्मिकना क्षेत्रने विषे के वसतिने विषे तेओनी अनुज्ञा लहने ज रहेहुं ते चोथी भावना ४, तथा जे सामान्य भक्तादिक आणेहुं होय ते आचार्यादिकनी अनुज्ञा लहने वापरवुं-आहार करवो ते पांचमी भावना ५। तथा स्त्री विगेरेना संबंधवाळा आसन शयनादिकनुं वर्जवुं ते चोथा व्रतनी भावनाओ छे तेमां जे प्रणीत आहार कव्यो छे ते अति स्नेह(घी-तेल)वालो जाणवो। तथा श्रोत्र इंद्रियना रागनो त्याग करवो विगेरे पांच भावनाओ पांचमा महाव्रतनी कही छे. तेनो भावार्थ आ प्रमाणे छे-जे जीव जे पदार्थने विषे आसक्त थाय ते जीवने तेनो परिग्रह लागे छे. तेथी करीने शब्दादिकने विषे राग करनार जीवे ते शब्दादिकनो परिग्रह करेलो कहेवाय छे तेथी परिग्रहविरतिनी विराधना थइ कहेवाय छे अन्यथा एटले शब्दादिकमां राग कर्यो न होय तो ते व्रतनी आराधना थइ कहेवाय छे। आ सर्व भावनाओ वाचनांतरमां आवश्यककहने अनुसार देखाय छे एटले के आवश्यकसूत्रमां आ भावनाओ वाचनांतर तरीके कही छे (१)।

तथा 'मिच्छदिद्वीत्यादि'—मिथ्यादृष्टि जीव ज तिर्यगति विगेरे कर्मप्रकृतिने बांधे छे पण सम्यग्दृष्टि जीव बांधतो नथी; केम के ते कर्मप्रकृतिओ मिथ्यात्वना ज आश्रयवाली छे, तेथी मिथ्यादृष्टिनुं ग्रहण कर्नु छे. (ते पण) विकलें-द्रिय एटले द्वींद्रिय, त्रींद्रिय के चतुरिंद्रियमांनो कोइ एक बांधे छे. 'ण' शब्द वाक्यनी शोभा माटे लब्धो छे. (मिथ्या-दृष्टि विकलेंद्रिय छतां पण) पर्याप्तक होय तो ते बीजी कर्मप्रकृतिओने पण बांधे छे तेथी अहीं अपर्याप्तकनुं ग्रहण कर्नु छे;

કેમ કે અપર્યાપ્તક જ આ અગ્રશસ્ત પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓને બાંધે છે. આવો જીવ પણ સંકલિષ્ટ પરિણામવાળો હોય તે જ બાંધે છે તેથી સંકલિષ્ટ પરિણામવાળો એમ કહ્યું છે, તેવા પરિણામવાળો પણ દ્વીદ્રિયાદિક અપર્યાપ્તકને યોગ્ય જ (કર્મ) બાંધે છે. તેમાં એટલે પચીશ કર્મપ્રકૃતિઓ જે ગણાવી છે તેમાં 'વિગલિંદિયજાહનામં' એમ જે લખ્યું છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો—કોઈક વસ્તુ દ્વીદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ, કોઈક વસ્તુ ત્રીદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ, એ જ પ્રમાણે અન્યથા પણ એટલે કોઈક વસ્તુ ચતુરિદ્રિય જાતિ સાથે પચીશ પ્રકૃતિઓ જાણવી. (અર્થાત્ વિકલેંદ્રિય જાતિમાંથી બે, ત્રણ કે ચાર દ્વીદ્રિયમાંથી એકને બાંધે છે.) (૬)। 'ગંગા હત્યાદિ'—પચીશ ગાડના વિસ્તારવાળો જે પ્રપાત (પડવું) તે વડે કરીને એટલો અહીં અધ્યાહાર રાખવો. 'દુહઓ ત્તિ'—બન્ને દિશાને વિષે એટલે પૂર્વ દિશામાં ગંગા અને પશ્ચિમ દિશામાં સિંધુ ચાલે છે. તે બન્ને પદ્મદ્રહમાંથી નીકળી પાંચ સો યોજન સુધી પર્વત ઉપર ચાલી પછી દક્ષિણ તરફ વળે છે, ત્યાં આગલ 'ઘડમુહપવિત્તિ' એવું નામ છે. 'ઘટના મુખની જેવા પચીશ કોશ પહોળી જિહ્વાવાળા મકરના મુખરૂપી પરનાલમાંથી પ્રવર્તેલા (નીકળેલા) મોતીના હારની જેવા સંસ્થાનવાળા (આકારવાળા) પ્રપાતવડે એટલે પડતા જલના સમૂહવડે (પ્રવાહવડે) સો યોજન ઝૂંચા હિમવંત પર્વતની નીચે રહેલા પોતપોતાના પ્રપાતકુંડને વિષે પડે છે (૭)। એ જ પ્રમાણે રક્તા અને રક્તવતી નામની નદીઓ પણ જાણવી. તેમાં વિશેષ એ છે કે—શિશિરી નામના વર્ષધર (પર્વત) ઉપર રહેલા પુંડરીક નામના દ્રહમાંથી તે બન્ને નદીઓ નીકળીને પડે છે (૮)। તથા લોકવિંદુસાર એ નામનું ચૌદમું પૂર્વ છે ॥ સુત્ર-૨૫ ॥

હવે છવીસ સ્થાનક કહે છે—

मू०—छवीसं दसकप्पवहाराणं उद्देसणकाला पन्नत्ता, तं जहा-दस दसाणं छ कप्पस्स दस ववहारस्स । १ । अभवसिद्धियाणं जीवाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स छवीसं कम्मसा संतकम्मा पन्नत्ता, तं जहा-मिच्छत्तमोहणिज्जं सोलस कसाया इत्थीवेदे पुरिसवेदे नपुंसकवेदे हासं अरति रति भयं सोगं दुगंछा । २ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुरकु- माराणं देवाणं अत्थेगइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणे णं देवाणं अत्थेगइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । मज्झिममज्झिमगेवज्जयाणं देवाणं जहणणेणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा मज्झिमहेट्ठिमगेवज्जयविमाणेसु देवत्ताए उववन्ना तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं छवीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥

ते णं देवा छवीसाए अद्धमासाणं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति वा १ ।

તેસિ ણં દેવાણં છઠ્ઠીસં વાસસહસ્સેહિં આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ । ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા-
જે છઠ્ઠીસેહિં ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસ્સંતિ બુદ્ધિસ્સંતિ પરિણિવાહસ્સંતિ મુચ્ચિસ્સંતિ સવ્વદુક્ખાણ-
મંતં કરિસ્સંતિ ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨૬ ॥

મૂલાર્થ:—દશાશ્રુત, કલ્પશ્રુત અને વ્યવહારશ્રુતના મલીને છવીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—દશાશ્રુતના દશ, કલ્પસૂત્રના છ અને વ્યવહારશ્રુતના દશ (૧) અભવસિદ્ધિક્ક એટલે (કોઈ પણ ભવમાં જેની સિદ્ધિ થવાની નથી તેવા) અભવ્ય જીવોને મોહનીય કર્મની છવીસ કર્મપ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી કહી છે, તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાત્વમોહનીય ૧, સોઠ કષાય ૧૭, સ્ત્રીવેદ ૧૮, પુરુષવેદ ૧૯, નપુંસકવેદ ૨૦, હાસ્ય ૨૧, અરતિ ૨૨, રતિ, ૨૩, મય ૨૪, શોક ૨૫ અને દુગંધા (જુગુપ્સા) (રૂપ નવ નોકષાય.) ૨૬ (૨) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની છવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની છવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના કેટલાક દેવોની છવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) મહિમમહિમ નામના પાંચમા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ છવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો મહિમમહિમ

नामना चोथा त्रैवेयक विमानमां देवपणे उत्पन्न थया होय ते देवोनी उत्कृष्ट स्थिति छवीश सागरोपमनी कही छे (६) ॥
ते देवो छवीश अर्ध मासे (पखवाडीए) आन ले छे, प्राण ले छे एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते
देवोने छवीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भव्य जीवो छे के जेओ छवीश भवने
ग्रहण करवावडे सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे, परिनिर्वाण पामशे, अर्थात् सर्व दुःखनो अंत करशे (३) ॥

टीकार्थः—छवीशसुं स्थानक प्रगट ज छे. विशेष ए के—उद्देशन काल एटले जे श्रुतस्कंधमां अने जे अध्ययनमां जेटला
अध्ययनो के उद्देशा कहा होय तेमां तेटला ज उद्देशन काल एटले श्रुतना उपचाररूप उद्देशनो काल—अवसर होय छे (१) ।
तथा अभव्योने त्रण पुंज करवाना न होवाथी सम्यक्त्वमोहनीय अने मिश्रमोहनीयरूप वे प्रकृति सत्तामां होती नथी
तेथी छवीश कर्मप्रकृति होय छे (२) ॥ सूत्र २६ ॥
हवे सत्तावीशसुं स्थानक कहे छे.—

मू०—सत्तावीसं अणगारगुणा पन्नत्ता, तं जहा—पाणाइवायाओ वेरमणं १, मुसावायाओ
वेरमणं २, अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, मेहुणाओ वेरमणं ४, परिग्गहाओ वेरमणं ५, सोइंदिय-
निग्गहे ६, चर्विखदियनिग्गहे ७, घाणिंदियनिग्गहे ८, जिब्भिमदियनिग्गहे ९, फासिंदियनिग्गहे १०,
कोहविवेगे ११, माणविवेगे १२, मायाविवेगे १३, लोभविवेगे १४, भावसच्चे १५, करणसच्चे १६,

जोगसच्चे १७, खमा १८, विरागया १९, मणसमाहरणया २०, वयसमाहरणया २१, कायसमा-
हरणया २२, णाणसंपणया २३, दंसणसंपणया २४, चरित्तसंपणया २५, वेयणअहियासणया
२६, मारणांतियअहियासणया २७ । १ । जंबुद्दीवे दीवे अभिइवज्जेहिं सत्तावीसाए णक्खत्तेहिं संव-
वहारे वट्ठति । २ । एगमेगे णं णक्खत्तमासे सत्तावीसाहिं राइंदियाहिं राइंदियग्गेणं पन्नत्ते । ३ ।
सोहम्मसीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी सत्तावीसं जोयणसयाइं बाहल्लेणं पन्नत्ता । ४ । वेयगस-
म्मत्तबंधोवरयस्स णं मोहणिज्जस्स कम्मस्स सत्तावीसं उत्तरपगडीओ संतकम्मंसा पन्नत्ता । ५ ।
सावणसुद्धसत्तमीसु णं सूरिए सत्तावीसंगुलियं पोरिसिच्छायं णिवत्तइत्ता णं दिवसखेत्तं नियडेमाणे
रयणिखेत्तं अभिणिवट्ठमाणे चारं चरइ । ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं सत्तावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मसीसाणेसु

કપ્પેસુ અત્થેગદ્ધયાણં દેવાણં સત્તાવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૪ । મહ્જિમઉવરિમગેવેજ્જ-
યાણં દેવાણં જહણ્ણેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૫ । જે દેવા મહ્જિમમહ્જિમગેવે-
જ્જયવિમાણેસુ દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૬ ॥

તે ણં દેવા સત્તાવીસાએ અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા
। ૧ । તેસિ ણં દેવાણં સત્તાવીસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ । ૨ । સંતેગદ્ધયા ભવાસિદ્ધિયા
જીવા જે સત્તાવીસાએ ભવગ્ગહણેહિં સિહ્જિસસંતિ બુહ્જિસસંતિ મુચ્ચિસસંતિ પરિનિવાહસસંતિ સઘ-
દુક્ખાણમંતં કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૨૭ ॥

મૂલાર્થ:—અનગાર(સાધુ) ના સત્તાવીસ ગુણો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—ગ્રાણાતિપાતથી વિરમ્બું ૧, મુષાવાદથી વિરમ્બું,
૨, અદત્તાદાનથી વિરમ્બું ૩, મૈથુનથી વિરમ્બું ૪, પરિગ્રહથી વિરમ્બું ૫, શ્રોત્રેન્દ્રિયનો નિગ્રહ ૬, ચક્ષુન્દ્રિયનો નિગ્રહ ૭,
ધ્રાણેન્દ્રિયનો નિગ્રહ ૮, જિહ્વાન્દ્રિયનો નિગ્રહ ૯, સ્પર્શેન્દ્રિયનો નિગ્રહ ૧૦, ક્રોધનો ત્યાગ ૧૧, માનનો ત્યાગ ૧૨,
માયાનો ત્યાગ ૧૩, લોભનો ત્યાગ ૧૪, કારણસત્ય ૧૫, કરણસત્ય ૧૬, યોગસત્ય ૧૭, ક્ષમા ૧૮, વિરાગતા ૧૯, મનની
સમાહરણતા-નિરોધ ૨૦, વચનની સમાહરણતા ૨૧, કાયાની સમાહરણતા ૨૨, જ્ઞાન સહિતપણું ૨૩, દર્શન સહિતપણું

૨૪, ચારિત્ર સહિતપણું ૨૫, વેદનાનું સહન કરવાપણું ૨૬ તથા મારણાંતિક ઉપસર્ગનું સહન કરવાપણું ૨૭ (૧) ।
 જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે અભિજિત્ નક્ષત્ર સિવાય બીજા સત્તાવીશ નક્ષત્રોવડે વ્યવહાર ચાલે છે (૨) । એક એક
 નક્ષત્રમાસ રાત્રિદિવસની અપેક્ષાએ સત્તાવીશ રાત્રિદિવસે કરીને સંપૂર્ણ થાય છે (૩) । સૌધર્મ અને ईशान દેવલોકને વિષે
 વિમાનની પૃથ્વી સત્તાવીશ સો યોજન જાડી છે (૪) । વેદક સમકિતના બંધથી વિરામ પામેલા જીવને મોહનીય કર્મની
 સત્તાવીશ ઉત્તરગ્રકૃતિઓ સત્તામાં રહેલી હોય છે (૫) । શ્રાવણ શુદ્ધિ સાતમને દિવસે સૂર્ય સત્તાવીશ અંગુલ પ્રમાણ
 પોરિસીની છાયાને નીપજાવીને (કરીને) ત્યારપછી દિવસના ક્ષેત્ર (આકાશ) ને પ્રકાશની હાનિવડે હાનિ પમાડતો અને રાત્રિ-
 ક્ષેત્રને પ્રકાશની હાનિવડે વૃદ્ધિ પમાડતો (દિવસને નાનો કરતો અને રાત્રિને મોટી કરતો) સતો ચારને ચરે છે (૬) ॥

આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી
 પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની સત્તાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સત્તાવીશ
 પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ईशान કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની સત્તાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી
 છે (૪) । મહિમમહિમ નામના છઠ્ઠા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો
 મહિમમહિમ નામના પાંચમા ગ્રૈવેયકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તાવીશ સાગરોપમની
 કહી છે (૬) ॥

તે દેવો સત્તાવીશ અર્ધ માસે આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને સત્તા-

વીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ સત્તાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે. (૩) ॥

દીકાર્થ—સત્તાવીશમું સ્થાનક પણ પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે-સ્થિતિના સૂત્રોની પહેલાં છ સૂત્રો કહ્યાં છે. તેમાં અનગારના-સાધુના ચારિત્રવિશેષરૂપી જે ગુણો તે અનગાર ગુણો કહેવાય છે. તેમાં પાંચ મહાવ્રતો ૫, પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ ૧૦, ક્રોધાદિક ચારનો ત્યાગ ૧૪, વ્રણ સત્ય, તેમાં ભાવસત્ય એટલે શુદ્ધ અંતરાત્માપણું, કરણસત્ય એટલે પ્રતિલેખનાદિક ક્રિયા જે પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહી છે તે પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે ઉપયોગપૂર્વક કરવી તે અને યોગસત્ય એટલે મન વિગેરેનું સત્યપણું ૧૭, ક્ષમા—જેમાં ક્રોધ અને માનનું પ્રગટ રીતે સ્વરૂપ દેખાતું ન હોય એવા દ્રેપ નામની સર્વ પ્રકારની અપ્રીતિનો જે અભાવ તે ક્ષમા કહેવાય છે, અથવા ક્રોધ અને માનના ઉદયનો નિરોધ એટલે ક્રોધ અને માનને ઉદયમાં જ આવવા ન દેવા તે ક્ષમા કહેવાય છે. પૂર્વે (ઉપર) ક્રોધનો ત્યાગ અને માનનો ત્યાગ (નિરોધ) કહ્યો છે તે ઉદય પામેલાનો નિરોધ અને લોભનો અનુદય (તેમને ઉદયમાં આવવા ન દેવા તે). પૂર્વે માયાનો ત્યાગ અને લોભનો ત્યાગ કહ્યો છે તે ઉદય પામેલાનો નિરોધ કહ્યો છે તેથી અહીં પણ પુનરુક્ત દોષ આવતો નથી ૧૬, મન, વચન અને કાયાની સમાહરણતા અથવા પાઠાંતરમાં સમન્વાહરણતા એટલે અકુશલ એવા તે વ્રણોનો નિરોધ કરવો તે ૨૨, જ્ઞાનાદિક વ્રણની પ્રાપ્તિ ૨૫, વેદનાતિસહનતા-શીતાદિકને અત્યંત સહન કરવા તે ૨૬ તથા મારણાંતિકાતિસહનતા-કલ્યાણમિત્રની બુદ્ધિ

કરીને (ઉપસર્ગ કરનાર મારો શત્રુ નથી પરંતુ મારો કલ્યાણકારક મિત્ર છે એમ ધારીને) મરણ પર્યંતના ઉપસર્ગો સહન કરવા તે ૨૭ (૧) । ધાતક્રીંદાદિકર્માં નહીં, માત્ર જંબૂદ્વીપમાં જ અભિજિતને વર્જીને સત્તાવીશ નક્ષત્રો વડે વ્યવહાર પ્રવર્તે છે, કેમ કે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રના ચોથા પાયામાં અભિજિત નક્ષત્રનો સમાવેશ થઈ જાય છે (તેથી તેને જુદા ગણવાની જરૂર નથી) (૨) । તથા નક્ષત્રમાસ, ચંદ્રમાસ, અભિવર્ધિતમાસ, ક્રતુમાસ અને સૂર્યમાસ એમ પાંચ પ્રકારના માસ અન્ય સ્થળે કહેલા છે, તેમાં અહીં નક્ષત્રમાસ એટલે આશ્વા નક્ષત્રમંડળને (સત્તાવીશ નક્ષત્રોને) ચંદ્ર જેટલે કાળે ભોગવી લે તે લક્ષણવાળો કાળ સત્તાવીશ રાત્રિ--દિવસનો કહ્યો છે, આ કાળ ' રાત્રિદિવાગ્રેણ ' એટલે રાત્રિદિવસનાં પરિમાણની અપેક્ષા એક કહ્યો છે પરંતુ સર્વથા આટલો જ છે એમ કહ્યો નથી; કેમ કે તેથી કાંઈક અધિક છે એટલે કે એક રાત્રિદિવસના સડસઠ ભાગ કરીએ તેમાંથી એકવીશ ભાગ (સડસઠીયા એકવીશ ભાગ) અધિક છે (૩) । તથા વિમાણપુઢવી એટલે વિમાનોની પૃથિવી--ભૂમિકા (ભૂમિ) (૪) । તથા વેદકસમ્યક્ત્વવંધ--ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વના કારણભૂત શુદ્ધલિકના પુંજરૂપ જે દર્શનમોહનીયની પ્રકૃતિ તેના (સમ્યક્ત્વમોહનીયના) ઉદ્વલક એટલે વિયોગ કરનાર પ્રાણીને અઢાવીશ ઉત્તર-પ્રકૃતિવાળા મોહનીય કર્મની સત્તાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે; કેમ કે એક પ્રકૃતિનું ઉદ્વલન કર્યું છે (૫) । તથા શ્રાવણ માસની શુક્લ સપ્તમીને દિવસે સૂર્ય જે તે એક હસ્તપ્રમાણ સંકુની સત્તાવીશ આંગળપ્રમાણ પોરિસીની છાયાને એટલે પહોરની છાયાને કરીને (ત્યારપછીના દિવસોમાં) દિવસના ક્ષેત્રને એટલે સૂર્યના કિરણના પ્રકાશવાળા આકાશક્ષેત્રને ' નિર્વર્ધયન્ ' એટલે પ્રકાશની હાનિવડે હાનિને પમાડતો (અર્થાત્ દિવસને ટૂંકો કરતો) અને રાત્રિના ક્ષેત્રને એટલે

અંધકારથી વ્યાપ્ત થયેલા આકાશક્ષેત્રને ' અભિવર્ધયન્ ' એટલે પ્રકાશની હાનિવહે વૃદ્ધિ પમાડતો (અર્થાત્ રાત્રિને મોટી કરતો) સતો ચારને ચરે છે એટલે આકાશમંડળમાં અમળ કરે છે. આનો ભાવાર્થ એ છે કે-અહીં સ્થૂળ ન્યાયને આશ્રીને આષાઢ માસની પૂર્ણિમાએ ચોવીશ અંગુલપ્રમાણ પોરિસીની છાયા હોય છે. પછી સાત દિવસે એક અંગુલથી કાંઈક અધિક એટલી છાયા વધે છે, તેથી શ્રાવણ શુક્લ સપ્તમીને દિવસે કાંઈક અધિક એકવીશ દિવસ ગયા એટલે ત્રણ અંગુલ છાયા વધે છે. આ પ્રમાણે આષાઢ પૂર્ણિમાના ચોવીશ અંગુલમાં આ ત્રણ અંગુલ નાંખવાથી સત્તાવીશ અંગુલ થાય છે, પરંતુ નિશ્ચયથી કહીએ તો કર્ક સંક્રાંતિથી આરંભીને કાંઈક અધિક એવો જે એકવીશમો દિવસ આવે તે દિવસે આ કહેલી (ચોવીશ અંગુલરૂપ) પોરિસીની છાયા થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૨૭ ॥

હવે અઢાવીશમું સ્થાનક કહે છે. —

મૂ૦—અઢાવીસવિહે આચારપકપ્પે પન્નત્તે, તં જહા—માસિઆ આરોવણા ૧, સપંચરાઈમાસિઆ આરોવણા ૨, સદસરાઈમાસિઆ આરોવણા ૩, (પળરસરાયમાસિઆ આરોવણા ૪, સવીસરાઈ માસિઆ આરોવણા ૫, સપંચવીસરાઈમાસિઆ આરોવણા ૬,) एवं चेव दोमासिआ आरौवणा, सपंचराईदोमासिआ आरौवणा ६, एवं तिमासिआ आरौवणा ६, चउमासिआ आरौवणा ६, उवघाइया आरौवणा २५, अणुवघाइया आरौवणा २६, कसिणा आरौवणा २७, अकसिणा आरौ-

वणा २८, एतावता (इत्तावता व) आथारपकप्पे एताव ताव (इत्तावता व) आथरिअवे (वो)
। १ । भवसिद्धियाणं जीवाणं अत्थेगइयाणं मोहणिजस्स कम्मस्स अट्टावीसं कम्मंसा संतकम्मा
पन्नत्ता तं जहा—सम्मत्तवेअणिजं मिच्छत्तवेअणिजं सम्ममिच्छत्तवेअणिजं सोलस कसाया नव
णोकसाया । २ । आभिणिबोहियणाणे अट्टावीसइविहे पन्नत्ते, तं जहा—सोइंदियअत्थावग्गे १,
चक्खिदियअत्थावग्गे २, घाणिंदियअत्थावग्गे ३, जिब्भिदियअत्थावग्गे ४, फासिंदियअत्था-
वग्गे ५, णोइंदियअत्थावग्गे ६, सोइंदियवज्जणोग्गे ७, घाणिंदियवज्जणोग्गे ८, जिब्भिदिय-
वज्जणोग्गे ९, फासिंदियवज्जणोग्गे १०, सोतिंदियइहा ११, चक्खिदियइहा १२, घाणिंदियइहा १३,
जिब्भिदियइहा १४, फासिंदियइहा १५, णोइंदियइहा १६, सोतिंदियावाए १७, चक्खिदियावाए
१८, घाणिंदियावाए १९, जिब्भिदियावाए २०, फासिंदियावाए २१, णोइंदियावाए २२, सोइंदि-
यधारणा २३, चक्खिदियधारणा २४, घाणिंदियधारणा २५, जिब्भिदियधारणा २६, फासिंदिय-
धारणा २७, णोइंदियधारणा २८ । ३ । ईसाणे णं कप्पे अट्टावीसं विमाणवाससयसहस्सा पन्नत्ता

॥४॥ जीवे णं देवगइम्मि बंधमाणे नामस्स कम्मस्स अट्ठावीसं उत्तरपगडीओ णिबंधति, तं जहा-
 देवगतिनामं १, पंचिंदियजातिनामं २, वेउवियसरीरनामं ३, तेयगसरीरनामं ४, कम्मणसरीरनामं
 ५, समचउरंसंठाणणामं ६, वेउवियशरीरंगोवंगणामं ७, वणणामं ८, गंधणामं ९, रसणामं १०,
 फासनामं ११, देवाणुपुव्विणामं १२, अगुरुलहुनामं १३, उवघायनामं १४, पराघायनामं १५, उस्सा-
 सनामं १६, पसत्थविहायोगइणामं १७, तसनामं १८, बायरणामं १९, पज्जत्तनामं २०, पत्तेयसरीर-
 नामं २१, थिराथिराणं (दोण्हं अण्णयरं एगनामं निबंधइ) २२, सुभासुभाणं (दोण्हमण्णयरं
 एगनामं निबंधइ) २३, (सुभगनामं २४, सुस्वरनामं २५,) आएज्जाणाएज्जाणं दोण्हं अण्णयरं
 एगं नामं णिबंधइ २६, जसोकित्तिनामं २७, निम्माणनामं २८ । एवं चेव नेरइया वि, पाणत्तं
 अप्पसत्थविहायोगइणामं १, हुंडगसंठाणणामं २, अथिरणामं ३, दुब्भगणामं ४, असुभनामं ५,
 दुस्सरनामं ६, अणादिज्जणामं ७, अजसोकित्तीणामं ८ । ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता

। १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
 असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु
 कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । उवरिमहेट्ठिमगेवज्जयाणं
 देवाणं जहण्णेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ५ । जे देवा मज्झिमउवरिमगेवज्जएसु
 विमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उक्कोसेणं अट्ठावीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ६ ॥
 ते णं देवा अट्ठावीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा ऊससंति वा नीससंति वा
 । १ । तेसिणं देवाणं अट्ठावीसाए वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भवसिद्धिया
 जीवा जे अट्ठावीसाए भवगहणेहिं सिज्झिस्संति बुज्झिस्संति मुच्चिस्संति परिणिव्वाइस्संति सव्व-
 दुक्ख्वाणमंतं करिस्संति । ३ ॥ सूत्रम्-२८ ॥

मूलार्थः—साधुनो अट्ठावीश प्रकारनो आचार प्रकल्प कह्यो छे, ते आ प्रमाणे—एक मासनी आरोपणा १, एक मास
 ने पांच दिवसनी आरोपणा २, एक मास ने दश दिवसनी आरोपणा ३, एक मास ने पंदर दिवसनी आरोपणा ४, एक
 मास ने बीश दिवसनी आरोपणा ५, एक मास ने पचीश दिवसनी आरोपणा ६, ए ज प्रमाणे बे मासनी आरोपणा १,

તે માસ ને પાંચ દિવસની આરોપણા વિગેરે (ઉપર પ્રમાણે કહેલું) ૬, એ જ પ્રમાણે ત્રણ માસની આરોપણા વિગેરે ૬, એ જ પ્રમાણે ચાર માસની આરોપણા વિગેરે ૬ મઠી કુલ ૨૪, ઉપધાતિકા આરોપણા ૨૫, અનુપધાતિકા આરોપણા ૨૬, કૃત્સ્ન આરોપણા ૨૭ અને અકૃત્સ્ન આરોપણા ૨૮, આટલો આચાર પ્રકલ્પ છે, અને આટલું આચરવા લાયક છે (૧) । કેટલાક ભવસિદ્ધિક (મન્ય) જીવોને મોહનીય કર્મની અઘાવીશ કર્મપ્રકૃતિ સત્તામાં કહેલી છે, તે આ પ્રમાણે-સમ્યક્ત્વવેદનીય ૧, મિથ્યાત્વ વેદનીય ૨, સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય ૩, સોઠ કષાય ૧૯, નવ નોકષાય ૨૮ (૨) । આભિનિબોધિકજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) અઘાવીશ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે-શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ૧, ચક્ષુર્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ૩, જિહ્વેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ૪, સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ ૫, નોંદ્રિય અર્થાવગ્રહ ૬, શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ૭, ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ૮, જિહ્વેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ૯, સ્પર્શેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ૧૦, શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપા ૧૧, ચક્ષુર્દ્રિય રૂપા ૧૨, ઘ્રાણેન્દ્રિય રૂપા ૧૩, જિહ્વેન્દ્રિય રૂપા ૧૪, સ્પર્શેન્દ્રિય રૂપા ૧૫, નોંદ્રિય રૂપા ૧૬, શ્રોત્રેન્દ્રિય અવાય ૧૭, ચક્ષુર્દ્રિય અવાય ૧૮, ઘ્રાણેન્દ્રિય અવાય ૧૯, જિહ્વેન્દ્રિય અવાય ૨૦, સ્પર્શેન્દ્રિય અવાય ૨૧, નોંદ્રિય અવાય ૨૨, શ્રોત્રેન્દ્રિય ધારણા ૨૩, ચક્ષુર્દ્રિય ધારણા ૨૪, ઘ્રાણેન્દ્રિય ધારણા ૨૫, જિહ્વેન્દ્રિય ધારણા ૨૬, સ્પર્શેન્દ્રિય ધારણા ૨૭, નોંદ્રિય ધારણા ૨૮ (૩) ।

ઈશાન દેવલોકને વિષે અઘાવીશ લાઘવ વિમાનના આવાસો (વિમાનો) કહ્યા છે (૪) । દેવગતિને બાંધતો જીવ નામકર્મની અઘાવીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓને બાંધે છે, તે આ પ્રમાણે-દેવગતિ નામ ૧, પંચેન્દ્રિય જાતિ નામ ૨, વૈક્રિયશરીર નામ ૩, તૈજસ શરીર નામ ૪, કાર્મણ શરીર નામ ૫, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન નામ ૬, વૈક્રિય શરીર અંગોપાંગ નામ ૭, વર્ણ નામ ૮, ગંધ

નામ ૯, રસ નામ ૧૦, સ્પર્શ નામ ૧૧, દેવાનુપૂર્વી નામ ૧૨, અગુરુલઘુ નામ ૧૩, ઉપઘાતનામ ૧૪, પરાઘાત નામ ૧૫, ઉચ્છ્વાસનામ ૧૬, પ્રશસ્ત વિહાયોગિતિ નામ ૧૭, ત્રસ નામ ૧૮, વાદર નામ ૧૯, પર્યાસ નામ ૨૦, પ્રત્યેક શરીર નામ ૨૧, સ્થિર અને અસ્થિર (એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે) ૨૨, શુભ અને અશુભ (એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે) ૨૩, (સુભગ નામ ૨૪, સુસ્વર નામ ૨૫) આદેય અને અનાદેય એ વેમાંના કોઈ એક નામકર્મને બાંધે ૨૬, યશઃ-કીર્તિ નામ ૨૭, નિર્માણ નામ ૨૮ । એ જ પ્રમાણે નરકગતિને બાંધતો જીવ તે જ અઢાવીશ પ્રકૃતિને બાંધે, તેમાં તર્ફાવત આ પ્રમાણે છે-અપ્રશસ્ત વિહાયોગિતિ નામ ૧, હુંડક સંસ્થાન નામ ૨, અસ્થિર નામ ૩, દુર્ભગ નામ ૪, અશુભ નામ ૫, દુઃસ્વર નામ ૬, અનાદેય નામ ૭, અયશઃકીર્તિ નામ ૮ (૫) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની અઢાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની અઢાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની અઢાવીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । ઉવરિમ-હેઠિમ નામના સાતમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ અઢાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો મલ્લિમઉવરિમ નામના છઠ્ઠા ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાવીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

૧. નરક ગતિ બાંધતો હોય તે જીવ નરકગતિ અને નરકાનુપૂર્વી જ બાંધે છે અને દેવગતિ બાંધતો હોય તે દેવગતિ અને દેવાનુપૂર્વી જ બાંધે છે; તેથી અહીં તર્ફાવતમાં તે હકીકત લીધી નથી, એમ ટીકા ઉપરથી જણાય છે.

તે દેવો અઢાવીશ અર્ધમાસે (પંચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) ।
તે દેવોને અઢાવીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ જેઓ
અઢાવીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥
ટીકાર્થ:—અઢાવીશનું સ્થાનક પણ સ્પષ્ટ છે. વિશેષ એ કે—અહીં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં પાંચ સૂત્રો છે. તેમાં
આચાર એટલે પહેલું અંગ, તેનો પ્રકલ્પ એટલે અધુક અધ્યયન કે જેનું વીજું નામ નિશીથ છે તે. અથવા તો આચારનો
પ્રકલ્પ એટલે જ્ઞાનાદિક વિષયવાળા સાધુના આચારની જે વ્યવસ્થા તે પણ આચાર પ્રકલ્પ કહેવાય છે. તેમાં જ્ઞાનાદિકના
કોઈક આચારના સંબંધમાં કોઈ સાધુએ અપરાધ કર્યો હોય ત્યારે તેને અમુક દિવસોનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું હોય, ત્યારપછી ફરીને
તે સાધુએ વીજો કોઈ અપરાધ કર્યો, ત્યારે તેને પ્રથમ આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં વધારો કરીને એક માસ સુધી વહન કરવા યોગ્ય
માસિક પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું, તો તે માસિકી આરોપણા કહેવાય છે ૧, તથા પાંચ રાત્રિવડે શુદ્ધ થઈ શકે તેવા અને એક માસવડે
શુદ્ધ થઈ શકે તેવા બે અપરાધને કોઈ સાધુએ કર્યા હોય તો તેને પૂર્વે આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં પાંચ રાત્રિ સહિત એક માસના
પ્રાયશ્ચિત્તનું આરોપણ કરવાથી એક માસ ને પાંચ રાત્રિની આરોપણા કહેવાય છે ૨, એ પ્રમાણે (૫-૧૦-૧૫-૨૦-૨૫ રાત્રિનું
ને છેવટ એક માસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાથી) માસિકી આરોપણા છ પ્રકારની જાણવી ૬, એ જ પ્રમાણે બે માસની છ ૬, ત્રણ
માસની છ ૬, ચાર માસની છ ૬ મઠી કુલ ચોવીશ આરોપણા થઈ ૨૪, તથા અઢી દિવસ અને એક પંચવાડીયાના ઉપે-

૧ એક માસ અને પાંચ દિવસનું પ્રાયશ્ચિત્ત હવું તેનું અર્થ કર્યું તે ઉપઘાત જાણવો. તે ઉપઘાતવડે લઘુ માસ થયો.

ઘાતવડે લઘુ માસાદિકનું પૂર્વના પ્રાયશ્ચિત્તમાં આરોપણ કરવું તે ઉપધાતિક આરોપણા કહેવાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“અર્ધનો છેદ કરવાથી જે શેષ રહે (માસનું અર્ધ છેદવાથી પંદર દિવસ શેષ રહે) તેને પૂર્વના અર્ધની સાથે (પચીશના અર્ધ સાઢાચારની સાથે) સંયોગ કરીને લઘુ પ્રાયશ્ચિત્તનું દાન કહેવાય છે અને તેટલું જ (પૂરેપૂરું) આપવું તે ગુરુ પ્રાયશ્ચિત્તનું દાન કહેવાય છે ॥ ૧ ॥ ” જેમ કે—માસનું અર્ધ પંદર દિવસ અને પચીશનું અર્ધ સાઢાચાર દિવસ, સર્વ (બન્ને) મઠીને સાડીસત્તાવીશ દિવસ થયા તે લઘુ માસ કહેવાય છે, તથા વે માસનું અર્ધ એક માસ અને માસિકનું અર્ધ એક પલવાડિયું એ બન્ને મઠીને દોઢ માસ થાય તે લઘુ દ્વિમાસિક કહેવાય છે ૨૫, તથા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (માસમાંથી) અઢી દિવસ વિગેરે બાદ કર્યા વિના તેના તે જ ગુરુમાસાદિકની આરોપણા કરવી તે અનુદ્ધાતિક (અનુપ-ધાતિક) આરોપણા કહેવાય છે ૨૬, તથા (જે સાધુ) જેટલા અપરાધને પામ્યો હોય (તે સાધુને) તેટલી જ તેની શુદ્ધિની આરોપણા કરવી તે કૃત્સ્નારોપણા કહેવાય છે ૨૭, તથા (કોઈ સાધુ) ઘણા અપરાધને પામ્યો હોય છતાં છ માસ સુધીનો જ તપ અપાય છે એમ ધારીને છ માસથી વધારે તપ આપવાનો હોય તો પણ તે અધિક તપનો તે છ માસમાં જ અંતર્ભાવ (સમાવેશ) કરીને શેષ તપનું આરોપણ કરાય તે અકૃત્સ્નારોપણા કહેવાય છે ૨૮. આ સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે નિશીથ સૂત્રના વીશમા ઉદેશમાંથી જાણી લેવું. હવે અહીં જ આનું નિગમન (સમાપ્તિપણું) કહે છે—પ્રથમ આટલો જ આચારપ્રકલ્પ આ ઠેકાણે આરોપણાને આશ્રીને કહેવાને ઇચ્છ્યો છે અન્યથા તેથી વધારે પણ ઉદ્ધાતિકરૂપ આચારપ્રકલ્પ પણ છે તેથી અથવા પ્રથમ તો આટલો જ આચાર પ્રકલ્પ છે, કેમ કે શેષ આચારપ્રકલ્પનો આમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે. તથા

આટલું જ (ઉપર જે આચારપ્રકલ્પ વિષે કહ્યું તે જ) આચરવા લાયક છે એમ પણ જાણવું. (૧) । તે જ પ્રમાણે દેવગતિના સૂત્રમાં સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ અને આદેય-અનાદેયનું પરસ્પર વિરોધિપણું હોવાથી એકી સમયે બંનેનો બંધ ન હોવાથી ‘અન્યતરત્’—‘એટલે વેમાંથી એકને બાંધે છે એમ કહ્યું. આ ઠેકાણે મૂલ સૂત્રમાં ‘એક’ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે તે ભાષા માત્ર જ જાણવું (એટલે કે ‘અન્યતરત્’ એ શબ્દ આપ્યો છે તેનો અર્થ ‘વેમાંથી એક’ એવો થાય છે તેથી ફરીથી ‘એક’ શબ્દ લખવાની જરૂર નથી છતાં ‘અન્યતરત્ એક’ એમ ભાષાની શૈલીને લીધે લખ્યું છે.) તથા નરકગતિના સૂત્રમાં વીશ પ્રકૃતિઓ તો તે ને તે જ રાખવી, અને આઠને સ્થાને વીજી આઠ બાંધે છે. તે જ કહે છે—‘એવં ચેવ’ इत्यादि. તેમાં ‘નાનાત્વં’ એટલે વિશેષ. (જે આઠ પ્રકૃતિમાં વિશેષ છે તે મૂલમાં જ બતાવ્યું છે તેથી અહીં ટીકામાં કાંઈ લખવાની જરૂરીયાત નથી) ૫ ॥ સૂત્ર—૨૮ ॥

હવે ઓગણત્રીશ સ્થાનક કહે છે—

મૂં—એગૂળતીસઙ્કવિહે પાવસુયપસંગે નં પન્નત્તે, તં જહા-ભોમે ૧, ઉપ્પાએ ૨, સુમિણે ૩,

૧ અહીં ૨૦ પ્રકૃતિ દેવગતિ પ્રમાણે ન બાંધવાનું કહ્યું છે તે બરાબર છે. જો કે તેમાં દેવગતિ દેવાનુપૂર્વીને બદલે નરકગતિ નરકાનુપૂર્વી બાંધે છે તે પરાવર્તમાન ગણી છે. વીજું ૮ માં સ્થિરાસ્થિર શુભાશુભ ને આદેયાનાદેય. એ ત્રણ દ્વિક્રમાંથી દેવગતિમાં એકતરત્ (એક) બાંધે છે એમ સમજવું.

अंतरिक्खे ४, अंगे ५, सरे ६, वंजणे ७, लक्खणे ८, भोमे तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-सूत्ते वित्ती
 वत्तिए, एवं एक्केकं तिविहं २४, विकहाणुजोगे २५, विजाणुजोगे २६, मंताणुजोगे २७, जोगाणु-
 जोगे २८, अणणत्तिथयपवत्ताणुजोगे २९ । १ । आसाढे णं मासे एगूणतीसराइंदिआइं राइं-
 दियग्गेणं पन्नत्ताइं । २ । (एवं चेव) भद्वए णं मासे । ३ । कत्तिए णं मासे । ४ । पोसे णं मासे । ५ ।
 फग्गुणे णं मासे । ६ । वइसाहे णं मासे । ७ । चंददिणे णं एगूणतीसं मुहुत्ते सातिरेगे मुहुत्तग्गेणं
 पन्नत्ते । ८ । जीवे णं पसत्थेऽब्बवसाणजुत्ते भविए सम्मदि(हि)ट्ठी तित्थकरनामसाहिआओ
 णामस्स णियमा एगूणतीसं उत्तरपगडीओ निबंघित्ता वेमाणिएसु देवसु देवत्ताए उववज्जइ । ९ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एगूणतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ ।
 असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणेसु
 कप्पेसु देवाणं अत्थेगइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । उवरिममज्झिमगेवेज्जयाणं

દેવાણં જહ્ણણેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાહં ઠિઈં પન્નત્તા । ૫ । જે દેવા ઉવરિમહેટ્ટિમગેવેજ્જયવિમા-
ણેસુ દેવત્તાએ ઉવવણના તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ઇગૂણતીસં સાગરોવમાહં ઠિઈં પન્નત્તા । ૬ ॥
તે ણં દેવા ઇગૂણતીસાએ અહ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા
। ૧ । તેસિ ણં દેવાણં ઇગૂણતીસં વાસસહસેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહં । ૨ । સંતેગહયા ભવસિદ્ધિયા
જીવા જે ઇગૂણતીસભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ મુચ્ચિસસંતિ પરિનિવ્વાહસસંતિ સઠ્ઠ-
દુક્ખવાણમંતં કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્—૨૯ ॥

મૂલાર્થઃ—ઓગણત્રીશ પ્રકારનો પાપશ્રુતનો પ્રસંગ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—ભૂમિ સંવંધી (શાસ્ત્ર) ૧, ઉત્પાત સંવંધી ૨, સ્વપ્ન સંવંધી ૩, આકાશ સંવંધી ૪, શરીર સંવંધી ૫, સ્વર સંવંધી ૬, વ્યંજન સંવંધી ૭ અને લક્ષણ સંવંધી ૮ આ આઠ પ્રકારના શાસ્ત્ર છે, તેમાં ભૂમિ સંવંધી શાસ્ત્ર ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—સૂત્ર, વૃત્તિ અને વાર્તિક. એ જ પ્રમાણે દરેકના ત્રણ પ્રકાર પ્રકાર હોવાથી ચોવીશ પ્રકાર થયા ૨૪, વિકથાનુયોગ ૨૫, વિદ્યાનુયોગ ૨૬, મંત્રાનુયોગ ૨૭, યોગા-
નુયોગ ૨૮ અને અન્ય તીર્થિકોનો પ્રવત્તિવિલો અનુયોગ (વિચાર) ૨૯ (૧) । આપાઠ માસ રાત્રિદિવસના પરિમાણે કરીને ઓગણત્રીશ રાત્રિદિવસનો કહ્યો છે (૨) । (એ જ પ્રમાણે) માદ્રપદ માસ (૩) । કાર્તિક માસ (૪) । પોષ માસ

(૫) । ફાલ્ગુન માસ (૬) । વૈશાખ માસ (૭) । ચંદ્રમાસનો દિવસ મુહૂર્તની અપેક્ષાએ કહીએ તો કાંઈક અધિક ઓગળત્રીશ મુહૂર્તનો કહ્યો છે (૮) । પ્રશસ્ત અધ્યવસાયવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ ભવ્ય જીવ નામકર્મની તીર્થકરનામ સહિત ઓગળત્રીશ ઉત્તર પ્રકૃતિઓને બાંધીને અવશ્ય વૈમાનિક દેવોને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે (૯) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ઓગળત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની ઓગળત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । ઉવરિમમલ્લિમ નામના આઠમા ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો ઉવરિમહેષ્ઠિમ નામના ૭ મા ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગળત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ॥

તે દેવો ઓગળત્રીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ઓગળત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિકર્તાઓ છે કે જેઓ ઓગળત્રીશ ભવને ગ્રહણ કરવાવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥ સૂત્ર-૨૯ ॥

ટીકાર્થ:—ઓગળત્રીશમું સ્થાનક પણ પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—અહીં સ્થિતિનાં સૂત્રોની પહેલાં નવ સૂત્રો છે. તેમાં પાપના ઉપાદાન કારણરૂપ જે શાસ્ત્રો તે પાપશ્રુત કહેવાય છે, તે શાસ્ત્રોનો જે પ્રસંગ એટલે તથાપ્રકારની તેની સેવા

(અભ્યાસ) તે પાપશ્રુતપ્રસંગ કહેવાય છે, તે પાપશ્રુતપ્રસંગ ઓગળત્રીશ પ્રકારનાં પાપશ્રુત હોવાથી તેટલા (ઓગળત્રીશ) પ્રકારનો કહ્યો છે. પાપશ્રુતનો વિષય હોવાથી તે પાપશ્રુત જ કહેવાય છે. આ કારણથી જ કહે છે કે- ‘ઓમેત્યાદિ’, તેમાં ભૌમ એટલે ભૂમિના વિકાર(કંપ વિગેરે)ના ફળને કહેનારું જે નિમિત્તશાસ્ત્ર ૧, તથા ઉત્પાત એટલે સહજ (સ્વાભાવિક રીતે આકાશથી) રુધિરની દૃષ્ટિ વિગેરે લક્ષણવાળા ઉત્પાતના ફળને કહેનારું નિમિત્તશાસ્ત્ર ૨, એ જ પ્રમાણે સ્વપ્ન એટલે સ્વપ્નના (શુભાશુભ) ફળને પ્રગટ કરનારું શાસ્ત્ર ૩, અંતરિક્ષ એટલે આકાશમાં ઉત્પન્ન થતા ગ્રહોના યુદ્ધના પ્રકાર વિગેરે ફળને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૪, અંગ એટલે શરીરના અવયવોનું પ્રમાણ તથા તેનું ફરકવું વિગેરે વિકારરૂપ ફળને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૫, સ્વર એટલે જીવ અને અजीवने આશ્રિત સ્વર(શબ્દ)ના સ્વરૂપને તથા તેના ફળને કહેનારું શાસ્ત્ર ૬, વ્યંજન એટલે તલ, મસા વિગેરે વ્યંજનના ફળને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૭ તથા લક્ષણ એટલે લાંછન વિગેરે અનેક પ્રકારના લક્ષણને જણાવનારું શાસ્ત્ર ૮, આ પ્રમાણે આઠ શાસ્ત્રો છે, આ આઠ શાસ્ત્રો સૂત્ર, વૃત્તિ (ટીકા) અને વાર્તિકના ભેદથી ચોવીશ પ્રકારના થાય છે. તેમાં એક અંગ સિવાય વાકીનાં શાસ્ત્રોનું સૂત્ર એક હજાર(શ્લોક)ના પ્રમાણવાળું છે, તેની વૃત્તિનું પ્રમાણ એક લાખ (શ્લોકનું) છે, તેની વૃત્તિનું વ્યાખ્યાનરૂપ વાર્તિક એક કોટિશ્લોકપ્રમાણનું છે, તથા અંગશાસ્ત્રનું સૂત્ર લક્ષ પ્રમાણ છે, વૃત્તિ કોટિ પ્રમાણ છે અને વાર્તિક અપરિમિત છે. આ આઠેના ત્રણ ત્રણ પ્રકાર મઠીને કુલ ચોવીશ પ્રકાર થયા ૨૪, તથા વિકથાનુયોગ એટલે અર્થ અને કામના ઉપાયને કહેનારા કામંદક અને વાત્સ્યાયન વિગેરે (ગ્રંથો) અથવા ભારત વિગેરે શાસ્ત્રો ૨૫, તથા ત્રિધાનુયોગ એટલે રોહિણી વિગેરે વિધાના સાધનને કહેનારા શાસ્ત્રો ૨૬, તથા મંત્રાનુ-

યોગ એટલે ચેટક વિગેરેના મંત્ર સાધવાના ઉપાયના શાસ્ત્રો ૨૭, તથા યોગાનુયોગ એટલે વશીકરણ વિગેરે યોગને કહેનારા હરમેખલાદિક શાસ્ત્રો ૨૮, તથા કપિલ વિગેરે અન્ય તીર્થિકથકી પ્રવર્તેલા પોતાના આચાર, વસ્તુ અને તત્ત્વનો જે અનુયોગ એટલે વિચાર તેને જણાવનાર જે શાસ્ત્રનો સમૂહ તે અન્યતીર્થિકપ્રવૃત્તાનુયોગ કહેવાય છે ૨૯ (૧) ॥

તથા અષાઢ વિગેરે એકાંતર છ માસ રાત્રિદિવસના પરિમાણે કરીને ઓગણત્રીશ રાત્રિદિવસના સ્થૂલ ન્યાયની અપેક્ષા એ હોય છે, કેમ કે તે દરેક માસમાં કૃષ્ણપક્ષમાં એક રાત્રિદિવસનો ક્ષય થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“આપાઢના કૃષ્ણપક્ષમાં તે જ પ્રમાણે ભાદ્રપદ, કાર્તિક, પોષ, ફાલ્ગુન અને વૈશાખ માસના કૃષ્ણપક્ષમાં ક્ષય રાત્રિઓ જાળવી । ૧ ।” અહીં ભાવાર્થ એ છે કે—ચાંદ્ર માસ ઓગણત્રીશ દિવસ અને એક દિવસના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગનો હોય છે. તથા ઋતુ માસ ત્રીશ દિવસનો જ હોય છે તેથી ચંદ્ર માસની અપેક્ષા એક ઋતુ માસ એક અહોરાત્રના વાસઠીયા ત્રીશ ભાગ જેટલો અધિક હોય છે, તેથી દરેક અહોરાત્રિ એ ચંદ્રદિવસ વાસઠીયા એક એક ભાગ જેટલો હાનિ પામે છે, એમ નિશ્ચય થાય છે. એ પ્રમાણે (ગણતરી કરતાં) વાસઠ ચંદ્રદિવસો એ કરીને એકસઠ અહોરાત્ર થાય છે તેથી સાધિક્ર વે માસે એક ક્ષયરાત્ર (ક્ષયતિથિ) આવે છે. આ સંબંધી વિશેષ હકીકત ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્રિથકી જાણી લેવી (૨-૭) । તથા ‘ચંદ્રદિવેણં તિ’—ચંદ્રદિવસ એટલે પ્રતિપદા વિગેરે તિથિ, તે કાંઈક અધિક ઓગણત્રીશ મુહૂર્તની હોય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—જેથી કરીને ચંદ્રમાસ ઓગણત્રીશ દિવસ અને એક દિવસના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગ જેટલો હોય છે, તેથી કરીને ચંદ્રમાસના દિવસને ત્રીશે ગુણી મુહૂર્ત કરવા, તે મુહૂર્તની રાશિને ત્રીશે ભાગ દેવાથી ઓગણત્રીશ મુહૂર્ત અને એક મુહૂર્તના વાસઠીયા વત્રીશ ભાગ આવશે (૮) । તથા પ્રશસ્ત અધ્યવ-

साय विगेरे विशेषणवाळो जीव वैमानिक देवने विषे उत्पन्न थवावाळो होय त्यारे ते नामकर्मनी ओगणत्रीश उत्तरप्रकृतिने बांधे छे, ते आ प्रमाणे—देवगति १, पंचेंद्रियजाति २, वैक्रियद्विक ४, तैजस अने कार्मण शरीर ६, समचतुरस्रसंस्थान ७, वर्णादिचतुष्क ११, देवानुपूर्वी १२, अगुरुलघु १३, उपधात १४, पराधात १५, उच्छ्वास १६, ग्रशस्तविहायोगति १७, त्रस १८, वादर १९, पर्याप्त २०, प्रत्येक २१, स्थिर अस्थिरमांथी एक २२, शुभाशुभमांथी एक २३, सुभग २४, सुस्वर २५, आदेय अनादेयमांथी एक २६, यशःकीर्ति अयशःकीर्तिमांथी एक २७, निर्माण २८ तथा तीर्थकरनाम २९ (९) ॥ सूत्र २९ ॥

हवे त्रीश स्थान कहे छे—

मू०—तीसं मोहणीयठाणा पद्मत्ता, तं जहा—जे यावि तसे पाणे, वारिमज्झे विगाहिआ । उदएण कम्ममा मारेई, महामोहं पकुवइ ॥ १-१ ॥ सीसावेढेण जे केई, आवेढेइ अभिक्खणं । तिवासुभसमायारे, महामोहं पकुवइ ॥ २-२ ॥ पाणिणा संपिहित्ता णं, सोयमावरिय पाणिणं । अंतोनदंतं मारेई, महामोहं पकुवइ ॥ ३-३ ॥ जायतेयं समारब्भ, बहुं ओरुंभिया जणं । अंतो-धूमेण मारेई(जा), महामोहं पकुवइ ॥ ४-४ ॥ सिस्सम्मि जे पहणइ, उत्तमंगम्मि चेतसा । विभज्ज मत्थयं फाले, महामोहं पकुवइ ॥ ५-५ ॥ पुणो पुणो पणिधिए, हरित्ता उवहसे जणं । फलेणं अहवा दंडेणं, महामोहं पकुवइ ॥ ६-६ ॥ गूढायारी निगूहिज्जा, मायं माथाए छायेए ।

असच्चवाई गिणहाई, महामोहं पकुवइ ॥ ७-७ ॥ धंसेइ जो अभूएणं, अकम्मं अत्तकम्मणा ।
 अदुवा तुम कासित्ति, महामोहं पकुवइ ॥ ८-८ ॥ जाणमाणो परिसओ, सच्चासोसाणि भासइ ।
 अक्खीणझंझे पुरिसे, महामोहं पकुवइ ॥ ९-९ ॥ अणायगस्स नयवं, दारे तस्सेव धंसिया । विउलं
 विक्खोभइत्ता णं, किच्चा णं पडिबाहिरं ॥ १० ॥ उवगसंतं पि झंपित्ता, पडिलोमाहिं वग्गुहिं । भोग-
 भोगे वियारेई, महामोहं पकुवइ ॥ ११-१० ॥ अकुमारभूए जे केई, कुमारभूए त्ति हं वए । इत्थीहिं
 गिच्चे वसए, महामोहं पकुवइ ॥ १२-११ ॥ अवंभयारी जे केई, बंभयारी त्ति हं वए । गदहे व
 गवां मज्झे, विस्सरं नयई नदं ॥ १३ ॥ अप्पणो अहिए बाले, मायामोसं बहुं भसे । इत्थीविसय-
 गेहीए, महामोहं पकुवइ ॥ १४-१२ ॥ जं निस्सिए उव्वहइ, जससाहिगमेण वा । तस्स लुब्भइ
 वित्तम्मि, महामोहं पकुवइ ॥ १५-१३ ॥ ईसरेण अदुवा गामेणं, अणिसरे ईसरीकए । तस्स
 संपयहीणस्स, सिरी अतुलमागया ॥ १६ ॥ ईसादोसेण आविट्ठे, कलुसाविलचेयसे । जे अंतराअं

गाथा पासेना अंक्रमां प्रथम अंक गाथानो छे ने बीजो अंक मोहनीयना स्थानकनो छे ।

ચેણ્ઠ, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૧૭-૧૪ ॥ સપ્પી જહા અંહડડં, ભત્તારં જો વિહિંસઈ । સેણાવં
 પસથારં, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૧૮-૧૫ ॥ જે નાયગં વ રટુસ્સ, નેયારં નિગમસ્સ વા । સેટ્ઠિં બહુરવં
 હંતા, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૧૯-૧૬ ॥ બહુજણસ્સ ગેયારં, દીવં તાણં ચ પાણિણં । ઇયારિસં નરં
 હંતા, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૦-૧૭ ॥ ઉવટ્ઠિયં પાડિવિરયં, સંજયં સુતવાસ્સિયં । બુક્કસ્સ ધમ્માઓ
 મંસેઈ, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૧-૧૮ ॥ તહેવાણંતણાણીણં, જિણાણં વરદંસિણં । તેસિં અવણણવં
 બાલે, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૨-૧૯ ॥ નેયાઈઅસ્સ મગ્ગસ્સ, ટુટ્ટે અવયરઈં બહું । તં તિપ્પયંતો
 ભાવેઈ, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૩-૨૦ ॥ આયરિયુવજ્ઞાણહિં, સુયં વિણયં ચ ગાહિણ્ ॥ તે ચેવ
 ચિંસઈં બાલે, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૪-૨૧ ॥ આયરિયુવજ્ઞાયાણં, સમ્મં નો પહિત્તપ્પઈ ।
 અપ્પહિપ્પયણ્ થક્કે, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૫-૨૨ ॥ અબહુસ્સુણ્ ય જે કેઈ, સુણં પવિક્કથઈ ।
 સજ્ઞાયવાયં વયઈ, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૬-૨૩ ॥ અતવસ્સીણ્ ય જે કેઈ, તવેણ પવિક્કથઈ ।
 સવ્વલોચપરે તેણે, મહામોહં પકુવ્વઈ ॥ ૨૭-૨૪ ॥ સાહારણટ્ટા જે કેઈ, ગિલાણમ્મિ ઉવટ્ઠિણ્ ।

पभू ण कुणई किच्चं, मज्झं पि से न कुव्वइ ॥ २८ ॥ सढे नियडीपणणो, कलुसाउलचेयसे ।
 अप्पणो य अबोहीय, महामोहं पकुव्वइ ॥ २९-२५ ॥ जे कहाहिगरणाइ, संपउंजे पुणो पुणो ।
 सव्वतित्थाणं भेयाणं, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३०-२६ ॥ जे अ आहम्मिए जोए, संपओजे पुणो पुणो ।
 साहाहेउं सहीहेउं, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३१-२७ ॥ जे अ माणुस्सए भोओ, अदुवा पारलोइए । तेऽति-
 प्पयंतो आसयइ, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३२-२८ ॥ इह्मी जुई जसो वणणो, देवाणं बलवीरियं । तेसिं
 अवणणवं बाले, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३३-२९ ॥ अपस्समाणो पस्सामि, देवे जक्खे य गुज्झगे ।
 अण्णाणी जिणपूय्ढी, महामोहं पकुव्वइ ॥ ३४-३० ॥ १ ॥

थेरे णं मंडियपुत्ते तीसं वासाइं सामणणपरियायं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे जाव सव्वदुक्खप्प-
 हीणे । २ । एगमेगे णं अहोरत्ते तीसमुहुत्ते मुहुत्तगेणं पन्नत्ते । एएसि णं तीसाए मुहुत्ताणं तीसं
 नामधेज्जा पन्नत्ता, तं जहा-रोइ १, सत्ते २, मित्ते ३, वाऊ ४, सुपीए ५, अभिचंदे ६, माहिंदे ७,
 पलंबे ८, बंभे ९, सच्चे १०, आणंदे ११, विजए १२, विस्ससेणे १३, पायावच्चे १४, उवसमे १५,

ईसाणे १६, तट्टे १७, भाविअप्पा १८, वेसमणे १९, वरुणे २०, सतरिसभे २१, गंधव्वे २२, अग्गि-
वेसायणे २३, आतवे २४, आवत्ते २५, तट्टवे २६, भूमहे २७, रिसभे २८, सव्वट्टुसिद्धे २९,
रक्खसे ३० । ३ । अरे णं अरहा तीसं धणु(णू)इं उट्ठं उच्चत्तेणं होत्था । ४ । सहस्सारस्स णं
देविंदस्स देवरत्तो तीसं सामाणियसाहस्सीओ पन्नत्ता । ५ । पासे णं अरहा तीसं वासाइं अगार-
वासमज्झे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए । ६ । समणे भगवं महावीरे तीसं वासाइं अगार-
वासमज्झे वसित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए । ७ । रयणप्पभाए णं पुढवीए तीसं निरया-
वाससयसहस्सा पन्नत्ता । ८ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । १ । अहे
सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुरकुमाराणं देवाणं
अत्थेगइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । उवरिमउवरिमगेवज्जयाणं देवाणं जहणणेणं
तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । जे देवा उवरिममज्झिमगेवज्जएसु विमाणेसु देवत्ताए उव-

વળણા તેસિ ણં દેવાણં ઉદ્ધોસેણં તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પત્તત્તા ॥ ૫ ॥

તે ણં દેવા તીસાણ અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસંતિ વા નીસસંતિ વા । ૧ ।
તેસિ ણં દેવાણં તીસાણ વાસસહસસેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જઈ । ૨ । સંતેગઈયા ભવસિદ્ધિયા જીવા
જે તીસાણ ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ પરિનિવ્વાહસસંતિ સઽવ્વદુક્ખાણમંતં
કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્—૩૦ ॥

મૂલાર્થ:—મોહનીય કર્મના ત્રીણ સ્થાનો કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે—જે કોઈ (મનુષ્યાદિક પ્રાણી) જલને વિષે પ્રવેશ
કરીને સ્ત્રી વિગેરે ત્રસ જીવોને આક્રમણ કરીને જલરૂપ શસ્ત્રવડે મારે છે (હુલાવે છે), તે પ્રાણી મહામોહને કરે છે (મહા
મોહનીય કર્મને બાંધે છે) । ૧--૧ । તીવ્ર અશુભ અધ્યવસાયવાળો જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને આર્દ્ર ચર્મવડે તેના મસ્તકને
અત્યંત દબ બાંધે છે (બાંધીને મારે છે), તે મહામોહને કરે છે (બાંધે છે) । ૨--૨ । જે કોઈ પોતાના હાથવડે ત્રસ
જીવના મુઠને ઢાંકીને તે જીવને રંધીને અંદર શબ્દ કરતા એવા તેને મારે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૩--૩ । જે કોઈ અગ્નિ
સલગાવીને ઘણા જનોને તેમાં રંધીને અંદરના ધૂમાડાવડે મારે છે (મુંઝવે છે), તે મહામોહને કરે છે । ૪--૪ । જે કોઈ
સંક્રિષ્ટ ચિત્તવડે જીવને તેના ઉત્તમ અંગરૂપ મસ્તકને વિષે શસ્ત્રાદિકવડે મારે છે તથા મસ્તકને વિભાગ કરીને ફાડે છે, તે
મહામોહને કરે છે । ૫--૫ । જે કોઈ વારંવાર લોકને માયાવડે, ફલવડે અથવા દંડવડે મારીને હસે છે, તે મહામોહને કરે

છે । ૬-૬ । જે કોઈ ગુપ્ત આચરણવાળો પોતાના દુષ્ટ આચારને ગોપવે, તથા પોતાની માયાવડે બીજાની માયાને ઢાંકે-જીતે, તથા અસત્ય બોલીને પોતાના અનાચારને છુપાવે, તે મહામોહને કરે છે । ૭-૭ । જે કોઈ પોતે દુષ્ટ કર્મે કરીને દુષ્ટ કર્મ નહીં કરનારા બીજાનો ધ્વંસ કરે એટલે જ્ઞાંત્રી પાડે, અથવા તો આ કર્મ તેં કર્યું છે એમ કહે, તે મહામોહને કરે છે । ૮-૮ । કલહથી શાંત નહીં થયેલો જે કોઈ જાણતો છતો સમામાં સત્યામૃષા એટલે અલ્પ સત્ય અને ઘણા અસત્યવાળી ભાષાને બોલે, તે પુરુષ મહામોહને કરે છે ૯-૯ । માથે નાયક રહિત એવા (સ્વતંત્ર) રાજાનો નીતિમાન એવો મંત્રી તે જ રાજાની દારાનો (સ્ત્રીનો અથવા ધનની પ્રાપ્તિના ઉપાયરૂપ દ્વારનો) નાશ કરીને તથા સામંતાદિક પરિવારનો ભેદ કરીને તે રાજાને અત્યંત ક્ષોભ પમાડીને તથા તેને અત્યંત બાહ્ય કરીને તથા પાસે આવેલા પળ તે રાજાને પ્રતિકૂળ વચનોવડે જંપલાવીને તેના કામ-ભોગનું વિદારણ કરે છે, તે મંત્રી મહામોહને કરે છે (બાંધે છે) । ૧૦-૧૧=૧૦ । કુમાર (કુંવારો) નહીં છતાં જે કોઈ હું કુમાર છું એમ બોલે, અને સ્ત્રીને વિષે આસક્ત થઈ તેને વશ થાય તે મહામોહને કરે છે । ૧૨-૧૧ । બ્રહ્મચારી નહીં છતાં જે કોઈ હું બ્રહ્મચારી છું એમ બોલે, તે ગાયોના મધ્યમાં ગંધેડાની જેમ વિસ્વર (ચરાચર) નાદને કરે છે તથા એવી રીતે બોલનારો પોતાના આત્માનું અહિત કરનાર મૂઢ સ્ત્રીના વિષયની આસક્તિને લીધે અત્યંત માયામૃષાને બોલે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૩-૧૪=૧૨ । જે કોઈ યશસ્વીર્તિ કરીને અથવા સેવાવડે કરીને જે રાજાદિકના આશ્રયને ધારણ કરે છે (કરીને) તેના જ દ્રવ્યને વિષે લોભ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૧૫-૧૩ । જે કોઈ ધનવાન નહોતો તેને કોઈ રાજાએ અથવા ગામના લોકોએ ईશ્વર (ધનવાન) કર્યો હોય, તે ધનરહિતને ઘણી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ પછી રૂપિયાના દોષથી

યુક્ત અને પાપવડે વ્યાપ્ત ચિત્તવાળો તે તેઓના અંતરાયને કરે છે । ૧૬-૧૭=૧૪ । જેમ સાપણ પોતાના વચ્ચાના
 સમૂહને खाइ जाय છે તેમ જે કોઈ પોતાનું ભરણપોષણ કરનાર સેનાપતિ(રાજા)ને અથવા મંત્રીને હણે છે, તે મહામોહને કરે છે
 । ૧૮-૧૫ । જે કોઈ રાજ્યના નાયકને અથવા વેપારી જનોના નેતા (નાયક) મોટા યશવાળા શ્રેષ્ઠીને હણે છે, તે મહામોહને કરે છે
 । ૧૯-૧૬ । જે કોઈ ઘણા જનોના નાયક અથવા દ્વીપ કે દીપકની જેમ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરનાર એવા પ્રકારના ગણધરાદિક
 પુરુષને હણે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૨૦-૧૭ । જે કોઈ દીક્ષા માટે પ્રાપ્ત થયેલાને, દીક્ષા લીધેલા સાધુને અથવા સારા
 તપસ્વીને અત્યંત દવાવીને (વઘાતકારે) ચારિત્રધર્મથી અટકે છે તે મહામોહને કરે છે । ૨૧-૧૮ । તે જ પ્રમાણે જે કોઈ
 અનંત જ્ઞાનવાળા અને શ્રેષ્ઠ (અનંત) દર્શનવાળા તે (પ્રસિદ્ધ એવા પણ) જિનેશ્વરોનો અવર્ણવાદ બોલે છે તે અજ્ઞાની મહા-
 મોહને કરે છે । ૨૨-૧૯ । ન્યાયમાર્ગ(મોક્ષમાર્ગ)નો દ્વેષી જે કોઈ ઘણો અપકાર કરે અને તે માર્ગને નિંદતો સતો
 પોતાના આત્માને અને વીજાને દ્વેષવડે વાસિત કરે છે, તે મહામોહને કરે છે । ૨૩-૨૦ । જે આચાર્ય કે ઉપાધ્યાયે શ્રુત
 અને વિનય(ચારિત્ર)ને ગ્રહણ કરાવ્યા હોય-શીખવ્યા હોય, તેમની જ જે કોઈ નિંદા કરે, તે મૂઢ પ્રાણી મહામોહને કરે છે
 । ૨૪-૨૧ । જે કોઈ માણસ (સાધુ) ઉપકારી એવા આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયાદિકનો વિનયાદિકવડે પ્રત્યુપકાર ન કરે, પૂજક
 ન થાય અને અભિમાનવાળો થાય, તે મહામોહને કરે છે । ૨૫-૨૨ । અબહુશ્રુત એવો જે કોઈ શ્રુતવડે પોતાની શ્લાઘા કરે
 અને સ્વાધ્યાયનો વાદ બોલે (કરે) તે મહામોહને કરે છે । ૨૬-૨૩ । તપસ્વી નહીં છતાં જે કોઈ તપવડે કરીને પોતાની
 શ્લાઘા કરે, તે સર્વ લોકથકી ઉત્કુષ્ટ (મોટામાં મોટો) ચોર મહામોહને કરે છે । ૨૭-૨૪ । જે કોઈ આચાર્યોદિક

કોઈ ગ્લાન સાધુ ઉપકારને માટે પ્રાપ્ત થયે સતે પોતે સમર્થ છતાં તેનું (ઔષધાદિક) કાર્ય ન કરે અને મારું કોઈ કાર્ય તે કરતો નથી એમ માને (કહે) તે શઠ, માયાવી પાપવડે વ્યાકુલ ચિત્તવાળો અને પોતાને અબોધિ કરનાર (સમકિત રહિત કરનાર) આચાર્યાદિક મહામોહને કરે છે । ૨૮--૨૯=૨૫ । જે કોઈ આચાર્યાદિક કથા(કુશાસ્ત્ર)રૂપી અધિકરણને વારંવાર પ્રરૂપે, તે સર્વ જ્ઞાનાદિક તીર્થના વિનાશને માટે પ્રવર્તેલો મહામોહને કરે છે । ૩૦--૨૬ । જે કોઈ આચાર્યાદિક જ્યોતિષ, વશીકરણ વિગેરે અધાર્મિક યોગોને પોતાની શ્લાઘા માટે કે મિત્રાઈને માટે વારંવાર પ્રયુજે-કરે, તે મહામોહને કરે છે । ૩૧--૨૭ । તે(મોગો)વડે તુમ નહીં થયેલો જે કોઈ મનુષ્ય સંવંધી કે પરમવ સંવંધી ભોગોની અભિલાષા કરે, તે મહામોહને કરે છે । ૩૨--૨૮ । જે દેવોને ક્રદ્ધિ, કાંતિ, યશ, શુક્લાદિ વર્ણ, વઠ અને વીર્ય છે, તે દેવોનો પણ જે કોઈ અવર્ણવાદ બોલે-ઓઠવે તે મૂઢ મહામોહને કરે છે । ૩૩--૨૯ । ગોશાલાની જેમ જે કોઈ નહીં દેખતાં છતાં પણ હું દેવોને, યક્ષોને અને ગુહાકોને જોઉં હું એમ બોલે, અને અજ્ઞાની છતાં જિનેશ્વરની જેવી પોતાની પૂજાને ફાલે, તે મહામોહને કરે છે । ૩૪--૩૦ । (૧)

છઠ્ઠા ગણધર સ્થવિર શ્રી મંહિતપુત્ર ત્રીશ વર્ષ સુધી સાધુપર્યાયને પાઠીને સિદ્ધ થયા, વુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૨) । એક રાત્રિદિવસના કુલ મુહૂર્ત ત્રીશ કહ્યા છે, તે ત્રીશ મુહૂર્તના ત્રીશ નામ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે-રૌદ્ર ૧, શક્ત ૨, મિત્ર ૩, વાયુ ૪, સુપીત ૫, અભિચંદ્ર ૬, માહેંદ્ર ૭, પ્રલંબ ૮, વ્રહ્મ ૯, સત્ય ૧૦, આનંદ ૧૧, વિજય ૧૨, વિશ્વસેન ૧૩, પ્રાજાપત્ય ૧૪, ઉપશમ ૧૫, દેશાન ૧૬, તષ્ટ ૧૭, માવિતાત્મા ૧૮, વૈશ્રવણ ૧૯, વરુણ ૨૦, શતક્રમ્યમ

૨૧, ગંધર્વ ૨૨, અગ્નિવૈશ્યાયન ૨૩, આતપ ૨૪, આવર્ત ૨૫, તટવાન ૨૬, ભ્રમહાન ૨૭, ક્રપ્તમ ૨૮, સર્વાર્થસિદ્ધ ૨૯, અને રાક્ષસ ૩૦ (૩) । શ્રી અરનાથ અરિહંત ત્રીશ ધનુષ ઝંચા હતા (૪) । સહસ્રાર દેવેંદ્ર દેવરાજને ત્રીશ હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૫) । શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંત ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને ઘરથી નીકળીને અનગાર-પ્રવ્રજિત થયા હતા (૬) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસ મધ્યે વસીને ઘરથી નીકળીને અનગાર-પ્રવ્રજિત થયા હતા (૭) । રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે (૮) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની ત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । ઉવરિમઉવરિમ ગ્રૈવેયકના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૪) । જે દેવો ઉવરિમમલ્લિમ ગૈવેયક વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) ॥

તે દેવો ત્રીશ અર્ધમાસે (પચવાડીએ) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, દટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને ત્રીશ હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । ઇવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક જીવો છે કે જેઓ ત્રીશ ભવ પ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—ત્રીશમું સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સ્થિતિની પહેલાં આઠ સૂત્રો છે તેમાં મોહનીય દટલે સામાન્યે કરીને આઠ પ્રકારનાં કર્મો, તેમાં તે ચોથી પ્રકૃતિ જાળવી, તેનાં જે સ્થાનો દટલે નિમિત્તો, તે મોહનીય સ્થાનો કહેવાય

છે. તથા ' જે આવિ તસે ' इत्यादिक શ્લોક છે, તેનો અર્થ—જે કોઈ પ્રાણી ત્રસ પ્રાણોને એટલે સ્ત્રી વિગેરેને જલ મધ્યે પ્રવેશ કરીને શસ્ત્રરૂપ ઉદક(જલ)વડે મારે છે. કેવી રીતે ? પગ વિગેરે વડે આક્રમણ કરીને-દબાવીને (મારે છે), 'સ' શબ્દ અધ્યાહાર છે તેથી તે પ્રાણી મરાતા જીવને મહામોહ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તથા પોતાનું ચિત્ત સંકિલ્પ હોવાથી પોતાને સંકલ્પો ભવ સુધી દુઃખ આપે એવા મહામોહને (મહામોહનીય કર્મને) કરે છે એટલે ઉત્પન્ન કરે છે (બાંધે છે) આ પ્રમાણે ત્રસને મારવાથી આ એક મોહનીય સ્થાન થયું, એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણું ?, ' સીસા ' શ્લોક-શીર્ષને વીંટવાવડે એટલે લીલા ચામડાદિકમય વેષ્ટનવડે જે કોઈ પ્રાણી સ્ત્રી વિગેરે ત્રસોને વીંટે છે, ' અભીક્ષ્ણં '—અત્યંત તીવ્ર અશુભ આચારવાલો 'સ' શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તે પ્રાણી મરાતા જીવને મહામોહ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી પોતાને પગ મહામોહ કરે છે (બાંધે છે) એ વીજું સ્થાન ૨, અહીં કોઈક મૂલ ગ્રંથમાં ' યાવત્ ' શબ્દ લખ્યો છે તેથી કોઈક સૂત્રના પુસ્તકમાં વાકીના મોહનીયસ્થાનને કહેનારા શ્લોકો સૂચવ્યા છે, તે કેટલાક પુસ્તકમાં દેખાય છે તેથી તેની અહીં વ્યાખ્યા કરાય છે—હાથવડે ઢાંકીને, કોને ? ' ઓતોરન્ધ્રં ' એટલે મુલને, તથા પ્રાણીને રૂંધીને, તેથી કરીને અંદર નાદ કરતા એટલે ગળામાંથી શબ્દ કરતા અર્થાત્ ગુણગુણ શબ્દને કરતા એવા તેને જે મારે છે, તે મહામોહને કરે છે, એ વીજું સ્થાન થયું ૩. ' જાતતેજસં '—અગ્નિને સઠગાવીને ઘણા લોકને મહામંડપ અથવા વાડા વિગેરેમાં રૂંધીને એટલે નાંચીને અંદર-મધ્યે રહેલા ધુમાડાવડે અથવા જેની અંદર ધુમાડો રહેલો છે એવા અગ્નિવડે (અહીં વિભક્તિનો ફેરફાર એટલે દ્વિતીયાને વદલે તૃતીયા કરી છે) જે મારે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ ચોથું સ્થાન થયું ૪. જે મસ્તક ઉપર હોય છે એટલે સ્વપ્ન કે મુદ્રાગર

વિગેરે શસ્ત્રવડે પ્રાણીને પ્રહાર કરે છે (અહીં પ્રાણી શબ્દ અધ્યાહાર રાખ્યો છે.). તે મસ્તક સ્વભાવથી જ કેંચું હોય છે ?
 ‘ ઉત્તમાંગ ’—સર્વ અવયવોને વિષે પ્રધાન-મુખ્ય અવયવ છે, કેમ કે તેના પર યા થવાથી અવશ્ય મરણ થાય છે. હવે તે
 પ્રહાર પળ સંવિલ્લષ્ટ ચિત્તવડે જ કરે છે પણ યથાકથંચિત્ત એટલે અજાણતા સહસાત્કારે કરતો નથી. તથા ઉત્તકટ પ્રહાર
 દેવાવડે મસ્તકને મેદીને ગ્રીવાદિક કાયાને પળ વિદારે છે એ અધ્યાહાર જાણવો. અહીં ‘ સ ’ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી
 તે પ્રાણી મહામોહને કરે છે, એ પાંચમું સ્થાન ૫. તથા વારંવાર પ્રણિધિવડે એટલે માયાવડે જેમ વેપારી વિગેરેનો વેપ ધારણ
 કરી ગલકર્તેક-હુંટારૂઓ માર્ગમાં જતા સારા માણસની સાથે ચાલીને નિર્જન સ્થાનને વિષે મારે છે તેમ ત્રસ પ્રાણીનો વિનાશ
 કરીને (આ શબ્દ અધ્યાહાર છે) આનંદના અધિકપણાથકી હળાતા એવા મૂર્ખ લોકને હસે છે. શાથી હળીને ? વિપાદિકના
 યોગથી વાસિત કરેલા બીજોરાદિકના ફલવડે અથવા દંડવડે (હળે છે). ‘ સ ’ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તે મનુષ્ય
 મહામોહને કરે છે. એ છઠું સ્થાન ૬. ‘ ગૂઢાચારી ’—ગુપ્ત રીતે અનાચારવાળો જે મનુષ્ય પોતાના ગુપ્ત દુરાચારને ગોપવે છે,
 તથા બીજાની માયાને પોતાની માયાવડે ઢાંકે છે એટલે જીતે છે. જેમ પક્ષીઓને મારનાર પારધિઓ પાંદડાંવડે પોતાના
 શરીરને ઢાંકીને પક્ષીઓને ગ્રહણ કરતા સતા પોતાની માયાવડે પક્ષીઓની માયાને ઢાંકે છે તેમ. તે અસત્યવાદી અને ‘ નિહુવી’
 એટલે પોતાના મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણની પ્રતિસેવા (વિરાધના) કરનાર અથવા સૂત્ર અને અર્થનો અપલાપ કરનાર મનુષ્ય
 મહામોહને કરે છે. એ સાતમું સ્થાન ૭. જે પુરુષ પોતાના સ્વાવ કર્મવડે એટલે પોતે કરેલા ક્ષણિવાત વિગેરે દુષ્ટ વ્યાપાર-
 વડે ‘ અકર્મક ’—તેવા દુષ્ટ કર્મને નહીં કરનારા બીજાનો ધ્વંસ કરે-કાંતિવડે પ્રષ્ટ કરે (જ્ઞાંત્રી પાડી દે). અથવા જે

દુષ્ટકર્મ બીજાએ કયુ હોય તેને આશ્રીને તેથી બીજાની સમક્ષ 'આ મહાપાપ તૈં કર્યું છે' એમ બોલે (અહીં 'વદ' ધાતુનો અધ્યાહાર છે) તથા 'સ' શબ્દનો પણ અધ્યાહાર હોવાથી તે પુરુષ મહામોહને કરે છે. એ આઠમું સ્થાન ૮. કલેશથી શાંત નહીં થયેલો જે પુરુષ આ હું બોલું છું તે સ્વોહું છે એમ જાણતો સતો સમામાં એટલે ઘણા લોકોના મધ્યમાં સત્યામૃષા એટલે કાંઈક (અલ્પ) સત્ય અને ઘણા અસત્ય એવા પદાર્થોને કે વચનોને બોલે છે, તે પુરુષ મહામોહને કરે છે. એ નવમું સ્થાન ૯. અનાયક—નાયક વિનાનો (જેને માથે બીજો રાજા નાયક તરીકે ન હોય તેવો સ્વતંત્ર) કોઈ રાજા છે, તેનો નીતિવાલો અમાત્ય—મંત્રી છે, તે મંત્રી તે જ રાજાની 'દારાન્'—સ્ત્રીનો અથવા 'દ્વારં'—દ્રવ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયનો નાશ કરીને તેના ભોગોને વિદારે છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો. શું કરીને? 'ચિપુલ'—અત્યંત 'વિક્ષોભ્ય' સામંત વિગેરે પરિવારના મેદવડે ક્ષોભ પમાડીને તથા 'જં' શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. તે રાજાને દાર એટલે સ્ત્રીથી અથવા દ્વાર એટલે દ્રવ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયથી બહાર કરીને એટલે અધિકાર રહિત કરીને અથવા તો તેની સ્ત્રીને અથવા તેના રાજ્યને પોતે કબજે કરીને તથા 'ઉપકસંતમપિ'—પોતાની પાસે આવતા એવાને પણ એટલે પોતાનું સર્વસ્વ હરણ કરે સતે મેટળાવડે તથા અનુકૂળ અને કરુણાવાળા વચનોવડે (તે મંત્રીને) અનુકૂળ કરવા માટે પ્રાપ્ત થયેલા તે રાજાને 'જ્ઞમ્પયિત્વા'—વચનના અવકાશ રહિત કરીને (બોલતો બંધ કરીને) તેને પ્રતિકૂળ એવી વાણીવડે એટલે 'તું આવો છે, તેવો છે' इत्यादि વચનોવડે તેના વિશેષ પ્રકારના શબ્દાદિક ભોગોને જે વિદારે છે—હરણ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ દશમું સ્થાન ૧૦-૧૧=૧૦. તથા 'અકુમારભૂત' કુમાર જલ્લચારી નહીં છતો જે કોઈ મનુષ્ય 'હું કુમારભૂત એટલે કુમાર

'વસતિ'—સાથે
 બ્રહ્મચારી હું' એમ બોલે, અને સ્ત્રીઓને વિષે ગુદ્ધિવાળો તથા 'વચકઃ'—સ્ત્રીઓને જ આધીન થાય, અથવા
 રહે, તે મહામોહને કરે છે. એ અગ્યારમું સ્થાન ૧૨-૧૧. તથા 'અબ્રહ્મચારી'—મૈથુનથી નિવૃત્તિ નહીં પામેલો જે કોઈ
 મનુષ્ય તે જ વચ્ચે અબ્રહ્મચર્યનું સેવન કરીને 'હું હમણાં બ્રહ્મચારી છું' એમ અતિ ધૂર્ત્વપણા કરીને બીજાને છેતરવા માટે
 બોલે, તથા જે આ પ્રમાણે સત્પુરુષને અયોગ્ય એવા વચનને બોલતો સતો ગાયોની મધ્યે ગંધેડાની જેમ કટુક સ્વરે નાદ કરે,
 પળ વૃષભની જેમ સુંદર નાદ કરે નહીં તથા જે મનુષ્ય આ પ્રમાણે બોલતો આત્માનો અહિતકારી અને ચાલ-મૂઠ એવો
 સતો ઘણી વાર માયામૃદાને-અસત્યને બોલે તથા સ્ત્રીના વિષયની આસક્તિથી નિંદિત ભાષણ કરે આવા પ્રકારનો મનુષ્ય
 મહામોહને કરે છે. એ ચારમું સ્થાન ૧૩-૧૪=૧૨. જે રાજાના અથવા જે પ્રધાનાદિકના આશ્રિતપણાને વહન કરે છે એટલે
 આજીવિકાના લાભવડે પોતાને ધારણ કરે છે. કેવી રીતે ? યજ્ઞવલ્કે એટલે કે 'તે રાજાદિકના સંવંધવાળો આ છે' એવી
 પ્રસિદ્ધિવડે અથવા સેવાવડે (પોતાને ધારણ કરે છે.), પછી પોતાના નિર્વાહના કારણમૂત તે જ રાજાદિકના ધનને વિષે
 જે કોઈ મનુષ્ય લોભ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ તેરમું સ્થાન ૧૫-૧૩. ઈશ્વરે એટલે રાજાએ અથવા ગામે એટલે લોકોએ
 કોઈ અનીશ્વરને (અધિકારી નહોતો તેને) ઈશ્વર (અધિકારી) કર્યો. તેને એટલે પૂર્વ અવસ્થામાં અનીશ્વર હતો તેને રાજા
 વિગેરે 'સંપ્રગૃહીત'—આગળ કરેલો હોવાથી (અધિકારી કરેલો હોવાથી) 'અતુલ'—અસાધારણ એટલે ઘણી લક્ષ્મી
 પ્રાપ્ત થઈ અથવા અતુલ જેમ હોય તેમ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાથી તે રાજાદિકના ઉપકારને વિષે
 ઈર્ષ્યાના દોષે કરીને યુક્ત થયો, અને તેનું ચિત્ત કલુષતાવડે એટલે દ્વેષ, લોભ વિગેરે પાપવડે વ્યાકુલ થયું, તેથી આવો જે

કોઈ મનુષ્ય તે રાજાદિકના જીવિત, ધન અને મોગાદિકના અંતરાયને-વિચ્છેદને કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ ચૌદમું સ્થાન. ૧૬-૧૭=૧૪. જેમ સર્પણ-નાગણ 'અંડાંડ' અંડકકૂટને એટલે પોતાના હંડાના (બચ્ચાંના) સમૂહને અથવા અંડના પુટને એટલે બંધાયેલા (ચોટેલા) બે દહને હળે છે, તેની જેમ જે પોષણ કરનાર ભર્તારને, સેનાપતિને અથવા રાજાને, પ્રશા-સ્તાને એટલે મંત્રીને અથવા ધર્મપાઠકને હળે છે, તે મહામોહ કરે છે, કેમ કે તેમનું મરણ થવાથી ઘણા લોકો દુઃખી થાય છે. એ પંદરમું સ્થાન. ૧૮-૧૫. જે કોઈ મનુષ્ય નાયકને એટલે પ્રમુ(રાજા)ને, રાષ્ટ્રને એટલે રાજ્યના મહત્તરાદિકને, તથા નિગમને એટલે વેપારીજનોને કાર્યમાં નેતા-પ્રવર્તવિનાર શ્રેષ્ઠીને અથવા જેને શ્રીદેવીના ચિન્હવાળો પટ્ટો વાંધવામાં આવ્યો હોય એવા નગરશેઠને, વહી તે કેવા ? બહુરવ એટલે ઘણા શબ્દવાળા અર્થાત્ ઘણા યશવાળા એવા તે સર્વમાંથી કોઈને પણ હળે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ સોઠમું સ્થાન. ૧૯-૧૬. વહુજનના એટલે પાંચ છ વિગેરે ઘણા લોકોના નેતા-નાયકને તથા દ્વીપની જેવા દ્વીપરૂપ એટલે સંસારસાગરમાં રહેલા પ્રાણીઓના આશ્વાસનના સ્થાનરૂપ અથવા દીપની જેવા દીપરૂપ એટલે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારવડે જેની બુદ્ધિરૂપી દૃષ્ટિનો પ્રસાર રૂંધાયો હોય એવા પ્રાણીઓને ત્યાગ અને ગ્રહણ કરવા લાયક વસ્તુસમૂહને પ્રકાશ કરનારા, એ જ કારણ માટે ત્રાણ એટલે પ્રાણીઓને આપત્તિથકી રક્ષણ કરનારા ' એતાહશં ' -જેવા ગાળધરાદિક હોય છે તેવા પ્રકારના ' નરં ' પ્રાવચનિકાદિક પુરુષને જે હળે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ સત્તરમું સ્થાન. ૨૦-૧૭. ' ઉપસ્થિત ' -પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થયેલાને, ' પ્રતિચિરંતં ' -સાવધ યોગથી નિવૃત્ત થયેલા અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યા લીધેલાને, ' સુતપસિવં ' -તપસ્યા કરનાર અથવા સારા તપને આશ્રિત થયેલા એવા અથવા કોઈ ઠેકાણે ' જે

ખિંહું જગજીવણં ' એવો પાઠ છે ત્યાં આવો અર્થ કરવો-જગતને દટલે જંગમ પ્રાણીને અહિંસકપણા કરીને જે જીવાડે તે જગજીવન એવા ' સંયતં ' -સાધુને બલાત્કારે વિવિધ પ્રકારે આક્રમણ કરીને શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મ થકી જે પ્રપ્ટ કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ અઢારમું સ્થાન. ૨૧-૧૮. જેમ પૂર્વે મોહનીય સ્થાન કહ્યું તેમ જ આ પણ જાણવું. જ્ઞાનનો અનંત વિષય હોવાથી અથવા જ્ઞાન અક્ષય હોવાથી અનંત જ્ઞાનવાલા તથા ક્ષાયિક દર્શન હોવાથી શ્રેષ્ઠ દર્શન-વાલા તે દટલે કે જેઓ જ્ઞાનાદિક અલેક અતિશયોની સંપત્તિ સહિત હોવાથી ત્રણ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે એવા જિનેશ્વરોનો જે કોઈ અવર્ણવાદ બોલે દટલે કે-જેયનું-જાણવા લાયક વસ્તુનું અનંતપણું હોવાથી જગતમાં કોઈ પણ સર્વજ્ઞ છે જ નહીં, એમ કહે તે વિષે કહ્યું છે કે-“ હજુ સુધી જ્ઞાન દોઢ્યા કરે છે, હજુ સુધી અલેકનો અંત આવ્યો નથી, હજુ સુધી કોઈપણ જીવ સર્વજ્ઞપણાને પામતો નથી, જો પામતો હોય તો અલેક સાંત (અંતવાલો-પરિમિત) થઈ જાય, પણ તે દટ નથી. ” આ પ્રમાણે કોઈક દોષ આપે છે, તે દોષ અહીં નથી; કેમ કે કેવલજ્ઞાન પોતાની ઉત્પત્તિ સમયે જ લોકાલેકને પ્રકાશ કરતું જ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કોઈ ઓરઢામાં રહેલા દીવાની કલિકા તે આલા ઓરઢાને એક જ સમયે પ્રકાશિત કરે છે તેમ. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરના અવર્ણવાદ બોલનાર બાઢ-અજ્ઞાની જીવ મહામોહ કરે છે, એ ઓગણીશમું સ્થાન. ૨૨-૧૯. જે કોઈ ' ઢુઢે '—દુષ્ટ અથવા દ્રેપી મનુષ્ય ન્યાયને ઉછંઢન નહીં કરનારા સમ્યગ્દર્શનાદિક મોક્ષમાર્ગનો અત્યંત અપકાર કરે છે અથવા પાઠાંતરે ' અપહરતિ '—ઘણા જનોને વિપરીત ઠસાવે છે, તથા તે માર્ગને નિંદતો થકો ' ભાવયતિ '—નિંદાવઢે કે દ્રેષવઢે પોતાને અને પરને વાસિત કરે છે, તે મહામોહને કરે છે. એ વીશમું સ્થાન. ૨૩-૨૦. જે આચાર્ય કે

ઉપાધ્યાયે શ્રુતજ્ઞાન અને વિનય-ચારિત્ર ગ્રહણ કરાવેલ હોય-શિખવેલ હોય, તેમની જ જે નિંદા કરે દટલે આ ગુરુ અલપશ્રુત છે એમ તેના જ્ઞાનની નિંદા કરે, આ અન્ય તીર્થિકોની સાથે સંબંધ રાખનારા છે એમ કહી તેના દર્શનની નિંદા કરે, અને પાર્શ્વસ્થાદિકના સ્થાનમાં વર્તનાર હોવાથી મંદ ધર્મવાળા છે એમ કહી તેના ચારિત્રની નિંદા કરે, આવા પ્રકારનો તે બાલ-મૂઢ મહામોહને કરે છે. એ એકવીશમું સ્થાન. ૨૪-૨૧. આચાર્ય કે ઉપાધ્યાય વિગેરે કે જેઓ જ્ઞાનદાનવડે અને ગ્લાનાદિક અવસ્થાને વિષે સારસંખાલ વિગેરે કરવાવડે સમ્યક્ પ્રકારે ઉપકાર કરનારા છે, તેઓ પ્રત્યે જે કોઈ વિનય, આહાર અને ઉપધિ વિગેરે વડે પ્રત્યુપકાર કરતો નથી, તથા પૂજા કરનાર થતો નથી, તથા સ્તબ્ધ-માનવાલો થાય છે, તે મહામોહને કરે છે. એ બાવીશમું સ્થાન. ૨૫-૨૨. બહુશ્રુત ન હોય એવો જે કોઈ શ્રુતવડે પોતાના આત્માની શ્લાઘા કરે કે 'હું શ્રુતવાન છું, અનુયોગને ધારણ કરનાર છું' इत्यादि कहे अथवा 'तमे अनुयोगाचार्य छौ के वाचक छौ' એમ કોઈ પૂછે ત્યારે- 'હા, હું તેવો જ છું' એમ સ્વાધ્યાયનો વાદ બોલે અને 'હું વિશુદ્ધ પાઠક છું' इत्यादि जे बोले, ते श्रुतना अल्लभना कारणरूप महामोहने करे छे. ए त्रेवीशमं स्थान. २६-२३. 'अतवस्सीए'-आ श्लोक सुगम छे. पूर्वार्धनो अर्थ पूर्वनी जेस ज छे. विशेष ए के—'सर्वलोकात्'-भावचोर होवाથી आ सर्व जनोशी मोटाમાં मोटो चोर छे, तेथी ते अतपस्वीपणाना कारणरूप महामोहने करे छे. ए चोवीशमं स्थान. २७-२४. साधारण कार्यने माटे कौइ ग्लान साधु प्राप्त थये सते जे कौइ आचार्यादिक पोते समर्थ छतां उपदेशवडे अने औषधादिक आपवावडे पोते अथवा अन्यद्वारा उपकार न करे अर्थात् तेना कार्यनी उपेक्षा करे. क्या अभिप्रायथी तेनुं कार्य न करे ? ते कहे छे—'आ साधु पोते समर्थ छतां द्वेपने लीधे मारुं पण

કાંઈ કાર્ય કરતો નથી, અથવા તો બાલત્વાદિકને કારણે આ અસમર્થ છે તો તેનું કાર્ય કરવાથી શું ફલ છે ? ફરીથી એ મારો ઉપકાર તો કરવાનો નથી. ” એવા કારણથી તેનો ઉપકાર કરે નહીં તથા શઠ એટલે પોતાની શક્તિનો લોપ કરવાથી કપટયુક્ત તથા માયાવાહું જેનું જ્ઞાન છે અર્થાત્ “ ગ્લાનની સારસંભાલ મારે કરવાની ન હો, એટલા માટે હું ગ્લાનના વેષથી ફરું ” એવા વિકલ્પવાહી, અને એ જ કારણ માટે પાપવડે વ્યાપ્ત ચિત્તવાહી તથા એ જ કારણ માટે પોતાની અત્રોધિવાહી એટલે ગ્લાનની સારવાર કરવી જોઈએ એવી જિનાજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી જન્માંતરમાં જિનધર્મને નહીં પામનારો તથા મૂઝમાં ‘ ચ ’ શબ્દ હોવાથી બીજાનો પણ અત્રોધિક એટલે નથી વિદ્યમાન બોધિ જેનાથી એ પ્રમાણે વ્યુત્પત્તિ (સમાસ) કરવાથી બીજાની બોધિનો નાશ કરનાર, કારણ કે જે બીજા સાધુ વિગેરે ‘ તે આચાર્યાદિક ગ્લાનની સારવાર કરતા નથી ’ એમ જાણીને જિનધર્મથી પરાઙ્મુલ્લ થાય છે તેઓની અત્રોધિ તે જ આચાર્યાદિકે કરી છે, તેથી આવા પ્રકારના આચાર્યાદિક મહામોહને કરે છે એ પચીશમું સ્થાન ૨૮-૨૯=૨૫. તથા કથા એટલે વાક્યની રચના અર્થાત્ શાસ્ત્ર, તે રૂપ જે અધિકરણ, તે કૌટિલ્ય શાસ્ત્રાદિક કથાધિકરણ કહેવાય છે, કેમ કે પ્રાણીના ઉપમર્દમાં પ્રવર્તવાથી તેઓ (ગ્રંથકર્તાઓ) પોતાના આત્માને દુર્ગતિના અધિકારી કરે છે. અથવા ક્ષેત્રોને સેહો, ગાયોને પ્રસવાવો इत्यादिक કથાવડે તથા પ્રકારની પ્રવૃત્તિરૂપ જે અધિકરણ તે કથાધિકરણ કહેવાય છે. અથવા કથા એટલે રાજકથાદિક અને અધિકરણ એટલે યંત્રાદિક અથવા કલહ (કઝીયો) તે પણ કથાધિકરણ કહેવાય છે, આવા કથાધિકરણને જે વારંવાર પ્રયુજે-કરે, તથા એ જ પ્રમાણે સર્વ તીર્થના ભેદને માટે સંસારસાગરને તરવાના કારણરૂપ જ્ઞાનાદિક તીર્થોના સર્વથા

નાશને માટે જે પ્રવર્તે, તે મહામોહને કરે છે, એ છઠ્ઠીશમું સ્થાન. ૩૦-૨૬ ‘જે ય આહમ્મિએ’ આ શ્લોક સુગમ છે. વિશેષ એ કે-અધાર્મિક યોગ એટલે નિમિત્તશાસ્ત્ર અને વશીકરણ વિગેરેના પ્રયોગ કરવા તે. શા માટે ? પોતાની શ્લાઘા-પ્રશંસાને માટે તથા મિત્રને માટે (નિમિત્તાદિકનો જે પ્રયોગ કરે તે મહામોહને કરે છે). એ સત્તાવીશમું સ્થાન. ૩૧-૨૭. તથા જે કોઈ મનુષ્ય સંબંધી અથવા પરલોક સંબંધી ભોગોની ‘ તે ’-અહીં વિમક્તિનો ફારફેર હોવાથી તે(ભોગો)વડે અથવા તેઓને વિષે તૃપ્તિને નહીં પામ્યો સતો ‘ આસ્વાદતે ’-અમિલાપા કરે અથવા ‘ આશ્રયતિ ’-આશ્રય કરે તે મહામોહને કરે છે, એ અઢાવીશમું સ્થાન. ૩૨-૨૮. તથા ‘ ઋદ્ધિ ’-વિમાન વિગેરેની સંપત્તિ, ‘ દ્યુતિ ’-શરીર અને આભૂષણોની કાંતિ, ‘ યશઃ ’-કીર્તિ ‘ વર્ણઃ ’-શરીરનો શુક્લાદિક વર્ણ, ‘ વલં ’-શરીરનું પરાક્રમ, તથા ‘ વીર્ય ’-આત્માનું પરાક્રમ આ સર્વ જે વૈમાનિક વિગેરે દેવોને વિષે વિદ્યમાન છે. ‘ તેષાં ’-અહીં ‘ અપિ ’ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી તેવા અનેક અતિશય ગુણવાલા દેવોનો પણ જે ‘ અવર્ણવાન્ ’-અશ્લાઘા કરનાર હોય, અથવા ‘ અવર્ણવાન્ ’-એટલે “ કયા ઉછાપે કરીને દેવોને ઋદ્ધિ છે ? દેવોની કાંતિ છે ? ” इत्यादिक काकु(प्रश्न)वड़े व्याख्या करवी. अर्थात् देवोंने कांइ पण ऋद्वि विगैरे नथी एम अवर्णवादना वाक्यनो भावार्थ जाणवो. जे कोइ आवा प्रकारनो देवना अवर्णवाद बोलनार होय ते महामोहने करे छे. ए ओगणत्रीशमं स्थान. ३३-२९. तथा नहीं जोतो सतो पण जे कोइ बोले के-‘ हुं देवोने जोउं छुं इत्यादि. आवो गोशालक जेवो अज्ञानी अने जिनेश्वरना जेवी पोतानी पूजाने इच्छनार होय, ते महामोहने करे छे ए त्रीशमं स्थान. ३४-३० ॥ १ ॥

મુઠમાં કહેલા રૌદ્ર વિગેરે ત્રીશ મુહૂર્તો સૂર્યોદયથી આરંભીને અનુક્રમે આવે છે. તેઓમાંના મધ્યમ (વચલા) છ મુહૂર્તો કોઈ વખત દિવસે અને કોઈ વખત રાત્રિએ પળ આવે છે ॥ ૩ ॥ સૂત્ર-૩૦ ॥

ग्रहर्त्ता कोइ वखत दिवसे अने कोइ वखत रात्रिए पण आवे छे ॥ ३ ॥ सूत्र-३० ॥

हवे एकत्रीशं स्थान कहे छे. —

मू०—एकृतीसं सिद्धाद्गुणा पन्नत्ता, तं जहा—स्त्रीणे आभिणिबोहियणाणावरणे १, स्त्रीणे सुयणाणावरणे २, स्त्रीणे ओहिणाणावरणे ३, स्त्रीणे मणपज्जवणाणावरणे ४, स्त्रीणे केवलणाणावरणे ५, स्त्रीणे चक्खुदंसणावरणे ६, स्त्रीणे अचक्खुदंसणावरणे ७, स्त्रीणे ओहिदंसणावरणे ८, स्त्रीणे केवलदंसणावरणे ९, स्त्रीणे निहा १०, स्त्रीणे निहाणिहा ११, स्त्रीणे पयला १२, स्त्रीणे पयलापयला १३, स्त्रीणे थीणद्धी १४, स्त्रीणे सायावेयणिज्जे १५, स्त्रीणे असायावेयणिज्जे १६, स्त्रीणे दंसणमोहणिज्जे १७, स्त्रीणे चरित्तमोहणिज्जे १८, स्त्रीणे नेरइआउए १९, स्त्रीणे तिरिआउए २०, स्त्रीणे मणुस्साउए २१, स्त्रीणे देवाउए २२, स्त्रीणे उच्चागोए २३, स्त्रीणे निच्चागोए २४, स्त्रीणे सुभणामे २५, स्त्रीणे असुभणामे २६, स्त्रीणे दाणंतराए २७, स्त्रीणे लाभंतराए २८, स्त्रीणे भोगंतराए २९, स्त्रीणे उवभोगंतराए ३०, स्त्रीणे वीरिअंतराए ३१ ॥ १ ॥

मंदरे णं पवए धरणितले एकतीसं जोयणसहस्साइं छच्चेव तेवीसे जोयणसए किंचिदेसूणा
परिक्खेवेणं पन्नत्ता । २ । जया णं सूरिए सववाहिरियं मंडलं उवसंकमित्ता चारं चरइ तथा णं
इहगयस्स मणुस्सस्स एकतीसाए जोयणसहस्सेहिं अट्टहि अ एकतीसेहिं तीसाए सट्ठिभागे
जोयणस्स सूरिए चक्खुप्फासं हवमागच्छइ । ३ । अभिवट्ठिए णं मासे एकतीसं सातिरेगाइं
राइंदियाइं राइंदियगेणं पन्नत्ते । ४ । आइच्चे णं मासे एकतीसं राइंदियाइं किंचि विसेसूणाइं
राइंदियगेणं पन्नत्ते ॥ ५ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई
पन्नत्ता ॥ १ ॥ अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता
। २ । असुरकुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मी-
जयंतअपराजिआणं देवाणं जहण्णेणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । विजयवेजयंत-
जयंतअपराजिआणं देवाणं जहण्णेणं एकतीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥ ५ ॥ जे देवा उवरिमउवरिम-

गेवेज्यविमाणेषु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं उद्धोसेणं एक्कतीसं सागरोवमाइं ठिइं पन्नत्ता ॥६॥
 ते णं देवा एक्कतीसाए अद्धमासेहिं आणमंति वा पाणमंति वा उस्ससंति वा नीससंति
 वा । १ । तेसि णं देवाणं एक्कतीसं(स)वाससहस्सेहिं आहारट्ठे समुप्पज्जइ । २ । संतेगइया भव-
 सिद्धिया जीवा जे एक्कतीसेहिं भवग्गहणेहिं सिज्झस्संति बुज्झस्संति मुच्चिस्संति परिनिवाइ-
 स्संति सब्बदुक्खाणमंतं करिस्संति ॥ ३ ॥ सूत्रम्-३१ ॥

मूलार्थ—सिद्धोने प्रथमथी ज एकत्रीश गुणो कहा छे, ते आ प्रमाणे—आभिनिवोधिकज्ञानावरण(मतिज्ञानावरण)नो
 क्षय १, श्रुतज्ञानावरणनो क्षय २, अवधिज्ञानावरणनो क्षय ३, मनःपर्यवज्ञानावरणनो क्षय ४, केवलज्ञानावरणनो क्षय ५,
 चक्षुदर्शनावरणनो क्षय ६, अचक्षुदर्शनावरणनो क्षय ७, अवधिदर्शनावरणनो क्षय ८, केवलदर्शनावरणनो क्षय ९, निद्रानो
 क्षय १०, निद्रानिद्रानो क्षय ११, प्रचलानो क्षय १२, प्रचलाप्रचलानो क्षय १३, स्त्यानर्द्धिनो क्षय १४, सातावेदनी-
 यनो क्षय १५, असातावेदनीयनो क्षय १६, दर्शनमोहनीयनो क्षय १७, चारित्रमोहनीयनो क्षय १८, नरकायुनो क्षय
 १९, तिर्यगायुनो क्षय २०, मनुष्यायुनो क्षय २१, देवायुनो क्षय २२, उच्चगोत्रनो क्षय २३, नीचगोत्रनो क्षय २४, शुभ-
 नामनो क्षय २५, अशुभ नामनो क्षय २६, दानांतरायनो क्षय २७, लाभान्तरायनो क्षय २८, भोगान्तरायनो क्षय २९,
 उपभोगान्तरायनो क्षय ३०, वीर्यांतरायनो क्षय ३१ (१) ।

મેરુપર્વતનો પૃથ્વીતલ ઉપર પરિક્ષેપ (પરિધિ) કાંઈક ઓછા એકત્રીશ હજાર છસો ને ત્રેવીશ (૩૧૬૨૩) યોજનનો કહ્યો છે (૨) । ડ્યારે સૂર્ય સર્વ વાહ્ય મંડલને પામીને ચાર ચરે છે (ચાલે છે) ત્યારે અહીં (ભરતક્ષેત્રમાં) રહેલા મનુષ્યને એકત્રીશ હજાર આઠસો ને એકત્રીશ યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા ત્રીશ ભાગ (૩૧૮૩૧^૩/_૬) એટલા દૂરથી ચક્રુના સ્પર્શને શીઘ્ર પામે છે (જોવામાં આવે છે) (૩) । અભિવર્ધિત (અધિક) માસ કાંઈક એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો રાત્રિદિવસના કુલપણા કરીને કહેલો છે (૪) । સૂર્યમાસ કાંઈક વિશેષ ન્યૂન એવા એકત્રીશ રાત્રિદિવસનો રાત્રિદિવસના કુલપણા કરીને કહેલો છે (૫) ।

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચેની સાતમી પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની એકત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૨) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની એકત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત વિમાનના દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૫) । જે દેવો ઉવરિમ-ઉવરિમ ગ્રૈવેયક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) ।

તે દેવો એકત્રીશ અર્ધમાસે (પલ્લવાહિયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે, એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને એકત્રીશ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવો છે કે જેઓ એકત્રીશ ભવ ગ્રહણવડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે, અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ—એકત્રીશનું સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સિદ્ધોની આદિમાં એટલે સિદ્ધપણના પહેલા સમયને વિષે જ
 જે ગુણો તે સિદ્ધાદિગુણ કહેવાય છે, તે ગુણો આભિનિવોધિકાવરણ (મતિજ્ઞાનાવરણ) વિગેરેના ક્ષયરૂપ છે (૧). મંદર
 એટલે મેરુ પર્વત. તે પૃથ્વીતલને વિષે દશ હજાર યોજનના વિષ્કંભવાલો છે, તેથી કરીને પૃથ્વીતલ ઉપર, ઉપર કહેલી
 પરિધિના પ્રમાણવાલો છે. (૨). ‘જયા ણં સૂરિએ હત્યાદિ’—સૂર્યના એક સો ને ચોરાશી માંડલા હોય છે. મંડલ
 એટલે જ્યોતિષીને ચાલવાનો માર્ગ કહેવાય છે, તેમાં જંવૂદ્વીપની અંદર એક સો ને એંશી યોજનમાં પાંસઠ સૂર્યમંડલો છે, તથા
 લવણસમુદ્રમાં ત્રણ સો ને ત્રીશ યોજન અવગાહીને (જહાએ ત્યાં સુધીમાં) એક સો ને ઓગણીશ સૂર્યમંડલો છે. તેમાં સર્વવાહ
 એટલે સમુદ્રને વિષે રહેલા મંડલોમાંનું જે છેલ્લું મંડલ, તેનો આયામવિષ્કંભ એક લાખ છ સો ને સાઠ યોજનનો છે. તેનો
 ગોઠ ક્ષેત્રના ગણિતને હિસાબે પરિધિ કરીએ તો ત્રણ લાખ અઠાર હજાર ત્રણ સો ને પંદર (૩૧૮૩૧૫) યોજનનો થાય છે.
 આટલા યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને સૂર્ય વે રાત્રિદિવસે કરીને ઓઢે છે. તેના (તે વે રાત્રિદિવસના) સાઠ સુહર્તો હોય છે,
 તેથી તે અંકને સાઠે ભાગવાથી જે ભાગમાં આવે તેટલા યોજનવાલું ક્ષેત્ર એક સુહર્તમાં ઓઢે છે. તે ક્ષેત્રપ્રમાણ પાંચ હજાર
 ત્રણ સો ને પાંચ યોજન અને એક યોજનના સાઠીયા પંદર ભાગ (૫૩૦૫૬૦) જેટલું થાય છે. આ અંકને અર્ધ દિવસવડે
 એટલે અર્ધ દિવસના સુહર્તોવડે ગુણવાનો છે. તો જ્યારે સૂર્ય સર્વવાહ મંડલમાં ચાલે છે ત્યારે દિવસનું પ્રમાણ ચાર સુહર્તનું
 હોય છે, તેનું અર્ધ કરવાથી છ સુહર્ત આવે છે, તેથી છ સુહર્તવડે ઉપરના એક સુહર્તની ગતિના પ્રમાણ (૫૩૦૫૬૦) ને
 ગુણીએ ત્યારે ચક્રસ્પર્શવાલી ગતિનું પ્રમાણ થાય છે. તે રીતે ગુણવાથી એકત્રીશ હજાર આઠ સો ને એકત્રીશ યોજન અને

एक योजनना साठीया त्रीश भाग आवे छे. (३१८३१^{३०}) (अर्थात् सूर्य आटला योजन दूर होय त्यारे भरतक्षेत्रना मनुष्य तेने जोइ शके छे.) (३) । अभिवर्धित मास एटले त्रण सो ने त्र्याशी रात्रिदिवस अने एक रात्रि दिवसना वासठीया चुमालीश भाग (३८३^{४४}) प्रमाणवाळा अभिवर्धित वर्षनो बारमो भाग. जे वर्षमां अधिक मास होय, ते अभिवर्धित वर्ष कहेवाय छे. केमके तेमां चांद्रमास तेर होय छे, तथा ए मास ओगणत्रीश दिवस अने एक दिवसना वासठीया बत्रीश भाग जेटलो होय छे. ' साइरेगाइं ति '—एक अहोरात्रना एक सो चोवीशीया एक सो एकवीश भाग ^{१२३} ^{१३४} एटलुं प्रमाण अधिक समजुं (४) । आदित्य मास एटले सूर्य जेटला काले करीने एक राशिने भोगवी ले ते काल. ' किंनि विससूणाइं ति '—अर्ध अहोरात्रवडे न्यून. (बाकी उपर मूळमां कह्या प्रमाणे समजुं.) (५) ॥ सूत्र—३१ ॥

हवे बत्रीशसुं स्थान कहे छे.—

मू०—वत्तीसं जोगसंगहा पन्नत्ता, तं जहा—आलोयण १ निरवलावे २, आवईसु दढध-
म्मया ३ । अणिसिओवहाणे ४ य, सिक्खा ५ निप्पडिकम्मया ६ ॥ १ ॥ अण्णायया, अलोभे
ट य, तित्तिक्खा ९ अज्जेवे १० सुई ११ । सम्मदिट्ठी १२ समाही १३ य, आयारे १४ विणओ-
वए १५ ॥ २ ॥ धिईमई १६ य संवेगे १७, पणिही १८ सुविहि १९ संवरे २० । अत्तदोसोवसं-
हारे २१, सवकामविरत्तया २२ ॥ ३ ॥ पच्चक्खाणे २३—२४ विउस्सगे २५, अप्पमादे २६ लवा-

लवे २७ । ज्ञाणसंवरजोगे २८ य, उदए मारणंतिए २९ ॥ ४ ॥ संगणं च परिणया ३०,
पायच्छित्तकरणे ३१ वि य । आराहणा य मरणंते ३२, बत्तीसं जोगसंगहा ॥ ५ ॥ १ ॥

बत्तीसं देविंदा पन्नत्ता, तं जहाल्वमरे बली धरणे भूआणंदे जाव घोसे महाघोसे चंदे सूर
सक्के ईसाणे सणकुमारे जाव पाणए अच्चुए । २ । कुंथुस्स णं अरहओ बत्तीसहिया बत्तीसं जिण-
सया होत्था । ३ । सोहम्मं कप्पे बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा णं पन्नत्ता । ४ । रेवइणक्खत्ते
बत्तीसइतारे पन्नत्ते । ५ । बत्तीसतिविहे णत्ते पन्नत्ते ॥ ६ ॥

इमीसे णं रयणप्पमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
। १ । अहे सत्तमाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता । २ । असुर-
कुमाराणं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ३ । सोहम्मीसाणे कप्पेसु
देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता । ४ । जे देवा विजयेजयंतजयंतअपराजिय
विमाणेसु देवत्ताए उववण्णा तेसि णं देवाणं अत्थेगइयाणं बत्तीसं सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता ॥ ५ ॥

તે ણં દેવા વર્તીસાણ અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસ્સસંતિ વા નીસસંતિ વા ॥૧।
તેસિ ણં દેવાણં વર્તીસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ॥ ૨ । સંતેગઇયા ભવસિદ્ધિયા જીવા જે
વર્તીસાણ ભવગહણેહિં સિદ્ધિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ મુદ્ધિસસંતિ પરિનિવ્વાહસસંતિ સવ્વદુક્ખાણમંતં
કરિસસંતિ ॥ ૩ । સૂત્રમ્—॥ ૩૨ ॥

મૂલાર્થઃ—વત્રીશ યોગસંગ્રહ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—આલોચના ૧, તે કોઈ પાસે કહેવી નહીં ૨, આપત્તિમાં પળ
ધર્મને વિષે દ્વહતા ૩, કોઈના આશ્રય વિના ઉપધાન તપ કરવો તે ૪, શિક્ષા ૫, નિષ્પ્રતિકર્મતા—શરીરની સારવાર ન કરવી
તે ૬ ॥ ૧ । પોતાની તપસ્યા ગુપ્ત રાખવી ૭, અલોભ ૮, તિત્તિક્ષા—પરીષદો સહન કરવા તે ૯, આર્જવ—સરલતા ૧૦, શુચિ-
સત્યતા ૧૧, સમ્યગ્દૃષ્ટિ ૧૨, સમાધિ ૧૩, આચાર ૧૪, વિનય રાખવો ૧૫, ૧૨ । ધૃતિમતિ—અદીનતા ૧૬, સંવેગ ૧૭,
પ્રણિધિ—માયા ન કરવી ૧૮, સારી વિધિ કરવી ૧૯, સંવર ૨૦, પોતાના દોષનો નિરોધ કરવો ૨૧, સમગ્ર કામ-
(વિષય)માં વિરાગતા ૨૨, ૧૩ । મૂલગુણનું પ્રત્યાખ્યાન ૨૩, ઉત્તરગુણનું પ્રત્યાખ્યાન ૨૪, કાયોત્સર્ગ ૨૫, અપ્રમાદ
૨૬, ક્ષણે ક્ષણે સામાચારી પાઠવી ૨૭, ધ્યાનરૂપી સંવર ૨૮, મારણાંતિક વેદનાનો ઉદય થયા છતાં પણ ક્ષોભ પામવો
નહીં તે ૨૯ ॥ ૪ । સર્વ સંગનો ત્યાગ ૩૦, પ્રાયશ્ચિત્ત ૩૧, મરણને અંતે આરાધના કરવી તે ૩૨ ॥ ૫ । (૧)

વત્રીશ દેવેદ્રો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—ચમર, બલિ, ધરણ, ભૂતાનંદ યાવત્ ઘોષ, મહાઘોષ, (વિગેરે ભવનપતિના ૨૦)

સૂર્ય, ચંદ્ર, (જ્યોતિષીના ૨) શક્ર, ईशान, सनत्कुमार, यावत् प्राणत, अच्युत (वैमानिकના ૧૦) (૨) । कुंथुनाथ अरिहंतने बत्रीश सो बत्रीश केवलीओ हता (३) । सौधर्म कल्पने विषे बत्रीश लाख विमानो कहा छे (४) । रेवति नक्षत्रना बावीश तारा कहा छे (५) बत्रीश प्रकारनुं नाख कहूं छे ॥ ६ ॥

आ रत्नग्रभा पृथ्वीने विषे केटलाक नारकीओनी बत्रीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (१) । नीचे सातमी पृथ्वीने विषे केटलाक नारकीओनी बत्रीश सागरोपमनी स्थिति कही छे (२) । केटलाक असुरकुमार देवोनी बत्रीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (३) । सौधर्म अने ईशान कल्पने विषे केटलाक देवोनी बत्रीश पल्योपमनी स्थिति कही छे (४) । जे देवो विजय, वैजयंत, जयंत, अपराजित विमानोमां देवपणे उत्पन्न थया होय, तेमां केटलाक देवोनी बत्रीश सागरोपमनी स्थिति कही छे (५) ॥

ते देवो बत्रीश अर्धमास (पखवाडिये) आन ले छे, प्राण ले छे, एटले उच्छ्वास ले छे, निःश्वास ले छे (१) । ते देवोने बत्रीश हजार वर्षे आहारनी इच्छा उत्पन्न थाय छे (२) । एवा केटलाक भवसिद्धिक (भव्य) जीवो छे के जेओ बत्रीश भव ग्रहण करवावडे सिद्ध थरो, बुद्ध थरो, मुक्त थरो, परिनिर्वाण पामरो, अर्थात् सर्व दुःखनो अंत कररो ॥ (३) ॥

टीकार्थ—बत्रीशमुं स्थानक पण प्रगट छे. विशेष ए के-जे जोड़ाय ते योग कहेवाय छे एटले के मन, बचन, कायाना व्यापार. ते योग अहीं प्रशस्त ज कहेवाने इच्छया छे. ते योगो शिष्य अने आचार्य ए बन्नेने विषे रहेला होय छे.

१ लोकप्रकाशमां ३२०० कहा छे.

તેમનો જે આલોચના, નિરપલાપ, વિગેરે પ્રકારે કરીને સંગ્રહ કરવો તે પ્રશસ્તયોગસંગ્રહ કહેવાય છે. અહીં આલોચનાદિક પ્રશસ્તયોગસંગ્રહનું કારણ હોવાથી તે આલોચનાદિક પળ પ્રશસ્તયોગસંગ્રહ કહેવાય છે. તે સંગ્રહ કુલ ત્રીશ છે. તે દેસાડવા માટે પાંચ શ્લોક કહ્યા છે—‘આલોચનેત્યાદિ’, આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—તેમાં ‘આલોચના ત્તિ’—મોક્ષના સાધન-રૂપ યોગનો સંગ્રહ કરવા માટે શિષ્યે આચાર્યને આલોચના દેવી જોડે (પોતાના અતિચારાદિક દોષ નિવેદન કરવા જોડે) ૧, ‘નિરવલાવે ત્તિ’—આચાર્ય પળ મોક્ષને સાધનારા યોગના સંગ્રહને માટે જ (શિષ્યે) આલોચના આપે સતે અપલાપ રહિત થવું અર્થાત્ ત્રીજા કોડને કહેવું નહીં ૨, ‘આવર્તેસુ ધૃઢધમ્મય ત્તિ’—પ્રશસ્ત યોગના સંગ્રહને માટે સાધુએ દ્રવ્યાદિક આપત્તિ પ્રાપ્ત થયે સતે પળ ધર્મમાં દૃઢતા રાખવી એટલે કે આપત્તિ આવે સતે અત્યંત દૃઢ ધર્મવાળા થવું ૩, ‘અગ્નિસ્મિસ્રોવહાણે ય ત્તિ’—શુભ યોગના સંગ્રહને માટે જ અનિશ્ચિત એટલે ત્રીજાની અપેક્ષા રહિત એવું જે ઉપધાન એટલે તપ, તે અનિશ્ચિતોપધાન એટલે પરની સહાયની અપેક્ષારહિત જ તપ કરવો ૪, ‘સિત્તિ’—શુભ યોગના સંગ્રહને માટે શિક્ષાનું સેવન કરવું. તે શિક્ષા સ્વ અને અર્થને ગ્રહણ કરવારૂપ તથા પ્રત્યુપેક્ષાદિકને સેવવારૂપ એમ બે પ્રકારે છે ૫, ‘નિષ્પટ્ટિકમ્મ ય ત્તિ’—તે જ પ્રમાણે શરીરની નિષ્પ્રતિકર્મતા કરવી એટલે શરીરની સારવાર કરવી નહીં ૬, ૧ । ૧ ।

‘અણ્ણાયય ત્તિ’—તપની અજ્ઞાતતા કરવી એટલે યશ, પૂજા વિગેરેની ઇચ્છાથી પ્રકાશ કર્યા વિના જ તપ કરવો ૭, ‘અલોભે ય ત્તિ’ સર્વ વસ્તુને વિષે અલોભતા રાખવી ૮, ‘તિત્તિ’—તિત્તિ એટલે પરીષદાદિકનો જય કરવો (સારી રીતે સહન કરવા) ૯, ‘અજ્જવે ત્તિ’—અર્જવ એટલે સરલતા રાખવી ૧૦, ‘સુહ ત્તિ’—શુચિ એટલે સત્ય

अर्थात् संयम बराबर राखवो ११, 'सम्मदिट्ठि'—सम्यग्दृष्टि एटले सम्यक् प्रकारे दर्शननी शुद्धि राखवी १२, 'समाही य'—समाधि एटले चित्तनी स्वस्थता राखवी १३, 'आयारे विणओवए'—ए वे द्वार छे, तेमां आचारने पामेलो थाय एटले के मायाने करे नहीं १४, विनयने पामेलो थाय एटले के मानने करे नहीं १५, १२। 'धिइमई य'—जेमां धृति (धैर्य) मुख्य छे एवी जे मति, ते धृतिमति एटले अदीनता १६, 'संवेंगो'—संवेग एटले संसारथकी भय अथवा मोक्षनो अभिलाष १७, 'पणिहि'—प्रणिधि एटले मायाशल्य न राखवुं ते १८, 'सुविहि'—सुविधि एटले सारं अनुष्ठान १९, अने संवर एटले आश्रवनो निरोध २०, 'अत्तदोसोवसंहारे'—पोताना दोषनो निरोध (पोताने दोष-अतिचार लागे तेंवुं कार्य करवुं नहीं) २१, 'सव्वकामविरत्तय'—सर्व विषयोथी विमुखपणुं-रहितपणुं २२, १३। 'पच्चखाणे'—प्रत्याख्यान एटले मूलगुणसंबंधी पच्चखाण २३, तथा उत्तरगुणसंबंधी पच्चखाण २४, 'विउस्सग्गे'—व्युत्सर्ग एटले द्रव्य अने भाव ए वे भेदे कायोत्सर्ग २५, 'अप्पमाए'—प्रमादनो त्याग २६, 'लवालवे'—लव शब्दे करीने काळुं उपलक्षण जाणवुं, तेथी करीने क्षणे क्षणे सामाचरीनुं अनुष्ठान करवुं २७, 'झाणसंवरजो'—ध्यानरूपी संवरयोग (मन, वचन, कायाना योगनो संवर करवो) २८, 'उदए मारणंति'—माराणांतिक वेदनानो उदय थाय तो पण क्षोभ पामवो नहीं (व्याकुल थवुं नहीं २९), १४। संगणं, च परिणाय'—ज्ञपरिज्ञा अने प्रत्याख्यानपरिज्ञा ए वे भेदवाली संगीनी परिज्ञा करवी (सर्व संगनो त्याग करवो) ३०, 'पायच्छित्तकरणे'—प्रायश्चित्त करवुं ३१, 'आराहणा

ય મરણંતે ત્તિ'—‘ તથા મરણરૂપ અંતને વિષે (મરણસમયે) આરાધન કરવી (સમાધિમરણ કરવું) ૩૨ । ૫ । (૧) ॥

ઇંદ્રના સૂત્રમાં ‘ યાવત્ ’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી વેણુદેવ, વેણુદાલી, હરિકાંત, હરિસ્સહ, અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, પૂર્ણ, વસિષ્ઠ, જલકાંત, જલપ્રભ, અમિતગતિ, અમિતવાહન, વેલંબ અને પ્રમંજન એ નામ જાણવા. (એટલે પ્રથમ કહેલા ૬ અને આ ૧૪ મલી કુલ ૨૦ ભવનપતિના ઇંદ્રો સમજવા) ફરીથી ‘ યાવત્ ’ શબ્દ લખ્યો છે, તેથી માહેંદ્ર, બ્રહ્મા, લાંતક, શુક્ર અને સહસ્રાર એ નામ જાણવા. (પ્રથમ કહેલા ૫ ને આ ૫ મલી ૧૦ સમજવા). અહીં સોલ વ્યંતરેદ્રો અને સોલ અનપની, પનપની વિગેરે વાણવ્યંતરના ઇંદ્રો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા હોવાથી તેમની વિવક્ષા કરી નથી, તથા ચંદ્ર, સૂર્ય અસંખ્યાતા છે તેમની જાતિને ગ્રહણ કરવાથી માત્ર વેની જ વિવક્ષા કરી છે, તેથી બત્રીશ કહ્યા છે (૨) । કુંથુનાથને બત્રીશ સો ને બત્રીશ કેવલજ્ઞાનીનો પરિવાર હતો (૩) । બત્રીશ પ્રકારનું નાટ્ય એ અભિનયના વિષયરૂપ વસ્તુના ભેદને લીધે જેમ રાજપ્રશ્નકૃત (રાજપ્રશ્નીય) નામના બીજા ઉપાંગમાં કહ્યું છે તે સંભવે છે, અને કેટલાક એમ કહે છે કે—બત્રીશ પાત્ર જેમાં હોય તે નાટ્ય લેવું (૬) ॥સૂત્ર—૩૨ ॥

હવે તેત્રીશયું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—તેત્રીસં આસાયણાઓ પત્રત્તાઓ, તં જહા—સેહે રાઇણિયસ્સ આસન્નં ગંતા ભવઇ આસાયણા સેહસ્સ ૧, સેહે રાઇણિયસ્સ પુરઓ ગંતા ભવઇ આસાયણા સેહસ્સ ૨, સેહે રાઇણિયસ્સ સપ-

क्वं गंता भवइ आसायणा सेहस्स ३, सेहे राइणियस्स आसन्नं ठिच्चा भवइ आसायणा सेहस्स
 ४, जाव सेहे राइणियस्स आलवमाणस्स तत्थगए चेव पडिसुणित्ता भवइ आसायणा सेहस्स
 ३३। १। चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो चमरचंचाए रायहाणीए एकमेक्खवाराए तेत्तीसं
 तेत्तीसं भोमा पन्नत्ता। २। महाविदेहे णं वासे तेत्तीसं जोयणसहस्साइं साइरेगाइं विक्खंभेणं पन्नत्ता
 । ३। जया णं सूरिए बाहिराणंतरं तच्चं मंडलं उवसंक्रमित्ता णं चारं चरइ तथा णं इह गयस्स
 पुरिसस्स तेत्तीसाए जोयणसहस्सेहिं किंचिविसेसूणेहिं चक्खुप्फासं हवमागच्छइ ॥ ४ ॥

इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं नेरइयाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता
 । १। अहे सत्तमाए पुढवीए कालमहाकालरोरुयमहारोरुए सु नेरइयाणं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरो-
 वमाइं ठिई पन्नत्ता। २। अप्पइट्टाणनरए नेरइयाणं अजहणमणुक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं ठिई
 पन्नत्ता। ३। असुरकुमाराणं अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता। ४। सोहम्म-
 साणे सु अत्थेगइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता। ५। विजयेजयंतजयंत अपराजि-

એસુ વિમાણેસુ ઉક્તોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૬ । જે દેવા સઠ્ઠસિદ્ધે મહાવિમાણે
 દેવત્તાએ ઉવવળ્લા તેસિં પં દેવાણં અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૭ ॥
 તે પં દેવા તેત્તીસાએ અદ્ધમાસેહિં આણમંતિ વા પાણમંતિ વા ઉસસસંતિ વા નિસસસંતિ વા
 । ૧ । તેસિં પં દેવાણં તેત્તીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારદ્ધે સમુપ્પજ્જઈ । ૨ । સંતેગઈયા ભવસિ-
 દ્ધિયા જીવા જે તેત્તીસં ભવગ્ગહણેહિં સિદ્ધિસસંતિ બુદ્ધિસસંતિ મુદ્ધિસસંતિ સઠ્ઠવદુવ્વખાણમંતં
 કરિસસંતિ । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૩૩ ॥

મૂલાર્થઃ—તેત્રીશ આશાતનાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—જે શિષ્ય (અલ્પ ચારિત્રપર્યાયવાળો સાધુ) રાત્નિક
 (અધિક પર્યાયવાળા સાધુ)ની નજીક જાય (ચાલે) તે શિષ્યને આશાતના થાય છે (ભાગે છે) ૧, જે શિષ્ય રાત્નિક
 કની આગલ જાય (ચાલે) તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૨, જે શિષ્ય રાત્નિકની સમાનપડે જાય (ચાલે), તે
 શિષ્યને આશાતના થાય છે ૩, જે શિષ્ય રાત્નિકની નજીક સ્થિતિવાળો થાય તે શિષ્યને આશાતના થાય છે ૪, યાવત્
 જે શિષ્ય રાત્નિક બોલાવતા હોય ત્યારે તેને જ્યાં પોતે હોય ત્યાં જ રહ્યો સતો જવાબ આપે તે શિષ્યને આશાતના થાય છે
 ૩૩ (૧) । ચમરેદ્ર નામના અસુરના રાજા અસુરેદ્રની ચમરચંચા નામની રાજધાનીના એક દ્વારે (દ્વારની બહાર) તેત્રીશ
 તેત્રીશ ભીમનગર (ભૂમિમાં રહેલા આવાસો) કહ્યા છે (૨) । મહાવિદેહ ક્ષેત્રનો વિષ્કંભ કાંઈક અધિક તેત્રીશ હજાર

યોજનનો કહ્યો છે (૩) । ડ્યારે સ્વયં ચહાર (હેછા) ની પહેલાના ત્રીજા મંડલને પામીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યોને કાંઈક ઓછા તેત્રીશ હજાર યોજન દૂરથી ચઢુના સ્પર્શને શીત્ર પામે છે (જોવામાં આવે છે) (૪) ॥

આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલાક નારકીઓની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૧) । નીચે સાતમી પૃથ્વીને વિષે કાલ, મહાકાલ, રોર અને મહારોર એ ચાર નરકાવાસાના નારકીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૨) અને અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસાના નારકીઓની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિતપણે (એક સરસી રીતે સર્વની) તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૩) । કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૪) । સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પને વિષે કેટલાક દેવોની તેત્રીશ પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે (૫) । વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામના ચાર વિમાનને વિષે (દેવોની) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે (૬) । જે દેવો સર્વાર્થસિદ્ધ નામના મહાવિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હોય, તે દેવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રહિત (એક સરસી રીતે સર્વની) તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે (૭) ॥

તે દેવો તેત્રીશ અર્ધ માસે (પચ્ચાહીયે) આન લે છે, પ્રાણ લે છે એટલે ઉચ્છ્વાસ લે છે, નિઃશ્વાસ લે છે (૧) । તે દેવોને તેત્રીશ હજાર વર્ષ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (૨) । એવા કેટલાક મ્હવસિદ્ધિક (મ્હવ) જીવો છે કે જેઓ તેત્રીશ મ્હવને ગ્રહણ કરવા વડે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે તેત્રીશમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં ‘ આય ’ એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિકની પ્રાપ્તિ, તેની જે ‘ જ્ઞાતના ’ એટલે સંકલન (વિનાશ), તે નિરુક્તને આધારે આજ્ઞાતના કહેવાય છે. તેમાં શૈલ્ય એટલે અલ્પ ચારિત્રપર્યાયવાલો શિષ્ય (સાધુ)

રાત્નિક એટલે ઘણા પર્યાયવાળા સાધુ (આચાર્યાદિક)ની સમીપે એ રીતે જાય કે જે પ્રકારે પોતાની રજ કે અંચલાદિક તેને લાગે, એવી રીતે જનાર જે શિષ્ય હોય તે શિષ્યને આશાતના થાય છે (લાગે છે), એ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે સમજવું ૧, ' પુરઓ સ્તિ '—આગલ ચાલનારો થાય ૨, ' સપક્ષ્વં સ્તિ '—જે પ્રમાણે સમાનપક્ષ એટલે સરસો પાર્શ્વ ભાગ હોય તેમ સમશ્રેણિવડે સાથે ચાલે ૩, ' ઠિચ્ચ સ્તિ '—સ્થિતિવાળો થાય એટલે ઊભો રહે. ૪, અહીં ' યાવત્ ' શબ્દ લખ્યો છે, તેથી દશાશ્રુતસ્કંધને અનુસારે બીજી આશાતનાઓ જાણવી, તે આ પ્રમાણે—રાત્નિકની સમીપે, આગલ અને પડલે ઊભા રહેવાથી બીજી ત્રણ આશાતના થવાથી કુલ છ આશાતના થઈ ૬, તે જ પ્રમાણે (પાસે, આગલ અને પડલે) વેસવાવડે કરીને પણ ત્રણ આશાતના થવાથી કુલ નવ થઈ ૯, તથા વન્ને સાથે વિચારભૂમિમાં (સ્થંડિલે) ગયા હોય ત્યારે જો શિષ્ય પ્રથમ આચમન કરે (હાથ—પગ ધોવે) તો તેને આશાતના લાગે ૧૦, એ જ પ્રમાણે પ્રથમ ગમનાગમનની આલોચના કરે તો તેને આશાતના લાગે ૧૧, તથા રાત્રિએ ' કોણ જાગે છે ' એમ રાત્નિક પૂછે ત્યારે તેના વચનને ન સાંભલતો હોય તેમ જવાબ નહીં આપતા શિષ્યને આશાતના લાગે ૧૨, પ્રથમ રાત્નિકવડે કોઈ બોલાવવા (વાતચીત કરવા) લાયક હોય તેવાને તેમની પૂર્વે શિષ્ય બોલાવે તો તે શિષ્યને આશાતના લાગે ૧૩, વહોરી લાવેલા આહારને શિષ્ય પ્રથમ ગુરુ સિવાય બીજાની પાસે આલોવે (અને પછી ગુરુની પાસે આલોવે) તો તેને આશાતના લાગે ૧૪, એ જ પ્રમાણે પ્રથમ બીજાને દેખાડે તો પણ આશાતના લાગે ૧૫, એ જ પ્રમાણે બીજાને નિમંત્રણ કરે તો પણ આશાતના લાગે ૧૬, રાત્નિકને પૂછ્યા વિના (રજા લીધા વિના) બીજા સાધુને ભક્તાદિક આપે તો તેને આશાતના લાગે ૧૭, શિષ્ય પોતે (ગુરુને આપ્યા સિવાય તેમ જ તેમની

आज्ञा सिवाय) सारो आहार चापर ते तेने आशातना लागे १८, कोइ कामप्रसंगे रात्निक बोलावे (ते सांभळतां छतां) तेने जवाब न आपे तो आशातना लागे १९, रात्निक प्रत्ये अथवा तेमनी समक्ष (बीजा प्रत्ये) मोटा शब्दथी घणे प्रकारे बोले, तेने आशातना लागे २०, रात्निक बोलावे त्यारे ' मत्थेण वंदामि ' एम बोलवुं जोइए, तेने बदले ' शुं कहो छो ? ' एम बोलनारने आशातना लागे २१, रात्निक कोइ कार्यमां प्रेरणा करे त्यारे ' प्रेरणा करवामां तमारो शो अधिकार छे ? ' एम बोलनारने आशातना लागे २२, " हे आर्य ! आ ग्लान साधुनी सारवार केम नथी करतो ? " इत्यादिक रात्निक कहे त्यारे ' तमे केम नथी करता ? ' इत्यादि बोलनारने आशातना लागे २३, गुरु धर्मकथा कहेता होय त्यारे पोते अन्य चित्तवाळो रहे अथवा तेनी अनुमोदना न करे तो तेने आशातना लागे २४, गुरु धर्मकथा करता होय (तेमां कांडक स्खलना थइ होय) त्यारे ' तमने सांभरतुं नथी ' इत्यादि बोलनारने आशातना लागे २५, गुरुनी धर्मकथानो विच्छेद करनारने आशातना लागे २६, ' भिक्षानो समय थइ गयो छे ' इत्यादिक वचन बोली गुरुनी पर्वदानो भंग करनारने आशातना लागे २७, गुरुनी पर्वदा उठी न होय अने ते ज प्रमाणे रहेली (बेठेली) होय, तेनी पासे पोते धर्मकथा कहेवा लागे तेने आशातना लागे २८, गुरुना संथाराने पगवडे स्पर्श करनारने आशातना लागे २९, गुरुना संथारामां वेसनारने आशातना लागे ३०, गुरुथी ऊंचा आसन उपर वेसनारने आशातना लागे ३१, गुरुनी सरखा आसन उपर वेसनारने पण आशातना लागे ३२, तथा तेवीशमी आशातना मूळ सूत्रमां कही ज छे, ते ए के-रात्निक बोलावे त्यारे त्यां ज (पोताने स्थाने ज) रह्यो सतो एटले आसनादिकमां रह्यो सतो ज जवाब आपे तो आशातना लागे, केम के गुरुनी पासे आवीने जवाब

આપનો જોઈએ. આ પ્રમાણે શિષ્યને તેત્રીશ આશાતના લાગે ૩૩ (૧) ।

‘ તેત્તીસં તેત્તીસં ભોમ ત્તિ ’=ભૌમ એટલે નગરના આકારવાળા અથવા બીજા કહે છે કે વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો (૨) । ‘ જયા પં સૂરિએ હત્યાદિ ’-સૂર્યના એકંદર ૧૮૪ મંડલ છે તેમાં બે બે મંડલ વચ્ચેનું અંતર બંને યોજન અને એક યોજનના એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગ (૨૪૬) જેટલું છે. તેને ચમળું કરવાથી પાંચ યોજન અને એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ ૫૬૧ થાય છે. આટલા ન્યૂન વિષ્કંભવાંછું સર્વ બાહ્યમંડલથી બીજું મંડલ થાય છે (એટલું ચહારના મંડલથી આખ્યંતર મંડલે આવતાં મંડલે મંડલે વિષ્કંભમાં ઓછું અંતર સમજવું). ત્યારપછી વૃત્તક્ષેત્રની પરિધિના ગણિતના ન્યાયે કરીને સર્વ બાહ્ય મંડલથી બીજા મંડલની પરિધિ સત્તર યોજન અને એકસઠીયા આડત્રીશ ભાગે ૧૭૬૬ ન્યૂન થાય છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીજા મંડલની પરિધિ તેનાથી ચમળી હીન થાય છે, તે આ પ્રમાણે-છેલ્લા મંડલથી ત્રીજા મંડલનો વિષ્કંભ અગ્યાર યોજન અને એકસઠીયા નવ ૧૧૬૬ ભાગે કરીને ન્યૂન થાય છે, અને પરિધિ પાંત્રીશ યોજન અને એકસઠીયા પંદર ભાગ ન્યૂન થાય છે તેથી કરીને તે પરિધિ ત્રણ લાખ અઢાર હજાર ચસોને ઓગળાંથી યોજન અને એકસઠીયા હેંતાલીશ ભાગ ૩૧૮૨૭૯૪૬ જેટલી થાય છે (એટલે કે છેલ્લા મંડલની પરિધિ ૩૧૮૩૧૫ યોજન પ્રમાણ છે તેમાંથી ૩૫૬૬ બાદ કરતાં ૩૧૮૨૭૯૪૬ રહે છે) તથા છેલ્લા મંડલથી (અંદર પ્રવેશ કરતાં) દરેક મંડલે એક મુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ ૬૬ જેટલી દિનમાનની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી કરીને (છેલ્લા મંડલથી) ત્રીજા મંડલમાં જ્યારે સૂર્ય ચાલે છે ત્યારે ચાર મુહૂર્ત અને એક મુહૂર્તના એકસઠીયા ચાર ૧૨૪૬ ભાગ જેટલું દિનમાન થાય છે. આ (૧૨૪૬) મુહૂર્તના એકસઠીયા

માગ ૭૩૬ થાય તેને અર્ધ કરવાથી ત્રણ સોને અડસઠ ૩૬૮ થાય તેણે કરીને સ્થૂલ ગણિતની વિવક્ષા હોવાકી ત્યાગ કરેલા (૩૫^૧/_{૧૬}) અંશવાલી ત્રીજા મંડલની પરિધિને દટલે ૩૧૮૨૭૯ને ગુણવાથી (૧૧૭૧૨૬૬૭૨) થાય તેને સાઠે ગુણેલા એકસઠવડે (૩૩૬૦ વડે) ભાગાકાર કરવાથી જે આવે તે ત્રીજા મંડલે ચક્રુ:સ્પર્શનું (જોઈ શકવાનું) પ્રમાણ થાય છે. તે પ્રમાણ આ પ્રમાણે—વત્રીશ હજાર ને એક ૩૨૦૦૧ યોજન, વાકી વઘેલા (૩૦૧૨) અંશને એકસઠવડે ભાગતાં એક યોજનના સાઠીયા ઓગણપચાસ ભાગ ^{૪૬}/_{૧૬} તથા યોજનના સાઠીયા એક ભાગના એકસઠીયા ત્રેવીશ ભાગ ^{૨૩}/_{૧૬} આટલું ત્રીજા મંડલમાં ચક્રુ:સ્પર્શનું પ્રમાણ જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિમાં કહેલું પ્રાપ્ત થાય છે । અહીં મૂલ સૂત્રમાં જે કહ્યું છે કે તેત્રીશ હજાર યોજન કાંઈક વિશેષ ન્યૂન, તે (વત્રીશ હજાર ઉપર) સાતિરેક એક યોજનની પળ હજારને વિષે ગણના કરવાને ઇચ્છી છે એમ સંભવે છે. પરંતુ ચૌદમા મંડલમાં આ કહેલું (૩૩૦૦૦) પ્રમાણ વરાવર મળતું આવે છે. કેમ કે મંડલે મંડલે કાંઈક અધિક ચોરાશી યોજન પ્રથમ મંડલના માનમાં નાંખવા પડે છે તેથી (૪) ॥ સૂત્ર-૩૩ ॥

હવે ચોત્રીશમું સ્થાનક કહે છે—

મૂં—ચોત્તીસં બુદ્ધાઈસેસા પન્નત્તા તં જહા—અવટ્ટિણ્ણ કેસમંસુરોમનહે ૧, નિરામયા નિરુવલેવા ગાયલટ્ટી ૨, ગોવ્હીરપંડુરે મંસસોણિણ્ણ ૩, પડમુપ્પલગંધિણ્ણ ઉસ્સાસનિસ્સાસે ૪, પચ્છન્ને આહાર-નીહારે અદિસ્સે મંસચક્કુણા ૫, આગાસગયં ચક્કં ૬, આગાસગયં છત્તં ૭, આગાસગયાઓ સેય-

वरचामराओ ८, आगासफालिआमयं सपायपीढं सीहासणं ९, आगासगओ कुडभीसहस्सपरिमं-
 डिआभिरामो इंदज्झओ पुरओ गच्छइ १०, जत्थ जत्थ वि य णं अरहंता भगवंतो चिट्ठति वा
 निसीयंति वा तत्थ तत्थ वि य णं तक्खणादेव संछन्नपत्तपुप्फपल्लवसमाउलो सच्छत्तो सज्झओ
 सघटो सपडागो असोगवरपायवो अभिसंजायइ ११, ईसिं पिट्ठओ मउडठाणंमि तेयमंडलं अभि-
 संजायइ अंधकारे वि य णं दस दिसाओ पभासेइ १२, बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे १३, अहोसिरा
 कंटया जायति १४, उऊ विवरीया सुहफासा भवंति १५, सीयलेणं सुहफासेणं सुरभिणा मारु-
 एणं जोयणपरिमंडलं सव्वओ समंता संपमज्जिज्झइ १६, जुत्तफुसिएणं मेहेण य निहयरयेणूयं
 किज्झइ १७, जलथलयभासुरपभूतेणं बिट्ठ्ठाइणा दसद्धवणेणं कुसुमेणं जाणुस्सेहप्पमाणमित्ते
 पुप्फोवयारे किज्झइ १८, अमणुण्णाणं सदफरिसरसरूवगंधाणं अवकरिसो भवइ १९, मणुण्णाणं
 सदफरिसरसरूवगंधाणं पाउब्भाओ भवइ २०, पच्चाहरओ वि य णं हिययगमणीओ जोयणनीहारी
 सरो २१, भगवं च णं अद्धमागहीए भासाए धम्ममाइक्खइ २२, सा वि य णं अद्धमागही भासा

भासिजमाणी तेसिं सवेसिं आरियमणारियाणं दुप्पयचउप्पअमियपसुपबिखसरीसिवाणं अप्पणो
 हियसिवसुहयभासत्ताए परिणमइ २३, पुबबद्धवेरा वि य णं देवासुरनागसुवणजक्खरक्खसकिंनर-
 किंपुरिसगरुलंगंधमहोरगा अरहओ पायमूले पसंतचित्तमाणसा धम्मं निसामंति २४, अण-
 उत्थियपावयणिया वि य णमागया वंदंति २५, आगया समाणा अरहओ पायमूले निप्पलिवयणा
 हवंति २६, जओ जओ वि य णं अरहंतो भगवंतो विहरंति तओ तओ वि य णं जोयणपणवीसाए णं
 ईती न भवइ २७, मारी न भवइ २८, सचक्कं न भवइ २९, परचक्कं न भवइ ३०, अइबुट्टी न
 भवइ ३१, अणाबुट्टी न भवइ ३२, दुब्बिभक्खं न भवइ ३३, पुब्बुप्पणणा वि य णं उप्पाइया
 वाही खिप्पमिव उवसमंति ३४ ॥ १ ॥

जंबुदीवे णं दीवे चउत्तीसं चक्खवट्ठिविजया पन्नत्ता, तं जहा-बत्तीसं महाविदेहे दो भरहे
 एरवए । २ । जंबुदीवे णं दीवे चोत्तीसं दीहवेयट्ठा पन्नत्ता । ३ । जंबुदीवे णं दीवे उक्कोसपए
 चोत्तीसं तित्थंकरा समुप्पजंति ४ । चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररणो चोत्तीसं भवणावाससय-

સહસ્સા પન્નત્તા । ૫ । પઠમપંચમછટ્ટીસત્તમાસુ ચત્તસુ પુઢવીસુ ચોત્તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા
પન્નત્તા । ૬ ॥ સૂત્રમ્-૩૪ ॥

મૂલાર્થઃ—તીર્થકરના ચોત્રીશ અતિશયો કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—મસ્તકના કેશ, દાઢી—મૂછ, શરીરના હંવાડા અને નસ અવસ્થિત રહે—મર્યાદામાં જ રહે (વધે નહીં) ૧, તેમનાં શરીર રોગ રહિત અને મેલ રહિત હોય ૨, માંસ અને રુધિર ગાયના દૂધ જેવા શ્વેત હોય ૩, તેમના ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ કમલ અને નીલોત્પલની જેવા સુગંધી હોય ૪, આહાર—નીહાર માંસ(ચર્મ)ચધુવાળા જોઈ ન શકે તેમ ગુપ્ત હોય છે ૫, ધર્મચક્ર પ્રમુની આગલ આકાશમાં ચાલે છે ૬, આકાશમાં રહેલું (ચાલતું) છત્ર હોય છે ૭, આકાશમાં રહેલા શ્વેત ઉત્તમ ચામરો હોય છે ૮, આકાશ જેના સ્વચ્છ સ્ફટિકમણિમય પાદપીઠ સહિત સિંહાસન હોય છે (તે પળ આકાશમાં સાથે ચાલે છે) ૯, હજારો લઘુ પતાકાઓ સહિત સુશોભિત ઇંદ્રધ્વજ તેમની આગલ ચાલે છે ૧૦, જ્યાં જ્યાં અરિહંત ભગવાન ઝભા રહે છે અથવા વેસે છે ત્યાં ત્યાં તત્કાલ પત્ર સહિત તથા પુષ્પ અને પછેવે કરીને યુક્ત, છત્ર સહિત, ધ્વજા સહિત, ઘંટા સહિત અને પતાકા સહિત શ્રેષ્ઠ અશોક વૃક્ષ હોય છે ૧૧, કાંઈક પાછળના ભાગમાં મસ્તકના પ્રદેશમાં પ્રભામંડલ (ભામંડલ) હોય છે, કે જે અંધકારને વિષે પળ દશે દિશાઓ પ્રકાશિત કરે છે ૧૨, વહુ સરસો અને રમણીય ભૂમિભાગ હોય છે ૧૩, કાંટાઓ નીચા મુલવાળા હોય છે ૧૪, વિપરીત ઋતુઓ સુલે સ્પર્શ કરાય તેવી થાય છે ૧૫, શીતલ, સુલ સ્પર્શવાળો અને સુગંધી વાયુ ચોતરફ એક યોજનપ્રમાણ પૃથ્વીને સ્વચ્છ કરે છે ૧૬, ઉચિત જલચિંદુની વૃદ્ધિવડે મેઘ રજ અને રેણુને સમાવી દે છે ૧૭, જલ અને સ્થલમાં ઉત્પન્ન થયેલા, માસર, ઘણા, નીચા

હોંટવાલા અને પાંચ વર્ણવાલા પુષ્પોવડે હોંચણપ્રમાણ પુષ્પપ્રકર કરવામાં આવે છે ૧૮, અમનોજ્ઞ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધનો અભાવ હોય છે ૧૯, મનોજ્ઞ શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધનો પ્રાદુર્ભાવ હોય છે ૨૦, ઉપદેશ આપતી વસ્તુ મગવાનનો સ્વર સર્વના હૃદયને ગમે તેવો અને એક યોજન સુધી વ્યાપી રહેલો હોય છે ૨૧, મગવાન અર્ધમાગધી ભાષાએ કરીને ધર્મ કહે છે ૨૨, તે પણ અર્ધમાગધી ભાષા બોલવામાં આવે છે ત્યારે (સાંમલનારા) તે સર્વે આર્ય, અનાર્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, મૃગ, પશુ, પક્ષી, સરીસૃપ (સર્પ) વિગેરેને પોતપોતાની હિત, શિવ અને સુખને આપનારી ભાષાપણે કરીને પરિણમે છે ૨૩, પૂર્વે જેઓએ વેર બાંધ્યું હોય તેવા પ્રાણીઓ તથા દેવ, અસુર, નાગ, સુવર્ણ, યક્ષ, કિંનર, ક્રિપુરુષ, ગરુડ, ગંધર્વ અને મહોરગ વિગેરે દેવો સર્વે વિચિત્ર પ્રકારના મનની શાંતિને પામીને અરિહંતના પાદમૂલને વિષે રહી ધર્મને સાંભળે છે ૨૪, અન્ય તીર્થિ-કના પ્રવચનના વિદ્વાનો પણ ત્યાં આવ્યા હોય તો મગવાને વાંદે છે ૨૫, તેઓ આવ્યા સતા મગવાનના પાદમૂલને વિષે નિરુત્તર થઈ જાય છે ૨૬, જ્યાં જ્યાં અરિહંત મગવાન વિચરે છે, ત્યાં ત્યાં પચીશ યોજન સુધી રૂંધિ હોતી નથી ૨૭, મારી (મરકી) હોતી નથી ૨૮, સ્વચક્રનો ભય હોતો નથી ૨૯, પરચક્રનો ભય હોતો નથી ૩૦, અતિવૃદ્ધિ હોતી નથી ૩૧, અનાવૃદ્ધિ હોતી નથી ૩૨, દુર્ભિક્ષ હોતો નથી ૩૩, પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા ઉત્પાતો અને વ્યાધિઓ તત્કાલ ઉપશાંત થાય છે-નષ્ટ થાય છે ૩૪ (૧) ॥

જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ચોત્રીશ ચક્રવર્તીના વિજયો કહ્યા છે (૨) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ચોત્રીશ દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતો કહ્યા છે (૩) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે ઉત્કૃષ્ટી ચોત્રીશ તીર્થકરો ઉત્પન્ન થાય છે (૪) । અસુરેન્દ્ર

ચમર નામના અસુરના રાજાના ચોત્રીશ લાખ ભવનાવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૫) । પહેલી, પાંચમી, છઠી અને સાતમી એ ચાર પૃથ્વીને વિષે (કુલ) ચોત્રીશ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ચોત્રીશમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લખે છે—‘બુદ્ધાહસેસ ત્તિ’-બુદ્ધના એટલે તીર્થંકરોના જે અતિશેષ એટલે અતિશયો, તે બુદ્ધાતિશેષ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-અવસ્થિત એટલે વૃદ્ધિ નહીં પામનારા કેશ-મસ્તકના વાઠ, ઇમશ્રુ-દાઢી મૂછના વાઠ, રોમ-શરીરના રંવાડા અને નલ, આ ચાર શબ્દનો સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી એકવચન થયું છે. આ પહેલો અતિશય ૧, નિરામય એટલે રોગ રહિત અને નિરુપલેપ એટલે નિર્મલ (પ્રસ્વેદ રહિત) ગાત્રયષ્ટિ એટલે શરીરરૂપી લતા હોય છે. એ ચીજો અતિશય ૨, ગાયના દૂધ જેવું ઉજ્જ્વલ માંસ અને રુધિર હોય છે. એ ત્રીજો અતિશય ૩, તથા પદ્મ એટલે કમલ અથવા અમુક સુગંધી પદાર્થ કે જે પદ્મક એવે નામે પ્રસિદ્ધ છે તથા ઉત્પલ એટલે નીલકમલ અથવા ઉત્પલ-કુષ્ઠ નામનો સુગંધી વસ્તુ વિશેષ, તે વસ્ત્રો (વસ્ત્રોની જેવો) સુગંધ જેને વિષે છે, તેવા પ્રકારનો ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસ હોય છે. એ ચોથો અતિશય ૪, ગુપ્ત રીતે આહાર એટલે ભોજન અને નીહાર એટલે મૂત્ર અને ઠલ્લો હોય છે, ગુપ્તપણું શી રીતે ? તેને પ્રગટપણે કહે છે કે-માંસ ચક્ષુવાળા ન જોઈ શકે તેવી રીતે, પરંતુ અવધિ વિગેરે જ્ઞાન નેત્રવાળા પુરુષ ન જુએ તેમ નહીં (એવા જ્ઞાની તો જોઈ શકે.) એ પાંચમો અતિશય ૫, અહીં પહેલા સિવાયના વીજાથી આરંભીને પાંચમા સુધીના ચાર અતિશયો જન્મને આશ્રીને (જન્મથી) હોય છે તથા ‘ આગાસગયં ત્તિ ’-આકાશગત એટલે આકાશમાં વર્તનારું અથવા આકાશગત એટલે પ્રકાશવાળું ચક્ર એટલે ધર્મચક્ર હોય છે. એ છઠો અતિશય ૬, એ જ રીતે આકાશમાં રહેલા ત્રણ છત્ર હોય

છે. એ સાતમો અતિશય ૭, તથા 'આકાશકે' એટલે આકાશમાં શ્વેત અને શ્રેષ્ઠ બે ચામરો વીંછાતા રહેલા હોય છે. એ આઠમો અતિશય ૮, 'આગાસપાલિઆમય ત્તિ'—આકાશની જેમ જે અત્યંત સ્વચ્છ સ્ફટિક રત્ન, તેમય (એટલે તેનું બનાવેલું) સિંહાસન પાદપીઠ સહિત હોય છે. એ નવમો અતિશય ૯, 'આગાસગઓ ત્તિ'—આકાશમાં ગયેલો એટલે અત્યંત ઝંચો અને કુદ્ધિનો અર્થ લઘુ પતાકા સંભવે છે તેથી હજારો નાની પતાકાઓવડે પરિમંદિત એટલે યુક્ત એવો સતો અભિરામ એટલે રમણીય, એ પ્રમાણે (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આવા પ્રકારનો 'ઈંદ્રજ્ઞઓ ત્તિ'—વીજા સર્વ ધ્વજની અપેક્ષાએ આ ધ્વજ અત્યંત મોટો હોવાથી ઈંદ્ર એવો જે ધ્વજ તે ઈંદ્રધ્વજ એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો, અથવા ઈંદ્રપણાને સૂચવનારો ધ્વજ જિનેશ્વરની આગલ ચાલે છે. એ દશમો અતિશય ૧૦, (તથા મગવાન જે ઠેકાણે) 'ચિટ્તિ ત્તિ' નિસીધંતિ ચ ત્તિ'—ગમનની નિવૃત્તિવડે (ગતિ નહીં કરવાવડે) ઊભા રહે છે અથવા બેસે છે, (તે ઠેકાણે) 'તવસ્વ-પાદેવ ત્તિ'—તત્કાલ જ એટલે કાલના વિલંબ વિના જ પત્રોવડે સંછન્ન એટલે ઢંકાયેલો (વ્યાપ્ત), અહીં 'પત્રસંછન્ન' એમ કહેવું જોઈએ તેને બદલે સૂકમાં પ્રાકૃત હોવાથી 'સંછન્નપત્ર' એમ લખ્યું છે, આવો (પત્રોવડે વ્યાપ્ત) સતો પુષ્પ અને પછવે કરીને સહિત, એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. તેમાં પછવનો અર્થ અંકુરા કરવો, તથા ધ્વજા સહિત, ઘંટા સહિત, પતાકા સહિત એવો અશોકવરપાદપ એટલે શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષ હોય છે. એ અગ્યારમો અતિશય ૧૧, તથા 'ઈપ્દ્' એટલે અલ્પ (કાંઈક) પાછળના ભાગમાં મસ્તકના પ્રદેશને વિષે તેજોમંડલ એટલે પ્રભામંડલ હોય છે. એ બારમો અતિશય ૧૨, (તથા પ્રશુ જ્યાં વિહાર કરે ત્યાં) ભૂમિભાગ બહુ સમાન (સરખો) અને રમણીય હોય

હે. એ તેરમો અતિશય ૧૩, 'અહોસિર ત્તિ'—નીચા મુલ્લવાળા કાંટાઓ હોય. એ ચૌદમો અતિશય ૧૪, (વિપરીત ક્રતુઓ કેવી હોય છે, તે કહે છે કે-મુલ્લ સ્પર્શવાળી હોય છે). ક્રતુઓ અવિપરીત હોય છે, કેવી રીતે ? તે કહે છે કે-મુલ્લ સ્પર્શવાળી હોય છે. એ પંદરમો અતિશય ૧૫, સંવર્ત વાયુવડે એક યોજન મુધીની પૃથ્વી શુદ્ધ થાય છે. એ સોલમો અતિશય ૧૬, 'જુત્તફુસિણં ત્તિ'—ઉચિત (જલ) બિંદુઓના પડવાવડે 'નિહયરયરેણુયં તિ'—વાયુએ જડાડેલી આકાશમાં રહેલી રજ અને પૃથ્વી પર રહેલી રેણુ (એ વસ્તુ મેઘે સમાવી દીધી છે.) એ ગંધોદકવૃષ્ટિ નામનો સત્તરમો અતિશય ૧૭, તથા જલમાં અને સ્થલમાં ઉત્પન્ન થયેલા જે માસ્વર (દેદીપ્યમાન) અને ઘણા પુષ્પ તે વડે તથા વૃન્તસ્થાયિ એટલે જંચા મુલ્લવાળા અને દશાર્ધવર્ણ એટલે પાંચ વર્ણવાળા એવા પુષ્પવડે ઠીંચણની ડુંચાઈનું જે પ્રમાણ છે તેટલું પ્રમાણ છે જેનું એવો એટલે ઠીંચણપ્રમાણવાળો પુષ્પોપચાર એટલે પુષ્પપ્રકાર હોય છે. એ અઠારમો અતિશય ૧૮, તથા "કાલાગુરુપચર-કુંડુરુક્કતુરુક્કધૂવમંઘતંગંધુધુયાભિરામે ભવહૃત્તિ"—કાલાગુરુ એટલે વિશેષ પ્રકારની મુગંધી વસ્તુ (કાઠો અગર), પ્રવરકુંડુરુક્ક એટલે શ્રેષ્ઠ ચીડા નામની મુગંધી વસ્તુ અને તુરુક્ક એટલે સિલ્હક નામની મુગંધી વસ્તુ, આ ત્રણ શબ્દનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. પછી આ ઉપર કહેલા લક્ષણવાળો જે ધૂપ તેનો મધમધતો એટલે ઘણો મુગંધી જે ઉત્પન્ન થયેલો મુગંધ, તેવડે અત્યંત રમણીય સ્થાન એટલે પ્રમુને વેસવાનું સ્થાન હોય છે એમ સંબંધ કરવો. એ ઓગણીશમો અતિશય ૧૯, તથા "ઉમ્મઓ પાસિં ચ નં અરંહતાણં ભગવંતાણં દુવે જલ્લવા કહયતુલિયથંભિયમુયા ચામરુક્કલેવણં કરંતિ ત્તિ"—કટક

एटले हाथना कांडानो अलंकार (कडां), त्रुटित एटले बाहुनुं आभरण आ बे जातना अलंकारो घणा होवाथी तेनावडे जेमना हाथ स्तंभाइ गया जेवा थया छे एवा बे यक्षो-देवो (अरिहंत भगवाननी बन्ने बाजुए रहिने चामर वींझवानुं काम करे छे.) ए वीशमो अतिशय २०, बृहद्वाचना(मोटी वाचना)मां आ छेछा बे अतिशयो कहा नथी. तेथी ते वाचनामां पूर्वना अढार अतिशयो लेवा, अने तयारपछीना बे आ प्रमाणे लेवा-अमनोज्ञ एवा शब्दादिकनो अपकर्ष एटले अभाव होय. ए ओगणीशमो अतिशय १९, मनोज्ञ एवा शब्दादिकनो प्रादुर्भाव (प्रकाश) होय, ए वीशमो अतिशय २०, तथा ' पञ्चाहरओ ति ' -उपदेश आपता एवा भगवाननो स्वर (सांभलनारना) हृदयने गमे तेवो अने एक योजन सुधी विस्तार पामतो होय छे. ए एकवीशमो अतिशय २१, ' अद्धमागहीए ति ' -प्राकृत विगेरे छ भाषाओने मध्ये जे ' रसो (शो)लसौ सागध्याम् ' (मागधीमां र अने स (श) नो ल अने स थाय छे) आवा सूत्रोवाली मागधी नामनी भाषा छे, ते भाषा जो समग्र पोताना लक्षणने आश्रय करनारी न होय तो ते अर्धमागधी कहेवाय छे, तेथी अर्धमागधी भाषावडे धर्मने कहे छे; केमके ते भाषा जत्यंत कोमळ छे. ए बावीशमो अतिशय २२, ' भासिज्जमाणी ति ' -भगवानवडे बोलाती (ते अर्धमागधी भाषा पण) ' आरियम-णारियाणं ति ' -आर्य अने अनार्य देशमां उत्पन्न थयेला द्विपद एटले मनुष्यो, चतुष्पद एटले बळद विगेरे, मृग एटले वनना प्राणीओ, पशु एटले गाममां रहेनारा प्राणीओ, पक्षीओ ग्रसिद्ध छे, सरीसृप एटले उरःपरिसर्प अने भुजपरिसर्प आ सर्वेने पोतपोतानी भाषापणे परिणमे छे, ए प्रमाणे संबंध करवो. हवे ते भाषा केवी छे ? ते कहे छे-हित एटले अभ्युदय

१. कोणीनी उपरनो भाग बाहु कहेवाय छे.

(આબાદી), શિવ દટલે મોક્ષ અને સુખ દટલે શ્રવણ વચ્ચે થતો આનંદ, તેને જે આપે તે હિત, શિવ અને સુખને આપનારી એવી ભાષા બોલે છે, એ ત્રેવીશમો અતિશય ૨૩, ‘ પુન્નવચ્છવેરે તિ ’-પૂર્વે દટલે મવાંતરમાં અથવા અનાદિકાલમાં જન્મને આશ્રીને નિકાચિત કરેલું જાતિવેર જેઓને હોય છે તેઓ પણ (પ્રશાંત ચિત્તવાલા થઈને મગવાનના ચરણને વિષે રહીને ધર્મ સાંભળે છે) તો પછી બીજા દેવાદિક સાંભળે તે તો દૂર રહો. તેમાં દેવ દટલે વૈમાનિક દેવો, અસુર અને નાગ દટલે મવનપતિ દેવો, સુવર્ણ દટલે સારા વર્ણે કરીને સહિત હોવાથી જ્યોતિષીઓ, યશ, રાક્ષસ, કિંનર અને કિંપુરુષ એ વ્યંતરના ભેદ છે, ગરુડ દટલે ગરુડના લાંછનવાલા સુવર્ણકુમાર નામના મવનપતિ દેવો, ગંધર્વ અને મંહોરગ એ બે વ્યંતરવિશેષ જ છે. આ સર્વનો દ્રંદ્ર સમાસ કરવો. આ સર્વે પ્રશાંત દટલે શમતાને પામ્યા છે ચિત્ર દટલે રાગદ્વેષાદિક અનેક પ્રકારના વિકાર સહિત હોવાથી વિવિધ પ્રકારના માનસ દટલે અંતઃકરણ જેમના દવા સતા ધર્મને સાંભળે છે. એ ચોવીશમો અતિશય ૨૪, વૃહદ્વાચનામાં આ બીજા વે અતિશયો કહેલા છે. તે એ કે-અન્ય તીર્થિકના પ્રાવ-ચનિકો (વિદ્વાનો) પણ મગવાનને વાંદે છે. એ પચીશમો અતિશય ૨૫, અને મગવાનના પાદમૂલમાં આવ્યા સતા તેઓ પ્રત્યુત્તર રહિત થાય છે. એ છવીશમો અતિશય ૨૬, જ્યાં જ્યાં દટલે જે જે દેશમાં (મગવાન વિચરે છે) ત્યાં ત્યાં પચીશ યોજનને વિષે રૂંતિ દટલે ધાન્યાદિકને ઉપદ્રવ કરનાર ઘણા ઉંદર વિગેરે પ્રાણીઓનો સમૂહ હોતો નથી. એ સત્તાવી-શમો અતિશય ૨૭, મારિ દટલે મનુષ્યોની મરકી હોતી નથી. એ અઢાવીશમો અતિશય ૨૮, સ્વચક્ર દટલે પોતાના રાજ્યનું સૈન્ય ઉપદ્રવ કરનાર થતું નથી. એ ઓગણત્રીશમો અતિશય ૨૯, એ જ પ્રમાણે પરચક્ર દટલે બીજા રાજાનું સૈન્ય ઉપદ્રવ

કરનાર થતું નથી. એ ત્રીશમો અતિશય ૩૦, અતિવૃદ્ધિ એટલે અધિક વરસાદ થતો નથી. એ એકત્રીશમો અતિશય ૩૧, અનાવૃદ્ધિ એટલે વરસાદનો અભાવ થતો નથી. એ બત્રીશમો અતિશય ૩૨, દુર્મિશ્ન એટલે દુકાળ હતો નથી. એ તેત્રીશમો અતિશય ૩૩, 'ઉત્પાદ્યા વાહિ ત્તિ'—ઉત્પાત એટલે અનિષ્ટને સૂચવનારા સુધરના વરસાદ વિગેરે અને તેના કારણરૂપ જે અનર્થો તે ઔત્પાતિકો તથા હ્વરાદિક વ્યાધિઓ, તે સર્વનો ઉપશમ એટલે અભાવ હોય છે. એ ચોત્રીશમો અતિશય ૩૪. વઠી અહીં પચાહરઓ (ભગવાન ઉપદેશ આપે ત્યારે) આ એકવીશમા અતિશયથી આરંભીને છેવટ સુધીના જે ચૌદ અતિશયો કહ્યા તે અને એક પ્રમામંડલ બારમો અતિશય કુલ પંદર અતિશયો કર્મશ્ચયથી થયેલા હોય છે, બાકીના ભવને (જન્મને) આશ્રીને કહેલા ચાર સિવાયના પંદર અતિશયો દેવના કરેલા હોય છે. આ અતિશયો કોઈ ગ્રંથમાં અન્યથા પ્રકારે જોવામાં આવે છે તે મર્તાંતર જાણવા. (૧) ॥ (ચાર જન્મથી, ૧૯ દેવકૃત અને ૧૧ અતિશયો વાતિકર્મના ક્ષયથી થયેલા અન્યત્ર કહ્યા છે)

‘ચક્રવદ્વિજાય ત્તિ’—ચક્રવર્તીને જીતવા લાયક ક્ષેત્રના પ્રદેશો (વિજયો) ચોત્રીશ છે (૨) । ઉત્કૃષ્ટપણે ચોત્રીશ તીર્થકરો ઉત્પન્ન થાય છે એટલે સંભવે છે, પરંતુ એક જ સમયે જન્મે છે એમ નહીં. કેમકે એક સમયે ચાર જ તીર્થકરોનો જન્મ સંભવે છે તે આ પ્રમાણે—મેરુપર્વત ઉપર પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ એક એક શિલાતલ છે, તેના ઉપર બંને સિંહાસનો હોય છે તેથી ત્રેવેનો જ અભિષેક થાય છે, તેથી કરીને (તે બંને દિશામાં) ત્રેવેનો જ જન્મ હોય છે પરંતુ તે વચ્ચે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના ક્ષેત્રમાં દિવસ હોય છે તેથી ભરત અને ઈશ્વરનો વિષે જિનેશ્વરનો જન્મ હોતો નથી. કેમકે જિનેશ્વરનો જન્મ અર્ધરાત્રિએ જ હોય છે. ૪ ‘પદ્મમેત્યાદિ’—પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, પાંચમી પૃથ્વીમાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમાં એક લાખમાં પાંચ

ઓછા અને સાતમી પૃથ્વીમાં માત્ર પાંચ જ નરકાવાસ છે. આ સર્વ મલીને ચોત્રીશ લાખ નરકાવાસ થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૩૪ ॥
હવે પાંત્રીશઠું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પળતીસં સચ્ચવયળાઇસેસા પદ્મત્તા । ૧ । કુંથૂ ણં અરહા પળતીસં ધણૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં
હોત્થા । ૨ । દત્તે ણં વાસુદેવે પળતીસં ધણૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ । નંદણે ણં બલદેવે પળ-
તીસં ધણૂંં ઉહ્ં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૪ । સોહમ્મે કપ્પે સુહમ્માએ સમાએ માણવએ ચેઇયવલ્લંભે હેહ્હા
ઉવરિં ચ અદ્ધતેરસ અદ્ધતેરસ જોયળાણિ વજ્જેત્તા મજ્જે પળતીસ જોયળેસુ વઇરામએસુ ગોલવટ્ઠસ-
મુગ્ગએસુ જિણસકહાઓ પદ્મત્તાઓ । ૫ । વિતિયચઉત્તીસુ દોસુ પુઢવીસુ પળતીસં નિરયાવાસસય-
સહસ્સા પદ્મત્તા ૬ ॥ સૂત્રમ્—૩૫ ॥

સૂત્રાર્થ:—સત્ય વચનના અતિશયો પાંત્રીશ કહ્યા છે । ૧ । કુંથુનાથ અરિહંત ડંચાઇવડે પાંત્રીશ ધનુપ ડંચા હતા । ૨ ।
દત્ત નામના વાસુદેવ ડંચાઇવડે પાંત્રીશ ધનુપ ડંચા હતા । ૩ । નંદન નામના બલદેવ ડંચાઇવડે પાંત્રીશ ધનુપ ડંચા હતા
। ૪ । સૌધર્મ દેવલોકને વિષે સુધર્મા નામની સમાના માણવક નામના ચૈત્યસ્તંભમાં નીચે અને ઉપર સાડાત્રાર સાડાત્રાર
યોજન વર્જીને મધ્ય ભાગના પાંત્રીશ યોજનમાં વજ્રમય ગોલ વર્તુલાકાર સમુદ્ધક(દાઢા)ને વિષે જિનેશ્વરની દાઢાઓ કહી
છે । ૫ । વીજી અને ચોથી એ વે નરકપૃથ્વીના મલીને ૩૫ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે । ૬ ॥

દીકાર્થ:—પાંત્રીશમ્ભુ સ્થાનક સુગમ છે. વિશેષ એ કે-સત્ય વચનના અતિશયો આગમને વિષે જોવામાં આવ્યા નથી, પરંતુ ગ્રંથાંતરમાં જોયેલા છે તે આ પ્રમાણે—જે વચન બોલવું તે ગુણવાળું બોલવું જોઈએ. તે ગુણો આ પ્રમાણે—સંસ્કારવાળું ૧, ઉદાત્ત ૨, ઉપચારવાળું ૩, ગંભીર શબ્દવાળું ૪, અનુનાદિ ૫, દક્ષિણ ૬, ઉપનીતરાગ ૭, મોટા અર્થવાળું ૮, પૂર્વાપરનો સંબંધ ન હણાય તેવું ૯, શિષ્ટ ૧૦, સંદેહ રહિત ૧૧, બીજા વાદીનો ઉત્તર હણાઈ જાય તેવું ૧૨, (સાંભળનારના) હૃદયને ગ્રહણ કરે તેવું (મનોહર) ૧૩, દેશ કાઠને અનુસરતું ૧૪, તત્ત્વને અનુસરતું ૧૫, અપ્રકીર્ણપ્રસૂત ૧૬, પરસ્પર સંબંધવાળું ૧૭, અભિ-જાત ૧૮, અતિ લિગ્ધ અને મધુર ૧૯, બીજાના મર્મને નહીં વીંધનારું ૨૦, અર્થ અને ધર્મવાળું ૨૧, ઉદાર ૨૨, પરની નિંદા અને પોતાના ઉત્કર્ષ રહિત ૨૩, પ્રશંસાને પામેલું ૨૪, અનપનીત ૨૫, અવિચ્છિન્ન કૌતુકને ઉત્પન્ન કરનાર ૨૬, અદ્ભુત ૨૭, અત્યંત વિલંબવાળું નહીં એવું ૨૮, વિભ્રમ, વિક્ષેપ, કિલિકિંચિતાદિક રહિત ૨૯, અનેક જાતિના આશ્રયથી વિચિત્ર ૩૦, આહિત વિશેષ ૩૧, સાકાર ૩૨, સત્ત્વને ગ્રહણ કરનારું (સાત્ત્વિક) ૩૩, સ્વેદ રહિત ૩૪, વિચ્છેદ રહિત ૩૫, આવા પ્રકારનું વચન મહાનુભાવ પુરુષોએ બોલવું જોઈએ. [તેમાં સંસ્કારવાળું એટલે સંસ્કૃત વિગેરે લક્ષણવાળું ૧, ઉદાત્તત્વ એટલે ઝંઝી ઘૃત્તિવાળું (ઝંઝે પ્રકારે વર્તનારું) ૨, ઉપચારોપેત્ત્વ એટલે ગામડીયાપણા રહિત ૩, મેઘની જેવા ગંભીર શબ્દવાળું ૪, અનુનાદિત્વ એટલે પહોંચદા સહિત ૫, દક્ષિણત્વ એટલે સરલ ૬, ઉપનીતરાગત્વ એટલે માલકોશ વિગેરે ગ્રામ અને રાગે કરીને સહિત ૭, આ સાત અતિશયો શબ્દની અપેક્ષાવાળા છે, વાકીના સર્વ (૨૮) અર્થની અપેક્ષાવાળા છે. તેમાં મહાર્થત્વ એટલે મોટા અર્થવાળું ૮, અવ્યાહતપૌર્વાપર્યત્વ એટલે પૂર્વ અને પછીના વાક્યમાં વિરોધ ન હોય તેવું ૯, શિષ્ટત્વ એટલે શિષ્ટ

सिद्धांतमां कहेला अर्थवाळं अथवा वक्तानी सजनताने सूचवनाकं १०, असंदिग्धत्व एटले संदेह रहित ११, अपहृतान्योच-
रत्व एटले परना दूषणना अविषयवाळं १२, हृदयग्राहित्व एटले श्रोताना मनने हरण करे तेवुं १३, देशकालाव्यतीतत्व
एटले प्रस्तावने उचित १४, तत्त्वानुरूपत्व एटले कहेवाने इच्छेली वस्तुना स्वरूपने अनुसरतुं १५, अप्रकीर्णप्रसृतत्व एटले
सारा संबंधवाळा वचनना विस्तारवाळं अथवा असंबंध अने अनधिकारीपणाना अतिविस्तारना अभाववाळं १६, अन्योन्य-
प्रगृहीतत्व एटले शब्दोनी अने वाक्योनी परस्पर अपेक्षा सहित १७, अभिन्नतत्व एटले कहेनारनी के कहेवा लायक पदा-
र्थनी भूमिकाने अनुसरतुं १८, अतिस्निग्धमधुरत्व एटले अमृत अने गोळ विगेरेनी जेम सुख करनार १९, अपरमर्मवेधित्व
एटले परना मर्मने उवाडा न करे तेवुं २०, अर्थधर्माभ्यासानपेतत्व एटले अर्थ अने धर्मना अभ्यास सहित २१, उदारत्व
एटले कहेवा लायक अर्थनी अतुच्छता अथवा गुंथणीना विशेष गुणवाळं २२, परनिंदात्मोत्कर्षविप्रयुक्तत्व एनो अर्थ प्रसिद्ध
छे. २३, उपगतश्लाघत्व एटले कहेला गुणोनी संबंध होवाथी श्लाघाने पामे तेवुं २४, अनपनीतत्व एटले कारक (कर्ता,
कर्म विगेरेनी विभक्ति) काळ, वचन, लिंग विगेरेना व्यत्यय(फेरफार)रूप वचनना दोषथी रहित २५, उत्पादिता-
च्छिन्नकौतूहलत्व एटले श्रोताओने पोताना विषयमां अविच्छिन्न (निरंतर) कौतुक उत्पन्न करे तेवुं २६, अद्भुतत्व अने
अनतिविलंबितत्व ए वेनो अर्थ प्रसिद्ध छे २७-२८, विभ्रमविक्षेपकिलिक्वित्तादिविमुक्तत्व—विभ्रम एटले वक्ताना मननी
प्राप्ति, विक्षेप एटले ते वक्ताना ज कहेवा लायक अर्थ प्रत्ये आसक्ति रहित, किलिक्वित एटले क्रोध, भय, अभिलाष
विगेरे भावोचुं एकीसाथे वारंवार करवुं ते, ' आदि ' शब्दथी बीजा मनना दोपोचुं ग्रहण करवुं, ते सर्व दोषोथी रहित २९,

અનેક જાતિના આશ્રયથી વિવિધ, અહીં જાતિ એટલે વર્ણન કરવા લાયક વસ્તુના સ્વરૂપનું વર્ણન કરવું તે ૩૦, આહિત-વિશેષત્વ એટલે બીજા વચનની અપેક્ષાએ વિશેષતા પ્રાપ્ત કરે તેવું ૩૧, સાકારત્વ એટલે છૂટા છૂટા (સ્પષ્ટ) અક્ષર, શબ્દ, વાક્ય હોવાથી આકારને પ્રાપ્ત કરે તેવું ૩૨, સત્ત્વપરિગૃહીતત્વ એટલે સાહસ સહિત ૩૩, અપરિલેખિતત્વ એટલે પ્રયાસની પ્રાપ્તિ રહિત ૩૪. અન્યુલેખિતત્વ એટલે કહેવાને ઇચ્છેલા અર્થની સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધિ થાય ત્યાંસુધી વચનનું પ્રમાણ નિરંતર ચાલ્યા કરે તેવું. ૩૫.]

તથા દત્ત નામના સાતમા વાસુદેવ અને નંદન નામના સાતમા વલ્લભ આ વ્રજેનું આવશ્યક સૂત્રના અભિપ્રાયે છવીશ ધનુષ ડુંચાપણું છે, અને તે વાત પ્રસિદ્ધ છે; કેમ કે અરનાથ અને મહિનાથસ્વામીના આંતરામાં તે વ્રજેને કહ્યા છે. તે વિષે કહ્યું છે કે- “ અરનાથ અને મહિનાથ સ્વામીના આંતરામાં પુરુષપુંડરીક અને દત્ત એ વે વાસુદેવ થયા છે.” તથા અરનાથ અને મહિનાથનું ડુંચપણું અનુક્રમે-ત્રીશ અને પચીશ ધનુષ પ્રમાણ કહ્યું છે. અને તેમના આંતરામાં થયેલા છઠ્ઠા અને સાતમા વે વાસુદેવોનું ડુંચપણું અનુક્રમે ત્રીશ અને છવીશ ધનુષનું ઘટી શકે છે, પરંતુ અહીં તો પાંત્રીશ ધનુષ કહ્યા છે, તે તો જો દત્ત અને નંદન એ વ્રજે કુંથુનાથસ્વામીના કાલે થયા હોય તો ઘટી શકે છે પરંતુ તેમ તો જિનેશ્વરોના આંતરામાં કહ્યું નથી. તેથી આ પાંત્રીશ ધનુષની વાત દુરવબોધ છે ।૩-૪। સૌધર્મ દેવલોકમાં સૌધર્મવિતંતસક વિગેરે સર્વ વિમાનોને વિષે પાંચ પાંચ સમાઓ હોય છે—સુધર્મસમા ૧, ઉપપાત સમા ૨, અભિષેકસમા ૩, અલંકારસમા ૪, વ્યવસાય સમા ૫. તેમાં (આ પાંચ સમાને મધ્યે) સુધર્મ સમાના મધ્ય ભાગમાં મણિપીઠિકાની ઉપર સાઠ યોજનના પ્રમાણવાળો (ડુંચો) માળવક નામનો ચૈત્ય-

સ્તંભ છે. તેમાં વજ્રમય તથા ગોઠાની જેવા વૃત્ત-વર્તુલ આકારવાળા સમુદ્ગક દટલે ભાજનવિશેષ (દામડા) છે તેને વિષે જિનસન્નિધિ દટલે મનુષ્ય લોકમાં નિર્વૃત્તિને (સિદ્ધિને) પામેલા તીર્થકરોનાં અસ્થીઓ રહેલાં છે ॥ ૫ ॥ ગીઝી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ નરકાવાસ છે અને ચોથી પૃથ્વીમાં દશ લાખ છે તેથી તે બન્નેના મલીને પાંચીશ લાખ થાય છે. ૧ ૬ ॥ સ્ત્ર-૩૫ ॥

હવે છત્રીશમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—છત્તીસં ઉત્તરજ્ઞયણા પદ્મત્તા, તં જહા—વિણયસુયં ૧, પરીસહો ૨, ચાઉરંગિજં ૩, અસં-
ખયં ૪, અકામમરણિજં ૫, પુરિસવિજ્ઞા ૬, ઉરભિજં ૭, કાવિલિયં ૮, નમિપઠ્ઠવજ્ઞા ૯, દુસપ-
ત્તયં ૧૦, બહુસુયપૂજા ૧૧, હરિણસિજં ૧૨, ચિત્તસંભૂયં ૧૩, ઉસુયારિજં ૧૪, સમિવ્વયુગં ૧૫,
સમાહિટાણાં ૧૬, પાવસમણિજં ૧૭, સંજહજં ૧૮, મિયચારિયા ૧૯, અણાહપઠ્ઠવજ્ઞા ૨૦, સમુદ્-
પાલિજં ૨૧, રહેનેમિજં ૨૨, ગોયમકેસિજં ૨૩, સમિતિઓ ૨૪, જન્નાતિજં ૨૫, સામાયારી ૨૬,
ચલુંકિજં ૨૭, મોવ્વલમગગર્હ ૨૮, અપ્પમાઓ ૨૯, તવોમગ્ગો ૩૦, ચરણાવિહી ૩૧, પમાયઠા-
ણાં ૩૨, કમ્મપયડી ૩૩, લેસજ્ઞયણં ૩૪, અણગારમગ્ગે ૩૫, જીવાજીવાવિભત્તી ય ૩૬ ॥ ૧ ॥
ચમરસ્સ પં અસુરિંદસ્સ અસુરણ્ણો સમા સુહમ્મા છત્તીસં જોયણાં ઉહ્હ ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥ ૨ ॥

સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ છત્તીસં અજ્ઞાણં સાહસ્સીઓ હોત્યા । ૩ । ચેત્તાસોણ્સુ ણં માસેસુ સહ છત્તીસંગુલિયં સૂરિણ પોરિસિછાયં નિઠ્ઠવત્તણ્ । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૩૬ ॥

મૂલાર્થ:—ઉત્તરાધ્યયનના છત્રીશ અધ્યયનો કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે—વિનયશ્રુત ૧, પરીષહ ૨, ચાતુરંગીય ૩, અસંખ્ય ૪, અક્કામમણીય ૫, પુરુષવિદ્યા ૬, હ(ઔ)રત્રિક ૭, કાપિલીય ૮, નમિપ્રવ્રજ્યા ૯, દુમપત્રક ૧૦, વહુશ્રુત-પૂજા ૧૧, હરિકેશીય ૧૨, ચિત્રસંશ્રુત ૧૩, હ્યુકારીય ૧૪, સમિક્ષુક ૧૫, સમાધિસ્થાન ૧૬, પાપશ્રમણીય ૧૭, સંયતીય ૧૮, મુગચારિકા ૧૯, અનાથ પ્રવ્રજ્યા ૨૦, સમુદ્રપાલીય ૨૧, રથનેમીય ૨૨, ગૌતમકેશીય ૨૩, સમિતીય ૨૪, યજ્ઞીય ૨૫, સામાચારી ૨૬, સ્વલંકીય ૨૭, મોક્ષમાર્ગગતિ ૨૮, અપ્રમાદ ૨૯, તપોમાર્ગ ૩૦, ચરણવિધિ ૩૧, પ્રમાદસ્થાન ૩૨, કર્મપ્રકૃતિ ૩૩, લેશ્યાધ્યયન ૩૪, અનગારમાર્ગ ૩૫, તથા જીવાજીવવિમત્તિ ૩૬. । ૧ ॥

અસુરકુમારના રાજા ચમર નામના અસુરેન્દ્રની સુધર્મા સમા ડુંચાહવડે છત્રીશ યોજન ડુંચી છે । ૨ । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ હતી । ૩ । ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં એક દિવસ સૂર્ય પોરસીની છાયા છત્રીશ અંગુલની નીપજાવે છે । ૪ ॥

ટીકાર્થ:—છત્રીશાં સ્થાનક સ્પષ્ટ જ છે. વિશેષ એ કે—ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે એક દિવસ એટલે વ્યવહારથી પૂર્ણિમાને વિષે અને નિશ્ચયથી મેષ સંક્રાંતિને દિવસે અને તુલા સંક્રાંતિને દિવસે છત્રીશ અંગુલવાળી એટલે ત્રણ પગલાના

પ્રમાણવાલી પોરિસીને (નીપજાવે છે.) કહું છે કે—“ ચૈત્ર અને આશ્વિન માસને વિષે પોરસી ત્રણ પગલાના પ્રમાણ-
વાલી હોય છે. ” ૪ ॥ સૂત્ર-૩૬.

હવે સાહત્રીશસું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—કુંથુસ્સ પં અરહઓ સત્તતીસં ગણહરા હોત્થા । ૧ । હેમવયહેરપણવયાઓ પં જીવાઓ
સત્તતીસં જોયણસહસાઈં છઞ્ચ ચડસત્તરે જોયણસણ સોલસ ય ઇગૂળવીસઙ્ગમાણ જોયણસ્સ કિંચિ
વિસેસૂણાઓ આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૨ । સઘ્વાસુ પં વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિઆસુ રાયહા-
નીસુ પાગારા સત્તતીસં સત્તતીસં જોયણાઈં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૩ । યુહિયાણ પં વિમાણપ-
વિભત્તીણ પઢમે વગ્ગે સત્તતીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૪ । કત્તિયવહુલસત્તમીણ પં સૂરિણ સત્ત-
તીસંગુલિયં પોરિસિછાયં નિવ્વત્તઙ્ગત્તા પં ચારં ચરઙ્ગ । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૩૭ ॥

મૂલાર્થ:—કુંથુનાથ અરિહંતને સાહત્રીશ ગણધરો હતા (૧) । હેમવત અને ઐરણ્યવતની જીવા સાહત્રીશ હજાર છ સો
ચુમોતેર ૩૭૬૭૪ યોજન અને એક યોજનના ઓગણીશીયા સોઠ માગ (કલા) કાંઙ્ક વિશેષ ઓછા એટલી લંબાઈમાં
કહી છે (૨) । સર્વ વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત નામની રાજધાનીઓના ગ્રાકાર (કિછા) ઝંચાઈમાં

સાડત્રીશ સાડત્રીશ યોજન ડુંચા કહ્યા છે (૩) । શુદ્ધિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ નામના કાલિકશ્રુતને વિષે પહેલા વર્ગમાં સાડત્રીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૪) । કાર્તિક વદિ સાતમને દિવસે સૂર્ય સાડત્રીશ અંગુલની પોરિસીની છાયા નીપજાવીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) (૫) ॥

ટીકાર્થ:—સાડત્રીશમું સ્થાનક પળ પ્રગટ છે. વિશેષ એ કે—અહીં શ્રી કુંથુનાથના સાડત્રીશ ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યકમાં તો તેત્રીશ સાંખઢ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૧) । તથા હૈમવતાદિક્ષેત્રની જીવાનું આ જે પ્રમાણ કહું, તેનો સંવાદ કરનારી આ ગાથા છે—“ સાડત્રીશ હજાર છ સો અને ચુમોતેર યોજન તથા કાંડક ઓછી સોઠ કઠા એટલી હૈમવત ક્ષેત્રની જીવા છે. ” અહીં કઠા એટલે યોજનનો ઓગળીશમો ભાગ સમજવો. (૨) । તથા વિજય વિગેરે જંબૂદ્વીપના પૂર્વાદિક દિશામાં ચાર દ્વારો છે. તેમના નાયક તે જ નામના દેવો છે, તેમની રાજધાનીઓ પણ તે જ નામવાળી છે. તે રાજધાનીઓ અહીંથી અસંખ્યાતમા જંબૂ નામના દ્વીપમાં છે (૩) । શુદ્ધિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ એ નામનું કાલિકશ્રુત છે. તેમાં અધ્યયનના સમુદાયરૂપ ઘણા વર્ગો છે. તેમાંના પહેલા વર્ગમાં દરેક અધ્યયને ઉદ્દેશના જે કાઠ છે તે ઉદ્દેશન કાઠ કહેવાય છે (૪) । જો ત્રૈત્ર માસની પૂર્ણિમાને દિવસે છત્રીશ અંગુલ પ્રમાણ પોરિસી છાયા હોય, ત્યારે વૈશાખ વદિ સાતમને દિવસે એક અંગુલની વૃદ્ધિ થવાથી સાડત્રીશ અંગુલપ્રમાણ છાયા થાય છે (એ જ પ્રમાણે આશ્વિન પૂર્ણિમાથી કાર્તિક વદિ સાતમે પણ સાડત્રીશ અંગુલ થાય છે) (૫) ॥ સૂત્ર—૩૭ ॥

હવે આડત્રીશમું સ્થાન કહે છે—

મૂં—પાસસ્સ પં અરહઓ પુરિસાદાનીયસ્સ અટ્ટતીસં અજ્ઞિઆસાહસ્સીઓ ઉઘ્ઘોસિયા અજ્ઞિયાસંપયા હતોત્થા । ૧ । હેમવયણ્ણવંઈયાણં જીવાણં ધણુપિટ્ટે અટ્ટતીસં જોયણસહસ્સાઈં સત્ત ય ચત્તાલે જોયણસણ્ણ દસ ઇગ્ગુણવીસઈભાગે જોયણસ્સ કિંચિ વિસેસૂણા પરિવલ્લેવેણં પન્નત્તા । ૨ । અત્થસ્સ પં પઘ્વયણ્ણો બિતિણ્ણે કંઠે અટ્ટતીસં જોયણસહસ્સાઈં ઉઘ્ઘં ઉચ્ચત્તેણં હતોત્થા । ૩ ।

ખુહિયાણ્ણં વિમાણપવિભત્તીણ્ણે બિતિણ્ણે વગ્ગે અટ્ટતીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૩૮ ॥

મૂલાર્થ:—પુરુષાદાનીય (પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા) શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંતને આડત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ-રૂપી ઉત્કૃષ્ટ સાધ્વીસંપદા હતી (૧) । હૈમવત અને ઐરણ્યવત ક્ષેત્રની જીવાનું ધનુઃપૃષ્ઠ આડત્રીશ હજાર સાત સો ને ચાલીશ ૩૮૭૪૦ યોજન તથા એક યોજનના ઓગળીશીયા દશ ભાગ કાંઈક વિશેષ ઓછા પરિક્ષેપવડે' કહ્યું છે (૨) । મેરુ નામના પર્વતરાજનો વીજો કાંડ (વિભાગ) ડુંચાઈવડે આડત્રીશ હજાર યોજન ડુંચો છે (૩) । શુદ્ધિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના વીજા વર્ગમાં આડત્રીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૪) ।

ટીકાર્થ:—આડત્રીશનું સ્થાન પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—' ધણુપિટ્ટં તિ ' જંબુદ્વીપ નામના ગોઠ ક્ષેત્રમાં હૈમવત નામનું વીજું અને ઐરણ્યવત નામનું છઠું ક્ષેત્ર છે, તે બે ક્ષેત્રના પ્રત્યંચા ચડાવેલા ધનુષના પૃષ્ઠના આકારવાળા જે પરિક્ષેપ

૧ પરિક્ષેપ એટલે ધનુઃપૃષ્ઠની લંબાઈ. ૨ વીજા કાંડનો પ્રમથ ભાગ ૨૫૦૦૦ નો વાદ કરતાં આ પ્રમાણ આવે છે.

લંબો તે ધનુષના પૃષ્ઠ ભાગ જેવા હોવાથી ધનુષ્ઠ કહેવાય છે, અને તેના બે છેડાને વિષે લાંબી રહેલી જે ક્ષુપ્રદેશની પંક્તિ તે જીવા (પ્રત્યંચા) જેવી હોવાથી જીવા કહેવાય છે. આ સૂત્રનો સંવાદ કરનાર અર્ધી ગાથા આ પ્રમાણે છે—“ આડત્રીશ હજાર સાત સો ને ચાલીશ ૩૮૭૪૦ યોજન તથા દશ કલા, આટલું ધનુષનું (ધનુષ્ઠનું) પ્રમાણ છે ” (૨) । તથા ‘ અત્થસ્મ સ્તિ ’—અસ્ત એટલે મેરુ, કેમ કે તે મેરુના આંતરાવાલી સૂર્ય અસ્ત પામે છે, તેથી અસ્ત એટલે મેરુ કહેવાય છે, તે મેરુ નામના પર્વતરાજનો એટલે પ્રધાન ગિરિનો બીજો કાંડ એટલે વિભાગ આડત્રીશ હજાર યોજન ઊંચપણે કહ્યો છે. તથા મતાંતરે ત્રેસઠ હજાર યોજન કહ્યો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“ મેરુપર્વતના ત્રણ કાંડ (વિભાગ) છે. તેમાં પહેલો કાંડ પૃથ્વી, પૃથ્વી, વજ્ર અને શર્કરા(કાંકરા)મય છે, બીજો કાંડ રજત, જાતરૂપ, અંકરત્ન અને સ્ફટિક રત્નમય છે, તથા ત્રીજો કાંડ એકાકારે જાંબૂનદ(સુવર્ણ)મય છે. તેમાં પહેલા કાંડનું બાહ્ય (ઊંચપણું) એક હજાર યોજનનું કહ્યું છે, બીજા કાંડનું ત્રેસઠ હજાર યોજન અને ત્રીજા કાંડનું છત્રીશ હજાર યોજનનું બાહ્ય કહ્યું છે, તથા મેરુની ઉપરની ચૂલા ચાલીશ યોજન ઊંચી છે. (૩) ॥ સૂત્ર—૩૮ ॥

હવે ઓગળચાલીશનું સ્થાન કહે છે.—

મૂ૦—નમિસ્સ પં અરહઓ ઇગૂળચત્તાલીસં આહોહિયસયા હોત્થા । ૧ । સમયલેત્તે ઇગૂળ-
 ચત્તાલીસં કુલપથયા પન્નત્તા, તં જહાન્તીસં વાસહરા, પંચ મંદરા, ચત્તારિ ઉસુકારા । ૨ । દોઢ-

ચતુર્થપંચમછટ્ટસત્તમાસુ પંચસુ પુઢવીસુ દ્વગૂણચત્તાલીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પત્નત્તા । ૩ ।
નાળાવરાણિજ્જસસ મોહણિજ્જસસ ગોત્તસસ આડયસસ દ્યાસિ પં ચડણહં કમ્મપગડીણં દ્વગૂણચત્તા-
લીસં ઉત્તરપગડીઓ પત્નત્તાઓ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૩૧ ॥

મૂલાર્થઃ—એકવીશમા નમિનાથ અરિહંતને ઓગણચાલીશ સો ૩૧૦૦ અવધિજ્ઞાનીઓ હતા (૧) । સમયક્ષેત્રને વિષે (અહીં દ્વીપને વિષે) ઓગણચાલીશ કુલપર્વતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો, પાંચ મેરુપર્વતો અને ચાર ઇશુકાર પર્વતો (૨) । વીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી આ પાંચ પૃથ્વીને વિષે (મઝીને કુલ) ઓગણચાલીશ લાસ નરકાવાસા કહેલા છે (૩) । જ્ઞાનાવરણીય, મોહનીય, ગોત્ર અને આયુ આ ચારે મૂલ કર્મપ્રકૃતિની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ ઓગણ-
ચાલીશ કહેલી છે (૪) ॥

દીકાર્થઃ—ઓગણચાલીશનું સ્થાન પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—‘ આહોહિય ત્તિ ’ નિયમિત (અમુક) ક્ષેત્રના વિષયવાલા અવધિજ્ઞાનીઓ, તેઓની સંખ્યા ઓગણચાલીશ સેંકડા ૩૧૦૦ (૧) । ‘ કુલપવ્ચય ત્તિ ’ ક્ષેત્રની મર્યાદા કરનાર હોવાથી કુલની લેવા જે પર્વતો તે કુલપર્વતો કહેવાય છે, કારણ કે કુલો જે તે લોકોની મર્યાદાના કારણરૂપ હોય છે, તેથી અહીં તેને કુલની ઉપમા આપી છે. તેમાં ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો આ પ્રમાણે છે—જંબૂદ્વીપને વિષે (૬) ધાતકીલંડના પૂર્વદિશના અર્ધભાગમાં (૬) અને પશ્ચિમ અર્ધભાગમાં (૬) તથા પુલ્કરાર્ધના પૂર્વ અર્ધભાગમાં (૬) અને પશ્ચિમ અર્ધ-

ભાગમાં (૬) એમ દરેકમાં છ છ હિમવત વિગેરે પર્વતો છે તેથી ત્રીશ થયા, તથા મેરુપર્વત જંબૂદ્વીપમાં ૧, ધાતકીલંબમાં ૨ અને પુષ્કરાર્ધમાં ૨ હોવાથી પાંચ, તથા ધાતકીલંબ અને પુષ્કરાર્ધના પૂર્વ અને પશ્ચિમ એવા બે વિભાગ કરનારા ચાર ઇષુકાર પર્વતો છે. એ સર્વ મલીને ઓગળવાલીશ થાય છે (૨) । ‘ દોષેત્યાદિ ’-બીજી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ, ચોથીમાં દશ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠ્ઠીમાં એક લાખમાં પાંચ ઓછા અને સાતમી પૃથ્વીમાં પાંચ જ. આ સર્વ મલીને કહેલી નરકવાસની સંખ્યા (૩૯૦૦૦૦) થાય છે (૩) । ‘ નાળાવરણિજ્જેત્યાદિ ’-જ્ઞાનાવરણીયની પાંચ, મોહનીય કર્મની અઘાત્રીશ, ગોત્રકર્મની બે અને આયુકર્મની ચાર એમ ચાર કર્મની સર્વ મલીને ઓગળવાલીશ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (૪) ॥ સૂત્ર-૩૯ ॥

હવે વાલીશનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—અરહઓ ણં અરિટ્ટનેમિસ્સ વત્તાલીસં અજિયાસાહસ્સીઓ હોત્થા । ૧ । મંદરચૂલિયાણં વત્તાલીસં જોયણાઈં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં પપ્પણ્ણા । ૨ । સંતી અરહા વત્તાલીસં ધણૂંં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ । ભૂયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારસ્સ નાગરઘ્ઘો વત્તાલીસં ભવણાવાસસયસહસ્સા પપ્પણ્ણા । ૪ । હુહિયાએ ણં વિમાણપવિભત્તીએ તદ્દએ વગે વત્તાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પપ્પણ્ણા । ૫ । ફગ્ગુણપુણિમાસીએ ણં સૂરિએ વત્તાલીસંગુલિયં પોરિસીદ્ધિયં નિવ્વટ્ટિત્તા ણં ચારં ચરઈ । ૬ । એવં

કતિયાણ વિ પુણિમાણ ॥૭॥ મહાસુદ્ધે કપ્પે ચત્તાલીસં વિમાણાવાસસહસ્સા પન્નત્તા ॥૮॥ સૂત્રમ્-૪૦॥

મૂલાર્થ:—વાવીશમા અરિહંત શ્રી અરિષ્ઠનેમિને ચાલીશ હજાર સાધ્વીઓ હતી (૧) । મેરુપર્વતની ચૂલિકા ડુંચાઈમાં ચાલીશ યોજન છે (૨) સોલમા અરિહંત શ્રી શાંતિનાથ ડુંચાઈમાં ચાલીશ ધનુષ હતા । (૩) નાગરાજ ભૂતાનંદ નામના નાગકુમારને ચાલીશ લાખ ભવનાવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૪) । ક્ષુલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના ત્રીજા વર્ગમાં ચાલીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૫) । ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે સૂર્ય ચાલીશ અંગુલપ્રમાણ પોરસીની છાયા કરીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) (૬) । એ જ પ્રમાણે કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિવસે પણ જાણવું (૭) । મહાશુક્ર નામના સાતમા કલ્પમાં ચાલીશ હજાર વિમાનાવાસ (વિમાનો) કહ્યા છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—ચાલીશમું સ્થાન પ્રગટ છે. વિશેષ એ કે-કેટલાક પુસ્તકમાં ‘ વહસાહપુણિમાસિણીએ ’ (વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિવસે) એવો પાઠ જોવામાં આવે છે, તે પાઠ ઠીક નથી. અહીં તો ‘ ફગ્ગુણપુલ્લિમાસિણીએ ’ (ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે) એવો પાઠ કહેવા યોગ્ય છે. કેમ ? તે કહે છે—‘ પોસે માસે ચડપ્પયા ’ (પોષ માસમાં ચાર પગલાની પોરિસી હોય છે) એવું વચન હોવાથી પોષ માસની પૂર્ણિમાને દિવસે અડતાલીશ આંગળની તે (પોરિસી) થાય છે, ત્યાર પછી માઘના ચાર આંગળ અને ફાગણના ચાર આંગળ (એમ આઠ આંગળ) વાદ થયા, તેથી ફાગણની પૂર્ણિમાને દિવસે ચાલીશ આંગળની પોરિસીની છાયા થાય છે. તથા કાર્તિકની પૂર્ણિમાએ પણ એ જ પ્રમાણે જાણવું. કેમ કે ‘ ચેત્તાસોણસુ માસેસુ, તિપયા હોઈ પોરિસી ’ (ચૈત્ર અને આશ્વિન માસમાં (પૂર્ણિમાએ) ત્રણ પગલાની પોરિસી હોય છે) એમ કહ્યું

છે. તેથી ત્રણ પગલાના છત્રીશ આંગલ થાય, તે કાર્તિક માસમાં જવાથી ચાર આંગલની વૃદ્ધિ કરતાં ચાલીશ આંગલ પ્રમાણ તે પોરિસી થાય છે એમ સિદ્ધ થયું । (૬-૭) ॥ સૂત્ર-૪૦ ॥

હવે એકતાલીશનું સ્થાન કહે છે—

મૂ०—નમિસ્સ ણં અરહઓ એગચ્ચાલીસં અજ્ઞિયાસાહસ્સીઓ હોત્થા । ૧ । ચડસુ પુઢવીસુ એક્કચ્ચાલીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા, તં જહા-રયણપ્પમાએ પંકપ્પમાએ તમાએ તમતમાએ । ૨ । મહાલિયાએ ણં વિમાણપવિભત્તીએ પઢમે વગ્ગે એકચ્ચાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૪૧ ॥

મૂલાર્થ:—નમિનાથ અરિહંતને એકતાલીશ હજાર આર્યાઓ હતી (૧) । ચાર નરક પૃથ્વીને વિષે એકતાલીશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—રત્નપ્રભા, પંકપ્રભા, તમા અને તમતમા (૨) । મહાલિયાવિમાનપ્રવિભક્તિના પહેલા વર્ગમાં એકતાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે. (૩) ॥

ટીકાર્થ:—એકતાલીશનું સ્થાન સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘ચડસુ’ ઇત્યાદિક ક્રમે કરીને કહેલી પહેલી, ચોથી, છઠ્ઠી અને સાતમી એ ચાર નરકપૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાખ, દશ લાખ, પાંચ ઓછા એક લાખ અને માત્ર પાંચ નરકાવાસા હોવાથી કહેલી સંખ્યા (૪૧૦૦૦૦) થાય છે (૨) ॥ સૂત્ર-૪૧ ॥

હવે વેંતાલીશનું સ્થાન કહે છે—

मू०—समणे भगवं महावीरे बायालीसं वासाइं साहियाइं सामणपरियागं पाउणिता
सिद्धे जाव सवदुक्खप्पहीणे । १ । जंबुदीवस्स णं दीवस्स पुरच्छिमिह्माओ चरमंताओ गोथूभस्स
णं आवासपवयस्स पच्चिह्मिह्मे चरमंते एस णं बायालीसं जोयणसहस्साइं अबाहातो अंतरं
पन्नत्तं । २ । एवं चउद्दिंसिं पि दओभासे संखोदयसीमे य । ३ । कालोए णं समुदे बायालीसं
चंदा जोइंसु वा जोइंति वा जोइस्संति वा बायालीसं सूरिया पभासिंसु वा पभासिंति वा पभा-
सिस्संति वा । ४ । संमुच्छिमभुयपरिसप्पाणं उक्कोसेणं बायालीसं वाससहस्साइं ठिई पन्नत्ता । ५॥
नामकम्मे बायालीसविहे पन्नत्ते, तं जहा—गइनामे १, जाइनामे २, सररीरनामे ३, सररीरंगोवंगनामे
४, सररीरबंधननामे ५, सररीरसंघायणनामे ६, संघयणनामे ७, संठाणनामे ८, वणणनामे ९,
गंधनामे १०, रसनामे ११, फासनामे १२, अगुरुलहुयनामे १३, उवघायनामे १४, पराघायनामे
१५, आणुपुवीनामे १६, उस्सासनामे १७, आयवनामे १८, उज्जोयनामे १९, विहगगइनामे २०,
तसनामे २१, थावरनामे २२, सुहुमनामे २३, बायरनामे २४, पज्जत्तनामे २५, अपज्जत्तनामे २६,

સાહારણસરીનામે ૨૭, પત્તેયસરીનામે ૨૮, થિરનામે ૨૯, અથિરનામે ૩૦, સુભનામે ૩૧, અસુ-
 ભનામે ૩૨, સુભગનામે ૩૩, દુભગનામે ૩૪, સુસરનામે ૩૫, દુસસરનામે ૩૬, આણ્જનામે ૩૭,
 અણાણ્જનામે ૩૮, જસોકિત્તિનામે ૩૯, અજસોકિત્તિનામે ૪૦, નિમ્માણનામે ૪૧, તિત્થકરનામે
 ૪૨ । ૬ । લવણે ણં સમુદ્દે બાયાલીસં નાગસાહસ્સીઓ અઙ્ગિમ્ભરિયં વેલં ધારંતિ । ૭ । મહાલિ-
 યાણં વિમાણપવિમ્ભત્તીણં બિત્તિણં વગ્ગે બાયાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૮ । ઇગમેગાણં ઓસ-
 પ્પિણીણં પંચમહ્છટ્ટીઓ સમાઓ બાયાલીસં વાસસહસ્સાણં કાલેણં પન્નત્તાણં । ૯ । ઇગમેગાણં ઉસ્સ-
 પ્પિણીણં પઢમવીયાઓ સમાઓ બાયાલીસં વાસસહસ્સાણં કાલેણં પન્નત્તાણં । ૧૦ ॥ સૂત્રમ્-૪૨ ॥

મૂલાર્થઃ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી કાંઠક અધિક વેંતાલીશ વર્ષ ચારિત્રપર્યાય પાઠીને સિદ્ધ થયા, યાવત્
 સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ઇટલે જગતીથી લઈને ગોસ્તૂભ નામના આવાસ
 પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી વેંતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાણ (નિરંતર) આંતરું કહું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે,
 ચારે દિશામાં દક્ષિણ, શંખ અને દક્ષીણ પર્વતનું પણ આંતરું કહેવું (૩) । કાલોદ નામના સમુદ્રને વિષે વેંતાલીશ ચંદ્રો
 પ્રકાશ કરતા હતા, પ્રકાશ કરે છે અને પ્રકાશ કરશે, તે જ પ્રમાણે વેંતાલીશ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૪)

સમૃદ્ધિમ યુજપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ વેંતાલીશ હજાર વર્ષની કહી છે (૫) । નામકર્મ વેંતાલીશ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ગતિનામ ૧, જાતિનામ ૨, શરીરનામ ૩, શરીરાંગોપાંગનામ ૪, શરીરવંધનનામ ૫, શરીરસંઘાતનનામ ૬, સંહનનનામ ૭, સંસ્થાનનામ ૮, વર્ણનામ ૯, ગંધનામ ૧૦, રસનામ ૧૧, સ્પર્શનામ ૧૨, અગુરુલુધુ નામ ૧૩, ઉપઘાતનામ ૧૪, પરાઘાતનામ ૧૫, આનુપૂર્વનામ ૧૬, ઉદ્ઘાસનામ ૧૭, આતપનામ ૧૮, ઉદ્યોતનામ ૧૯, વિહાયોગતિનામ ૨૦, ત્રસનામ ૨૧, સ્થાવરનામ ૨૨, સૂક્ષ્મનામ ૨૩, બાદરનામ ૨૪, પર્યાપ્તિનામ ૨૫, અપર્યાપ્તિનામ ૨૬, સાધારણશરીરનામ ૨૭, પ્રત્યેકશરીરનામ ૨૮, સ્થિરનામ ૨૯, અસ્થિરનામ ૩૦, શુભનામ ૩૧, અશુભનામ ૩૨, સુભગનામ ૩૩, દુભગનામ ૩૪, સુસ્વરનામ ૩૫, દુઃસ્વરનામ ૩૬, આદેયનામ ૩૭, અનાદેયનામ ૩૮, યશઃકીર્તિનામ ૩૯, અયશઃકીર્તિનામ ૪૦, નિર્માણનામ ૪૧ અને તીર્થકરનામ ૪૨ (૬) । લવણસમુદ્રને વિષે વેંતાલીશ હજાર નાગદેવતા આશ્રયંતર વેળાને ધારણ કરે છે (૭) । મહાવિમાનગ્રાવિભક્તિના વીજા વર્ગમાં વેંતાલીશ ઉદ્દેશન કાઢ કહ્યા છે (૮) । દરેક અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો એ વે આરાનો કાઢ વેંતાલીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (૯) । દરેક ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને વીજો એ વે આરાનો કાઢ વેંતાલીશ હજાર વર્ષનો કહ્યો છે (૧૦) ॥

ટીકાર્થ:—વેંતાલીશનું સ્થાનક પ્રગટ જ છે. વિશેષ એ કે—‘વાયાલીસંતિ’—છઠ્ઠાસ્થપર્યાયમાં ચાર વર્ષ, છ માસ અને અર્ધ માસ તથા કેવલીપર્યાય કાંદક ઓછા ત્રીશ વર્ષ એમ પર્યુષણકલ્પમાં વેંતાલીશ વર્ષનો જ મહાવીરસ્વામીનો દીક્ષાપર્યાય કહ્યો છે, પરંતુ અહીં તો વેંતાલીશથી અધિક કહ્યો છે, તેમાં પર્યુષણકલ્પને વિષે જે કાંદક અધિક છે તે કહેવાને

ઇચ્છ્યું નથી એમ સંભવે છે. 'જાવ' શબ્દ કહ્યો છે માટે બુદ્ધ, મુક્ત, અંતકૃત, પરિનિર્વૃત અને સર્વ દુઃસ્વપ્રતીક એ સર્વ વિશેષણો જાણવા (૧) । 'જંબૂદ્વીપસ્ય' ઇત્યાદિ સ્ત્રમાં 'પુરચ્છિમિદ્ધાઓ ચરિમંતાઓ તિ' -- જગતીની બહારના પરિધિના છેડાથી નીકળીને વેલંધર નાગરાજના ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધી જેટલું આંતરું છે, 'એસ પં' -- તે આંતરું બેતાલીશ હજાર યોજનનું કહ્યું છે. 'અંતર' શબ્દવડે કરીને (શબ્દનો અર્થ) વિશેષ પળ કહેવાય છે, તેથી કહ્યું કે- 'અવાહાએ તિ' -- વ્યવધાનની અપેક્ષાએ જે અંતર હોય તે અર્થાત્ જંબૂદ્વીપની જગતીથી ૪૨૦૦૦ યોજન દૂર એ ચારે દ્વીપો છે. (૨) । 'કાલોએ પં તિ' -- ધાતકી યંડને વીંટીને રહેલા કાલોદ નામના સમુદ્રને વિષે (૪) । 'ગહનામેત્યાદિ' -- જે(નામકર્મ)ના ઉદયથી જીવ નારકાદિકપણાએ કરીને કહેવામાં આવે છે તે ગતિનામ ૧, જેના ઉદયથી એકંદ્રિયાદિક થાય છે, તે જાતિનામ ૨, જેના ઉદયથી ઔદારિકાદિક શરીરને કરે છે તે શરીરનામ ૩, જેના ઉદયથી મસ્તકાદિક અંગોનો અને અંગુલ્યાદિક ઉપાંગોનો વિભાગ થાય છે તે શરીરાંગોપાંગનામ કહેવાય છે ૪, તથા પૂર્વે વાંધેલા અને (વર્તમાનકાલે) વંધાતા ઔદારિકાદિક શરીરના પુદ્ગલોનો સંબંધ કરવાનું જે કારણ છે તે શરીરવંધનનામ ૫, તથા ગ્રહણ કરેલા ઔદારિકશરીરના પુદ્ગલોની જેના ઉદયથી શરીરરૂપે રચના થાય, તે શરીર-સંઘાતનામ ૬, તથા જેના ઉદયથી હાડકાંઓની તથા પ્રકારની શક્તિના કારણરૂપ વિશેષ રચના થાય, તે સંહનનામ ૭, જેના ઉદયથી સમચતુરસ્ર વિગેરે સંસ્થાન થાય, તે સંસ્થાન નામ ૮, તથા જેના ઉદયથી વર્ણાદિક (વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ) વિશેષવાળાં શરીર થાય, તે વર્ણાદિકનામ (વર્ણનામ, ગંધનામ, રસનામ, સ્પર્શનામ) કહેવાય છે ૯-૧૨, તથા જેના ઉદ-

યથી જીવોને પોતાના શરીરનું અગુરુલઘુપણું થાય છે, તે અગુરુલઘુનામ ૧૩, તથા જેનાથી પહિજીમી વિગેરે અંગનો અવયવ પોતાને જ ઉપધાત કરનાર થાય છે, તે ઉપધાતનામ ૧૪, તથા જેનાથી પોતાના દાઢ, ચામડી વિગેરે અંગના અવયવ વિષ જેવા થઈને બીજાને સ્પર્શદિથી ઉપધાત કરનાર થાય તે પરાધાતનામ ૧૫, તથા જેના ઉદયથી અંતરાલ ગતિને વિષે (એક ભવથી બીજા ભવને વિષે) જીવ જાય છે, તે આનુપૂર્વનામ ૧૬, તથા જેના ઉદયથી ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ (શ્વાસોચ્છ્વાસ)ની પ્રાપ્તિ થાય છે (સુખે લેવાય છે) તે ઉચ્છ્વાસ નામ ૧૭, તથા જેના ઉદયથી જીવ તાપની જેવા ઉષ્ણ શરીરવાળો થાય તે આતપનામ. તે સૂર્યચંદ્રમાં રહેલા પૃથ્વીકાયને હોય છે ૧૮, તથા જેના ઉદયથી ઉષ્ણતા રહિત ઉદ્યોતવાહું શરીર થાય, તે ઉદ્યોતનામ ૧૯, તથા જેના ઉદયથી શુભ અને અશુભ ગમનવાળો થાય, તે વિહાયોગતિ નામ ૨૦, ત્રસ વિગેરે આઠ નામ પ્રસિદ્ધ અર્થવાળા છે ૨૮, તથા જેનાથી સ્થિર એવા દાંત વિગેરેની ઉત્પત્તિ થાય, તે સ્થિરનામ ૨૯, તથા જેનાથી મૃકુટિ, જિહ્વા વિગેરે અસ્થિર અવયવોની ઉત્પત્તિ થાય, તે અસ્થિરનામ ૩૦, એ જ પ્રમાણે મસ્તક વિગેરે શુભ અવયવોની ઉત્પત્તિ થાય, તે શુભનામ ૩૧, પાદાદિક અશુભની ઉત્પત્તિ થાય, તે અશુભનામ ૩૨, શેષ નામ પ્રસિદ્ધ છે ૩૩ થી ૪૨ તેમાં વિશેષ એ કે-જેના ઉદયથી જન્મ જન્મને વિષે જીવના શરીરમાં સ્ત્રી વિગેરે લિંગનો આકાર નિયમિત થાય, તે સૂત્રધાર (સુથાર) જેવું નિર્માણનામ કહેવાય છે (૬) । અવસર્પિણીનો પાંચમો અને છઠ્ઠો આરો તે દુષ્પમા અને એકાંત દુષ્પમા નામનો જાણવો (૧૦) । ઉત્સર્પિણીનો પહેલો અને બીજો આરો તે એકાંત દુષ્પમા અને દુષ્પમા નામનો જાણવો (૧૦) ॥ સૂત્ર-૪૨ ॥

હેવે તેંતાલીશઠું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—તેયાલીસં કમ્મવિવાગજ્ઞયણા પન્નત્તા । ૧ । પઠમચત્થપંચમાસુ પુઢવીસુ તેયાલીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૨ । જંબુદ્દીવસ્સ ણં દીવસ્સ પુરચ્છિમિહ્હાઓ ચરમંતાઓ ગોથૂ-
ભસ્સ ણં આવાસપઢ્વયસ્સ પુરચ્છિમિહે ચરમંતે એસ ણં તેયાલીસં જોયણસહસ્સાઈ અવાહાએ
અંતરે પન્નત્તે । ૩ । એવં ચઉદ્ધિસિં પિ દગભાગે સંખે દયસમિં । ૪ । મહાલિયાએ ણં વિમાણપવિ-
ભત્તિએ તદ્દયે વગે તેયાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૫ । સૂત્રમ્—૪૩ ।

મૂલાર્થ:—કર્મવિપાકના તેંતાલીશ અધ્યયનો કહ્યા છે (૧) । પહેલી, ચોથી અને પાંચમી નરકપૃથ્વીને વિષે (ત્રણેના
મઢીને ૩૦-૧૦-૩) તેંતાલીશ લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૨) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપની પૂર્વદિશાના છેડાથી આરંભીને
ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધી તેંતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાએ કરીને આંતરું કહેલું છે (૩) ।
એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં દકભાસ, શંઘ અને દકસીમ પર્વતનું પણ આંતરું કહેલું (૪) । મહાલિકા વિમાનપ્રવિભક્તિના
ત્રીજા વર્ગના તેંતાલીશ ઉદ્દેશન કાઠ કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—તેંતાલીશમા સ્થાનક વિષે પણ કાંઈક લખાય છે—‘ કમ્મવિવાગજ્ઞયણ ત્તિ ’—પુણ્યપાપરૂપ કર્મના
વિપાકને—ફલને પ્રતિપાદન કરનારાં જે અધ્યયનો તે કર્મવિપાકાધ્યયન કહેવાય છે (તે તેંતાલીશ કહ્યા છે) . આ અધ્યયનો

અગ્યારમા અને બીજા અંગમાં મલીને સંભવે 'હે (૧) । 'જંબુદ્વીવસ્સ ણમિત્થાદિ' જંબુદ્વીપની પૂર્વ દિશાના અંતથી ગોસ્તૂમ પર્વત વેંતાલીશ હજાર યોજન (દૂર) છે અને તે(પર્વત)નો વિષ્કંભ એક હજાર યોજન તથા ચાવીશ યોજન જે અધિક છે તેની વિવક્ષા ન કરવાથી કુલ તૈતાલીશ હજાર થાય છે (૩) । ' એવં ચઉદ્ધિસં પિ ત્તિ ' --અહીં ઉપર કહેલી (પૂર્વ) દિશાનો આમાં અંતર્ભાવિ (સમાવેશ) હોવાથી ચાર દિશાઓ કહી છે. એમ ન હોય તો ' એવં તિદિસં પિ ' એમ કહેવું જોઈએ. તેમાં આ પ્રમાણે આલાવો કહેવો -- 'જંબુદ્વીવસ્સ ણં દીવસ્સ દાહિણિહ્લાઓ ચરિમંતાઓ દઓભાસ-સ્સ ણં આવાસપઞ્ચયસ્સ દાહિણિહ્લે ચરિમંતે એસ ણં તેયાલીસં જોયણસહસ્સાઈ અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે ' (જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપની દક્ષિણ દિશાના અંતથી દકભાસ નામના આવાસપર્વતના દક્ષિણ છેડા સુધી તૈતાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે). એ જ પ્રમાણે બીજા વે સૂત્ર કહેવા. તેમાં વિશેષ એ કે--પશ્ચિમ દિશામાં શંખ અને ઉત્તર દિશામાં દકસીમ નામના આવાસપર્વત જાળવા (૪) ॥ સૂત્ર-૪૩ ॥

હવે ત્રુમાલીશયું સ્થાન કહે છે.---

મૂ૦--ચોયાલીસં અજ્ઞયણા ઇસિમાસિયા દિયલોગત્રુયામાસિયા પન્નત્તા । ૧ । વિમલસ્સ ણં અરહઓ ણં ચડઆલીસં પુરિસજુગાઈ અણુપિઠિં સિદ્ધાઈ જાવ પ્પહીણાઈ । ૨ । ધરણસ્સ ણં

૧. વિપાકસૂત્રના તો ૨૦ અધ્યયનો જ છે.

નાર્ગિંદસ્સ નાગરણો ચોયાલીસં ભવનાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૩ । મહાલિયાણં પં વિમાણ-
પવિભત્તીણં ચઉત્થે વગ્ગે ચોયાલીસં ઉદ્દેસણકાલા પન્નત્તા । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૪૪ ॥

મૂલાર્થ:--ઋષિભાષિત ચુમાલીશ અધ્યયનો છે, તે દેવલોકમાંથી ચવીને (મુનિ થઈને) કહેલા છે (તે સૂત્રનું નામ જ ઋષિભાષિત છે.) (૧) । શ્રીવિમલનાથ અરિહંતના ચુમાલીશ પુરુષયુગ (શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિક) અનુક્રમે સિદ્ધ થયા છે યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા છે (૨) । નાગકુમારના રાજા ધર્મેન્દ્ર નામના (દક્ષિણ બાજુના) નાગેન્દ્રના ચુમાલીશ લાખ ભવનો છે (૩) । મહાલિકા વિમાનપ્રવિભક્તિના ચોથા વર્ગમાં ચુમાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:--ચુમાલીશમા સ્થાનકમાં પળ કાંઈક લખાય છે--ચુમાલીશ ઋષિભાષિત સૂત્રના અધ્યયનો કાલિકશ્રુતના વિશેષભૂત દેવલોકથી ચવેલા ઋષિરૂપે (મુનિ) થઈને કહેલાં છે. કોઈ ઠેકાણે “દેવલોચનુયાણં” હસી પં ચોયાલીસં હસિ ભાસિયજ્ઞયણા પન્નત્તા ” (દેવલોકથી ચવેલા ઋષિઓના ચુમાલીશ ઋષિભાષિત અધ્યયનો કહેલાં છે) એવો પાઠ છે (૧) । ‘પુરિસજુગાઈં તિ’-પુરુષ એટલે શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકના ક્રમે રહેલા, યુગની જેવા એટલે કાલવિશેષની જેવા, અનુક્રમના સમાન ધર્મવાળા હોવાથી (એટલે કે જેમ કાલ અનુક્રમે હોય છે તેમ આ પુરુષયુગ પણ અનુક્રમે-પાટપરંપરા જેવા જાણવા) ‘અણુપિટ્ઠિં તિ’-અનુક્રમે. કોઈ ઠેકાણે ‘અણુબંધેણ’ એવા પાઠાંતરમાં તૃતીયા વિભક્તિ જોવામાં આવે છે તેથી અનુબંધે કરીને એટલે નિરંતરપણા કરીને સિદ્ધ થયા એમ કહેવું. અહીં ‘જાવ’ શબ્દ લખ્યો છે, તેથી બુદ્ધ, મુક્ત,

अंशकृत्य गर्वतः खशी इतीन शया एम जाणवं (२) । महालिका विमानग्रविभक्तिना चोथा वर्णमां जमाळीश उद्देशन कारळ

कह्या छे (४) सूत्र-४४ ॥

हवे पीस्ताळीशमुं स्थान कहे छे. —

म०-समयवेने णं पणयालीमं ज्ञेयणमथमद्वम्माइ आयासाविवखंभेणं पञ्चने । १ । सीमंतए

पुनः नरए पणथालीसं जोगणसयसहस्साइं आयामाविवखंभेणं पन्नत्ते । ३ । एवं उड्डविमाणे वि । ३ ।

इतिप्रबन्धागं पदवी एवं नेव । ४ । धर्मं पां अरदा पणायालिं धाणं उउं उउं उउं । ५ ।

मंदारम्स पां पव्वयम्स चरुदिमिं पि पणयालीमं पणयालीमं ज्ञोयणमदम्सइं अवाहाए अंतरे पव्वमे

[illegible]

वा ज्ञास्मंति वा-तित्रेव उत्तराङ्गं पणवस गोहिणी विमाद्वा य । एष ह नयवसा पणथालमदृञ्-

संज्ञोणा ॥ १ ॥ ७ । महालिशाए णं विमाणपविभञ्जीए पंचमे वगे पणयाल्लीसं उइमणकाला

पदना ॥ ८ ॥ सुअम-४५ ॥

मूलार्थः—समयक्षेत्र(अर्ध द्वीप)नो आयामविष्म पीस्तालीश लाख योजनको कही है (१) । सीमंतक नामने

નરકાવાસ પીસ્તાલીશ લાલ યોજન આયામવિષ્કંભવડે કહ્યો છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ઉડુ નામનું વિમાન (પ્રથમ દેવલોકનું પહેલા પ્રતરનું મધ્ય વિમાન) પણ કહેવું (૩) । ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર નામની પૃથ્વી પણ એ જ પ્રમાણે કહેવી (૪) । ધર્મનાથ અરિ-
 હંત ઊંચાઈમાં પીસ્તાલીશ ધનુષ ઉંચા હતા (૫) । મેરુપર્વતની ચારે દિશામાં પીસ્તાલીશ પીસ્તાલીશ હજાર યોજનનું અવાધાઈ
 આંતરું કહ્યું છે (૬) । સર્વે દોઢ ક્ષેત્રવાળા નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે યોગને પામતા હતા, પામે છે અને
 પામશે. તે નક્ષત્રો આ છે—“ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ, રોહિણી અને વિશાખા-આ છ નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્તના સંયોગવાળા
 છે.” (૭) મહાલિકાવિમાનપ્રવિભક્તિના પાંચમા વર્ગમાં પીસ્તાલીશ ઉદ્દેશન કાલ કહેલા છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—પીસ્તાલીશમા સ્થાનકમાં આ પ્રમાણે લખે છે—સમયક્ષેત્ર દટલે કાલવડે કરીને જણાવું ક્ષેત્ર, અર્થાત્
 મનુષ્યક્ષેત્ર (અઢી દ્વીપ) (૧) । સીમંતક દટલે પહેલી નરકપૃથ્વીના પહેલા પાથડાના મધ્યભાગમાં રહેલો જે ગોલ નરકેંદ્ર
 છે તે સીમંતક નામનો છે (૨) । ‘ઉડુવિમાણે ત્તિ’—સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના પહેલા પાથડામાં રહેલ ચારે
 વિમાનની આવલિકા(શ્રેણિ)ના મધ્ય ભાગમાં રહેલ ગોલ ઉડુ વિમાન નામનું વિમાનકેંદ્રક છે (૩) । ‘ઈસિપન્નભાર
 ત્તિ’—સિદ્ધની પૃથ્વી (શિલા)(૪) । ‘મંદરસ્સ પં પન્વયસ્સ’ એ સૂત્રમાં લવણસમુદ્રના આશ્ચંતર પરિધિની અપેક્ષાએ આંતરું
 જાણવું (મેરુપર્વતથી ચારે દિશાએ ૪૫૦૦૦-૪૫૦૦૦ યોજન જંબૂદ્વીપની જગતી છે ત્યારપછી લવણ સમુદ્ર છે.)
 (૬) ‘સન્વે વિ નમિત્યાદિ’—ચંદ્રને ત્રીશ મુહૂર્ત સુધી ભોગવવા લાયક જે નક્ષત્રનું ક્ષેત્ર, તે સમક્ષેત્ર કહેવાય છે.
 તે જ અર્થ સહિત હોય તે દ્વ્યર્ધક્ષેત્ર કહેવાય છે, કેમ કે જેમાં બીજું અર્ધ હોય તે દ્વ્યર્ધ એવી વ્યુત્પત્તિ થાય છે તેથી આવા પ્રકારનું

ક્ષેત્ર જેમને હોય તે દ્વયર્થ (દોઢ) ક્ષેત્રવાળા નક્ષત્રો કહેવાય છે. તેથી કરીને જ પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત ચંદ્રની સાથે યોગને- સંબંધને જોડે છે-કરે છે. તે નક્ષત્રો દેખાડવા માટે ‘ તિન્નિવ ’ એ ગાથા લખી છે. ત્રણ ઉત્તરા એટલે ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાભાદ્રપદ જાણવા. (૭) ॥ સૂત્ર-૪૫ ॥

હવે હેંતાલીશમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--દિટ્ટિવાયસ્સ ણં છાયાલીસં માડયાપયા પન્નત્તા । ૧ । બંમીએ ણં લિવીએ છાયાલીસં માડયવલ્લરા પન્નત્તા । ૨ । પમંજણસ્સ ણં વાડકુમારિંદસ્સ છાયાલીસં ભવણાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૪૬ ॥

મૂલાર્થ:--દૃષ્ટિવાદના હેંતાલીશ માતૃકાપદ કહ્યા છે (૧) । ત્રાક્ષી લિપિના હેંતાલીશ માતૃકાક્ષર કહ્યા છે (૨) । પ્રમંજન નામના વાયુકુમારેંદ્રના હેંતાલીશ લાલ ભવનો કહ્યા છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:--હવે હેંતાલીશમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે--દૃષ્ટિવાદ એટલે વારમું અંગ, તેના ‘ માડયાપય ત્તિ ’-- જેમ સર્વ વાઙ્મય(શાસ્ત્ર)ના અકારાદિક માતૃકાપદો છે, તેમ દૃષ્ટિવાદના અર્થને ઉત્પન્ન કરવા(જણાવવા)ના કારણ હોવાથી ઉત્પાદ, વિગમ અને ધ્રોવ્ય એ માતૃકાપદો છે, તે પદો સિદ્ધશ્રેણિ, મનુષ્યશ્રેણિ વિગેરે વિષયોના મેદને લીધે કોઈ પણ પ્રકારે મેદ પામ્યા સતા (સર્વ મલીને) હેંતાલીશ થાય છે, એમ સંમત છે (૧) । તથા ‘ વંમીએ ણં લિવીએ ત્તિ ’--

લખવાની વિધિમાં છેતાલીશ માતૃકાક્ષરો છે, તે અકારથી આરંભીને હકાર પર્યંત લેવા, તેમાં એક ક્ષ વધારવો. તથા ક્રત્ત્વલઘુલઘુલ આ પાંચ અક્ષર લેવા નહિં એમ સંભવે છે. (ચાર સ્વર વર્જવાથી વિસર્ગ પર્યંતના વાર, સ્પર્શવ્યંજન પચીશ, અંતઃસ્થ ચાર, ઉષ્માક્ષર ચાર અને એક ક્ષવર્ણ, એ સર્વ મલીને છેતાલીશ વર્ણો થાય છે) (૨) । પ્રમંજન નામનો ઉત્તર દિશા તરફનો વાયુકુમારેંદ્ર છે. (૩) ॥ સૂત્ર--૪૬ ॥

હવે સુહતાલીશમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--જયા ણં સૂરિણ સર્વિંભિતરમંડલં ઉવસંકમિત્તા ણં ચારં ચરઇ તયા ણં ઇહગયસ્સ મણૂસસ્સ સત્તચતાલીસં જોયણસહસ્સેહિં દોહિ ય તેવદ્દેહિં જોયણસણ્હિંણ્ણવીસાણ્ણ સટ્ઠિમાગેહિં જોયણસ્સ સૂરિણ ચક્કુપ્પાસં હવમાગચ્છઇ (૧) । થેરે ણં અગ્ગિમ્મૂઠ્ઠ સત્તચાલીસં વાસાંઠં અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પવ્વઇણ્ણ । ૨ ॥ સૂત્રમ્--૪૭ ॥

મૂલાર્થઃ--હ્યારે સૂર્ય સર્વ આમ્યંતર (પહેલા) મંડલને પામીને ચાર ચરે છે (ગતિ કરે છે) ત્યારે અહીં રહેલા મનુષ્યને સુહતાલીશ હજાર, વસો ને ત્રેસઠ ૪૭૨૬૩ યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા એકવીશ $\frac{૩}{૪}$ ભાગ એટલે દૂરથી સૂર્ય ચક્ષુના સ્પર્શ પ્રત્યે શીઘ્ર આવે છે (જોવામાં આવે છે) (૧) । સ્થવિર ભગવાન અગ્નિભૂતિ સુહતાલીશ વર્ષ ગૃહ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઇને (ચારિત્ર લઇને) ઘરથકી અનગારપણે પ્રવ્રજ્યા લઈ વિચર્યા (૨) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સુડતાલીશમા સ્થાનકમાં કાંઈક કહે છે—‘જયા ણમિત્યાદિ’—અહીં એક લાખ યોજનપ્રમાણ જંબુદ્વીપની વચ્ચે બાજુએ એક સો એંશી યોજન (૩૬૦) બાદ કરવાથી સર્વ આખ્યંતર સૂર્યમંડલનો વિષ્કંભ ૧૯૬૪૦ યોજન છે. તેની પરિધિ ત્રણ લાખ, પંદર હજાર, ને નેવાશી ૩૧૫૦૮૯ થાય છે. આટલી પરિધિના પ્રમાણને સૂર્ય સાથે સુહૂર્તે ઓળંગે છે, તેથી તેને સાથે ભાગાકાર કરવાથી એક સુહૂર્તની ગતિ પાંચ હજાર, વસો ને એકાવન યોજન તથા એક યોજનના સાઠીયા ઓગણત્રીશ ભાગ ૫૨૫૧૨૩૯ પ્રાપ્ત થાય છે. તથા ડ્યારે આખ્યંતર મંડલમાં સૂર્ય ચાલે છે, ત્યારે દિવસનું પ્રમાણ અઢાર સુહૂર્તનું હોય છે, તેના અર્ધ કરવાથી નવ સુહૂર્ત થાય, તે નવવડે એક સુહૂર્તની જે ગતિ (૫૨૫૧૨૩૯) આવી છે તેને ગુણવા, તેમ કરવાથી જે ચક્ષુસ્પર્શનું પ્રમાણ (૪૭૨૬૩૨૧) કહ્યું છે તે પ્રાપ્ત થાય છે (૧) । ‘અગ્નિગમ્ભૂતિ’—અગ્નિભૂતિ મહાવીરસ્વામીના બીજા ગણધર, તેનો અહીં સુડતાલીશ વર્ષનો ગૃહવાસ કહ્યો છે, અને આવ-શ્યકમાં તો જે હેંટતાલીશ વર્ષનો કહ્યો છે, તે સુડતાલીશ વર્ષ સંપૂર્ણ નહીં હોવાથી તેની વિવક્ષા કરી નથી, અને અહીં અસં-પૂર્ણને પૂર્ણ કહેવાની ઇચ્છાથી કહેલ છે, એમ સંભવે છે, તેથી વિરોધ નથી (૨) ॥ સૂત્ર-૪૭ ॥

મૂ૦—એગમેગસસ ણં રત્નો ચાડરંતચક્કવટ્ઠિસ્સ અડયાલીસં પટ્ટણસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । ધમ્મ-સ્સ ણં અરહઓ અડયાલીસં ગણા અડયાલીસં ગણહરા હોત્થા । ૨ । સૂરમંડલે ણં અડયાલીસં

एकसद्विभागे जोगणस्स विक्खंभेणं पन्नत्ता । ३ ॥ सूत्रम्--४८ ॥

मूलार्थः—एक एक (दरेक) चारे दिशाना अंत सुधीना (चातुरंत) चक्रवर्ती राजाने अडतालीश हजार पट्टणो कहा छे (१)। श्रीधर्मनाथ अरिहंतने अडतालीश गणो अने अडतालीश गणधरो हता (२)। सूर्यमंडलनो (तेना विमाननो पण) विष्कंभ एक योजनना एकसठीया अडतालीश भाग ४८ जेटलो कह्यो छे (३)॥

टीकार्थः—अडतालीशमा स्थानकर्मा कांडक लखे छे—‘पट्टण त्ति’—विविध देशना करीयाणा आवीने ज्यां पडता होय-वेचाता होय ते पत्तन एटले नगर विशेष कहेवाय छे. तथा केटलाक पत्तन एटले रत्नभूमि एम पण कहे छे (१)। ‘धम्मस्स त्ति’—धर्मनाथ एटले पंदरमा तीर्थकरने अहीं अडतालीश गण अने गणधर कहा छे, परंतु आवश्यकमां तो त्रेतालीश कहा छे, ते मतांतर जाणवुं (२)। सूर्यमंडल एटले सूर्यनुं विमान, वे जे एकसठ भागवडे एक योजन थाय, तेवा अडतालीश भाग एटले के तेर भागे न्यून एवं एक योजन आटलुं सूर्य विमान छे (३) सूत्र--४८ ॥

हवे ओगणपचासुं स्थान कहे छे—

मू०—सत्तसत्तमियाए णं भिक्खुपडिमाए एगूणपन्नाए राइंदिएहिं छन्नउइभिकखासएणं अहासुत्तं जाव आराहिया भवइ । १ । देवकुरुउत्तरकुरुएसु णं मणुया एगूणपन्ना राइंदिएहिं संपन्नजोव्वणा भवंति । २ । तेइंदियाणं उक्कोसेणं एगूणपन्ना राइंदिया ठिई पन्नत्ता । ३ ॥ सूत्रम्--४९ ॥

મૂલાર્થ:—સાત સપ્તમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમાના ઓગણપચાસ રાત્રિદિવસ થાય છે, તે પ્રતિમા એક સો ને છન્નુ ભિક્ષા (દત્તિ) વડે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે આરાધેલી થાય છે (૧) । દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યો ઓગણપચાસ રાત્રિદિવસે યૌવન અવસ્થાને પામેલા થાય છે (૨) । ત્રીદિયોની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટથી ઓગણપચાસ રાત્રિ દિવસની કહી છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણપચાસમા સ્થાનકમાં લખે છે—જેમાં સાતમા દિવસો સાત રહેલા હોય તે સપ્તસપ્તમિકા એટલે કે સાત સપ્તકમાં સાત સાત દિવસો હોય, તેથી તે સપ્તસપ્તમિકા સાત દિવસનું સપ્તક હોવાથી ઓગણપચાસ દિવસે પૂર્ણ થાય છે. 'પડિમ ત્તિ'—પ્રતિમા એટલે અભિગ્રહ. 'છન્નપુણં ભિક્ષવાસણં ત્તિ'—પહેલા સાત દિવસે હંમેશાં એક એક દત્તિની વૃદ્ધિ હોવાથી (૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭ મલીને) અઢાવીશ દત્તિ થાય છે, એ પ્રમાણે સાતે સપ્તકમાં (૨૮-૨૯ હોવાથી) એક સો ને છન્નુ દત્તિ થાય છે. અથવા તો દરેક સપ્તકે એક એક દત્તિ વધારવાથી કહેલી દત્તિનું પ્રમાણ આવે છે, તે આ પ્રમાણે પહેલા સપ્તકમાં હંમેશાં એક એક દત્તિ ગ્રહણ કરવાથી સાત દત્તિ થઈ, બીજા સપ્તકમાં બેવે દત્તિ લેવાથી ચૌદ દત્તિ થઈ, એ પ્રમાણે સાતમા સપ્તકમાં સાત સાત દત્તિ ગ્રહણ કરવાથી ઓગણપચાસ દત્તિ થાય છે, તે સર્વ મલીને કહેલું પ્રમાણ (૧૯૬) થાય છે. યથાસૂત્ર એટલે આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે કાયાત્વડે સ્પર્શ કરેલી થાય છે એમ અધ્યાહાર જાણવો (૧) । યૌવન પામેલા થાય છે એટલે માતા-પિતાના પરિપાલનની અપેક્ષા કરતા નથી (૨) । સ્થિતિ એટલે આયુષ્ય (૩) ॥ સૂત્ર-૪૯ ॥

મૂ૦— મુણિસુવ્વયસ્સ પં અરહઓ પંચાસં અજિયાસાહસ્સીઓ હોત્થા । ૧ । અણંતે પં અરહા

પન્નાસં ધણૂંં ઉઢું ઉચ્ચતેણં હોત્થા । ૨ । પુરિસુત્તમે ણં વાસુદેવે પન્નાસં ધણૂંં ઉઢું ઉચ્ચતેણં હોત્થા । ૩ । સઠ્ઠે વિ ણં દીહેવેયઢ્ઠા મૂલે પન્નાસં પન્નાસં જોયણાણિ વિઁખંભેણં પન્નાત્તા । ૪ । લંતણ કપ્પે પન્નાસં વિમાણવાસસહસ્સા પન્નાત્તા । ૫ । સઘાઓ ણં તિમિસ્સસુહાલંડગપ્પવાયગુ-
હાઓ પન્નાસં પન્નાસં જોયણાં આયામેણં પન્નાત્તા । ૬ । સઠ્ઠે વિ ણં કંચણગપ્પયા સિહરતલે પન્નાસં પન્નાસં જોયણાં વિઁખંભેણં પન્નાત્તા । ૭ ॥ સૂત્રમ્—૫૦ ॥

સૂત્રાર્થઃ—મુનિસુવ્રત અરિહંતને પચાસ હજાર સાધ્વીઓ હતી (૧) । અનંતસ્વામી અરિહંત પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા (૨) । પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવ પચાસ ધનુષ ઝંચા હતા (૩) । સર્વે દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વતો મૂલમાં પચાસ પચાસ યોજન વિઁકંભવડે (વિઁકંભવાળા એટલે પહોળા) કહ્યા છે (૪) । લાંતક દેવલોકમાં પચાસ હજાર વિમાનો કહ્યા છે (૫) । સર્વે તમિસ્ત્રા ગુહાઓ અને લંડગ્રપાત ગુહાઓ પચાસ પચાસ યોજન (વૈતાલ્ય પર્વત પ્રમાણે) લાંબી કહી છે (૬) । સર્વે કાંચનપર્વતો શિલ્પર ઉપર પચાસ પચાસ યોજન વિઁકંભવાળા કહ્યા છે (૭) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે પચાસમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં પુરુષોત્તમ એટલે ચોથા વાસુદેવ અનંતસ્વામી જિનેશ્વરને વારે થયેલા હતા (૩) । ‘ કંચણ ત્તિ ’—ઉત્તરકુરુને વિષે નીલવત વિગેરે પાંચ મહાહદો અનુક્રમે રહેલા છે, તે દરેક હ્રદોની પૂર્વ-પશ્ચિમ દિશામાં દશ દશ કાંચનગિરિ છે, તેથી તે સર્વ મલીને સો થયા. એ જ પ્રમાણે દેવકુરુને વિષે નિષધાદિક મહાહદોની

ને વાજુએ મલીને પણ સો કાંચનગિરિ છે. તે સર્વે થઈને જંબૂદ્વીપમાં વસો થયા. તે સર્વે સો યોજન ઊંચા છે, મૂલમાં સો યોજન વિક્રમવાલા છે (ઉપર ૫૦ યોજન છે) તથા તેના શિખરો તે તે નામના દેવોના નિવાસભૂત ભવનોવંડે અલંકૃત (શોભિત) છે (૭) । સૂત્ર--૫૦ ॥

હવે એકાવનમું સ્થાન કહે છે---

મૂ०--નવપંહં બંમચેરાણં એકાવન્નં ઉદૈસણકાલા પન્નત્તા । ૧ । ચમરસ્સ પં અસુરિંદસ્સ અસુર-
રન્નો સમા સુધમ્મા એકાવન્નલંભસયસંનિવિટ્ઠા પન્નત્તા । ૨ । एवं चेव बलिस्स वि । ૩ । सुप्पभे
પં બલદેવે એકાવન્નં વાસસયસહસ્સાઈ પરમાડં પાલહત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ સઘ્વદુક્ખપ્પહીણે । ૪ ।
દંસણાવરણનામાણં દોણંહં કમ્માણં એકાવન્નં ઉત્તરકમ્મપગડીઓ પન્નત્તાઓ । ૫ ॥ સૂત્રમ્--૫૧ ॥

મૂલાર્થ:--નવ બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના એકાવન ઉદ્દેશન કાલ કહ્યા છે (૧) । અસુરકુમારના રાજા ચમર નામના અસુ-
રેન્દ્રની સુધર્મા નામની સમા એકાવન સો સ્તંભ સહિત કહી છે (૨) । ए ज प्रमाणे बलींद्रनी पण जाणवी (૩) । सुप्रभ
નામના વલ્લદેવ એકાવન લાલ્લ વર્ષનું પરમ આયુષ્ય (કુલ આયુષ્ય) પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃસ્વથી રહિત
થયા (૪) । दर्शनावरण अने नाम ए बे कर्मनी मलीने उत्तरकर्म प्रकृतिओ एकावन कही છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:--હવે એકાવનમું સ્થાન કહે છે--બ્રહ્મચર્ય એટલે આચારાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધના શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિગેરે નવ અધ્યયનો

હે, તેમાં પહેલા અધ્યયનમાં સાત ઉદ્દેશ છે તેથી સાત જ ઉદ્દેશન કાલ સમજવા ૧, એ જ પ્રમાણે બીજા વિગેરે અધ્યયનોમાં અનુક્રમે છ ૨, ચાર ૩, ચાર ૪, એ જ પ્રમાણે છ ૫, પાંચ ૬, આઠમાં ચાર ૪, ને નવમાં ૮ સાતમાં ૮ મહાપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં સાત ઉદ્દેશ છે, તે અધ્યયન વિચ્છેદ પામ્યું છે, તેથી પહેલાં પણ છેડે જ અધ્યયનના ઉલ્લેખમાં કહ્યું છે, તે ક્રમની અપેક્ષાએ અહીં પણ છેડે જ સાતમાના ઉદ્દેશ કહ્યા છે. સર્વ મલીને એકાવન થયા (૧) । સુપ્રમ એ ચોથા વલ્લદેવ શ્રી અનંતજિત જિનેશ્વરને સમયે થયા છે. તેનું અહીં એકાવન લાખ વર્ષનું આયુષ્ય કહ્યું, પણ આવશ્યક સૂત્રમાં તો પંચાવન લાખનું કહ્યું છે, તે મતાંતર જાણવું (૪) । એકાવન ઉત્તરગ્રકૃતિઓ કહી તે આ પ્રમાણે—દર્શનાવરણની નવ અને નામકર્મની બેતાલીશ, તે બન્ને મલીને એકાવન સમજવી (૫) ॥ સૂત્ર-૫૧ ॥

હવે વાવનનું સ્થાન કહે છે—

મૂ-મોહણિજ્ઞસ્સ પં કમ્મસ્સ વાવનં નામધેજ્ઞા પન્નત્તા, તં જહા-કોહે ૧, કોવે ૨, રોસે ૩, દોસે ૪, અવમા ૫, સંજલણે ૬, કલહે ૭, ચંડિક્કે ૮, મંડળે ૯, વિવાએ ૧૦, માણે ૧૧, મદે ૧૨, દપ્પે ૧૩, થંમે ૧૪, અતુક્કોસે ૧૫, ગવે ૧૬, પરપરિવાએ ૧૭, અક્કોસે ૧૮, અવક્કોસે (પરિભવે) ૧૯, ઉન્નાએ ૨૦,

૧. શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં ૭, ૨ લોકવિજયમાં ૬, ૩ શીતોષ્ણમાં ૪, ૪ સમ્યક્ત્વમાં ૪, ૫ લોકસારમાં ૬, ૬ ધૂતમાં ૫, ૭ સાતનું મહાપરિજ્ઞા વિચ્છેદ ગયેલ છે તેમાં ૭, ૮ આઠમાં વિમોક્ષમાં ૪, ૯ અહીં નવનું લેખલ કે છાપેલ પ્રતમાં નથી તેમાં ૮—કુલ ૫૧

उन्नामे २१, माया २२, उवही २३, नियडी २४, वलए २५, गहणे २६, णूमे २७, कक्के २८, कुरुए २९, दंभे ३०, कूडे ३१, जिम्हे ३२, किब्बिसे ३३, अणायरणया ३४, गूहणया ३५, वंचणया ३६, पलिकुंचणया ३७, सातिजोगे ३८, लोभे ३९, इच्छा ४०, मुच्छा ४१, कंखा ४२, गेही ४३, तिणहा ४४, भिज्जा ४५, अभिज्जा ४६, कामासा ४७, भोगासा ४८, जीवियासा ४९, मरणासा ५०, नंदी ५१, रागे ५२ । १ । गोथूभस्स णं आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिह्ठाओ चरमंताओ वल-
यामुहस्स महापायालस्स पच्चिम्मिल्ले चरमंते एस णं बावन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे
पन्नत्ते । २ । एवं दग्गभासस्स णं केउगस्स संखस्स जूयगस्स दग्गसीमस्स ईसरस्स । ३ । नाणा-
वरणिजस्स नामस्स अंतरायस्स एत्तेसि णं तिण्हं कम्मपगडीणं बावन्नं उत्तरपयडीओ पन्नत्ताओ । ४ ।
सोहम्मसणकुमारमाहिंदेसु तिसु कप्पेसु बावन्न विमाणवाससयसहस्सा पन्नत्ता । ५ ॥ सूत्रम्—५२ ॥

मूलार्थः—मोहनीय कर्मना बावन नाम कहा छे, ते आ प्रमाणे—क्रोध १, कोप २, रोप ३, दोष ४, अक्षमा ५, संज्वलन ६, कलह ७, चांडिक्य ८, भंडण ९, विवाद १०, मान ११, मद १२, दर्प १३, स्तंभ १४, आत्मोत्कर्ष १५, गर्व १६, परपरिवाद १७, आक्रोश १८, अपकर्ष (परिभव) १९, उन्नत २०, उन्नाम २१, माया २२, उपधि २३, निक्कति २४, वलय

૨૫, ગ્રહણ ૨૬, ન્યવમ ૨૭, કલક ૨૮, કુરુક ૨૯, દંભ ૩૦, કૂટ ૩૧, જૈહ્વ ૩૨, કિલ્વિષ ૩૩, અનાદરતા ૩૪, ગૂહનતા ૩૫, વંચનતા ૩૬, પરિકુંચનતા, ૩૭, સાતિયોગ ૩૮, લોભ ૩૯, ઇચ્છા ૪૦, મૂર્છા ૪૧, કાંક્ષા ૪૨, ગુદ્ધિ ૪૩, તુષ્ણા ૪૪, મિધ્યા ૪૫, અમિધ્યા ૪૬, કામાશા ૪૭, ભોગાશા ૪૮, જીવિતાશા ૪૯, મરણાશા ૫૦, નંદી ૫૧, રાગ ૫૨ (૧) । ગોસ્તૂભ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેલ્લા અંતથી વડવામુખ નામના મહા પાતાલકલશની પશ્ચિમ દિશાના છેડા સુધીમાં વાવન હજાર યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે (દક્ષિણમાં રહેલા) દકભાસ પર્વતના પૂર્વ છેડાથી કેતુક નામના પાતાલકલશનું, તથા (પશ્ચિમમાં રહેલા) શંખ નામના પર્વતના પૂર્વતથી ચૂપ નામના પાતાલકલશનું, અને (ઉત્તરમાં રહેલા) દકસીમ નામના પર્વતના પૂર્વતથી ર્શ્વર નામના પાતાલકલશનું આંતરું વાવન વાવન હજારનું જાણવું (૩) । જ્ઞાનાવરણીય, નામ અને અંતરાય એ ત્રણે (મૂલ) કર્મપ્રકૃતિની મલીને વાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે (૪) । સૌધર્મ, સનત્કુમાર અને માહેંદ્ર એ ત્રણે દેવલોકના થઈને કુલ વાવન લાંબ વિમાનાવાસ (વિમાનો) કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વાવનનું સ્થાન કહે છે—તેમાં મોહનીય કર્મના અવયવ(વિભાગ)રૂપ ક્રોધાદિક ચાર કપાયોને વિષે “ અવયવને વિષે સમુદાયનો ઉપચાર થાય છે ” એ ન્યાયે કરીને મોહનીયનો ઉપચાર કરવાથી મોહનીય કર્મના વાવન નામ છે એમ કહ્યું છે. તેમાં પણ સર્વે (ચારે) કષાયની અપેક્ષાએ વાવન નામ છે, પરંતુ એક એક (દરેક) કષાયના નહીં. તેમાં ક્રોધ વિગેરે દશ નામો ક્રોધ કષાયના છે. તેમાં ‘ ચંડિક્કે ’નો અર્થ ચાંડિક્ય (ચંડપણું) એવો કરવો. તથા માન વિગેરે અગ્યાર નામ માન કષાયના છે. તેમાં ‘ અંતુક્કોસે ’—એટલે આત્મોત્કર્ષ, ‘ અવક્કોસે ’—એટલે અપકર્ષ, ‘ ઉન્નપ્પ ’—એટલે

ઉત્તર, પાઠાંતરે 'ઉન્નામે' - એટલે ઉન્નામ (હું-અકહ રહેહું તે), તથા માયા વિગેરે સત્તર નામ માયા કષાયના છે. તેમાં 'ળમે' - એટલે ન્યવમ (નીહું નમી જહું તે), 'કકે' એટલે કલ્ક, 'કુરુણ' - એટલે કુરુક, 'જિમ્હે' - એટલે જિહ્વા (વક્ત્રતા) । તથા લોભ વિગેરે ચૌદ નામ લોભ કષાયના છે. તેમાં 'ભિજ્ઞા અભિજ્ઞા' - અભિધ્યાન તે અભિધ્યા, અહીં 'તીત' 'વિધાન' - અભિધ્યાન તે અભિધ્યા, એવા બે શબ્દ થવાથી બે નામ આપ્યા છે (અર્થાત્ અભિધ્યા શબ્દમાં અકાર નિષેધવાળો નથી) (૧) । 'ગોથૂભેત્યાદિ' - ગોસ્તૂમ નામનો પર્વત પૂર્વ દિશામાં લવણસમુદ્રની મધ્યે વેલંધર નાગરાજનો નિવાસભૂત છે. તેની પૂર્વ તરફના છેડાથી નીકળીને (આરંભીને) વડવામુખ નામના મહા પાતાલકલશની પશ્ચિમ દિશાના અંત સુધી વચમાં જે વ્યવધાન (આંતરું) થાય છે, તે આંતરું અવાધાણ કરીને એટલે વ્યવધાન વિના બાવન હજાર યોજન થાય છે, એ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ કરવો. તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે - અહીં લવણ સમુદ્રમાં પંચાણું હજાર યોજન અવગાહીને (દૂર જઈએ) ત્યાં પૂર્વાદિક દિશામાં અનુક્રમે વડવામુખ, કેતુક, યૂપ અને ર્શ્વર નામના ચાર મહા પાતાલકલશો છે, તથા જંબૂદ્વીપના (તેની જગતીના) છેડાથી વેંતાલીશ હજાર યોજન અવગાહીએ ત્યાં હજાર હજાર યોજનના વિષ્કંભવાળા ગોસ્તૂમ વિગેરે ચાર પર્વતો વેલંધર નાગરાજના નિવાસભૂત છે. તેથી પંચાણુમાંથી વેંતાલીશ બાદ કરવાથી બાવન હજાર બાકી રહે છે, તેટલું આંતરું થાય છે (૨) । તથા સૌધર્મમાં બત્રીશ લાખ વિમાન છે, સનત્કુમારમાં બાર લાખ છે અને માહેંદ્રમાં આઠ લાખ છે, તે સર્વે મલીને બાવન લાખ થાય છે (૫) ॥ સૂત્ર - ૫૨ ॥

હવે ત્રેપનમું સ્થાન કહે છે -

મૂ૦-દેવકુરુત્તરકુરુયાઓ ણં જીવાઓ તેવન્નં તેવન્નં જોયણસહસ્સાઈ સાઈરેગાઈ આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૧ । મહાહિમવંતરુપીણં વાસહરપવયાણં જીવાઓ તેવન્નં તેવન્નં જોયણસહસ્સાઈ નવ ય ઇગત્તીસે જોયણસણ છચ્ચ ઇગૂણવાસહમાણ જોયણસ્સ આયામેણં પન્નત્તાઓ । ૨ । સમણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ તેવન્નં અણગારા સંવચ્છરપરિયાયા પંચસુ અણુત્તરેસુ મહદ્મહાલણસુ મહાવિમાણેસુ દેવત્તાણ ઉવવન્ના । ૩ । સંમુચ્છિમઉરપરિસપ્પાણં ઉઘ્ઘોસેણં તેવન્નં વાસસહસ્સા ઠિઈ પન્નત્તા । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૫૩ ॥

મૂલાર્થ:—દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુની જીવાનો આયામ (લંબાઈ) કાંઈક અધિક ત્રેપન હજાર યોજન કહ્યો છે (૧) । મહાહિમવાન અને રુક્મી એ બે વર્ષધર પર્વતની જીવાનો આયામ ત્રેપન હજાર નવ સો ને એકત્રીશ યોજન (૫૩૯૩૧) અને એક યોજનના ઓગળીશીયા છ $\frac{૬}{૧૦}$ ભાગ કહ્યો છે (૨) । શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના ત્રેપન સાધુઓ એક વર્ષની દીક્ષાપર્યાયવાળા થઈને અનુત્તર નામના મોટા ઉત્સવના સ્થાનરૂપ મહા વિમાનોને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે (૩) । સંમૂલ્હિમ ઉરપરિસર્પની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રેપન હજાર વર્ષની કહી છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ત્રેપનમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે—મહાહિમવાનના સૂત્રમાં જે કહ્યું છે તેનો સંવાદ કરનારી ગાથા આ પ્રમાણે છે—“મહાહિમવાન પર્વતની જીવા ત્રેપન હજાર નવ સો ને એકત્રીશ યોજન તથા સાડી છ કલા કહી છે.” (૨) ।

‘સંવચ્છરપરિયાગ સ્તિ’-એક વર્ષ સુધીનો પ્રવ્રજ્યા લક્ષણવાળો પર્યાય જેઓનો છે તે સંવત્સર પર્યાયવાળા કહેવાય છે. ‘મહદ્મહાલણુ’-મોટા દટલે વિસ્તારવાળા જે અતિ મહાલય દટલે અત્યંત ઉત્સવોના આશ્રયરૂપ, તે મહાતિમહાલય કહેવાય છે. એવા ‘મહાવિમાણેસુ’-મોટા દટલે પ્રગટ્ટ એવા જે વિમાનો તે મહાવિમાનો કહેવાય છે એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. આ (એક વર્ષના પર્યાયવાળા સાધુઓ) અગ્રસિદ્ધ છે (બીજે કોઈ ટેકાળે આ વાત કહેલી જાણી નથી.) પરંતુ અનુત્તરોપપાતિક નામના અંગમાં તો જે કહ્યા છે તે તેવીજ કહ્યા છે અને ઘણા વર્ષના પર્યાયવાળા કહ્યા છે (૩) ॥સૂત્ર-૫૩॥

હવે ચોપનમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦-ભરહેરવણુસુ ણં વાસેસુ ઇગમેગાણુ ઉસ્સાપ્પિણીણુ ઓસપ્પિણીણુ ચડવન્નં ચડવન્નં ઉત્તમ-પુરિસા ઉપ્પજિંસુ વા ઉપ્પજિંતિ વા ઉપ્પજિસ્સંતિ વા, તં જહા-ચડવીસં તિત્થકરા બારસ ચક્કવટ્ઠી નવ બલદેવા નવ વાસુદેવા । ૧ । અરહા ણં અરિદુનેમ્મી ચડવન્નં રાંદિયાં છંડમત્થપરિયાયં પાડણિત્તા જિણે જાણ કેવલી સવ્વન્નૂ સવ્વભાવદરિસી । ૨ । સમણે ભગવં મહાવીરે ઇગદિવસેણ ઇગનિસિજ્ઞાણુ ચડવ્વન્નાં વાગરણાં વાગરિત્થા । ૩ । અણંતસ્સ ણં અરહઓ ચડવ્વન્નં ગણહરા હોત્થા । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૫૪ ॥

મૂલાર્થ:—ભરત અને દેવવ્રત ક્ષેત્રને વિષે એક એક (દરેક) ઉત્તસર્વિણીમાં અને અવસર્વિણીમાં ચોપન ચોપન ઉત્તમ પુરુષો ઉત્પન્ન થયા હતા, ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉત્પન્ન થશે. તે આ પ્રમાણે--ચોવીશ તીર્થકરો, બાર ચક્રવર્તીઓ, નવ વ્રહ્મદેવો અને નવ વાસુદેવો (૧) । અરિહંત અરિષ્ટનેમિ ભગવાન ચોપન રાત્રિદિવસ છદ્મસ્થપર્યાય પાલીને જિન થયા, સર્વજ્ઞ થયા અને સર્વભાવ- (પદાર્થ)ને જોનારા થયા (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ એક જ દિવસે એક જ આસને બેસીને ચોપન વ્યાકરણોને (પ્રશ્નોત્તરોને) કહ્યા હતા (૩) । શ્રી અનંતનાથ અરિહંતને ચોપન ગણધરો હતા (૪) ॥

ટીકાર્થ:--ચોપનમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લેખે છે--' પાઉણિત્તા ' --એટલે પામીને (૨) । ' વૃગણિસેજ્ઞાએ ત્તિ ' -- એક આસનને ગ્રહણ કરવાવડે (એક જ આસને બેસીને) ' વાગરણાંદે ત્તિ ' જે વ્યાકરણ કરાય એટલે કહેવાય તે વ્યાકરણ કહેવાય છે એટલે કે કોઈનો પ્રશ્ન થાય ત્યારે ઉત્તરરૂપે કહેવાતા પદાર્થો, તેને વ્યાકૃતવાન્ એટલે કહ્યા હતા. આ વ્રાત અગ્રસિદ્ધ છે (૩) । અહીં અનંતનાથના ચોપન ગણધરો કહ્યા છે, પણ આવશ્યકમાંહે તો પચાસ કહ્યા છે તેથી આ મતાંતર જાણવું (૪) ॥ સૂત્ર--૫૪ ॥

હવે પંચાવનમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦-મહિસ્સ પં અરહઓ પળપનં વાસસહસ્સાં પરમાડં પાલહત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ

૧. આમાં નવ પ્રતિવાસુદેવ મેઘવાધી ૬૩ ઉત્તમ (શલાકા) પુરુષો થાય છે.

प्यहीणे । १। मंदरस्स णं पव्वयस्स पच्चच्छिमिच्छाओ चरमंताओ विजयदारस्स पच्चच्छिमिच्छे चरमंते
एस णं पणपन्नं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । २। एवं चउद्दिंसिं पि वेजयंतजयंतअ-
पराजियं ति । ३। समणे भगवं महावीरे अंतिमराइयंसि पणपन्नं अज्झयणाइं कल्लणफलविवा-
गाइं पणपन्नं अज्झयणाइं पावफलविवागाइं वागरित्ता सिद्धे बुद्धे जाव प्यहीणे । ४। पढमविइ-
यासु दोसु पुढवीसु पणपन्नां निरयावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ५। दंसणावरणिज्जनामाउयाणं
तिण्हं कम्मपगडीणं पणपन्नां उत्तरपगडीओ पन्नत्ताओ । ६ ॥ सूत्रम्-५५ ॥

मूलार्थः--श्रीमल्लिनाथ स्वामी भगवान पंचावन हजार वर्षनुं संपूर्ण आयुष्य पाळीने सिद्ध थया, बुद्ध थया, यावत्
सर्व दुःख रहित थया (१) । मेरु पर्वतना पश्चिम तरफना छेडाथी आरंभीने विजय द्वारना पश्चिम छेडा सुधीनुं अबाधाए
आंतरं पंचावन हजार योजननुं कहुं छे (२) । ए ज ग्रमाणे चारे दिशामां (बाकीनी त्रण दिशामां) वैजयंत, जयंत अने
अपराजित ए त्रण द्वारनुं आंतरं कहेवुं (३) । श्रमण भगवान महावीर स्वामी छेछी रात्रिण पंचावन अध्ययन पुण्यफलना
विपाकवाळा अने पंचावन अध्ययन पापफलना विपाकवाळा ग्रहणीने (कहीने) सिद्ध थया, बुद्ध थया, यावत् सर्व दुःखथी
रहित थया (४) । पहेली अने बीजी ए बे नरकपृथ्वीने विपे पंचावन लाख नरकावासा कहा छे (५) । दर्शनावरणीय,
नाम अने आयु ए त्रण मूल कर्मप्रकृतिनी पंचावन उत्तरप्रकृतिओ कही छे (६) ॥

દીકાર્થ:—પંચાવનમા સ્થાનકમાં આ પ્રમાણે લેવે છે—અહીં મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ તરફના છેડાથી જંબૂદ્વીપના પૂર્વ દિશાના દ્વારનો પશ્ચિમ છેડો પંચાવન હજાર યોજન પ્રમાણ છે એમ પહેલાં કહ્યું છે. તેમાં મેરુના વિષ્કંભના મધ્યભાગથી પચાસ હજાર યોજન જઈએ ત્યાં જંબૂદ્વીપનો છેડો હોય છે, કેમકે તે દ્વીપ લાલ યોજનના પ્રમાણવાળો છે તેથી; તથા મેરુનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે તેથી દ્વીપના અર્ધમાં (પચાસમાં) પાંચ હજાર નાંચવાથી પંચાવન હજાર જ થાય છે. જો કે અહીં વિજય દ્વારનો પશ્ચિમ છેડો કહ્યો છે તો પણ જગતીનો પૂર્વ છેડો સમજવો એમ સંભવે છે, કેમ કે મેરુના મધ્યભાગથી જગતીના છેડા સુધીનું પ્રમાણ પચાસ હજાર યોજન સંપૂર્ણ થાય છે અને જંબૂદ્વીપની જગતીના વિષ્કંભ સહિત જંબૂદ્વીપના લાલ યોજન પૂર્ણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે લવણ સમુદ્રની જગતીના વિષ્કંભ સહિત લવણ સમુદ્રનું પ્રમાણ બે લાલનું સંપૂર્ણ થાય છે. અન્યથા જો દ્વીપ અને સમુદ્રના પ્રમાણથી જૂદું જગતીનું પ્રમાણ ગણવામાં આવે તો મનુષ્યક્ષેત્રની પરિધિ કહી છે તેથી વધારે થવી જોઈએ; કેમકે તે પરિધિ તો પીસ્તાલીશ લાલ યોજન પ્રમાણવાળા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જ કહેવામાં આવે છે. તેના કરતાં વધી જવી જોઈએ. અથવા તો અહીં કાંઈક ન્યૂન છતાં સંપૂર્ણ પંચાવનની સંખ્યા કહેવાને ઇચ્છી છે એમ જાણવું (૨) । ‘અંતિમરાયંસિ ત્તિ’—સર્વ આયુષ્યના કાલની છેલ્લી રાત્રિએ રાત્રિના છેલ્લા ભાગે (પહોરે) પાપા નામની મધ્યમા નગરીમાં હસ્તિપાલ રાજાની કાર્યસભામાં કાર્તિક માસની અમાવાસ્યાએ સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ચંદ્ર રહે સતે નાગ નામનું કરણ સતે પ્રાતઃકાલે પર્યંકાસને બેઠેલા ભગવાન પંચાવન અધ્યયનો કલ્યાણના એટલે પુણ્યકર્મના ફલને—કાર્યને પ્રગટ કરનારા અને એ જ પ્રમાણે પાપ ફલને પ્રગટ કરનારા(પંચાવન અધ્યયનો)ને કહીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, ‘યાવત’ શબ્દ હોવાથી

મુક્ત થયા, અંતને કરનાર થયા, પરિનિર્વૃત્ત થયા અને સર્વ દુઃખથી રહિત થયા એમ જાણું (૪) । ‘પદ્મમેત્યાદિ’ પહેલી નરકપૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, અને બીજી પૃથ્વીમાં પચીશ લાખ છે, તે બન્ને મલીને પંચાવન લાખ થાય છે (૫) । ‘દંસણેત્યાદિ’-દર્શનાવરણીયની નવ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ છે, નામકર્મની બેતાલીશ અને આયુષ્યની ચાર, એ સર્વ મલીને પંચાવન થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૫૫ ॥

હવે છપ્પનમું સ્થાન કહે છે—

મૂ-જંબૂદ્વીવે ણં દીવે છપ્પનનં નમ્મલસ પં અરહઓ છપ્પનનં ગણા છપ્પનનં ગણહરા હોત્થા । ૨ ॥ સૂત્રમ્-૫૬ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં છપ્પન નક્ષત્રો ચંદ્રની સાથે યોગને પામ્યા હતા, યોગને પામે છે અને યોગને પામશે (૧) । શ્રી વિમલનાથ નામના અરિહંતને છપ્પન ગણો અને છપ્પન ગણધરો હતા (૨) ॥

દીકાર્થઃ—હવે છપ્પનમા સ્થાનકમાં લખે છે-જંબૂદ્વીપને વિષે બે ચંદ્ર છે, તે દરેકને અઢાવીશ નક્ષત્રો હોવાથી બે ચંદ્રના મલીને છપ્પન નક્ષત્રો થાય છે (૧) । અહીં વિમલનાથના છપ્પન ગણો અને ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યક સૂત્રમાં તો સત્તાવન કહ્યા છે તેથી આ મતાંતર જાણું. (૨) ॥ સૂત્ર-૫૬ ॥

હવે સત્તાવનમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦-તિણ્હં ગણિપિઢગણં આચારચૂલિયાવજ્ઞાણ સત્તાવન્નં અજ્ઞયણા પત્તત્તા, તં જહા-
 આચારે સૂયગઢે ઠાણે । ૧ । ગોથૂમસસ ણં આવાસપવ્વયસસ પુરચ્છિમિહ્હાઓ ચરમંતાઓ વલયામુ-
 હસસ મહાપાયાલસસ બહુમજ્જદેસમાણે એસ ણં સત્તાવન્નં જોયણસહસ્સાઈ અબાહાણે અંતરે
 પત્તત્તે । ૨ । एवं दग्भासस्स केउयस्स य संखस्स य जूयस्स य दयसीमस्स ईसरस्स य । ૩ ।
 માહિસસ ણં અરહઓ સત્તાવન્નં મણપજ્જવનાણિસયા હોતથા । ૪ । મહાહિમવંતરૂપીણં વાસહર
 પવ્વયાણં જીવા ણં ધણુપિટ્ટું સત્તાવન્નં સત્તાવન્નં જોયણસહસ્સાઈ દોન્નિ ય તેણાણે જોયણસણે દસ
 ય ઇગૂણવીસઇમાણે જોયણસસ પરિકલ્લેવેણં પત્તત્તં । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૫૭ ॥

મૂલાર્થ:-આચારાંગ સૂત્રની ચૂલિકાને વર્જીને ત્રણ ગણિપિટકના (કુલ) સત્તાવન અધ્યયનો કહ્યા છે, તે ત્રણ આ
 પ્રમાણે-આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ અને સ્થાનાંગ (૧) । ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વદિશાના છેડાથી આરંભીને વડવા-
 મુખ નામના મહા પાતાલકલશના બરાબર મધ્યદેશ ભાગ સુધીમાં સત્તાવન હજાર યોજનનું અબાધાણે આંતરું કહ્યું છે
 (૨) । એ જ પ્રમાણે દક્ષિણના દકભાસ પર્વત અને કેતુક નામના મહા પાતાલકલશનું, પશ્ચિમના શંખ પર્વત અને યૂપ
 નામના મહા પાતાલકલશનું તથા ઉત્તરના દક્ષીમ પર્વત અને ईश्वर નામના મહા પાતાલકલશનું આંતરું (સત્તાવન સત્તાવન

હજાર યોજનનું) જાણવું (૩) । મહિનાથ તીર્થકરના સત્તાવન સો સાધુઓ મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હતા (૪) । મહાહિમવાન અને રુક્મી એ બે વર્ષધર પર્વતોની જીવાના ધનુઃયુદ્ધની પરિધિ (લંચાઈ) સત્તાવન હજાર બસો ને ત્રાણું (૫૭૨૯૩) યોજન તથા એક યોજનના ઓગણીશ ભાગ કરીએ તેવા દશ ભાગ $\frac{૧૧}{૧૦}$ પ્રમાણ કહી છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:--હવે સત્તાવનમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--‘ ગણિપિઙગાળં તિ ’--ગણિના એટલે આચાર્યના પિટક(પેટી)ની જેવા પિટક એટલે સર્વસ્વના ભાજન(પેટી કે કંડીયા)રૂપ એ અધ્યાહાર છે. આ ગણિપિટક કયા કયા ? તે કહે છે--આચાર એટલે બે શ્રુતસ્કંધવાલું પહેલું અંગ, તેની ચૂલિકા એટલે છેલ્લું અધ્યયન જે વિમુક્તિ નામનું, તે આચારચૂલિકા કહેવાય છે, તેને વર્જીને (તેના સિવાય). તેમાં આચારાંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં નવ(૯) અધ્યયનો છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં નિશીથ નામનું અધ્યયન પ્રસ્થાનાંતર (જુદા વિષયવાલું) હોવાથી તેની ગણતરી અહીં નહીં કરવાથી સોલ અધ્યયનો છે. તે સોલને મધ્યે પણ એક આચારચૂલિકાનો ત્યાગ કરવાથી શેષ પંદર અધ્યયનો રહ્યા (૧૫), સૂત્ર-કૃત નામના બીજા અંગના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોલ (૧૬)અધ્યયનો છે, બીજામાં સાત (૭) છે, તથા સ્થાનાંગમાં દશ (૧૦) અધ્યયનો છે, તે સર્વ મલીને સત્તાવન અધ્યયનો થાય છે (૧) । ‘ ગોથૂમ્બ૦ ’ ઇત્યાદિ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે--વૈતાલીશ હજાર યોજન (જંબૂદ્વીપની) વેદિકા અને ગોસ્તૂમ પર્વતનું આંતરું છે, ગોસ્તૂમ પર્વતનો વિષ્કંભ એક હજાર યોજનનો છે, એ પ્રમાણે ૪૩ હજાર યોજન જતાં ગોસ્તૂમ અને વડવામુખનું આંતરું બાવન હજાર યોજન પ્રમાણ છે તથા વડવામુખનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે, (તેનો મધ્ય ભાગ લેવો છે તેથી) તેનું અર્ધ કરવાથી પાંચ હજાર યોજન આવે છે, તેથી

યાવન હજારમાં પાંચ હજાર મેઝવવાથી સત્તાવન હજાર યોજન થાય છે (૨) । જીવાનું ધનુઃપૃષ્ઠ એટલે મંડલના રેખાના આકારવાળું ક્ષેત્ર. આ સૂત્રનો સંવાદ કરનાર અર્ધગાથા આ પ્રમાણે છે—“ સત્તાવન હજાર વસો ને ત્રાણું યોજન તથા ઉપર દશ કલા એટલું ધનુઃપૃષ્ઠ કહ્યું છે ” (૫) ॥ સૂત્ર-૫૭ ॥

હવે અઘાવનનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦-પદમદોઞ્ચપંચમાસુ તિસુ પુઢવીસુ અઢાવન્નં નિરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । નાણા-
વરણિજ્જસ્સ વેયણિયઆડયનામઅંતરાઇયસ્સ ઇણ્ણસિ ણં પંચણ્ણં કમ્મપગાહીણં અઢાવન્નં ઉત્તરપગ-
હીઓ પન્નત્તાઓ । ૨ । ગોથૂમસ્સ ણં આવાસપવ્વયસ્સ પઞ્ચિચ્છિમિલ્લાઓ ચરમંતાઓ વલયામુહસ્સ
મહાપાયાલસ્સ વહુમજ્જદેસમાણ્ણ સ્સ ણં અઢાવન્નં જોયણસહસ્સાહં અવાહાણ્ણ અંતરે પન્નત્તે । ૩ ।
એવં ચડિસિં પિ નેયવં । ૪-૫-૬ ॥ સૂત્રમ્-૫૮ ॥

મૂલાર્થ:--પહેલી, બીજી અને પાંચમી એ ત્રણ નરકપૃથ્વીને વિષે અઘાવન લાખ નરકાવાસા કહ્યા છે (૧) । જ્ઞાનાવર-
ણીય, વેદનીય, આયુ, નામ અને અંતરાય એ પાંચ (મૂલ)કર્મપ્રકૃતિની અઘાવન ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે (૨) । ગોસ્તૂમ નામના
આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ દિશાના હેઢાથી આરંભીને વહવામુખ નામના મહાપાતાલકલશના બરાબર મધ્યભાગ સુધી
અઘાવન હજાર યોજન પ્રમાણ અવાધાણ્ણ આંતરું કહ્યું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૪-૫-૬) ॥

ટીકાર્થ:--અઘાવનમા સ્થાનકને વિષે કાંઈક લખે છે--' પઢએત્યાદિ '-તેમાં પહેલી નરકપૃથ્વીને વિષે ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, બીજીમાં પચીશ લાખ અને પાંચમી નરકપૃથ્વીમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ છે, તે સર્વે મલીને અઘાવન લાખ થાય છે (૧) । ' નાળેત્યાદિ '-જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પાંચ, વેદનીયની બે, આયુની ચાર, નામની બેતાલીશ અને અંતરાય કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિ પાંચ, એ સર્વ મલીને અઘાવન ઉત્તરપ્રકૃતિ થાય છે (૨) । ગોયૂઅસ્સ '-ઇત્યાદિ સૂત્રનો ભાવર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું, એમ કહેવાથી ત્રણ સૂત્રની ભલામણ કરી છે, તે ત્રણ સૂત્ર આ પ્રમાણે--દકભાસ નામના આવાસ પર્વતની ઉત્તર દિશાના છેડાથી કેતુક નામના મહાપાતાલકલશના વરાવર મધ્ય પ્રદેશના ભાગ સુધી અઘાવન હજાર યોજન પ્રમાણ અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૪) । એ જ પ્રમાણે શંખ નામના આવાસ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી આરંભીને યૂપ નામના મહા પાતાલકલશનું (૫) । તથા એ જ પ્રમાણે દકસીમ નામના આવાસ પર્વતની દક્ષિણ દિશાના છેડાથી આરંભીને ર્શ્વર નામના મહાપાતાલકલશના વરાવર મધ્ય પ્રદેશ સુધીનું અવાધાએ આંતરું અઘાવન હજાર યોજનનું કહેવું (૬) ॥ (લવણસમુદ્રમાં ૪૨ હજાર યોજન પછી આવાસપર્વતો છે એટલે તેની પછીના ૫૩૦૦૦ અને પાતાલકલશના મુલના અર્ધ ભાગના ૫૦૦૦ મલી ૫૮૦૦૦ થાય છે.) સૂત્ર-૫૮ ॥

હવે ઓગણસાઠમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--વંદસ્સ ણં સંવચ્છરસ્સ એગમેગે ઉક્ક એગ્ગણસઠ્ઠિં રાહંદિયાહં રાહંદિયગ્ગેણં પન્નત્તા । ૧ ।

સંભવે નં અરહા ઇગૂણસાદિં પુલ્લસયસહસ્સાઈ અગારમજ્જો વસિત્તા મુંડે જાવ પવ્વઇએ । ૨ । મહિસ્સ
 નં અરહઓ ઇગૂણસાદિં ઓહિનાણિસયાં હોત્થા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૫૯ ॥

મૂલાર્થઃ--ચંદ્ર સંવત્સરની એક એક ક્રતુ ઓગણસાઠ રાત્રિદિવસની કહી છે (૧) । શ્રીસંભવનાથ અરિહંતે ઓગણસાઠ લાલ
 પૂર્વ ગૃહવાસમધ્યે રહીને પછી મુંડ થઈ પ્રવ્રજ્યા લીધી હતી (૨) । શ્રીમહિનાથ અરિહંતને ઓગણસાઠ સો અવધિજ્ઞાની હતા (૩) ॥

ટીકાર્થઃ--હવે ઓગણસાઠમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--‘ચંદ્રસ્સ નં’ ઇત્યાદિ--સ્થાનાંગ વિગેરે સૂત્રોમાં અનેક
 પ્રકારનો સંવત્સર કહ્યો છે. તેમાં ચંદ્રની ગતિને આશ્રીને જે સંવત્સર કહેવામાં આવે છે તે ચંદ્ર સંવત્સર જ કહેવાય છે. તેમાં
 ચાર માસ અને છ ક્રતુઓ આવે છે. તેમાં દરેક ક્રતુ ઓગણસાઠ રાત્રિદિવસની હોય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે--ઓગણત્રીશ
 રાત્રિદિવસ અને એક અહોરાત્રના સાઠ ભાગ કરીએ એવા ત્રીશ ભાગ, આટલા પ્રમાણવાળો કૃષ્ણ પ્રતિપદાથી આરંભીને શુક્લ
 પૂર્ણિમા સુધીનો એક ચંદ્રમાસ થાય છે, આ માસને ચમળો કરવાથી એક ક્રતુ થાય છે. તેથી આ ક્રતુમાં ઓગણસાઠ અહોરાત્ર
 આવે છે. અહીં જે ચાસઠીયા ને ભાગ (૬) વધારે આવે છે તેની વિવશા કરી નથી (૧) । અહીં સંભવનાથ અરિહંતનો
 ગૃહસ્થપર્યાય ઓગણસાઠ લાલ પૂર્વનો કહ્યો છે, અને આવશ્યકસૂત્રમાં તો તેથી ચાર પૂર્વાંગ અધિક કહ્યો છે (૨) ॥ સૂત્ર-૫૯ ॥

હવે સાઠમું સ્થાનક કહે છે--

મૂ-એગમેને નં મંડલે સૂરિએ સાટિએ મુદુત્તેહિં સંધાઇએ । ૧ । લવણસ્સ નં સમુ-

દસસ સઠિં નાગસાહસીઓ અગોદયં ધારંતિ । ૨ । વિમલે નં અરહા સઠિં ધણૂંં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં
હોત્થા । ૩ । બલિસ્સ નં વઢરોયણિંદસસ સઠિં સામાણિયસાહસીઓ પન્નત્તાઓ । ૪ । બંભસસ નં
દેવિંદસસ દેવરણો સઠિં સામાણિયસાહસીઓ પન્નત્તાઓ । ૫ । સોહમ્મીસાણેસુ દોસુ કપ્પેસુ
સઠિં વિમાણાવાસસયસહસસા પન્નત્તા ॥ ૬ ॥ સૂત્રમ્-૬૦ ॥

મૂલાર્થ:—એક એક સ્વર્ગ સાથે સાથે મુહૂર્તે કરીને એક એક મંડળને નીપજાવે છે (સંપૂર્ણ કરે છે) (૧) । લવણસમુદ્રના
અગ્રોદકને (શિલાના જળને) સાથે હજાર નાગદેવતાઓ ધારણ કરે છે (૨) । શ્રી વિમલનાથ અરિહંત સાથે ધનુષ ઉંચા હતા
(૩) । બલિ નામના વૈરોચનેન્દ્ર(અસુરકુમારેન્દ્ર)ને સાથે હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૪) । દેવોના રાજા બ્રહ્મા નામના દેવેન્દ્રને
સાથે હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૫) । સૌધર્મ અને ઈશાન એ બે કલ્પને વિષે કુલ સાથે લાલ્લ વિમાનાવાસ કહ્યા છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સાઠમું સ્થાનક કહે છે—તેમાં ‘ એગ્ગેયે ’ ઇત્યાદિ—સ્વર્ગના એક સો ને ચોરાશી મંડળ છે, તેમાંના દરેક
મંડળને તથાપ્રકારની ગતિના સ્થાનરૂપ સ્વર્ગ સાથે સાથે મુહૂર્તે કરીને એટલે બંબે અહોરાત્રે કરીને નીપજાવે છે (પૂર્ણ કરે છે) ।
અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—એક દિવસે જે સ્થાને સ્વર્ગ ઉગ્યો હોય, તે સ્થાને ફરીથી તે સ્વર્ગ બે અહોરાત્રે ઝળે છે (૧) ।
, ‘ અગ્ગોદયં તિ ’ —સોઠ હજાર યોજન ઊંચી જે લવણસમુદ્રની વેળા છે, તેની ઉપર બે ગાઉપ્રમાણ વૃદ્ધિ—હાનિના સ્વભા-
વવાલું જે જલ (શિલા) છે, તે અગ્રોદક (શિલાનું જલ) કહેવાય છે (૨) । ‘ બલિસ્સ તિ ’ —ઉત્તર દિશા તરફના

અસુરકુમાર નિકાયના રાજા જે બલીદ્ર છે તેને ૬૦૦૦ સામાનિક દેવો હોય છે' (૪) । 'વંભસ્સ ત્તિ'—બ્રહ્મલોક નામના પાંચમા દેવલોકના ઇંદ્ર (બ્રહ્મ નામના છે) (૫) । 'સટ્ઠિ ત્તિ'—સૌધર્મ કલ્પમાં બત્રીશ લાખ અને ઈશાન-કલ્પમાં અઢાવીશ લાખ વિમાનો છે, તે બન્ને મલીને સાઠ લાખ વિમાનો થાય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૬૦ ॥

હવે એકસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ—પંચસંવચ્છરિયસ્સ પં જુગસ્સ રિઉમાસેણં મિજ્જમાણસ્સ ઇગસટ્ઠિં ઉઠુમાસા પન્નત્તા । ૧ ।
મંદરસ્સ પં પવ્વયસ્સ પઢમે કંઢે ઇગસટ્ઠિજોયણસહસ્સાંઢં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચેત્તેણં પન્નત્તે । ૨ । ચંદમંડલે પં
ણ્ણગસટ્ઠિવિભાગવિભાઙ્ણે સમંસે પન્નત્તે । ૩ । એવં સૂરસ્સ વિ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૬૧ ॥

મૂલાર્થ:—પાંચ સંવત્સરનો એક યુગ થાય છે, તેને ઋતુ માસે કરીને માન કરતાં એકસઠ ઋતુ માસ કહ્યા છે' (૧) । મેરુપર્વતનો પહેલો કાંડ એકસઠ હજાર યોજન ઊંચો કહ્યો છે (૨) । ચંદ્રનું વિમાન (એક યોજનના) એકસઠીયા ભાગે માપિત હોવાથી સમાંશ (૫૬ ભાગનું) કહેલું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું વિમાન પણ સમાંશ (સરખા અંશવાલું ૪૮ ભાગનું) જાણવું. (૪) ।

ટીકાર્થ:—હવે એકસઠમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—તેમાં 'પંચેત્યાદિ'—પાંચ વર્ષે કરીને જે નીપજ્યુ તે પંચસાંવ-

૧. ટીકામાં ભવન શબ્દ લખ્યો છે તે બરાબર ઠીક લાગતો નથી. ૨. એક ઋતુ માસના ૩૦ દિવસ હોવાથી ૬૧ ઋતુ માસના ૧૮૩૦ દિવસ થાય છે.

ત્સરિક કહેવાય છે. 'જં' શબ્દ વાક્યની ભૂષા માટે છે. આવા પાંચ વર્ષનો એક યુગ હોય છે એટલે વિશેષ પ્રકારના કાલનું પ્રમાણ હોય છે, તે યુગના ચંદ્રાદિક માસવડે નહીં, પણ ક્રતુમાસવડે પ્રમાણ કરવાથી એકસઠ ક્રતુમાસ કહ્યા છે. અહીં આ ભાવર્થ છે-પાંચ સંવત્સરનો એક યુગ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-ચંદ્ર, ચંદ્ર, અભિવર્ધિત, ચંદ્ર અને અભિવર્ધિત (એ નામના પાંચ સંવત્સર છે). તેમાં ઓગણત્રીશ અહોરાત્ર અને એક અહોરાત્રના વાસઠીયા ત્રીશ માગ ૨૯^{૩૩} આટલું પ્રમાણ કૃષ્ણ પ્રતિપદાથી આરંભીને પૂર્ણિમા સુધીનું થાય છે, તે પ્રમાણે એક ચંદ્રમાસ કહેવાય છે. એવા ચાર માસના પ્રમાણવાળો એક ચંદ્રસંવત્સર થાય છે, તેનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે-ત્રણ સો ને ચોપન દિવસ તથા એક દિવસના વાસઠીયા ચાર માગ ૩૫૪^{૩૩}। તથા એકત્રીશ દિવસ અને ઉપર એક દિવસના એક સો ને ચોવીશ માગ કરીએ તેવા એક સો ને એકવીશ માગ ૩૧^{૩૩} આટલા પ્રમાણવાળો અભિવર્ધિત માસ થાય છે, આવા માસવડે ચાર માસના પ્રમાણવાળો એક અભિવર્ધિત સંવત્સર થાય છે. તેમાં ત્રણ સો ને ત્રાશી દિવસ અને ઉપર એક દિવસના વાસઠીયા ત્રીશ માગ ૩૮૩^{૩૩} જેટલું પ્રમાણ થાય છે। આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ ચંદ્ર સંવત્સર અને વે અભિવર્ધિત સંવત્સર એ પાંચ સંવત્સરને એકઠા કરવાથી અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ અહોરાત્ર થાય છે. તથા ક્રતુ માસ ત્રીશ અહોરાત્રનો હોય છે, તેથી તેને (૧૮૩૦ ને) ત્રીશ માગવાથી એકસઠ ક્રતુ માસ (એક યુગને વિષે) પ્રાપ્ત થાય છે (૧)। 'મંદરસેત્યાદિ'—અહીં નવાણું હજાર યોજનના પ્રમાણવાળા મેરુના વે' માગ કરીએ. તેમાં પહેલો માગ એકસઠ હજારનો કહ્યો છે, તથા બીજો માગ પૂર્વે આઢત્રીશમા સ્થાનકમાં આઢત્રીશ હજાર યોજનનો કહ્યો છે, પરંતુ ક્ષેત્રસમાસમાં

તો કંદ (મૂલ) સહિત લાખ પ્રમાણનો કહી તેના ત્રણ ભાગ (કાંડ) કહ્યા છે, તેમાં પહેલો કાંડ એક હજાર યોજનનો, બીજો કાંડ ત્રેસઠ હજાર યોજનનો અને ત્રીજો કાંડ છત્રીશ હજાર યોજનનો છે એમ કહ્યું છે (૨) । ચંદ્રમંડલ એટલે ચંદ્રનું વિમાન, 'ળ' શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. 'એગસટિ ત્તિ'—યોજનના એકસઠીયા ભાગે કરીને વિભાજિત એટલે વ્યવસ્થાપિત કર્યું સતું સમાંશ-સમ વિભાગવાલું કહ્યું છે, પણ ત્રિષમ વિભાગવાલું કહ્યું નથી. કેમ કે એક યોજનના એક-સઠીયા છપ્પન ભાગ જેટલું તેનું પ્રમાણ છે, અને તેના વાકી રહેલા ભાગનું અવિદ્યમાનપણું છે તેથી (૩) । એ જ પ્રમાણે 'સૂરસ વિ'—ધૂર્યનું મંડલ પણ કહેવું. કેમ કે તે એકસઠીયા અડતાલીશ ભાગ જેટલું છે, તેનાથી વધારાનો (જુદો) ભાગ તેનો નથી, તેથી સમાન અંશપણું સિદ્ધ થાય છે (૪) ॥ સૂત્ર-૬૧ ॥

હવે વાસઠનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પંચસંવચ્છરિં નં જુગે વાસઠિં પુન્નિમાઓ વાવઠિં અમાવસાઓ પન્નત્તાઓ । ૧ । વાસુ-પુજ્જસ નં અરહઓ વાસઠિં ગણા વાસઠિં ગણહરા હોત્થા । ૨ । સુક્કપવ્વસ નં ચંદે વાસઠિં ભાગે દિવસે દિવસે પરિવહ્હ, તે ચેવ बहुलपवखे दिवसे दिवसे परिहायइ । ૩ । સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ પઢમે પત્થહે પઢમાવલિયાએ એગમેગાએ દિસાએ વાસઠિં વાસઠિં વિમાણા પન્નત્તા । ૪ । સર્વે વિમાણિયાણં વાસઠિં વિમાણપત્થહા પત્થહગ્ગેણં પન્નત્તા । ૫ ॥ સૂત્રમ-૬૨ ॥

મૂલાર્થ:—પાંચ સંવત્સરના એક યુગને વિષે વાસઠ પૂર્ણિમાઓ અને વાસઠ અમાવાસ્યાઓ કહેલી છે (૧) । વાસુપૂજ્ય અરિહંતને વાસઠ ગણ અને વાસઠ ગણધરો હતા (૨) । શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર દિવસે (હંમેશાં) વાસઠ વાસઠ ભાગ વધે છે, અને તેટલો જ ભાગ કૃષ્ણપક્ષમાં દિવસે દિવસે હાનિ પામે છે (૩) । સૌધર્મ અને ईशान કલ્પને વિષે પહેલા પાથડામાં પહેલી આવલિકામાં (પૂર્વાદિક) એક એક દિશામાં વાસઠ વાસઠ વિમાનો કહ્યા છે (૪) । સર્વે વિમાનના મલીને વાસઠ પાથડા કહ્યા છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વાસઠમું સ્થાન કહે છે—‘ પંચેત્યાદિ ’—તેમાં એક યુગમાં ત્રણ ચંદ્રસંવત્સર હોય છે, તેમની કુલ છત્રીશ પૂર્ણિમાઓ હોય છે. તથા વે અભિવર્ધિત સંવત્સર હોય છે, તેમાં દરેક અભિવર્ધિત સંવત્સર તેર માસનો હોય છે, તે વન્નેની મલીને છવીશ પૂર્ણિમાઓ થાય છે, એ પ્રમાણે કુલ વાસઠ પૂર્ણિમાઓ થાય છે, એ જ પ્રમાણે અમાવાસ્યા પણ વાસઠ હોય છે (૧) । અહીં વાસુપૂજ્યસ્વામીના વાસઠ ગણ અને ગણધરો કહ્યા છે, અને આવશ્યકમાં તો છાસઠ કહ્યા છે, તે પણ મતાંતર જાણવું (૨) । ‘ સુક્લપક્ષસ્સેત્યાદિ ’—શુક્લપક્ષ સંવંધી ચંદ્ર હંમેશાં વાસઠ (૬૩) ભાગ વધે છે. એ જ પ્રમાણે કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર હાનિ પામે છે. આ અર્થ સૂર્યપ્રજ્ઞાપિમાં કહેલો છે. તે આ પ્રમાણે—“ નિત્યરાહુનું કાલું વિમાન હંમેશા ચંદ્રની સાથે જ હોય છે. તે વિમાન ચંદ્રની નીચે તેને નહીં પ્રાપ્ત થયેલું (તેનો સ્પર્શ કર્યા વિના) ચાર આંગલ દૂર રહીને ચાલે છે ૧, તેથી શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર હંમેશાં વાસઠ વાસઠ (૬૩) ભાગ વૃદ્ધિ પામે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં તેટલો જ હાનિ પામે છે ૨, તે રાહુનું વિમાન પંદરમા ભાગે ચંદ્રને છોડીને પંદર દિવસ સુધી ચાલે છે, અને પંદરમા ભાગે તેટલા જ દિવસ ચંદ્રને

દવાવે છે ૩, એ પ્રમાણે ચંદ્ર વૃદ્ધિ પામે છે અને હાનિ પામે છે. આ રાહુના પ્રભાવે કરીને ચંદ્રની કૃષ્ણતા અથવા જ્યોત્સ્ના થાય છે (દેખાય છે) ૪. ” તથા તેમાં જ કહ્યું છે કે—“ ચંદ્ર પોતાના મંડલના સોઠ ભાગ કરીને તેમાંથી પંદર ભાગ (જ્યોત્સ્ના) હીન થાય છે, અને ફરીથી તેટલા જ (પંદર) ભાગ તેની જ્યોત્સ્ના વૃદ્ધિ પામે છે ૧. ” આ વચ્ચે વચનને અનુસારે એમ અનુમાન થાય છે કે—ચંદ્રમંડલના નવ સો ને એકત્રીશ (૯૩૧) ભાગ કલ્પવા. તેમાંથી એક ભાગ વાકી રહે છે જ. વાકીના અંશમાંથી હંમેશાં વાસઠ વાગે વૃદ્ધિ પામે છે, તેથી પંદરમે દિવસે ચંદ્રના ૯૩૦ અંશો એકઠા (ઉઘાડા) થાય છે, અને ફરીથી તે જ પ્રમાણે હાનિ પામે છે, તેથી પંદરમે દિવસે ૯૩૦ અંશ રોકાતાં એક અંશ અવશેષ રહે છે. બે વચનના સામર્થ્યથી આ વ્યાખ્યાન (અર્થ) પ્રાપ્ત થયું છે, પરંતુ જીવાભિગમ સૂત્રને વિષે તો ‘ વાવર્ટિંગ ’ અને ‘ પન્નરસતિ(ય)ભાગેળ૦ ’ આ બે ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી છે—“વાવર્ટિંગ—વાસઠ વાસઠ ભાગ એટલે દિવસે દિવસે—પ્રતિદિવસ શુકલપક્ષમાં ચંદ્ર જે કાંઈક અધિક ચાર વાસઠીઆ ભાગ વૃદ્ધિ પામે છે અને કૃષ્ણપક્ષમાં તેટલો ક્ષય પામે છે, તે કેટલે કાલે ? તે બતાવે છે—‘પન્નરસ૦’—પંદર દિવસે એટલે કે ચંદ્ર વિમાનના વાસઠ ભાગ કરવા, તે વાસઠને પંદરવડે માંગવા. તેમ કરવાથી પંદરમે ભાગે કાંઈક અધિક ચાર વાસઠીયા ભાગ પમાય છે. તેથી કહ્યું છે કે—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પંદરમા ભાગે ચંદ્રને આશ્રીને રાહુનું વિમાન પંદર દિવસ સુધી ચાલે છે અને તે જ પ્રમાણે અપક્રમે છે—મૂકે છે. એમ પણ માવના કરવી. ” અહીં અમોએ જેવું (ગ્રંથોમાં) દેખ્યું તેવું લખ્યું છે તથા તેનો સમન્વય કર્યો છે. તેનો સાચો નિર્ણય બહુશ્રુતોએ કરવો.

[૧ જો એક અંશને દેખાડતો (પ્રકાશ કરતો) ચંદ્ર ચીલે છે અને એક જ અંશને દેખાડતો રાહુ ચાલે છે, તો હંમેશાં બે અંશ આચ્છાદન કરવા લાયક થાય છે. એ પ્રમાણે પંદર દિવસો સુધી આચ્છાદન કર્યા છતાં પણ તેના બે અંશ બાકી રહે છે. તે બાકી રહેલા બે અંશનો પણ અર્ધ અર્ધ ભાગ એક એકવડે (ચંદ્ર અને રાહુવડે) આચ્છાદન કરાય છે તેથી (બેમાંથી) એક જ ભાગ આચ્છાદન થાય છે માટે બાસઠ ભાગ કલ્પવાની જરૂર પડે છે (અર્થાત્ પંદર દિવસે ત્રીશ આચ્છાદન થાય છે અને ત્યારપછી એક અંશ આચ્છાદન થાય છે તેથી કુલ એકત્રીશ અંશ થયા, તેને વમણા કરવાથી બાસઠ અંશ કરવામાં આવ્યા છે)] (૨) । 'સોહમ્મીત્યાદિ' - તેમાં સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પમાં તેર વિમાનના પાથડા છે, સનત્કુમાર અને માહેંદ્રમાં બાર છે, બ્રહ્મલોકમાં છ છે, લાંતકમાં પાંચ છે, શુક્ર દેવલોકમાં ચાર છે, એ જ પ્રમાણે સહસ્રારમાં ચાર છે, આનત અને પ્રાણતમાં ચાર છે, એ જ પ્રમાણે આરણ અને અન્યુતમાં ચાર છે, અધસ્તન, મધ્યમ અને ઉપરના ત્રેવેયકમાં ત્રણ ત્રણ હોવાથી કુલ નવ પાથડા છે, તથા અનુત્તર વિમાનમાં એક પાથડો છે. આ સર્વ મઢીને બાસઠ થાય છે. આ સર્વના મધ્ય ભાગે પ્રત્યેક (દરેક) ઉડુ વિમાનને આદિ લઈને (આરંભીને) સર્વાર્થસિદ્ધ નામના વિમાન પર્યંત વૃત્ત (ગોઠ) વિમાનરૂપ બાસઠ જ મધ્યના વિમાનેંદ્રો છે. તેની પાસેના ભાગમાં (પડલે) પૂર્વાદિક ચારે દિશામાં ત્ર્યસ્ર (ત્રણ સૂનીયા), પછી ચતુરસ્ર (ચોસંડા - ચાર સૂનીયા) અને પછી વૃત્ત વિમાનના ક્રમે કરીને વિમાનોની આવલિકા (શ્રેણિ) છે. આ પ્રમાણે હોવાથી સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના પહેલા પાથડામાં

૧. જો કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર મંદ ગતિવાળો થવાથી એક ભાગ પાછો રહે અને રાહુ તીવ્ર ગતિવાળો થવાથી એક ભાગ આગળ વધે તો બે ભાગ ચંદ્રની કઠાના દ્વાય એમ સમજાય છે - એ રીતે પંદર દિવસે ત્રીશ ભાગ દ્વાય.

एटले सौथी नीचे 'पढमावलियाए त्ति'—उत्तरोत्तर (उपर उपरनी) आवलिकानी अपेक्षाए पहेली चार आत्रलिका जे पहेला पाथडानी चारे दिशाए छे ते प्रथमात्रलिका कहेवाय छे (बहुव्रीहि समास) आवा पहेली आवलिकावाळा पहेला पाथडाने विपे, अथवा (' पढमावलियाए—') पहेला एटले मूळमां रहेला विमानेंद्रकथी आरंभीने जे आ आवलिका एटले विमानोनी आनुपूर्वी कही तेवडे (तत्पुरुष समास तृतीया विभक्ति) अथवा (' पढमावलियाए—') उत्तरोत्तर आवलिकानी अपेक्षाए एक एक (दरेक) दिशामां जे पहेली आवलिका कही छे तेने विपे (सप्तमी विभक्ति) अथवा ' पढमावलिय त्ति ' आवी पाठांतर होय तो उत्तरोत्तर आवलिकानी अपेक्षाए एक एक दिशामां जे पहेली आवलिका कही छे ते (प्रथमा विभक्ति) बासठ बासठ विमानना प्रमाणवडे कही छे. ' एगमेगाए त्ति '—उडु विमान नामना देवेंद्रकनी अपेक्षाए एक एक पूर्वादिक दिशामां बासठ बासठ विमानो कहां छे, तथा बीजा, बीजा विगेरे पाथडाने विपे एक एक ओछा विमानो होय छे, यावत् (ते छेवटे) बासठमा अनुत्तर देवलोकना पाथडामां सर्वार्थसिद्ध नामना देवेंद्रकनी पडखे (चारे दिशाए) एक एक ज विमान होय छे (४) । तथा ' सन्वे त्ति '—सर्वे वैमानिक देवविशेषोना बासठ विमानना पाथडाओ पाथ-डाना कुल प्रमाणे करीने कहा छे (५) ॥ सूत्र-६२ ॥

हवे त्रेसठमुं स्थान कहे छे—

मू०-उसभे णं अरहा कोसलिण् तेसदिं पुवसयसहस्साइं महारायमज्झे वसित्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइए ।१। हरिवासरम्मयवासेसु मणुस्सा तेवट्ठिए राइंदिएहिं संपत्तजोव्वणा

ભવંતિ । ૨ । નિસઢે ણં પઘ્વે તેવઢિં સૂરોદયા પઢ્વત્તા । ૩ । એવં નીલવંતે વિ । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૬૩ ॥

મૂલાર્થઃ—શ્રી કૃષ્ણમદેવ અરિહંત ત્રેસઠ લાઘવ પૂર્વ સુધી મહારાજ્યમાં વસીને પછી મુંડ થઈ અગાર(ગૃહવાસ)થી અનગારપણે (સાધુપણે) પ્રવ્રજિત થયા (૧) । હરિવર્ષ અને રમ્યક ક્ષેત્રને વિષે (યુગલિક) મનુષ્યો ત્રેસઠ રાત્રિદિવસે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થાય છે (૨) । નિષધ પર્વત ઉપર ત્રેસઠ સૂર્યોદય (સૂર્યના મંડલ) કહેલા છે (૩) । એ જ પ્રમાણે નીલવંત પર્વત ઉપર પણ ત્રેસઠ સૂર્યના મંડલ કહેલા છે (૪) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે ત્રેસઠમું સ્થાન કહે છે—‘ સંપત્તજોઞ્વણ ત્તિ ’—સંપ્રાપ્ત યૌવનવાળા એટલે માતા-પિતાની પાલનાની અપેક્ષા વિનાના હોય છે (૨) । નિસઢેણં ત્તિ ’—સૂર્યના કુલ એક સો ને ચોરાશી મંડલ છે, તેમાંથી જંબૂદ્વીપને છેડેથી અંદર એક સો ને એંશી યોજનમાં પાંસઠ મંડલ છે. તેમાં નિષધ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર તથા નીલવંત નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર ત્રેસઠ સૂર્યના ઉદયના સ્થાનો એટલે સૂર્યના મંડલો કહેલા છે, તેમાંના વાકીના વે મંડલ જગતી ઉપર રહેલા છે અને વાકીના (૧૧૯) મંડલ લવણસમુદ્ર ઉપર ત્રણ સો ને ત્રીશ યોજન સુધીમાં રહેલા છે (૩-૪) ॥ સૂત્ર-૬૩ ॥

હવે ચોસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂં-અટ્ટમિયા ણં ભિમ્મવુપડિમા ચડસટ્ટીએ રાંડિણિં દોહિ ય અટ્ટાસીણિં ભિમ્મવાસ-

૧ લોકપ્રકાશાદિમાં ૬૪ દિવસો કહ્યા છે.

एहिं अहासुत्तं जाव भवइ । १ । चउसट्ठिं असुरकुमारावाससयसहस्सा पन्नत्ता । २ । चमरस्स
 णं रत्तो चउसट्ठिं सामाणियसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । ३ । सव्वे वि णं दधिमुहा पव्वया पल्लासंठाण-
 संठिया सवत्थ समाविव्वंभुस्सेहेणं चउसट्ठिं जोयणसहस्साइं पन्नत्ता । ४ । सोहम्मीसाणेसु
 बंभलोए य तिसु कप्पेसु चउसट्ठिं विमाणावाससयसहस्सा पन्नत्ता । ५ । सव्वस्स वि य णं रत्तो
 चाउरंतचक्खवट्ठिस्स चउसट्ठिलुट्ठीए महग्घे मुत्तामणि(मए)हारे पन्नत्ते । ६ ॥ सूत्रम्—६४ ॥

मूलार्थः—आठ अष्टमिका नामनी भिक्षुप्रतिमा चोसठ रात्रिदिवसे करीने तथा वसो ने अठ्ठाशी दत्तिए करीने
 सूत्रमां कल्ला प्रमाणे यावत् पूर्ण थाय छे (१) । असुरकुमारना चोसठ लाख भवनी कल्ला छे (२) । चमरेंद्र नामना असुर-
 कुमारना इंद्रने चोसठ हजार सामानिक देवो कल्ला छे (३) । सर्वे दधिमुख पर्वतो पालाना आकारे रहेला छे तेथी ते सर्वत्र
 विष्कंभवडे सरखा छे अने उत्सेध(ऊंचाइ)वडे चोसठ हजार योजन कहेला छे (४) । सौधर्म, ईशान अने ब्रह्मलोक ए
 त्रणे देवलोकना मलीने चोसठ लाख विमानावासो (विमानो) कहेला छे (५) । चार दिशाना अंत सुधीना सर्व चक्रवर्ती
 राजाने मोटा मूल्यवाळो चोसठ सरवाळो मुक्तामणिमय हार कल्यो छे । (६) ॥

टीकार्थः—हवे चोसठसुं स्थान कहे छे—‘ अट्टत्यादि ’—जेमां आठ आठ दिवसो होय ते अष्टाष्टमिका—आठ अष्टमिका
 कहेवाय छे, केम के जेमां आठ दिवसाष्टक (आठ दिवसो) होय, तेमां आठ आठ दिवसो होय छे, भिक्षुप्रतिमा एटले विशेष

પ્રકારનો અભિગ્રહ. જેથી કરીને આ (પ્રતિમા) આઠ દિનાષ્ટકની હોય છે, તેથી કરીને ચોસઠ રાત્રિદિવસે તે પાલન કરેલી થાય છે. તથા (તે આ પ્રમાણે—) પહેલા અષ્ટકમાં હંમેશાં એક એક ભિક્ષા (દત્તિ) હોય છે, એ જ પ્રમાણે બીજા અષ્ટકમાં હંમેશાં બે બે ભિક્ષા હોય છે, યાવત્ આઠમા અષ્ટકમાં હંમેશાં આઠ આઠ ભિક્ષા હોય છે, તેથી આ સર્વ મઠીને વસો ને અઢ્યાશી ભિક્ષા થાય છે. તેથી કરીને જ ‘ દ્વાભ્યાં ચ ’ इत्यादिक लख्युं છે. અહીં યાવત્ શબ્દ લખ્યો છે તેથી “ અહા-કર્ણ અહામર્ગં ફાસિયા પાલિયા સોહિયા તીરિયા કિટ્ટિયા સમ્મં આણાણ આરાહિયા વિ ભવતિ ” (કલ્પમાં કહ્યા પ્રમાણે યતિમાર્ગમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્પર્શ કરેલી, પાલન કરેલી, શોધેલી, તરી ગયેલી, કીર્તન કરેલી (સંભારેલી) તથા સમ્યક્ પ્રકારે આજ્ઞાવડે આરાધન કરેલી પળ થાય છે) એમ જાણવું (૧) । ‘ સન્ધવે વિ ણમિત્તયાદિ ’—અહીંથી ચારે દિશામાં ચાર ચાર (૧૬) વાવો છે. તેના મધ્ય ભાગમાં એક એક દધિમુલ નામનો પર્વત છે, તે સોઠ પર્વતો પલ્યંકના (પાલાના) સંસ્થાને રહેલા છે, કેમ કે તે પર્વતો મૂઠ વિગેરેમાં દશ હજાર યોજનના વિષ્ણુભવાળા હોવાથી વિષ્ણુને કરીને સર્વત્ર સમાન જ છે. કોઈક પ્રતમાં ‘ વિચલ્લંસુસેહેણ ’ એવો પાઠ છે. ત્યાં તૃતીયા વિમક્તિના એક વચનનો લોપ જાણવાથી ‘ વિષ્ણુને કરીને ’ એવો અર્થ કરવો. તથા ઉત્સેધે કરીને ચોસઠ હજાર યોજન છે (૪) । સૌધર્મ કલ્પને વિષે વત્રીશ લાલ વિમાનો છે, ઈશાન કલ્પમાં અઢ્યાશી લાલ અને બ્રહ્મલોકમાં ચાર લાલ વિમાનો છે, તે સર્વે

૧ એકથી આઠ સુધી ચંડતી ગણતાં એક અષ્ટકમાં ૩૬ થાય છે. એ પ્રમાણે ૮ અષ્ટકમાં હોવાથી ૨૮૮ થાય છે.

મઠીને ચોસઠ લાખ થાય છે (૫) । ‘ચડસઠિ લટ્ટીએ ત્તિ’-જેને વિષે ચોસઠ યષ્ટિ-શરીરો છે તે ચતુઃષષ્ટિયષ્ટિકઃ-ચોસઠ સેરવાલો કહેવાય છે. ‘સુક્તામણિમયેતિ’-સુક્તા એટલે મોતી અને મણિ એટલે ચંદ્રકાંત વિગેરે રત્નો, તે મય અથવા સુક્તારૂપી મણિઓ એટલે રત્નો, તે મય એટલે તેના વિકારવાલો સુક્તામણિમય હાર હોય છે (૬) ॥ સૂત્ર-૬૪ ॥

હવે પાંસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦-જંબૂદ્વીવે પં દીવે પળસટિં સૂરમંડલાં પન્નન્તા । ૧ । થેરે પં મોરિયપુત્તે પળસટિવાસાઈ અગારમજ્જે વસિન્તા મુંડે ભવિન્તા અગારાઓ અળગારિયં પવ્વઙ્ગ ૨ । સોહમ્મવાહિંસયસ્સ પં વિમાણસ્સ એગમેગાએ બાહાએ પળસટિં પળસટિં ભોમા પન્નન્તા । ૩ ॥ સૂત્રમ્-૬૫ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે સૂર્યના પાંસઠ મંડલ કહ્યા છે (૧) । સ્થવિર (ગણધર) મૌર્યપુત્ર પાંસઠ વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં વસીને પછી મુંડ થઈ અગાર (ઘર) થકી અનગારપણે પ્રવ્રજિત થયા (૨) । સૌધર્માવંતેસક નામના વિમાનની એક એક (દરેક) દિશાએ પાંસઠ પાંસઠ ભૌમ નગરો કહેલાં છે (૩) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે પાંસઠમું સ્થાન કહે છે-તેમાં મૌર્યપુત્ર એ ભગવાન મહાવીરસ્વામીના સાતમા ગણધર હતા. તેનો ગૃહસ્થ-પર્યાય પાંસઠ વર્ષનો હતો. આવશ્યક સૂત્રમાં પણ આ પ્રમાણે જ કહ્યો છે, પરંતુ આના જ જે મોટા ભાઈ મંડિકપુત્ર નામના છઠા ગણધરે આની દીક્ષાને દિવસે જ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી, તેનો ગૃહસ્થપર્યાય તો આવશ્યક સૂત્રમાં ત્રેપન વર્ષનો કહ્યો છે, તે

બરાબર સમજવામાં આવતું નથી; કેમકે મોટાનો ગૃહસ્થપર્યાય પાંસઠ વર્ષનો અને નાનાનો ગૃહસ્થપર્યાય ત્રેપન વર્ષનો ઘટી શકે છે (પરંતુ મોટાથી નાનાનો ગૃહસ્થપર્યાય વધારે ઘટી શકતો નથી.) (૨) । સૌધર્મ દેવલોકના મધ્ય ભાગમાં હંદ્રના નિવાસમૃત સૌધર્માવતંસક નામનું વિમાન રહેલું છે, તેની એકએક (દરેક) દિશામાં પ્રાકારની સમીપે રહેલા ભૌમ ઇટલે નગરના આકારો છે, અથવા કોઈક કહે છે કે વિશેષ પ્રકારના સ્થાનો છે (૩) ॥ સૂત્ર-૬૫ ॥

હવે છાસઠયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦-દાહિણહ્માણુસ્સલેત્તા ણં છાવટ્ઠિં ચંદા પમાસિંસુ વા પમાસિંસંતિ વા । ૧ ।
છાવટ્ઠિં સૂરિયા તવિંસુ વા તવંતિ વા તવિસ્સંતિ વા । ૨ । ઉત્તરહ્માણુસ્સલેત્તા ણં છાવટ્ઠિં ચંદા પમાસિંસુ વા પમાસિંસંતિ વા પમાસિંસંતિ વા । ૩ । છાવટ્ઠિં સૂરિયા તવિંસુ વા તવંતિ વા તવિસ્સંતિ વા । ૪ । સેજંસસ્સ ણં અરહઓ છાવટ્ઠિં ગણા છાવટ્ઠિં ગણહરા હોત્થા । ૫ । આભિણિબોહિયનાણસ્સ ણં ઉક્કોસેણં છાવટ્ઠિં સાગરોવમાહં ઠિઈં પન્નત્તા । ૬ ॥ સૂત્રમ્-૬૬ ॥

મૂલાર્થ:—દક્ષિણાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં થયેલા (રહેલા) છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશે છે અને પ્રકાશશે (૧) । એ જ પ્રમાણે છાસઠ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૨) । ઉત્તરાર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં થયેલા (રહેલા) છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશે છે, અને પ્રકાશશે (૩) । એ જ પ્રમાણે છાસઠ સૂર્યો તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૪) । શ્રી શ્રેયાંસનાથ

અરિહંતને છાસઠ ગણો અને છાસઠ ગણધરો હતા (૫) । આભિનિબોધિક (મતિ) જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છાસઠ સાગરો-પમની કહી છે (૬) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છાસઠમું સ્થાન કહે છે-તેમાં ‘દાહિણેત્યાદિ’-મનુષ્ય ક્ષેત્રનું જે અર્ધ તે અર્ધ મનુષ્ય ક્ષેત્ર કહેવાય છે, (ષષ્ઠી તત્પુરુષ) દક્ષિણ તરફનું જે અર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર તે દક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર કહેવાય છે (કર્મધારય) તેને વિષે જે થયેલા તે દાક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્ર કહેવાય છે. અહીં ‘ર્ણ’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. છાસઠ ચંદ્રો પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુને પ્રકાશતા હતા, અથવા લિંગનો ફેરફાર કરવાથી દક્ષિણ તરફના જે મનુષ્યક્ષેત્રના અર્ધ ભાગ તેમને પ્રકાશતા હતા. અથવા પાઠાંતરમાં સપ્તમી વિભક્તિ લઈએ તો દક્ષિણાર્ધ મનુષ્યક્ષેત્રને વિષે પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુને પ્રકાશતા હતા, એમ અર્થ કરવો. તે છાસઠ આ પ્રમાણે—જંબૂદ્વીપમાં બે ચંદ્ર, લવણ સમુદ્રમાં ચાર, ધાતકીચંદ્રમાં બાર, કાલોદધિ સમુદ્રમાં બેતાલીશ અને પુષ્કરાર્ધમાં બૌતેર ચંદ્રો છે. આ સર્વ મલીને એક સો ને બત્રીશ થાય છે, તેનું અર્ધ કરવાથી છાસઠ ચંદ્રો દક્ષિણ શ્રેણિમાં અને છાસઠ ચંદ્રો ઉત્તર શ્રેણિમાં રહેલા છે. હ્યારે ઉત્તર શ્રેણિ પૂર્વમાં જાય ત્યારે દક્ષિણ શ્રેણિ પશ્ચિમમાં જાય છે (૧) । એ જ પ્રમાણે સૂર્યનું સૂત્ર પણ જાણવું (૨) । શ્રીશ્રેયાંસનાથ પ્રમુને છાસઠ ગણો અહીં કહ્યા, પણ આવશ્યક સૂત્રમાં તો હોંતેર કહ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૫) । છાસઠ સાગરોપમની જે સ્થિતિ કહી છે તેમાં જે કાંઈક અધિક છે, તે કહેવાને ઇચ્છ્યું નથી. કારણ કે આ પ્રમાણે અન્ય સ્થળે પણ કહ્યું છે કે—“ બે વાર વિજયાદિક વિમાનમાં ગયેલાને અથવા ત્રણ વાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગયેલાને છાસઠ સાગરોપમની સ્થિતિ થાય છે તેમાં મનુષ્ય ભવ સંબંધી સ્થિતિનું

પ્રમાણ અધિક સમજવું. તથા સર્વ જીવોને આશ્રીને કહીએ તો સર્વ કાઠ મતિજ્ઞાનની સ્થિતિ જાળવી.” (૬) ॥ સૂત્ર-૬૬ ॥
હવે સડસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—પંચસંવચ્છરિયસ્સ ણં જુગસ્સ નક્કલ્લમાલ્લેણં મિજ્જમાણસ્સ સત્તસટ્ઠિં નક્કલ્લમાલ્લા પન્નત્તા । ૧ । હેમવયય્ણરન્નવયાઓ ણં બાહાઓ સત્તટ્ઠિં જોયણસયાઈં પળપન્નાઈં તિપ્પિણ ય માગા જોયણસ્સ આયામેણં પન્નત્તા । ૨ । મંદરસ્સ ણં પવ્વયસ્સ પુરચ્છિમિલ્લાઓ ચરમંતાઓ ગોયમ-દીવસ્સ પુરચ્છિમિલ્લે ચરમંતે ઇસ ણં સત્તસટ્ઠિં જોયણસહસ્સાઈં અબાહાઘ અંતરે પન્નત્તે । ૩ । સવેસિં પિ ણં નક્કલ્લત્તાણં સીમાવિલ્લંભે ણં સત્તટ્ઠિં માગં ભઙ્ગે સમંસે પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૬૭ ॥

સૂત્રાર્થ:—પાંચ સંવત્સરરૂપ એક યુગનું નક્ષત્ર માસે કરીને માપ કરીએ તો સડસઠ નક્ષત્ર માસ થાય છે (૧) । હેમવત અને ઇરણ્યવત વંને ક્ષેત્રની બાહા સડસઠ સડસઠ સો ને પંચાવન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ત્રણ ભાગ જેટલી લાંબી કહી છે (૨) । મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપની પૂર્વ દિશાના છેડા સુધીમાં સડસઠ હજાર યોજનનું અબાધાઘ આંતરું કહ્યું છે (૩) । સર્વ નક્ષત્રોની સીમાનો વિષ્કંભ સડસઠમે ભાગે ભાડ્યો સતો (સડસઠે ભાગાકાર કર્યો સતો) સમાન અંશવાલો થાય છે (અર્થાત્ વીજા કોહપણ અંકવડે ભાગવાથી સમાન અંશવાલો થતો નથી-વીજા કોહ અંકવડે ભાગી શકાતો નથી.) (૪) ॥

ટીકાર્થ:—સડસઠમા સ્થાનકમાં કાંઈક વ્યાખ્યા કરે છે—તેમાં ‘પંચસંવચ્છરીત્યાદિ’—નક્ષત્ર માસ એટલે ચંદ્ર જેટલે કાલે આશ્વા નક્ષત્રમંડલને ભોગવી રહે, તે કાલ સત્તાવીશ રાત્રિદિવસ અને ઉપર એક રાત્રિદિવસના સડસઠીયા એકવીશ ભાગ ૨૭ $\frac{૩૭}{૬૭}$ એટલું એક માસનું પ્રમાણ છે. તથા યુગનું પ્રમાણ અઢાર સો ને ત્રીશ દિવસનું થાય છે એમ પ્રથમ વ્રતાવ્યું છે. હવે નક્ષત્ર માસના રાત્રિદિવસનું જે પ્રમાણ (૨૭ $\frac{૩૭}{૬૭}$) કહ્યું છે, તેને એક દિવસના સડસઠ ભાગે સ્થાપન કરવાથી (ગુણવાથી) જે પ્રમાણ (સંખ્યા) અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ આવે છે તેનાવડે યુગના (પાંચ વર્ષના) દિવસની સંખ્યાને (૧૮૩૦ ને) સડસઠીયા ભાગપણે સ્થાપન કરવાથી (સડસઠે ગુણવાથી) જે એક લાખ, બાવીશ હજાર, છ સો ને દશ ૧૨૨૬૧૦ ની સંખ્યા આવે છે તેને (૧૮૩૦ વડે) ભાગવાથી (એક યુગમાં) સડસઠ નક્ષત્ર માસ પ્રાપ્ત થાય છે (૧)। ‘વાહાઓ ત્તિ’—લઘુ હિમવાન પર્વતની જીવાથી આરંભીને હેમવંતક્ષેત્રની જીવા સુધીમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ તરફની જે ક્ષેત્રપ્રદેશની પંક્તિ વધતી હોય છે તે બંને હેમવંતક્ષેત્રની બાહુ કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે ઐરણ્યવતની બાહુ પણ જાણવી. અહીં (આ બાહુના) પ્રમાણનો સંવાદ આ પ્રમાણે છે—“ સડસઠ સો ને પંચાવન યોજન તથા ત્રણ કલા એટલું હેમવંતક્ષેત્રની બાહુનું પ્રમાણ છે।” અહીં કલા એટલે એક યોજનનો ઓગણીશમો ભાગ જાણવો। આ બાહુનું પ્રમાણ આ રીતે સિદ્ધ થાય છે—હેમવંતક્ષેત્રનું ધનુઃપૃષ્ઠ જે આઢત્રીશ હજાર, સાત સો ને ચાલીશ યોજન અને ઉપર દશ કલા ૩૮૭૪૦ $\frac{૩૯}{૧૧}$ કહ્યું છે તેમાંથી હિમવાન પર્વતનું ધનુઃપૃષ્ઠ પચીશ હજાર, વસો ને ત્રીશ યોજન અને ઉપર ૪ કલા ૨૫૨૩૦ $\frac{૪}{૧૧}$ વાદ કરવાથી જે બાકી રહે (૧૩૫૧૦ $\frac{૬}{૧૧}$) તેને (બે તરફના બે બાહુનું પ્રમાણ જુદું કહેવું છે તેથી) અર્ધ કરવાથી એક બાહુનું પ્રમાણ (૬૭૫૫-૩)

આયામવડે દટલે લંવાહવડે કહેલું છે (૨) । ‘મંદરસ્સેત્યાદિ’—મેરુપર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી પશ્ચિમ દિશાની જગતીના બાહ્ય છેડા સુધી જંબુદ્વીપનું પ્રમાણ પંચાવન હજાર યોજનનું છે, ત્યાંથી આગલ લવણસમુદ્રમાં બાર હજાર યોજન જઈએ ત્યાં ગૌતમદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે, તેને આશ્રીને આ સૂત્રનો અર્થ (સડસઠ હજાર યોજનનું આંતરું કહું તે) સંભવે છે; કેમકે પંચાવન હજાર અને બાર હજાર મલીને સડસઠ હજાર થાય છે. જો કે સૂત્રના ગ્રંથોમાં ગૌતમ શબ્દ દેખાતો નથી, તો પણ તે જાણવો, કેમ કે જીવાભિગમ વિગેરે સૂત્રોમાં લવણસમુદ્રને વિષે ગૌતમદ્વીપ અને ચંદ્ર સૂર્યના દ્વીપો સિવાય બીજા દ્વીપો સાંભળવામાં આવતા નથી (૩) । ‘સર્વેસિં પિ નમિત્યાદિ’—‘ર્જ’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે લખ્યો છે. સર્વે નક્ષત્રોનો સીમાવિષ્કંભ દટલે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં ચંદ્ર જેટલા ક્ષેત્ર સુધી નક્ષત્રોની સાથે ભોગવટો કરે તે ક્ષેત્રનો જે વિસ્તાર છે તે નક્ષત્રે એક અહોરાત્રે કરીને જેટલું ક્ષેત્ર ભોગવવાનું છે તે ક્ષેત્રને સડસઠ ભાગે ભાગાકાર કરવાથી સમ અંશવાલો દટલે સમાન ભાગવાલો કહ્યો છે. પરંતુ નક્ષત્રની સીમાનો વિષ્કંભ સડસઠ સિવાય બીજા કોઈ ભાગે કરીને ભાગાકાર કરીએ તો તે વિષમ ચ્છેદવાલો (વિષમ અંશવાલો) થાય છે અર્થાત્ બીજા ભાગે કરીને ભાગી શકાતો જ નથી. તે આ પ્રમાણે—(એક) નક્ષત્ર એક અહોરાત્રે કરીને જે (જેટલું) ક્ષેત્ર ઓળંગે તે ક્ષેત્રના સડસઠીયા એકવીશ ભાગ જેટલો અભિજિત નક્ષત્રનો ક્ષેત્રથી (ક્ષેત્રને આશ્રીને) સીમાવિષ્કંભ થાય છે. અર્થાત્ આટલા (સડસઠીયા એકવીશ ભાગ પ્રમાણ) ક્ષેત્રમાં ચંદ્રની સાથે તે નક્ષત્રનો યોગ કહેવાય છે. તથા ત્રીશ મુહૂર્તનો એક અહોરાત્ર હોવાથી તે જ એકવીશને ત્રીશે ગુણવાથી ૬૩૦ થાય, તેને સડસઠે ભાગવાથી

૧. અહીં કયા સૂત્રમાં ગૌતમ શબ્દ દેખાતો નથી ? તે વાત ટીકાકારે સ્પષ્ટ કરી નથી.

જે ભાગમાં પ્રાપ્ત થાય તે કાલસીમા થાય છે એટલે કે ચંદ્રની સાથે તે નક્ષત્રનો તેટલા કાલ સુધી સંયોગ-સંબંધ રહે છે. તે કાલસીમા નવ મુહૂર્ત્ત અને સડસઠીયા સત્તાવીશ ભાગ જેટલી (૯ ^{૨૭}) થાય છે. તે વિષે કહું છે કે—“ એક અહોરાત્રને સડસઠે ભાગવાથી એકવીશ ભાગ જેટલો અભિજિત્ નક્ષત્રને ચંદ્રનો યોગ ક્ષેત્રથી થાય છે, અને કાલથી તે યોગ કાંઠક અધિક નવ મુહૂર્ત્તનો હોય છે.” આ પ્રમાણે ક્ષેત્રથી અને કાલથી અભિજિતને ચંદ્ર સાથેનો યોગ કહ્યો. તથા શતભિષક, ભરણી, આદ્રી, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને જ્યેષ્ઠા આ છ નક્ષત્રનો ક્ષેત્રથી સડસઠીયા તેત્રીશ અને અર્ધ (સાડીતેત્રીશ) ભાગ જેટલો સીમા-વિઘ્નકંભ થાય છે, અને તે જ સાડી તેત્રીશને ત્રીશે ગુણતાં ૧૦૦૫ થાય છે, તેને સડસઠે ભાગાકાર કરતાં જે ભાગમાં લાઘ્યે તે તેની કાલથી સીમા થાય છે, તેમાં પંદર મુહૂર્ત્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ શતભિષક, ભરણી, આદ્રી, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને જ્યેષ્ઠા આ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્ત્તના સંયોગવાળા છે.” તથા ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ, રોહિણી અને વિશાખા એ છ નક્ષત્રોનો ક્ષેત્રથી સીમાવિઘ્નકંભ સડસઠીયા સો અને અર્ધ (સાડી સો) ભાગ જેટલો થાય છે. તેને (૧૦૦૥) ને) જ ત્રીશે ગુણવાથી ૩૦૧૫ થાય છે. તેનો પ્રથમ પ્રમાણે સડસઠવડે ભાગાકાર કરવાથી જે ભાગમાં પ્રાપ્ત થાય તે આ છ નક્ષત્રોની કાલથી સીમા થાય છે. અને તેમાં (તેમ કરતાં) પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ રોહિણી અને વિશાખા એ છ નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત્તના સંયોગવાળા છે.” વાકીના પંદર નક્ષત્રોનો ક્ષેત્રથી સીમા-વિઘ્નકંભ સડસઠીયા સડસઠ ભાગ હોય છે, તેને (૬૭) ને) તે જ પ્રમાણે (ત્રીશે) ગુણવાથી ૨૦૧૦ થાય છે. તેને સડસઠે ભાગવાથી જે ભાગમાં આવે તે કાલથી સીમા થાય છે. તેમાં ત્રીશ મુહૂર્ત્ત આવે છે. તે વિષે કહું છે કે—“ વાકીના પંદર

નક્ષત્રો ત્રીશ મુહૂર્તના સંયોગવાળા છે. તેમની સાથે ચંદ્રનો યોગ સંક્ષેપથી હું કહું છું. ” આ પ્રમાણે એક, છ, છ અને પંદર એમ કુલ અષ્ટાવીશ નક્ષત્રોના અઢાર સો ને ત્રીશ ૧૮૩૦ સડસઠીયા ભાગ થાય છે, તેને વમણા કરવાથી છપ્પન નક્ષત્રો થાય છે અને તેના સડસઠીયા ભાગ ત્રણ હજાર છસો ને સાઠ ૩૬૬૦ થાય છે (૪) ॥ સૂત્ર-૬૭ ॥

હવે અડસઠમું સ્થાન કહે છે—

મૂં—ધાયડસંડે ણં દીવે અડસઠિં ચક્કવદ્ધિવિજયા અડસઠિં રાયહાણીઓ પન્નત્તા । ૧ । ઉઘ્ઘોસપણ્ અડસઠિં અરહંતા સમુપ્પજિંસુ વા સમુપ્પજિંસંતિ વા સમુપ્પજિંસંતિ વા । ૨ । एवं चक्रवद्दी बलदेवा वासुदेवा । ३ । पुंखवरदीवद्वे णं अडसठिं विजया एवं चैव जाव वासुदेवा । ४ । विमलस्स णं अरहओ अडसठिं समणसाहस्सीओ उक्कोसिया समणसंपया होत्था । ५ ॥ सूत्रम्—६८ ॥

મૂળાર્થ:—ધાતકીલંબ દ્વીપમાં અડસઠ ચક્રવર્તીના (ચક્રવર્તીને જીતવા યોગ્ય) વિજયો અને અડસઠ તેમની રાજધાનીઓ કહી છે (બે મહાવિદેહની ૬૪ વિજય, ૨ ભરત ને ૨ ઇસ્વત મલી ૬૮ સમજવી) (૧) । उत्कृष्टपणे अडसठ तीर्थकरो उत्पन्न थया हता, उत्पन्न थाय छे अने उत्पन्न थशे (२) । ए ज प्रमाणे चक्रवर्ती, बलदेव अने वासुदेवने माटे पण कहेवुं (३) । पुष्करार्ध द्वीपने विषे पण चक्रवर्तीना अडसठ विजयो विगिरे सर्व यावत् वासुदेव सुधी कहेवुं (४) । श्रीविमलनाथ तीर्थकरने अडसठ हजार साधुओरूपी उत्कृष्ट साधुसंपदा हती (५) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અહસઠમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ધાયદ્સંડે इत्यादि’—અહીં એમ કહ્યું કે—“ए ज प्रमाणे चक्रवर्ती, बलदेव अने वासुदेवने माटे पण कहेबुं” तेमां जो के चक्रवर्तीओ अने वासुदेवो एककाळे अडसठ संभवता नथी, केम के जघन्यथी पण एक एक महाविदेहने विषे चार चार तीर्थकरो अवश्य होय छे एम स्थानांग विगेरे सूत्रोमां कहुं छे, पण एक क्षेत्रमां, एकी समये चक्रवर्ती अने वासुदेव ते प्रमाणे होता नथी, तेथी करीने अडसठ विजयोने विषे उत्कर्षथी अडसठ चक्रवर्ती अने वासुदेव (बने मळीने) होइ शके छे. तो पण आ सूत्रमां एकी समये एम विशेष कह्यो नथी तेथी जुदे जुदे काळे थनारा चक्रवर्ती विगेरे जुदी जुदी विजयने आश्रीने थाय तो तेमां कांइ विरोध नथी. ते बाबत जंबूद्वीपप्रज्ञसिमां भारतक्षेत्र अने कच्छ विगेरे विजयना आलावावडे चक्रवर्तीओ केटला थाय ते कहुं छे (त्यांथी जोइ लेबुं.) (२) ॥ सूत्र-६८ ॥

हवे ओगणोतेरमुं स्थान कहे छे—

मू०—समयखित्ते णं मंदरवज्जा एगुणसत्तारिं वासा वासधरपव्वया पन्नत्ता, तं जहा-पणतीसं वासा तीसं वासहरा चत्तारि उसुयारा । १ । मंदरस्स पव्वयस्स पच्चाच्छिमिह्हाओ चरमंताओ

१. उत्कृष्ट थाय तो एक महाविदेहनी ३२ विजयमांथी २८ मां चक्रवर्ती ने ४ मां वासुदेव थाय अथवा २८ मां वासुदेव अने ४ मां चक्रवर्ती थाय एम स्पष्ट कहेल छे. भरत ने ऐरवतमां एकेक थाय ते भेळवीए तो ३० ने ४=३४ थाय एम समजबुं. वे महाविदेहादिना मळीने ६० ने ८=६८ समजवा.

ગોયમદ્વીવસ્સ પચ્ચલ્લિમિલ્હે ચરમંતેણ્ણં એસ ણં એગૂણસત્તરિં જોયણસહસ્સાં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે ॥૨॥ મોહણિજ્જવજ્જાણં સત્તપ્પહં કમ્મપગ્ગીણં એગૂણસત્તરિં ઉત્તરપગ્ગીઓ પન્નત્તાઓ ॥૩॥ સૂત્રમ્-૬૯ ॥

મૂલાર્થ:—સમયક્ષેત્ર (અઢી દ્વીપ) માં મેરુ પર્વત વિના બાકી સર્વ મહીને ઓગણોતર વર્ષ (ક્ષેત્ર) અને વર્ષધર પર્વતો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—પાંત્રીશ ક્ષેત્રો, ત્રીશ વર્ષધર પર્વતો અને ચાર હ્ણુકાર પર્વતો (૧) । મેરુ પર્વતની પૂર્વ દિશાના છેડાથી ગૌતમ દ્વીપના પશ્ચિમ છેડા સુધી ઓગણોતર હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૨) । એક મોહનીય કર્મને વર્જીને બાકીની સાત કર્મપ્રકૃતિની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ઓગણોતર કહેલી છે ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણોતરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ સમથેત્યાદિ ’—મંદરને વર્જીને એટલે મેરુ પર્વતને વર્જીને વર્ષ એટલે ભરત વિગેરે ક્ષેત્રો તથા વર્ષધર પર્વતો એટલે તે ક્ષેત્રોની સીમાને કરનારા હિમવાન વિગેરે વર્ષધર પર્વતો એ સર્વે મહીને ઓગણોતર કહ્યા છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—પાંચ મેરુ પર્વતને આશ્રીને સાત સાત ભરત, હૈમવત વિગેરે મહીને પાંત્રીશ ક્ષેત્રો છે, તથા દરેક મેરુને આશ્રીને છ છ હિમવાન વિગેરે વર્ષધર પર્વતો હોવાથી કુલ ત્રીશ પર્વતો છે, તથા ધાતકી-સ્વંદમાં ૨ ને પુષ્કરાર્ધમાં ૨ મહી ચાર હ્ણુકાર પર્વત છે. આ સર્વે મહીને ઓગણોતર થાય છે (૧) । ‘ મંદરસ્સેત્યાદિ ’—લવણસમુદ્રમાં પશ્ચિમ દિશાએ બાર હજાર યોજન જહાણ ત્યાં બાર હજાર યોજનના પ્રમાણવાળો અને સુસ્થિત નામના લવણસમુદ્રના અધિપતિના ભવનવડે સહિત ગૌતમદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે. તેનો પશ્ચિમ તરફનો છેડો મેરુ પર્વતના પશ્ચિમ છેડા થકી ઓગણોતર

હજાર યોજન પ્રમાણ થાય છે, (દૃઢું વચ્ચે આંતરું છે) કેમ કે જંબૂદ્વીપના પીસ્તાલીશ હજાર યોજન, લવણસમુદ્રના ચાર હજાર યોજન અને ગૌતમદ્વીપના વિક્કંભના ચાર હજાર યોજન એ ત્રણે મલીને ઓગળોતેર હજાર થાય છે (૨) । મોહનીય કર્મને વર્જીને વાકીના કર્મોની ઓગળોતેર ઉત્તરગ્રકૃતિઓ થાય છે તે શી રીતે ? તે કહે છે—જ્ઞાનાવરણની પાંચ, દર્શનાવરણની નવ, વેદનીયની બે, આયુષ્યની ચાર, નામની વૈતાલીશ, ગોત્રની બે અને અંતરાયની પાંચ—આ સર્વ મલીને ૬૯ થાય છે (૩) ॥ સૂત્ર-૬૯ ॥

હવે સીતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સમગ્રે ભગવં મહાવીરે વાસાણં સર્વીસદૃષ્ટાએ માસે વદ્ધંતે સત્તરિણિહિં રાઈંદિણિહિં સેસેહિં વાસાવાસં પજોસવેદ્ ૧ । ૧ । પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણીએ સત્તરિં વાસાઈં बहुपडिपुन्नाइं सामन्नपरियागं पाउणित्ता सिद्धे बुद्धे जाव प्पहीणे । ૨ । વાસુપુજે ણં અરહા સત્તરિં ધણૂંં ઉહું ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ । મોહણિજ્જસ્સ ણં કમ્મસ્સ સત્તરિં સાગરોવમકોડાકોડીઓ અવાહૂણિયા કમ્મ-ટ્ટિઈ કમ્મનિસેગે પન્નત્તા । ૪ । માહિંદસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરત્તો સત્તરિં સામાણિયસાહસ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૭૦ ॥

સૂત્રાર્થ:—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ વર્ષાક્રતુના વીશ દિવસ સહિત એક માસ વ્યતીત થયે સતે અને સીતેર રાત્રિદિવસ શેષ રહે સતે વર્ષાવાસ પ્રત્યે નિવાસ કર્યો (ચોમાસું રહ્યા) (આ હકીકત પર્યુષણા માટે સમજવી) (૧) ।

पुरुषोना मध्ये आदेय नामकर्मवाला श्रीपार्थनाथ अरिहंत परिपूर्ण सीतेर वर्ष श्रमणपर्याय पाळीने सिद्ध थया, बुद्ध थया, यावत् सर्व दुःखथी रहित थया (२) । श्रीवासुपूज्यस्वामी अरिहंत सीतेर धनुष ऊंचा हता (३) । मोहनीय कर्मनी स्थिति सीतेर कोडाकोडी सागरोपमनी कही छे तेनो अबाधाए करीने रहित (ओछी) कर्मस्थितिरूप कर्मनिषेक समजवो एटले सात हजार वर्षे ऊण सीतेर सागरोपम कोडाकोटि निषेककाल कह्यो छे (४) । चोथा माहेंद्र देवलोकना देवराज देवेंद्रना सीतेर हजार सामानिक देवो कह्या छे (५) ॥

टीकार्थः—हवे सीतेरमा स्थानकर्मां कांइक लखे छे—‘समणे इत्यादि’—वर्षांना एटले चार मासना वर्षाकालना वीश रात्रसहित एटले वीश दिवस अधिक एवो एक मास व्यतीत थये सते अर्थात् पचास दिवसो गये सते तथा सीतेर रात्रि-दिवस शेष रहे सते अर्थात् भाद्रपदनी शुक्ल पंचमीने दिवसे वर्षावास प्रत्ये एटले वर्षाकालना अवस्थान प्रत्ये ‘पज्जोसवेइ त्ति’—परिवसति एटले सर्वथा प्रकारे निवास करे छे. पहेलाना पचास दिवसोमां तथाप्रकारनी (रहेवाने योग्य) वसतिनो अभाव विगेरे कारण होय तो बीजा स्थाननो पण आश्रय करे छे; परंतु भाद्रपद शुक्ल पंचमीए (पंचमीथी) तो बुद्धनी नीचे विगेरे कोइ पण स्थले (निश्चित) निवास करे छे, ए आहुं तात्पर्य छे (१) । ‘पुरिसादाणीय त्ति’—पुरुषोने जे आदानीय एटले ग्रहण करवा लायक होय ते पुरुषादानीय कहेवाय छे (२) । ‘अवाहूणिआ कम्मट्ठिई कम्मणिसेगे पणणत्ते त्ति’ (‘अबाधाहीन कर्मस्थिति ते कर्मनिषेक कह्यो छे.’) आ संसारमां जीव प्रथम सामान्यपणे कर्मपुद्गलेने ग्रहण करी त्थार-पछी ज्ञानावरणीयादिक कर्मना पोतपोताना अबाधाकालने मूकीने ज्ञानावरणीयादिक प्रकृतिना विभागे करीने अनाभोगिक

वीर्यवडे ते दळियानो निषेक करे छे एटले उदयने योग्य करे छे. तेथी तेनी स्थिति बे प्रकारे छे—एक कर्मत्वापादनरूप एटले मात्र (सामान्यथी) कर्मपणे ज प्राप्त करवारूप अने बीजी अनुभवरूप एटले अनुभव करवारूप (भोगवारूप) एम बे प्रकारे छे. केम के स्थिति एटले अवस्थान अर्थात् तेपणाए करीने नहीं चववुं (रहेवुं) ते. तेमां ‘अबाहृत्ति’—आनो अर्थ शो ? ते कहे छे—(सीतेर कोडाकोडी सागरोपमनी स्थितिवाळं मोहनीय कर्म) बंधावलिकाथी आरंभीने सात हजार वर्ष सुधी ते कर्म बाधा करतुं नथी एटले उदयमां आवतुं नथी. त्यारपछी तरत ज बीजे समये पूर्वे निषेक करेला कर्मदलिक (कर्मनां दळियां) उदयमां (उदयावलिकामां) प्रवेश करे छे. निषेक एटले अनुभवमां आववा माटे ज्ञानावरणादिक कर्मदलिकनी रचना करवी ते. ते कर्मदलिकने प्रथम समये घणो निषेक करे छे, बीजे समये वधारे हीन, बीजे समये विशेष हीन, ए प्रमाणे ड्यांसुधी उत्कृष्ट स्थिति पूर्ण थाय त्यांसुधी कर्मस्थितिनो निषेक हीन हीन समजवो. ते विषे कहुं छे के—“पोतानो अबाधाकाळ मूकीने प्रथम स्थितिमां घणो निषेक करे छे, शेष स्थितिमां विशेषहीन करतां सर्व कर्मनी उत्कृष्ट स्थिति सुधी लेवुं.” ‘बाधू’ धातु वलोववाना अर्थमां छे तेथी बाधते एटले जे बाधा पामे ते बाधा एटले कर्मनो उदय कहेवाय छे. नहीं बाधा ते अबाधा एटले कर्मना उदयतुं आंतरुं. ते अबाधावडे जे ऊनिका (ओळी) ते अबाधो-निका एटले अबाधाकाळने वर्जीने जे कर्मनी स्थिति ते कर्मनिषेक होय छे. आ प्रमाणे केटलाक आचार्यो कहे छे. तथा अन्य आचार्यो एम कहे छे के—(मोहनीय कर्मनी) सात हजार वर्ष अधिक सीतेर कोटाकोटि सागरोपमनी स्थिति छे तेमांथी अबाधारूप सात हजार वर्षे न्यून एवो सीतेर कोटाकोटि सागरोपमनो निषेक काळ समजवो (४) ॥ सूत्र-७० ॥

હવે એકોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ०—ચતુર્થસ્સ પં ચંદ્રસંવચ્છરસ્સ હેમંતાણં એક્કસત્તરીએ રાઈદિએહિં વીઠ્ઠકેતેહિં સઘવાહિ-
રાઓ મંડલાઓ સૂરિએ આડહિં કરેઈ । ૧ । વીરિયપ્પવાયસ્સ પં પુવ્વસ્સ એક્કસત્તરિં પાહુડા પન્નત્તા
। ૨ । અજિતે પં અરહા એક્કસત્તરિં પુવ્વસયસહસ્સાઈ અગારમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા જાવ પઘ્વ-
ઈએ । ૩ । એવં સગરોવિ રાયા ચાડરંતચક્કવઢી એક્કસત્તરિં પુઠ્ઠવ જાવ પઘ્વઈએ ત્તિ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૭૧ ॥

મૂલાર્થઃ—ચોથા ચંદ્ર સંવત્સરના હેમંતક્રતુના એકોતેર રાત્રિદિવસ વ્યતીત થાય ત્યારે સૂર્ય સર્વ વાહ્ય મંડલથકી આવૃત્તિ
કરે છે (૧) । વીર્યપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં એકોતેર પ્રાશ્નતો કહેલા છે (૨) । શ્રીઅજિતનાથ અરિહંત એકોતેર લાઘ પૂર્વ
ગૃહસ્થવાસ મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઈ યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા (૩) । એ જ પ્રમાણે સગર નામના ચાર દિશાના અંત સુધીના
ચક્રવર્તી રાજા પણ એકોતેર લાઘ પૂર્વ રાજ્ય ભોગવીને યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૪) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે એકોતેરમા સ્થાનને વિષે કાંઈક લખે છે—'ચતુર્થસ્સેત્થયાદિ'—આ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે
છે—એક યુગમાં પાંચ સંવત્સર હોય છે. તેમાં પહેલા બે ચંદ્ર સંવત્સર હોય છે, ત્રીજો અભિવર્ધિત સંવત્સર અને ચોથો ચંદ્ર
સંવત્સર જ છે. તેમાં ઓગણત્રીશ દિવસ અને એક દિવસના વાસડીયા બત્રીશ ભાગ ૨૯^{૩૩} પ્રમાણવાળો એક ચંદ્ર માસ થાય
છે. આ માસને ચારે ગુણીએ ત્યારે એક ચંદ્ર સંવત્સર થાય છે. અને આ માસને જ તેરે ગુણીએ ત્યારે અભિવર્ધિત સંવત્સર

થાય છે. તેથી ચંદ્ર, ચંદ્ર અને અભિવર્ધિત આ ત્રણ સંવત્સરના મલીને કુલ દિવસો એક હજાર ને વાણું તથા ઉપર વાસઠીયા છ માગ ૧૦૧૨^૬/_૬ થાય છે. તથા એક સૂર્ય સંવત્સરમાં ત્રણ સો ને છાસઠ દિવસો હોય છે. તે ત્રણ વર્ષના થઈને કુલ એક હજાર અઢાણું (૧૦૧૮) દિવસો થાય છે. હવે અહીં ચંદ્રયુગ અને આદિત્ય યુગ વચ્ચે લેવાના છે. તેમાં એક આપાઢ માસની પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ થાય છે અને વીજું શ્રાવણ કૃષ્ણ પ્રતિપદાએ શરૂ થાય છે. એ પ્રમાણે આદિત્યયુગ ત્રણ સંવત્સરની અપેક્ષાએ ચંદ્રયુગના ત્રણ સંવત્સર પાંચ દિવસ અને એક દિવસના વાસઠીયા છપ્પન્ન ૫^૬/_૬ માગે કરીને ઓછા થાય છે, તેથી કરીને આદિત્યયુગના ત્રણ સંવત્સર ચંદ્ર સંબંધી શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષના સાધિક છ દિવસે પૂર્ણ થાય છે, અને (ચંદ્ર) યુગના ત્રણ સંવત્સર તો આપાઢ પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ થાય છે. તેથી કરીને શ્રાવણ કૃષ્ણપક્ષના સાતમા દિવસથી આરંભીને દક્ષિણાયનમાં ચાલતો સૂર્ય ચંદ્રયુગના ચોથા સંવત્સરના ચોથા માસને છેડે એક સો ને અઢાર(૧૧૮)મા દિવસે આવતી કાર્તિક પૂર્ણિમાએ પોતાના એક સો ને વારમા (૧૧૨) મંડલે ચાલે છે. ત્યારપછી વીજા એકોતેર મંડલે હેમંત માસ સંબંધી માર્ગશીર્ષ વિગેરે ચાર માસના તેટલા જ (૧૧૮) દિવસોવડે ચાલે છે. ત્યારપછી વૌતેરમે દિવસે એટલે માઘ માસના કૃષ્ણપક્ષની તેરશને દિવસે સૂર્ય આવૃત્તિ કરે છે એટલે કે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરી ઉત્તરાયણમાં ચાલે છે. અહીં જ્યોતિષ્કરં-લકમાં પાંચ યુગસંવત્સર સંબંધી ઉત્તરાયણની તિથિઓ અનુક્રમે આ પ્રમાણે કહી છે—“સૂર્ય કૃષ્ણપક્ષની સાતમે ૧, શુક્લ-પક્ષની ચોથે ૨, કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદાએ ૩, કૃષ્ણપક્ષની તેરશે ૪, શુક્લપક્ષની દશમે ૫, કૃષ્ણપક્ષની પાંચમે આવર્તન કરે છે. આ સર્વ આવૃત્તિઓ માઘ માસમાં આવે છે. ” દક્ષિણાયનના દિવસો આ પ્રમાણે અનુક્રમે કહ્યા છે—“ પહેલી આવૃત્તિ

कृष्णपक्षनी प्रतिपदाए १, बीजी कृष्णपक्षनी तेशे २, त्रीजी शुक्लपक्षनी दशमीए ३, चौथी कृष्णपक्षनी सातमे ४, तथा पांचमी आवृत्ति शुक्लपक्षनी चतुर्थीने रोज प्रवर्ते छे ५, आ सर्व आवृत्तिओ श्रावण मासमां आवे छे (१) । ” वीर्यप्रवाद नामनुं त्रीजुं पूर्व छे. तेमां ‘ पाहुड त्ति ’—ग्रामृत अधिकार विशेष (ते ७१ कहेला छे) (२) । ‘ अजिए इत्यादि ’—ते अजितनाथ तीर्थकरने अढार लाख पूर्व कुमारपणामां अने त्रेपन लाख पूर्व तथा उपर एक पूर्वांग एटलो समय राज्य-पणामां व्यतीत थयो, ए प्रमाणे एकोतेर लाख पूर्व थया. अहीं जे एक पूर्वांग अधिक छे ते अल्प होवाथी तेनी विवक्षा (कहेवानी इच्छा) करी नथी (३) । सगर नामना बीजा चक्रवर्ती, ते अजितस्वामीने काळे थया हता (ते पण ७१ लाख पूर्व अणगार थया हता) (४) ॥ सूत्र-७१ ॥

हवे वौतेरसुं स्थान कहे छे—

मू०—बावत्तरिं सुवन्नकुमारावाससयसहस्सा पन्नत्ता । १। लवणस्स समुदस्स बावत्तरिं नाग-साहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति । २। समणे भगवं महावीरे बावत्तरिं वासाइं सबाउयं पालइत्ता सिद्धे बुद्धे जाव प्पहीणे । ३। थेरे णं अयलभाया बावत्तरिं वासाइं सबाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव प्पहीणे । ४। अडिभतरपुक्खरद्धे णं बावत्तरिं चंदा पभांसिसु वा पभासंति वा पभासिस्संति वा, बावत्तरिं सूरिया तविसु वा तवंति वा तविस्संति वा । ५। एगमेगस्स णं रत्नो चाउरंतचक्खवट्ठिस्स

बावत्तरिपुरवरसाहस्सीओ पन्नत्ताओ । ६ । बावत्तरि कलाओ पन्नत्ताओ, तं जहा-लेहं १, गणियं
 २, रूवं ३, नटं ४, गीयं ५, वाइयं ६, सरगयं ७, पुक्खरगयं ८, समतालं ९, जूयं १०, जणवायं
 ११, पोक्खच्चं १२, अट्ठावयं १३, दग्गमट्ठियं १४, अन्नविहीं १५, पाणविहीं १६, वत्थविहीं १७,
 सयणविहीं १८, अज्जं १९, पहेलियं २०, मागहिंयं २१, गाहं २२, सिलोणं २३, गंधजुत्तिं २४,
 मधुसिंथं २५, आभरणविहीं २६, तरुणीपडिकम्मं २७, इत्थीलक्खणं २८, पुरिसलक्खणं २९,
 हयलक्खणं ३०, गयलक्खणं ३१, गोणलक्खणं ३२, कुक्कुडलक्खणं ३३, मिढयलक्खणं ३४, चक्क-
 लक्खणं ३५, छत्तलक्खणं ३६, दंडलक्खणं ३७, असिलक्खणं ३८, माणिलक्खणं ३९, कागणि-
 लक्खणं ४०, चम्मलक्खणं ४१, चंदलक्खणं ४२, सूरचरियं ४३, राहुचरियं ४४, गहचरियं ४५,
 सोभागकरं ४६, दोभागकरं ४७, विज्जागयं ४८, मंतगयं ४९, रहस्सगयं ५०, सभासं ५१, चारं
 ५२, पडिचारं ५३, वूहं ५४, पडिवूहं ५५, खंधावारमाणं ५६, नगरमाणं ५७, वत्थुमाणं ५८,
 खंधावारनिवेसं ५९, वत्थुनिवेसं ६०, नगरनिवेसं ६१, ईसत्थं ६२, छरुप्पवायं ६३, आससिक्खं ६४,

હરિથાસિવલ્લ ૬૫, ધણુવેયં ૬૬, હિરણ્યપાણં સુવન્નપાણં મણિપાણં ધાતુપાણં ૬૭, બાહુજુહ્વં દંડજુહ્વં મુટ્ટિજુહ્વં અટ્ટિજુહ્વં જુહ્વં નિજુહ્વં જુહ્વાઈં જુહ્વં ૬૮, સુત્તલેહં નાલિયાલેહં વદ્ધલેહં ધમ્મલેહં ચમ્મલેહં ૬૯, પત્તચ્છેજ્જં કડગચ્છેજ્જં ૭૦, સજીવં નિજીવં ૭૧, સડણરુયં ૭૨ । ૭ । સંમુચ્છિમલ્લહ-યરપાંચિંદિયતિરિક્કલ્લજોણિયાણં ઉક્કોસેણં બાવત્તરિં વાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પન્નત્તા । ૮ ॥ સૂત્રમ્-૭૨ ॥

મૂલાર્થઃ—સુવર્ણકુમારના બૌતેર લાલ આવાસ (ભવનો) કહ્યા છે (૧) । લલણમસુદ્રની વહારની (ધાતકીલ્લં તરફની) વેલાને બૌતેર હજાર નાગકુમાર દેવો ધારણ કરે છે (૨) । શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી બૌતેર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃલ્લભી રહિત થયા (૩) । સ્થવિર (ગણધર) અલ્લભ્રાતા બૌતેર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃલ્લભી રહિત થયા (૪) । પુષ્કરાર્ધ દ્વીપને વિષે બૌતેર ચંદ્ર પ્રકાશતા હતા, પ્રકાશ કરે છે, પ્રકાશ કરશે, તથા બૌતેર સૂર્ય તપતા હતા, તપે છે અને તપશે (૫) । એક એક (દરેક) ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજાને બૌતેર હજાર શ્રેષ્ઠ પુર હોય છે એમ કહું છે (૬) બૌતેર કલાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—લેલ ૧, ગણિત ૨, રૂપ ૩, નાટ્ય ૪, ગીત ૫, વાદ્ય ૬, સ્વરગત—સ્વર જાણવાની કલા ૭, પુષ્કરગત—ઢોલ વિગેરે વાજિત્રનું જાણવું ૮, સમતાલ—તાલીયો વગાડવાનું જાણવું ૯, દ્યૂત—જુગાર રમવાનું જાણવું ૧૦, જનવાદ—લોકોના વાર્તાલાપ જાણવા ૧૧, નગરની રક્ષા કરવાનું જાણવું ૧૨, પાસા રમવાની કલા ૧૩, દગમટ્ટી—પાણીને માટી વન્ને મેલવીને

तेमांथी बनती वस्तुओ करवानी कळा १४, अन्नविधि-अन्न उत्पन्न करवानी (रांधवानी) कळा १५, पानविधि-पाणी
 उत्पन्न करवानी तथा शुद्ध करवानी कळा १६, वस्त्रविधि-वस्त्र बनाववानी, रंगवानी, धोवानी कळा १७, शयन-
 विधि-शय्या बनाववानी तथा तेमां सूवानी कळा १८, आर्या-संस्कृत कविता बनाववादिकनी कळा १९, प्रहेलिका-
 गूढार्थवाळी कविता बनाववादिकनी कळा २०, मागधिका-मगध देशनी भाषा जाणवानी कळा २१, गाथा-
 प्राकृत गाथा करवानी तथा जाणवानी कळा २२, श्लोक-श्लोक बनाववा-जाणवानी कळा २३, गंधयुक्ति-सुगंधि-
 पदार्थ बनाववा-जाणवानी कळा २४, मधुसिक्थ-मधुरादिक छ रस बनाववा-जाणवानी कळा २५, आभरणविधि-
 अलंकार बनाववा, पहेरवा विगेरेनी कळा २६, तरुणीप्रतिकर्म-स्त्रीने केळवणी आपवानी कळा २७, स्त्रीलक्षण-स्त्रीना लक्षण
 जाणवानी कळा २८ पुरुषलक्षण-पुरुषना लक्षण जाणवानी कळा २९, हयलक्षण-अधना लक्षण जाणवानी कळा ३०,
 गजलक्षण-हस्तीना लक्षण जाणवानी कळा ३१, गोणलक्षण-वृषभना लक्षण जाणवानी कळा ३२, कुकुटलक्षण-कुकडाना
 लक्षण जाणवानी कळा ३३, मेंढलक्षण-मेंढाना लक्षण जाणवानी कळा ३४, चक्रलक्षण-चक्रना लक्षण जाणवानी कळा
 ३५, छत्रलक्षण-छत्रना लक्षण जाणवानी कळा ३६, दंडलक्षण-दंडना लक्षण जाणवा ३७, असिलक्षण-खड्गना लक्षण
 जाणवा ३८, मणिलक्षण-मणिना लक्षण ३९, काकिनीलक्षण-कागणीना लक्षण ४०, चर्मलक्षण-चर्मना लक्षण एटले गुण,
 अवगुण विगेरे जाणवानी कळा ४१, चंद्रलक्षण-चंद्रनुं ग्रहण विगेरे जाणवानी कळा ४२, सूर्यचरित-सूर्यनी गतिनुं जाणवुं
 विगेरे ४३, राहुचरित-राहुनी गति विगेरे ४४, ग्रहचरित-ग्रहनी गति विगेरेनुं ज्ञान ४५, सौभाग्यकर-

સૌભાગ્ય કરવાનું જ્ઞાનાદિક ૪૬, દૌર્ભાગ્યકર-દૌર્ભાગ્ય કરવાનું જ્ઞાનાદિક ૪૭, વિદ્યાગત-રોહિણી, પ્રજ્ઞાસિ વિગેરે વિદ્યા સંબંધી જ્ઞાનાદિક ૪૮, મંત્રગત-મંત્રની સાધના વિગેરેનું જ્ઞાનાદિક ૪૯, રહસ્યગત-ગુપ્ત વસ્તુ, વાત વિગેરેનું જ્ઞાનાદિક ૫૦, સદ્ભાવ-દરેક વસ્તુની હકીકત જાણવી ૫૧, ચાર-સૈન્યનું પ્રમાણ જાણવું વિગેરે ૫૨, પ્રતિચાર-સૈન્યને યુદ્ધમાં ઉતારવાની કલા ૫૩, વ્યૂહ-સૈન્યની રચનાની કલા ૫૪, પ્રતિવ્યૂહ-શત્રુસૈન્યના વ્યૂહની સામે તેનો પરાજય કરવા માટે સામું વ્યૂહ રચવાની કલા ૫૫, સંક્રધાવારમાન-સૈન્યના પડાવ નાંખવાના સ્થલનું પ્રમાણ જાણવું ૫૬, નગરમાન-શહેર વસાવવાના સ્થાનનું પ્રમાણ જાણવું ૫૭, વસ્તુમાન-વસ્તુનું પ્રમાણ જાણવું ૫૮, સંક્રધવારનિવેશ-સૈન્યનો પડાવ નાંખવાનું જ્ઞાનાદિક ૫૯, વસ્તુનિવેશ-દરેક વસ્તુને સ્થાપન કરવાના વિધિનું જ્ઞાનાદિક ૬૦, નગરનિવેશ-નગર વસાવવા સંબંધી જ્ઞાનાદિક ૬૧, રૂપદર્થ-થોડાને ઘણું કરી વતાવવાની કલા ૬૨, ત્સરુપ્રપાત-સ્વર્ણની મૂઠ વનાવવા વિગેરેની કલા ૬૩, અશ્વશિક્ષા-ઘોડાની શિક્ષા ૬૪, હસ્તીશિક્ષા ૬૫, ધનુર્વેદ ૬૬, હિરણ્યપાક, સુવર્ણપાક, મણિપાક, ધાતુપાક ૬૭, બાહુયુદ્ધ, દંડયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ, યથિયુદ્ધ, યુદ્ધ, નિયુદ્ધ, યુદ્ધાતિયુદ્ધ ૬૮, સૂત્રલેખ, વર્તલેખ, વર્તલેખ, વર્તલેખ, વર્તલેખ ૬૯, પત્રચ્છેદ-પત્ર છેદવાની કલા, કટકચ્છેદ-દ્વાદશાંગવિશેષ છેદવાની કલા ૭૦, સજીવ-નિર્જીવને સજીવ જેવો કરીને અને સજીવને નિર્જીવ જેવો કરીને વતાવવાની કલા ૭૧, તથા શકુનરુત-પક્ષીના શબ્દથી શભાશુભ જાણવાની કલા ૭૨ (૭) । સંમૂર્ચિમ ચેવર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિવાલાની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ વોંતેર હજાર વર્ષની કહી છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—હવે વોંતેરમા સ્થાનકમાં કાંઈક લખે છે—સુવર્ણકુમારના વોંતેર લાખ ભવનો છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—

દક્ષિણ નિકાયમાં આડત્રીશ લાખ અને ઉત્તરનિકાયમાં ચોત્રીશ લાખ વન્ને મલીને બૌતેર લાખ ભવનો થાય છે (૧) ।
 ‘ નાગસાહસ્સીઓ ત્તિ ’—બૌતેર હજાર નાગકુમાર દેવો બાહ્ય વેળાને ઇટલે ધાતકીલંબ તરફની વેળાને ઇટલે સોલ હજાર
 યોજન ઊંચી અને દશ હજાર યોજન પહોળી (જાડી) લવણસમુદ્રની શિલાને (ધારણ કરે છે) (૨) । શ્રીમહાવીરસ્વામી
 બૌતેર વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, તે કેવી રીતે ? તે કહે છે—ત્રીશ વર્ષ ગૃહવાસમાં, સાડાબાર વર્ષ અને એક પક્ષ
 (પલ્લવાડીયું) હૃદયસ્થ અવસ્થામાં તથા કાંઈક ન્યૂન ત્રીશ વર્ષ કેવલીપણામાં એમ સર્વ મલીને બૌતેર વર્ષ થાય છે (૩) ।
 ‘ અયલભાય ત્તિ ’—અચ્છપ્રાતા નામના મહાવીરસ્વામીના નવમા ગણધર, તેનું આયુષ્ય બૌતેર વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ?
 તે કહે છે—હૈંતાલીશ વર્ષ ગૃહસ્થપણામાં, બાર વર્ષ હૃદયસ્થપણામાં અને ચૌદ વર્ષ કેવલીપણામાં (એમ કુલ ૭૨ વર્ષ થાય
 છે) (૪) । પુણ્કાર્ધ ક્ષેત્રમાં બૌતેર ચંદ્ર (ને ૭૨ સૂર્ય) છે. તેમાં એક પંક્તિમાં છત્રીશ અને બીજી પંક્તિમાં પળ છત્રીશ
 વન્ને મલીને બૌતેર થાય છે (૫) । ‘ બાવત્તરિં કલાઓ ત્તિ ’—કલા ઇટલે વિજ્ઞાન. તે કલા જાણવાના ભેદથી બૌતેર
 હોય છે. તેમાં લેખન ઇટલે અક્ષર લખવા તે, તેના વિષયવાલી જે કલા—વિજ્ઞાન તે લેખન કહેવાય છે. એમ સર્વત્ર સમજવું.
 તે લેખ વે પ્રકારનો છે—લિપિ અને વિષય. તેમાં લિપિ અઢાર પ્રકારની છે તે અઢારમા સ્થાનમાં કહી ગયા છે, અથવા લાટ
 વિગેરે દેશોના ભેદને લઈને અથવા તથાપ્રકારની વિચિત્ર ઉપાધિના ભેદને લીધે અનેક પ્રકારે હોય છે. તે આ પ્રમાણે—પત્ર,
 છાલ, કાષ્ઠ, દાંત, લોહ, તામ્ર, રુપું વિગેરે વસ્તુઓ અક્ષરના (લખવાના) આધારરૂપ છે, (તેના પર લખાય છે). તથા લખવું,

કોતરું, પરીવું, વળું, હેદું, મેદું, બાळું અને સંક્રામું (બીજા પદાર્થનું મેळવું) આ વિગેરે કરવાથી (લખવા, કોત-
રવા વિગેરેથી) અક્ષરો થાય છે. તથા વિપયની અપેક્ષાએ પણ અનેક પ્રકારે લેખન થઈ શકે છે કેમ કે સ્વામી-મૃત્ય, પિતા-
પુત્ર, ગુરુ-શિષ્ય, માર્યા-પતિ, શત્રુ-મિત્ર વિગેરે લેખના વિષયો અનેક છે. તેમ જ તે સ્વામી વિગેરેના તથા પ્રકારના કાર્યો
પણ અનેક પ્રકારના છે, તેથી અનેક પ્રકાર થઈ શકે છે. આ અક્ષર પણ દોષ રહિત લખવા જોઈએ, તેથી તેના દોષ આ
પ્રમાણે કહ્યા છે—“અતિ ઢીળાપણું, અતિ મોટાપણું, વિપમણું, લીંટીનું વાંકાપણું, અસમાનનું સદૃશપણું (જેમકે-‘પ’ ને
વદલે ‘ય’ લખવો વિગેરે) તથા અવયવોનો વિભાગ ન પાડવો તે (અક્ષરોના વિભાગ માર્થાં વિગેરે જુદા લઘીને ન
પાડવો તે ‘ચરચર્ણિકા’ ને વદલે ‘વર્ણિકા’) ૧, તથા ગણિત દટલે સંખ્યા, તે ગણિત સંકલિત વિગેરે અનેક
પ્રકારનું પાટીને વિષે પ્રસિદ્ધ છે ૨, રૂપ્ય-લેપ્ય, શિલા, સુવર્ણ, મણિ, વસ્ત્ર અને ચિત્ર વિગેરેને વિષે રૂપ વનાવવું (પ્રતિમા-
દિક વનાવવાની કલા) ૩, નાટ્ય કલા-ભરત, માર્ગ, છલિક અને લાસ્યવિધાન વિગેરેના મેદવડે આઠ પ્રકારનું નાટ્ય ગ્રહણ
કરવાથી નૃત્યકલા પણ ગ્રહણ કરી છે એમ જાણવું. તે નૃત્યકલા ત્રણ પ્રકારે છે—અભિનયિકા, અંગહારિકા અને વ્યાયા-
મિકા-આ સર્વનું સ્વરૂપ ભારતનાટ્યશાસ્ત્રથી જાણવું ૪, તથા ગીતકલા ત્રણ પ્રકારની છે-નિવંધમાર્ગ, છલિકમાર્ગ અને
ભિન્નમાર્ગ, તેમાં “સાત સ્વર, ત્રણ ગ્રામ, એકવીંશ મૂર્છના અને ઓગણપચાસ તાન છે. એ પ્રમાણે સ્વરમંડલ સમાપ્ત થયું.”
આ કલા વિશાખિલ નામના શાસ્ત્રમાંથી જાણવી ૫, ‘વાદ્યંતિ’—વાદ્યકલા. આ કલા ચાર પ્રકારનું તત, પાંચ પ્રકા-

૧. ગરમ કરેલી વસ્તુને કાષ્ટપર ફેરવી અક્ષર પાડવા. તેમાં કાષ્ટ બઢે છે ને અક્ષર પડે છે.

રું વિતત, વ્રણ પ્રકારનું શુષિર અને એક પ્રકારનું ઘન, આ રીતે વાજિત્રના તેર પ્રકાર થાય છે ૬, इत्यादिक कळानो विभाग लौकिकशास्त्राधी जाणी लेंवो. अहीं कळानी संख्या बोंतेर कही छे, परंतु सूत्रमां तेनां नामो घणां जुदां जुदां जोवामां आवे छे, तेथी कोइनो कोइमां अंतर्भाव (समावेश) थाय छे एम जाणवुं: (७) ॥ सूत्र-७२ ॥

हवे तोंतेरसुं स्थान कहे छे—

मू०—हरिवासरम्मयवासयाओ णं जीवाओ तेवत्तरिं तेवत्तरिं जोयणसहस्साइं नव य एगु-
तरे जोयणसए सत्तरस य एगूणवीसइभागे जोयणस्स अद्धभागं च आयामेणं पन्नत्ता । १ ।
विजए णं बलदेवे तेवत्तरिं वाससयसहस्साइं सबाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव प्पहीणे । २ ॥ सूत्रम्—७३ ॥

मूलार्थः—हरिवर्ष અને રમ્યક ક્ષેત્રની (પ્રત્યેકની) જીવા તોંતેર તોંતેર હજાર, નવ સો ને એક યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ઓગણીશીયા સત્તર ભાગ તથા અર્ધ ભાગ ૭૩૯૦૧ $\frac{૧૭૬}{૬૬૬}$ જેટલી લાંબી કહી છે (૧) । વિજય નામના બીજા બઢદેવ તોંતેર હજાર વર્ષનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃસ્વથી રહિત થયા (૨) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે તોંતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ હરિવાસે ત્તિ ’—અહીં સંવાદની ગાથા આ પ્રમાણે છે—
“हरिवर्ष क्षेत्रनी जीवा तोंतेर हजार, नव सो ने एक योजन उपर सत्तर अने अर्ध (साडीसत्तर) कळा ७३९०१ $\frac{૧૭૬}{૬૬૬}$ જેટલી છે (૧) । तथा विजय नामना बीजा बळदेवचुं कुल आयुष्य तोंतेर लाख वर्षचुं कहुं छे, पण आवश्यक सूत्रमां तो पंचोतेर

લાલ વર્ણનું કહ્યું છે, તે મતાંતર જાણવું (૨) ॥ સૂત્ર-૭૩ ॥

હવે ચુમોતેરનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—થેરે નં અગિમૂઁ ગણહરે ચોવત્તરિં વાસાં સદ્વાડયં પાલડત્તા સિદ્ધે જાવ વ્પહીને ૧ ।
નિસહાઓ નં વાસહરપવયાઓ તિગિચ્છિઓ નં દહાઓ સીતોયામહાનદીઓ ચોવત્તરિં જોયણસયાં
સાહિયાં ઉત્તરાહિમુહી પવહિત્તા વડરામયાણ જિભિયાણ ચડજોયણાયામાણ પદ્માસજોયણાવિ-
વંભાણ વડરતલે કુંડે મહયા ઘડમુહપવત્તિણં મુત્તાવલિહારસંઠાણસંઠિણં પવાણં મહયા સદેણં
પવડઈ ૨ । એવં સીતા વિ દક્ષિણાહિમુહી ભાણિયવ્વા ૩ । ચડત્થવજ્જાસુ છસુ પુઢવીસુ ચોવ-
ત્તરિં નરયાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા ૪ ॥ સૂત્રમ્-૭૪ ॥

મૂલાર્થ:—સ્થવિર અગિમૂતિ નામના ગણધર ચુમોતેર વર્ણનું સર્વ (કુલ) આશુભ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા યાત્રત્ સર્વ દુઃખ
રહિત થયા (૧) । નિષધ નામના વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા તિગિચ્છ નામના મહાદ્રથકી સીતોદા નામની મહાનદી
(નીકલી છે તે) સાધિક ચુમોતેર સો યોજન ઉત્તર દિશા સન્મુખ વહન કરીને ચાર યોજન લાંબી અને પચાસ યોજન
વિષ્કંભવાલી (પહોલી) એવી વજ્રભ્રમય જિહ્વાવડે વજ્રરત્નના તલિયાવાળા કુંડમાં (સીતોદા પ્રપાતકુંડમાં) મોટા ઘડાના
મુખમાંથી ધારા નીકળે તેમ મોતીના હારના સંસ્થાનવડે રહેલા પ્રપાતવડે (પડવાવડે) મોટા શબ્દે કરીને પડે છે (૨) ।

ए ज प्रमाणे सीता नामनी महानदी पण दक्षिण दिशा तरफ वहेती सती सीताप्रपात द्रहमां पडे छे एम कहेबुं (३) ।
एक चोथी नरकपृथ्वी सिवाय बाकीनी छ नरक पृथ्वीने विषे (कुल) चुमोतेर लाख नरकावासा कहा छे (४) ॥

टीकार्थः—हवे चुमोतेरमा स्थानक विषे कांइक लखे छे—तेमां अग्निभूति ए श्री महावीरस्वामीना बीजा गणधर
हता, तेनुं चुमोतेर वर्षनुं आयुष्य कहुं, तेनो विभाग आ प्रमाणे छे—छेंतालीश वर्षनो गुहस्थपर्याय, बार वर्ष छद्मस्थपर्याय
अने सोळ वर्ष केवळीपर्याय जाणवो (१) । ‘ निसहाओ णमित्यादि ’—आनो भावार्थ आ प्रमाणे छे—निषध नामना
वर्षधर पर्वतनो विष्कंभ सोळ हजार आठसो ने बेंतालीश योजन अने बे कळा (१६८४२-२) नो छे. तेना मध्य भागमां
तिगिच्छ नामनो महाद्रह छे, ते बे हजार योजन पहोळो अने चार हजार योजन लांबो छे. तेथी पर्वतना विष्कंभ
(पहोळाइ)ने अर्ध करी (८४२१-२) तेमांथी द्रहना विष्कंभनो अर्थ भाग (१०००) बाद करीए ल्यारे सीतोदा महानदीनो
पर्वत उपर सात हजार चार सो ने एकवीश योजन तथा एक कळा (७४२१-१) जेटलो प्रवाह थाय छे. ‘ वइरामयाए
जिभिभयाए त्ति ’—वज्रमय जिहिकावडे एटले प्रणालमां रहेला मकरमुखनी जिह्वा के जे चार योजन लांबी अने पचास
योजन पहोळी छे तेनावडे ‘ वइरतले कुंडे त्ति ’, —निषध पर्वतनी नीचे रहेला, वज्रना तळीयावाळा, चार सो ने ऐंशी
(४८०) योजन लांबा पहोळा अने दश योजन ऊंडा तथा सीतोदा देवीनुं भवन जेना शिखर उपर रहेलुं छे एवा सीतोदा
नामना द्वीपवडे जेनो मध्य भाग शोभी रह्यो छे एवा सीतोदा प्रपात नामना कुंडने विषे ‘ महय त्ति ’—मोटा प्रमाणे
करीने, अहीं कोइ प्रतमां ‘ दुहओ ’ (बे बाजुए) एवो पाठ देखाय छे ते खोटो पाठ छे एम जणाय छे. ‘ घडमुहपवत्ति-

પણં તિ'—જેમ ઘડાના મુલથી નીકળતો હોય તેમ મુક્તાવલીના દટલે મોતીની સેરવાળા હારતું જેવું સંસ્થાન (આકાર) હોય તેવા સંસ્થાને રહેલા પ્રપાતવડે દટલે પર્વતથી પડતા જલસમૂહવડે મોટા શબ્દે કરીને પડે છે (૨) । એ જ પ્રમાણે સીતા મહાનદી પણ કહેવી. તેમાં વિશેષ એ કે—તે નદી નીલવાન નામના વર્ષધર પર્વતથી દક્ષિણ દિશાની સન્મુખ જઈને (સીતા પ્રપાતકુંડમાં) પડે છે (૩) । 'ચડત્યવજ્જેત્યાદિ'—તેમાં પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ, બીજીમાં પચીશ લાખ, ત્રીજીમાં પંદર લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠીમાં પાંચ ઓછા એક લાખ અને સાતમીમાં પાંચ—આ સર્વ મલીને ચુસોતેર લાખ થાય છે (એકંદર ૮૦ લાખમાંથી ચોથી નરક પૃથ્વીના ૬ લાખ નરકાવાસ વાદ કરતાં ૭૪ લાખ રહે છે) (૪) ॥ સૂત્ર-૭૪ ॥

હવે પંચોતેરમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦—સુવિહિસ્સ ણં પુપ્પદંતસ્સ અરહઓ પન્નત્તરિ જિણસયા હોત્થા । ૧ । સીતલે ણં અરહા પન્નત્તરિ પુન્નવસહસ્સાઈ અગારવાસમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા જાવ પન્નવહ્ણ । ૨ । સંતી ણં અરહા પન્નત્તરિવાસસહસ્સાઈ અગારવાસમજ્ઞે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા અગારાઓ અણગારિયં પન્નવહ્ણ ।

॥ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૭૫ ॥

મૂલાર્થઃ—સુવિધિનાથ દટલે પુષ્પદંત અરિહંતને પંચોતેર સો સામાન્ય કેવલી હતા (૧) । શ્રી શીતલનાથ અરિહંત પંચોતેર હજાર પૂર્વ સુધી ગૃહવાસ મધ્યે રહીને પછી મુંડ થઈ યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા (૨) । શ્રી શાંતિનાથ અરિહંત પંચોતેર

હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસને મધ્યે રહીને પછી મુંડ થઈ ગૃહથકી અનગારપણે પ્રવ્રજિત થયા (૩) ॥

ટીકાર્થ:--હવે પંચોતેરમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે--સુવિધિ નવમા તીર્થંકર, તેનું નીંજું નામ પુષ્પદંત છે (૧) । તથા શીતલનાથ અરિહંત પંચોતેર હજાર વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં રહ્યા હતા, તે શી રીતે ? તે કહે છે--પચીશ હજાર વર્ષ કુમાર-પણામાં અને પચાસ હજાર વર્ષ રાજ્ય ઉપર રહ્યા હતા (૨) । તથા શાંતિનાથ ભગવાન પંચોતેર હજાર વર્ષ ગૃહવાસમાં રહી પ્રવ્રજિત થયા, તે શી રીતે ? તે કહે છે--પચીશ હજાર વર્ષ કુમારપણામાં, પચીશ હજાર વર્ષ માંડલિક રાજાપણામાં અને પચીશ હજાર વર્ષ ચક્રવર્તીપણામાં (એમ કુલ ૭૫૦૦૦ વર્ષ સમજવા) (૩) ॥ સૂત્ર-૭૫ ॥

હવે છોતેરમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--છાવત્તરિં વિજ્જુકુમારાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ । એયં-દીવદિસાઉદહીણં, વિજ્જુ-કુમારિંદ થણિયમગીણં । છળહં પિ જુગલયાણં, છાવત્તરિ સયસહસ્સાઈ । ૧ । ॥૨॥ સૂત્રમ--૭૬ ॥

મૂલાર્થ:--વિદ્યુત્કુમારના આવાસો છોતેર લાખ કહ્યા છે (૧) । એ જ પ્રમાણે દ્વીપકુમાર, દિકુમાર, ઉદાધિકુમાર, વિદ્યુ-ત્કુમારેંદ્ર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર, એ છાએ યુગલના છોતેર છોતેર લાખ ભવનો કહ્યા છે (૨) ॥

ટીકાર્થ:--હવે છોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે--તેમાં વિદ્યુત્કુમારોના ભવનો દક્ષિણ દિશામાં ચાલીશ લાખ છે અને ઉત્તર દિશામાં છત્રીશ લાખ છે (બન્ને મલીને ૭૬ લાખ છે (૧) । એ જ પ્રમાણે એટલે આ જે ભવનોનું પ્રમાણ કહ્યું

તે જ દ્વીપકુમારાદિક ભવનપતિ નિકાયતું જાણવું. તે બાવતની ગાથા 'દીવેત્યાદિ' મૂલમાં લખી છે. તેમાં 'યુગલાનાં' એટલે દક્ષિણ તથા ઉત્તરનિકાયના ભેદે યુગલ એટલે દરેક નિકાયને વિષે (છોતેર લાખ છે) (૨) ॥ સૂત્ર-૭૬ ॥

હવે સત્તોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ભરેહે રાયા ચાઝરંતચક્કવટ્ટી સત્તહત્તરિં પુઠ્ઠવસયસહસ્સાં કુમારવાસમજ્ઞે વસિત્તા મહારાયાભિસેયં સંપત્તે । ૧ । અંગવંસાઓ ણં સત્તહત્તરિ રાયાણો મુંડે જાવ પવ્વઙ્ગા । ૨ । ગદ્-તોયતુસિયાણં દેવાણં સત્તહત્તરિં દેવસહસ્સપરિવારા પન્નત્તા । ૩ । એગમેગે ણં મુહુત્તે સત્તહત્તરિં લવે લવગ્ગેણં પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્રમ્-૭૭ ॥

મૂલાર્થઃ—ચાતુરંત ચક્રવર્તી ભરત રાજા સત્તોતેર લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહીને પછી મહારાજાના અભિષેકને પામ્યા હતા (૧) । અંગવંશના સત્તોતેર રાજા મુંડ થઈને યાવત્ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૨) । ગર્દતોય અને તુષિત દેવોને સત્તોતેર હજાર દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે (૩) । એક એક મુહૂર્ત સત્તોતેર લવપ્રમાણ કહ્યો છે (૪) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે સત્તોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક વિવરણ કરે છે—તેમાં ઋષભસ્વામીની વય છ લાખ પૂર્વની થઈ ત્યારે ભરતચક્રી જન્મ્યા હતા, અને જ્યાંથી લાખ પૂર્વની વયે ભગવાન પ્રવ્રજિત થયા ત્યારે ભરત રાજા થયા હતા. તેથી જ્યાંથીમાંથી છ બાદ કરતાં સત્તોતેર રહે, તેટલા લાખ પૂર્વ સુધી તેનો કુમારવાસ હતો (૧) । અંગવંશ એટલે અંગરાજાનો (પુત્ર પૌત્રાદિક)

વંશ સંતાન, તે સંવંધી (તેમાં જન્મેલા) સત્તોતેર રાજાઓ પ્રવ્રજિત થયા હતા (૨) । ‘ગદતોયેત્યાદિ’—બ્રહ્મલોક(પાંચમા સ્વર્ગ)ની નીચે રહેલી આઠ કૃષ્ણરાજિને વિષે સારસ્વત વિગેરે લોકાંતિક નામના આઠ દેવનિકાયો રહેલા છે. તેમાં ગર્દતોય અને તુષિત એ બન્નેના (દેવોના) પરિવારની સંખ્યા એકઠી કરવાથી સત્તોતેર હજાર દેવોનો પરિવાર કહ્યો છે (૩) । તથા એક એક મુહૂર્ત લવના પરિમાણે કરીને કહીએ તો સત્તોતેર લવનો કહ્યો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—“હર્ષિત, નીરોગ અને ક્લેશ રહિત (ઉપદ્રવ રહિત) એવા પ્રાણીનો જે એક શ્વાસોચ્છ્વાસ તે પ્રાણ કહેવાય છે. આવા સાત પ્રાણનો એક સ્તોક, સાત સ્તોકનો એક લવ અને સત્તોતેર લવનો એક મુહૂર્ત કહ્યો છે” (એકંદ્ર ૩૭૭૩ પ્રાણ-શ્વાસોશ્વાસનું એક મુહૂર્ત થાય છે.) (૪) ॥ સૂત્ર-૭૭ ॥

હવે અદ્યોતેરમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સક્કસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરત્તો વેસમણે મહારાયા અટ્ટહત્તરીએ સુવન્નકુમારદીવકુમારાવાસ-સયસહસ્સાણં આહેવચ્ચં પોરેવચ્ચં સામિત્તં ભટ્ઠિત્તં મહારાયત્તં આણાઈસરસેણાવચ્ચં કારેમાણે પાલેમાણે વિહરઇ । ૧ । થેરે ણં અકંપિએ અટ્ટહત્તરિં વાસાઈ સઘાઉયં પાલઇત્તા સિદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૨ । ઉત્તરાયણનિયદ્દે ણં સૂરિએ પઢમાઓ મંડલાઓ એગૂણચત્તાલીસઇમે મંડલે અટ્ટહત્તરિં એગસટ્ઠિમાએ દિવસલેત્તસ્સ નિવુદ્ધેત્તા રયણિલેત્તસ્સ અભિનિવુદ્ધેત્તા ણં ચારં ચરઇ । ૩ । એવં દક્ષિણાયણનિયદ્દે વિ ॥૪॥ સૂત્રમ્-૭૮ ॥

મૂલાર્થ:—દેવોના ઇંદ્ર શક્ર નામના દેવરાજનો વૈશ્રમણ નામનો મહારાજા (લોકપાલ) સુવર્ણકુમાર અને દ્વીપકુમારના અઢોતેર લાખ આવાસના અધિપતિપણને, અગ્રેસરપણને, સ્વામીપણને, ભર્તાપણને, મહારાજપણને અને આજ્ઞાપ્રધાન સેનાના નાયકપણને કરાવતો તથા પાલતો વિચરે છે (રહેલો છે) (૧) । અકંપિત નામના સ્થવિર અઢોતેર વર્ષનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાછીને સિદ્ધ થયા યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૨) । ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પહેલા મંડલથી ઓગળવાલીશમા મંડલ સુધીમાં (એક સૂદર્શન) એકસડીયા અઢોતેર ભાગપ્રમાણ દિવસના ક્ષેત્રને (દિવસને) હાનિ પમાડીને અને તેટલા જ પ્રમાણ રાત્રિક્ષેત્રને વૃદ્ધિ પમાડીને ગતિ કરે છે (૩) । એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય પણ (તેટલા દિવસને ઘટાડે છે અને રાત્રિને વૃદ્ધિ પમાડે છે) (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અઢોતેરમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘ સક્કસેત્યાદિ, ’ વૈસમણે મહારાય ત્તિ’—સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ નામના લોકપાલના મધ્યે આ વૈશ્રમણ ચોથો ઉત્તરદિક્પાલ છે. તે (દિક્પાલ) વૈશ્રમણદેવ ભવનપતિ-નિકાયમાં રહેલા સુવર્ણકુમારના દેવ-દેવીના, દ્વીપકુમારના દેવ-દેવીના તથા વ્યંતર અને વ્યંતરીના અધિપતિપણને કરે છે, અને તેના અધિપતિપણને લીધે તેમના નિવાસોના અધિપતિપણને પણ તે કરે છે એમ કહેવાય છે. અહીં અઢોતેર લાખ સુવર્ણકુમાર, દ્વીપકુમારના આવાસો કહ્યા છે, તેમાં દક્ષિણ દિશામાં સુવર્ણકુમારના આઢવીશ લાખ ભવનો છે અને દ્વીપકુમારોના ચાઢીશ લાખ છે તે વન્ને મઢીને અઢોતેર લાખ થાય છે, આ(વૈશ્રમણ)નું દ્વીપકુમારનું અધિપતિપણું ભગવતી સૂત્રમાં દેખાતું નથી, પરંતુ અહીં કહ્યું છે, તે મતાંતર જાણવું. ‘આદેવચં ત્તિ’—આધિપત્ય એટલે અધિપતિનું કર્મ, ‘પોરેવચં ત્તિ’—

પુરાવર્તિત્વં એટલે અગ્રેસરપણું, 'ભટ્ટિત્તં તિ'—ભર્તૃત્વ એટલે પોષણ કરવાપણું, 'સામિત્તં તિ'—સ્વામિત્વ એટલે
 સ્વામીપણું, 'મહારાયત્તં તિ'—મહારાજત્વ એટલે લોકપાલપણું, 'આનાઈસરસેણાવચ્ચં તિ'—જેમાં આજ્ઞાપ્રધાન
 હોય એવું સેનાનું નાયકપણું તેને 'કારેમાણે તિ'—અનુનાયકો પાસે સેવકોના આધિપત્યાદિકને કરાવતો, 'પાલેમાણે
 તિ'—પોતે પણ આધિપત્યાદિકને પાલતો વિહરે છે એટલે રહે છે (૧) । અકંપિત નામના સ્થવિર કે જે મહાવીર
 સ્વામીના આઠમા ગણધર હતા, તેનું સર્વ આયુ અઢોતેર વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ? તે કહે છે—ગૃહસ્થપર્યાયમાં અડતાલીશ
 વર્ષ, છૂદ્મસ્થપર્યાયમાં નવ વર્ષ અને કેવલીપર્યાયમાં એકવીશ વર્ષ સર્વ મલીને ૭૮ વર્ષ સમજવા. (૨) । 'ઉત્તરાયણ-
 નિયદેણં તિ' ઉત્તરાયણથી એટલે ઉત્તર દિશાના ગમનથી પાછો ફરેલો અર્થાત્ દક્ષિણાયનમાં ગયેલો સૂર્ય, 'પહ-
 માઓ મંડલાઓ તિ'—દક્ષિણ દિશામાં જતા સૂર્યનું જે પહેલું મંડલ, પણ સર્વ આશ્યંતર સૂર્યમંડલ ન જાણવું, એટલે કે
 દક્ષિણાયનના પહેલા મંડલની અપેક્ષા ગણાતા તે પહેલા મંડલથી ઓગણચાલીશમા મંડલને વિષે અને સર્વ આશ્યંતર મંડ-
 લની અપેક્ષા તો ચાલીશમા મંડલને વિષે, 'અટ્ટહત્તરિં તિ'—અઢોતેર, 'એગસદ્ધિમાએ તિ'—મુહૂર્તના એકસઠીયા
 ભાગ, 'દિવસસેવેત્તસસ તિ'—દિવસ લક્ષણવાળા ક્ષેત્રના એટલે દિવસના જ 'નિવુટ્ટેત્ત તિ'—નિવર્ધ્ય એટલે હાનિ
 પમાડીને 'ચારં ચરઈ તિ'—ઞ્રમણ કરે છે. આનો જ ભાવાર્થ ચંદ્રપ્રજ્ઞસિને અનુસારે કહે છે—જ્યારે જંબૂદ્વીપમાં આ ગ્રને
 સૂર્ય સર્વ આશ્યંતર મંડલને પામીને ગતિ કરે છે, ત્યારે નવાણું હજાર છ સો ને ચાલીશ (૧૧૬૪૦) યોજનનું પરસ્પર
 આંતરું કરીને ગતિ કરે છે. આ આશ્યંતર મંડલ જંબૂદ્વીપમાં એક સો ને એંશી (૧૮૦) યોજન જડાએ ત્યારે આવે છે. એ પ્રમાણે

બંને તરફ અંદર આવતો હોવાથી આ(૧૮૦)ને ચમળાં (૩૬૦) કરી તેને જંબુદ્વીપના પ્રમાણમાંથી વાદ કરીએ ત્યારે ઉપર કહેલું (૧૯૬૪૦) આંતરું થાય છે. તથા તે મંડલમાં બન્ને સૂર્ય ચાલે છે ત્યારે ઉત્કૃષ્ઠથી અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે અને જઘન્યથી ચાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. ત્યારપછી આખ્યંતર મંડલથી નીકળીને પહેલી અહોરાત્રિએ આખ્યંતરની પછીના મંડલને પામીને જ્યારે ગતિ કરે છે, ત્યારે નવાણું હજાર છ સો ને પીસ્તાલીશ (૧૯૬૪૫) યોજન અને એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ ($\frac{૩૬૦}{૬૫}$) જેટલું આંતરું કરીને ગતિ કરે છે. તે વચ્ચે મુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ ન્યૂન એવા અઢાર મુહૂર્તનો દિવસ થાય છે, અને મુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ અધિક એવા ચાર મુહૂર્તની રાત્રિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનના વીજા, ત્રીજા વિગેરે મંડલોને વિષે તથા વીજા, ત્રીજા વિગેરે અહોરાત્રને વિષે પાંચ પાંચ યોજન અને ઉપર યોજનના એકસઠીયા પાંત્રીશ ભાગ જેટલી આંતરાની વૃદ્ધિ કહેવી, તથા મુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ અને રાત્રિની વૃદ્ધિ કહેવી. એ પ્રમાણે કરતાં ઓગણચાલીશમે મંડલે બન્ને સૂર્યનું પરસ્પર આંતરું નવાણું હજાર, આઠ સો ને સત્તાવન (૧૯૮૫૭) યોજન અને ઉપર એકસઠીયા ત્રેવીશ ભાગ ($\frac{૩૬૦}{૬૫}$) જેટલું આવે છે, તથા દિવસનું પ્રમાણ અઢાર મુહૂર્તમાંથી એકસઠીયા અઠોતેર ભાગ વાદ કરતાં સોઠ મુહૂર્ત અને એકસઠીયા ત્રીમાલીશ ભાગ આવે છે, અને ચાર મુહૂર્તની રાત્રિમાં એકસઠીયા અઠોતેર ભાગ ઉમેરવાથી તેર મુહૂર્ત અને ઉપર એકસઠીયા સત્તર ભાગ થાય છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ' દક્ષિણાયનનિયંદે ત્તિ ' — જેમ ઉત્તરાયણથી પાછો ફરેલો સૂર્ય ઓગણચાલીશમા મંડલે એકસઠીયા અઠો-

૧. મંડલના આંતરાના બંને વાજુના વે બે યોજન અને મંડલના બંને વાજુના ૪૮-૪૮ એકસઠીયા ભાગ એટલે પાંચ યોજન ને $\frac{૩૬૦}{૫}$ થાય.

તેર ભાગ ઓછા કરે છે અને વધારે છે. તે જ પ્રમાણે દક્ષિણાયનથી પાછો ફરેલો સૂર્ય તેટલા જ ભાગ ઓછા કરે છે અને વધારે છે. માત્ર ફેર એ છે કે-દક્ષિણાયનથી પાછો ફરતાં દિવસના ભાગને ઓછા કરે છે અને રાત્રિના ભાગને વધારે છે, અને ઉત્તરાયણથી પાછો ફરતાં દિવસના ભાગને વધારે છે અને રાત્રિના ભાગને ઓછા કરે છે (૪) ॥ સૂત્ર-૭૮ ॥

હવે ઓગણાંશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ०—વલયામુહસ્સ નં પાયાલસ્સ હિટ્ટિહ્હાઓ ચરમંતાઓ ઇમીસે નં રયણપ્પમાણ્ પુઢવીણ્ હેટ્ટિહ્હે ચરમંતે ઇસ નં ઇગૂણાસિં જોયણસહસ્સાઈં અબાહાણ્ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । एवं કેउस्स वि हेट्टिह्हे वि ईसरस्स वि । २ । छट्ठीए पुढवीए बहुमज्झदेसभायाओ छट्ठस्स घणोदहिस्स हेट्टिह्हे चरमंते एस नं एगूणासीति जौयणसहस्साईं अबाहाण् अंतरे पन्नत्ते । ३ । जंबुद्वीवस्स नं दीवस्स बारस्स य बारस्स य एस नं एगूणासीं जौयणसहस्साईं साइरेगाइं अबाहाण् अंतरे पन्नत्ते । ४ । ॥ सूत्रम्-७९ ॥

મૂલાર્થઃ—વડવામુલ નામના પાતાલકલ્શના નીચેના છેડાના અંતથી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નીચેના છેડાના અંત સુધીમાં ઓગણાંશી હજાર યોજનનું અવાધાણ્ આંતરું કહ્યું છે (૧) । એ જ પ્રમાણે કેતુ, ચૂપ અને ર્દેશ્વર નામના પાતાલ કલ્શનું પણ આંતરું જાણવું (૨) । છઠી નરકપૃથ્વીના બહુમધ્યદેશ ભાગથી છઠ્ઠા ઘનોદધિના નીચેના ચરમાંત સુધીમાં ઓગણ-

એંશી હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૩) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના દરેક દ્વારનું અવાધાએ આંતરું કાંઈક અધિક ઓગણેંશી હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ઓગણેંશીમા સ્થાનક ત્રિષે કાંઈક લેવે છે—તેમાં ‘ વલયાસુહસ્સ સ્તિ ’—વડવાસુખ નામના પૂર્વ દિશામાં રહેલા ‘ પાયાલસ્સ સ્તિ ’—મહાપાતાલકલ્શના નીચેના ચરમાંતથી રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો ચરમાંત ઓગણેંશી હજાર યોજન દૂર છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ ને એંશી હજાર યોજનનું છે, તેમાંથી એક હજાર યોજન સમુદ્રનો અવગાહ છે તે બાદ કરવો, તથા તેની નીચે એક લાખ યોજનના અવગાહવાળો વલયા (વડવા) સુખ પાતાલ કલ્શ છે તેથી તે લાખ પળ બાદ કરવા, તેથી તેના ચરમાંતથી પૃથ્વીનો ચરમાંત કહેલા પ્રમાણવાળું એટલે ઓગણેંશી હજાર યોજનના પ્રમાણવાળું આંતરું થાય છે (૧) । એ જ પ્રમાણે બાકીના ત્રણ કલ્શો સંબંધી અંતર કહેવું (૨) । ‘ છટ્ટીએ હત્યાદિ ’—અનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—છટ્ટી પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ ને સોઠ હજાર યોજન છે, પરંતુ સાતે ઘનોદધિ તો વીશ વીશ હજાર યોજનના હોવા જોઈએ, તોપણ આ ગ્રંથના મતે કરીને તો છટ્ટી પૃથ્વીમાં રહેલો આ ઘનોદધિ એકવીશ હજાર યોજનનો સંભવે છે. તેથી કરીને છટ્ટી પૃથ્વીના બાહલ્યનું અર્ધ કરવાથી અઢાવન હજાર યોજન અને ઘનોદધિનું પ્રમાણ એકવીશ હજાર યોજન એ બન્ને ભેગા કરવાથી ઓગણેંશી હજાર યોજન થાય છે, પરંતુ ગ્રંથાંતરના મતે કરીને તો સર્વ ઘનોદધિનું બાહલ્ય વીશ વીશ હજાર યોજન હોવાથી પાંચમી પૃથ્વીને આથીને આ સૂત્ર હોવું જોઈએ; કેમકે તે પાંચમી પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ ને અઢાર હજાર યોજનનું કહ્યું છે. (તેનું અર્ધ ૫૯ હજાર અને ઘનોદધિના ૨૦૦૦૦

મઝી ૭૯૦૦૦ થાય.) તે વિષે કહું છે કે—“નરકપૃથ્વીનું બાહ્ય અનુક્રમે એક લાખ ઉપર એંશી ૧, બત્રીશ ૨, અઠાવીશ ૩, વીશ ૪, અઢાર ૫, સોલ ૬ અને આઠ ૭ હજાર યોજનનું જાણવું.” અથવા તો છઠ્ઠી પૃથ્વીનો મધ્ય ભાગ હજાર અધિક પળ (૫૯ હજાર પળ) કહેવાને ઇચ્છ્યો છે, કેમ કે ‘બહુમધ્ય’ એ ઠેકાણે ‘બહુ’ શબ્દ છે તે એવા (અધિક) અર્થને સૂચવનારો છે. (આમ કરવાથી આ ગ્રંથનો મત સિદ્ધ થાય છે) (૩) । તથા જંબૂદ્વીપની જગતીના પૂર્વાદિ દિશાના અનુક્રમે ચાર દ્વાર છે—વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત. તે દરેક દ્વારનો વિષ્કંભ (પહોલાઈ) ચાર ચાર યોજનનો છે, તથા તે દરેકની દ્વારશાખાઓ બંને ગાઉ પહોલી છે (કુલ ૪॥ યોજન થયા, ચારે દ્વારના થઈને કુલ ૧૮ યોજન થયા.) તે દ્વારોના મધ્યે એક દ્વારથી બીજા દ્વારનું આંતરું કહેવું છે. ‘એસ ણં ત્તિ’—આ આંતરું ઓગળાંએંશી હજાર યોજન સાતિ-રેક—કાંઈક અધિક અવાધાએ—વ્યવધાનવડે એટલે વ્યવધાનરૂપ કહું છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—જંબૂદ્વીપની પરિધિ ૩૧૬૨૨૭ યોજન, ૩ કોશ, ૧૨૮ ધનુષ અને ૧૩॥ અંગુલ છે. તેમાંથી ચારે દ્વાર શાખાનો વિષ્કંભ (૧૮ યોજન) બાદ કરવો, બાકી રહેલાને (૩૧૬૨૦૯ ને) ચારે ભાગવાથી કહેલી સંખ્યા (૭૯૦૫૨) એટલે ઓગળાંએંશી હજાર યોજન સાધિક થશે. (૪) ॥ સૂત્ર-૭૯ ॥

मू०—सेज्जंसे णं अरहा असीइं धणूइं उहुं उच्चत्तेणं होत्था । १ । तिविट्ठे णं वासुदेवे असीइं धणूइं उहुं उच्चत्तेणं होत्था । २ । अयले णं बलदेवे असीइं धणूइं उहुं उच्चत्तेणं होत्था । ३ ।

તિવિદ્વી પં વાસુદેવે અસીદ્વાસસયસહસ્સાઈ મહારાયા હોત્થા । ૪ । આઉબહુલે પં કંડે અસીઈ જોયણસહસ્સાઈં બાહલ્હેણં પન્નત્તા । ૫ । ઈસાણસ્સ દેવિંદસ્સ દેવરન્નો અસીઈં સામાણિયસાહ-
સ્સીઓ પન્નત્તાઓ । ૬ । જંબુદ્વીવે પં દીવે અસીઉત્તરં જોયણસયં ઓગાહેત્તા સૂરિણ ઉત્તરકટ્ટોવગણ
પઠમં ઉદયં કરેહ । ૭ ॥ સૂત્રમ-૮૦ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રેયાંસ નામના (અગ્યારમા) અરિહંત ડુંચાઈવડે ંશી ધનુષ ડુંચા હતા (૧) । ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ડુંચાઈવડે ંશી ધનુષ ડુંચા હતા (૨) । અચલ નામના વઠ્ઠદેવ ડુંચાઈવડે ંશી ધનુષ ડુંચા હતા (૩) । ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ ંકી લાલ વર્ષ સુધી મહારાજાપણે રહ્યા હતા. (૪) । (આ રત્નપ્રમાની) અલ્પહુલ કાંડ ંશી હજાર યોજન બાહલ્યવડે (જાડાઈવડે) કહ્યો છે (૫) । દેવરાજ ઈશાન દેવેંદ્રને ંશી હજાર સામાનિક દેવો કહ્યા છે (૬) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ંક સો ને ંશી યોજન જઈએ ત્યારે ઉત્તર દિશામાં ગયેલો સૂર્ય પ્રથમ ઉદયને કરે છે (સર્વ આશ્વિન મંડલમાં ડુંગે છે) (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે ંશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—શ્રેયાંસ ં અગ્યારમા અરિહંત થઈ ગયા (૧) । ત્રિપૃષ્ઠ તે શ્રેયાંસ જિનેશ્વરના કાલે થયેલા પ્રથમ વાસુદેવ હતા (૨) । તથા અચલ પ્રથમ વઠ્ઠદેવ હતા (૩) । તથા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનું સર્વ આયુ ચોરાશી લાલ વર્ષનું હતું તેમાં ચાર લાલ કુમારપણામાં અને બાકીના ંશી લાલ વર્ષ મહારાજ્યને વિષે હતા (૪) । ‘ આઉબહુલ ઈત્યાદિ ’—રત્નપ્રમા પૃથ્વીનું બાહલ્ય ંક લાલ ને ંશી હજાર યોજનનું છે. તેના ત્રણ કાંડ છે. તેમાં

પહેલો રત્નકાંડ સોઠ પ્રકારના રત્નમય છે, તેનું વાહલ્ય સોઠ હજાર યોજનનું છે, ત્રીજો પંકજકુલકાંડ ચોરાશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે, ત્રીજો અંબહુલ કાંડ એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે (૫) । ‘જંબુદીવે ણમિત્યાદિ’ (જંબુદીપમાં ૧૮૦ યોજન) ‘ઓગાહિત્તિ’-પ્રવેશ કરીને ‘ઉત્તરકઢોવગયત્તિ’-ઉત્તર કાષ્ઠા-દિશામાં ગયેલો સૂર્ય પ્રથમ ઉદયને કરે છે એટલે સર્વ આખંતર મંડલમાં ઝળે છે (૭) ॥ સૂત્ર-૮૦ ॥

હવે એકાશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—નવનવમિયા ણં મિશ્વપુપડિમા એકાસીઇ રાંદિણ્હિં ચઠહિ ય પંચુત્તરેહિં (મિશ્વલાસ-
ણ્હિં) અહાસુત્તં જાવ આરાહિયા ।૧। કુંથુસ્સ ણં અરહઓ એકાસીતિં મણપજ્જવનાણસયા હોત્થા
। ૨ । વિવાહપદ્ધત્તીએ એકાસીતિં મહાજુમ્મસયા પન્નત્તા ॥ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૮૧ ॥

મૂલાર્થ:—નવનવમિકા નામની મિશ્વપુપડિમા એકાશી રાત્રિદિવસે અને ચાર સો ને પાંચ મિશ્વા(દત્તિ)એ કરીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ આરાધેલી થાય છે (૧) । કુંથુનાથ નામના સત્તરમા અરિહંતને એકાશી સો (૮૧૦૦) મન:-
પર્યવજ્ઞાની હતા (૨) । વિવાહપદ્ધત્તિમાં એકાશી મહાયુગ્મશત (અધ્યયનો) કહ્યાં છે (૩) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—‘નવનવમિકેત્તિ’-જેને વિષે નવમા દિવસ નવ વાર હોય તે નવનવમિકા કહેવાય છે, કેમકે નવનવકને વિષે નવ નવમા દિવસ હોય જ છે. આ મિશ્વપ્રતિમાને વિષે એકાશી રાત્રિદિવસ

હોય છે. કેમકે નવનવકના (નવને નવે ગુણવાથી) એકાશી દિવસ થાય જ છે. તથા પહેલા નવકમાં હંમેશાં એક એક ભિક્ષા (દત્તિ) લેવાની છે. એ જ પ્રમાણે બીજા નવકમાં બે બે, ત્રીજા નવકમાં ત્રણ ત્રણ, એમ એક એક ભિક્ષાની વૃદ્ધિ કરવાથી નવમા નવકમાં હંમેશાં નવ નવ ભિક્ષા લેવાની છે. આ સર્વ ભિક્ષાને એકત્ર કરીએ ત્યારે ચાર સો ને પાંચ (૪૦૫) ભિક્ષા થાય છે. તેથી મૂલમાં કહું છું કે—‘ચઉહિ ય’ ઇત્યાદિ અહીં ભિક્ષા શબ્દે કરીને દત્તિ ઇચ્છી છે. ‘અહાસુત્તં ત્તિ’—યથાસૂત્ર એટલે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે. અહીં ‘યાવત્’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી યથાકલ્પ—કલ્પમાં કહ્યા પ્રમાણે, ‘યથામાર્ગ’—માર્ગને નહીં ઓલંગીને, ‘યથાતત્ત્વ’—તત્ત્વને નહીં ઓલંગીને એટલે તત્ત્વમાં કહ્યા પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારે કાયાવહે સ્પર્શ કરેલી, પાછેલી, શોભાવાળી, તરી ગયેલી, કીર્તન કરેલી અને આજ્ઞાવહે આરાધેલી થાય છે, એમ જાણવું (૧) । ‘વિવાહ-પન્નત્તીએ ત્તિ’—વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞસિને વિષે એકાશી મહાયુગ્મ શતો કહ્યા છે, અહીં ‘શત’ શબ્દે કરીને અધ્યયન કહેવાય છે, તે અધ્યયનો કૃતયુગ્મ વિગેરે લક્ષણના સમૂહ વિશેષના વિચારરૂપ છે તે અહીં અંતરાધ્યયનના સ્વભાવવાળા અને તેના અવ-ગમવહે જાણના લાયક છે (૨) ॥ સૂત્ર-૮૧ ॥

હવે બાકીનું સ્થાન કહે છે—

મૂ०--જંબુદ્વીવે દીવે બાસીયં મંડલસયં જં સૂરિએ દુઃખુત્તો સંકમિત્તા ણં ચારં ચરઇ,
તં જહા--નિઃસ્રવમમાણે ય પવિસમાણે ય । ૧ । સમણે ભગવં મહાવીરે બાસીએ રાંદિણ્હિ

વીડકંતેહિં ગબ્માઓ ગબ્મં સાહરિણ ૧ ૨ । મહાહિમવંતસ્સ ણં વાસહરપવ્વયસ્સ ઉવરિહ્ણાઓ ચર-
મંતાઓ સોગંધિયસ્ય કંડસ્સ હેટ્ઠિહ્ણે ચરમંતે एस णं बासीइं जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते
। ૩ । एवं रूपिस्स वि ॥ ૪ ॥ सूत्रम्--८२ ॥

મૂલાર્થ:--જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે તે એક સો ને વાશી મંડલ છે, કે જેમાં સૂર્ય બે વાર પ્રવેશ કરીને ગતિ કરે છે, તે આ પ્રમાણે-જંબૂદ્વીપથી બહાર નીકળતો તથા તેમાં પ્રવેશ કરતો સતો (૧૮૨ મંડલ પર બે વાર આવે છે) (૧) શ્રમણ મગવાન મહાવીર સ્વામી વાશી રાત્રિદિવસ વીતી ગયા ત્યારે એક ગર્ભથી બીજા ગર્ભમાં લૂહ જવાયા (૨) । મહાહિમવાન નામના વર્ષધર પર્વતના ઉપરના ચરમાંતથી સૌગંધિક કાંડના નીચેના ચરમાંત સુધી વાશી સો યોજનનું અવાધાए આંતરું કહ્યું છે. (૩) । ए ज प्रमाणे रुक्मी पर्वतं पण जाणवुं (૪) ॥

ટીકાર્થ:--હવે વાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે-અહીં જંબૂદ્વીપમાં એક સો ને વાશી મંડલ એટલે સૂર્યને ચાલવાના માર્ગ ‘ તે હોય છે ’ એમ અધ્યાહાર રાખવો. કયા તે મંડલ ? તે કહે છે-કે જે મંડલને વિષે સૂર્ય બે વાર પ્રવેશ કરીને ગતિ કરે છે તે આ પ્રમાણે-જંબૂદ્વીપથી બહાર નીકળતો સતો તથા જંબૂદ્વીપને વિષે પ્રવેશ કરતો સતો (એમ બે વાર તે મંડલો પર ગતિ કરે છે) . અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-સૂર્યના મંડલ એક સો ને ચોરાશી છે. તેમાં સર્વ આશ્વિન મંડલમાં અને સર્વ વાહ્ય મંડલમાં એક જ વાર પ્રવેશ કરે છે. વાકીના સર્વ મંડલમાં બે વાર પ્રવેશ કરે છે. અહીં વાશીની

વિવક્ષા હોવાથી જ આ વાણીમા સ્થાનકમાં કહ્યું છે, એમ જાણવું. જો કે જંબૂદ્વીપમાં પાંસઠ (૬૫) જ મંડલો છે, તો પળ જંબૂદ્વીપ સંબંધી સૂર્યની ગતિનો વિષય હોવાથી વાકીના (બહારના) મંડલો પળ જંબૂદ્વીપના જ વિશેષણ તરીકે કહ્યાં છે (૧) । ‘સમણે હત્યાદિ’—આષાઢ માસના શુક્લપક્ષની છઠ્ઠી આરંભીને વાણી રાત્રિદિવસ ગયા અને તાણીમો રાત્રિદિવસ વર્તતો હતો ત્યારે એટલે આશ્વિન માસના કૃષ્ણપક્ષની તેરશે એક ગર્ભાશયથી એટલે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિયકી બીજા ગર્ભમાં એટલે ત્રિશલા નામની ક્ષત્રિયાણીની કુક્ષિમાં શર્કેદ્રની આજ્ઞાનો અમલ કરનારા હરિણેગમેષી નામના દેવવહે લડ જવાયા. આ સૂત્ર વાણી રાત્રિદિવસને આશ્રીને વાણીમા સ્થાનમાં કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ત્રાણીમા રાત્રિદિવસને આશ્રીને ત્રાણીમા સ્થાનમાં પણ કહેશે. (૨) । ‘મહાહિમવાન નામે બીજો વર્ષધર પર્વત વસો યોજન ઝંચો છે, તેના ઉપલા ચરમાંતથી સૌગંધિક કાંડનો નીચેનો ચરમાંત વાણી સો યોજનપ્રમાણ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ત્રણ કાંડ છે—લરકાંડ, પંકકાંડ અને અબ્બહુલકાંડ. તેમાં પહેલો કાંડ સોલ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે—રત્નકાંડ ૧, વજ્રકાંડ ૨, વૈદૂર્યકાંડ ૩, લોહિતાશ્વકાંડ ૪, મસારગલ્લકાંડ ૫, હંસગર્ભકાંડ ૬, પુલકકાંડ ૭, સૌગંધિકકાંડ ૮, ડ્યોતીરસકાંડ ૯, અંજનકાંડ ૧૦, અંજનપુલકકાંડ ૧૧, રજતકાંડ, ૧૨, જાતરૂપકાંડ ૧૩, અંકકાંડ ૧૪, સ્ફટિકકાંડ ૧૫ અને રિષ્ઠકાંડ ૧૬. આ સર્વે કાંડ હજાર હજાર યોજનપ્રમાણ છે. તેથી સૌગંધિકકાંડ આઠમો હોવાથી આઠ હજાર એટલે એથી સો યોજન થયા અને વસો યોજન મહાહિમવાન ઝંચો છે, તેથી વાણી સો યોજન થયા (૩) । એ જ પ્રમાણે રુક્મી નામના પાંચમા વર્ષધર પર્વતનું પળ કહેવું. કેમકે તે પળ મહાહિમવાનની જેટલો જ ઝંચો છે (૪) ॥ સૂત્ર-૮૨ ॥

हवे त्राशीं सु स्थान कहे छे—

मू०—समणे भगवं महावीरे बासीइ राइंदिएहिं वीडकंतेहिं तेयासीइमे राइंदिए वट्टमाणे गन्धमाओ गन्धमं साहरिए । १ । सीयलस्स णं अरहओ तेसीई गणा तेसीई गणहरा होत्था । २ । थेरे णं मंडियपुत्ते तेसीइं वासाइं सब्वाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव प्पहीणे । ३ । उसभे णं अरहा कोसालिए तेसीई पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता णं मुंडे भवित्ता णं जाव पव्वइए । ४ । भरहे णं राया चाउरंतचक्कवट्ठी तेसीइं पुव्वसयसहस्साइं अगारमज्जे वसित्ता जिणे जाए केवली सब्वन्नू सब्वभावदरिसी । ५ ॥ सूत्रम्—८३ ॥

मूलार्थः—श्रमण भगवान महावीरस्वामी बाशी रात्रिदिवस वीती गया अने त्राशीमो रात्रिदिवस वर्ततो हतो त्वारे एक गर्भथी बीजा गर्भमां लइ जवाया (१) । शीतलनाथ स्वामीने त्राशी गणो अने त्राशी गणधरो हता (२) । स्थविर मंडितपुत्र त्राशी वर्षनुं सर्व आयु पाली सिद्ध थया, यावत् सर्व दुःखथी रहित थया (३) । कोशल देशमां थयेला ऋषभ-स्वामी त्राशी लाख पूर्व गृहवासमां वसीने मुंड थइने यावत् प्रव्रजित थया हता (४) । चातुरंतचक्रवर्ती भरत राजा त्राशी लाख पूर्व गृहवासमां वसीने जिन, केवली, सर्वज्ञ अने सर्व पदार्थने जोनारा थया (५) ॥

टीकार्थः—हवे त्राशीमा स्थानक विषे कांडक लखे छे—अहीं शीतलनाथ जिनेश्वरना त्राशी गणो अने त्राशी गणधरो

કહ્યા પળ આવશ્યક સૂત્રમાં તો એકાશી લખ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૨) । તથા સ્થવિર મંહિતપુત્ર એ મહાવીરસ્વામીના છટ્ટા ગણધર હતા. તેવું સર્વ આયુ ત્રાશી વર્ષનું હતું. કેવી રીતે ? તે કહે છે—ત્રેપન વર્ષ ગૃહસ્થ પર્યાયમાં, ચૌદ વર્ષ છદ્મસ્થ-પર્યાયમાં અને સોઠ વર્ષ કેવલીપણામાં, એ રીતે ત્રાશી વર્ષ થયા (૩) । તથા ‘કોસલિષ્ટિ’—કોશલ દેશમાં થયેલા તે કૌશલિક કહેવાય છે. ‘તેસીઈં ત્તિ-વીશ લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં અને ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ રાજ્યમાં એ વન્ને મલીને ત્રાશી લાખ પૂર્વ (અગાર મધ્યે વસીને પછી અનગાર થયા) (૪) । તથા ભરત ચક્રવર્તી સીતોતેર લાખ પૂર્વ કુમારપણામાં અને છ લાખ પૂર્વ ચક્રવર્તીપણામાં એમ ત્રાશી લાખ પૂર્વ ગૃહવાસમાં વસીને જિન થયા એટલે રાજ્યાવસ્થામાં જ રાગાદિકનો ક્ષય થવાથી જિન થયા, તથા સંપૂર્ણ કોઈની સહાય વિના વિશુદ્ધ જ્ઞાનાદિક ત્રણનો યોગ થવાથી કેવલી થયા, વિશેષ બોધથકી સર્વજ્ઞ થયા અને સામાન્ય બોધથકી સર્વ પદાર્થને જોનારા (સર્વદર્શી) થયા. ત્યારપછી એક લાખ પૂર્વ સુધી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણપૂર્વક કેવલીપણે વિચરીને સિદ્ધ થયા (૫) ॥ સૂત્ર-૮૩ ॥

હવે ચોરાશીમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચરારાસીઈ નિરયાવાસસયસહસ્સા પત્રત્તા । ૧ । ઉસમે ણં અરહા કોસલિષ્ટ ચરારા-સીઈં પુવસયસહસ્સાઈં સવાઉયં પાલઇત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ વ્પહીણે । ૨ । एवं भरहो बाहुबली बंभी सुंदरी । ૩ । सिज्जंसे णं अरहा चउरासीईं वाससयसहस्साईं सवाउयं पालइत्ता सिद्धे जाव

प्यहीणे । ४ । तिविट्टे णं वासुदेवे चउरासीइं वाससयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता अप्पइट्ठाणे
नरए नेरइयत्ताए उववन्नो । ५ । सक्कस्स णं देविंदस्स देवरन्नो चउरासीइ सामाणियसाहस्सीओ
पन्नत्ताओ । ६ । सव्वे वि णं बाहिरया मंदरा चउरासीइं जोयणसहस्साइं उड्डं उच्च-
त्तेणं पन्नत्ता । ७ । सव्वे वि णं अंजणगपव्वय चउरासीइं जोयणसहस्साइं उड्डं उच्च-
त्तेणं पन्नत्ता । ८ । हरिवासरम्मयवासियाणं जीवाणं धणुपिट्ठा चउरासीं जोयणसहस्साइं सोलस
जोयणाइं चत्तारि य भागा जोयणस्स परिवक्खेवेणं पन्नत्ता । ९ । पंक्कबहुलस्स णं कंडस्स उवरि-
ह्छाओ चरमंताओ हेट्ठिह्छे चरमंते एस णं चोरासीइ जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते
। १० । विवाहपन्नत्तीए णं भगवतीए चउरासीइं पयसहस्सा पद्दगेणं पन्नत्ता । ११ । चोरासीइ
नागकुमारावाससयसहस्सा पन्नत्ता । १२ । चोरासीइ पइन्नगसहस्साइं पन्नत्ताइं । १३ । चोरासीइं
जोणिप्पमुहसयसहस्सा पन्नत्ता । १४ । पुव्वाइयाणं सीसपहेलियापज्जवसाणाणं सट्ठाणट्ठाणंताराणं
चोरासीए गुणकारे पन्नत्ते । १५ । उसभस्स णं अरहओ चउरासीइ समणसाहस्सीओ होत्था । १६ ।

સર્વે વિ ચરણસીદ્ધિ વિમાણાવાસસયસહસ્સા સત્તાણઉદં ચ સહસ્સા તેવીસં ચ વિમાણા ભવંતીતિ
મચ્ચવાયં । ૧૭ ॥ સૂત્રમ્-૮૪ ॥

મૂલાર્થઃ--ચોરાશીલાઘ નરકાવાસા કહ્યા છે (૧) । કોશલ દેશમાં થયેલા શ્રી ઋષભદેવ અરિહંત ચોરાશી લાઘ પૂર્વેનું સર્વ (કુલ) આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૨) । એ જ પ્રમાણે ભરત, બાહુ-
બેલી, વ્રાહ્મી અને સુંદરી વિષે પણ જાણવું (૩) । શ્રીશ્રેયાંસનાથ અરિહંત ચોરાશી લાઘ વર્ષેનું સર્વ આયુષ્ય પાઠીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખરહિત થયા (૪) ત્રિપુષ્ઠ વાસુદેવ ચોરાશીલાઘ વર્ષેનું સર્વ આયુષ્ય પાઠીને અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થયા (૫) । દેવના રાજા શક્ર દેવેન્દ્રને ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવ કહ્યા છે (૬) । સર્વે વહારના મેરુપર્વતો ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૭) । સર્વ અંજનગિરિઓ ચોરાશી ચોરાશી હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૮) । હરિવાસ અને રમ્યક ક્ષેત્રની જીવાના ધનુઃપુષ્ઠનો વિસ્તાર (લંબાઈ) ચોરાશી હજાર ને સોઠ યોજન તથા ઉપર ઉપર એક યોજનના (ઓગળીશીયા) ચાર ભાગ જેટલો કહ્યો છે (૯) । પંક્તવહુલ નામના પૃથ્વી-કાંડની ઉપરના ચરમાંતથી નીચેના ચરમાંત સુધીમાં ચોરાશી લાઘ યોજનનું અવાધાઈ આંતરું કહ્યું છે (૧૦) । વિવાહપ્રજ્ઞાપ્તિ

૧. વાહુવલિ ઋષભપ્રમુની સાથે સિદ્ધ થયેલા હોવાથી તેમનું આયુષ્ય જન્મથી ૭૨ લાઘ પૂર્વેનું અનુભવેલું છે. વ્રાહ્મીસુંદરીનો નિર્વાણકાળ જાણ્યો નથી.

એટલે ભગવતીસૂત્રને વિષે કુલ ચોરાશી હજાર પદો કહ્યા છે (૧૧) । ચોરાશી લાખ નાગકુમારના આવાસો કહ્યા છે (૧૨) । ચોરાશી હજાર પ્રકીર્ણકો કહ્યા છે (૧૩) । ચોરાશી લાખ જીવોની યોનિરૂપી દ્વારો કહ્યા છે (૧૪) । પૂર્વથી આરંભીને શીર્ષપ્રહેલિકા પર્યંત સ્વસ્થાનથી (પૂર્વના અંકથી) સ્થાનાંતરનો (પછીના અંક સ્થાનનો) ચોરાશી લાખે ગુણાકાર કહ્યો છે (પહેલા અંકને ચોરાશી લાખે ગુણતાં પછીનો અંક આવે છે) (૧૫) । શ્રી કૃષ્ણભદેવ અરિહંતને ચોરાશી હજાર સાધુની સંપદા હતી (૧૬) । સર્વે મહીને વૈમાનિકના વિમાનો ચોરાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર ને ત્રેવીશ છે એમ ભગવાને કહ્યું છે (૧૭) ॥

દીકાર્થ:—હવે ચોરાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—ચોરાશી લાખ નરકાવાસો આ રીતે છે—પહેલીમાં ત્રીશ લાખ ૧, બીજીમાં પચીશ લાખ ૨, ત્રીજીમાં પંદર લાખ ૩, ચોથીમાં દશ લાખ ૪, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ ૫, છઠ્ઠીમાં પાંચ ઓછા એવા એક લાખ ૬ અને સાતમીમાં પાંચ જ ૭, આ સર્વ મહીને ચોરાશી લાખ થાય છે (૧) । અગ્યારમા શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર એકવીશ લાખ વર્ષ કુમારપણામાં, તેટલા જ (૨૧૦૦૦૦) પ્રવ્રજ્યામાં અને વેતાલીશ લાખ રાજ્યમાં, એ રીતે કુલ ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા (૪) । તથા ત્રિપુષ્ઠ પહેલા વાસુદેવ શ્રેયાંસસ્વામીને કાલે થયેલા તે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકમાં એટલે સાતમી પૃથ્વીના નરકાવાસામાંના મધ્ય (વચલા) નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થયા (૫) । તથા ‘ સામાણિય સ્તિ ’—એટલે સમાન ઋદ્ધિવાળા (૬) । તથા ‘ વાહિરયં સ્તિ ’—જંબૂદ્વીપના મેરુ વિનાના બીજા ચાર મેરુપર્વતો ચોરાશી હજાર યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૭) । ‘ અંજનગગનઘ્વય સ્તિ ’—જંબૂદ્વીપથી આઠમા નંદીશ્વર નામના દ્વીપને વિષે ચક્રવાલ વિઠ્ઠલભગા મધ્ય ભાગે પૂર્વાદિક ચારે દિશામાં ચાર અંજનરત્નમય અંજનક પર્વતો છે (તે ૮૪૦૦૦ યોજન

ઝંચા છે) (૮) । ‘ હરિવાસેત્યાદિ—’ ચત્તારિ ચ ભાગા જોયણસ્સ ત્તિ ’—અહીં યોજનના ચાર ભાગ કહ્યા તે ઓગ-
નીશીયા ચાર ભાગ જાણવા. આ અર્થને માટે અર્ધ ગાથા આ પ્રમાણે કહી છે—“ ચોરાશી હજાર ને સોઠ યોજન તથા ચાર
કઠા એટલું ધનુઃપ્રષ્ઠ કહ્યું છે.” (૯) તથા પંકવહુલ એ બીજું કાંડ છે, તેનું બાહ્ય ચોરાશી હજાર યોજનનું છે, તેથી સૂત્રમાં
કહેલો અર્થ બરાબર છે (૧૦) । તથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ એટલે ભગવતી સૂત્ર. તેમાં પદના પરિમાણે કરીને ચોરાશી હજાર
પદો છે. અહીં જ્યાં અર્થની પ્રાપ્તિ થાય—અર્થ પૂર્ણ થાય તે પદ કહેવાય છે. મતાંતરે તો આચારાંગ સૂત્રમાં અઢાર હજાર પદનું
પ્રમાણ કહેલું હોવાથી તથા વાકીના અંગો તેથી વમણા પ્રમાણવાળા હોવાથી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિના પદો બે લાખ ને અઢાશી
હજાર છે એમ કહે છે (૧૧) । તથા નાગકુમારના આવાસો ચુમાઢીશ લાખ દક્ષિણમાં અને ચાઢીશ લાખ ઉત્તરમાં છે તે
બન્ને મઢીને ચોરાશી લાખ થાય છે (૧૨) । યોનિ એટલે જીવની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન, તે રૂપી પ્રમુખ એટલે દ્વાર, તે યોનિપ્રમુખ
કહેવાય છે તે ચોરાશી લાખ કહ્યા છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—“ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અધિકાય અને વાયુકાય તે એક
એકની સાત સાત લાખ યોનિ (૨૮) છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દશ લાખ અને અનંતકાયની ચૌદ લાખ (કુલ ૨૪ લાખ)
યોનિ છે, વિકલેદ્રિયની (બેદ્રિય, તેદ્રિય ને ચૌરેદ્રિયની) બે લાખ (૬) યોનિ છે, નારકી અને દેવની ચાર ચાર
લાખ (૮) યોનિ છે. ” પંચેદ્રિય તિર્યચને વિષે ચાર લાખ, મનુષ્યને વિષે ચૌદ લાખ યોનિ છે. અહીં જો કે જીવોના
ઉત્પત્તિસ્થાનો અસંખ્યાતા છે તો પણ સરખા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા ઘણા સ્થાનોને એક જ સ્થાનપણે વિવક્ષા
હોવાથી કહેલી યોનિની સંખ્યામાં દોષ જાણવો નહીં (૧૪) । ‘ પુન્વાહયાણમિત્યાદિ ’ પૂર્વ છે આદિ જેને તે પૂર્વીદિક

कहीए, तेवा तथा शीर्षप्रहेलिका छे अंते जेने ते शीर्षप्रहेलिकापर्यवसान कहीए, तेवा स्वस्थानथकी एटले पूर्व पूर्व (संख्याता) स्थानथी उत्तरोत्तर संख्याना स्थाननी उत्पत्ति स्थानवाला संख्याविशेषथकी अर्थित् गुणवा लायक संख्याथकी स्थानांतरो एटले तेनी पछीना संख्यास्थानो अर्थित् गुणाकारथी उत्पन्न थयेला व्यवधान रहित तरतना संख्याविशेष जेने विषे छे (बहुव्रीहिसमास) ते स्वस्थानस्थानांतर एटले अनुक्रमे रहेला संख्याना स्थानविशेष कहेवाय छे, अथवा (बहुव्रीहि समास न करीए तो) स्वस्थान एटले पूर्वस्थान अने स्थानांतर एटले पछीना तरतना स्थान (द्वंद्व समास) ते स्वस्थानस्थानांतर कहेवाय छे, अथवा (द्वंद्व समास पण न करीए तो) स्वस्थानथकी एटले पूर्वार्ग नामना प्रथम स्थानथकी स्थानांतर एटले (पूर्व विणेरे) कहेवाने इच्छेला पछीना स्थानो (पंचमी तत्पुरुष समास) ते स्वस्थानस्थानांतर कहेवाय छे. तेनो (स्व-स्थानस्थानांतरनो) चोरथी एटले 'लक्ष' शब्दनो अभ्याहार होवाथी चोरथी लाखवडे गुणाकार करवानो कथ्यो छे. ते आ प्रमाणे-चोरथी लाख वर्ष करीने (पूर्वतुं) एक पूर्वार्ग थाय छे, ते (पूर्वार्ग) स्वस्थान छे, तेने चोरथी लाखे गुणवाथी एक पूर्व कहेवाय छे, ते स्थानांतर थयुं. ए ज प्रमाणे पूर्व स्वस्थान छे, तेने चोरथी लाखे गुणवाथी तेनी पछीनुं स्थान त्रुटितांग नामतुं थाय छे (ते त्रुटितांगने चोरथी लाखे गुणवाथी एक त्रुटित थाय छे. इत्यादि उत्तरोत्तर स्थानो जाणवा.) अहीं आ संख्याना स्थानो माटे आ प्रमाणे बे गाथाओ छे—“पूर्व १, त्रुटित २, अड्ड ३, अवव ४, ह्रह्क ५, उत्पल ६, पद्म ७, नलिन ८, अर्थनिपूर ९, अद्युत १०, नद्युत ११, प्रद्युत १२, चूलिका १३ अने शीर्षप्रहेलिका १४. आ चौद नाम अंग शब्दवडे युक्त करवा (पूर्वार्ग, त्रुटितांग विणेरे.) एम करवाथी अष्टावीस स्थानो थाय छे. अहीं (शीर्षप्रहेलिकाना) एक

હુંચા છે) (૮) । ‘હરિવાસેત્યાદિ—’ ચત્તારિ ય ભાગા જોયણસ્સ ત્તિ ’—અહીં યોજનના ચાર ભાગ કહ્યા તે ઓગ-
ળીશીયા ચાર ભાગ જાણવા. આ અર્થને માટે અર્ધ માથા આ પ્રમાણે કહી છે—“ચોરાશી હજાર ને સોઠ યોજન તથા ચાર
કલા એટલું ધનુઃપૃષ્ઠ કહ્યું છે.” (૯) તથા પંકવહુલ એ વીજું કાંઢ છે, તેનું બાહ્ય ચોરાશી હજાર યોજનનું છે, તેથી સૂત્રમાં
કહેલો અર્થ બરાબર છે (૧૦) । તથા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞસિ એટલે ભગવતી સૂત્ર. તેમાં પદના પરિમાણે કરીને ચોરાશી હજાર
પદો છે. અહીં જ્યાં અર્થની પ્રાપ્તિ થાય—અર્થ પૂર્ણ થાય તે પદ કહેવાય છે. મતાંતરે તો આચારાંગ સૂત્રમાં અઢાર હજાર પદનું
પ્રમાણ કહેલું હોવાથી તથા વાકીના અંગો તેથી વમળા પ્રમાણવાળા હોવાથી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞસિના પદો બે લાખ ને અઢારશી
હજાર છે એમ કહે છે (૧૧) । તથા નાગકુમારના આવાસો ચુમાલીશ લાખ દક્ષિણમાં અને ચાલીશ લાખ ઉત્તરમાં છે તે
વન્ને મલીને ચોરાશી લાખ થાય છે (૧૨) । યોનિ એટલે જીવની ઉત્પત્તિનાં સ્થાન, તે રૂપી પ્રમુખ એટલે દ્વાર, તે યોનિપ્રમુખ
કહેવાય છે તે ચોરાશી લાખ કહ્યા છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—“ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અગ્નિકાય અને વાયુકાય તે એક
એકની સાત સાત લાખ યોનિ (૨૮) છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિની દશ લાખ અને અનંતકાયની ચૌદ લાખ (કુલ ૨૪ લાખ)
યોનિ છે, વિકલેન્દ્રિયની (બેદંદ્રિય, તેદંદ્રિય ને ચૌરેન્દ્રિયની) બે લાખ (૬) યોનિ છે, નારકી અને દેવની ચાર ચાર
લાખ (૮) યોનિ છે. ” પંચેન્દ્રિય તિર્યચને વિષે ચાર લાખ, મનુષ્યને વિષે ચૌદ લાખ યોનિ છે. અહીં જો કે જીવોના
ઉત્પત્તિસ્થાનો અસંખ્યાતા છે તો પણ સરસા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા ઘણા સ્થાનોને એક જ સ્થાનપણે વિવક્ષા
હોવાથી કહેલી યોનિની સંખ્યામાં દોષ જાણવો નહીં (૧૪) । ‘ પુઞ્વવાહ્યાણમિત્યાદિ ’ પૂર્વ છે આદિ જેને તે પૂર્વીદિક

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સૂત્ર ॥

વોયું અંગ

॥૧૮૨॥

હજાર છે, તેથી કુલ પંચાશી હજાર યોજન થાય છે. તથા પુષ્કર્ણના વન્ને મેરુ પળ એ જ રીતે સમજવા. વિશેષ એ કે-
સૂત્રની ગતિનું વિચિત્રપણું હોવાથી તે સૂત્રમાં કહ્યા નથી (૨) । તથા રુચક એટલે રુચક નામનો તેરમા દ્વીપની અંદર રહેલો
પ્રાકારની જેમી આકૃતિવાળો રુચકદ્વીપના વે વિભાગ કરનારો રુચક નામનો પર્વત છે, તે મંડલકારે રહેલો હોવાથી મંડલિક
પર્વત કહેવાય છે. તે એક હજાર યોજન પૃથ્વીમાં અવગાઢ છે અને ચોરાશી હજાર યોજન હંચો છે, તેથી કુલ પંચાશી
હજાર યોજન થાય છે (૩) તથા મેરુપર્વતની પાંચ સો યોજન હંચી પહેલી મેરુલામાં રહેલા નંદન વનના ભૂમિતલના
ચરમાંત થકી સૌગંધિકકાંડ એટલે રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સ્વરકાંડ નામના પહેલા કાંડના અચાંતરભૂત સૌગંધિક જાતિના રત્નમય
સૌગંધિક નામના આઠમા કાંડની નીચેનો ચરમાંત પંચાશી સો યોજન આંતરાને આશ્રીને રહેલો છે. કેવી રીતે ? તે કહે
છે-પાંચ સો યોજન મેરુ સંવંધી તથા (તેની નીચે) દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજનના પ્રમાણવાળા હોવાથી આઠમો કાંડ
એંશી સો યોજન દૂર છે, તેથી કુલ પંચાશી સો યોજનનું આંતરું છે (૪) ॥ સૂત્ર-૮૫ ॥

હવે છાશીયું સ્થાન કહે છે—

મૂ—સુવિહિસ્સ પં પુષ્કદંતસ્સ અરહઓ હલસીદ ગણા હલસીદ ગણહરા હોરથા ।૧। સુપાસસ્સ
પં અરહઓ હલસીદ વાહસયા હોરથા ।૨। દોઘ્વાણ પં પુલવીણ બહુમજ્ઞદેસમાગાઓ દોઘ્વસ્સ ઘણો-
દહિસ્સ હેટ્ટિહે ચરમંતે એસ પં હલસીદ જોયણસહસ્સાદં અવાહાણ અંતરે પલ્લત્તે ।૩। ॥ સૂત્રમ્-૮૬॥

સમવાય
૮૬ ॥

॥૧૮૨॥

મૂલાર્થ:—ચૂલિકા સહિત પૂજ્ય આચારાંગ સ્ત્રવના પંચાશી ઉદ્દેશનકાલ કહ્યા છે (૧) । ધાતકીચંડના બે મેરુપર્વત કુલ થઈને પંચાશી હજાર યોજન ડુંચા કહ્યા છે (૨) । રુચક દ્વીપનો મંડલિક પર્વત કુલ પંચાશી હજાર યોજન ડુંચો કહ્યો છે (૩) । નંદન વનની નીચેના ચરમાંતથી સૌમંધિક કાંડની નીચેના ચરમાંત સુધી પંચાશી સો યોજનનું અબાધાદ આંતરું કહ્યું છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે પંચાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં આચાર નામનું પહેલું અંગ નવ અધ્યયનવાલા પહેલા શ્રુતસ્કંધરૂપ છે. તે પળ ચૂલિકા સહિત દૃઢલે તેના વીજા શ્રુતસ્કંધમાં પાંચ ચૂલિકા છે, તેમાં પાંચમી નિગીથા નામની ચૂલિકા તેનું જૂદું સ્થાન હોવાથી અહીં ગ્રહણ કરવાની નથી. તેમાં પહેલી અને વીજી ચૂલિકા સાત સાત અધ્યયનવાળી છે, તથા વીજી અને ચોથી ચૂલિકા એક એક અધ્યયનવાળી છે. તેથી આ પ્રમાણે ચૂલિકા સહિત જે વર્તે તે સચૂલિકાક કહેવાય છે. અર્થાત્ તે ચૂલિકા સહિત આચારાંગના પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે. કેમ કે દરેક અધ્યયને તેટલા જ ઉદ્દેશન કાલ છે. તે આ પ્રમાણે—પહેલા શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયનોમાં અનુક્રમે સાત (૭), છ (૧૩), ચાર (૧૭), ચાર (૨૧), છ (૨૭), પાંચ (૩૨), આઠ (૪૦), ચાર (૪૪), સાત (૫૧) ઉદ્દેશનકાલ છે. તથા વીજા શ્રુતસ્કંધમાં પહેલી ચૂલિકાના સાત અધ્યયનોને વિષે અનુક્રમે અગ્યાર (૬૨), ત્રણ (૬૫), ત્રણ (૬૮), ચારને વિષે બે (૭૬), વીજી ચૂલિકાને વિષે સાત અધ્યયનો એક સરવાળા દૃઢલે એક ઉદ્દેશનકાલવાળા હોવાથી (૮૩), એ જ પ્રમાણે વીજી ચૂલિકા એક અધ્યયન-વાળી હોવાથી (૮૪) તથા ચોથી ચૂલિકા પણ એક અધ્યયનવાળી હોવાથી (૮૫) સર્વ મલીને પંચાશી (ઉદ્દેશનકાલ) થાય છે (૧) । તથા ધાતકીચંડના બે મેરુપર્વત હજાર યોજન ભૂમિમાં અવાગાહ છે અને ચોરાશી હજાર યોજન ભૂમિથી

શ્રી

સમવાયાદ્વ

દ્વન્ન ॥

ચોથું અંગ

॥૧૮૧॥

સો ને ચોરાણું સ્થાન (આંકડા) આવે છે. ” આ સ્થાનોના નામ અનુક્રમે આ પ્રમાણે જાણવા—પૂર્વાંગ, પૂર્વ, ટ્રુટિતાંગ, ટ્રુટિત વિગેરે (૧૫) । ‘ચડરાસીતિમિત્યાદિ’—(ચોરાશી સંખ્યાના સ્થાનકના વિવરણનો આ લેખ છે) અહીં તેનો વિમાણ આ પ્રમાણે છે—“ વગ્રીશ લાખ ૧, અઢાવીશ લાખ ૨, બાર લાખ ૩, આઠ લાખ ૪ અને ચાર લાખ ૫ વિમાનો પહેલેથી પાંચમા વ્રહ્મ દેવલોક સુધીમાં (૮૪ લાખ) છે. ત્યારપછી લાંતકમાં પચાસ હજાર ૬, શુક્રમાં ચાલીશ હજાર ૭, સહસ્રારમાં ૮ હજાર ૮, આનત-પ્રાણતમાં ચાર સો ૯-૧૦, આરણ-અચ્યુતમાં ત્રણ સો ૧૧-૧૨, ત્રણ અધસ્તન પ્રેવેયકમાં એક સો ને અગ્યાર, ત્રણ મધ્યમ પ્રેવેયકમાં એક સો ને સાત, ત્રણ ઉપરિતન પ્રેવેયકમાં એક સો, તથા અનુત્તરમાં પાંચ વિમાનો છે (કુલ ૮૪૯૭૦૨૩). ‘અવંતીતિ મન્વત્યાયં તિ’—આ વિમાનો આ પ્રમાણે હોય છે, એ હેતુ માટે મનવાને સર્વત્રપણું હોવાથી અને સત્યવાદીપણું હોવાથી કહ્યા છે (૧૭) ॥ દ્વન્ન-૮૪ ॥

હવે પંચાશીનું સ્થાન કહે છે—

મૂં—આયારસ્સ પં મનગવઓ સચૂલિયાગસ્સ પંચાસીદિ ઉદેસણકાલા પન્નત્તા । ૧ । ધાયદ-સંહસ્સ પં મંદરા પંચાસીદિ જોયણસહસ્સાદં સઘ્વગેણં પન્નત્તા । ૨ । રુય્ણ પં મંહલિયપવ્ણ પંચાસીદિ જોયણસહસ્સાદં સઘ્વગેણં પન્નત્તે । ૩ । નંદણવણસ્સ પં હેદિહ્લાઓ ચરમંતાઓ સોગંધિયસ્સ કંહસ્સ હેદિહ્લે ચરમંતે ઇસ પં પંચાસીદિ જોયણસયાદં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૪ ॥ સૂત્તમ્—૮૫ ॥

સમવાય

૮૫ ॥

॥૧૮૧॥

કહીએ, તેવા તથા શીર્ષપ્રહેલિકા છે એંતે જેને તે શીર્ષપ્રહેલિકાપર્યવસાન કહીએ, તેવા સ્વસ્થાનથકી એટલે પૂર્વ પૂર્વ (સંख्याતા) સ્થાનથી ઉત્તરોત્તર સંख्याના સ્થાનની ઉત્પત્તિ સ્થાનવાલા સંख्याવિશેષથકી અર્થાત્ ગુણવા લાયક સંख्याથકી સ્થાનાંતરો એટલે તેની પછીના સંख्याસ્થાનો અર્થાત્ ગુણાકારથી ઉત્પન્ન થયેલા વ્યવધાન રહિત તરતના સંख्याવિશેષ જેને વિષે છે (વહુગ્રીહિસમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર એટલે અનુક્રમે રહેલા સંख्याના સ્થાનવિશેષ કહેવાય છે, અથવા (વહુગ્રીહિ સમાસ ન કરીએ તો) સ્વસ્થાન એટલે પૂર્વસ્થાન અને સ્થાનાંતર એટલે પછીના તરતના સ્થાન (દ્વંદ્વ સમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર કહેવાય છે, અથવા (દ્વંદ્વ સમાસ પળ ન કરીએ તો) સ્વસ્થાનથકી એટલે પૂર્વાર્ગ નામના પ્રથમ સ્થાનથકી સ્થાનાંતર એટલે (પૂર્વ વિગેરે) કહેવાને ફચ્છેલા પછીના સ્થાનો (પંચમી તત્પુરુષ સમાસ) તે સ્વસ્થાનસ્થાનાંતર કહેવાય છે. તેનો (સ્વ-સ્થાનસ્થાનાંતરનો) ચોરાથી એટલે 'લક્ષ' શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી ચોરાથી લાઘવડે ગુણાકાર કરવાનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-ચોરાથી લાઘવ વર્ષે કરીને (પૂર્વજું) એક પૂર્વાર્ગ થાય છે, તે (પૂર્વાર્ગ) સ્વસ્થાન છે, તેને ચોરાથી લાઘવે ગુણવાથી એક પૂર્વ કહેવાય છે, તે સ્થાનાંતર થયું. એ જ પ્રમાણે પૂર્વ સ્વસ્થાન છે, તેને ચોરાથી લાઘવે ગુણવાથી તેની પછીનું સ્થાન જુટિતાંગ નામનું થાય છે (તે જુટિતાંગને ચોરાથી લાઘવે ગુણવાથી એક જુટિત થાય છે. इत्यादि उत्तरोत्तर स्थानो जाणवा.) અહીં આ સંख्याના સ્થાનો માટે આ પ્રમાણે વે ગાથાઓ છે—“પૂર્વ ૧, જુટિત ૨, અડઢ ૩, અવવ ૪, હૂઠક ૫, ઉત્પલ ૬, પદ્મ ૭, નલિન ૮, અર્ધનિપ્પર ૯, અચુત ૧૦, નચુત ૧૧, પ્રચુત ૧૨, ચૂલિકા ૧૩ અને શીર્ષપ્રહેલિકા ૧૪. આ ચૌદ નામ અંગ શબ્દવડે યુક્ત કરવા (પૂર્વાર્ગ, જુટિતાંગ વિગેરે.) એમ કરવાથી અઢાવીશ સ્થાનો થાય છે. અહીં (શીર્ષપ્રહેલિકાના) એક

મૂલાર્થઃ—સુવિધિનાથ એટલે પુષ્પદંત નામના અરિહંતને છાશી ગણ અને છાશી ગણધરો હતા (૧) । સુપાર્શ્વનાથ અરિહંતને છાશી સો વાદી હતા (૨) । વીજી પૃથ્વીના બહુ મધ્ય દેશભાગથકી વીજા ઘનોદધિની નીચેના ચરમંત સુધી છાશી હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૩) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે છાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં સુવિધિ નામના નવમા જિનેશ્વરના અહીં છાશી ગણ અને ગણધરો કહ્યા છે અને આવશ્યક સૂત્રમાં તો અઢાશી કહ્યા છે, તે મતાંતર જાણવું (૧) । તથા વીજી પૃથ્વી શર્કરાપ્રમા. તેનું બાહલ્ય એક લાલ ને વત્રીશ હજાર યોજનનું છે, તેનું અર્ધ કરતાં છાસઠ હજાર યોજન થાય તથા તેની નીચે રહેલો વીજી પૃથ્વી સંવંધી હોવાથી વીજો ઘનોદધિ બાહલ્યપણે વીશ હજાર યોજનનો છે, તે બન્ને મલીને છાશી હજાર યોજન થાય છે (૩) ॥ સૂત્ર-૮૬ ॥

હવે સત્તાશીનું સ્થાનક કહે છે—

મૂ—મંદરસ્સ નં પવ્વયસ્સ પુરચ્છિમિહ્લાઓ ચરમંતાઓ ગોથૂમસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ પચ્ચચ્છિ-
મિહ્લે ચરમંતે એસ નં સત્તાસીંહં જોયણસહસ્સાં અવાહાણ અંતરે પવ્વન્તે । ૧ । મંદરસ્સ નં પવ્વ-
યસ્સ દક્ષિણિહ્લાઓ ચરમંતાઓ દગમાસસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ ઉત્તરિહ્લે ચરમંતે એસ નં સત્તાસીંહં
જોયણસહસ્સાં અવાહાણ અંતરે પવ્વન્તે । ૨ । એવં મંદરસ્સ પચ્ચચ્છિમિહ્લાઓ ચરમંતાઓ સંખસ્સ

आवासपव्वयस्स पुरच्छिमिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई ज्योणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ३।
एवं चेव मंदरस्स उत्तरिल्लोओ चरमंताओ दगसीमस्स आवासपव्वयस्स दाहिणिह्ले चरमंते एस णं
सत्तासीई ज्योणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ४। छण्हं कम्मपगडीणं आइमउवरिल्लवज्जाणं
सत्तासीई उत्तरपगडीओ पन्नत्ताओ । ५। महाहिमवंतकूडस्स णं उवरिमंताओ सोगंधियस्स कंडस्स
हेट्टिल्ले चरमंते एस णं सत्तासीई ज्योणसथाइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ६। एवं रुपिक्कूडस्स
वि । ७ ॥ सूत्रम्-८७ ॥

मूलार्थः—मेरु पर्वतना पूर्व दिशाना चरमांतथी गोस्तूभ नामना आवास पर्वतना पश्चिम चरमांत सुधी (४५ हजार जंबू-
द्वीपना अने ४२ हजार लवण समुद्रना एम) सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (१) । मेरु पर्वतना दक्षिण
चरमांतथी दकभास नामना आवास पर्वतना उत्तर चरमांत सुधी सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (२) । ए ज
प्रमाणे मेरु पर्वतना पश्चिम चरमांतथी संख नामना आवास पर्वतना पूर्व चरमांत सुधी सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए
आंतरं कहुं छे (३) । ए ज प्रमाणे मेरु पर्वतना उत्तर चरमांतथी दकसीम नामना आवास पर्वतना दक्षिण चरमांत सुधी
सत्ताशी हजार योजननुं अबाधाए आंतरं कहुं छे (४) । पहेला अने छेछां कर्म रहित बाकीना छ कर्मनी उत्तरप्रकृतिओ सत्ताशी
कही छे (५) । महाहिमवान कूटना उपरना छेडाथी सौगंधिक कांडनी नीचेना चरमांत सुधीमां सत्ताशी सो योजननुं

અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૬) । એ જ પ્રમાણે રુક્મી કૂટનું પણ કહેવું (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સત્તાશીમા સ્થાનક વિષે કાંઈક કહે છે—‘ મંદરેત્યાદિ ’—મેરુના પૂર્વ તરફના અંતથી જંબૂદ્વીપની અંદરનો ભાગ પીસ્તાલીશ હજાર યોજનનો છે, અને વૈતાલીશ હજાર યોજન લવણસમુદ્રમાં જહાજ ત્યારે વેલંધર નાગરાજનો આવાસસ્થૂત ગોસ્તૂભ નામનો પર્વત પૂર્વ દિશામાં રહેલો છે, તેથી તે વન્ને મલીને સત્તાશી હજાર યોજનનું આંતરું થાય છે (૧) । એ જ પ્રમાણે વીજા ત્રણેનું આંતરું જાણવું (૨-૩-૪) । તથા પહેલી જ્ઞાનાવરણ અને છેલ્લી અંતરાય એ બે મૂલ કર્મપ્રકૃતિ રહિત વાકીની છ મૂલકર્મપ્રકૃતિની દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ક, નામ અને ગોત્ર કર્મની સત્તાશી ઉત્તરપ્રકૃતિઓ કહી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—દર્શનાવરણ વિગેરે છ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિઓ અનુક્રમે નવ, બે, અઢાવીશ, ચાર, વૈતાલીશ અને બે છે. તે સર્વ મલીને સ્વત્રમાં કહેલી ૮૭ ઉત્તરપ્રકૃતિઓ થાય છે (૫) । ‘ મહાહિમવંતેત્યાદિ ’—મહાહિમવાન નામના વીજા વર્ષધર પર્વત ઉપર સિદ્ધાયતનકૂટ, મહાહિમવત્કૂટ વિગેરે આઠ કૂટો છે, તે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઝંચા છે. તેમાં મહાહિમવંત કૂટના પાંચ સો યોજન, મહાહિમવંત વર્ષધર પર્વતની ઝંચાહના બસો યોજન અને રત્નપ્રમાના સ્વરકાંડના અર્વાંતર કાંડોમાંના સૌગંધિકકાંડ સુધીના આઠ કાંડો કે જે દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજન પ્રમાણવાળા છે તેના ઇંચી સો યોજન એ ત્રણે મલીને કુલ સત્તાશી સો યોજનનું આંતરું થાય છે (૬) । એ જ પ્રમાણે રુક્મી નામના પાંચમા વર્ષધર પર્વત ઉપર જે વીજું રુક્મીકૂટ નામનું કૂટ છે, તેનું પણ આંતરું મહાહિમવત્કૂટ પ્રમાણે જ કહેવું, કેમકે તે વન્નેનું સરખું જ પ્રમાણ છે (૭) ॥ સ્વત્ર-૮૭ ॥

હવે અઢાવીશું સ્થાનક કહે છે—

मू०—एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स अट्टासीइ अट्टासीइ महगहा परिवारो पन्नत्ता । १ ।
दिट्ठिवायस्स णं अट्टासीइ सुत्ताइं पन्नत्ताइं, तं जहा—उज्जुसुयं परिणयापरिणयं एवं अट्टासीइ
सुत्ताणि भाणियवाणि जहा नंदीए । २ । मंदरस्स णं पव्वयस्स पुरिच्छिमिच्छाओ चरमंताओ गोथभस्स
आवासपव्वयस्स पुरिच्छिमिछे चरमंते एस णं अट्टासीइं जोयणसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । ३ ।
एवं चउसु वि दिसासु नेयव्वं । ४ । बाहिराओ उत्तराओ णं कट्ठाओ सूरिए पढमं छम्मासं
अयमाणे चोयालीसइमे मंडलगते अट्टासीति एगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स दिवसखेत्तस्स निवुड्ढेत्ता
रयणिखेत्तस्स अभिनिवुड्ढेत्ता सूरिए चारं चरइ । ५ । दक्खिणकट्ठाओ णं सूरिए दोच्चं छम्मासं
अयमाणे चोयालीसतिमे मंडलगते अट्टासीइं एगसट्ठिभागे मुहुत्तस्स रयणिखेत्तस्स निवुड्ढेत्ता
दिवसखेत्तस्स अभिनिवुड्ढेत्ता णं सूरिए चारं चरइ । ६ ॥ सूत्रम्—८८ ॥

मूलार्थः—एक एक (दरेक) चंद्र-सूर्यना अट्टासी महा ग्रहोरूप परिवार कह्यो छे (१) । दृष्टिवादना
अट्टासी सूत्रो कथां छे, ते आ प्रमाणे—ऊज्जुसूत्र, परिणतापरिणत, इत्यादि अट्टासी सूत्र जेम नंदी सूत्रमां कथा छे तेम कहेवा
(२) । मेरु पर्वतना पूर्व तरफना चरमांतथी गोस्तुभ नामना आवास पर्वतना पूर्व तरफना चरमांत सुधी अट्टासी हजार

યોજનનું અવાધાઈ આંતરું કહ્યું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે (વાકીની ત્રણે) દિશામાં જાણવું (૪) સર્વ આશ્ચર્ય તર મંડલરૂપ બહારની ઉત્તર દિશાથી પહેલા છ માસ તરફ ઇટલે દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય જ્યારે ચુમાલીશમા મંડલે આવે ત્યારે સુહર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી દિવસક્ષેત્રની ઇટલે દિવસની હાનિ કરીને અને રાત્રિક્ષેત્રની તેટલી જ વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ગતિ કરે છે (૫) । તથા દક્ષિણ દિશા થકી બીજા છ માસ તરફ ઇટલે ઉત્તરાયણ તરફ આવતો સૂર્ય વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ગતિ કરે છે (૬) ।

ટીકાર્થ:—હવે અઢાશીમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—ચંદ્ર સૂર્ય અસંખ્યાતા છે તો પણ અહીં દરેક ચંદ્ર સૂર્યના પરિવારભૂત અઢાશી ગ્રહ જાણવા. અહીં ચંદ્રમા અને સૂર્ય એમ સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કર્યો છે, તેથી ચંદ્રસૂર્યરૂપી યુગલના અઢાશી મહાગ્રહો છે. આ ગ્રહો જો કે ચંદ્રના જ પરિવારરૂપ છે એમ અન્યત્ર કહેલું છે, તો પણ સૂર્ય પણ ઇંદ્ર જ છે તેથી તે જ ગ્રહો તેના પણ પરિવારરૂપ જાણવા (૧) ‘દિટ્ટિવાઈત્યાદિ’ દષ્ટિવાદ ઇટલે બારસું અંગ, તે પાંચ પ્રકારનું છે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, પ્રથમાનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫. તેનો બીજો પ્રકાર જે સૂત્ર છે તેમાં સૂત્ર અઢાશી છે. ‘જહા મંદિઈ ત્તિ’—જેમ નંદી સૂત્રમાં કહ્યા છે તેમ, એ પ્રમાણે અતિદેશ (મલામણ) કરીને સૂત્રો દેખાડ્યા છે તે આગલ કહેવામાં આવશે (૨) । ‘મંદરસસેત્યાદિ’—મેરુના પૂર્વ દિશાના છેડાથી જંબૂદ્વીપનો છેડો પીસ્તાલીશ હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી વેંતાલીશ હજાર યોજન જઈએ ત્યારે ત્યાં ગોસ્તુમ નામનો આવાસ પર્વત છે, તે પર્વતનો વિષ્કંભ એક હજાર યોજનનો છે, તેથી

(૪૫-૪૨-૧ હજાર મઠવાથી) સૂત્રમાં કહેલો અંક (૮૮ હજાર) મઠતો આવે છે (૩) । આ જ ક્રમે કરીને દક્ષિણ વિગેરે (ત્રણ) દિશામાં રહેલા દકાવભાસ, શંખ અને દક્કસીમ નામના વેલંધર નાગરાજના નિવાસભૂત પર્વતોને આશ્રીને પળ કહેવું. તે માટે જ કહ્યું કે-‘એવં ચડસુ વિ દિસાસુ નેયન્વમિતિ’-એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૪) । ‘બાહિરાઓ ણ-મિત્યાદિ’-બાહ્ય એટલે સર્વ આમ્યંતર મંડલરૂપ ઉત્તર દિશાથી, કોઈ પુસ્તકમાં ‘બાહિરાઓ’ એ શબ્દ દેખાતો નથી. પહેલા છ માસ તરફ એટલે વર્ષમાં પ્રથમ દક્ષિણાયન હોવાથી દક્ષિણાયન તરફ આવતો સૂર્ય ચુમાલીશમા મંડલ ઉપર ગયો સતો સુહૂર્તના એકસઠીયા અઢાશી ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ કરીને તથા રાત્રિની તેટલી જ વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ચાર ચરે છે એટલે ઋમણ કરે છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો-દક્ષિણાયનની અપેક્ષાએ દરેક મંડલે સુહૂર્તના એકસઠીયા બે ભાગ જેટલી દિવસની હાનિ થાય છે, તેથી ચુમાલીશમા મંડલે અઢાશી ભાગ જેટલી હાનિ થાય છે, અને રાત્રિ તેટલા જ ભાગપ્રમાણ વૃદ્ધિ પામે છે. અહીં (સૂત્રમાં) બે વાર સૂર્ય શબ્દ લખ્યો છે, તે દિવસ અને રાત્રિને આશ્રીને બે વાક્યના ભેદની કલ્પના કરવાથી લખ્યો છે, તેથી પુનરુક્ત દોષ જાણવો નહીં. આ સૂત્રનો ભાવાર્થ અઢોતેરમા સ્થાનના સૂત્રની જેમ જાણી લેવો. (૫) । ‘ દન્નિસ્વળકઢ્ઠાઓ ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર ઉપરના સૂત્રની જેમ જાણવું. વિશેષ એ કે-અહીં દિવસની વૃદ્ધિ અને રાત્રિની હાનિ જાણવી (૬) ॥ સૂત્ર-૮૮ ॥

હવે નેવાશીયું સ્થાનક કહે છે—

મૂ-ઉસમે ણં અરહા કોસલિએ ઇમીસે ઓસાપિણીએ તતિયાએ સુસમદૂસમાએ (સમાએ) પચ્છિમે

भागे एगूणणउए अछमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । १ । समणे भगवं महावीरे इमीसे ओसप्पिणीए चउत्थाए दूसमसुसमाए समाए पच्छिमे भागे एगूणनउइए अछमासेहिं सेसेहिं कालगए जाव सव्वदुक्खप्पहीणे । २ । हरिसेणे णं राया चाउरंतचक्खवद्दी एगूणनउइ वाससयाइं महाराया होत्था । ३ । संतिस्स णं अरहओ एगूणनउइ अज्जासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासंपया होत्था । ४ ॥ सूत्रम्—८९ ॥

मूलार्थः—कोशल देशमां उत्पन्न थयेला श्री ऋषभदेव अरिहंत आ अवसर्पिणीना सुषमदुःषम नामना त्रीजा आराने छेडे नेवाशी अर्धमास (पखवाडीया) बाकी हता त्यारे कालधर्म पाम्या यावत् सर्व दुःख रहित थया (१) । श्रमण भगवान महावीरस्वामी आ अवसर्पिणीना दुःषमसुषम नामना चौथा आराना पश्चिम भागमां नेवाशी अर्धमास (पखवाडीया) बाकी हता त्यारे कालधर्म पाम्या यावत् सर्व दुःख रहित थया (२) । हरिषेण नामना चातुरंत चक्रवर्त्ती राजा नेवाशी सो वर्ष सुधी महाराजा हता (राज्य पाळता हता) (३) । श्रीशान्तिनाथ अरिहंतने नेवाशी हजार साध्वीओरूप उत्कृष्ट साध्वीसंपदा हती (४) ॥

टीकार्थः—हवे नेवाशीमा स्थानक विषे काइक लखे छे—‘ तईयाए समाए त्ति ’—सुषमदुःषम नामना त्रीजा आराना नेवाशी अर्धमास एटले त्रण वर्ष अने साडाआठ मास शेष रहे सते. ‘ जाव ’ शब्द लख्यो छे तेथी अंतकृत थया, सिद्ध थया, बुद्ध थया, मुक्त थया, एम जाणवुं (१) । हरिषेण नामना दशमा चक्रवर्त्तीनुं सर्व आयु दश हजार वर्षनुं

હતું. તેમાં સો વર્ષ ન્યૂન નવ હજાર વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, બાકીના અગ્યાર સો વર્ષ કુમારપણામાં, માંડલિકપણામાં અને સાધુ-પણામાં જાણવા (૩) । અહીં શાંતિનાથ જિનેશ્વરની નેવાશી હજાર સાધ્વીની સંપદા કહી છે, પરંતુ આવશ્યક સૂત્રમાં તો એકસઠ હજાર અને છ સો કહી છે, તે મતાંતર જાણવું (૪) ॥ સૂત્ર-૮૯ ॥

હવે નેવુમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સીયલે નં અરહા નડઇં ધળૂંડં ઉહ્હ ઉચ્ચત્તેનં હોત્થા । ૧ । અજિયસ્સ નં અરહઓ નડઇં ગણા નડઇં ગણહરા હોત્થા । ૨ । એવં સંતિસ્સ વિ । ૩ । સયંમુસ્સ નં વાસુદેવસ્સ નડઇં વાસાઇં વિજણ હોત્થા । ૪ । સંવેસિ નં વદ્ધવેયહ્હુપધ્ધયાણં ઉવરિહ્હાઓ સિહરતલાઓ સોગંધિયકળ્હસ્સ હેટ્ઠિલે ચરમંતે ઇસ નં નડઇં જોયણસયાઇં અબાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૯૦ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રીશીતલનાથ અરિહંત નેવુ ધનુષ હંચા હતા (૧) । શ્રીઅજિતનાથ અરિહંતને નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો હતા (૨) । એ જ પ્રમાણે શ્રીશાંતિનાથને પણ નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો હતા (૩) । સ્વયંમૂ વાસુદેવે નેવુ વર્ષ સુધી દિગ્વિજય કર્યો હતો (૪) । સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતોના ઉપરના શિખરતલથી સૌગંધિક કાંડના હેટલા ચરમાંત સુધી નેવુ સો યોજનનું અબાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે નેવુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં અજિતનાથ અને શાંતિનાથના નેવુ ગણ અને નેવુ ગણધરો

અહીં કહ્યા છે, પણ આવશ્યક સૂત્રમાં તો અજિતનાથના પંચાણુ અને શાંતિનાથના છત્રીશ ગણ અને ગણધરો કહ્યા છે તે મતાં-તર જાણવું (૨-૩) । તથા સ્વયંભૂ નામના ત્રીજા વાસુદેવને નેવુ વર્ષ સુધી વિજય દટલે પૃથ્વીને સાધવાનો વ્યાપાર હતો (૪) । ‘ સર્વેસિ ણમિત્યાદિ ’—સર્વે દટલે શબ્દાપાતી વિગેરે વીશે વૃત્તવૈતાલ્યો એક હજાર યોજન ઝંચા છે, તથા સૌગંધિક કાંડનો ચરમાંત આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેથી નવ હજાર દટલે નેવુ સો યોજનનું આંતરું સૂત્રમાં કહ્યું છે તે વરાવર છે (૫) ॥ સૂત્ર--૯૦ ॥

હવે એકાણુનું સ્થાનક કહે છે--

મૂ૦—એકાણુડઈ પરવેયાવચ્ચકમ્મપડિમાઓ પન્નત્તાઓ । ૧ । કાલોદ્દ પં સમુદ્દે એકાણુડઈ જોયણસયસહસ્સાઈં સહિયાઈં પરિક્ખલેવેણં પન્નત્તે । ૨ । કુંથુસ્સ પં અરહઓ એકાણુડઈ આહોહિ-યસયા હોત્થા । ૩ । આડયગોયવજ્ઞાણં છળહં કમ્મપગડીણં એકાણુડઈ ઉત્તરપગડીઓ પન્નત્તાઓ । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૯૧ ॥

મૂલાર્થ:—વીજાનું વૈયાવૃત્ત્ય કર્મ કરવાની પ્રતિમાઓ એકાણુ કહી છે (૧) । કાલોદ્દ સમુદ્રની પરિધિ કાંડક અધિક એકાણુ લાલ યોજન પ્રમાણ કહી છે (૨) । કુંથુનાથ અરિહંતને એકાણુ સો અવધિજ્ઞાનીઓની સંપદા હતી । ૩ । આયુ અને ગોત્ર એ વે કર્મ કર્મ વિના વાકીની છ મૂલ કર્મપ્રકૃતિની એકાણુ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ કહી છે (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે એકાણુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં પર એટલે પોતાથી રહિત એવા બીજાઓના વૈયાવૃત્ત્યકર્મ એટલે ભક્તપાનાદિકવડે ઉપદંબ ક્રિયા કરવારૂપ પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહો એકાણુ છે. અહીં આ અભિગ્રહોને પ્રતિમાપણાઈ કરીને કહ્યા છે તે બીજે કોઈપણ ટેકાણે જોવામાં આવતા નથી. માત્ર આ વિનયવડે વૈયાવૃત્ત્ય કરવાના ભેદો છે એમ સંભવે છે. તે આ પ્રમાણે—દર્શનના (સમકિતના) ગુણે કરીને જેઓ અધિક હોય તેઓને વિષે સત્કાર વિગેરે દશ પ્રકારનો વિનય કરવાનો છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—સત્કાર ૧, અમ્યુત્થાન ૨, સન્માન ૩, આસનાભિગ્રહ ૪, આસનાનુપ્રદાન ૫, કૃતિકર્મ ૬, અંજલિગ્રહ ૭, આવતાની સામે જવું ૮, સ્થિર રહેલાની પર્યુપાસના ૯ તથા જતાની પાછલ જવું ૧૦. આ દશ પ્રકારનો શુશ્રૂષા વિનય કહ્યો છે. તેમાં સત્કાર એટલે વાંદવું, સ્તુતિ કરવી વિગેરે ૧, અમ્યુત્થાન એટલે આસનનો ત્યાગ કરવો તે ૨, સન્માન એટલે વસ્ત્રાદિકવડે પૂજા કરવી તે ૩, આસનાભિગ્રહ એટલે પાસે આવીને ઊભા હોય તેને આસન લાવી આપવાપૂર્વક ‘અહીં બેસો’ એમ કહેવું તે ૪, આસનાનુપ્રદાન એટલે એક સ્થાનથી બીજા સ્થાને આસન લઈ જવું તે ૫, કૃતિકર્મ વિગેરે વાકીના પાંચ ભેદોનો અર્થ પ્રગટ જ છે ૧૦. તથા તીર્થકરાદિક પંદર પદને અનાશાતનાદિ ચાર પદવડે ગુણ-વાથી સાઠ પ્રકારનો અનાશાતના વિનય થાય છે. તે પંદર પદ આ પ્રમાણે—“ તીર્થકર ૧, ધર્મ ૨, આચાર્ય ૩, વાચક ૪, સ્થવિર ૫, કુલ ૬, ગણ ૭, સંઘ ૮, સાંભોગિક ૯, ક્રિયા ૧૦, તથા મતિજ્ઞાનાદિ (મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યવ, કેવલ) પાંચ જ્ઞાન મલીને ૧૫, ” આની ભાવના આ પ્રમાણે કરવી—તીર્થકરોની જે અનાશાતના તે તીર્થકર અનાશાતના કહેવાય છે (પછી તત્પરુપ સમાસ). એ જ પ્રમાણે તીર્થકરે પ્રરૂપેલા ધર્મની અનાશાતના. એ જ પ્રમાણે સર્વત્ર ભાવના કરવી. અનાશાતના

વિગેરે ચાર પદ આ પ્રમાણે--“તીર્થકર્થી આરંભીને કેવલજ્ઞાન પર્યંત પંદર પદોની અનાશાતના ૧, મક્તિ ૨, વહુમાન ૩ અને વર્ણવાદ (શ્લાઘા) ૪ આ ચાર કરવા.” તથા ઔપચારિક વિનય સાત પ્રકારનો છે. તે વિપે કહું છે કે--“અભ્યાસાસન ૧, હંદોડનુવર્તન ૨, કૃતપ્રતિકૃતિ ૩, કારિતનિમિત્તકરણ ૪, દુઃસ્વાર્તગવેષણ ૫, સર્વ અર્થને વિપે દેશકાલનું જાણવું ૬ તથા અનુમતિ-અનુજ્ઞા ૭, આ ઔપચારિક વિનય સંક્ષેપથી સાત પ્રકારે કહ્યો છે.” તેમાં અભ્યાસાસન એટલે ઉપચાર (સેવા) કરવા લાયક ગુરુની પાસે બેસવું તે ૧, હંદોડનુવર્તન એટલે ગુરુના અભિપ્રાય(હુજ્જા)ને અનુસરવું તે ૨, કૃતપ્રતિકૃતિ એટલે પ્રસન્ન થયેલા આચાર્ય (ગુરુ) સુત્રાદિક આપશે, પણ નિર્જરા આપશે નહીં એમ માનનાર શિષ્ય આહારાદિક લાવી આપે (વૈયાવચ્ચ કરવાથી નિર્જરા થાય) ૩, કારિતનિમિત્તકરણ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાનના પદ મળાવેલા વિશેષે કરીને વિનયમાં વેતે અને તેને માટે ક્રિયા પણ કરે તે ૪, વાકીના પદો પ્રસિદ્ધ અર્થવાલા છે. ૫-૬-૭. તથા વૈયાવૃત્ય દશ પ્રકારે છે, તે માટે કહું છે કે--“આચાર્ય ૧, ઉપાધ્યાય ૨, સ્થવિર ૩, તપસ્વી ૪, ગ્લાન ૫, શૈક્ષ (નવો દીક્ષિત) ૬, સાધર્મિક ૭, કુલ ૮, ગણ ૯ અને સંઘ ૧૦, આ દશનું વૈયાવૃત્ય કરવું.” તેમાં પ્રવાજના ૧, દિક્ ૨, ઉદ્દેશ ૩, સમુદ્દેશ ૪ અને વાચના ૫ એ પાંચ પ્રકારના આચાર્યનું વૈયાવૃત્ય કરવું તે આચાર્યવિનય કહેવાય છે. તથા ઔપચારિક વિનય એટલે પાસે રહેવું વિગેરે સાત પ્રકારે છે. તથા વૈયાવૃત્યના દશ (પૈકી નવના નવ મેદ) અને આચાર્યના પાંચ મેદ છે. તેથી તે ચૌદ પ્રકાર થયા. એ પ્રમાણે કુલ એકાણુ વિનયના મેદો થાય છે. આ જ મેદો અભિગ્રહના વિષયરૂપ હોવાથી પ્રતિમા કહેવાય છે) કુલ ગણતરી

૧. દીક્ષાચાર્ય, દિગાચાર્ય વિગેરે. ૨. નવના વિનયનો એક એક મેદ અને આચાર્યના વિનયના પાંચ મેદ મળી ૧૪ થાય.

આ પ્રમાણે—) દર્શન ગુણાધિકના ૧૦, અનાશાતનાના ૬૦, ઔપચારિકના ૭, વૈયાવૃત્ત્યના ૧૪. કુલ ૧૧ (૧) । તથા કાલોદ નામનો સમુદ્ર છે તેની પરિધિ કાંઈક અધિક એકાણુ લાલ્લ યોજનની છે. તેમાં જે અધિક છે તે આ પ્રમાણે—સીતેર હજાર, છ સો ને પાંચ (૭૦૬૦૫) યોજન, સત્તર સો ને પંદર (૧૭૧૫) ધનુષ અને કાંઈક અધિક સત્તાશી (૮૭) અંગુલ એટલું જાણવું (૨) । આહોહિય એટલે નિયમિત ક્ષેત્રને જાણનાર અવધિજ્ઞાની કાલોદધિ સમુદ્ર પરત્વે તેટલું જોવે (૩) । આયુષ્ય અને ગોત્ર એ વે કર્મને વર્જીને વાકીના છ કર્મો એટલે જ્ઞાનાવરણ ૧, દર્શનાવરણ ૨, વેદનીય ૩, મોહનીય ૪, નામ ૫ અને અંતરાય ૬. તેના અનુક્રમે પાંચ ૧, નવ ૨, વે ૩, અઘાવીશ ૪, વૈતાલીશ ૫ અને પાંચ ૬ મેદો છે (એટલે તે છ કર્મની ઉત્તરપ્રકૃતિ સર્વ મલીને ૧૧ થાય છે) (૪) ॥ સૂત્ર—૧૧ ॥

હવે બાણુનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—બાણુડઈ પડિમાઓ પન્નત્તાઓ ।૧ થેરે ણં ઇંદમ્ભૂતી બાણુડઈ વાસાં સંવાડયં પાલડત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે ।૨ મંદરસ્સ ણં પવ્વયસ્સ બહુમજ્જદેસમાગાઓ ગોથૂમસ્સ આવાસપવ્વયસ્સ પચ્ચિલ્લિમિહ્લે ચરમંતે એસ ણં બાણુડઈં જોયણસહસ્સાં અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે ।૩ એવં ચડણહં વિ આવાસ-પવ્વયાણં । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૧૨ ॥

મૂલાર્થઃ—વાણુ પ્રતિમાઓ કહી છે (૧) । સ્થવિર ઇંદ્રમૂતિ બાણુ વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા. (૨) । મેરુ

પર્વતના બહુ મધ્ય દેશભાગથકી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતની પશ્ચિમ તરફના છેછા અંત સુધી બાણુ હજાર યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહું છે (૩) । એ જ પ્રમાણે ચારે આવાસ પર્વતનું આંતરું જાણું (૪) ॥

ટીકાર્થ:—હવે બાણુમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—બાણુ પ્રતિમા એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહો કહ્યા છે. તે પ્રતિમાઓ દશશ્રુતસ્કંધની નિર્યુક્તિને અનુસારે દેખાડે છે—તેમાં પાંચ પ્રતિમાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—બે પ્રકારની સમાધિ પ્રતિમા ૧, ઉપધાન પ્રતિમા ૨, વિવેકપ્રતિમા ૩, પ્રતિસંલીનતા પ્રતિમા ૪ અને એકલવિહાર પ્રતિમા ૫. તેમાં પહેલી સમાધિ પ્રતિમા બે પ્રકારની આ પ્રમાણે—શ્રુત સમાધિ પ્રતિમા અને ચારિત્ર સમાધિ પ્રતિમા. અહીં દર્શનને જ્ઞાનની અંદર ગળેહું હોવાથી દર્શન પ્રતિમા જુદી કહેવાને ઇચ્છી નથી. તેમાં શ્રુત સમાધિ પ્રતિમાના બાસઠ મેદ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—આચારાંગ નામના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં પાંચ (૫), બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાડત્રીશ (૩૭), સ્થાનાંગસૂત્રમાં સોઠ (૧૬) વ્યવહારસૂત્રમાં ચાર (૪). આ સર્વ મઢીને બાસઠ (૬૨) મેદ થયા. જો કે આ પ્રતિમાઓ ચારિત્રના સ્વભાવવાઢી છે તોપણ વિશેષ પ્રકારના શ્રુતધારીને જ તે હોય છે, તેથી શ્રુતના પ્રધાનપણાને લીધે શ્રુત સમાધિ પ્રતિમા તરીકે કહી છે એમ સંભવે છે, તથા સામાન્યિક, છેદોપસ્થાપનીય વિગેરે ચારિત્ર સમાધિ પ્રતિમાઓ પાંચ છે. તથા બીજી ઉપધાન પ્રતિમા બે પ્રકારની છે—ભિક્ષુ પ્રતિમા અને શ્રાદ્ધપ્રતિમા. તેમાં ભિક્ષુપ્રતિમા ‘માસાહ સત્તંતા’—‘એક માસથી આરંભીને સાત માસ પર્યંત’ ઇત્યાદિ પૂર્વે બાર કહી છે તે જાણવી. તથા અગ્યાર પ્રકારની શ્રાવક પ્રતિમા પળ ‘દંસળવય’—દર્શન, વ્રત વિગેરે પૂર્વે કહી છે તે જાણવી. સર્વે મઢીને ત્રેવીશ થઈ. તથા ત્રીજી વિવેક પ્રતિમા તો એક જ જાણવી. અહીં ક્રોધાદિક આમ્યંતર અને ગળ, શરીર, ઉપધિ,

મક્તપાન વિગેરે બાહ્ય વિવેક કરવા લાયક પદાર્થો ઘણા છે તો પળ એકપણાની વિવક્ષા કરી છે. તથા ચોથી પ્રતિસંલીનતા પ્રતિમા પળ એક જ પ્રકારની છે. જો કે આ પ્રતિસંલીનતામાં પાંચ પ્રકારનાં દ્વિત્રિયોનું સ્વરૂપ અને યોગ, કષાય તથા વિવિક્ત જ્ઞાન-આસન એ ત્રણ પ્રકારના નોદ્વિત્રિયનું સ્વરૂપ આવી શકે છે, તો પળ તેના ભેદવડે વિવક્ષા કરેલી નહીં હોવાથી એક જ પ્રકાર કહ્યો છે. તથા પાંચમી એકલવિહાર પ્રતિમા પળ એક જ પ્રકારની છે. આ પ્રતિમાનો બિશુપ્રતિમાને વિષે સમાવેશ થાય છે તેથી તેની ભેદવડે વિવક્ષા કરી નથી. આ પ્રમાણે ૬૨-૫-૨૩-૧-૧ આ સર્વ મઢીને બાણું (૯૨) પ્રતિમાઓ થાય છે (૧) । સ્થવિર દંદ્રભૂતિ એટલે શ્રીમહાવીરસ્વામીમા પહેલા ગળધર હતા તે ગૃહસ્થપર્યાયમાં પચાસ વર્ષ, છદ્મસ્થપર્યાયમાં ત્રીશ વર્ષ અને કેવલીપર્યાયમાં બાર વર્ષ રહીને સિદ્ધ થયા, તેથી સર્વ મઢીને બાણું વર્ષ થયા (૨) । ‘ સંદરસ્સેત્યાદિ ’- આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુના મધ્ય ભાગથી જંબૂદ્વીપની જગતી પચાસ હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી વેંતાલીશ હજાર યોજન જહાજ ત્યારે ત્યાં ગોસ્તૂભ પર્વત આવે છે, તેથી સુત્રમાં કહેલું બાણું હજાર યોજનનું આંતરું મઢતું આવે છે. (૩) । એ જ પ્રમાણે બાકીના પર્વતોનું આંતરું પળ જાણવું (૪) ॥ સુત્ર-૯૨ ॥

હવે ત્રાણું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦-ચંદ્રપ્પહસ્સ ણં અરહઓ તેણડઈ ગણા તેણડઈ ગળહરા હોતથા ।૧ સંતિસ્સ ણં અરહઓ તેણડઈ ચડહસ પુવ્વિસયા હોતથા ।૨ તેણડઈસંડલગતે ણં સુરિણ અતિવટ્ટમાણે વા નિવટ્ટમાણે

વા સમં અહોરત્તં વિસમં કરેદ્ ॥૩॥ સૂત્રમ્-૧૩ ॥

મૂલાર્થઃ—ચંદ્રગ્રહ અરિહંતને ત્રાણુ ગણ અને ત્રાણુ ગણધરો હતા (૧) । શાંતિનાથ અરિહંતને ત્રાણુ સો ચૌદપૂર્વી હતા (૨) । ત્રાણુમા મંડલે રહેલો સૂર્ય આમ્યંતર મંડલ તરફ જતો અથવા બાહ્ય મંડલ તરફ જતો સમાન (સરખા) અહોરાત્રને વિષમ કરે છે (૩) ॥

ટીકાર્થઃ—હવે ત્રાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—‘તેણડા મંડલેત્યાદિ’—તેમાં અતિવર્તમાન એટલે સર્વે બાહ્ય મંડલથી સર્વે આમ્યંતર મંડલ પ્રત્યે જતો અથવા નિવર્તમાન એટલે સર્વે આમ્યંતર મંડલથી સર્વે બાહ્ય મંડલ તરફ જતો, અથવા તો આ વન્નેનો અર્થ ઉલટસુલટ કરવો. (આવો સૂર્ય) સમાન અહોરાત્રને વિષમ કરે છે, અહીં “અહશ્ચ રાત્રિશ્ચ (અનયોઃ સમાહારઃ) અહોરાત્ર” એવો સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કર્યો છે. આ વન્નેનું સમાનપણું ત્યારે જ હોય કે જ્યારે આ વન્ને પંદર પંદર મુહૂર્તના હોય. તેમાં સર્વે આમ્યંતર મંડલમાં (સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે) અહાર મુહૂર્તનો દિવસ અને બાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે. અને સર્વે બાહ્ય મંડલમાં (સૂર્ય રહ્યો હોય ત્યારે) તેથી વ્યત્યય જાણવો (એટલે કે બાર મુહૂર્તનો દિવસ અને અહાર મુહૂર્તની રાત્રિ હોય છે) તથા વાકીના એક સો ને ત્રાશી મંડલને વિષે (સૂર્ય રહે ત્યારે દરેક મંડલે) એકસઠીયા વન્ને ભાગ વૃદ્ધિ પામે છે, તથા હાનિ પામે છે, એટલે કે જ્યારે દિવસની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે રાત્રિની હાનિ થાય છે અને જ્યારે રાત્રિની વૃદ્ધિ થાય ત્યારે દિવસની હાનિ થાય છે. તેમાં વાણુમે મંડલે દરેક મંડલે મુહૂર્તના એકસઠીયા વન્ને ભાગની વૃદ્ધિ થવાથી ત્રણ મુહૂર્ત અને એકસઠીયો એક ભાગ અધિક એટલી વૃદ્ધિ કે હાનિ થાય છે. આ પ્રમાણ બાર મુહૂર્તમાં ઉમેરવાથી અથવા અહાર મુહૂર્તમાંથી વાદ કરવાથી વન્ને વાણુએ એકસઠીયા એક

ભાગ અધિક અથવા ઓછા એવા પંદર મુહૂર્ત થાય છે તેથી વાણુમા મંડલના અર્ધ ભાગમાં અહોરાત્રની સમાનતા થાય છે અને તે જ અર્ધ મંડલને છેડે અહોરાત્રની વિપરીતતા થાય છે. તેથી વાણુમા મંડલની શરૂઆતથી આરંભીને ત્રાણુમું મંડલ આવે ત્યારે સૂત્રમાં કહેલો અર્થ મળતો આવે છે (૩) ॥ સૂત્ર-૧૩ ॥

હવે ચોરાણુમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--નિસહનીલવંતિયાઓ પં જીવાઓ ચડણડઈ જોયણસહસાઈં એકું છપ્પનં જોયણસયં
દોન્નિ ય એગૂણવીસઙ્કમાગે જોયણસસ આયામેણં પદ્મન્તા । ૧ । અજિયસસ પં અરહઓ ચડણડઈ
ઓહિનાગિસયા હોત્થા । ૨ ॥ સૂત્રમ્-૧૪ ॥

મૂલાર્થ:--નિષધ અને નીલવંત પર્વતની જીવા ચોરાણુ હજાર, એક સો ને છપ્પન્ન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના ઓગળીશીયા વે ભાગ લંબાઈવડે કહી છે (૧) । અજિતસ્વામી અરિહંતને ચોરાણુ સો અવધિજ્ઞાની હતા (૨) ॥

ટીકાર્થ:--હવે ચોરાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે--‘નિસહેત્યાદિ’--અહીં પોણી સંવાદની ગાથા આ પ્રમાણે છે--“ચોરાણુ હજાર, એક સો ને છપ્પન્ન યોજન તથા વે કઢા આટલી નિષધની જીવા કહી છે” (૧) ॥ સૂત્ર-૧૪ ॥

હવે પંચાણુમું સ્થાન કહે છે--

મૂ૦--સુપાસસસ પં અરહઓ પંચાણડઈ ગણા પંચાણડઈ ગણહરા હોત્થા । ૧ । જંબુદ્વીવસસ પં

દીવસ્સ ચરમંતાઓ ચડાદિસિં લવણસમુદ્ પંચાણઉડ પંચાણઉડ જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિત્તા ચત્તારિ મહાપાયાલકલસા પન્નત્તા, તેં જહા-વલયામુહે કેઝાએ જૂયએ ર્સરે । ૨ । લવણસમુદ્સસ ડમઓ પાસેં પિ પંચાણઉડયં પંચાણઉડયં પદેસાઓ ઉવેહુસ્સેહપરિહાણીએ પન્નત્તા । ૩ । કુંથૂ ણં અરહા પંચાણઉડ વાસ-સહસ્સાઈ પરમાઉડયં પાલડત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ વ્પહીણે । ૪ । થેરે ણં મોરિયપુત્તે પંચાણઉડ વાસાઈ સઘાઉડયં પાલડત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ વ્પહીણે । ૫ । સૂત્રમ્-૧૫ ॥

મૂલાર્થ:--શ્રીસુપાર્શ્વસ્વામી અરિહંતને પંચાણુ ગણ અને પંચાણુ ગણધરો હતા (૧) । જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના છેલ્લા અંતથી ચારે દિશામાં લવણ સમુદ્રમાં પંચાણુ પંચાણુ હજાર હજાર યોજન પ્રવેશ કરીએ ત્યારે ત્યાં ચાર મહાપાતાલકલશો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-વડવામુલ ૧, કેતુ ૨, ચૂપ ૩ અને ર્શ્વર (૪) । લવણસમુદ્રની બન્ને બાજુએ પંચાણુ પંચાણુ પ્રદેશો ઉદ્દેધ (જંડાઈ) અને ઉત્તેધ(જંવાઈ)ની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે (૩) । શ્રીકુંથુનાથ અરિહંત પંચાણુ હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાત્કીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૪) । સ્થવિર મૌર્યપુત્ર પંચાણુ વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાત્કીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખથી રહિત થયા (૫) ॥

ટીકાર્થ:--હવે પંચાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે-લવણ સમુદ્રની બન્ને પાસે પંચાણુ પ્રદેશો ઉદ્દેધ અને ઉત્તેધની હાનિના વિષયમાં કહેલા છે. આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-લવણસમુદ્રના મધ્યભાગે દશ હજાર યોજનપ્રમાણ ક્ષેત્ર

(દગમાઠ) છે (તે જંવુદ્ગ્રીપથી અને ધાતકીચંદથી પંચાણુ હજાર યોજન જડાઈ ત્યારે ત્રણેના દશ હજાર યોજનમાં સીધી પીઠિકાને આકારે જલની દગમાઠ છે) તેનો ઉદ્વેધ દટલે ડંડાઈ સમ પૃથ્વીતલની અપેક્ષાએ એક હજાર યોજન છે, ત્યાંથી પંચાણુ પ્રદેશ ઉદ્વેધન કરીએ ત્યાં ઉદ્વેધનો એક પ્રદેશ હાનિ પામે છે, ત્યાંથી પળ પંચાણુ પ્રદેશ જડાઈ ત્યાં ઉદ્વેધનો વીજો એક પ્રદેશ હાનિ પામે છે, એ પ્રમાણે પંચાણુ પ્રદેશ ઓલંગતાં એક એક પ્રદેશ પ્રમાણ ઉદ્વેધની હાનિ થતાં પંચાણુ હજાર યોજન ઓલંગીએ ત્યારે સમુદ્રતટના પ્રદેશને વિષે હજાર યોજન પ્રમાણ જે ઉદ્વેધ હતો તે હજાર યોજનની હાનિ થાય છે દટલે કે સમભૂતલપણું થાય છે, તથા તે લવણસમુદ્રના મધ્ય ભાગની અપેક્ષાએ તે સમુદ્રના તટનો ઉત્સેધ દટલે ડંડાઈ એક હજાર યોજન છે, તેમાં સમભૂતલરૂપ તે સમુદ્રતટથી પંચાણુ પ્રદેશ ઓલંગીએ ત્યારે ત્યાં એક પ્રદેશ ઉત્સેધની હાનિ થાય છે, ત્યાંથી પળ પંચાણુ પ્રદેશ જડાઈ ત્યારે ત્યાં વીજા એક પ્રદેશ જ ઉત્સેધની હાનિ થાય છે, એ જ પ્રમાણે પંચાણુ પ્રદેશના ઓલંગવાવડે એક એક પ્રદેશની હાનિ થતાં પંચાણુ હજાર યોજન ઓલંગીએ ત્યારે ત્યાં સમુદ્રના મધ્ય ભાગે હજાર યોજનનો ઉત્સેધ હાનિ પામે છે, આ પ્રમાણે એક હજાર યોજન પ્રમાણ ઉત્સેધની હાનિ થવાથી એક હજાર યોજન પ્રમાણ ઉદ્વેધ થાય છે. ' લવણસસેતિ '—અથવા તો ઉદ્વેધને માટે જે ઉત્સેધની હાનિ કહી અને તેમાં જે પંચાણુ પ્રદેશો કહ્યા, તે પ્રદેશો ઓલંગવાથી ઉત્સેધથકી પ્રદેશ પ્રદેશની હાનિ થયે સતે પ્રદેશ પ્રદેશનો ઉદ્વેધ થાય છે (૩) । તથા કુંથુનાથ સત્તરમા તીર્થંકર થયા, તેના કુમારપણામાં, માંડલિક રાજાપણામાં, ચક્રવર્તીપણામાં અને અનગારપણામાં દરેકમાં ત્રેવીશ હજાર અને સાડા સાત સો વર્ષ હોવાથી સર્વ આયુષ્ય પંચાણુ હજાર વર્ષનું થાય છે (૪) । તથા મૌર્યપુત્ર તે શ્રી મહાવીરસ્વામીના

સાતમા ગણધર હતા, તેનું સર્વ આયુ પંચાણુ વર્ષનું હતું; કેવી રીતે ? તે કહે છે—ગૃહસ્થપણામાં પાંસઠ વર્ષ, છંદ્રમસ્થપણામાં ચૌદ વર્ષ અને કેવલીપણામાં સોઠ વર્ષ પંચાણુ વર્ષથાય છે (૫) ॥ સૂત્ર-૯૫॥

હવે છન્નુયું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—એમેગસસ ણં રત્નો ચાટરંતચક્કવટ્ઠિસસ છણ્ણઠઈ છણ્ણઠઈ ગામકોડીઓ હોત્યા । ૧ ।
વાયુકુમારાણં છણ્ણઠઈ ભવનાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । ૨ । વવહારિણ્ણં દંડે છણ્ણઠઈ અંગુલાઈ અંગુલમાણેણં । ૩ । એવં ધણૂ નાલિયા યુગે અવેસે મુસલે વિ હુ । ૪ । અભિંમતરઓ આઈમુહુત્તે છણ્ણઠઈઅંગુલછાણ્ણ પન્નત્તે । ૫ ॥ સૂત્રમ્-૯૬॥

મૂલાર્થ:—દરેક ચાતુરંત ચક્કવર્તી રાજાને છન્નુ છન્નુ કરોડ ગામ હોય છે (૧) । વાયુકુમાર દેવના ભવનાવાસ છન્નુ લાલ કલા છે (૨) । વ્યવહારિક દંડ છન્નુ આંગલ લાંબો હોય છે (૩) । એજ પ્રમાણે ધનુષ, નાલિકા, યુગ (ધોંસરું) અક્ષ (ધરી) અને મુશલ (સંવેહું) પણ છન્નુ છન્નુ આંગલ પ્રમાણ હોય છે (૪) । આમ્યંતર મંડલમાં સ્વર્ય હોય ત્યારે પહેલું મુહૂર્ત છન્નુ અંગુલની છાયાવડે કહેલું છે (૫) ॥

ટીકાર્થ:—હવે છન્નુમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—વાયુકુમાર દેવોના ભવનો દક્ષિણ દિશામાં પચાસ લાલ અને ઉત્તર દિશામાં હેંતાલીશ લાલ હોવાથી કુલ છન્નુ લાલ કહેલા છે (૨) । ‘ વવહારિણ્ણિ ’ વ્યવહારિક દંડ ફટલે

જેનાવડે ગાડ વિગેરેનું પ્રમાણ કહેવાય છે તે, પરંતુ અવ્યાવહારિક દંડ તો કહેલા પ્રમાણથી નાનો અથવા મોટો હોઈ શકે છે. કેમકે દંડનું પ્રમાણ ચાર હાથનું કહેલું છે અને એક હાથના ચોવીશ અંગુલ કહ્યા છે, તેથી ચોવીશને ચારે ગુણતાં છન્નુ થાય જ છે (૩) । ‘ અઢિંભત્તરઓ હત્યાદિ ’—આમ્યંતર એટલે આમ્યંતર મંડલને આશ્રીને પહેલું મુહૂર્ત છન્નુ અંગુલની છાયાવાલું કહ્યું છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—સૂર્ય જે દિવસે સર્વ આમ્યંતર મંડલને વિષે ચાર ચરે છે—ગતિ કરે છે, તે દિવસનું પહેલું મુહૂર્ત ચાર અંગુલના શંકુને આશ્રીને છન્નુ આંગલની છાયાવાલું થાય છે. તે આ પ્રમાણે—આ દિવસ અઢાર મુહૂર્તના પ્રમાણવાળો હોય છે તેથી દિવસનો અઢારમો ભાગ તે એક મુહૂર્ત થાય છે. તેથી છાયાગણિતની રીતે ચાર અંગુલના શંકુને છેદરૂપ અઢારવડે ગુણવા, તેથી વસો ને સોલ (૨૧૬) થાય છે, તેને અર્ધ કરવાથી એક સો ને આઠ (૧૦૮) થાય છે. તેમાંથી શંકુનું પ્રમાણ ચાર આંગલનું છે તે ચાર વાદ કરવાથી છન્નુ અંગુલ પ્રાપ્ત થાય છે (૫) ॥ સૂત્ર-૯૬ ॥

હવે સત્તાણું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરસ્સ પં પવયસ્સ પ્વચ્છિમિહ્ણાઓ ચરમંતાઓ ગોથુમસ્સ પં આવાસપવયસ્સ પ્વચ્છિમિહ્ણે ચરમંતે એસ પં સત્તાણઉં જોયણસહસ્સાં અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । એવં ચડાદિસિં પિ । ૨ । અટ્ટપહં કમ્મપગડીણં સત્તાણઉં ઉત્તરપગડીઓ પન્નત્તાઓ । ૩ । હરિસેણે પં રાયા ચાડરંતચક્કવટ્ટી દેસૂણાં સત્તાણઉં વાસસયાં અગારમજ્જે વસિત્તા મુંડે ભવિત્તા પં જાવ પવ્વહા । ૪ ॥ સૂત્રમ્—૯૭ ॥

મૂલાર્થઃ—મેરુ પર્વતના પશ્ચિમના ચરમાંતથી ગોસ્તૂમ નામના આવાસ પર્વતના પશ્ચિમના ચરમાંત સુધી સત્તાણું હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશા સંબંધી કહેવું (૨) । આઠે કર્મપ્રકૃતિની સત્તાણું ઉત્તર-પ્રકૃતિઓ કહેલી છે (૩) । હરિષેણ નામના ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજા કાંઈક ઓછા સત્તાણું સો વર્ષ સુધી ગૃહવાસમાં વસી મુંડ થઈ યાત્રા પ્રવ્રજિત થયા (૪) ॥

દીકાર્થઃ—હવે સત્તાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—‘ મંદરેત્યાદિ ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુના પશ્ચિમ છેડાથી જંબૂદ્વીપનો છેડો પંચાવન હજાર યોજન દૂર છે, ત્યાંથી વેંતાલીશ હજાર યોજન દૂર ગોસ્તુમ પર્વત છે, તેથી કહેલું આંતરું મળતું આવે છે (૧) । હરિષેણ નામના દશમા ચક્રવર્તી કાંઈક ઓછા સત્તાણુ સો વર્ષ ઘરવાસમાં રહ્યા અને કાંઈક અધિક ત્રણ સો વર્ષ દીક્ષાનું પાલન કર્યું, કેમકે તેનું સર્વ આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું હતું ॥ (૪) ॥ સૂત્ર-૯૭ ॥

હવે અઘ્ઘાણું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—નંદવણસ્સ પં ઉવરિહ્ણાઓ ચરમાંતાઓ પંડુચવણસ્સ હેટ્ટિહ્ણે ચરમંતે એસ પં અટ્ટાણઉહ જોયણસહસ્સાઈ અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૧ । મંદરસ્સ પં પવ્વચસ્સ પચ્ચિહ્ણમિહ્ણાઓ ચરમાંતાઓ ગોથુમસ્સ આવાસપવ્વચસ્સ પુરિહ્ણમિહ્ણે ચરમંતે એસ પં અટ્ટાણઉહ જોયણસહસ્સાઈ અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૨ । એવં ચડાદિસિં પિ । ૩ । દાહિણમરહહુસ્સ પં ધણુપ્પિટ્ટે અટ્ટાણઉહ જોયણસ-

યાહં કિંચૂળાં આયાસેનં પન્નત્તે । ૪ । ઉત્તરાઓ નં કટ્ટાઓ સૂરિએ પઢમં છસ્માસં અયમાણે પૂન-
 નપન્નસતિમે મંડલગતે અટ્ટાણુઝઇ એકસટ્ટિભાગે મુહુત્તસ્સ દિવસસેત્તસ્સ નિબુદ્ધેત્તા રથાણિસેત્તસ્સ
 અભિનિબુદ્ધિત્તા નં સૂરિએ ચારં ચરઇ । ૫ । દક્ષિણાઓ નં કટ્ટાઓ સૂરિએ દોઢ્ઢં છસ્માસં અયમાણે
 એગૂણપન્નાસહમે મંડલગતે અટ્ટાણુઝઇ એકસટ્ટિભાએ મુહુત્તસ્સ રથાણિસેત્તસ્સ નિબુદ્ધેત્તા દિવસ-
 સેત્તસ્સ અભિનિબુદ્ધિત્તા નં સૂરિએ ચારં ચરઇ । ૬ । રેવઇપઢમજેટ્ટાપજ્જવસાણાં એગૂણવીસાએ
 નક્કલ્લપાણં અટ્ટાણુઝઇ તારાઓ તારગેણં પન્નત્તાઓ । ૭ ॥ સૂત્રમ્-૧૮ ॥

મૂલાર્થઃ—નંદનવનની ઉપરના ચરમાંતથી પાંડુકવનની નીચેના ચરમાંત સુધી અટ્ટાણુ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું
 કહેલું છે (૧) । મેરુ પર્વતની પશ્ચિમના ચરમાંતથી ગોસ્તુમ નામના આવાસ પર્વતના પૂર્વ ચરમાંત સુધી અટ્ટાણુ હજાર યોજનનું
 અવાધાએ આંતરું કહેલું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ચારે દિશામાં જાણવું (૩) । દક્ષિણ ભરતાર્થનું ધનુઃપૃષ્ઠ કાંઈક ઓછા અટ્ટાણુ સો યોજન
 લંબાઈમાં કહેલું છે (૪) । ઉત્તર દિશામાં પ્રથમ છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય (સર્વ આશ્વિન મંડલ થકી) ઓગળપવાસમે
 માંડલે રહ્યો સતો એક મુહૂર્તના એકસટ્ટીયા અટ્ટાણુ ભાગ દિવસક્ષેત્રની હાનિ કરીને અને રાત્રિ ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરીને સૂર્ય ચાર ચરે
 છે—ગતિ કરે છે (૫) । તથા દક્ષિણ દિશામાં વીજા છ માસ સુધી ચાલતો સૂર્ય ઓગળપવાસમે માંડલે રહ્યો સતો એક મુહૂ-

તેના એકસડીયા અઢાણુ ભાગ રાત્રિક્ષેત્રની હાનિ કરીને અને દિવસક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરીને દ્યય ગતિ કરે છે (૬) । રેવતિ નક્ષત્રથી આરંભીને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર સુધીના ઓગળીશ નક્ષત્રોની મઠીને અઢાણુ તારાઓ તારાના પ્રમાણવડે કહ્યા છે (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે અઢાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક કહે છે—‘નંદનવળેત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુ પર્વતનું નંદનવન પાંચ સો યોજન ઊંચી પહેલી મેઘલામાં રહેલું છે, તે પળ તેમાં (વનમાં) રહેલા પાંચ સો યોજન ઊંચા આઠ કૂટનું આ વનના ગ્રહણવડે ગ્રહણ થાય છે માટે પાંચ સો યોજન ઊંચું છે (કુલ એક હજાર યોજન થયા). તથા પંડક વન મેરુ પર્વતના શિખર પર રહેલું છે, તેથી મેરુની ઊંચાઈ નવાણુ હજાર યોજનની છે, તેમાંથી ઉપરના એક હજાર વાદ કરતાં કહ્યા પ્રમાણે અઢાણુ હજાર યોજનનું આંતરું થાય છે (૧) । ગોસ્તુભના સૂત્રનો ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જ છે. વિશેષ એ કે—ગોસ્તુભનો વિક્કંભ એક હજાર યોજનનો છે તે (સત્તાણુમાં) નાંખવાથી અહીં કહ્યા પ્રમાણે (અઢાણુ હજાર યોજનનું) આંતરું થાય છે (૨) । ‘વેયદુસ ગમિત્યાદિ’—કોઈ પુસ્તકમાં આ પાઠ દેખાય છે તે खोटો પાઠ છે સાચો પાઠ આ પ્રમાણે છે—“દાહિણભરહદુસ પં ધણુપિઠે અઢાણુઅં જોયણસયાઈં કિંચૂણાં આયામેણં પન્નત્તે” ઇતિ । કારણ કે અન્ય સ્થલે કહ્યું છે કે—“નવ હજાર છ સો ને સાત યોજન તથા ઉપર એક કઠા (૧૬૦૭ $\frac{૧}{૨}$) આટલું દક્ષિણ ભરતનું ધનુઃપૃષ્ઠ છે.” (તે વરાવર નથી. ૧૮૦૦ મા કાંઈક ઊળ ઇટલે ૧૭૬૬ $\frac{૧}{૨}$ યોજન ધનુઃપૃષ્ઠ છે) તથા વૈતાલ્યનું ધનુઃપૃષ્ઠ અન્ય સ્થલે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—“દશ હજાર, સાત સો ને તેતાલીશ યોજન તથા ઉપર પંદર કઠા (૧૦૭૪૩ $\frac{૧૫}{૨}$) આટલું વૈતાલ્યનું ધનુઃપૃષ્ઠ છે” (તે વરાવર છે) (૪) । ‘ઉત્તરાઓ ગમિત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ પૂર્વે

કહેલા ભાવાર્થને અનુસારે જાણવો, વિશેષ એ કે—‘એકતાલીસહમે’ એવો પાઠ કોઈ પુસ્તકોમાં દેવાય છે તે खोटો પાઠ છે. ‘एगूणपंचासहमे ति’—ઓગણપચાસને બમણા કરવાથી અઘાણુ થાય છે. બમણા કરવાનું કારણ એ છે કે—દરેક માંડલે દિવસ અથવા રાત્રિમાં એકસઠીયા બે ભાગની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી (૫)। ‘रेचईत्यादि’—‘રેવતિ નક્ષત્ર છે પહેલું જેને તે રેવતિ પ્રથમ કહેવાય છે (बहुव्रीहि समास) तथा जेष्ठा नक्षत्र છે છેલ્લું જેને તે જ્યેષ્ઠાપર્યવસાન કહેવાય છે (बहुव्रीहि समास), પછી બંનેનો કર્મધારય સમાસ કરવો. તે ઓગણીશ નક્ષત્રોની અઘાણુ તારાઓ તારાના પરિમાણવડે કહી છે. તે આ પ્રમાણે—રેવતિ નક્ષત્રની બત્રીશ તારા છે ૩૨, અશ્વિનીની ત્રણ તારા છે ૩૫, મરણીની ત્રણ તારા છે ૩૮, કૃત્તિકાની છ તારા છે ૪૪, રોહિણીની પાંચ તારા છે ૪૯, મૃગશિરની ત્રણ તારા છે ૫૨, આર્દ્રાની એક તારા છે ૫૩, પુનર્વસુની પાંચ તારા છે ૫૮, પુષ્યની ત્રણ તારા છે ૬૧, અશ્લેષાની છ તારા છે ૬૭, મઘાની સાત તારા છે ૭૪, પૂર્વાફાલ્ગુનીની બે તારા છે ૭૬, ઉત્તરાફાલ્ગુનીની બે તારા છે ૭૮, હસ્તની પાંચ તારા છે ૮૩, ચિત્રાની એક તારા છે ૮૪, સ્વાતિની એક તારા છે ૮૫, વિશાખાની પાંચ તારા છે ૯૦, અનુરાધાની ચાર તારા છે ૯૪, અને જ્યેષ્ઠાની ત્રણ તારા છે ૯૭. આ સર્વ તારાઓ મઝીને કહેલી સંખ્યા થાય છે, તેમાં એક તારા ઓછી થઈ તે ગ્રંથાંતરના અભિગ્રાયથી જાણવી. આ ગ્રંથના અભિગ્રાયે તો કોઈ એક નક્ષત્રની એક અધિક તારા સંભવે છે, તેથી કહ્યા પ્રમાણે તેની સંખ્યા જાણવી (૭) ॥ સૂત્ર-૯૮ ॥

હવે નવાણુમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરે પં પવણવણસહસ્સાઈં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તે । ૧ । નંદણવણસસ પં

પુરચ્છિમિહ્યાઓ ચરમંતાઓ પચ્ચિહ્મિહ્યા ચરમંતે એસ ણં નવનડાઈ જોયણસયાઈ અબાહાએ અંતરે
 પન્નત્તે । ૨ । એવં દક્ષિણિહ્યાઓ ચરમંતાઓ ઉત્તરિહ્યા ચરમંતે એસ ણં ણવણડાઈ જોયણસયાઈ
 અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૩ । ઉત્તરે પઢમે સૂરિયમંડલે નવનડાઈ જોયણસહસ્સાઈ સાદરેગાઈ આયા-
 મવિઘ્નંભેણં પન્નત્તે । ૪ । દોઢે સૂરિયમંડલે નવનડાઈ જોયણસહસ્સાઈ સાહિયાઈ આયામવિઘ્નં-
 ભેણં પન્નત્તે । ૫ । તહાએ સૂરિયમંડલે નવનડાઈ જોયણસહસ્સાઈ સાહિયાઈ આયામવિઘ્નંભેણં પન્નત્તે
 । ૬ । હમીસે ણં રયણપ્પમાએ પુઢવીએ અંજણસસ કંડસસ હેટ્ટિહ્યાઓ ચરમંતાઓ વાણમંતરમોમેજ્જ-
 વિહારાણં ઉવરિમંતે એસ ણં નવનડાઈ જોયણસયાઈ અબાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૭ ॥ સૂત્રમ્-૧૧ ॥

સૂત્રાર્થઃ—મેરુ પર્વત નવાણુ હજાર યોજન ડુંચો કહ્યો છે (૧) । નંદનવનની પૂર્વ દિશાના ચરમંતાથી (તેના જ)
 પશ્ચિમ તરફના ચરમાંત સુધી નવાણુ સો યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહેલું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે દક્ષિણના ચરમાંતાથી
 ઉત્તરના ચરમાંત સુધી નવાણુ સો યોજનનું અબાધાએ આંતરું કહેલું છે (૩) । ઉત્તરનું સર્વ આશ્વિન સૂર્યનું પહેલું માંડલું
 આયામ અને વિષ્કંભે કરીને કાંઈક અધિક નવાણુ હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૪) । વીજું સૂર્યમંડલ આયામ અને વિષ્કંભવડે
 કાંઈક અધિક નવાણુ હજાર યોજનનું કહ્યું છે (૫) । ત્રીજું સૂર્યમંડલ આયામ અને વિષ્કંભવડે કાંઈક અધિક નવાણુ હજાર

યોજનનું કહ્યું છે (૬) । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અંજન નામના કાંડની નીચેના ચરમાંતથી વાળવ્યંતરના ભૂમિગૃહની ઉપરના છેડાં સુધી નવાણુ સો યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહેલું છે (૭) ॥

ટીકાર્થ:—હવે નવાણુમા સ્થાન વિષે કાંઈક લખે છે—‘ નંદણવળેત્યાદિ ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—મેરુ પર્વતનો વિષ્કંભ મૂળમાં દશ હજાર યોજનનો છે, અને નંદનવનને સ્થાને તો નવાણુ સો ને ચોપન યોજન તથા ઉપર એક યોજનના અગ્રાસીયા છ ભાગ (૯૯૫૪ $\frac{૬}{૧૧}$) એટલો પર્વતનો બાહ્ય વિષ્કંભ છે, તથા નંદનવનની અંદરનો મેરુવિષ્કંભ તો નેવાશી સો ને ચોપન તથા ઉપર અગ્રાસીયા છ ભાગ (૮૯૫૪ $\frac{૬}{૧૧}$) જેટલો છે. તથા નંદન વનનો વિષ્કંભ પાંચ સો યોજનનો છે. આ રીતે હોવાથી આખ્યંતર ગિરિનો વિષ્કંભ અને વમળો કરેલો નંદન વનનો વિષ્કંભ મેઠવવાથી કહેલું આંતરું પ્રાપ્તે કરીને થાય છે (૨) । ‘ પટમસૂરિયમંડલે ત્તિ ’—અહીં એક સો ને ઇંશીને વમળા કરી (૩૬૦) તેને જંબૂદ્વીપના પ્રમાણમાંથી (૧૦૦૦૦૦ માંથી) બાદ કરી જે રાશિ રહે, તે પહેલા મંડલનો આયામવિષ્કંભ થાય છે. તે નવાણુ હજાર, છ સો ને ચાલીશ (૯૯૬૪૦) થાય છે (૪) । બીજું મંડલ (આયામવિષ્કંભવંડે) નવાણુ હજાર છ સો ને પીસ્તાલીશ યોજન તથા એક યોજનના એકસડીયા પાંત્રીશ ભાગનું (૯૯૬૪૫ $\frac{૩૫}{૧૧}$) થાય છે, શી રીતે ? તે કહે છે—દરેક માંડલાનું આંતરું બે બે યોજનનું છે, અને સૂર્યના વિમાનનો વિષ્કંભ એકસડીયા અડતાલીશ ભાગનો છે, તેને વમળા કરવાથી પાંચ યોજન અને એકસડીયા પાંત્રીશ ભાગ આવે છે, તેને પૂર્વ મંડલના વિષ્કંભમાં નાંખવાથી કહેલું પ્રમાણ આવે છે (૫) । ત્રીજા મંડલનો વિષ્કંભ પણ એ જ પ્રમાણે જાણવો. તે નવાણુ હજાર, છ સો ને એકાવન યોજન તથા એકસડીયા નવ ભાગ

(૧૯૬૫-૧૬) થાય છે (૬) । ‘ હમીસે ગમિત્યાદિ ’-આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-અંજન કાંડ દશમું છે, તેમાં રત્ન-પ્રમાના ઉપરના છેડાથી તે અંજન કાંડ સો સેંકડા (૧૦૦૦૦) છે. તથા પહેલા કાંડમાં અને પહેલા-શતક(સેંકડા)માં વ્યંતરના નગરો છે, તેથી એક સો બાદ કરવાથી નવાણુ સોનું આંતરું સૂત્રમાં કહેલું મળતું આવે છે (૭) ॥ સૂત્ર-૧૯ ॥

હવે સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—-દસદસમિયા ણં ભિક્ખુપડિમા એગેણં રાઙ્ગિયસતેણં અદ્ધછટ્ટેહિં ભિક્ખવાસતેહિં અહા-
સુત્તં જાવ આરાહિયા વિ ભવઇ । ૧ । સયમિસયા નક્ખત્તે એક્કસયતારે પન્નત્તે । ૨ । સુવિહી પુષ્પ-
દંતે ણં અરહા એગં ધણૂસયં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૩ । પાસે ણં અરહા પુરિસાદાણીએ એક્કં વાસસયં
સન્વાઉયં પાલઇત્તા સિદ્ધે જાવ પ્પહીણે । ૪ । એવં થેરે વિ અજ્જસુહમ્મે । ૫ । સન્વે વિ ણં દીહવેયહ-
પવ્વયા એગમેગં ગાઉયસયં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૬ । સન્વે વિ ણં ચુલ્લહિમંવંતસિહરીવાસહરપવ્વયા
એગમેગં જોયણસયં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા એગમેગં ગાઉયસયં ઉવેહેણં પન્નત્તા । ૭ । સન્વે વિ ણં કંચ-
ણગપવ્વયા એગમેગં જોયણસયં ઉઠ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, એગમેગં ગાઉયસયં ઉવેહેણં પન્નત્તા, એગમેગં
જોયણસયં મૂલે વિવલ્લંભેણં પન્નત્તા ॥ ૮ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૦ ॥

મૂલાર્થ:—દશદશમિકા નામની ભિક્ષુપ્રતિમા એક સો રાત્રિદિવસવડે કુલ સાડા પાંચ સો ભિક્ષા કરીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્ આરાધેલી પળ થાય છે (૧) । શતભિષક નામના નક્ષત્રને એક સો તારાઓ કહી છે (૨) । સુવિધિનાથ વીજું નામ પુષ્પદંત અરિહંત એક સો ધનુષ ઝંચા હતા (૩) । પુરુષોને મધ્યે આદેય નામકર્મવાળા પાર્શ્વનાથ અરિહંત એક સો વર્ષનું સર્વ આયુ પાળીને સિદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૪) । એ જ પ્રમાણે સ્થવિર આર્ય સુધર્મા પળ (૫) । સર્વે દીર્ઘવૈતાલ્ય પર્વતો સો સો ગાડ ઝંચા કહ્યા છે (૬) । સર્વે ક્ષુદ્રહિમવંત અને શિખરી નામના વર્ષધર પર્વતો સો સો યોજન ઝંચા કહ્યા છે, અને સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં ઝંડા કહ્યા છે (૭) । સર્વે કંચનગિરિઓ સો સો યોજન ઝંચા કહ્યા છે, અને સો સો ગાડ પૃથ્વીમાં ઝંડા કહ્યા છે, તથા સો સો યોજન મૂલમાં વિષ્ણુમવાળા કહ્યા છે (૮) ॥

ટીકાર્થ:—હવે સોમા સ્થાનક વિષે કાંઈક લખે છે—તેમાં દશ દશમા દિવસો છે જેમાં તે દશદશમિકા કહેવાય છે (બહુત્રીહિ સમાસ) તેમાં દિવસના દશ દશકા આવે છે; દશ દશમા દિવસ જેમાં હોય તેમાં સો દિવસ આવે છે, તેથી કરીને એક સો રાત્રિદિવસે કરીને એમ કહ્યું. જે દશદશમિકાને વિષે પહેલા દશકામાં હંમેશાં એક ભિક્ષા, વીજા દશકામાં વડે ભિક્ષા, એમ છેવટ દશમા દશકામાં હંમેશાં દશ દશ ભિક્ષા લેવાની છે, તેથી સર્વ ભિક્ષા મળીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સાડા પાંચ સો થાય છે (૧) । પાર્શ્વનાથસ્વામી ત્રીશ વર્ષ કુમારપણામાં અને શીતેર વર્ષ અનગારપણામાં એમ સો વર્ષનું આયુ પાળીને સિદ્ધ થયા (૪) । એ જ પ્રમાણે સ્થવિર આર્ય સુધર્મા શ્રી મહાવીરસ્વામીના પાંચમા ગણધર, તે પળ સો

૧ જંબૂદ્વીપ, ધાતકીઝંડ અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી. ૨ એક દત્તિ આહારની અને એક દત્તિ પાણીની.

વર્ષનું સર્વ આયુ પાલીને સિદ્ધ થયા. તેમનો ગૃહવાસ પચાસ વર્ષ, છદ્વસ્થપર્યાય વૈતાલીશ વર્ષ અને કેવલીપર્યાય આઠ વર્ષ, એ પ્રમાણે ત્રણે સંખ્યા મેલવવાથી સો વર્ષ થાય છે (૫) । વૈતાલ્યાદિકની જેટલી ડુંચાઈ છે તેને ચોથે ભાગે ઉદ્વેધ (પૃથ્વીમાં ડુંડાઈ) છે (૬) । કંચનગિરિઓ ઉત્તરકુરુમાં અને દેવકુરુમાં અનુક્રમે રહેલા પાંચ મહાહ્વોની બન્ને બાજુએ દશ દશ રહેલા છે, તે જંબૂદ્વીપમાં સર્વ મલીને બસો છે એમ જાણવું (૮) ॥ સૂત્ર-૧૦૦ ॥

હવે દોઢસોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ચંદ્રપ્પમે ણં અરહા દિવહં ધણુસયં ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । આરણે કપ્પે દિવહં વિમાણાવાસસયં પન્નત્તં । ૨ । एवं अच्छुए वि । ૩ । ૧૫૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૧ ॥

મૂલ્યાર્થઃ—ચંદ્રગ્રમ અરિહંત દોઢ સો ધનુષ ડુંચા હતા (૧) । આરણ કલ્પને વિષે દોઢ સો ચિમાનો કહ્યા છે (૨) । એ જ પ્રમાણે અચ્યુત દેવલોકમાં પણ જાણવા (૧૧ મા ૧૨ માના મલીને ૩૦૦ કહ્યા છે) (૩) ॥ ૧૫૦ ॥
ટીકાર્થઃ—હવે એક એક સ્થાનની શુદ્ધિવહે સૂત્રની રચનાનો ત્યાગ કરી પચાસ અને સો વિગેરેની શુદ્ધિવહે તે સૂત્ર રચના કરતા સતા કહે છે—‘ચંદ્રપ્પમે’—ઇત્યાદિ દ્વાદશાંગગણિપિટક સૂત્ર સુધી સર્વ સૂત્રો સુગમ છે ॥ (૧૫૦) ॥ સૂત્ર-૧૦૧ ॥
હવે બસોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સુપાસે ણં અરહા દો ધણુસયા ઉહં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । સવ્વે વિ ણં મહાહિમવંતરુ-

પ્પીવાસહરપથયા દો દો જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દો દો ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠવેહેણં પન્નત્તા
। ૨। જંબુદ્દીવે ણં દીવે દો કંચણપઠ્ઠવયસયા પન્નત્તા । ૩ ॥ ૨૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૨ ॥

મૂલાર્થઃ—શ્રી સુપાર્શ્વસ્વામી અરિહંત બ સો ધનુષ ડંચા હતા (૧) । સર્વે મહાહિમંત્ર અને રૂપી નામના વર્ષધર પર્વતો
બસો વસો યોજન ડંચા કહ્યા છે, અને વસો વસો ગાઉ ઉદ્વેધ (પૃથ્વીમાં ડંડા) કહ્યા છે (૨) । જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે
વસો કંચનગિરિઓ કહ્યા છે (૩) ॥ ૨૦૦ ॥ મ્ત્ર-૧૦૨ ॥

હવે અહીંસોમું સ્થાનક કહે છે—

મૂ૦—પડમપ્પમે ણં અરહા અઢ્ઢાઢ્ઢાઈં ધણુસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા । ૧ । અસુરકુમારાણં
દેવાણં પાસાયવડિંસગા અઢ્ઢાઢ્ઢાઈં જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૨ ॥ ૨૫૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૩ ॥
મૂલાર્થઃ—પદ્મપ્રભ અરિહંત અહીંસો ધનુષ ડંચા હતા (૧) । અસુરકુમાર દેવોના પ્રાસાદાવંતંસક (શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદો)
અહીંસો યોજન ડંચા કહ્યા છે (૨) ॥ ૨૫૦ ॥

ટીકાર્થઃ—વિશેષ એ કે—‘ પાસાયવડિંસય ત્તિ ’—અવંતંસક એટલે મુગટ અથવા કર્ણપૂર (કાનના અલંકાર),
તે અવંતંસકની જેવા અવંતંસક એટલે પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ), પ્રાસાદરૂપ અવંતંસક અથવા પ્રાસાદને મધ્યે જે અવંતંસક તે પ્રાસાદા-
વંતંસક કહેવાય છે (કર્મધારય અથવા પછી તત્પુરુષ સમાસ) (૨) ॥ ૨૫૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૩ ॥

हवे त्रण सोमं स्थान कहे छे—

मू०—सुमई णं अरहा तिणिण धणुसयाइं उहुं उच्चत्तेणं होत्था । १ । अरिट्टनेमी णं अरहा तिणिण वाससयाइं कुमारवासमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता जाव पवइए । २ । वेमाणियाणं देवाणं विमाणपागारा तिणिण तिणिण जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं पन्नत्ता । ३ । समणस्स भगवओ महावीरस्स तिन्नि सयाणि चोदसपुव्वीणं होत्था । ४ । पंचधणुसइयस्स णं अंतिमसारीरियस्स सिद्धिगयस्स सातिरेगाणि तिणिण धणुसयाणि जीवप्पदेसोगाहणा पन्नत्ता । ५ ॥ ३०० ॥ सूत्रम्—१०४ ॥

मूलार्थः—सुमतिस्वामी अरिहत त्रण सो धनुष ऊंचा हता (१) । अरिट्टनेमि अरिहत त्रण सो वर्ष कुमारवास मध्ये रहीने मुंड थइने यावत् प्रव्रजित थया हता (२) । वैमानिक देवोना विमानना प्राकार (किछा) त्रण सो त्रण सो योजन ऊंचा कहा छे (३) । श्रमण भगवान महावीरस्वामीने त्रण सो चौदपूर्वी हता (४) । पांच सो धनुष प्रमाणवाळा चरमशरीरी सिद्धिपदने पाम्या होय तेनी जीवप्रदेशनी अवगाहना सातिरेक त्रण सो धनुषनी कही छे (५) ॥ ३०० ॥

टीकाार्थः—तथा 'पंचधणुस्सइयस्स णमित्यादि'—पांच सो धनुष प्रमाणवाळा चरमशरीरी सिद्धिपदने पामेला, तेनी जीवप्रदेशनी अवगाहना सातिरेक त्रण सो धनुषनी कही छे; कारण के ते शैलेशीकरणने समथे शरीरना रंघ्र (छिद्र) पूरवावडे देहनी त्रीजो भाग मूकीने घनप्रदेशवालो थइने देहना बे त्रीजा भागनी अवगाहनावालो सिद्धिपदने पामे छे.

તેમાં સાતિરેકપણું આ પ્રમાણે જાણવું—“ત્રણ સો ને તેત્રીશ ધનુષ અને ઉપર એક ધનુષનો ત્રીજો ભાગ (૩૨ અંગુલ) થાય છે એમ જાણવું. આ સિદ્ધાંતની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહી છે (૫) ॥ ૩૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૪ ॥

હવે સાડા ત્રણ સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ०—પાસસ્સ પં અરહઓ પુરિસાદાણીયસ્સ અધ્ધુદ્ધસયાઈં ચોદ્ધસપુવીણં સંપયા હોત્થા ॥ ૧ ॥

અભિનંદને પં અરહા અધ્ધુદ્ધાઈં ધણુસયાઈં ઉહ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥ ૨ ॥ ૩૫૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૫ ॥

મૂલાર્થઃ—પુરુષાદાનીય શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને સાડા ત્રણ સો ચૌદપૂર્વીની સંપદા હતી (૧) ॥ શ્રીઅભિનંદનસ્વામી અરિહંત સાડા ત્રણ સો ધનુષ હંચા હતા (૨) ॥ ૩૫૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૫ ॥

હવે ચાર સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ०—સંભવે પં અરહા ચત્તારિ ધણુસયાઈં ઉહ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં હોત્થા ॥ ૧ ॥ સંઘે વિ પં ણિસઢની-લવંતા વાસહરપઘ્વયા ચત્તારિ ચત્તારિ જોયણસયાઈં ઉહ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ ચત્તારિ ગાઉયસયાઈં ઉઘ્ઠેહેણં પન્નત્તા ॥ ૨ ॥ સંઘે વિ પં વક્ખારપઘ્વયા ણિસઢનીલવંતવાસહરપઘ્વયણં ચત્તારિ ચત્તારિ જોયણસયાઈં ઉહ્ઠં ઉચ્ચત્તેણં ચત્તારિ ગાઉયસયાઈં ઉઘ્ઠેહેણં પન્નત્તે ॥ ૩ ॥ આણયપાણ-

एषु दोसु कप्पेसु चत्तारि विमाणसया पन्नत्ता । ४ । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स चत्तारि सया वाईणं सदेवमणुयासुरंमि लोंगंमि वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाइसंपया होत्था । ५ ॥

॥ ४०० ॥ सूत्रम्—१०६ ॥

मूलार्थः—श्रीसंभवनाथ अरिहंत चार सो धनुष ऊंचा हता (१) । सर्वे निषध अने नीलवंत नामना वर्षधर पर्वतो चार सो चार सो योजन ऊंचा तथा चार सो चार सो गाउ उद्वेधवाळा कह्या छे (२) । सर्वे वक्षस्कार पर्वतो निषध अने नीलवंत नामना वर्षधर पर्वतोनी पासे चार सो चार सो योजन उंचा अने चार सो गाउ ऊंडा कह्या छे (३) । आनत अने प्राणत ए वे कल्पने विषे चार सो विमान कह्या छे (४) । श्रमण भगवान श्रीमहावीरस्वामीने देव, मनुष्य अने असुर लोकने विषे वादमां पराजय न पासे तेवा चार सो वादीओनी उत्कृष्ट संपदा हती । ५ ॥ ४०० ॥

टीकार्थः—‘ सव्वे वि णं वक्खारपव्वएत्थादि ’—वक्षस्कार पर्वतो एक क्षेत्रमां (महाविदेहमां) रहेला वीश छे (१६ वक्षस्कार ने ४ गजदंता मलीने २० समजवा) ते वक्षस्कारो अने वे वे वर्षधरो चार सो चार सो योजन ऊंचा छे (३) ॥ ४०० ॥ सूत्र—१०६ ॥

हवे साडाचार सोमुं स्थान कहे छे—

मू०—अजिते णं अरहा अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । १ । सगरे णं राया

चाउरंतचक्कवद्दी अद्धपंचमाइं धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । २ ॥ ४५० ॥ सूत्रम्—१०७ ॥
 मूलार्थः—श्री अजितनाथ अरिहंत साडाचार सो धनुष ऊंचा हता (१) । सगर नामना चातुरंतचक्रवर्ती राजा साडा-
 चार सो धनुष ऊंचा हता (२) ॥ ४५० ॥ सूत्र-१०७ ॥
 हवे पांच सोसुं स्थान कहे छे—

मू०—सव्वे वि णं वक्खारपव्वया स्सीआसीओआओ महानईओ मंदरपव्वयंतें पंच पंच
 जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं उव्वेहेणं पन्नत्ता । १ । सव्वे वि णं वासहर-
 कूडा पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं [होत्था] मूले पंच पंच जोयणसयाइं विक्खंभेणं
 पन्नत्ता । २ । उसभे णं अरहा कोसल्लिए पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । ३ । भरहे णं राया
 चाउरंतचक्कवद्दी पंच धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । ४ । सोमणसंगंधमादणविज्जुप्पभमालवन्ताणं
 वक्खारपव्वयाणं मंदरपव्वयंतें पंच पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पंच पंच गाउयसयाइं
 उव्वेहेणं पन्नत्ता । ५ । सव्वे वि णं वक्खारपव्वयकूडा हरिहरिस्सहकूडवज्जा पंच पंच जोयणसयाइं
 उड्डं उच्चत्तेणं मूले पंच पंच जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ता । ६ । सव्वे वि णं नंदणकूडावल-

કડવજા પંચ પંચ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં મૂલે પંચ પંચ જોયણસયાઈં આયામવિઘ્નભેણં
પદ્મત્તા ॥૭॥ સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ વિમાણા પંચ પંચ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં પદ્મત્તા ॥ ૮ ॥

૫૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૦૮ ॥

મૂલાર્થ:—સર્વે વશસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા મહા નદી પાસે તથા ગજદંતાઓ મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ઊંડા કહ્યા છે (૧) । સર્વે વર્ષધર ઉપરના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન વિષ્કંભવાળા કહ્યા છે (૨) કોશલ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રીઋષભદેવ અરિહંત પાંચ સો ધનુષ ઊંચા હતા (૩) । ભરત નામના ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજા પાંચ સો ધનુષ ઊંચા હતા (૪) । સૌમનસ, ગંધમાદન, વિદ્યુત્પ્રભ અને માલવંત નામના વશસ્કાર (ગજદંતા) પર્વતો મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો યોજન ઊંચા અને પાંચ સો પાંચ સો ગાડ ઊંડા કહ્યા છે (૫) । સર્વે વશસ્કાર પર્વત ઉપરના કૂટો હરિ અને હરિસ્સહ એ વે કૂટને વર્જીને પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન આયામ અને વિષ્કંભવાળા (લાંબા-પહોળા) કહ્યા છે (૬) ।
 એક ચલકૂટને વર્જીને બાકીના નંદનવનના કૂટો પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા અને મૂળમાં પાંચ સો પાંચ સો યોજન આયામ-વિષ્કંભવાળા કહ્યા છે (૭) । સૌધર્મ અને ર્શ્યાન કલ્પને વિષે જે વિમાનો છે તે પાંચ સો પાંચ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૮) ॥૫૦૦॥

ટીકાર્થ:—સર્વે વશસ્કાર પર્વતો સીતા અને સીતોદા મહા નદીની પાસે તથા મેરુ પર્વતની પાસે પાંચ સો પાંચ સો યોજન

હુંવા છે (૧) । તથા ‘સઁવે વી ણં વાસેત્યાદિ’ —તેમાં વર્ધર ઉપરના કૂટો ઁસો ને ંશી છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—
“ધુહ્મહિમવાનના અગ્યાર કૂટ, મહાહિમવાનના આઠ કૂટ, નિષધના નવ કૂટ, ંજ પ્રમાણે નીલાદિક ત્રણ પર્વતના અનુક્રમે નવ, આઠ અને અગ્યાર કૂટ છે.” (સર્વ મલીને ૫૬ થયા) તેને પાંચ ગુણા કરવાથી ૨૮૦ થાય છે (૨) । વક્ષસ્કારના કૂટો તો ચાર સો ને ંશી (૪૮૦) છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે—“વિદ્યુત્પ્રભ અને માલવંતને વિષે નવ નવ કૂટ છે, વાકીના ઁને વિષે સાત સાત કૂટ છે, અને સોઁ વક્ષસ્કાર પર્વતને વિષે ચાર ચાર કૂટો છે.” (કુલ ૯૬ કૂટ થયા.) તેને પાંચે ગુણવાથી ૪૮૦ થાય છે. કેમકે જંબૂદીપ વિગેરે (અઢી દ્વીપમાં) મેરુ પર્વતવાલા મહાવિદેહ ક્ષેત્ર પાંચ છે તેથી તેને પાંચગુણા કરવાનું કહું છે. આ સર્વે કૂટો પાંચ સો પાંચ સો ંજન હુંવા છે. ંજ પ્રમાણે માનુષોત્તર પર્વતાદિકને વિષે પણ જાણંડું. વઁલી વૈતાલ્યના કૂટો તો સવા છ ંજન હુંવા છે, અને ક્રપ્પમકૂટ વિગેરે વર્ષકૂટો (ભૂમિકૂટો) તો આઠ આઠ ંજન હુંવા છે. અહીં હરિકૂટ અને હરિસ્મહકૂટ ંક ંક હજાર ંજન હુંવા હોવાથી તેમને વઁર્યા છે. તે વિષે કહું છે કે—
“વિદ્યુત્પ્રભ (ગજદંતા) ઉપર હરિકૂટ, માલવંત વક્ષારા (ગજદંતા) ઉપર હરિસ્મહકૂટ અને નંદનવનમાં વલકૂટ ં ત્રણ કૂટ ંક ંક હજાર ંજન હુંવા છે.” (૬) ॥ ૫૦૦ સુત્ર-૧૦૮ ॥

હવે છ સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂં—સંકુમારમાહિંદેસુ કપ્પેસુ વિમાણા છ જોયણસયાઈં ઉઁં ઉચ્ચત્તેણં પત્તતા । ૧ ।

ચુલ્લહિમવંતકૂડસ્સ ઉવરિલ્લાઓ ચરમંતાઓ ચુલ્લહિમવંતસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ સમધરણિતલે एस
 णं छ जोयणसयाइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । २ । एवं सिंहरीकूडस्स वि । ३ । पासस्स णं अर-
 हओ छ सया वाईणं सदेवमणुयासुरे लोए वाए अपराजियाणं उक्कोसिया वाईसंपया होत्था । ४ ।
 अभिचंदे णं कुलगरे छ धणुसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं होत्था । ५ । वासुपुजे णं अरहा छहिं पुरिस-
 सएहिं सिद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए । ६ ॥ ६०० ॥ सूत्रम्-१०९ ॥

મૂલાર્થ:—સનત્કુમાર અને માહેંદ્ર કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો છ સો યોજન ડંચા કહ્યા છે (૧) । ધુલ્લહિમવંતના
 કૂટની ઉપરના ચરમાંતથી (હેડાથી) ધુલ્લહિમવંત વર્ષધર પર્વતના સમભૂમિતરુ સુધી છ સો યોજનનું અવાધાએ આંતરું
 કહ્યું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે શિખરીકૂટનું પણ કહેવું (૩) । શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને દેવ, મનુષ્ય અને અસુર લોકને વિષે વાદમાં
 પરાજય ન પામે તેવા છ સો વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી (૪) । અભિચંદ્ર નામના કુલકર છ સો ધનુષ ડંચા હતા (૫) ।
 શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી અરિહંત છ સો પુરુષોની સાથે મુંડ થઈને ઘરથી નીકળી અનગારપણે પ્રવ્રજિત થયા હતા (૬) ॥ ૬૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ ચુલ્લહિમવંતકૂડસ્સેત્યાદિ ’—અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—હિમવાન પર્વત સો યોજન ઉંચો છે
 અને તેનો કૂટ પાંચ સો યોજન ઉંચો છે, તેથી સૂત્રમાં કહેલું છ સોનું આંતરું મળતું આવે છે (૨) । અભિચંદ્ર નામના કુલકર
 આ અવસર્પિણીમાં થયેલા સાત કુલકરમાંના ચોથા કુલકર હતા, તેના શરીરની ડંચાઈ પચાસ અધિક છ સો ધનુષની હતી

(૫) ॥ ૬૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૦૯ ॥

હવે સાત સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—બંમલંતણસુ કપ્પેસુ વિમાણા સત્ત સત્ત જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા ॥૧॥ સમ-
ણસ્સ ણં ભગવઓ મહાવીરસ્સ સત્ત જિણસયા હોત્થા ॥૨॥ સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ સત્ત
વેડવિયસયા હોત્થા ॥૩॥ અરિટ્ટનેમી ણં અરહા સત્ત વાસસયાઈં દેસૂણાઈં કેવલપરિયાગં પાડણિત્તા
સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ પ્પહીણે ॥૪॥ મહાહિમવંતકૂડસ્સ ણં ઉવરિણ્ણાઓ ચરમંતાઓ મહાહિમવંતસ્સ વાસ-
હરપવ્વયસ્સ સમધરણિતલેણ સ્સ ણં સત્ત જોયણસયાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે ॥૫॥ एवं रुपिपकूड-
स्स वि । ६ ॥ ૭૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૦ ॥

સૂત્રાર્થઃ—બ્રહ્મ અને લાંતક કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો સાત સો સાત સો યોજન ઊંચા છે (૧) । શ્રમણ ભગવાન
મહાવીરસ્વામીને સાત સો જિન (કેવલી) હતા (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને સાત સો વૈક્રિયલબ્ધિવાળા હતા
(૩) । અરિષ્ટનેમિ અરિહંત કાંઈક ઓછા સાત સો વર્ષ કેવલીપર્યાયને પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત
થયા (૪) । મહાહિમવાન કૂટના ઉપરના છેડાથી મહાહિમવાન વર્ષધર પર્વતના સમમૂર્મિતલ સુધી સાત સો યોજનનું અવા-
ધાણ આંતરું કહ્યું છે (૫) એ જ પ્રમાણે રૂપી કૂટનું પણ જાણવું (૬) ॥ ૭૦૦ ॥

વાર્ડસંપયા હોત્યા । ૫ ॥ ૮૦૦ ॥ સુત્રમ્-૧૧૧ ॥

મૂલાર્થ:--મહાશુક્ર અને સહસ્રાર એ બે કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો આઠ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા કાંડમાં (મધ્યના) આઠ સો યોજનને વિષે વાનવ્યંતર દેવોના ભૂમિ સંબંધી વિહારો (નગરો) કહેલા છે (૨) । શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, કલ્યાણકારક ગતિવાળા, કલ્યાણકારક સ્થિતિવાળા અને આગામી કાળમાં નિર્વાણરૂપી મદ્ર થવાવાળા સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તરોપપાતિકની સંપદા હતી (૩) । આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના બહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગથકી આઠ સો યોજન ઉંચે સૂર્ય ગતિ કરે છે (૪) । શ્રીઅરિષ્ટનેમિ અરિહંતને દેવ, મનુષ્ય અને અસુર લોકમાં પણ કોઈથી વાદમાં પરાજય ન પામે એવા આઠ સો વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા હતી (૫) ॥ ૮૦૦ ॥

ટીકાર્થ:--' ઇમીસે જમિત્યાદિ ' -પ્રથમ સ્વરકાંડ નામનું કાંડ છે, તે સ્વરકાંડના સોઠ વિભાગ છે, તેમાં પહેલા વિભાગ-રૂપ રત્નકાંડ છે. તે રત્નકાંડ હજાર યોજન પ્રમાણ છે. તેની નીચેના (સો) અને ઉપરના (સો) એમ બસો યોજન મૂકીને વાકીના (મધ્યના) આઠ સો યોજનને વિષે વનમાં થયેલા તે વાન કહીએ, એવા જે વ્યંતરો તે વાનવ્યંતર કહીએ, તે વાનવ્યંતર સંબંધી ભૂમિના વિકાર હોવાથી ભૌમેયક એવા, જેને વિષે વિહાર-ક્રીડા કરાય તેવા વિહારો-નગરો તે વાનવ્યંતર ભૌમેયક-વિહારો કહેલા છે (૨) । ' અદ્ધ સય ત્તિ ' -આઠ સો, કોના આઠ સો ? તે કહે છે--અનુત્તરોપપાતિક દેવોના એટલે તે દેવોને વિષે ઉત્પન્ન થનાર હોવાથી દેવો અર્થાત્ દ્રવ્ય દેવો, તેઓના આઠ સો, તથા ગતિ એટલે દેવગતિરૂપ કલ્યાણ છે જેમનું તે ગતિ-કલ્યાણ કહેવાય છે, એ જ પ્રમાણે સ્થિતિ એટલે તેત્રીશ સાગરોપમરૂપ સ્થિતિ છે કલ્યાણ જેમનું તે સ્થિતિકલ્યાણ કહે-

વાય છે, તથા ત્યાંથી ચવેલા એવાનું આગામી કાલે મદ્ર દટલે મોક્ષગમનરૂપ કલ્યાણ છે જેમનું તે આગમિષ્યદ્ભદ્ર કહેવાય છે. તેમનું શું ? તે કહે છે—‘ઉક્કોસિદ્ધ્યાદિ’—આઠ સો સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તરોપપાતિકની સંપદા હતી (૩) ॥૮૦૦॥ સૂત્ર—૧૧૧ ॥

હવે નવ સોમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—આણયપાણયઆરણઅચ્ચુણસુ કપ્પેસુ વિમાણા નવ નવ જોયણસયાઈં ઉઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા ૧। નિસઢકૂડસ્સ ણં ઉવરિહ્ણાઓ સિહરતલાઓ ણિસઢસ્સ વાસહરપવ્વયસ્સ સમે ધરણિતલે ઇસ ણં નવ જોયણસયાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે ૨ । एवं नीलवंतकूडस्स वि । ३ । विमलवाहणे णं कुलगरे णं नव धणुसयाईं उड्डुं उच्चत्तेणं होत्था । ४। इमीसे णं रयणप्पभाए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ नवहिं जौयणसएहिं सव्वुवरिमे ताराख्वे चारं चरइ । ५। निसढस्स णं वासहरपव्वयस्स उवरिह्णोओ सिह्रतलाओ इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए पढमस्स कंडस्स बहुमज्झदेसभाए एस णं नव जौयणसयाईं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते । ६। एवं नीलवंतस्स वि । ७। ९००॥ सूत्रम्—११२॥

મૂલાર્થ:—આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્ચુત કલ્પને વિષે રહેલા વિમાનો નવ સો નવ સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । निषधकूटना उपरना शिखरतलथी निषध वर्षधर पर्वतना समान भूमितळ सुधी नव सो योजन अवाधाए आंतरं

કહેલું છે (૨) । એ જ પ્રમાણે નીલવંત કૂટનું પળ કહેલું (૩) । વિમલવાહન નામના કુલકર નવ સો ધનુષ ડંચા હતા (૪) આ રત્નપ્રાપ્તાના વહુ સમાન રમણીય શ્રૂમિભાગથકી નવ સો યોજન ડંચે સર્વથી ઉપરના તારા ચાર ચરે છે (૫) । નિષધ નામના વર્ષધર પર્વતના ઉપલા શિખરતલ થકી આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના પહેલા કાંડના વહુ મધ્ય દેશભાગ સુધી નવ સો યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહેલું છે (૬) । એ જ પ્રમાણે નીલવંતનું પળ કહેલું (૭) ॥ ૯૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ નિસહકૂડસ પામિત્યાદિ ’—અહીં આ માવાર્થ છે—નિષધ પર્વતપરના કૂટ પાંચ સો યોજન ડંચા છે અને નિષધ પર્વત ચાર સો યોજન ડંચો છે. તેથી સૂત્રમાં કહેલું નવ સો યોજનનું આંતરું થાય છે (૨) ॥ ૯૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૨ ॥

હવે હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સઠ્ઠે વિ પં ગેવેજ્જિવિમાણે દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તે ॥૧ સઠ્ઠે વિ પં જમગપઠ્ઠવયા દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દસ દસ ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠેવેહેણં પન્નત્તા, મૂલે દસ દસ જોયણસયાઈં આયામાવિક્ખંભેણં પન્નત્તા ॥૨ એવં ચિત્તવિચિત્તકૂડા વિ ભાણિયઠ્ઠવા ॥૩॥ સઠ્ઠે વિ પં વટ્ટવેયહૂપઠ્ઠવયા દસ દસ જોયણસયાઈં ઉઢું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, દસ દસ ગાઉયસયાઈં ઉઠ્ઠેવેહેણં પન્નત્તા મૂલે દસ દસ જોયણસયાઈં વિક્ખંભેણં પન્નત્તા, સઠ્ઠવથ સમા પહ્છગસંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા ॥૪॥

૧. એમાં પર્વતની ડંચાઈ ૪૦૦ યોજન અને રત્નપ્રમાતા પ્રથમ કાંડના મધ્ય સુધી ૫૦૦ યોજન એમ ૯૦૦ યોજન સમજવા.

સવ્વે વિ ણં હરિહરિસહકૂડા વખવારકૂડવજ્ઞા દસ દસ જોયણસયાઈ ઉઠ્ઠું ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા, મૂલે
 દસ દસ જોયણસયાઈ વિખ્ખંભેણં પન્નત્તા ।૫। એવંબલકૂડા વિ નંદણકૂડવજ્ઞા ।૬। અરહા વિ અરિ-
 ટ્ઠનેમી દસ વાસસયાઈ સઠ્ઠવાઉયં પાલઇત્તા સિદ્ધે બુદ્ધે જાવ સઠ્ઠવદુખ્ખપ્પહીણે ।૭। પાસસસ ણં
 અરહઓ દસ સયાઈ જિણાણં હોત્થા ।૮। પાસસસ ણં અરહઓ દસ અતેવાસીસયાઈ કાલગયાઈ
 જાવ સઠ્ઠવદુખ્ખપ્પહીણાઈ ।૯। પટમહપુંડરીયદહા ય દસ દસ જોયણસયાઈ આયામેણં પન્નત્તા

।૧૦।૧૦૦૦। સૂત્રમ્--૧૧૩ ॥

મૂલાર્થઃ—સર્વે (નવે) ગ્રૈવેયક વિમાનો એક એક હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે (૧) । સર્વે યમક પર્વતો એક એક
 હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે, એક એક હજાર ગાઉ ઉદ્ધવાલા (ડંડા) કહ્યા છે, મૂલમાં એક એક હજાર યોજન આયામ-
 વિષ્કંભવડે કહ્યા છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ચિત્રકૂટ અને વિચિત્રકૂટ પણ કહેવા (૩) । સર્વે વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વતો એક એક
 હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે, એક એક હજાર ગાઉ ઝંડા કહ્યા છે, મૂલમાં એક એક હજાર યોજન વિષ્કંભવાલા કહ્યા
 છે, સર્વત્ર સરલા પાલાના સંસ્થાને (આકારે) રહેલા છે (૪) । વક્ષસ્કાર પરના બીજા કૂટને વર્જીને સર્વે હરિકૂટ અને
 હરિસહકૂટ એક એક હજાર યોજન ઝંચા કહ્યા છે અને મૂલમાં એક એક હજાર યોજન વિષ્કંભવાલા કહ્યા છે (૫) । એ જ

પ્રમાણે નંદનના વીજા કૂટને વર્જીને બલકૂટ પળ (હજાર યોજન ડુંચો) કહેવો (૬) । શ્રીઅરિષ્ટનેમિ અરિહંત એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુ પાલીને સિદ્ધ થયા, બુદ્ધ થયા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૭) । શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતને એક હજાર જિન (કેવલી) હતા (૮) । શ્રીપાર્શ્વનાથ અરિહંતના એક હજાર શિષ્યો કાલધર્મ પામ્યા, યાવત્ સર્વ દુઃખ રહિત થયા (૯) । પદ્મદ્રહ અને પુંડરીકદ્રહ એક એક હજાર યોજન (પૂર્વ પશ્ચિમ) લાંબા કહ્યા છે (૧૦) ॥ ૧૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સન્ધ્વે વિ ણં જમગેત્યાદિ ’—‘ઉત્તરકુરુમાં નીલવંત વર્ષધર પર્વતની ઉત્તર તરફ શીતા મહાનદીના બને કિનારે યમક નામના બે પર્વતો છે, તે પાંચે ઉત્તરકુરુને વિષે બંબે હોવાથી કુલ દશ છે (૨) । એ જ પ્રમાણે ચિત્ર અને વિચિત્ર કૂટ પળ પાંચે દેવકુરુને વિષે યમકની જેમ હોવાથી પાંચ ચિત્રકૂટ અને પાંચ વિચિત્રકૂટ છે (૩) । ‘ સન્ધ્વે વિ ણમિત્યાદિ ’—‘સર્વે વૃત્તવૈતાલ્યો, તે શબ્દાપાતી વિગેરે વીશ છે (૪) । ‘ સન્ધ્વે વિ ણં હરીત્યાદિ ’—‘હરિકૂટ વિદ્યુત્પ્રભ નામના ગજદંતને આકારે રહેલા વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપર છે, અને હરિસ્સહકૂટ તો માલ્યવાન નામના વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપર છે, તે પાંચે મેરુ સંબંધી હોવાથી પાંચ પાંચ છે અને તે હજાર હજાર યોજન ડુંચા છે. વક્ષસ્કાર ઉપરના આ બે કૂટને વર્જીને એટલે વક્ષસ્કાર પર રહેલા બીજા કૂટને વિષે આટલી ડુંચાઈ નથી. આને વિષે જ છે એમ ભાવાર્થ જાણવો (૫) । એ જ પ્રમાણે બલકૂટ પળ જાણવા એટલે કે પાંચ મેરુને વિષે પાંચ નંદનવનો છે, તે દરેકની ઈશાન વિદિશામાં બલકૂટ નામે કૂટ છે, તેથી તે નામના કૂટ પાંચ છે, અને તે એક એક હજાર યોજન ડુંચા છે. અહીં નંદનવનના બલકૂટને વર્જીને એટલે નંદનવનમાં રહેલા વાકીના દરેક પૂર્વાદિ દિશા અને વિદિશામાં રહેલા ચાલીશ નંદનકૂટો છે, તે હજાર યોજન ડુંચા નથી, તેથી તે વર્જવાના

કહ્યા છે (૬) । અરિષ્ટનેમિ અરિહંત કુમારપણામાં ત્રણ સો વર્ષ અને અનગારપણામાં સાત સો વર્ષ રહેલા હોવાથી કુલ આયુ એક હજાર વર્ષનું થાય છે (૭) । પદ્મદ્રહ એ શ્રીદેવીનો નિવાસ છે અને હિમવાન વર્ષધર પર્વતની ઉપર રહેલો છે, તથા પુંડરીકદ્રહ એ લક્ષ્મીદેવીનો નિવાસ છે અને શિખરી વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલો છે (૧૦) (૧૦૦૦) ॥ સૂત્ર-૧૧૩ ॥

હવે અગ્યાર સોનું સ્થાન કહે છે—

મ૦—અણુત્તરોવવાઙ્યાણં દેવાણં વિમાણા એક્કારસ જોયણસયાઙં ઉઙ્ઁ ઉચ્ચત્તેણં પન્નત્તા । ૧ ।

પાસસ્સ પં અરહઓ ઇક્કારસ સયાઙં વેડઙ્ગિયાણં હોત્થા । ૨ ॥ ૧૧૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૪ ॥

મૂલાર્થ:—અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિમાનો અગ્યાર સો યોજન ઊંચા કહ્યા છે (૧) । શ્રી પાર્શ્વનાથ અરિહંતને અગ્યાર સો વૈક્રિયલઙ્ગિવાળા સાધુઓ હતા (૨) ॥ ૧૧૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૪ ॥

હવે વે હજારનું સ્થાન કહે છે—

મ૦—મહાપટમમહાપુંડરીયદહાણં દો દો જોયણસહસ્સાઙં આયામેણં પન્નત્તા । ૧ । ૨૦૦૦ ॥

સૂત્રમ્-૧૧૫ ॥

મૂલાર્થ:—મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક નામના દ્રહો વે હજાર યોજન લાંબા કહ્યા છે (૧) ॥ ૨૦૦૦ ॥

દીકાર્થ—મહાપદ્મ અને મહાપુંડરીક નામના દ્રહો મહાહિમવંત અને રુક્મી વર્ષધર પર્વત ઉપર રહેલા છે અને તે

હ્રીદેવી તથા બુદ્ધિદેવીના નિવાસરૂપ છે (૧) ૨૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૫ ॥

હવે ત્રણ હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂં—ઈમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુહવીણ વડ્ડરકંડસ્સ ઉવરિહ્ધાઓ ચરમંતાઓ લોહિયવ્સવકંડસ્સ હેટ્ઠિહ્ધે ચરમંતેણ્ણ ણં તિન્નિ જોયણસહસ્સાઈં અવાહાણ અંતરે પન્નત્તે । ૧ ॥ ૩૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૬ ॥

મૂલાર્થ:—આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વજ્રકાંડની ઉપરના છેડાથી લોહિતાશ્વ કાંડના નીચેના છેડા સુધી ત્રણ હજાર યોજનનું અવાધાણ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૩૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ઈમીસે ણં રયણેત્યાદિ’—આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સોલ વિભાગ છે, તેમાં સ્વરકાંડ નામના પહેલા કાંડ(વિભાગ)નો પહેલો રત્નકાંડ છે, વજ્રકાંડ નામનો બીજો કાંડ છે, વૈદૂર્યકાંડ નામનો ત્રીજો અને લોહિતાશ્વ નામનો ચોથો છે. તે દરેક કાંડ હજાર હજાર યોજનના છે તેથી આ ત્રણનું આંતરું સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે એકંદર ત્રણ હજાર યોજનનું થાય છે (૧) ॥ ૩૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૬ ॥

હવે ચાર હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂં—તિગિચ્છિકેસરિદ્ધાણં ચત્તારિ ચત્તારિ જોયણસહસ્સાઈં આયામેણં પન્નત્તાઈં । ૧ ॥ ૪૦૦૦ ॥

સૂત્રમ્-૧૧૭ ॥

મૂલાર્થ:—તિગિચ્છિ અને કેસરી એ વે દ્રહની લંબાઈ ચાર ચાર હજાર યોજનની કહી છે (૧) ॥ ૪૦૦૦ ॥
 દીકાર્થ:—તિગિચ્છિ અને કેસરી દ્રહો નિષધ અને નીલવંત વર્ષધરની ઉપર રહેલા છે અને તે ધૃતિ અને કીર્તિ દેવીના નિવાસસ્થાન છે (૧) ॥ ૪૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૭ ॥

હવે પાંચ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ધરણિતલે મંદરસ્સ પં પવ્યસ્ય બહુમજ્જદેસમાએ રુચગનામીઓ ચડાદિસિં પંચ પંચ જોયળસહસ્સાઈ અબાહાએ અંતરે મંદરપદ્મએ પદ્મત્તે ૧૥ ૫૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્—૧૧૮ ॥

મૂલાર્થ:—પૃથ્વીતલને વિપે મેરુપર્વતના બહુ મધ્ય દેશભાગમાં રહેલા રુચક પ્રદેશના મધ્ય ભાગથી ચારે દિશામાં મેરુ પર્વતના છેડા સુધી પાંચ પાંચ હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૫૦૦૦ ॥

દીકાર્થ:—ધરણિતલે એટલે પૃથ્વીના સમમાગને વિપે, રુચકનામિથી એટલે—“તિરછા લોકના મધ્ય ભાગે આઠ પ્રદેશ વાળો રુચક કહ્યો છે, તે જ રુચક દિશાઓનું અને વિદિશાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે.” આ રુચક જ નામિ એટલે પૈડાના મધ્યભાગ જેવો હોવાથી રુચકનામિ કહેવાય છે. મેરુ પર્વતનો વિષ્કંભ દશ હજાર યોજનનો છે તેથી તે મેરુ રુચકથી ચારે દિશામાં પાંચ પાંચ હજાર યોજન સુધી રહેલો છે (૧) ॥ ૫૦૦૦ ॥ સૂત્ર—૧૧૮ ॥

હવે છ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—સહસ્સારે ણં કપ્પે છ વિમાણાવાસસહસ્સા પન્નત્તા । ૧ ॥ ૬૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૧૯ ॥

મૂલાર્થઃ—સહસ્રાર કલ્પને વિષે છ હજાર વિમાનો કહ્યા છે (૧) ॥ ૬૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૧૯ ॥
હવે સાત હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए रयणस्स कंडस्स उवरिह्छाओ चरमंताओ पुलगस्स कंडस्स हेट्ठिल्ले चरमंते एस णं सत्त जोयणसहस्साइं अवाहाए अंतरे पन्नत्ते । १ ॥ ७००० ॥ सूत्रम्-१२० ॥

મૂલાર્થઃ—આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના રત્નકાંડના ઉપરના છેડાથી પુલગકાંડના નીચલા છેડા સુધી સાત હજાર યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) । ૭૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—‘इमीसे णमित्यादि—’ રત્નકાંડ પહેલો છે અને પુલકકાંડ સાતમો છે, તેથી સાત હજાર યોજનનું આંતરું થાય છે (૧) ॥ ૭૦૦૦ ॥ સૂત્ર ॥ ૧૨૦ ॥

હવે આઠ હજારમું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—हरिवासरम्मयाणं वासा अट्ट जोयणसहस्साइं साइरेगाइं वित्थरेणं पन्नत्ता । १ ॥ ८००० ॥

સૂત્રમ્-૧૨૧ ॥

મૂલાર્થઃ—(जंबूद्वीपमां आवेला) हरिवर्ष અને रम्यक्षेत्रनो विस्तार सातिरेक आठ हजार योजन कह्यो છે (૧) ॥ ૮૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—‘હરિવાસેત્યાદિ’—આ અર્થને માટે અર્ધ ગાથા આ પ્રમાણે છે—“હરિવર્ષનો વિસ્તાર એકવીશ અને ચોરાશી સો (૮૪૨૧) યોજન અને ઉપર એક કલા જેટલો છે.” (૧) ॥ ૮૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૧ ॥

હવે નવ હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—દાહિણદ્વુભરહસ્સ ગં જીવા પાર્શ્વપડીણાયથા દુહઓ સમુદ્ધં પુટ્ટા નવ જોયણસહસ્સાદ્
આયામેણં પન્નત્તા । ૧ ॥ ૯૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૨ ॥

મૂલાર્થઃ—દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રની જીવા પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબી અને વન્ને બાજુએ સમુદ્રને અડકેલી છે તે નવ હજાર યોજન લાંબી કહી છે (૧) ॥ ૯૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ—‘દાહિણેત્યાદિ’—ભરતક્ષેત્રનો જે દક્ષિણ ભાગ તે દક્ષિણાર્ધ ભરત કહેવાય છે. તેની જીવાના જેવી જીવા એટલે સીધી સીમા, વળી તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાએ લાંબી છે, તે વન્ને બાજુએ એટલે પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુએ લવણસમુદ્રને અડકેલી છે. તે જીવા અહીં નવ હજાર યોજન લાંબી કહી છે. પરંતુ અન્ય સ્થાને આ પ્રમાણે વિશેષ કહ્યો છે—“નવ હજાર, સાત સો ને અડતાઢીશ યોજન અને ઉપર બાર કલા” (૧) । ૯૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૨ ॥

હવે દશ હજારનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—મંદરે નં પવ્વણ્ણ ધરણિતલે દસ જોયણસહસ્સાદ્ વિક્કલંભેણં પન્નત્તે । ૧ ॥ ૧૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૩ ॥

सूत्रार्थः—मेरु पर्वत पृथ्वीतलमां दश हजार योजना विष्कंभवालो कह्यो छे (१) ॥ १०००० ॥ सूत्र-१२३ ॥

हवे एक लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—जंबूदीवे णं दीवे एगं जोयणसयसहससं आयामविक्खंभेणं पन्नत्ते । १॥१०००००॥

सूत्रम्-१२४ ॥

सूत्रार्थः—जंबूद्वीप नामनो द्वीप आयाम विष्कंभवडे एक लाख योजना कह्यो छे (१) ॥१०००००॥ सूत्रम्-१२४॥
हवे वे लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—लवणे णं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्खवालविक्खंभेणं पन्नत्ते । १॥ २००००० ॥

सूत्रम्--१२५॥

सूत्रार्थः—लवणसमुद्र गोल विष्कंभवडे बे लाख योजना कह्यो छे (१)॥२०००००॥ सूत्र-१२५॥
हवे त्रण लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—पासस्स णं अरहओ तिन्नि सयसाहस्सीओ सत्तावीसं च सहस्साइं उक्कोसिया साविया-
संपया होत्था । १ ॥ ३००००० ॥ सूत्रम्-१२६ ॥

सूत्रार्थः—श्रीपार्श्वनाथ अरिहतने त्रण लाख ने सत्तावीस हजार उत्कृष्ट श्राविकानी संपदा हती(१)॥३०००००॥ सूत्र-१२६।

हवे चार लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—धायइखंडे णं दीवे चत्तारि जोयणसयसहस्साइं चक्कवालिविक्खंभेणं पन्नत्ते । १ ॥ ४००००००

॥ सूत्रम्—१२७ ॥

मूलार्थः—धातकीखंड नामना द्वीपनो गोल विक्कंभ चार लाख योजननो छे (१) ॥ ४०००००० ॥ सूत्र—१२७ ॥

हवे पांच लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—लवणस्स णं समुद्दस्स पुरच्छिमिह्छाओ चरमंताओ पच्चच्छिमिह्छे चरमंते एस णं पंच जोयणसयसहस्साइं अबाहाए अंतरे पन्नत्ते । १ ॥ ५०००००० ॥ सूत्रम्—१२८ ॥

मूलार्थः—लवणसमुद्रना पूर्व तरफना छेडाथी पश्चिम तरफना छेडा सुधी पांच लाख योजननुं अबाहाए आंतरं कहुं छे (१) ॥ ५०००००० ॥

टीकार्थः—‘लवणेत्यादि’—एक लाख जंबूद्वीपना अने लवणसमुद्रना (वे बाजुना मळीने) चार लाख मळी पांच लाख धाय छे (१) ॥ ५०००००० ॥ सूत्र—१२८ ॥

हवे छ लाखमुं स्थान कहे छे—

मू०—भरहे णं राया चाउरंत चक्कवट्ठी छ पुवसयसहस्साइं रायमज्जे वसित्ता मुंडे भवित्ता

અગારાઓ અળગારિયં પવ્વડા ૧ ॥ ૬૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૨૯ ॥

મૂલાર્થ:—ભરત નામના ચાતુરંત ચક્રવર્તી રાજા છ લાખ પૂર્વ રાજ્ય મધ્યે વસીને પછી મુંડ થઈને ગૃહથકી અનગાર-
પણે પ્રવ્રજિત થયા હતા (૧) ॥ ૬૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૨૯ ॥

હવે સાત લાખનું સ્થાન કહે છે--

મૂં--જંબૂદીવસ્સ પં દીવસ્સ પુરચ્છિમિહ્ણાઓ વેડ્યંતાઓ ધાયડ્ઝંડચક્કવાલસ્સ પચ્ચચ્છિમિહ્ણે
ચરમંતે એસ પં સત્ત જોયણસયસહસ્સાઈં અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે ૧ ॥ ૭૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૦ ॥

મૂલાર્થ:—જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપની પૂર્વ તરફની વેદિકાના અંતથી ધાતકીઝંડના ચક્રવાલના પશ્ચિમ છેડા સુધી સાત
લાખ યોજનનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૭૦૦૦૦૦ ॥

દીકાર્થ:--‘જંબૂદીવસ્સેત્યાદિ’-તેમાં જંબૂદ્વીપના એક લાખ, લવણસમુદ્રના વે લાખ અને ધાતકીઝંડના ચાર
લાખ મલીને સાત લાખ યોજનનું આંતરું કહ્યા પ્રમાણે થાય છે (૧) ॥ ૭૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૦ ॥

હવે આઠ લાખનું સ્થાન કહે છે--

મૂં--માહિંદે પં કપ્પે અટ્ઠ વિમાળાવાસસયસહસ્સાઈં પન્નત્તાઈં ૧ ॥ ૮૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૧ ॥

મૂલાર્થ:--માહેંદ્ર કલ્પને વિષે આઠ લાખ વિમાનો કહ્યા છે (૧) ॥ ૮૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૧ ॥

હવે વચ્ચે નવ હજારમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--અજિયસ્સ ગં અરહઓ સાદેરેગાં નવ ઓહિનાણિસહસ્સાં હોત્થા ॥ ૧૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૨ ॥

મૂલાર્થ:--અજિતનાથ અરિહંતને સાધિક નવ હજાર અવધિજ્ઞાની હતા (૧) ॥ ૧૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:--અજિતનાથ અરિહંતને સાધિક નવ હજાર અવધિજ્ઞાની હતા. અહીં ચાર સો અધિક (૯૪૦૦) જાણવા. આ હજારનું સ્થાનક હોવા છતાં લાખના સ્થાનકના અધિકાર માં જે કહ્યું છે તે સહસ્ર શબ્દના (શતસહસ્ર શબ્દ મૂલ સૂત્રમાં લખ્યા છે તેના) સદૃશપણને લીધે અથવા સૂત્રની રચનાનું વિચિત્રપણું હોવાને લીધે અથવા લેખકના દોષને લીધે જાણાં (૧) ॥ ૧૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૨ ॥

હવે દશ લાખમું સ્થાન કહે છે--

મૂ०--પુરિસસીહે ગં વાસુદેવે દસ વાસસયસહસ્સાં સવાઉયં પાલહત્તા પંચમાણ પુઢવીણ

નેરહણસુ નેરહણત્તાણ ઉવવન્ને । ૧ । ૧૦૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૩ ॥

મૂલાર્થ:--પુરુષસિંહ વાસુદેવ દશ લાખ વર્ષનું સર્વ આયુ પાલીને પાંચમી પૃથ્વીમાં નારકીઓને વિષે નારકીપણે ઉત્પન્ન થયા (૧) ॥ ૧૦૦૦૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:--પુરુષસિંહ નામના પાંચમા વાસુદેવ થયા છે (૧) ॥ ૧૦૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૩ ॥

હવે એક કરોડમું સ્થાન કહેછે--

મૂ૦--સમણે ભગવં મહાવીરે તિથગરભવગહનાઓ છટ્ટે પોટિલભવગહણે એગં વાસકોડિં
સામન્નપરિયાગં પાઠણિત્તા સહસ્સારે કપ્પે સઘટ્ટવિમાણે દેવત્તાણે ઉવવન્ને । ૧ । ૧૦૦૦૦૦૦૦

॥ સૂત્રમ્-૧૩૪ ॥

મૂલાર્થઃ--શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામી તીર્થકરનો ભવ ગ્રહણ કર્યા પહેલાં છઠ્ઠા પોટિલ ભવના ગ્રહણમાં એક કરોડ વર્ષ સુધી શ્રામણ્યપર્યાયને પાલીને આઠમા સહસ્ત્રાર નામના દેવલોકમાં સર્વાર્થ નામના વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા (૧) ॥ ૧૦૦૦૦૦૦૦ ॥

ટીકાર્થઃ--' સમણેત્યાદિ '—ભગવાન મહાવીરસ્વામી પોટિલ નામના રાજપુત્ર હતા. તે ભવમાં કરોડ વર્ષ પ્રવ્રલ્યા પાલી હતી, તે પહેલો ભવ, ત્યાંથી દેવ થયા તે બીજો ભવ, ત્યાંથી નંદન નામના રાજપુત્ર છત્રાગ્ર નગરીમાં થયા તે ત્રીજો ભવ, તે ભવમાં લાલ્લ વર્ષ સુધી સર્વદા માસક્ષપણ તપ કરીને દશમા દેવલોકમાં પુણ્યોત્તર વરવિજય પુંડરીક નામના વિમાનમાં દેવ થયા તે ચોથો ભવ, ત્યાંથી બ્રાહ્મણકુંડ ગામમાં ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા દેવાનંદાની કુશિમાં ઉત્પન્ન થયા તે પાંચમો ભવ અને ત્યાંથી ત્રાણીમે દિવસે ક્ષત્રિયકુંડગ્રામ નગરમાં સિદ્ધાર્થ મહારાજાની ત્રિશલા નામની ભાર્યા(રાણી)ની કુશિમાં હંદ્રદું વચન કરનારા (આજ્ઞા પાલનારા) હરિનૈગમેયી નામના દેવે સંહર્યા અને તીર્થકરપણે જન્મ્યા એ છઠ્ઠો ભવ થયો. આ

પ્રમાણે કહેલા ભગવાનના ભવને ગ્રહણ કર્યા વિના વીજો કોઈ છદ્દો ભવ સાંભળવામાં નથી. તેથી આનું જ છદ્દા ભવપણે વ્યાખ્યાન કર્યું છે. જે ભવથી આ (ભગવાનનો) ભવ છદ્દો હોય, તે પળ આનાથી છદ્દો જ હોય છે. તેથી તીર્થંકરના ભવ-ગ્રહણથી છદ્દા પોદિલ ભવગ્રહણને વિષે એમ જે કહ્યું તે ઠીક જ કહ્યું છે (૧) । ૧૦૦૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૪ ॥

હવે સાગરોપમ કોટાકોટિનું સ્થાન કહે છે—

મૂ૦—ઉસમસિરિસ્સ ભગવઓ ચરિમસ્સ ય મહાવીરવહ્નમાણસ્સ એગા સાગરોવમકોડાકોડી અવાહાએ અંતરે પન્નત્તે । ૧ ॥ ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્રમ્--૧૩૫ ॥

મૂલાર્થ:—શ્રીકૃષ્ણમદેવ ભગવાનના નિર્વાણથી છેલ્લા શ્રીમહાવીર-વર્ધમાનસ્વામીના નિર્વાણ સુધી એક કોટાકોટિ સાગરોપમનું અવાધાએ આંતરું કહ્યું છે (૧) ॥ ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ ઉસમેત્યાદિ, ’ ઉસમસિરિસ્સ ત્તિ ‘—(કૃષ્ણમશ્રી) આ ટેકાણે શ્રીકૃષ્ણમ એમ કહેવું જોડા, છતાં પ્રાકૃતને લીધે વિપરીતપણે નિર્દેશ કર્યો છે. અહીં કાંઈક અધિક બેતાલીશ હજાર વર્ષ એક કોટાકોટિ સાગરોપમમાં ન્યૂન છે તો પળ તે અલ્પ હોવાથી તે વિશેષનું વિશેષણ આપ્યું નથી (૧) । ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ॥ સૂત્ર-૧૩૫ ॥

અહીં જે આ હમણાં (ઉપર) સંખ્યાના અનુક્રમના સંબંધ માત્રવડે સંબંધવાલા વિવિધ પ્રકારના વસ્તુનિશેષો કહ્યા, તે

૧ કાંઈક અધિક બેતાલીશ હજાર વર્ષ કહેવાનું કારણ સમજાવું નથી.

ज अत्यंत विशेष प्रकारना संबंधवाळा वस्तुविशेषो द्वादशांगीने विषे कहेला छे, तेथी ते द्वादशांगीनुं ज स्वरूप कहेवाने इच्छता सता कहे छे—

मू०---दुवालसंगे गणिपिडगे पन्नत्ते, तं जहा-आयारे १, सुयगडे २, ठाणे ३, समवाए ४, विवाहपन्नत्ती ५, पायाधम्मकहाओ ६, उवासगदसाओ ७, अंतगडदसाओ ८, अणुत्तरोववाइयदसाओ ९, पणहावागरणाइं १०, विवागसुए ११, दिट्ठिवाए १२ । से किं तं आयारे ? आयारे णं समणाणं निगंथाणं आयार--गोयर--विणय--वेणइय--ट्ठाण-गमण--चंकमण--पमाण--जोगजुंजण--भासा--समिति--गुत्ती=सेज्जो--वहि-भत्त-पाण--उग्गमउप्पायणएसणाविसोहि-सुद्धासुद्धगहण=वय-णिथम--तवोवहाणसुप्पसत्थमाहिज्जइ । से समासओ पंचविहे पन्नत्ते, तं जहा-णाणायारे १, दंसणायारे २, चरित्तायारे ३, तवायारे ४, विरियायारे ५ । आयारस्स णं परित्ता वायणा, संखेज्जा अणुओगदारा, संखेज्जाओ पडिच्चत्तीओ, संखेज्जा वेढा, संखेज्जा सिलोगा, संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ । से णं अंगट्ठयाए पढमे अंगे दो सुयक्खंधा, पणवीसं अज्झयणा, पंचासीइं उद्देसणकाला, पंचासीइं समुद्देसणकाला, अट्टारस पदसहस्साइं पदग्गेणं, संखेज्जा अक्खरा, अणंता गमा, अणंता

પજવા, પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયા કડા નિબદ્ધા ણિકાઈયા જિણપણત્તા ભાવા આઘ-
વિજ્ઞંતિ પપ્પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવદંસિજ્ઞંતિ । સે એવં ણાયા એવં વિપ્પણાયા ।
એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞંતિ પપ્પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવદંસિ-
જ્ઞંતિ । સે તં આયારે ॥ ૧ ॥ સૂત્રમ્--૧૩૬ ॥

મૂલાર્થ:—વાર અંગ ગણિપિટક કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—આચાર ૧, સૂત્રકૃત ૨, સ્થાન ૩, સમવાય ૪, વિવાહપ્રજ્ઞાસિ
૫, જ્ઞાતાધર્મકથા ૬, ઉપાસકદશા ૭, અંતકૃતદશા ૮, અનુત્તરોપપાતિકદશા ૯, પ્રશ્નવ્યાકરણ ૧૦, વિપાકશ્રુત ૧૧
અને દૃષ્ટિવાદ ૧૨ । હવે તે આચારાંગ કયું ? આચારાંગને વિષે શ્રમણ નિર્ણયનો આચાર ૧, ગોચર ૨, વિનય ૩, વૈનયિક
૪, સ્થાન ૫, ગમન ૬, ચંક્રમણ ૭, પ્રમાણ ૮, યોગયુજન ૯, ભાષા ૧૦, સમિતિ ૧૧ અને ગુપ્તિ ૧૨ કહેવાય છે, તથા
શય્યા ૧, ઉપધિ ૨, ભક્ત ૩ અને પાન ૪ એ ચારનું ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને ઇષણાની વિશુદ્ધિ કરીને શુદ્ધ હોય તેનું અથવા
કારણે અશુદ્ધનું ગ્રહણ કહેવાય છે, તથા વ્રત ૧, નિયમ ૨ અને તપઉપધાન ૩, આ સર્વે (૧૯) સુપ્રશસ્ત કહેવાય છે । તે
આચાર સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જ્ઞાનાચાર ૧, દર્શનાચાર ૨, ચારિત્રાચાર ૩, તપાચાર ૪ અને વીર્યાચાર ૫ ।
આ આચારાંગની વાચના પરિમિત છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટક સંખ્યાતા છે, શ્લોક
સંખ્યાતા છે, નિર્યુક્તિ સંખ્યાતી છે । તે આચારાંગ અંગાર્થકપણા કરીને પહેલું અંગ છે, તેના વે શ્રુતસ્કંધ છે, પચીશ અઘ્ય-

યનો છે, પંચાશી ઉદ્દેશન કાલ છે, પંચાશી સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ પદોત્તર કરીને તેના અઠાર હજાર પદો છે, અશ્વરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યવો અનંતા છે, ત્રસો પરિમિત (અસંખ્યાતા) છે, સ્થાવરો અનંતા છે, (વલી આ ઉપર કહેલા સર્વે) શાશ્વતા છે, કરેલા છે, નિવદ્ર છે, નિકાચિત છે. આ સર્વે જિનેશ્વરે કહેલા માવો (આ આચારાંગને વિષે) કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેખાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । આ પ્રમાણે મળીને મનુષ્ય જ્ઞાતા થાય છે અને આ પ્રમાણે વિશેષ જ્ઞાતા થાય છે. આ પ્રમાણે આ આચારાંગમાં ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેખાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । તે આ આચાર વસ્તુ કહી ॥ સૂત્ર-૧૨૬ ॥

ટીકાર્થ:--‘ દુવાલસંગે હત્યાદિ ’ અથવા ઉપર (પ્રથમ આલા ગ્રંથમાં) ઉત્તરોત્તર સંખ્યાના અનુક્રમે સંબંધવાલા પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી. હવે માત્ર સંખ્યાના સંબંધવાલા પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરવા માટે આરંભ કરે છે--‘ દુવાલસંગે હત્યાદિ ’--તેમાં શ્રુતરૂપી ઉત્તમ પુરુષના અંગની જેવા અંગ. તે વાર અંગ આચારાંગ વિગેરે જેને વિષે છે તે દ્વાદશાંગ કહેવાય છે (બહુવ્રીહિ સમાસ). ગણ છે જેને તે ગણી દટલે આચાર્ય, તેની જે પેટીના જેવી પેટી દટલે સર્વસ્વ રાખવાનું ભાજન તે ગણિપિટક કહેવાય છે. અથવા ગણિ શબ્દ પરિચ્છેદને કહેનાર છે. તે વિષે કહ્યું છે કે--‘ આચારાંગ ભળવાથી સાધુધર્મ જેથી કરીને જાળવામાં આવે છે, તેથી કરીને આચારાંગને ધારણ કરનાર સાધુ પહેલું ગણિસ્થાન કહેવાય છે. ’ અર્થાત્ પરિચ્છેદ સ્થાન કહેવાય છે. તેથી કરીને પરિચ્છેદનો જે પિટક-સમૂહ તે ગણિપિટક કહેવાય છે. અહીં પદની ઘટના આ પ્રમાણે

કરવી-જે આ ગણિપટક છે તે દ્વાદશાંગ કહું છે. તે આ પ્રમાણે—આચાર ૧, સૂત્રકૃત ૨, इत्यादि । अहीं शिष्य प्रश्न करे
 છે કે—“ તે આચાર વસ્તુ કહ છે ? અથવા તો આ આચાર કયો છે ? ” । उत्तर-आचरणनुं नाम आचार कहेवाय छे,
 अथवा जे आचरण कराय ते आचार कहेवाय छे अर्थात् साधुओए आचरेलो ज्ञानादिकनी सेवानो विधि. आने प्रतिपादन
 करना (कहेनार) ग्रंथ पण आचार ज कहेवाय छे । ‘आचारेणं ति’ -करणभूत आ आचारे करीने (करणमां तृतीया
 विभक्ति) साधुओनो आचार कहेवाय छे एवो क्रियापदनो संबंध करवो. अथवा अधिकरणभूत आचारने विषे (अधिकरणमां
 सप्तमी विभक्ति) ‘णं’ शब्द वाक्यनी शोभा माटे छे. श्रमण एटले तपलक्ष्मीए करीने सहित अने निर्ग्रंथ एटले बाह्य अने
 आभ्यंतर ग्रंथिए (परिग्रहे) करीने रहित एवा साधुओनो (आचार विगेरे कहेवाय छे). अहीं कोई शंका करे के-जे श्रमण
 छे ते निर्ग्रंथ ज छे, तथी आ (निर्ग्रंथ) विशेषण शा माटे आप्युं ? तेनो जवाब कहेवाय छे—आ विशेषण शाक्यादिक
 मतना श्रमणोने दूर करवा माटे आप्युं छे. कहुं छे के—“ निर्ग्रंथ, शाक्य, तापस, गैरिक अने आजीविक आ पांच प्रकारना
 श्रमण कहेवाय छे. ” इति । तेमां आचार एटले ज्ञानादिक अनेक प्रकारनो छे ते १, गोचर एटले भिक्षा ग्रहण करवानो
 विधि २, विनय एटले ज्ञानादिकनो विनय करवो ते ३, वैनयिक-ते विनयनुं कर्मक्षयादिक फल थाय ते ४, स्थान-
 कायोत्सर्ग करवो, बेसबुं, सुबुं, एम व्रण प्रकारनुं स्थान ५, गमन-विहारभूमि विगेरेमां जवुं ते ६, चंक्रमण-उपाश्रयनी
 अंदर शरीरना श्रमने दूर करवा माटे आम तेम चालवुं ते ७, प्रमाण—भात, पाणी, आहार (कोळीया) अने उपधि विगे-
 रेनुं मान-प्रमाण ८, योगयोजन-स्वाध्याय, प्रत्युपेक्षण विगेरे कार्यमां बीजाओने जोडवा-भ्रमवा ते ९, भाषा-साधुने सत्या अने

અસત્યામૃષા ભાષા બોલવી તે ૧૦, સમિતિ-ઈર્ષ્યાસમિતિ વિગેરે પાંચ ૧૧, અને ગુપ્તિ—મનોગુપ્તિ વિગેરે ત્રણ ૧૨ । તથા શય્યા-વસતિ (ઉપાશ્રય) ૧, ઉપધિ—વસ્ત્રાદિક ૨, ભક્ત-અશનાદિક ૩ અને પાન-ઉષ્ણ જલ વિગેરે ૪, આ ચારનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. તથા ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને ઇષ્ણાના દોષોની જે વિશુદ્ધિ એટલે અભાવ તે ઉદ્ગમોત્પાદનૈષ્ણાવિશુદ્ધિ કહેવાય છે. ત્યારપછી શય્યા વિગેરે ચાર કે જે ઉદ્ગમાદિકની વિશુદ્ધિ કરીને શુદ્ધ હોય તેનું ગ્રહણ અને તથાગ્રકારને કારણે અશુદ્ધનું પણ ગ્રહણ કરવું તે શય્યાદિ ગ્રહણ કહેવાય છે. તથા વલી વ્રત—મૂલ ગુણ ૧, નિયમ-ઉત્તરગુણ ૨ અને તપઉપધાન-ચાર પ્રકારનો તપ ૩. ત્યારપછી આચાર, ગોચર વિગેરે ગુપ્તિ સુધીના ચાર પદો, અને શય્યાદિગ્રહણ, અને વ્રત, અને નિયમ અને તપ-ઉપધાન, આ સર્વનો સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. ત્યારપછી આ સર્વ સુપ્રશસ્ત એમ કર્મધારય સમાસ કરવો. આ સર્વ કહેવાય છે । આ આચાર વિગેરે પદોને વિષે કોઈ એક પદના કહેવાથી કોઈ બીજા પદનો સમાવેશ થઈ જતો હોય છતાં તેનું જે જુદું કથન કર્યું તે સર્વ તેનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે જ કહ્યું છે એમ જાણવું । ‘સે સમાસઓ ઇત્યાદિ’—તે એટલે જેને આશ્રીને આ ગ્રંથનું નામ આચાર કહેવાય છે તે આચાર સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-જ્ઞાનાચાર ઇત્યાદિ. તેમાં જ્ઞાનાચાર એટલે શ્રુતજ્ઞાનના વિષયવાળો કાલાધ્યયન (કાલે ભણવું), વિનયથી ભણવું, વિગેરે આઠ પ્રકારનો વ્યવહાર ૧, દર્શનાચાર એટલે નિઃશંકતા વિગેરે આઠ પ્રકારનો સમક્તિવાલાનો વ્યવહાર ૨, ચારિત્રાચાર એટલે સમિતિ (ગુપ્તિ) વિગેરેને પાઠ્યવારૂપ સાધુઓનો વ્યવહાર ૩, તપઆચાર એટલે ચાર પ્રકારનો તપવિશેષ કરવો તે ૪, વીર્યાચાર એટલે જ્ઞાનાદિક પ્રયોજનને વિષે વીર્ય ગોપવંતું નહીં તે ૫ । ‘આચારસસ ત્તિ’—આ આચારાંગ ગ્રંથની (વાચના) પરિત્ત એટલે

સંખ્યાતી છે પરંતુ આદિ અને અંતની પ્રાપ્તિ છે માટે અનંતી નથી. શું સંખ્યાતી છે? સૂત્ર અને અર્થ મળાવવારૂપ વાચના સંખ્યાતી છે અથવા અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીરૂપ કાલને આશ્રીને સંખ્યાતી છે, તથા ઉપક્રમાદિક અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, કેમ કે તેના અધ્યયનો જ સંખ્યાતા છે અને વક્ત્રી તે પ્રજ્ઞાપક(આચાર્ય)ના વચનનો વિષયરૂપ છે તેથી, તથા સંખ્યાતી પ્રતિપત્તિઓ છે એટલે દ્રવ્યાર્થને વિષે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ અર્થાત્ મતાંતરો અથવા પ્રતિમાદિક અભિગ્રહવિશેષો સંખ્યાતા છે, તથા વેષ્ટક એટલે હંદવિશેષ અથવા કોઈના મતમાં એક અર્થને કહેનારી વચનની સંકલના તે સંખ્યાત છે, તથા શ્લોક એટલે અનુષ્ટુપ્ હંદ સંખ્યાતા છે, તથા નિર્યુક્તની એટલે સૂત્રમાં અભિધેયપણે સ્થાપન કરેલા અર્થોની યુક્તિ એટલે ઘટના-વિશેષ પ્રકારની યોજના તેરૂપ નિર્યુક્તયુક્તિ સંખ્યાતી છે, આ વાક્યમાં 'યુક્ત' શબ્દનો લોપ કરવાથી નિર્યુક્તિ કહેવાય છે, આ નિષેષ-નિર્યુક્તિ વિગેરે સંખ્યાતી છે। 'સે જમિત્યાદિ' -જં શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. તે આચાર અંગાર્થપણા કરીને એટલે અંગરૂપ વસ્તુ કરીને પ્રથમ અંગ સ્થાપનાની અપેક્ષાએ કહ્યું છે, પણ રચનાની અપેક્ષાએ તો આ વાસું અંગ છે. કેમ કે પૂર્વમાં રહેલી વસ્તુ સર્વ પ્રવચનની પહેલાં રચી છે તેથી તે પહેલું છે. તથા આમાં જે શ્રુતસ્કંધ એટલે અધ્યયનના સમૂહ છે, તથા પચીશ અધ્યયનો છે. તે આ પ્રમાણે—“ શસ્ત્રપરિજ્ઞા ૧, લોકવિજય ૨, શીતોષ્ણીય ૩, સમ્યક્ત્વ ૪, આવંતી ૫, ધૂત ૬, વિમોહ ૭, મહાપરિજ્ઞા ૮, ઉપધાનશ્રુત ૯, આ પહેલો શ્રુતસ્કંધ થયો. તથા પિંડેષણા ૧, શય્યા ૨, ઈર્ષ્યા ૩, ભાષા ૪, વસ્ત્રેષણા ૫, પાત્રેષણા ૬, અવગ્રહપ્રતિમા ૭, સત્સપ્તતિકા ૧૪, ભાવના ૧૫ અને વિશુક્તિ ૧૬, આ બીજો શ્રુતસ્કંધ થયો. ” આ પ્રમાણે નિશીથને વર્જીને આ પચીશ અધ્યયનો છે. તથા ઉદ્દેશનના કાલ પંચાશી છે. કેવી રીતે? તે કહે છે-અંગ, શ્રુતસ્કંધ, અધ્યયન

અને ઉદ્દેશા આ ચારેનો એક જ ઉદ્દેશનકાલ છે. એ જ પ્રમાણે શસ્ત્રપરિજ્ઞા વિગેરે પચીશ અધ્યયનોને વિંપિ અનુક્રમે સાત ૧, છ ૨, ચાર ૩, ચાર ૪, છ ૫, પાંચ ૬, આઠ ૭, સાત ૮, ચાર ૯, અગ્યાર ૧૦, ત્રણ ૧૧, ત્રણ ૧૨, બે ૧૩, બે ૧૪, બે ૧૫, બે ૧૬, આટલી (૭૬) સંખ્યાવાળા ઉદ્દેશનકાલ સીલ અધ્યયનના મલીને છે તથા વાકીના નવ અધ્યયનના નવ જ છે. આ અર્થ જણાવનાર સંગ્રહ ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—“ સાત, છ, ચાર, છ, પાંચ, આઠ, સાત, ચાર, અગ્યાર, ત્રણ, ત્રણ, બે, બે, બે, સાત, એક, એક. इति । એ જ પ્રમાણે સમુદ્દેશનકાલ પળ તેટલા જ કહેવા । વલી આ આચારના કુલ પદોએ કરીને અઢાર હજાર પદો કહેલા છે. અહીં જ્યાં અર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે પદ કહેવાય છે. અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે—અહીં જો બે શ્રુતસ્કંધ, પચીશ અધ્યયન અને અઢાર હજાર કુલ પદ છે, તો “ નવ વ્રહ્મચર્ય અધ્યયનના કુલ અઢાર હજાર પદ છે ” એમ જે કહ્યું છે તે કેમ વિરુદ્ધ નથી ? આનો ઉત્તર કહે છે કે—બે શ્રુતસ્કંધ વિગેરે જે કહ્યું તે આચારનું પ્રમાણ કહ્યું, અને વલી જે અઢાર હજાર પદ કહ્યા તે નવ વ્રહ્મચર્ય અધ્યયનરૂપ પહેલા શ્રુતસ્કંધનું પ્રમાણ કહ્યું છે; કેમ કે સૂત્રનો અર્થ વિચિત્ર હોય છે, તેથી તેનો અર્થ ગુરુના ઉપદેશથી જાણવા લાયક છે । તથા વેષ્ટકાદિક સંખ્યાતા હોવાથી આના અક્ષરો સંખ્યાતા છે, તથા ગમા અનંત છે, અહીં ગમા એટલે અર્થગમા ગ્રહણ કરાય છે અર્થાત્ અર્થના પરિચ્છેદ, તે અનંતા છે. કેમ કે એક જ સૂત્રથી તે તે ધર્મવાળા અનંત ધર્મવાળી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી । અન્ય આચાર્યો તો આ પ્રમાણે કહે છે કે—અભિધાન અને અભિધેયને આશ્રીને ગમા થાય છે, તે અનંતા છે. તથા પર્યાયો એટલે સ્વ અને પર એવા મેદવહે જુદા અક્ષરાર્થના પર્યાયો અનંતા છે. તથા ત્રસ જીવો પરિત્ત કહેવાય છે એવો સંબંધ કરવો. અહીં જે ત્રસ પામે તે ત્રસ દ્વીંદ્રિય

વિગેરે, તેઓ પરિમિત (અસંખ્યાતા) છે પણ અનંત નથી. કેમ કે તેઓનું એવું જ સ્વરૂપ છે. તથા વનસ્પતિકાય સહિત થઈને સ્થાવર જીવો અનંતા છે. આ સર્વે કેવા છે ? તે કહે છે—‘ સાસયા ’ એટલે દ્રવ્યાર્થપણાઈ કરીને કાયમ હોવાથી શાશ્વતા છે, ‘ કડા ’ પર્યાયાર્થપણાઈ કરીને સમયે સમયે બદલાતા હોવાથી કરેલા છે, ‘ નિબદ્ધા ’ સૂત્રમાં જ ગ્રથિત-ગુંથેલા છે, તથા ‘ નિકાહઆ ’—નિયુક્તિ, સંગ્રહણિ, હેતુ, ઉદાહરણ વિગેરેવડે પ્રતિષ્ઠિત છે. તથા જિનેશ્વરોઈ કહેલા માવો-પદાર્થો વીજા પણ અજીવાદિક છે તે સર્વે ‘ આઘચિજ્ઞંતિ ’—પ્રાકૃત શૈલીઈ કરીને આ પદ છે તે સંસ્કૃતમાં ‘ આલ્યાયન્તે ’ એટલે સામાન્ય અને વિશેષવડે કહેવાય છે. ‘ પ્રજ્ઞાપ્યન્તે ’ એટલે નામાદિકના ભેદ કહેવાવડે કહેવાય છે ‘ પ્રરૂપ્યન્તે ’ એટલે નામાદિકનું સ્વરૂપ કહેવાવડે કહેવાય છે, જેમ કે પર્યાયનું અભિધેય એટલે નામ इत्यादि. ‘ દર્શ્યન્તે ’ એટલે માત્ર ઉપમાવડે દેખાડાય છે, જેમ કે જેવો બઢદ તેવો ગવય છે इत्यादि. ‘ નિદર્શ્યન્તે ’ એટલે હેતુ અને દષ્ટાંત કહેવાવડે દેખાડાય છે, ‘ ઉપદર્શ્યન્તે ’ એટલે ઉપનય અને નિગમનવડે અથવા સર્વ નયના અભિપ્રાયવડે દેખાડાય છે । હવે આચારાંગના ગ્રહણનું ફલ દેખાડવા માટે કહે છે—‘ સઃ ’ એટલે આચારાંગને ગ્રહણ કરનાર જાણવો. ‘ એવં આયન્તિ ’—આ (આચારાંગ) માવથી સમ્યક્ પ્રકારે ભણે સતે આ પ્રમાણે આત્મા થાય છે (આત્મા આચારરૂપ જ થાય છે) કેમ કે તે (આચારાંગ)માં કહેલી ક્રિયાના પરિણામથી અભિન્ન (પરિણામરૂપ) હોવાથી તે આત્મા પણ તદૂપ જ થાય છે. આ (એવં આય) સૂત્ર પુસ્તકોમાં જોયું નથી, પરંતુ નંદીસૂત્રમાં દેખાય છે, તેથી અહીં તેની વ્યાખ્યા કરી છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો સાર ક્રિયા જ છે એવું જણાવવા માટે ક્રિયાનો પરિણામ કહીને હવે જ્ઞાનને આશ્રીને કહે છે

—‘ એવં નાય સ્તિ ’-આ સૂત્ર ભળીને (ભળનાર સાધુ) એ પ્રમાણે જ્ઞાતા થાય છે કે જે પ્રમાણે આ સૂત્રમાં કહ્યું હોય, ‘ એવં વિજ્ઞાય સ્તિ ’-વિવિધ પ્રકારે કે વિશેષ પ્રકારે જે જાણનાર તે વિજ્ઞાતા કહેવાય છે. એ પ્રમાણે વિજ્ઞાતા થાય છે એટલે અન્ય શાસ્ત્રોને પણ જાણનાર થાય છે અર્થાત્ અન્ય શાસ્ત્રોના જાણકારશક્તી અત્યંત વધારે પ્રધાન-જાણકાર થાય છે । ‘ એવં ’ इत्यादि निगमन(समाप्ति)નું વાક્ય છે ‘ એવં ’ એટલે આચાર, ગોચર, વિનય વિગેરે કહેવારૂપ આ પ્રકારે ‘ ચરણકરણપ્રરૂપણતા આખ્યાયત इति ’-ચરણ એટલે વ્રત, સાધુધર્મ, સંયમ વિગેરે અનેક (સીતેર) પ્રકારનું ચારિત્ર, કરણ એટલે પિંડવિશુદ્ધિ, સમિતિ વિગેરે અનેક (સીતેર) પ્રકારનું કરણ, તે બન્નેની પ્રરૂપણા જ કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે વિગેરે પૂર્વેની જેમ જાણવું । ‘ સે સં આયારે સ્તિ ’-તે આ આચારવસ્તુ અથવા તે આ આચાર કહ્યો કે જે પૂર્વે જોયો હતો (એમ ગ્રંથકાર કહે છે) ॥ ૧ ॥ સૂત્ર-૧૩૬ ॥

હવે બીજું સૂત્રકૃતાંગ કહે છે,—

મૂ૦-સે કિં તં સૂઅગડે ? સૂઅગડે ણં સસમયા સૂઙ્ગંતિ, પરસમયા સૂઙ્ગંતિ, સસમયપર-સમયા સૂઙ્ગંતિ, જીવા સૂઙ્ગંતિ, અજીવા સૂઙ્ગંતિ, જીવાજીવા સૂઙ્ગંતિ, લોગો સૂઙ્ગંતિ, અલોગો સૂઙ્ગંતિ, લોગાલોગો સૂઙ્ગંતિ । સૂઅગડે ણં જીવાજીવપુણપાવાસવસંવરનિજરણબંધમોક્ષવા-વસાણા પયથા સૂઙ્ગંતિ । સમણાં અચિરકાલપવ્વડયાણં કુસમયમોહમોહમહમોહિયાણં સંદેહ-

जायसहजबुद्धिपरिणामसंसङ्ख्याणं पावकरमलिनमङ्गुणविसोहणत्थं असीअस्स किरियावाइयसय-
स्स चउरासीए अकिरियवाईणं सत्तट्ठीए अण्णाणियवाईणं बत्तीसाए वेणइयवाईणं तिण्हं तेवट्ठीणं
अण्णदिट्ठियसयाणं बूहं किच्चा ससमए ठाविज्जति णाणदिट्ठितवयणणिस्सारं सुट्ठु दरिसयंता विविह-
वित्थराणुगमपरमसम्भावगुणविसिट्ठा मोक्खपहोयारगा उदारा अण्णाणतमंधकारदुग्गेसु दीवभूआ
सोवाणा चैव सिद्धिसुगइगिहुत्तमस्स णिक्खोभनिप्पकंपा सुत्तत्था । सुयगडस्स णं परित्ता वायणा
संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखज्जाओ निज्जु-
त्तीओ । से णं अंगट्ठयाए दोच्चे अंगे दो सुयक्खंधा तेवीसं अज्झयणा तेत्तीसं उद्देसणकाला तेत्तीसं
समुद्देसणकाला छत्तीसं पदसहस्साइं पयग्गेणं पन्नत्ताइं, संखेज्जा अवखरा अणंता गमा अणंता
पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिबद्धा णिकाइया जिणपणत्ता भावा आघ-
विज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसिज्जंति उवदंसिज्जंति । से एवं आया एवं णाया
एवं विण्णाया एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति पण्णविज्जंति परूविज्जंति दंसिज्जंति निदंसि-

જાંતિ ઉવદંસિજ્ઞાંતિ । સેત્તં સુઅગડે ॥ ૨ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૭ ॥

મૂલાર્થઃ--હવે કયું તે સૂત્રકૃતાંગ છે ? સૂત્રકૃતાંગને વિષે સ્વસમય(જિનમત)ની સૂચના કરાય છે, પરસમયની સૂચના કરાય છે, સ્વસમય અને પરસમય બંનેની સૂચના કરાય છે, જીવોની સૂચના કરાય છે, અજીવોની સૂચના કરાય છે, જીવ અજીવની સૂચના કરાય છે, લોકની સૂચના કરાય છે, લોક અલોકની સૂચના કરાય છે । સૂત્ર-કૃતાંગને વિષે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, વંધ અને મોક્ષ પર્યંતના પદાર્થોની સૂચના કરાય છે । શ્રમણો (સાધુઓ) કે જે થોડા કાઠથી પ્રવ્રજિત થયેલા છે, કુતીર્થિકના મોહ (અજ્ઞાન)થી થયેલા મોહવડે જેઓની મતિ મોહ(મૂઢતા)ને પામેલી છે, (કુસમયના સમીપગણને લીધે) જેઓને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તથા સ્વાભાવિક બુદ્ધિના પરિણામથી જેઓને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તેવા સાધુઓની પાપી અને મલીન બુદ્ધિના ગુણને શુદ્ધ કરવા માટે એક સો ને એંશી (૧૮૦) ક્રિયા-વાદીઓ, ચોરાશી (૮૪) અક્રિયાવાદીઓ, સડસઠ (૬૭) અજ્ઞાનવાદીઓ અને વગ્રીશ (૩૨) વિનયવાદીઓ કુલ ત્રણ સો ને ત્રસઠ (૩૬૩) અન્ય દર્શનીઓની રચના (તિરસ્કાર-લંઘન) કરીને સ્વસમય (જૈન સિદ્ધાંત) સ્થાપન કરાય છે. (હવે આ સૂત્રકૃતાંગના સૂત્ર અને અર્થ કેવા છે ? તે કહે છે) વિવિધ પ્રકારે કરીને (પરવાદીઓએ પોતાનો મત સ્થાપન કરવા માટે કહેલા) દષ્ટાંત અને હેતુના વચનોને સારી રીતે નિઃસાર કરીને દેલાહતા, વિવિધ પ્રકારના વિસ્તારાનું પ્રતિપાદન અને અત્યંત સત્યતારૂપ ગુણે કરીને સહિત, મોક્ષમાર્ગમાં ઉતારનારા, ઉદાર, અજ્ઞાનરૂપી અત્યંત અધકારવડે દુર્ગમ એવા તત્ત્વ-માર્ગને વિષે દીવારૂપ, મોક્ષ અને સુગતિરૂપ ઉત્તમ પ્રાસાદ ઉપર ચડવાના પગથિયારૂપ, કોઈથી ક્ષોભ ન પામે એવા અને

કંપાયમાન ન થાય એવા સૂત્ર અને અર્થ આ અંગમાં કહેલા છે । આ સૂત્રકૃતાંગની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુ-
યોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વૈષ્ણકો સંખ્યાતા છે, શ્લોકો સંખ્યાતા છે, તથા નિયુક્તિઓ સંખ્યાતી છે ।
તે સૂત્રકૃતાંગ અંગાર્થકૃપણા કરીને વીજું અંગ છે, તેમાં વે શ્રુતસ્કંધ છે, ત્રેવીશ અધ્યયનો છે, તેવીશ ઉદ્દેશનકાલ છે, તેવીશ
સમુદ્દેશનકાલ છે, કુલ છત્રીશ હજાર પદ કહેલા છે । તેમાં અક્ષરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યાયો અનંતા છે, ત્રસ
જીવો અસંખ્યાતા છે, સ્થાવર જીવો અનંતા છે । આ સર્વે શાશ્વત છે, કૃત છે, નિવદ્ધ છે, નિકાચિત છે. આ સર્વે જિનેશ્વરોએ
કહેલા માત્રો આ અંગને વિષે કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેખાડાય છે, નિર્દેશ કરાય છે, ઉપદર્શન
કરાય છે । જે સાધુ આને મળે છે તેનો આત્મા એ જ પ્રમાણે તદ્રૂપ જ થાય છે, એ જ પ્રમાણે જાણકાર થાય છે, એ જ પ્રમાણે
વિજ્ઞેષ જાણકાર થાય છે । આ પ્રમાણે ચરણ કરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેખાડાય
છે, નિર્દેશ કરાય છે, ઉપદર્શન કરાય છે । તે આ પ્રમાણે મેં સૂત્રકૃતાંગ કહ્યું છે ॥ ૨ ॥ સૂત્ર-૧૩૭ ॥

ટીકાર્થ:—હવે કયું તે સૂત્રકૃત છે ? અહીં ‘સૂચ’ ધાતુ સૂચવન કરવું એવા અર્થમાં પ્રવર્તે છે. તેથી સૂચવન કરવાથી
સૂત્ર કહેવાય છે અને સૂત્રવહે જે કરાયું તે સૂત્રકૃત એમ રૂઢિથી કહેવાય છે. ‘સૂચગહેણં તિ’—સૂત્રકૃતે કરીને અથવા
સૂત્રકૃતને વિષે સ્વસમય સૂચવાય છે (કહેવાય છે) इत्यादि સૂત્રો સુગમ છે. તથા સૂત્રકૃતે કરીને જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ,
આશ્રવ, સંત્ર, નિર્જરા, વંધ અને મોક્ષ સુધીના પદાર્થો સૂચવાય છે । તથા ‘સમણાણમિત્યાદિ’—અહીં સાધુઓની મતિના
ગુણને શુદ્ધ કરવા માટે સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે એમ વાક્યાર્થ કરવો. તે સાધુઓ કેવા ? તે કહે છે—થોડા કાલમાં

પ્રવ્રજિત થયેલા, કારણ કે ચિર કાલના પ્રવ્રજિત સાધુઓ નિર્મલ મતિવાલા હોય છે, કેમ કે તેમને રાત્રિદિવસ શાસ્ત્રનો પરિચય હોય છે તથા બહુશ્રુત સાધુઓનો સમાગમ પળ હોય છે. વલી તે (નવદીક્ષિત) સાધુ કેવા ? તે કહે છે— 'કુસમ-યમોહમોહમમોહિયાણં તિ'—કુત્સિત એવો સમય એટલે સિદ્ધાંત છે જેને (બહુવીહિ) તે કુસમય એટલે કુતીર્થિકો કહીએ, તેમનો મોહ એટલે પદાર્થોને વિષે વિપરીત બોધ (જ્ઞાન) તે કુસમયમોહ કહીએ, તે કુસમયમોહથી જે મોહ એટલે શ્રોતાઓના મનની મૂઢતા, તેવડે જેની મતિ મોહિત થઈ છે એટલે મૂઢતાને પામી છે તે કુસમયમોહમતિમોહિત કહીએ. અથવા તો કુસમય એટલે સમૂહ તે કુસમયમોહ કહેવાય છે, અહીં મકાર પ્રાકૃતભાષાને લીધે વધારાનો છે. તે કુસમયના સમૂહથી થયેલો જે મોહ એટલે શ્રોતાના મનની મૂઢતા, તે મૂઢતાવડે જેમની મતિ મોહ પામી હોય તે કુસમયૌઘમોહમતિમોહિત કહીએ. અથવા તો કુતીર્થિકોનો મોહ અથવા મોઘ એટલે શુભફલની અપેક્ષાએ નિષ્ફળ એવો જે મોહ, તે વડે જેમની મતિ મોહ પામી હોય તે કુસમયમોહમોહમતિમોહિત અથવા કુસમયમોઘમોહમતિમોહિત કહીએ. તથા સંદેહ એટલે વસ્તુના તત્ત્વ પ્રત્યે શંકા, અહીં કુતીર્થિકના મોહથી ઉત્પન્ન થયેલી મતિ મૂઢ થયેલી છે એવું વિશેષણ સમીપે હોવાથી કુસમય પાસેથી જેઓને સંદેહ થયા છે તે સંદેહજાત કહીએ, તથા સહજ એટલે સ્વભાવથી જ પ્રાપ્ત થયેલા પળ કુસમયના શ્રવણથી પ્રાપ્ત થયેલા નહીં એવા સ્વાભાવિક બુદ્ધિના પરિણામથી એટલે મતિના સ્વભાવથી જેઓને સંશય થયો છે, તે સહજબુદ્ધિપરિણામસંશયિત કહીએ. પછી સંદેહજાત અને સહજબુદ્ધિપરિણામસંશયિત એ વેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. આવા સાધુઓનો એમ પ્રકૃત જાણવું. આવા સાધુઓનો શું ? તે કહે છે—પાપકર એટલે વિપરીત

श्री
समवायाङ्ग
सूत्र ॥
चोथुं अंग
॥२१६॥

112911

સંશયરૂપપણાં કરીને કુત્સિત (ત્વરાવ) પ્રવૃત્તિના કારણરૂપ હોવાથી અશુભ કર્મનો હેતુરૂપ એ જ કારણથી મલિન એટલે આત્મસ્વરૂપનું આચ્છાદન કરનાર હોવાથી અનિર્મલ (નિર્મલતા રહિત) જે મતિગુણ એટલે બુદ્ધિનો પર્યાય, તેના વિશોધન માટે એટલે નિર્મલપણું કરવા માટે 'અસીયસ્સ કિરિયાવાહ્યસયસ્સ ત્તિ' -એક સો ને એંશી ક્રિયાવાદીઓના વ્યૂહને (તિરસ્કારને) કરીને સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે એવો સંબંધ કરવો. એ જ પ્રમાણે બીજા પદોને વિષે પણ આ જ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો. તેમાં કર્તા વિના ક્રિયા સંભવતી નથી તેથી આત્માની સાથે સંબંધવાળી તે ક્રિયાને જોઈ કહેવાના સ્વભાવવાળા છે તેઓ ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. આ આત્માદિકનું અસ્તિપણું માનનારા આ ઉપાયે કરીને (આ રીતે) એક સો ને એંશી પ્રકારના જાણવા-જીવ, અજીવ, આશ્રવ, વંધ, સંવર, નિર્જરા, પુણ્ય, અપુણ્ય (પાપ) અને મોક્ષ-આ નવ પદાર્થોને અનુક્રમે માંડીને પછી પહેલા જીવ પદાર્થની નીચે સ્વ અને પર એવા બે ભેદો સ્થાપવા. તે બન્નેની નીચે નિત્ય અને અનિત્ય એવા બે ભેદો સ્થાપવા. તે બન્નેની પણ નીચે કાલ, ईश्वर, આત્મા, નિયતિ અને સ્વભાવ એ પાંચ ભેદો સ્થાપવા. પછી આ પ્રમાણે વિકલ્પો કરવા-જીવ પોતે નિત્ય કાલથકી છે, એ પહેલો વિકલ્પ થયો. આ વિકલ્પનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-નિશ્ચે આત્મા છે, તે પોતાના સ્વરૂપે છે, નિત્ય છે અને કાલ થકી છે એમ કાલવાદીનો મત છે. આ કહેલા જ આલાવાવડે બીજો વિકલ્પ ईश्वरના કારણવાળો (ईश्वरવાદીના મતવાળો) કહેવો, ત્રીજો વિકલ્પ આત્માવાદીનો, ચોથો નિયતિવાદીનો અને પાંચમો સ્વભાવવાદીનો કહેવો. એ પ્રમાણે 'સ્વતઃ' એ પદને સાથે રાક્ષીને પાંચ વિકલ્પો થયા, તે જ રીતે 'પરતઃ' એ પદવડે પણ પાંચ વિકલ્પો પ્રાપ્ત થાય છે. આ દશ વિકલ્પો નિત્યત્વને સાથે રાક્ષીને થયા, તે જ પ્રમાણે અનિત્યત્વવડે પણ દશ કહેવા. એ પ્રમાણે એક જીવપદાર્થવડે વીશ

વિકલ્પો થયા. તે જ પ્રમાણે અજીવ વિગેરે આઠે પદને વિષે એ જ રીતે દરેક પદના વીશ વીશ વિકલ્પો કહેવા. તેથી તેને નવગુણા કરવાથી એક સો ને એંશી ક્રિયાવાદીના મેદો થયા. તથા 'ચડરાસીએ અક્રિયવાદીનું તિ' -અક્રિયાવાદીના ચોરાસી મેદ છે. આનું સ્વરૂપ જેમ નંદી વિગેરે સૂત્રમાં કહ્યું છે તેમ કહેવું. વિશેષ એ કે-આની વ્યાખ્યામાં પુણ્ય અને અપુણ્યને વર્જીને સાત પદાર્થો સ્થાપન કરવા, તેની નીચે સ્વ અને પર એ બે પદ સ્થાપવા, તેની નીચે કાલાદિક પાંચ અને છઠ્ઠી યદુચ્છા એમ છ પદો સ્થાપવા. તેથી કરીને જીવ સ્વતઃ કાલતઃ નથી એમ એક વિકલ્પ થયો, એ પ્રમાણે કુલ ચોરાસી મેદ થાય છે. તથા 'સત્તટ્ટીએ અન્નાણિયવાદીનું તિ' -અજ્ઞાનવાદીના સડસઠ મેદ પળ તે જ પ્રમાણે કરવા. વિશેષ એ કે-જીવાદિક નવ પદાર્થો અને દશમો પદાર્થ ઉત્પત્તિ, આ દશને ઉપર સ્થાપવા, તેની નીચે સત્ વિગેરે સાત પદો સ્થાપવા. તે આ પ્રમાણે-સત્ત્વ, અસત્ત્વ, સદસત્ત્વ, અવાચ્યત્વ, સદવાચ્યત્વ, અસદવાચ્યત્વ અને સદસદવાચ્યત્વ. તેમાં કોણ જાણે છે કે જીવનું છતાપણું છે ? એ એક વિકલ્પ થયો, એ જ પ્રમાણે અસત્ત્વ-અહતાપણું ઇત્યાદિ જાણવું. તે પ્રમાણે આ સાત નવક મહીને ત્રેસઠ મેદ થાય છે, અને ઉત્પત્તિપદને આશ્રીને તો પહેલા ચાર જ પદો લેવા. એ રીતે સડસઠ મેદ થાય છે. તથા 'વત્તીસાએ વેણહયવાદીનું તિ' -વૈનયિકવાદીના વત્તીશ મેદ છે. તે આ પ્રમાણે-દેવ, રાજા, જ્ઞાતિ, યતિ, સ્થવિર (દુદ્ધ), અધમ (નીચ), માતા અને પિતા આ આઠેનો કાય, વાણી, મન અને દાનવહે ચાર પ્રકારનો વિનય કરવો, એવું અંગીકાર કરનારના મતમાં વત્તીશ મેદ થાય છે. આ પ્રમાણે આ ચારે વાદીઓના મેદો મેલવવાથી ત્રણ સો ને ત્રેસઠ (૩૬૩) મેદો અન્યદર્શનીઓના છે. તેથી કરીને 'તિણહં' ઇત્યાદિ સૂત્ર કહ્યું છે. તેમનો વ્યૂહ એટલે તિરસ્કાર કરીને

જૈનસિદ્ધાંત સ્થાપન કરાય છે. જેથી કરીને આ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગમાં કહેવાય છે તેથી કરીને તેના સૂત્ર અને અર્થનું સ્વરૂપ કહે છે- 'નાણેત્યાદિ' -નાનાં એટલે અનેક પ્રકારે અર્થાત્ ઘણા પ્રકારે 'દિટ્ઠંતવયણનિસારં'તિ ' -સ્યાદ્વાદીએ (જૈને) પૂર્વપક્ષરૂપ કરેલા પરવાદીઓના પોતાના પક્ષને સિદ્ધ કરવા માટે જે દૃષ્ટાંતના વચનો અને ઉપલક્ષણથી જે હેતુના વચનો છે, તેની અપેક્ષાએ નિસ્સાર એટલે સાર રહિત બીજાનો મત છે એમ સારી રીતે એટલે પોતાના મતનું સંબંધન કોઈ પણ કરી શકે નહીં એવી રીતે દેખાડતા એટલે પ્રકાશ કરતા એવા, તથા સત્પદ(છતા પદ)ની પ્રરૂપણા વિગેરે અનેક અનુયોગ-દ્વારને આશ્રિત હોવાથી વિવિધ પ્રકારનો જે વિસ્તારાનુગમ એટલે અનુગમ (વ્યાખ્યા) કરવા લાયક જીવાદિક અનેક તત્ત્વોનું વિસ્તારથી કહેવું તે વિવિધવિસ્તારાનુગમ કહેવાય છે, એવા તથા પરમ સદ્ભાવ એટલે અત્યંત સત્યતા અર્થાત્ વસ્તુઓનું હંદરપણું (અનુક્રમપણું), આ બે ગુણોવંડે જે સહિત, તે વિવિધવિસ્તારાનુગમપરમસદ્ભાવગુણવિશિષ્ટ કહીએ, એવા, તથા ' મોક્ષસ્વપહોયારગ'તિ ' -મોક્ષમાર્ગમાં ઉતારનારા એટલે કે પ્રાણીઓને સમ્યગ્દર્શન વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારા એવા તથા ' ઉદાર'તિ ' -સૂત્ર અને અર્થના સમગ્ર દોષ રહિતપણાએ કરીને અને તે સૂત્રાર્થના સમગ્ર ગુણ સહિતપણાએ કરીને ઉદાર એવા, તથા અજ્ઞાનરૂપી તમોડન્ધકાર એટલે અત્યંત અંધકાર અથવા ઉત્ક્રુષ્ટ (અત્યંત) જે અજ્ઞાન તે અજ્ઞાનતમ, અને તે રૂપી જે અંધકાર તે અજ્ઞાનતમોડન્ધકાર અથવા અજ્ઞાનતમાન્ધકાર કહેવાય છે, તેનાવંડે કરીને જે દુર્ગ એટલે દુઃખે કરીને ગમન કરી શકાય (જાણી શકાય) એવા તત્ત્વમાર્ગને વિષે ' દીવભૂય'તિ ' -પ્રકાશ કરનાર હોવાથી દીવાની ઉપમાવાળા એવા, તથા ' સિદ્ધિસુગતિગૃહોત્તમસ્ય' -સિદ્ધિરૂપ જે સુગતિ તે સિદ્ધિસુગતિ કહીએ, અથવા સિદ્ધિ એટલે

મોક્ષ અને સુગતિ એટલે ઉત્તમ દેવપણું અને ઉત્તમ મનુષ્યપણું, તે સિદ્ધિસુગતિ કહીએ, તે રૂપી જે ઉત્તમ ગૃહ-શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ તેની ઉપર ચઢવાને માટે ‘સોપાન’ પગથિયાની જેવા પગથીયારૂપ એવા, તથા ‘નિકલ્લોમ’-વાદીવડે ક્ષોભ ન પમાડી શકાય એવા, તથા ‘નિષ્પકંપ’-સ્વરૂપથી પણ થોડા પણ વ્યભિચાર દોષરૂપ કંપથી રહિત એવા, કોણ ? તે કહે છે- ‘સૂત્રાર્થો’-સૂત્ર અને અર્થ એટલે નિયુક્તિ, માણ્ય, સંગ્રહણિ, વૃત્તિ, ચૂર્ણિ, પંજિકા વિગેરે. આવા સૂત્ર અને અર્થ કહેવાય છે. વાકી સર્વ સુગમ છે, ‘સે તં સુયગડે ત્તિ’-વિશેષ એ કે-તેત્રીશ ઉદ્દેશનકાલ આ પ્રમાણે છે-“ચાર, ત્રણ, ચાર, ત્રે, વે અને અગ્યાર એમ પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં એક સરવાળા છે તથા બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત મહા અધ્યયનો એક સરવાળા છે.” આ ગાથાથી જાણવા ॥ ૨ ॥ સૂત્ર-૧૩૭ ॥

હવે ત્રીજું સ્થાનોગ કહે છે:-

મૂ૦-સે કિં તં ઠાણે ? ઠાણે નં સસમયા ઠાવિજ્જંતિ, પરસમયા ઠાવિજ્જંતિ, સસમયપરસમયા ઠાવિજ્જંતિ, જીવા ઠાવિજ્જંતિ, અર્જીવા ઠાવિજ્જંતિ, જીવાજીવા ઠાવિજ્જંતિ, લોગા ઠાવિજ્જંતિ, અલોગા ઠાવિજ્જંતિ, લોગાલોગા ઠાવિજ્જંતિ, ઠાણેનં દવ્વગુણસ્વેત્તકાલપજ્જવ પયત્થાણં-‘સેલા સલિલા ચ સમુદ્ધા, સૂરભવણવિમાણઆગરણદીઓ । ણિહિઓ પુરિસજ્જાયા, સરા ચ ગોત્તા ચ જોહસંચાલા ॥૧॥

એકવિહવત્તવ્વયં દુવિહ જાવ દસવિહવત્તવ્વયં, જીવાણ પોગલાણ ચ લોગદ્ધાઈં ચ નં પરૂવણયા

આઘવિજ્ઞંતિ । ઠાણસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા, સંઘેજ્ઞા અણુઓગદારા, સંઘેજ્ઞાઓ પહિવત્તીઓ, સંઘેજ્ઞા વેઢા, સંઘેજ્ઞા સિલોગા, સંઘેજ્ઞાઓ સંગહનીઓ । સે ણં અંગટ્ટયાએ તદ્દાએ અંગે, એગે સુયક્કંધે, દસ અઙ્ગયણા, એકકવીસં ઉદેસણકાલા, (એકકવીસં સમુદ્દેસણકાલા,) બાવત્તરિં પયસહસ્સાઈં પયગેણં પન્નત્તાઈં । સંઘેજ્ઞા અક્કરા, (અણંતા ગમા) અણંતા પજ્જવા, પરિત્તા તસા, અણંતા થાવરા, સાસયા કઢા ણિબદ્ધા ણિકાઢ્યા ઝિણપન્નત્તા ભાવા આઘવિજ્ઞંતિ પણવિજ્ઞંતિ પરૂવિજ્ઞંતિ (દંસિજ્ઞંતિ) નિદં-સિજ્ઞંતિ ઉવદંસિજ્ઞંતિ । સે એવં આયા એવં ણાયા એવં વિણાયા એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘ-વિજ્ઞંતિ । સે તં ઠાણે ॥ ૩ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૮ ॥

મૂલાર્થઃ—તે સ્થાનાંગ કયું ? સ્થાનાંગને વિષે સ્વસમય સ્થાપન કરાય છે, પરસમય સ્થાપન કરાય છે, સ્વસમય અને પરસમય સ્થાપન કરાય છે, જીવ સ્થાપન કરાય છે, અજીવ સ્થાપન કરાય છે, જીવ અજીવ સ્થાપન કરાય છે, લોક સ્થાપન કરાય છે, અલોક સ્થાપન કરાય છે, લોક અલોક સ્થાપન કરાય છે । સ્થાનાંગવહે પદાર્થના દ્રવ્ય, ગુણ, ક્ષેત્ર, કાલ અને પર્યાયો સ્થાપન કરાય છે । પર્વત, નદી, સમુદ્ર, સૂર્ય, ભવન, વિમાન, આકર, નદી, નિધિ, પુરુષના પ્રકાર, સ્વર, ગોત્ર અને જ્યોતિષપ્રચાર એ સર્વ કહ્યા છે (૧) । તથા એક પ્રકારનું વક્તવ્ય, બે પ્રકારનું વક્તવ્ય, યાવત્ દશ પ્રકારનું વક્તવ્ય

કહેવાય છે, તથા જીવ અને પુદ્ગલની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, તથા લોકમાં રહેલા ધર્મોસ્તિકાયાદિકની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । આ સ્થાનાંગની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટક સંખ્યાતા છે, શ્લોક સંખ્યાતા છે અને સંગ્રહણિ સંખ્યાતી છે । આ સ્થાનાંગ અંગાર્થકપણાએ કરીને ત્રીજું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, એકવીશ ઉદ્દેશનકાલ છે, એકવીશ સમુદ્દેશનકાલ છે, બૌતેર હજાર કુલ પદો છે, અક્ષરો સંખ્યાતા છે, ગમા અનંતા છે, પર્યાય અનંતા છે, ત્રસ જીવો અસંખ્યાતી છે, સ્થાવર જીવો અનંતા છે, તે સર્વે શાશ્વતા છે, કરેલા છે, નિવદ્ધ છે, નિકાચિત છે, એમ જિનેશ્વરોએ કહેલા ભાવો આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપન કરાય છે, પ્રરૂપાય છે, દેલાડાય છે, નિદર્શાય છે, ઉપદેશાય છે, તેને ભળનારનો આત્મા એ જ પ્રમાણે એટલે તદ્રૂપ થાય છે, એ જ પ્રમાણે જાણનાર થાય છે, એ જ પ્રમાણે વિશેષ જાણનાર થાય છે એ જ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કરાય છે, આ પ્રમાણે સ્થાનાંગ કહ્યું ॥૩॥ સૂત્ર-૧૩૮॥

ટીકાર્થઃ—હવે કયું તે સ્થાન ? જેને વિષે પ્રતિપાદન કરવાપણે જીવાદિક પદાર્થો સ્થાપન કરાય તે સ્થાન કહેવાય છે. તે જ કહે છે—‘ઠાણેળમિત્યાદિ’—સ્થાનાંગવડે અથવા સ્થાનાંગને વિષે જીવો સ્થાપન કરાય છે એટલે જીવનું યથાવસ્થિત સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવા માટે જીવો કહેવાય છે એમ ભાવાર્થ જાણવો. શેષ સૂત્ર ગ્રાણે પાઠસિદ્ધ (સુગમ) જ છે. વિશેષ એ કે—‘ઠાણેળ’ એ ફરીથી કહેવામાં આવ્યું તે પૂર્વે કહેલાનું સામાન્યપણું જણાવવા માટે અને સ્થાપન કરવા લાયક વિશેષ પદાર્થોને કહેવા માટે આ વીજું વાક્ય કહ્યું એમ જણાવવા માટે. તેમાં ‘દંત્વગુણચેત્તકાલપજ્ઞવ’ અહીં પ્રથમા વિભક્તિનાં બહુવચનનો

૧ અહીં પરિત્તા શબ્દ અસંખ્યાત વાચક છે.

લોપ કર્યો છે, તેથી 'દ્રવ્યગુણક્ષેત્રકાલપર્યવાઃ' એમ જાણવું । પદાર્થોના એટલે જીવાદિકના દ્રવ્ય વિગેરે સ્થાનાંગવડે સ્થાપન કરાય છે એમ સંબંધ જાણવો. તેમાં દ્રવ્ય એટલે દ્રવ્યાર્થતા, જેમકે જીવાસ્તિકાય જે તે અનંત દ્રવ્યરૂપ છે, ગુણ એટલે સ્વભાવ, જેમકે જીવ ઉપયોગના સ્વભાવવાળો છે, ક્ષેત્ર એટલે આકાશ, જેમકે આ જીવ અસંખ્યાતા પ્રદેશોને અવગાહીને રહેલો છે, કાલ એટલે સમય, જેમકે આ જીવ આદિ અંત રહિત છે, તથા પર્યાય એટલે કાલે કરેલી અવસ્થા, જેમકે નારકીપણું વિગેરે અથવા બાલપણું વિગેરે. 'સેલા' ઇત્યાદિક ગાથા છે. તેમાં શૈલ એટલે હિમવાન વિગેરે પર્વતો આ સ્થાનાંગવડે સ્થાપન કરાય છે, એમ સર્વત્ર સંબંધ જાણવો. સલિલો એટલે ગંગાદિક મહાનદીઓ, સમુદ્ર એટલે લવણસમુદ્ર વિગેરે, સ્થૂર એટલે આદિત્ય (સૂર્ય), ભવન એટલે અસુરાદિકનાં ભવનો, વિમાન એટલે ચંદ્રાદિકનાં વિમાનો, આકર એટલે સુવર્ણ વિગેરેની ઉત્પત્તિનાં સ્થાનો, નદી એટલે મહી, કોસી વિગેરે સામાન્ય નદીઓ, નિધિ એટલે ચક્રવર્તી સંબંધી નૈસર્ગ વિગેરે નવ નિધાનો, 'પુરિસજાય સ્તિ' -ઝંબા, નીચા વિગેરે મેદવાલા પુરુષના પ્રકારો, અથવા પાઠાંતરે 'પુસ્સજોય સ્તિ' -ઉપલક્ષણથી પુષ્યાદિક નક્ષત્રોનો ચંદ્રની સાથે પશ્ચિમ, પૂર્વ ને બન્ને બાજુ પ્રમર્દક વિગેરે યોગ થવો તે, સ્થૂર એટલે પહ્લુ વિગેરે સંગીતના સાત સ્વરો, ગોત્ર એટલે કાશ્યપ વિગેરે ઓગળપવાસ ગોત્રો, 'જોઈસંચાલય સ્તિ' -તારારૂપી જ્યોતિષનો ચાર (ગતિ), 'તિહિં ઠાળેહિં તારારૂવે ચલેજા' - 'ત્રણ સ્થાનવડે તારારૂપી જ્યોતિષ ચાલે છે' ઇત્યાદિ સૂત્રવડે સ્થાનાંગ સૂત્ર સ્થાપન કરે છે એમ સંબંધ જાણવો. (૧) । તથા એક પ્રકારનું વક્તવ્ય એટલે તેનું અભિધેય (કહેવા લાયક પદાર્થ) તે એકવિધ વક્તવ્ય પહેલા અધ્યયનમાં સ્થાપન કરાય છે એમ સંબંધ કરવો. એ જ પ્રમાણે દ્વિવિધ વક્તવ્ય બીજા અધ્યયનમાં, એ પ્રમાણે ત્રીજા વિગેરે અધ્યયનોમાં કહેવું, યાવત્ દશ

પ્રકારનું વક્તવ્ય દશમા અધ્યયનમાં સ્થાપન કરાય છે । તથા જીવો અને પુદ્ગલોની પ્રરૂપણા કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો તથા 'લોગદ્વાઈં ચ પં તિ' -લોકમાં રહેલા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વિગેરેની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । શેષ સૂત્ર આચારાંગ સૂત્રની વ્યાખ્યાની જેમ જાણવું. વિશેષ એ કે-ઉદ્દેશનકાલ એકવીશ છે. તે કેવી રીતે ? તે કહે છે-બીજા, ત્રીજા અને ચોથા અધ્યયનમાં ચાર ચાર ઉદ્દેશ છે અને પાંચમા અધ્યયનમાં ત્રણ ઉદ્દેશ છે એમ પંદર થયા. બાકી છે અધ્યયનોના છ ઉદ્દેશન કાલ હોવાથી છ ઉદ્દેશ છે. તથા ચોતેર હજાર પદો છે; કેમકે અઠાર હજાર પદના પ્રમાણવાળા આચારાંગથી સૂત્ર-કૃતાંગ વમણું (છત્રીશ હજારનું) છે, અને તેનાથી પળ સ્થાનાંગ વમણું હોવાથી તે ચોતેર હજાર પદપ્રમાણ છે ॥૩॥ સૂત્ર-૧૩૮ ॥

હવે ચોથું સમવાયાંગ કહે છે:—

મૂ૦--સે કિં તં સમાએ ? સમવાએ પં સસમયા સૂઝજ્જંતિ, પરસમયા સૂઝજ્જંતિ, સસમ-યપરસમયા સૂઝજ્જંતિ, જાવ લોગાલોગા સૂઝજ્જંતિ । સમવાએ પં એકાદયાપં એગદ્વાપં એગુત્તરિય પરિબુદ્ધીય, દુવાલસંગસસ ય ગણિપિડિગસસ પહ્લવગે સમણુગાદ્ઝજ્ઞ ઠાણગસયસસ, બારસવિહવિ-ત્થરસસ સુયણાણસસ જગજીવહિયસસ ભગવઓ સમાસેણં સમોયારે આહિજ્જતિ । તત્થ ય ણાણાવિ-હપ્પગારા જીવાજીવા ય વણિણયા વિત્થરેણ, અવરે વિ અ બહુવિહા વિસેસા નરગતિરિયમણુ-

અસુરગણાં આહારુસ્સાસલેસાઆવાસસંઘઆયપ્પમાણાવવાચવણઓગાહણોહિવેયણવિહાણ-
 ઉવઓગજોગંદિકસાય, વિવિહા ય જીવજોની, વિઘ્વંમુસેહપરિરયપ્પમાણં વિહિવિસેસા ય
 મંદરાદીણં મહીધરાણં, કુલગરતિથગરગણહરાણં સમ્મત્તમરહાહિવાણ ચક્કીણં ચેવ ચક્કરહરહલ-
 હરાણ ય, વાસાણ ય નિગમા ય સમાએ । એએ અણે ય એવમાઈ એત્થ વિત્થરેણં અત્થા સમાહિજ્જંતિ ।
 સમવાયસ્સ ણં પરિત્તા વાયણા જાવ સે ણં અંગદુયાએ ચઉત્થે અંગે એગે અજ્ઞયણે એગે સુયઘ્વંધે
 એગે ઉદ્દેસણકાલે એગે સમુદ્દેસણકાલે એગે ચઉયાલે પદસતસહસ્સે પદગ્ગેણં પન્નત્તે । સંઘેજ્જાણિ
 અઘ્ઘરાણિ જાવ ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્જંતિ । સે તં સમાએ ॥ ૪ ॥ સૂત્રમ્-૧૩૯ ॥

મૂલાર્થઃ—તે સમવાય કયો છે ? સમવાયને વિષે સ્વસમય સૂચવન કરાય છે, પરસમય સૂચવન કરાય છે, સ્વસમય
 પરસમય સૂચવન કરાય છે યાવત્ લોક અલોક સૂચવન કરાય છે । સમવાયને વિષે એકથી આરંભીને કેટલાક પદાર્થોની
 એક અધિકવાલી અને અનેક અધિકવાલી બુદ્ધિ કહેવાય છે, તદા દ્વાદશાંગીરૂપ ગણિપિટકના પર્યવોત્તું પરિમાણ એટલે
 સો સ્થાનકતું પરિમાણ કહેવાય છે, તથા ચાર પ્રકારના વિસ્તારવાળા અને જગતના જીવોને હિતકારક ભગવાન શ્રુત-
 જ્ઞાનનો સંક્ષેપથી સમત્રતાર કહેવાય છે, તેમાં વિવિધ પ્રકારના મેદવાળા જીવ અને અંજીવ વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે, બીજા

પણ ઘણા પ્રકારના વિશેષો જેવા કે—નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવના સમૂહના આહાર, શ્વાસોચ્છ્વાસ, લેહ્યા, આવા-
સની સંખ્યા, આવાસની લંબાઈ વિગેરેનું પ્રમાણ, ઉત્પત્તિ, ચ્યવન, અવગાહના, અવધિજ્ઞાન, વેદના, મેદ, ઉપયોગ,
યોગ, ઇન્દ્રિય અને કપાય વર્ણવ્યા છે. તથા જીવોની વિવિધ પ્રકારની યોનિ વર્ણવી છે. તથા મેરુ વિગેરે પર્વતોના
વિષ્કંભ, ઉત્તેષ અને પરિધિનું પ્રમાણ તથા વિશેષ પ્રકારના વિધિ વર્ણવ્યા છે. તથા કુલકર, તીર્થંકર, ગણધર, સમગ્ર
ભરતના અધિપતિ ચક્રવર્તીઓ, વાસુદેવ અને બલદેવના વિશેષ વિધિઓ વર્ણવ્યા છે. તથા ક્ષેત્રોના નિર્ગમો (આ સર્વે)
સમવાયમાં વર્ણવ્યા છે. આ અને એ વિગેરે વીજા પદાર્થો અહીં વિસ્તારથી કહેવાય છે । આ સમવાયાંગની વાચના પરિત્ત
(સંખ્યાતી) છે યાવત્ તે સમવાય અંગાર્થકપણાએ કરીને ચોથું અંગ છે. તેમાં એક અધ્યયન છે, એક શ્રુતસ્કંધ છે, એક
ઉદ્દેશનકાલ છે, એક સમુદ્દેશનકાલ છે, અને એક લાઘવ ને ત્રુમાલીશ હજાર કુલ પદો કહેલા છે । તેના અક્ષરો સંખ્યાતા
છે યાવત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કરાય છે । તે આ પ્રમાણે સમવાયાંગ કહ્યું ॥ ૪ ॥ સૂત્ર-૧૩૯ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—હવે આ સમવાય કયો છે ? સૂત્રમાં પ્રાકૃતપણાને લીધે વક્રારનો લોપ કરેલો
હોવાથી ‘ સમાએ ’ એમ કહ્યું છે. સમવાય એટલે પરિચ્છેદ (જાણવું-જ્ઞાન), તેના હેતુરૂપ આ ગ્રંથ પણ સમવાય કહેવાય
છે. આ સમવાયવડે અથવા આ સમવાયને વિષે સ્વસમય સૂચવાય છે (કહેવાય છે) इत्यादि સુગમ છે । તથા સમવાયવડે
અથવા સમવાયને વિષે એક, બે, ત્રણ, ચાર વિગેરે સો સુધી અથવા કોટાકોટિ સુધીના કેટલાક પદાર્થો એટલે કે સર્વ પદાર્થો
કહી ન શકાય તેથી કેટલાક જીવાદિ પદાર્થોની એક ઉત્તર (અધિક) જેમાં હોય તે એકોત્તરિકા કહેવાય છે અહીં પ્રાકૃત-

પણાને લીધે 'એગોત્તરિય' એ ટેકાળે યાને વદલે ય હ્રસ્વ થયો છે. અર્થાત્ એકોત્તરિકા પરિવૃદ્ધિ એટલે વૃદ્ધિ આ સમવાય-
 વડે કહેવાય છે, એમ સંબંધ કરવો. તેમાં વૃદ્ધિ જે તે સંખ્યાની જાણત્રી. અહીં ચ શબ્દ છે તેનો અન્ય ટેકાળે સંબંધ હોવાથી એકોત્ત-
 રિકા અને અનેકોત્તરિકા એમ જાણવું. તેમાં સો સુધી એકોત્તરિકા વૃદ્ધિ અને ત્યારપછી અનેકોત્તરિકા વૃદ્ધિ જાણત્રી. તથા દ્વાદ-
 શાંગીરૂપ ગણિપિટકનું 'પહ્લવગ્ગે ત્તિ' -પર્યવત્તું પરિમાણ એટલે અધિધેયાદિક તેના ધર્મની સંખ્યા જેમકે 'અસંખ્યાતા ત્રસ
 જીવો' છે. એટલાથી. અહીં પર્યવ શબ્દને વદલે પહ્લવ શબ્દ લખ્યો છે તે પ્રાકૃતને લીધે લખ્યો છે. જેમકે પર્યવકને વદલે
 પર્યવક વિગેરેની જેમ. અથવા તો પહ્લવની જેવા પહ્લવ એટલે અવયવ, તેનું પ્રમાણ સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિપાદન કરાય છે. આ પૂર્વે
 કહેલા અર્થનો જ વિસ્તાર કરતા સતા કહે છે- 'ઠાણગસયસ્સ ત્તિ' -સ્થાનકશતક એટલે એકથી આરંભીને સો સુધીની
 સંખ્યાના સ્થાનોનું અર્થાત્ તે સંખ્યાવડે વિશેષિત કરેલા જીવાદિક પદાર્થોનું પરિમાણ કહેવાય છે. તથા આચારાદિકના
 ભેદવડે વાર પ્રકારનો વિસ્તાર છે જેનો તે દ્વાદશવિધવિસ્તારવાળું શ્રુતજ્ઞાન-જિનપ્રવચન, કેવું ? તો કે-જગતના જીવને
 હિતકારક તથા ભગવાન એટલે શ્રુતના અતિશયવાળું, આવા શ્રુતજ્ઞાનનો સમાચાર એટલે દરેક સ્થાને અને દરેક અંગે વિવિધ
 પ્રકારને કહેનાર વ્યવહાર સંક્ષેપથી કહેવાય છે. હવે આ સમાચાર કહ્યા પછી જે કહ્યું છે તે કહેવાને માટે કહે છે- 'તત્થ
 ચેત્યાદિ' -તે જ સમવાયને વિષે એમ સંબંધ જાણવો, વિવિધ પ્રકારનો ભેદ છે જેનો તે નાનાવિધપ્રકારવાળા, કેવી રીતે ?
 તે કહે છે-એકંદ્રિયાદિક ભેદ કરીને પાંચ પ્રકારના જીવો છે, તે દરેક પ્રકાર પળ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત વિગેરે ભેદ કરીને
 નાનાવિધ છે. 'જીવાજીવા ય ત્તિ' -જીવ અને અજીવ વિસ્તારવડે એટલે મોટા વચનની રચનાએ કરીને વર્ણવ્યા છે.

તથા વીજા પળ ઘળા પ્રકારના વિશેષો ઇટલે જીવ અજીવના ધર્મો વર્ણવ્યા છે એમ સંબંધ કરવો. તે ધર્મોને જ લેશથી કહે છે-‘નરચેત્યાદિ’-તેમાં નિવાસ અને નિવાસવાળાનો અમેદ ઉપચાર હોવાથી નરક ઇટલે નારકી લેવા. ત્યારપછી નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવસમૂહ સંબંધી આહારાદિક વર્ણવ્યા છે. તે આહારાદિક આ પ્રમાણે-આહાર-ઓજઆહાર વિગેરે. તે આભોગથી અને અનાભોગથી થયેલો આહાર અનેક પ્રકારનો છે, ઉચ્છ્વાસ-અણુ, સમય વિગેરે કાલના મેદવહે કરીને અનેક પ્રકારવાળો, લેશ્યા-કૃષ્ણલેશ્યા વિગેરે છ પ્રકારની, આવાસની સંખ્યા-જેમકે નરકાવાસા ચોરાશી લાખ છે इत्यादि, આયત્તપ્રમાણ-લંવાહું પ્રમાણ, તે પળ આવાસનું જ હોય છે, જેમકે સંખ્યાતા અસંખ્યાતા યોજનની લંવાહ, આના ઉપલક્ષણથી વિષ્કંભ, વાહલ્ય અને પરિધિનું પ્રમાણ પળ અન્યત્ર જાણવું, ઉપપાત-એક સમયે આટલા જીવોની અથવા આટલા કાલના આંતરાણ કરીને જીવોની ઉત્પત્તિ થવી તે, વ્યવન-એક સમયે આટલા જીવો મરે અથવા આટલા કાળે મરે તે, અવગાહના -અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ વિગેરે જેટલું શરીરનું પ્રમાણ હોય તે, અવધિ(જ્ઞાન)-અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ જેટલા ક્ષેત્રનું જાણવું વિગેરે, વેદના-શુભ કે અશુભ સ્વભાવવાળી વેદના, વિધાન-મેદ, જેમકે સાત પ્રકારના નારકી જીવો છે इत्यादि, ઉપયોગ-આભિનિવોધિક વિગેરે વાર પ્રકારનો છે તે, યોગ-પંદર પ્રકારનો મન, વચન, કાયાનો મલીને યોગ કહેવાય છે તે, ઇંદ્રિયો-શ્રોત્રાદિક પાંચ, અથવા દ્રવ્યાદિકના મેદથી વીશ અથવા શ્રોત્રાદિકના છિદ્રાદિકની અપેક્ષા આઠ છે તે, અને કપાય-ક્રોધાદિક. પછી આહાર, ઉચ્છ્વાસ વિગેરે સર્વનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. તેમાં છેલ્લા કપાય શબ્દને પ્રથમાનું વહુવચન આવે તેનો લોપ કરવો. (આ આહારાદિક સર્વે વર્ણવ્યા છે.) તથા વિવિધ પ્રકારની જીવની યોગી ઇટલે

જીવોનું સચિત્તાદિક ઉત્પત્તિ સ્થાન, તથા વિષ્કંભ એટલે વિસ્તાર, ઉત્સેધ એટલે ડુંચાઈ, પરિચ એટલે પરિધિ, અને વિધિ વિશેષ-વિધિ એટલે મેદો, જેમકે જંબૂદ્વીપ સંબંધી ધાતકીખંડ સંબંધી, અને પુષ્કરાર્ધ સંબંધી એવા મેદયી મેરુ પર્વત ત્રણ પ્રકારના છે, આવા પ્રકારની વિધિનો વિશેષ એટલે જંબૂદ્વીપનો મેરુ લાલ યોજન ડુંચો છે, વાકીના મેરુ પંચાશી હજાર યોજન ડુંચા છે તે, એ જ પ્રમાણે વીજા પર્વતો વિષે પણ જાણવું, તથા કુલકર, તીર્થકર, ગણધર, તથા સમગ્ર ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ-ચક્રવર્તીઓ તથા ચક્રધર (વાસુદેવ), હલધર (બલદેવ) એ સર્વના વિધિવિશેષો આશ્રય કરાય છે-કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. તથા વર્ષ એટલે ભરતાદિ ક્ષેત્રોના નિર્ગમ એટલે પહેલાં કરતાં પછીનાનું અધિકપણું, આ સર્વ સમવાયમાં એટલે ચોથા અંગમાં વર્ણવ્યું છે એમ સંબંધ કરવો. હવે આ સૂત્રની હકીકતને સમાપ્ત કરતા સતા કહે છે—આ પૂર્વે કહેલા પદાર્થો તથા વીજા ધનવાત, તનુવાત વિગેરે પદાર્થો આવા પ્રકારના આ સમવાયને વિષે વિસ્તારવડે સમાશ્રીયન્તે—આશ્રય કરાય છે અર્થાત્ અવિપરીત (યથાર્થ) સ્વરૂપ અને ગુણે કરીને શોભિત એવા આ સર્વે પદાર્થો બુદ્ધિવડે અંગીકાર કરાય છે, અથવા ‘સમસ્યન્તે’—‘લોટી પ્રરૂપણાથકી સાચી પ્રરૂપણાને વિષે સ્થાપન કરાય છે. શેષ સૂત્ર સમાપ્તિ સુધીનું પાઠસિદ્ધ (સુગમ) છે ॥ ૪ ॥ સૂત્ર-૧૩૯ ॥

હવે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ નામનું પાંચમું અંગ (વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિ-ભગવતી) કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં વિયાહે ? વિયાહેણં સસમયા વિઆહિજંતિ પરસમયા વિઆહિજંતિ સસમ-

यपरसमया विआहिज्जंति, जीवा विआहिज्जंति अजीवा विआहिज्जंति जीवाजीवा विआहिज्जंति,
लोगे विआहिज्जइ अलोगे विआहिज्जइ लोगालोगे विआहिज्जइ । वियाहेणं नाणाविहसुरनरिंदराय-
रिसिविविहसंसइअपुच्छियाणं जिणेणं वित्थरेण भासियाणं द्वगुणखेत्तकालपज्जवपदेसपरिणाम-
जहच्छियभावअणुगमनिकखेवणयप्पमाणसुनिउणोवक्कमविविहप्पकारपगडपयासियाणं लोगालोग-
पयासियाणं संसारसमुद्धरुदत्तरणसमत्थाणं सुरवइसंपूजियाणं भवियजणपयहिययाभिनंदियाणं
तमरयविद्धंसणाणं(ण) सुदिट्ठदीवभूयईहामतिबुद्धिवद्धणाणं छत्तीससहस्समणूण्याणं वागरणाणं
दंसणाओ सुयत्थबहुविहप्पगारा सीसहियत्था य गुणमहत्था । वियाहस्स णं परित्ता वायणा
संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जा वेढा संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ
निज्जुत्तीओ । से णं अंगट्ठयाए पंचमे अंगे एगे सुयक्खंधे एगे साइरेगे अज्झयणसते दस उद्देसगसह-
स्साइं छत्तीसं वागरणसहस्साइं चउरासीई पयसहस्साइं पयगेणं पणत्ता । संखेज्जाइं अस्कराइं
अणंता गमा अणंता पज्जवा परित्ता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा णिकाइया

જિણપણતા ભાવા આઘવિજ્જંતિ પણવિજ્જંતિ દંસિજ્જંતિ નિદંસિજ્જંતિ ઉવદં-
સિજ્જંતિ । સે એવં આયા સે એવં ણાયા સે એવં વિણાયા એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્જંતિ ।
સે તં વિયાહે ॥ ૫ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૦ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કહ તે વ્યાખ્યા (વિવાહપ્રજ્ઞાસિ-ભગવતી) છે ? વ્યાખ્યાને વિષે સ્વસમય કહેવાય છે, પરસમય કહેવાય છે, સ્વસમય પરસમય કહેવાય છે, જીવ કહેવાય છે, અજીવ કહેવાય છે, જીવ અજીવ કહેવાય છે, લોક કહેવાય છે, અલોક કહેવાય છે, લોક અલોક કહેવાય છે । વ્યાખ્યાએ કરીને વિવિધ પ્રકારના દેવ, નરેંદ્ર અને રાજર્ષિઓ કે જેઓ વિવિધ પ્રકારના સંશયવાળા હતા તેમણે પૂછેલા, (છત્રીશ હજાર પ્રશ્નોના ઉત્તર કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ જાણવો) જિનેશ્વરે વિસ્તારથી કહેલા, તથા દ્રવ્ય, ગુણ, ક્ષેત્ર, કાલ, પર્યાય, પ્રદેશ, પરિણામ, યથાસ્તિભાવ, અનુગમ, નિષ્કેપ, નય, પ્રમાણ અને સારો ઉપક્રમ, વિવિધ પ્રકારના આ સર્વવહે જેઓએ (ઉત્તરોએ) પ્રગટ દેખાડ્યો છે એવા, તથા લોકા-લોકને પ્રકાશ કરનારા, તથા વિસ્તારવાળા (મોટા) સંસારસમુદ્રને ઉતારવામાં સમર્થ એવા, તથા ઇંદ્રોએ પૂજેલા એવા, તથા ભવ્યજનરૂપી પ્રજાના હૃદયને આનંદ આપનારા એવા, તથા અજ્ઞાન અને પાપને નાશ કરનારા એવા, તથા સારી રીતે જોયેલા (નિર્ણય કરેલા) હોવાથી દીવારૂપ અને એ જ કારણ માટે ઈંદ્ર, મતિ અને બુદ્ધિને વૃદ્ધિ કરનારા એવા અન્યૂન (સંપૂર્ણ) છત્રીશ હજાર વ્યાકરણો (ઉત્તરો) ને પ્રકાશ કરવાથી અથવા પ્રકાશ કરનારા ઘણા પ્રકારના સૂત્ર અને તેના અર્થ શિષ્યોના

હિતને માટે ગુણરૂપી હાથલા કહેવાય છે । આ વ્યાખ્યાની વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, પ્રતિપત્તિઓ સંખ્યાતી છે, વેષ્ટકો સંખ્યાતા છે, શ્લોકો સંખ્યાતા છે, નિયુક્તિ સંખ્યાતી છે. તે આ વ્યાખ્યા અંગાર્થકપણા કરીને પાંચમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, કાંઈક અધિક એક સો અવ્યયનો છે, દશ હજાર ઉદેશ છે, દશ હજાર સમુદેશ છે, છત્રીશ હજાર વ્યાકરણ (ઉત્તર) છે, ચોરાશી હજાર કુલ પદ કહ્યા છે. તેમાં સંખ્યાતા અક્ષરો છે, અનંત ગમા છે, અનંત પર્યાયો છે, ત્રસો અસંખ્યાતા છે, સ્થાવરો અનંતા છે, તે સર્વે શાશ્વત છે, કરેલા છે, નિબદ્ધ છે, નિકાચિત છે, આ સર્વ જિનેશ્વરોએ કહેલા પદાર્થો કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેલાડાય છે, નિદર્શાય છે, ઉપદર્શાય છે, તે આ પ્રમાણે ભળનારનો આત્મા તદ્રૂપ થાય છે, તે આ પ્રમાણે જાણકાર થાય છે, તે આ પ્રમાણે વિશેષ જાણકાર થાય છે, આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા નામનું અંગ મેં કહ્યું ॥ ૫ ॥ સુત્ર-૧૪૦ ॥

ટીકાર્થ:--‘ સે કિં તં ચિયાહેં હત્યાદિ ’ હવે કહ આ વ્યાખ્યા ? જેને વિષે અર્થો (પદાર્થો) વ્યાખ્યાન કરાય તે વ્યાખ્યા કહેવાય છે. સૂત્રમાં ‘ ચિયાહેં ’ એમ પુંલિંગનો નિર્દેશ કર્યો છે તે પ્રાકૃતને લીધે કર્યો છે. ‘ ચિયાહેં નિ ’ -વ્યાખ્યાવડે અથવા વ્યાખ્યાને વિષે સ્વસમય કહેવાય છે વિગરે નવ પદો સૂત્રકૃતાંગના વર્ણનમાં વ્યાખ્યાન કર્યા છે તેથી સુગમ છે. ‘ ચિયાહેં નિમિત્ત્યાદિ ’ -વિવિધ પ્રકારના દેવોએ, નેરોએ અને રાજર્ષિઓએ વિવિહસંસહય ત્તિ ’ -વિવિધ પ્રકારના સંશય કરનારાઓએ પૂછેલા એવા વ્યાકરણો છત્રીશ હજાર જોવાથી શ્રુતાર્થો વ્યાખ્યાન કરાય છે એમ પૂર્વાપર વાક્યનો સંબંધ કરવો. તે વ્યાકરણો કેવાં છે ? તે કહે છે--ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ વિસ્તારથી

કહેલા, વહી કેવા ? તે કહે છે-દર્બેત્યાદિ—વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્ય, ગુણ, વિગેરેવડે જે વ્યાકરણોએ પ્રગટ અર્થ દેખાડ્યો છે એવા, તેમાં દ્રવ્ય એટલે ધર્માસ્તિકાય વિગેરે, ગુણ એટલે જ્ઞાન, વર્ણ વિગેરે, ક્ષેત્ર એટલે આકાશ, કાલ એટલે સમય વિગેરે, પર્યવ એટલે સ્વ અને પર એવા ભેદે કરીને જૂદા જૂદા ધર્મો, અથવા કાલે કરેલી નહું, જૂનું વિગેરે અવસ્થા-રૂપ પર્યાય, પ્રદેશ-જેના બે ભાગ ન થાય તેવા અવયવો, પરિણામ એટલે એક અવસ્થાથકી બીજી અવસ્થામાં જનું તે, યથા એટલે જે પ્રકારે અસ્તિપણું છે તે અસ્તિત્વ એટલે સત્તા (હોવાપણું) તે યથાસ્તિભાવ કહેવાય છે, અનુગમ એટલે સંહિતા (સંધિ) વિગેરે વ્યાખ્યાન(અર્થ)નો પ્રકાર અથવા ઉદ્દેશ, નિર્દેશ, નિર્ગમ વિગેરે દ્વારોનો સમૂહ, નિર્ક્ષેપ એટલે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવવડે વસ્તુ (પદાર્થ) સ્થાપવા તે, નયપ્રમાણ-તેમાં નય એટલે નૈગમાદિ સાત, અથવા દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિકના ભેદથી, અથવા જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયના ભેદથી અથવા નિશ્ચય અને વ્યવહારના ભેદથી બે છે અર્થાત્ સાત અથવા બે નયરૂપ. પ્રમાણ એટલે વસ્તુતત્ત્વનો પરિચ્છેદ તે નયપ્રમાણ કહેવાય છે, તથા સુનિપુણ એટલે અતિ સૂક્ષ્મ અથવા સુનિપુણ એટલે સારી રીતે નિશ્ચિત ગુણવાળો ઉપક્રમ એટલે આનુપૂર્વી વિગેરે, આ સર્વેનું વિવિધ પ્રકારપણું તેમના ભેદો કહેવાથી જ દેખાડ્યું છે. તથા કેવા પ્રકારનાં વ્યાકરણો (ઉત્તરો) ? તે કહે છે-લોક અને અલોક પ્રકાશિત છે જેમાં એવા, તથા 'સંસારસમુદ્' વિસ્તારવાળા (મોટા) સંસારસમુદ્રના ઉત્તરવામાં-તારવામાં સમર્થ એવા, એજ કારણ માટે ઇંદ્રોએ પૂજેલા એટલે પૂછનાર તથા નિર્ણય કરનારની ઇંદ્રોએ પૂજા કરવાથી અથવા સારું કહેલું હોવાથી શ્લાઘા કરેલી હોવાથી પૂજેલા, તથા 'ભવિયજન૦' -ભવ્ય પ્રાણીઓની જે પ્રજા એટલે લોક તે ભવ્યજનપ્રજા કહેવાય છે, અથવા ભવ્ય એવો જનપદ, તેમના

હૃદયોવહે-ચિત્તોવહે અભિનંદિત એટલે અનુમોદના કરાયેલા, એવો (તત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો, તથા તમસ્ એટલે અજ્ઞાન અને રજસ્ એટલે પાપ, તેને જે નાશ કરે તે તમોરજોવિધ્વંસ કહેવાય છે, આ પ્રમાણે અજ્ઞાન અને પાપને નાશ કરનાર એવું જે જ્ઞાન, તે જ્ઞાનવહે સારી રીતે જોયેલા એટલે નિર્ણય કરેલા અને એ જ કારણ માટે દીવારૂપ થયેલા અને તેથી કરીને જ ઈહા, મતિ અને બુદ્ધિને વધારનારા, તેમાં ઈહા એટલે વિકર્ક, મતિ એટલે અવાય અર્થોત્ નિશ્ચય અને બુદ્ધિ એટલે ઔત્પત્તિકી વિગેરે ચાર પ્રકારની, અથવા ' તમોરજોવિધ્વંસનાનાં ' એટલું જુદું પદ પાઠાંતરે જાણવું અને ' સુદૃષ્ટ-દીપમૂતાનાં ' એ પણ જુદું પદ જાણવું, તથા ' છત્તીસસહસ્રં ' ન્યૂનતા રહિત છત્રીશ હજાર પદો જેના છે તેવા, અહીં મકાર વધારાનો છે તથા શબ્દનું સ્થાપન અન્યથા પ્રકારે કર્યું છે (અન્યૂનને પહેલો મૂકવો જોડે) તે પ્રાકૃતપણાને લીધે દોષ રહિત છે એમ જાણવું. ' વાગરણાણં તિ ' -વ્યાકરણ કરાય એટલે પ્રશ્ન પૂછ્યા પછી નિર્ણય કરનારા ગુરુવહે ઉત્તરરૂપે જે કહેવાય તે વ્યાકરણ કહેવાય છે, તે વ્યાકરણને પ્રકાશ કરવાથી એટલે રચના કરવાથી, અથવા તે વ્યાકરણને દેખાડનારા, કોણ દેખાડનાર ? તે કહે છે- ' સુચત્થં ' -શ્રુતના વિષયવાળા જે અર્થ તે શ્રુતાર્થ એટલે કહેવા લાયક અર્થ-વિશેષો, અથવા શ્રુત એટલે ગણધરે જિનેશ્વર પાસે સાંભળેલા જે અર્થો તે શ્રુતાર્થ કહેવાય છે, અથવા શ્રુત એટલે સ્વત્ર અને અર્થ એટલે નિર્યુક્તિ વિગેરે, તે શ્રુતાર્થ કહેવાય છે, તે ઘણા પ્રકારવાળા એમ (કર્મધારય સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. અથવા શ્રુતાર્થોના ઘણા પ્રકારો એમ (પછી તત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. શા માટે આ વ્યાખ્યાન કરાય છે ? તે ઉપર કહે છે કે-શિષ્યોનું હિત એટલે અનર્થનો નાશ અને અર્થની પ્રાપ્તિરૂપ જે હિત તેરૂપ પ્રાર્થના કરવા લાયક હોવાથી અર્થ-પ્રયોજન,

તેને માટે. તે શ્રુતાર્થો કેવા ? તે કહે છે—‘ગુણહસ્તાઃ’—અર્થની પ્રાપ્તિ વિગેરે રૂપ જે ગુણ તે જ હસ્ત જેવો હસ્ત એટલે પ્રધાન અવયવ છે જેમને તે ગુણહસ્ત કહેવાય છે (ગુણમહત્થા એટલે ગુણરૂપી મહા અર્થ) । ‘વિચાહસ્તેત્યાદિ’ અહીંથી સમાપ્તિ સુધીનું સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—અહીં શત (શતક) એ અધ્યયનની સંજ્ઞા છે. આ અંગમાં કુલ ચોરાશી હજાર પદો છે. અહીં સમવાયાંગની અપેક્ષાએ વમણી સંખ્યાનો આશ્રય કરવાનો નથી, અન્યથા જો તેને વમણી કરીએ તો વે લાખ ને અઠાશી હજારની સંખ્યા થાય છે. ॥ ૫ ॥ સૂત્ર—૧૪૦ ॥

હવે જ્ઞાતાધર્મકથા નામનું છઠું અંગ કહે છે—

મૂ.—સે કિં તં નાયાધર્મમકહાઓ ? નાયાધર્મમકહાસુ નં નાયાણં નગરાંદં ઉજ્જાણાંદં ચેદ્-
આદં વણખંડા રાયાણો ૫ અમ્માપિયરો સમોસરણાંદં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ ઇહલોદયપરલોદ્-
અદ્ધીવિસેસા ૧૦ ભોગપરિચ્છાયા પઠ્વજ્ઞાઓ સુયપરિગહા તવોવહાણાંદં પરિયાગા ૧૫ સંલેહણાઓ
ભત્તપચ્ચક્ખાણાંદં પાઓવગમણાંદં દેવલોગમણાંદં સુકુલપચ્ચાયાયાંદં ૨૦ પુણ્વોહિલાભા અંતકિ-
રિયાઓ ૨૨ ય આઘવિજ્ઞાંતિ જાવ નાયાધર્મમકહાસુ નં પઠ્વહયાણં વિણયકરણજિણસામિસાસન-
વરે સંજમપ્પણાપાલણાધિદ્મદ્ધવવસાયદુલ્લભાણં ? તવનિયમતવોવહાણરણદુલ્લભરભરભગ્ગયણિ-

स्सहयणिसिद्धाणं २ धोरपरीसहपराजियासहपारद्धरुद्धसिद्धालयमगगनिगयाणं ३ विसयसुहलुच्छ-
आसावसदोसमुच्छियाणं ४ विराहियचरित्तनाणदंसणजइगुणविविहप्पयारनिस्सारसुन्नायाणं ५ संसा-
रअपारदुक्कदुग्गइभवविविहपरंपरापवंचा । धीराण य जियपरिसहकसाथसेपणाधिइधणियसंजम-
उच्छाहनिच्छियाणं आराहियनाणदंसणचरित्तजोगनिस्सल्लसुद्धसिद्धालयमगगमभिमुहाणं सुरभवण-
विमाणसुखाइं अणोवमाइं । भुत्तूण चिरं च भोगभोगाणि ताणि दिव्वाणि महरिहाणि ततो य
कालक्कमचुयाणं जह य पुणो लद्धसिद्धिमगाणं अंतकिरिया । चलियाण य सदेवमाणुस्सधीरकरण-
कारणाणि बोधणअणुसासणाणि गुणदोसदरिसणाणि । दिट्ठंते पच्चये य सोऊण लोगमुणिणो जह-
ट्ठिय सासणम्मि जरमरणनासणकरे । आराहिअसंजमा य सुरलोगपडिनियत्ता ओवेति जह सासयं
सिवं सव्वदुक्खमोक्खं । एए अण्णे य एवमाइअत्था वित्थरेण य । णायाधम्मकहासु णं परित्ता
वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ । से णं अंगट्ठयाए छट्ठे अंगे दोसु-
अक्खंधा एगूणवीसं अज्झयणा, ते समासओ दुविहा पणत्ता, तं जहा-चरित्ता य कप्पिया य,

દસ ધમ્મકહાણં વગ્ગા, તત્થ ણં एगमेगाए धम्मकहाए पंच पंच अक्खाइयाસयाइं एगમેगाए
 અવ્ખાઇયાए पंच पंच उवक्खाइयासयाइं एगमेगाए उवक्खाइयाए पंच पंच अक्खाइयउवक्खाइ-
 यासयाइं, एवमेव सपुब्बावरेणं अध्धुट्ठाओ अक्खाइयाकोडीओ भवंतीति मक्खायाओ, एगूणतीसं
 उद्देसणकाला एगूणतीसं समुद्देसणकाला संखेज्जाइं पयसहस्साइं पयग्गेणं पणत्ता, संखेज्जा अक्खरा
 जाव चरणकरणपरूवणया आघविज्जंति । से तं णायाधम्मकहाओ ॥ ६ ॥ सूत्रम्-१४१ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કહી તે જ્ઞાતાધર્મકથા ? જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે જ્ઞાતાના (શ્રેણિકાદિક દૃષ્ટાંતના) નગરો, ઉદ્યાનો, યક્ષના
 ચૈત્યો, વનલંડો, રાજાઓ ૫, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા (દેશના), આ લોક અને પરલોક સંબંધી ઋદ્ધિ
 વિશેષ ૧૦, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ, શાસ્ત્રનું ગ્રહણ (અભ્યાસ), તપોપધાન, દીક્ષાપર્યાયનો કાલ ૧૫, સંલેખના, માત
 -પાણીના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોગમન, દેવલોકમાં જંબું, ત્યાંથી ચવીને ઉત્તમ કુલમાં જન્મ ૨૦, ફરીથી બોધિ(સમકિત)ની
 પ્રાપ્તિ ૨૧, તથા અંતક્રિયા ૨૨, આ બાવીશ સ્થાનો કહેવાય છે, યાવત્ જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે વિનય ક્રિયાને કરનારા
 જિનેશ્વરના ઉત્તમ શાસનમાં પ્રવ્રજિત થયેલા છતાં સંયમ(ચારિત્ર)ની પ્રતિજ્ઞા પાઠ્યામાં જે દૃષ્ટિ, મતિ અને વ્યવસાય (ઉદ્યમ)
 જોઈએ તેને વિષે દુર્બલ હોય ૧, નિયમિત તપ અને ઉપધાન તપરૂપી રણસંગ્રામ અને દુર્ધર ભારવડે ભગ્ન થયેલા, અત્યંત અશક્ત
 અને ભગ્ન શરીરવાળા હોય ૨, ધોર પરીષહોવડે પરાભવ પામેલા અને અસમર્થ છતા પરીષહોએ વશ કરવાને આરંભેલા અને

મોક્ષમાર્ગે જતાં રહેલા તેથી કરીને જ સિદ્ધાલયના માર્ગથી શ્રદ્ધ થયેલા હોય ૩, તુચ્છ વિષયસુખને વિષે આશાને વશ થવારૂપ દોષવડે મૂઢ્ઢા પામેલા હોય ૪, ચારિત્ર, જ્ઞાન અને દર્શનની વિરાધના કરનાર, વિવિધ પ્રકારના સાધુના ગુણોને વિષે નિઃસાર અને શૂન્ય (રહિત) હોય ૫, આવા સાધુઓને સંસારને વિષે અપાર દુઃખવાઢા દુર્ગતિના ભવોના વિવિધ પ્રકારની પરંપરાના વિસ્તારો કહેવાય છે । તથા પરીપહ અને કષાયરૂપી સૈન્યને જીતનારા, ધૃતિના સ્વામી અને સંયમને વિષે નિશ્ચે ઉત્સાહવાઢા, તથા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગની આરાધના કરનાર અને શલ્ય રહિત શુદ્ધ સિદ્ધાલયના માર્ગની સન્મુખ થયેલા એવા ધીર પુરુષોના અનુપમ (ઉપમા રહિત ઘણા શ્રેષ્ઠ) દેવપણે ઉત્પન્ન થવામાં જે વિમાનના સુખ છે તે કહેવાય છે । તથા ચિરકાઢ સુધી તે દિવ્ય અને અત્યંત પ્રશસ્ત એવા મનોહર ભોગો ભોગવીને પછી ત્યાંથી કાઢક્રમે ચ્યવેલાને જે પ્રકારે ફરીથી સિદ્ધિમાર્ગને પામીને અંતક્રિયા (મોક્ષ) પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રકારે કહેવાય છે । તથા સંયમથી ચલિત થયેલાને દેવ અને મનુષ્ય સંવંધી ધૈર્ય ઉત્પન્ન કરવાના કારણરૂપ દૃષ્ટાંતો કે જે માર્ગશ્રદ્ધને વોધ કરનાર, અનુશાસન કરનાર અને ગુણ દોષને દેખાડનાર છે તે કહેવાય છે । તથા દૃષ્ટાંતો અને પ્રત્યયોવાઢા વચનો સાંભઢીને લૌકિક મુનિઓ જે પ્રકારે જન્મ મરણને નાશ કરનાર જિનશાસનમાં સ્થિર થયા, તે પ્રકારે કહેવાય છે । તથા સંયમની આરાધના કરીને દેવલોકમાં જઈને ત્યાંથી પાછા આવ્યા સતા જે પ્રકારે શાશ્વત, કલ્યાણકારક અને સર્વદુઃખ રહિત એવા મોક્ષને પામે છે, તે પ્રકારે કહેવાય છે । આ અને એવા વીજા અર્થો વિસ્તારથી કહ્યા છે । જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે વાચના પરિત્ત (સંખ્યાતી) છે, અનુયોગદ્વાર સંખ્યાતા છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે । તે આ અંગાર્થકપણા કરીને છઠું અંગ કહેવાય છે. તેમાં જે શ્રુતસ્કંધો છે, ઓગણીશ અધ્યયનો

છે, તે સંક્ષેપથી બે પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-ચરિત (થયેલ) અને કલ્પિત. તેમાં ધર્મકથાના દશ વર્ગ છે, તેમાં એક એક ધર્મ-કથામાં પાંચ પાંચ સો આખ્યાયિકા છે. એક એક આખ્યાયિકામાં પાંચ પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે, એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકા છે, એ પ્રમાણે કુલ સાડા ત્રણ કરોડ આખ્યાયિકાઓ છે એમ મેં કહ્યું છે. તેમાં ઓગણત્રીશ ઉદ્દેશન કાલ છે, ઓગણત્રીશ સમુદ્દેશન કાલ છે, સંખ્યાતા હજાર કુલપદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાવત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહી છે । તે પ્રમાણે આ જ્ઞાતાધર્મકથા મેં કહી ॥ ૬ ॥ સૂત્ર-૧૪૧ ॥

ટીકાર્થ: — ‘સે કિં તમિત્યાદિ’-હવે તે જ્ઞાતાધર્મકથા કહ છે ? જ્ઞાત એટલે ઉદાહરણ, તે જેમાં મુખ્ય છે એવી જે ધર્મકથા તે જ્ઞાતાધર્મકથા કહેવાય છે, અહીં જ્ઞાતા એ ઠેકાણે સંજ્ઞાને લીધે દીર્ઘપણ થયું છે, અથવા પહેલો શ્રુતસ્કંધ જ્ઞાત નામનો હોવાથી જ્ઞાત, અને બીજો શ્રુતસ્કંધ તે જ પ્રમાણે (ધર્મકથા નામનો હોવાથી) ધર્મકથા, ત્યારપછી જ્ઞાત અને ધર્મકથા એ બેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી જ્ઞાતાધર્મકથા એવું નામ થયું. તેમાં પ્રથમ વ્યુત્પત્તિના અર્થને સૂત્રકાર દેખાડતા સતા કહે છે-‘નાયા-ધર્મમકહાસુ નમિત્યાદિ’-જ્ઞાતાના એટલે ઉદાહરણરૂપ કરેલા મેઘકુમારાદિકના નગરાદિક કહેવાય છે. તેમાં નગર વિગેરે બાવીશ પદો સુગમ છે, વિશેષ એ કે-ઉદ્યાન એટલે પુષ્પ, પત્ર, ફલ અને છાયાવાળા વૃક્ષોવડે શોભિત એવું વન કે જેમાં વિવિધ પ્રકારના વૈષ્ણે ધારણ કરનાર અને મોટા માનવાળા ઘણા લોકો ભોજનને માટે આવતા હોય (ઉજાળી કરવા આવતા હોય) તે, ચૈત્ય એટલે વ્યંતરનું દેરું, વનખંડ એટલે અનેક જાતિના ઉત્તમ વૃક્ષોવડે શોભિત એવું વન, આ સર્વે કહેવાય છે । અહીં મૂળમાં ‘યાવત્’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી બીજા પાંચ પદો જાણવા. તેના સૂત્રનો અવયવ આ પ્રમાણે છે-‘નાયાધર્મમે-

ત્યાદિ’-તેમાં જ્ઞાતાધર્મકથાને વિષે ‘જ્ઞ’ શબ્દ વાક્યની ભૂષા માટે છે. પ્રવ્રજિત થયેલા, ક્યાં પ્રવ્રજિત થયેલા ? તે કહે છે-વિનયક્રિયાને કરનારા, જિનેશ્વર સંબંધી અને વીજાના શાસનોની અપેક્ષાએ પ્રધાન એવા પ્રવચનને વિષે, અથવા આ પ્રમાણે પાઠાંતર જાણવું-‘સમપાણં વિણયકરણજિણસાસણંમિ પવરે’- (સાધુઓનો વિનય કરનાર એવા શ્રેષ્ઠ જિન-શાસનને વિષે) દીક્ષિત થયેલા એવા, વહી તે દીક્ષિત થયેલા કેવા ? તે કહે છે-સંયમને વિષે જે પ્રતિજ્ઞા એટલે સંયમનો જે સ્વીકાર તે જ દુઃખે કરીને પામી શકાય તેવો હોવાથી, કાયર મનુષ્યોને ક્ષોભ પમાડનાર હોવાથી તથા મહાગંભીર હોવાથી પાતાલની જેવો પાતાલરૂપ છે, તે પાતાલને વિષે જેમની ધૃતિ, મતિ અને વ્યવસાય અતિ દુર્લભ છે એવા, અથવા પાઠાંતરે સંય-મની પ્રતિજ્ઞાના પાલન કરવાને વિષે જે ધૃતિ, મતિ અને વ્યવસાય તેને વિષે દુર્વલ એવા, તેમાં ધૃતિ એટલે ચિત્તની સ્વસ્થતા, મતિ એટલે બુદ્ધિ અને વ્યવસાય એટલે ક્રિયા કરવાનો ઉત્સાહ, આવા દીક્ષિતો ?, તથા તપને વિષે નિયમ એટલે અવશ્ય કરવાપણું તે તપોનિયમ એટલે નિયમિત તપ કરવો તે, અને તપઉપધાન એટલે અનિયમિત તપ અર્થાત્ આગમને આશ્રીને તપ કરવો તે, આ પ્રમાણે તપનિયમ અને તપઉપધાનરૂપી રણ એટલે કાયર જનોને ક્ષોભ પમાડનાર સંગ્રામ તથા શ્રમનું કારણ હોવાથી દુર્ધર એવો માર એટલે દુઃખે કરીને વહન કરી શકાય તેવા લોહ વિગેરેનો માર, આવેવડે ભગ્ન થયેલા એટલે પરાડ્મુખ થયેલા, તથા નિઃસહ એટલે અત્યંત અશક્ત, તે જ (સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય કરવાથી) નિઃસહક કહેવાય છે અને નિસૃષ્ટ એટલે નિસૃષ્ટાંગ અર્થાત્ ભગ્ન અંગવાળા (આલસુ), અથવા પાઠાંતરે ‘નિઃસહકનિવિષ્ટાઃ’-(અત્યંત અશક્ત સત્તા વેસી રહેલા) એવા, અહીં ‘ભગ્ગય’ એટલાકાણે પ્રાકૃત માપાને લીધે કકારનો લોપ અને સંધિનું કરવું થયું છે તેથી ‘ભગ્ના’

इत्यादिकने विषे दीर्घपणुं जाणवुं, आवा दीक्षितो २, तथा घोर परीपहोवडे पराजित थयेला अने असह एटले असमर्थ एवा
 सता ज परीपहोए वश करवाने आरंभेला अने मोक्षमार्गमां जतां रुंयेला, ते 'घोरपरीपहपरजितासहप्रारब्धप्रारब्धकृदाः'
 कहीए, ए ज कारण माटे जे ज्ञानादिक सिद्दालयना मार्गथी निर्गत एटले पतित (अष्ट) थयेला ते अने ते उपर कहेला
 मळीने (कर्मधारय समास करवाथी) 'घोरपरीपहपरजितासहप्रारब्धरुद्धसिद्दालयमार्गनिर्गतानां' एवुं थयुं.
 अथवा पाठांतरे घोर परीसहोवडे पराभव पामेला एवा दीक्षितो (एम पष्ठी विभक्ति जुदी राखवी) तथा सह एटले
 एकी साथे ज विशिष्ट प्रकारनी गुणश्रेणि उपर चडता थका परीपहोवडे प्ररुद्ध एटले जेओ अत्यंत रुंथाया सता सिद्दा-
 लयना मार्गथी पतित थयेला ते 'सहप्ररुद्धसिद्दालयमार्गनिर्गतानां' कहीए, आवा दीक्षितो ३, तथा स्वरूप (स्वभाव)
 थी ज तुच्छ एवा विषयसुखने विषे आशावशना दोषे करीने एटले मनोरथोनी परतंत्रतारूप निर्गुणपणाए करीने (दोषे
 करीने) जेओ मूर्छित थयेला एटले आग्रहवाला थयेला ते 'विषयसुखतुच्छाशावशदोषमूर्छित' कहीए. अथवा पाठां-
 तरे-कोइ पण अवस्थामां विषयसुखने विषे जे महेच्छा-मोटी इच्छा अने बीजी कोइ अवस्थामां जे तुच्छ आशा ते वेना
 पारतंत्र्यरूप दोषवडे जेओ मूर्छित थया होय ते 'विषयसुखमहेच्छातुच्छाशावशदोषमूर्छितानां' कहीए, आवा
 दीक्षितो ४, तथा जेओए चारित्र, ज्ञान अने दर्शननी विराधना करी होय तेओ, तथा मूलगुण अने उत्तरगुणरूपी विविध
 प्रकारना साधुगुणोने विषे निःसार एटले सार रहित अर्थात् फळाळ जेवा गौण (तुच्छ) धान्य जेवा, तथा ते ज साधुगुणे
 करीने शून्य एटले सर्वथा रहित जे होय ते, पळी आ व्रण वृन्दनो कर्मधारय समास करयो, तेम करवाथी 'विराधित-

ચારિત્રજ્ઞાનદર્શનયતિગુણવિવિધપ્રકારનિઃસારશૂન્યકાનાં' એવું થયું ૫, આવા પાંચ પ્રકારના પડવાહ સાધુઓ, તેમને શું થાય ? તે કહે છે-સંસારને વિષે અપાર દુઃખવાળા એટલે અનંત હ્રેશવાળા જે નારક, તિર્થંચ, કુમનુષ્ય અને કુદેવ-રૂપ કુગતિને વિષે થતા મર્યો-ભવના ગ્રહણો, તેમના જે વિવિધ પ્રકારની પરંપરાના વિસ્તારો, તે 'સંસારાપારદુઃખહુ-ર્ગતિભવવિવિધપરંપરાપ્રપચ્ચાઃ' કહીએ, તે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ પૂર્વની સાથે સંબંધ કરવો । તથા ધીર એટલે મહાસત્ત્વવાળા મનુષ્યો, તે કહે છે—જેઓએ પરીપ્રહ અને કષાયરૂપી સૈન્યને જીત્યું હોય તે, તથા ધૃતિના એટલે મનની સ્વસ્થતાના જે ધનિક-સ્વામીઓ તે ધૃતિધનિક કહીએ, તથા સંયમને વિષે નિશ્ચિત એટલે અવશ્ય થનારો છે ઉત્સાહ એટલે વીર્ય (પરાક્રમ) જેમનો તે 'સંયમોત્સાહનિશ્ચિત' કહીએ. ત્યારપછી આ ત્રણ પદોનો કર્મધારય સમાસ કરવો. પછી તેને પછીનું બહુવચન કરવું એટલે 'જિતપરીષહકષાયસૈન્યધૃતિધનિકસંયમોત્સાહનિશ્ચિતાનાં' આંતું થયું. તથા જેઓએ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગો આરાધ્યા હોય તેઓ, તથા નિઃશલ્ય એટલે મિથ્યાદર્શનાદિક શલ્ય રહિત અને શુદ્ધ એટલે અતિચાર રહિત એવો જે સિદ્ધાલયનો એટલે મુક્તિનો માર્ગ, તેની સન્મુલ્ય જે થયેલા હોય તેઓ, પછી બે પદનો કર્મધારય સમાસ કરી પછીનું બહુવચન કરવાથી 'આરાધિતજ્ઞાનદર્શનચારિત્રયોગનિઃશલ્યશુદ્ધસિદ્ધાલયમાર્ગીભિમુલ્લાનાં' એવું થયું. આવા સારા સાધુઓને શું થાય ? તે કહે છે—સુરભવનને વિષે એટલે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થવાને વિષે જે વિમાનના અનુપમ સુલો તે 'સુરભવનવિમાનસૌખ્યાનિ અનુપમાનિ' આવા સુલો જ્ઞાતાધર્મકથામાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. અહીં ભવન શબ્દે કરીને ભવનપતિના ભવનો કહ્યા નથી, કેમ કે સંયમની વિરાધના રહિત એવા સાધુઓનો આ પ્રસ્તાવ છે

તેથી; કારણ કે આવા સાધુઓ ભવનપતિને વિષે ઉત્પન્ન થતા નથી । તથા ચિરકાલ સુધી મોગમોગાન્ એટલે મનોહર શબ્દા-
 દિક મોગોને મોગવીને, કેવા મોગો ? તે કહે છે-દિવ્ય એટલે સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલા તથા ' મહાહર્તાન્ '—મોટા એટલે
 આત્યંતિક અહીન્ એટલે પ્રશસ્તરૂપાએ કરીને પૂજવા લાયક એવા મોગો મોગવીને પછી ત્યાંથી એટલે તે દેવલોકથી કાલના
 ક્રમથી ચવેલા તથા વહી લઙ્ઘસિદ્ધિમાર્ગ એટલે જેઓ મનુષ્યગતિને વિષે જ્ઞાનાદિક મોક્ષમાર્ગને પામેલા છે તેઓની જે પ્રકારે
 અંતક્રિયા એટલે સિદ્ધિ થાય છે તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ જાણવો । તથા ચલિતાનાં એટલે કોટ્ઢપણ પ્રકારે
 કર્મના વશથી પરીપહાદિકને વિષે ધીરજ નહીં રહેવાથી સંયમની પ્રતિજ્ઞાથી ભ્રષ્ટ થયેલાને દેવસહિત મનુષ્ય (દેવ અને મનુષ્ય)
 સંબંધી જે ધીરપણું ઉત્પન્ન કરનારા કારણો—દૃષ્ટાંતો છે, તે આ અંગમાં કહેવાય છે. અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જેમ આર્યા-
 ષાઢાભૂતિને દેવે ધીર (સ્થિર) કર્યા, અથવા જેમ મેવકુમારને ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ ધીર કર્યા, અથવા જેમ શૈલકાચાર્યને પંથક
 સાધુએ ધીર (સ્થિર) કર્યા, તેમ ધીર કરવાના કારણો તે અંગમાં કહેવાય છે. કેવં તે કારણો ? તે કહે છે—' વોધનાનુ-
 શાસનાનિ '—વોધન એટલે માર્ગથી ભ્રષ્ટ થયેલાને માર્ગમાં સ્થાપવા, અનુશાસન એટલે દુષ્ટ સ્થિતિવાલાને સારી સ્થિતિનું
 સંપાદન (પ્રાપ્ત) કરવું તે, અથવા વોધન એટલે આમંત્રણ (સંવોધન), તે પૂર્વક જે અનુશાસન (ઉપદેશ) તે વોધનાનુ-
 શાસન કહીએ. તથા ' ગુણદોષદર્શનાનિ '—સંયમની આરાધના કરવામાં ગુણ છે અને અન્યમાં (આરાધના નહીં કરવામાં)
 દોષ છે, એ પ્રમાણેના દર્શન એટલે વાક્યો આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો । તથા દૃષ્ટાંતોને એટલે જ્ઞાતોને અને
 પ્રત્યયોને એટલે વોધિના કારણભૂત વાક્યોને સાંભલીને લૌકિકમુનિઓ શુક પરિવાજક વિગેરે જે પ્રકારે જરા મરણને નાશ

કરનારા જિનેશ્વરના શાસનને વિષે સ્થિરતાને પામ્યા, તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે તેમ સંબંધ જાણવો । તથા ‘ આરા-
હિતસંજમ સ્તિ ’—આથી જ લૌકિક સુનિઓ અને સંયમથી ચલાયમાન થયેલા સાધુઓ જિનવચનને પામ્યા સતા (પામીને)
ફરીથી સંયમનું પાલન કરીને સુરલોકમાં જઈને ત્યારપછી તે સુરલોકથી પાછા આવ્યા સતા જે પ્રકારે શાશ્વત-સદાકાલ રહેનાર
અને શિવ-બાધા રહિત એવા સર્વ દુઃખના મોક્ષને દેતેલે નિર્વાણને પામે છે, તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે । આ ઉપર
કહ્યા તે અને બીજા પળ એને આદિ લઈને, અહીં આદિ શબ્દનો પ્રકાર અર્થ હોવાથી એવા પ્રકારના અર્થો દેતેલે પદાર્થો વિસ્તાર-
વડે અને ચ શબ્દ છે તેથી કોઈક ઠેકાણે કોઈક પદાર્થો સંક્ષેપે કરીને અહીં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો ।
‘ નાયાધર્મમકહાસુ ણ ’—ઇત્યાદિ સૂત્ર સમાપ્તિ પર્યંત સુગમ છે. તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે છે—‘ દશગણવીસમજ્ઞયણ
સ્તિ ’—પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં ઓગણીશ અધ્યયનો છે, તથા બીજા શ્રુતસ્કંધમાં દશ અધ્યયનો છે. તથા ‘ દસ ધર્મમકહાણ
વગ્ગા—’ આ સૂત્રનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અહીં ઓગણીશ જ્ઞાતાના અધ્યયનો છે. કેમ કે દાદાંતિક અર્થને જાણાવનાર
દશગણ જે જ્ઞાત, તેમાં તેનું પ્રતિપાદન કરેલું છે તેથી તે ઓગણીશ અધ્યયનો પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં છે અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં
તો અહિંસાદિક લક્ષણવાળા ધર્મની કથા તે ધર્મકથા દેતેલે આખ્યાનકો કહેલા છે, એ આનો ભાવાર્થ છે. તે ધર્મકથાના દશ
વર્ગો છે. અહીં વર્ગ દેતેલે સમૂહ એવો અર્થ છે. તેથી કરીને અર્થાધિકારના સમૂહરૂપ અધ્યયનો જ દશ વર્ગરૂપ જાણવા. તેમાં
જ્ઞાતને વિષે પહેલા જે દશ અધ્યયનો છે તે જ્ઞાત જ કહેવાય છે. તેમને વિષે આખ્યાયાદિકનો સંભવ નથી. વાકીના નવ
અધ્યયનો છે, તેમાં એક એક અધ્યયનમાં પાંચ સો ચાલીશ પાંચ સો આખ્યાયિકા છે. તેમાં પળ એક એક આખ્યા-

યિકામાં પાંચ સો પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે. તેમાં પંચ એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકા છે. એ પ્રમાણે આ સર્વને એકઠા કરીએ ત્યારે કેટલા થાય ? તે કહે છે—“ એક સો ને એકવીશ કરોડ તથા પચાસ લાખ થાય. આ પ્રમાણે નવ અધ્યયન સંબંધી વિસ્તાર કહ્યા પછી અધિકૃત સૂત્રનો (ધર્મકથાનો) વિસ્તાર જાણવો. ” તે આ પ્રમાણે—ધર્મકથાના દશ વર્ગ છે, તેમાં એક એક ધર્મકથાને વિષે પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકા છે, એક એક આખ્યાયિકામાં પાંચ સો પાંચ સો ઉપાખ્યાયિકા છે, અને એક એક ઉપાખ્યાયિકામાં પાંચ સો પાંચ સો આખ્યાયિકોપાખ્યાયિકા છે. ” આ સર્વને એકઠા કરીએ ત્યારે શું થાય ? તે કહે છે—“ એક સો પચીશ કરોડ થાય છે. અહીં જે કારણ માટે સમલક્ષણવાળા છે, તે કારણમાટે નવ જ્ઞાતાના સંબંધવાળી આખ્યાયિકા વિગેરે જે (એક સો ને સાડી એકવીશ કરોડ) કહી છે તે આ મોટી રાશિમાંથી સ્ફુટ રીતે શોધવી—વાદ કરવી. તેથી પુનરુક્તિ રહિત આ આખ્યાયિકાઓનું પ્રમાણ કહેલું છે. ” તે પ્રમાણે આ રાશિ વાદ કરે સતે સાડાત્રણ કરોડ જ કથાનકો થાય છે. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—“ એવમેવ સપુત્રવાચરેણંતિ ’—એ જ પ્રમાણે એટલે કહેલા પ્રકારવડે ગુણાકાર અને વાદવાકી કરે સતે ‘ અધ્ધુદ્ધાઓ અક્ષવાહ્યાકોડીઓ ભવંતીતિ મચસ્વાઓત્તિ ’—આખ્યાયિકા એટલે કથાનકો એતા એટલે આટલી (સાડા ત્રણ કરોડ) સંખ્યાવાળી થાય છે. એમ ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે. તથા આ અંગમાં સંખ્યાતા હજાર પદો છે. એટલે કે પાંચ લાખ ને સીતોતેર હજાર કુલ પદો છે. અથવા સૂત્રાલાપકના કુલ પદોએ કરીને સંખ્યાતા હજાર જ પદો છે એમ સર્વત્ર જાણી લેવું ॥ ૬ ॥ સૂત્ર—૧૪૧ ॥

૧ નવ અધ્યયનો અને દશ વર્ગની મઠીને તો એક સો પચીશ કરોડ આખ્યાયિકા સમજવી.

हवे उपासकदशा नामनुं सातमं अंग कहे छे—

भी
समवायान

॥२॥

पुं अंग

॥२३॥

उपासक-
दशा
परिचय ॥

॥२३॥

मू०—से किं तं उवासगदसाओ ? उवासगदसासु णं उवासयाणं णगराइं उजाणाइं चेइ-
आइं वणखंडा रायाणो अम्मापियरो समोसरणाइं धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोइयपरलोइय-
इहिविसेसा उवासयाणं सीलव्वयेरमणगुणपच्चक्खाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुयपरिगहा
तवोवहाणा पडिमाओ उवसग्गा संलेहणाओ भत्तपच्चक्खाणाइं पाओवगमणाइं देवलोगगमणाइं
सुकुलपच्चायाया पुणो बोहिलाभा अंतकिरियाओ आघविज्जंति । उवासगदसासु णं उवासयाणं
रिद्धिविसेसा परिसा वित्थरधम्मसवणाणि बोहिलाभअभिगमसम्मत्तविसुद्धया थिरत्तं मूलगुणउ-
त्तरगुणाइयारा ठिईविसेसा य बहुविसेसा पडिमाभिग्गहग्गहणपालणा उवसग्गाहियासणा णिरु-
वसग्गा य तवा य विचित्ता सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासा अपच्छिममारणंतिया य
संलेहणाझोसियाहिं अप्पाणं जह य भावइत्ता बहूणि भत्ताणि अणसणाए य छेअइत्ता उववण्णा
कप्पवरविमाणुत्तमेसु जह अणुभवंति सुरवरविमाणवरपोंडरीएसु सोक्खाइं अणोवमाइं कमेण भुत्तूण

ઉત્તમાઈ તઓ આઠઁવણું તુયા સમાણા જહ જિણમયંમિ બોહિં લઘૂણ ય સંજમુત્તમં તમરયોધ-
 વિપ્પમુક્કા ઉવેતિ જહ અઁવણં સઁવદુઁવણમોઁવણં । એતે અન્ને ય એવમાઈઅત્થા વિત્થેરેણ ય । ઉવા-
 સયદસાસુ ણં પરિત્તા વાયણા સંઁવેજ્ઞા અણુઓગદારા જાવ સંઁવેજ્ઞાઓ સંગહણીઓ । સે ણં અંગટ્ટ-
 યાએ સત્તમે અંગે એગે સુયઁવણં દસ અઙ્ગયણા દસ ઉદેસણકાલા દસ સમુદેસણકાલા સંઁવેજ્ઞાઈ
 પયસયસહસ્સાઈ પયગેણં પળણ્ણા । સંઁવેજ્ઞાઈ અઁવણાઈ જાવ એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘ-
 વિજ્ઞંતિ । સે તં ઉવાસગદસાઓ ॥ ૭ ॥ સૂત્રમ્—૧૪૨ ॥

મૂલાર્થઃ—તે ઉપાસકદશા કેવી છે ? ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોના નગરો, ઉદ્યાનો, યજ્ઞના ચૈત્યો, વનઁવડો,
 રાજાઓ, માતાપિતાઓ, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક અને પરલોક સંઁવંધી ઋદ્ધિવિશેષ કહેવાય છે, તથા શ્રાવ-
 કોના શીલવ્રત, વિરમણ, ગુણ, પ્રત્યાઁવ્યાન, પૌષ્ઠોપવાસ, એ સર્વની પ્રતિપત્તિ એટલે અંગીકાર, તથા શ્રુતતું ગ્રહણ, તપો-
 પધાન, પ્રતિમા, ઉપસર્ગ, સંલેઁવના, માતપાણીના પ્રત્યાઁવ્યાન, પાદપોષગમન, દેઁવલોકમાં જતું, ત્યાંથી ચઢીને ઉત્તમ જુઁલમાં
 જન્મ પામવો, ફરીથી બોધિનો લાભ અને અંતક્રિયા એ સર્વ કહેવાય છે. ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોની ઋદ્ધિવિશેષ, પર્યદા,
 વિસ્તારથી ધર્મનું શ્રવણ, બોધિલાભ, અભિગમ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા, સ્થિરપણું, મૂઁલગુણ અને ઉત્તરગુણનાં અતિચાર, સ્થિતિ-

વિશેષ, ઘણા પ્રકારની પ્રતિમા, અભિગ્રહનું ગ્રહણ, તેનું પાલન, ઉપસર્ગ સહન કરવા, વિચિત્ર તપ, શીલવ્રત, ગુણ, વિરમણ, પ્રત્યાશ્વાન, પૌષ્ઠોપવાસ, છેછી મરણાંતિક સંલેખનાના સેવનવડે પોતાના આત્માને યથાપ્રકારે ભાવીને ઘણા મોજનને અનંશનવડે છેડીને (ત્યાગ કરીને) ઉત્તમ દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થયા સતા જે પ્રકારે શ્રેષ્ઠ દેવોના ઉત્તમ વિમાનોને વિષે અનુપમ ઉત્તમ સુખને ક્રમવડે મોગવીને ત્યારપછી આયુષ્યને ક્ષયે ચંચળા સતા જે પ્રમાણે જિનમતને વિષે બોધિને પામીને ઉત્તમ ચારિત્રને પામીને અજ્ઞાન અને પાપના સમૂહથી મુક્ત થયા સતા જે પ્રકારે અક્ષય અને સર્વ દુઃસ્વથી રહિત એવા મોક્ષને પામે છે, આ અને એવા વીજા પદાર્થો આ અંગમાં વિસ્તારથી કહેવાય છે. ઉપાસકદશાને વિષે વાચના પરિચ્છે, સંખ્યાતા અનુયોગ દ્વાર છે, યાવત્ સંખ્યાતા સંગ્રહણી છે, તે આ અંગાર્થકરણા કરીને સાતમું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, દશ ઉદ્દેશનકાલ છે, દશ સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ સંખ્યાતા હજાર પદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. ૧ તે આ ઉપાસકદશા મેં કહી ॥ ૭ ॥ સૂત્ર-૧૪૨ ॥

ટીકાર્થ:--‘સે કિં તમિત્યાદિ’—હવે કહ તે ઉપાસક દશા છે ? ઉપાસક એટલે શ્રાવકો, તેમાં રહેલી ક્રિયાના સમૂહને પ્રતિપાદન કરનાર દશા એટલે દશ અધ્યયનવડે જણાતી તે ઉપાસકદશા કહેવાય છે. તે માટે કહે છે કે-‘ઉપાસકદશાસુ પાંચ’—ઉપાસકદશાને વિષે શ્રાવકોનાં નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખંડો, રાજાઓ, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, આ લોક પરલોક સંવંધી ક્ષદ્ધિવિશેષો, તથા ઉપાસકો(શ્રાવકો)ના શીલવ્રત એટલે અણુવ્રતો, વિરમણ એટલે રાગાદિકની વિરતિ, ગુણ એટલે ગુણવ્રતો, પ્રત્યાશ્વાન એટલે નવકારસહિત (નમુકારસહી)

વિગેરે, પૌષ્ઠ એટલે અદમી વિગેરે પર્વતિથિ તેને વિષે ઉપવસન એટલે આહાર, શરીરસત્કાર વિગેરેનો જે ત્યાગ તે પૌષ્ઠોપવાસ કહીએ. ત્યારપછી (શીલવ્રતથી પૌષ્ઠોપવાસ સુધી) દ્વંદ્વ સમાસ કરી તે સર્વની પ્રતિપાદનતા એટલે પ્રતિપત્તિ-સ્વીકાર એમ (ષષ્ટીતત્પુરુષ સમાસનો) વિગ્રહ કરવો. શ્રુતપરિગ્રહ અને તપઉપધાનનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ' પંડિમા-ઓ ત્તિ ' -શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમા અથવા કાર્યોત્સર્ગ, ઉપસર્ગો એટલે દેવાદિકના કરેલા ઉપદ્રવો, સંલેખના, મક્તુપાનના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપોષગમન, દેવલોકમાં જહું, ત્યાંથી સારા કુલમાં આવહું, ફરીથી બોધિની પ્રાપ્તિ અને અંતક્રિયા એ સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે. પ્રથમ કહેલાને જ હજુ વિશેષે કરીને કહે છે- ' ઉવાસગેત્યાદિ ' -તેમાં કદ્ધિવિશેષ એટલે અનેક કરોડ સંખ્યાવાળા દ્રવ્યાદિક સંપત્તિવિશેષ, તથા પરિષદ્ એટલે પરિવારવિશેષ, જેમ કે માતા, પિતા, પુત્ર વિગેરે આમ્યંતર પરિષદ્ (પરિવાર) અને દાસી, દાસ, મિત્ર, વિગેરે બાહ્ય પરિષદ્, તથા મહાવીરસ્વામીની પાસે વિસ્તારથી ધર્મનું શ્રવણ, તેના થકી બોધિનો લાભ, અભિગમ, સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા, સ્થિરપણું એટલે પળ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધતા જ, મૂલગુણ ઉત્તરગુણ એટલે અણુવ્રત વિગેરે, અતિચાર એટલે તે વ્રતનું જ વધવંધાદિકવડે સ્વંડન, સ્થિતિવિશેષ એટલે ઉપાસક(શ્રાવક)ના પર્યાયનું કાલમાન, બહુ વિશેષ એટલે ઘણા ભેદવાળી પ્રતિમાઓ એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિક પ્રતિમાઓ, અભિગ્રહોનું ગ્રહણ અને તેમનું જ પાલન કરવું, ઉપસર્ગો સહન કરવા, ઉપસર્ગ રહિતપણું, વિચિત્ર પ્રકારના તપ, શીલવ્રત વિગેરેનો અર્થ ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે જાણવો. તથા અપશ્ચિમ એટલે પાછલી ઉમ્મરમાં થનારી-છેવટને કાળે થનારી. અહીં ' અ ' એવો અક્ષર અમંગલને દૂર કરવા માટે કર્યો છે. તથા મરણરૂપ અંતને વિષે જે થયેલી તે મારણાંતિકી કહીએ, તથા આત્માની એટલે શરીરની અને જીવની

સંલેખના એટલે તપવડે અને રાગાદિકના જયવડે કૃશતા કરવી તે આત્મસંલેખના કહીએ, પછી આ ત્રણ પદનો કર્મધારય સમાસ કરી તેને પટ્ટી વિમક્તિનું बहुवचन કરું, તેની જોપણા એટલે સેવા અર્થાત્ કારણ તે વડે આત્માને ભાવીને તથા અનક્ષનવડે કરીને એટલે ભોજનરહિતપણાએ કરીને ઘણા ભાતપાળીનો વિચ્છેદ કરીને મરણ પામી ઉત્પન્ન થયા, કયાં ઉત્પન્ન થયા ? તે કહે છે—શ્રેષ્ઠ કલ્પને વિષે જે ઉત્તમ વિમાનો તેને વિષે ઉત્પન્ન થયા, તથા શ્રેષ્ઠ પુંડરીક(કમલ)ની જેવા દેવતા જે ઉત્તમ વિમાનો તેને વિષે જે પ્રમાણે અનુપમ સુખોને અનુભવે છે, તે ઉત્તમ સુખોને અનુક્રમે ભોગવીને ત્યારપછી આયુષ્યને ક્ષયે ચઢ્યા સતા જે પ્રમાણે જિનમતને વિષે બોધિને પામીને અને ઉત્તમ-પ્રધાન સંયમને પામીને તમ-અજ્ઞાન અને રજ-કર્મ તેના ઓઘ-પ્રવાહવડે મુક્ત (રહિત) થયા સતા જે પ્રકારે અક્ષય-પુનરાવૃત્તિ રહિત સર્વ દુઃખના મોક્ષને-કર્મક્ષયને પામે છે, તે પ્રકારે ઉપાસકદશાને વિષે કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. આ અને બીજાં ઇત્યાદિનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. વિશેષ એ કે-કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે એટલે કે અગ્યાર લાખ અને બાવન હજાર પદો છે ॥ ૭ ॥ સૂત્ર-૧૪૨ ॥

હવે અંતક્રુદ્ધા નામનું આઠમું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં અંતગડ્ડસાઓ ? અંતગડ્ડાસુ ણં અંતગડાણં ણગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેઙ્ગાઈં વણાઈં રાયા અમ્માપિયરો સમોસરણા ધમ્માયરિયા ધમ્મકહા ઇહલોઙ્ગપરલોઙ્ગઇઙ્ગહિવિસેસા ભોગપરિચ્છાયા પવ્વજ્ઞાઓ સુયપરિગ્ગહા તવોવહાણાઈં પડિમાઓ બહુવિહાઓ સમા અજ્ઞવં મહવં ચ

सोअं च सच्चसहिं सत्तरसविहो य संजमो उत्तमं च बंभं आकिंचणया तवो चियाओ समिइगु-
 तीओ चैव तह अप्पमायजोगो सज्झायज्झाणेण य उत्तमाणं दोणहं पि लक्खणाइं पत्ताण य संज-
 मुत्तमं जियपरीसहाणं चउव्विहकम्मक्खयम्मि जह केवलस्स लंभो परियाओ जत्तिओ य जह
 पालिओ मुणिहिं पायोवगओ य जो जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता अंतगडो मुनिवरो तमर-
 योघविप्पमुक्को मोक्खसुहमणुत्तरं च पत्ता । एए अन्ने य एवमाइअत्था वित्थारेणं परूवेई ।
 अंतगडदसासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ, जाव से णं
 अंगट्टयाए अट्टमे अंगे एगे सुयक्खंधे दस अज्झयणा सत्त वग्गा दस उद्देसणकाला दस समुद्देस-
 णकाला संखेज्जाइं पयसयसहस्साइं पयगेणं पणत्ता, संखेज्जा अक्खरा जाव एवं चरणकरणप-
 रूवणया आघविज्जांति । से तं अंतगडदसाओ ॥ ८ ॥ सूत्रम्-१४३ ॥

मूलार्थः—हवे ते अंतकृद्दशा कई छे ? अंतकृद्दशाने विषे संसारनो अंत करनारना (तीर्थंकरादिकना) नगरो, उद्यानो,
 चैत्यो, वनो, राजाओ, माता पिता, समवसरण, धर्माचार्य, धर्मकथा, आलोक परलोक संबंधी समृद्धिविशेष, भोगनो त्याग,
 प्रव्रज्या, श्रुतं ग्रहण, तपोपधान, बहु प्रकारनी प्रतिमा, क्षमा, आर्जव, मार्दव, शौच, सत्य, सत्तर प्रकारनो संयम, उत्तम

બ્રહ્મચર્ય, અર્કિચનતા (પરિગ્રહ રહિતપણું), તપ, ત્યાગ, સમિતિ, ગુપ્તિ, તથા અપ્રમાદનો યોગ, ઉત્તમ એવા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન એ બન્નેનાં લક્ષણો, તથા ઉત્તમ સંયમને પામેલા અને પરીષદોને જીતનારાને ચાર પ્રકારના કર્મનો ક્ષય થયે સતે જે પ્રકારે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને જે પ્રકારે જેટલો પર્યાય મુનિઓએ પાઢ્યો, તથા પાદપોષગમને પામેલો જે મુનિવર જે સ્થાને જેટલા ભક્તપાનને છેદીને અંતકૃત અને અજ્ઞાન તથા કર્મના સમૂહથી મુક્ત (રહિત) થયા, તથા તે અનુત્તર મોક્ષસુખને પામ્યા । આ અને એવા વીજા અર્થો અહીં વિસ્તારવડે પ્રરૂપાય છે । અંતકૃતદશાને વિષે વાચના પરિત્ત છે, અનુયોગ દ્વાર સંખ્યાતા છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે, યાવત્ તે આ અંગાર્થકપણા કરીને આઠમું અંગ છે । આ અંગમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, દશ અધ્યયનો છે, દશ વર્ગ છે, દશ ઉદ્દેશનકાલ છે, દશ સમુદ્દેશનકાલ છે, કુલ સંખ્યાતા હજાર પદો કહ્યા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । તે આ પ્રમાણે મેં અંતકૃતદશા કહી ॥ ૮ ॥ સૂત્ર-૧૪૩ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તસ્મિત્યાદિ ’—હવે કહ તે અંતકૃદશા છે? તેમાં અંત એટલે વિનાશ, તે કર્મનો અથવા કર્મના ફલરૂપ સંસારનો જેમણે વિનાશ કર્યો છે તે અંતકૃત એટલે ‘તીર્થંકરાદિક કહેવાય છે, તેના પ્રથમ વર્ગમાં દશ અધ્યયનો છે, તેથી તે સંખ્યાને લઈને અંતકૃતદશા કહેવાય છે । તે જ કહે છે—‘ અંતગડદસાસુ ણં ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ

૧ યૌગિક અર્થ લેવાથી તીર્થંકરાદિક પળ અંતકૃત કહી શકાય છે, પરંતુ અંતકૃત સૂત્રમાં તો ભવપ્રાંતે કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા તેના જ અધિકાર છે.

એ કે-નગર વિગેરે ચૌદ પદો છઠ્ઠા અંગના વર્ણનમાં કહ્યા તે જ છે. તથા 'પહિમાઓ ત્તિ'—બાર મિથુની પ્રતિમા એક માસની ઇત્યાદિ ઘણા પ્રકારની છે, તથા ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ અને સત્ય સહિત શૌચ (શૌચ અને સત્ય), તેમાં શૌચ એટલે પરધનનો અપહાર કરવાથી થતી મલિનતાનો અભાવ, સત્તર પ્રકારનો સંયમ, મૈથુનની વિરતિરૂપ ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય, 'આર્કિંચણિય ત્તિ'—અર્કિંચનપણું (પરિગ્રહ રહિતપણું), તપ, ત્યાગ એટલે આગમમાં કહેલું દાન, સમિતિ અને ગુપ્તિ, તથા અપ્રમાદયોગ, ઉત્તમ એવા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન એ વન્નેનાં લક્ષણ એટલે સ્વરૂપ, તેમાં 'સ્વાધ્યાય કરવાથી પ્રગણ્ય ધ્યાન થાય છે' એ સ્વાધ્યાયનું લક્ષણ છે અને 'એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી એક વસ્તુને વિષે જે ચિત્તને સ્થાપન કરવું તે ધ્યાન કહેવાય છે' એ ધ્યાનનું લક્ષણ છે. ઇત્યાદિ પદાર્થો આ અંગમાં વ્યાખ્યાન કરાય છે (કહેવાય છે) એમ સર્વત્ર સંબંધ કરવો । તથા ઉત્તમ સંયમને એટલે સર્વવિરતિને પામેલા તથા જેઓએ પરીષ્વહો જીત્યા છે તેઓને ચાર પ્રકારના ધ્યાતિકર્મનો ક્ષય થયે સતે જે પ્રકારે કેવલજ્ઞાનનો લાભ થાય છે, તથા જેટલો એટલે જેટલા વર્ષાદિકના પ્રમાણવાળો પ્રવ્રજ્યારૂપ પર્યાય જે તપોવિશેષના આશ્રયાદિક પ્રકારે કરીને મુનિઓએ પાઘ્યો હોય છે, તથા પાદપોષગમન નામના અનશનને પામેલા જે મુનિ જે સ્થાન એટલે શત્રુંજય પર્વતાદિકને વિષે જેટલા ભક્તને એટલે ભોજનને છેડીને, કેમ કે અનશનવાલાને હમેશાં બે ભક્તનો વિચ્છેદ થાય છે. તેથી તેટલા ભક્તને છેડીને અજ્ઞાન અને કર્મના સમૂહથી મૂકાયેલા મુનિવર અંતક્રુત થયા છે, તે પ્રકારે સર્વે ક્ષેત્ર-કાલાદિકના વિશેષણવાળા મુનિઓ અનુત્તર મોક્ષસુખને પામ્યા છે, તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો । આ અને બીજા પદાર્થો ઇત્યાદિક સૂત્રનો અર્થ પૂર્વની જેમ કરવો. વિશેષ એ કે-અહીં જે દશ અધ્યયનો કહ્યાં તે

प्रथम वर्गनी अपेक्षाए ज घटी शकेछे. केमके नंदीमां पण ते ज प्रमाणे कह्युंछे तेथी. वळी अहीं जे सात वर्ग कह्या ते प्रथम वर्गने छोडीने अन्य वर्गनी अपेक्षाए कह्या छे; केम के अहीं आठ वर्ग छे. (ते दरेक वर्गमां १०-१०-१३-१०-१०-१६-१३-१० कुल ९२ अध्ययनोछे.) नंदीमां पण ते ज प्रमाणे कह्युंछे. तेनी वृत्ति (टीका) आ प्रमाणे छे—‘अट्ट वर्ग ति’—अहीं वर्ग एटले समूह जाणवो. ते समूह अंतकृतोनो अथवा अध्ययनोनो जाणवो. ते सर्व एक वर्गमां रहेला एकी साथे उद्देशाय छे, तेथी करीने कह्युं के—‘अट्ट उद्देशनकाला’ (आठ उद्देशनना कालछे) इत्यादि. अहीं मूळ सूत्रमां दश उद्देशनना कालछे एम जे कह्युं छे तेनो अभिप्राय अमे जाणता नथी । तथा कुल संख्याता लाख पदो छे, ते त्रेवीश लाख ने चाळीश हजार छे एम जाणवुं ॥८॥ सूत्र-१४३ ॥

हवे अनुत्तरोपपातिकदशा नामनुं नवमुं अंग कहे छे—

मू०—से किं तं अनुत्तरोववाइयदसाओ ? अनुत्तरोववाइयदसासु णं अनुत्तरोववाइयाणं नगरां उज्जाणां चेइयां वणखंडा रायाणो अस्मापियरो समोत्तरणां धम्मायरिया धम्मकहाओ इहलोगपरलोगइड्ढिविसेसा भोगपरिच्चाया पवज्जाओ सुयपरिग्गहा तवोवहाणां परियागो पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपाणपच्चवखाणां पाओवगमणां अनुत्तरोववाओ सुकुलपच्चायाया पुणो बोहिलाभो अंतकिरियाओ य आघविज्जंति । अनुत्तरोववाइयदसासु णं तित्थकरसमोत्तरणां पर-

मंगलजगहियाणि जिणातिसेसा य बहुविसेसा जिणसीसाणं चेव समणगणपवरगंधहत्थीणं थिर-
जसाणं परिसहसेणारिउबलपमद्दणाणं तवदित्तचरित्तणाणसम्मत्तसारविविहप्पगारवित्थरपसत्थगु-
णसंजुयाणं अणगारमहरिसीणं अणगारगुणाण वण्णओ उत्तमवरतवविसिट्ठणाणजोगजुत्ताणं ।
जह य जगहिं भगवओ जारिसा इट्ठिविसेसा देवासुरमाणुसाणं परिसाणं पाउब्भावा य जिण-
समीवं जह य उवासंति जिणवरं जह य परिकहंति धम्मं लोगगुरू अमरनरसुरगणाणं सोऊण
य तस्स भासियं अवसेसकम्मविसयविरत्ता नरा जहा अब्भुवेंति धम्ममुरालं संजमं तवं चावि
बहुविहप्पगारं जह बहूणि वासाणि अणुचरित्ता आराहियनाणदंसणचरित्तजोगा जिणवयणमणु-
गयमाहियभासिया जिणवराण हिययेणमणुणेत्ता जे य जहिं जत्तियाणि भत्ताणि छेअइत्ता लद्धूण
य समाहिमुत्तमज्झाणजोगजुत्ता उववन्ना मुणिवरोत्तमा जह अणुत्तरेसु पावंति जह अणुत्तरं तत्थ
विसयसोक्खं तओ य चुआ कमेण काहिंति संजया जहा य अंतकिरियं एए अन्ने य एवमाइ
अत्था वित्थरेण । अणुत्तरोववाइयदत्तासु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ

શ્રી,
સમવાયાજ્ઞ
સૂત્ર ॥
બોધું અંગ
॥૨૩૬॥

સંગહનીઓ। સે ણં અંગદુયાએ નવમે અંગે એગે સુચક્ષંધે દસ અઙ્ગયણા તિન્નિ વગ્ગા દસ ઉદેસ-
ણકાલા દસ સમુદેસણકાલા સંખેજ્ઞાઈં પયસયસહસ્સાઈં પયગ્ગેણં પપ્પણત્તા । સંખેજ્ઞાણિ અક્કલ-
રાણિ જાવ એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞાંતિ । સે તં અણુત્તરોપવાહ્યદસાઓ ॥૧॥ સૂત્રમ્-૧૪૪॥

મૂલાર્થ:—હવે તે અનુત્તરોપપાતિકદશા કહ છે ? અનુત્તરોપપાતિકદશાને વિષે અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારાના નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખંડો, રાજાઓ, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, આલોક અને પરલોકની સમૃદ્ધિ વિશેષ, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા, શ્રુતનું ગ્રહણ, તપોપધાન, પરિત્યાગ, પ્રતિમા, સંલેખના, મક્તપાનના પ્રત્યાખ્યાન, પાદપો-
પગમન, અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ, સારા કુલમાં જન્મ, ફરીથી વોધિનો લાભ અને અંતક્રિયા, એ સર્વ કહેવાય છે । અનુ-
ત્તરોપપાતિકદશાને વિષે તીર્થકરના સમવસરણ કે જે પરમ મંગલપણાએ કરીને જગતને હિતકારક છે તે, ઘણા પ્રકારના જિનેશ્વરના અતિશયો, તથા જિનેશ્વરના શિષ્યો કે જેઓ સાધુના સમૂહને વિષે શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી સમાન છે, જેઓ સ્થિર યશ-
વાલા છે, જેઓ પરીષહના સમૂહરૂપી શત્રુના સૈન્યનું મર્દન કરનારા છે, જેઓ તપવ્રદે દેદીપ્યમાન એવા ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્ત્વવ્રદે સારભૂત, વિવિધ પ્રકારના વિસ્તારવાલા અને પ્રશસ્ત ગુણે કરીને સહિત છે, તથા જેઓ અનગાર સત્તા મહર્ષિઓ છે, તથા જેઓ ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ તપવાલા છે, અને વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનયોગે કરીને યુક્ત છે, તેવા અનગારના ગુણોનું વર્ણન અહીં કહેવાય છે । તથા જેમ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું શાસન જગતને હિતકર્તા છે, દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના જેવા

અનુત્તરોપ-
પાતિક
પરિચય ।

॥૨૩૬॥

પ્રકારના ક્ષદ્ધિવિશેષો છે, જિનેશ્વરની સમીપે જેવી રીતે પર્યદાનું પ્રગટ થંબું છે, તેઓ જેવી રીતે જિનેશ્વરની ઉપાસના કરે છે, જેવી રીતે જગદ્ગુરુ અમર, નર અને અસુરના સમૂહની પાસે ધર્મને કહે છે, તે ભગવાનનું ભાષિત સાંભળીને અવશિષ્ટ કર્મવાળા અને વિષયથી વિરક્ત થયેલા મનુષ્યો ઘણા પ્રકારના સંયમ અને તપરૂપી ઉદાર ધર્મને જે રીતે પામે છે, તથા જે રીતે ઘણા વર્ષ સુધી તપ સંયમનું સેવન કરીને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગને આરાધન કરનારા, સંબંધવાળા અને પૂજિત એવા જિનવચનને કહેનારા, જિનેશ્વરને હૃદયવડે ધ્યાન કરીને જેઓ જે ઠેકાણે જેટલા ભક્તપાનને છેડીને અને ઉત્તમ સમાધિને પામીને ઉત્તમ ધ્યાનયોગવડે યુક્ત થયેલા એવા ઉત્તમ મુનિવરો જે પ્રકારે અનુત્તર દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં અનુત્તર એવા વિષયસુખને પામે છે અને ત્યાંથી ચઢ્યા સતા અનુક્રમે સંયમવાળા થયા સતા જે પ્રકારે અંતઃક્રિયાને કરશે, એ સર્વ આ અંગને વિષે કહેવાય છે. આ અને વીજા એવા પ્રકારના પદાર્થો વિસ્તારથી કહેવાય છે । અનુત્તરોપપાતિ-કદશાને વિષે સંખ્યાતી વાચના, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર અને સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે. તે આ અંગાર્થકપણા કરીને નવમું અંગ છે. તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ, દશ અધ્યયનો, ત્રણ વર્ગ, દશ ઉદ્દેશનકાલ, દશ સમુદ્દેશનકાલ છે, તથા કુલ સંખ્યાતા લાઘવ પદો કહેલા છે, સંખ્યાતા અક્ષરો યાવત્ એ પ્રમાણે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેલી છે । તે આ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિકદશા મેં કહી છે ॥ ૯ ॥ સૂત્ર-૧૪૪ ॥

ટીકાર્થ:—‘સે કિં તમિત્યાદિ’—જેનાથી કોઈ પણ ઉત્તર નથી તે અનુત્તર, તથા ઉપપાત એટલે જન્મ, સંસારમાં તેવા પ્રકારના અન્યનો અભાવ હોવાથી અનુત્તર એટલે પ્રધાન છે જન્મ જેનો તે જ અનુત્તરોપપાતિક કહેવાય

છે, તેની વક્તવ્યતાએ કરીને સરિત જે દશ અધ્યયનોવાળી દશા તે અનુત્તરોપપાતિકદશા કહેવાય છે । તે કહે છે--
'અણુત્તરોપવાહ્યદસાસુ ગમિત્યાદિ'--તેમાં અનુત્તરોપપાતિકોના એટલે સાધુઓના નગરો વિગેરે ચાવીશ પદો જ્ઞાતા-
ધર્મકથાના વર્ણનમાં કહ્યા પ્રમાણે જાળવા. તેના જ વિસ્તારને કરતા સતા કહે છે--અનુત્તરોપપાતિકદશાને વિષે તીર્થ-
કરના સમવસરણો કહેવાય છે, તે કેવા છે ? તે કહે છે--અત્યંત માંગલિકપણાએ કરીને જગતને હિત કરનારા છે. તથા ઘણા
પ્રકારના જિનેશ્વરના અતિશયો જેવા કે નિર્મલ અને સુગંધી શરીર વિગેરે ચોત્રીશ અથવા તેથી અધિક અતિશયો કહેવાય છે.
તથા ગણધર વિગેરે જિનેશ્વરના શિષ્યોનું ગુણવર્ણન કહેવાય છે, તે શિષ્યો કેવા ? તે કહે છે--સાધુઓના સમૂહને વિષે શ્રેષ્ઠ
ગંધહસ્તી સમાન એટલે ઉત્તમ શ્રમણો, તથા સ્થિર યશવાળા, તથા પરીપહસૈન્યરૂપી એટલે પરીપહના સમૂહરૂપી જે રિપુવલ-
શત્રુનું સૈન્ય તેને મર્દન કરનારા, તથા દવવત્ એટલે દાવાનલની જેમ દીપ્ત એટલે ઉજ્જ્વલ અથવા પાઠાંતરે તપવહે દેદીપ્યમાન-
ઉજ્જ્વલ એવા જે ચારિત્ર, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ તેવડે સાર--સફલ વિવિધપ્રકારવિસ્તાર--અનેક પ્રકારના પ્રપંચવાળા અને પ્રજ-
સ્ત એવા જે ક્ષમાદિક ગુણો તેણે કરીને સહિત, કોઈ ટેકાળે ગુણધ્વજ (ગુણરૂપી ધ્વજાવાળા) એવો પાઠ છે, તથા અનગાર
એવા સતા જે મહર્ષિઓ તે અનગારમહર્ષિ કહેવાય છે તેવા અનગારના ગુણોનું વર્ણન--શ્લાઘા કરાય છે એમ સંબંધ કરવો.
વળી તે જિનેશ્વરના શિષ્યો કેવા ? તે કહે છે--જાતિ વિગેરેવડે ઉત્તમ એવા સતા શ્રેષ્ઠ તપવાળા અને વિશેષ પ્રકારના
જ્ઞાનયોગે કરીને સહિત (એવાના ગુણોનું વર્ણનકરાય છે) । વળી બીજું કું કહેવાય છે ? તે કહે છે--જે પ્રકારે જગતને હિત-
કારક ભગવાનનું--જિનેશ્વરનું જ્ઞાસન છે, જ્ઞાસન શબ્દ અધ્યાહાર છે. તથા દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના જેવા ક્રદ્ધિ--વિશેષો

છે જેવા કે-રત્નોવડે ઉજ્જવલ લક્ષ યોજન પ્રમાણ વિમાનની રચના, સામાનિક વિગેરે દેવ દેવીની અનેક કોટિનો સમૂહ, મણિના સમૂહવડે શોભિત લાંબા દંડ ઉપર ફરકતી નાની પતાકાઓના સેકડાઓથી શોભતા મહાધ્વજ (હંદ્રધ્વજ) નું આગલ ચાલવું, અને વિવિધ પ્રકારના વાજિત્રોના નાદવડે આકાશનો વિસ્તાર ભરી દેવો વિગેરે, તથા પ્રતિકલ્પિત ગંધહસ્તીના સ્કંધ ઉપર ચઢવું, ચતુરંગી સેનાનો પરિવાર અને છત્ર, ચામર, મહાધ્વજ વિગેરે મહારાજાઓના ચિહ્નનું દેખાડવું, આ વિગેરે સંપત્તિના વિશેષો સમવસરણમાં જવાની પ્રવૃત્તિવાળા વૈમાનિક, જ્યોતિષી, ભવનપતિ, વ્યંતર અને રાજાદિક મનુષ્યોના હોય છે, અથવા તો અનુત્તર વિમાનમાં જે સાધુઓ ઉત્પન્ન થવાના હોય તેમને પણ આવા પ્રકારના દેવાદિક સંબંધી ઋદ્ધિવિશેષો હોય છે, તે આ સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે એમ ક્રિયાપદનો સંબંધ કરવો । તથા પર્વદા એટલે સાધુઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ પૂર્વદ્વારવડે પ્રવેશ કરીને શ્રીમહાવીરસ્વામીને (પ્રદક્ષિણા દહને) વિગેરે કહ્યા પ્રમાણે (બાર પ્રકારની) પર્વદાનો પ્રાદુર્ભાવ એટલે આગમન થાય છે. ક્યાં ? તે કહે છે-જિનેશ્વરની સમીપે, તથા જે પ્રકારે એટલે પાંચ પ્રકારના અભિગમાદિકવડે રાજા વિગેરે જિનેશ્વરની સેવા કરે છે તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ જાણવો । તથા જે પ્રકારે લોક-ગુરુ એટલે જિનેશ્વર દેવ, મનુષ્ય અને અસુરના સમૂહને ધર્મ કહે છે, અને તે જિનેશ્વરનું ભાવિત (ધર્મોપદેશ) સાંભળીને અવશેષ એટલે પ્રાપ્ત કરીને ક્ષીણ થયાં છે કર્મ જેના એવા અને વિષયોથી વિરક્ત થયેલા એવા નરો એટલે મનુષ્યો જે રીતે ઘણા પ્રકારના સંયમ અને તપરૂપી ઉદાર ધર્મને અંગીકાર કરે છે, તથા જે રીતે ઘણા વર્ષો સુધી સંયમ અને તપને અનુચર્ય એટલે સેવીને ત્યારપછી આરાધ્યા છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના યોગ જેમણે એવા, તથા ‘જિણવયનમણુગયમહિયમાસિય ત્તિ’ ---

આચારાદિક જિનેશ્વરનું વચન અનુગત એટલે સંબંધવાળું અર્થાત્ આહટદોહટવાળું નહીં એવું મહિત એટલે પૂજિત અથવા અધિક ભાષિત એટલે મળાવવાદિકવડે કહ્યું છે જેઓએ એવા, અથવા પાઠાંતરે જિનેશ્વરનું વચન અનુગતિવડે એટલે અનુક્ર-
ક્તાવડે સારી રીતે કહ્યું છે જેઓએ તે જિનવચનાનુગતિસુભાષિત કહીએ, તેવા મુનિઓ, તથા 'જિણવરાણ હિયચેણમણુ-
ળેત્ત ત્તિ'—અહીં દ્વિતીયાના અર્થમાં પછી વિમત્તિ લક્ષી છે તેથી જિનેશ્વરોને હૃદયવડે—મનવડે અનુનીય—પ્રાપ્ય એટલે
ધ્યાન કરીને જેઓ જે ઠેકાળે જેટલા ભક્તપાનને છેદીને અને ઉત્તમ સમાધિને પામીને ધ્યાનયોગે કરીને સહિત એવા ઉત્તમ
મુનિવરો જે પ્રકારે અનુત્તર દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થયા, તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો । તથા જે
પ્રકારે 'તત્થ' તે અનુત્તર વિમાનને વિષે અનુત્તર—અનુપમ વિષયસુખને પામે છે, તે પ્રકારે આ અંગમાં કહેવાય છે એમ
સંબંધ કરવો । 'તત્તો ય ત્તિ'—તે અનુત્તર વિમાનથી અનુક્રમે ચઢ્યા સતા સંયમને પામ્યા સતા તેઓ જે પ્રકારે
અંતક્રિયાને કરશે, તે પ્રકારે આ અનુત્તરોપપાતિકદશાને વિષે કહેવાય છે એમ સંબંધ જાણવો । આ અને બીજા પદાર્થો
ઇત્યાદિક સૂત્ર પ્રથમની જેમ જાણવું. વિશેષ એ કે—'દસ અજ્ઞયણા તિન્નિ વગ્ગ ત્તિ'—અહીં અધ્યયનોનો જે
સમૂહ તે વર્ગ કહેવાય છે. અને (પ્રથમ) વર્ગને વિષે દશ અધ્યયનો છે, અને દરેક વર્ગનો એકી સાથે જ ઉદ્દેશો થાય છે તેથી આના
ત્રણ જ ઉદ્દેશનકાલ છે, એ જ પ્રમાણે નંદીને વિષે કહ્યું છે. પરંતુ અહીં સૂત્રમાં તો દશ ઉદ્દેશનકાલ દેખાય છે, તેનો અભિપ્રાય અમે
જાણી શકતા નથી. તથા કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો એટલે છેતાલીશ લાખને આઠ હજાર પદો કહેલા છે. इति ॥૯॥ સૂત્ર—૧૪૪॥

૧ પહેલા વર્ગમાં ૧૦, બીજા વર્ગમાં ૧૩ અને ત્રીજા વર્ગમાં ૧૦ એમ કુલ ૩૩ અધ્યયનો છે.

हवे प्रश्नव्याकरणा नामनुं दशमुं अंग कहे छे—

मू०—से किं तं पणहावागरणाणि ? पणहावागरणेसु णं अट्ठुत्तरं पसिणसयं अट्ठुत्तरं अप-
सिणसयं अट्ठुत्तरं पसिणापसिणसयं विज्जाइसया नागसुवन्नेहिं सद्धिं दिव्वा संवाया आघवि-
ज्जंति । पणहावागरणदसासु णं ससमयपरसमयपणवयपत्तेअबुद्धिविविहत्थभासाभासियाणं अइ-
सयगुणउवसमणाणप्पगारआयरियभासियाणं वित्थरेणं वीरमहेसीहिं विविहवित्थरभासियाणं
च जगहियाणं अद्दागंगुट्ठबाहुअसिमणिखोमअइच्चमाइयाणं विविहमहापसिणाविज्जामणपसिणावि-
ज्जादेवयपयोगपहाणगुणप्पगासियाणं सब्भूयदुगुणप्पभावनरगणमइविम्हयकराणं अईसयमईय-
कालसमयदमसमतित्थकरुत्तमस्स ठिइकरणकारणाणं दुरहिगमदुरवगाहस्स सब्बसव्वन्नुसम्म-
अस्स अबुहजणविबोहणकरस्स पच्चक्खयपच्चयकराणं पण्हाणं विविहगुणमहत्था जिणवरप्पणीया
आघविज्जंति । पणहावागरणेसु णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगह-
णीओ । से णं अंगट्ठयाए दसमे अंगे एगे सुयक्खंधे पणयालीसं उद्देसणकाला पणयालीसं समु-
द्देसणकाला संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयग्गेणं पन्नत्ता । संखेज्जा अब्बरा अणंता गमा जाव

ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞાંતિ । સે ચં પપહાવાગરણાઈ ॥ ૧૦ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૫ ॥

સૂત્રાર્થઃ—કયું તે પ્રશ્નવ્યાકરણ છે ? પ્રશ્નવ્યાકરણને વિષે એક સો ને આઠ પ્રશ્ન, એક સો ને આઠ અપ્રશ્ન, એક સો ને આઠ પ્રશ્નાપ્રશ્ન, વિદ્યાના અતિશયો તથા નાગ સુપર્ણ નામના ભવનપતિ વિગેરેની સાથે દિવ્ય સંવાદો કહેવાય છે । તથા પ્રશ્નવ્યાકરણદશાને વિષે સ્વસમય અને પરસમયને કહેનારા પ્રત્યેકબુદ્ધોએ વિવિધ અર્થવાલી ભાષાવડે કહેલી (પ્રશ્નવિદ્યા), તથા વિવિધ પ્રકારના અતિશય, ગુણ અને ઉપશમવાળા આચાર્યોએ વિસ્તારથી કહેલી, તથા વીરમહર્ષિઓએ વિવિધ વિસ્તાર-વડે કહેલી, તથા જગતને હિતકારક, તથા આદર્શ, અંગુષ્ઠ, બાહુ, સ્વદ્ગ, મણિ, વસ્ત્ર અને સૂર્યાદિકના સંબંધવાલી, તથા વિવિધ પ્રકારની મહાપ્રશ્નવિદ્યાની અને મનપ્રશ્નવિદ્યાની અધિષ્ઠાયિકા દેવતાઓના પ્રયોગના મુખ્યપણાએ કરીને ગુણોને પ્રકાશ કરનારી, તથા સાચા અને વમણા પ્રભાવવડે મનુષ્યના સમૂહની બુદ્ધિને વિસ્મય કરનારી, તથા અત્યંત વીતી ગયેલા કાલસમયને વિષે થઈ ગયેલા દમ અને શમવાળા ઉત્તમ તીર્થંકરની સ્થિતિનું સ્થાપન કરવાના કારણભૂત એવી, તથા દુઃખે કરીને જાણી શકાય, દુઃખે અવગાહી શકાય તથા અબુધજનને વિવોધ કરનાર એવા સર્વ સર્વજ્ઞોને સંમત તત્ત્વની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ કરાવનારી એવી પ્રશ્નવિદ્યાના જિનેશ્વરે કહેલા વિવિધગુણવાળા મહાપદાર્થો આ અંગમાં કહેવાય છે । પ્રશ્નવ્યાકરણને વિષે સંખ્યાતી વાચના, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે । તે આ અંગાર્થકપણાએ કરીને દશમું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ, પીસ્તાલીશ ઉદ્દેશનકાલ, પીસ્તાલીશ સમુદ્દેશનકાલ તથા કુલ સંખ્યાતા લાઘવ પદો કહેલા છે . તેમાં

સંખ્યાતા અશ્વરો, અનંતા ગમા, યાવત્ ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે । તે આ પ્રશ્નવ્યાકરણ મેં કહ્યું ॥ ૧૦ ॥ સૂત્ર-૧૪૫ ॥

ટીકાર્થઃ—‘સે કિં તમિત્યાદિ’—પ્રશ્નનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, અને તેનું (પ્રશ્નનું) નિર્વચન ઇટલે વ્યાકરણ (ઉત્તર) ઇ રીતે પ્રશ્નોના અને તેનાં વ્યાકરણો(ઉત્તરો)ના યોગથી પ્રશ્નવ્યાકરણ કહેવાય છે, તેને વિષે ‘અદ્દુત્તરં પસિણસયં’—એક સો ને આઠ પ્રશ્ન છે. તેમાં અંગૂઠો, હાથ અને પ્રશ્ન વિગેરે જે મંત્રવિદ્યાઓ તે પ્રશ્ન કહેવાય છે, વઢી જે વિદ્યા મંત્રના વિધિવડે જાપ કરવાથી પૂછ્યા વિના જ શુભાશુભ ફલને કહે તે અપ્રશ્ન કહેવાય છે, તથા અંગૂઠો વિગેરે પ્રશ્નના હોવાપણાને અથવા ન હોવાપણાને આશ્રીને (પ્રશ્ન પૂછે કે ન પૂછે તો પણ) જે વિદ્યા શુભાશુભ ફલને કહી આપે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન કહેવાય છે । ‘ચિજ્જાહસય ત્તિ’—તથા વીજા પણ વિદ્યાના અતિશયો જેવા કે સ્તંભ, સ્તોમ, વશીકરણ, દ્વેષકરણ, ઉચ્ચાટન વિગેરે વિદ્યાઓ, તથા ભવનપતિના નામ સુપર્ણ દેવોની સાથે અને ઉપલક્ષણથી યજ્ઞાદિક દેવોની સાથે સાધક પુરુષને દિવ્ય અને તાત્વિક (સાચા) શુભાશુભ વિષયવાળા સંવાદ-સંલાપ થાય તે સર્વ આ અંગમાં કહેવાય છે . આ જ વિષયને પ્રાચે વિસ્તારતા સતા કહે છે—‘પણ્હાવાગરણદસેત્યાદિ’—તથા પ્રશ્નવ્યાકરણદશને વિષે સ્વસમય અને પરસમયને કહે-નારા કરકંઢાદિક જેવા પ્રત્યેકવુદ્ધોએ વિવિધ અર્થવાઢી ગંભીર ભાષાવડે કહેલી (પ્રશ્નવિદ્યા), તેઓની, શું ? તે કહે છે—આદર્શ, અંગુષ્ઠ વિગેરે સંવંધી પ્રશ્નોના વિવિધ ગુણરૂપી મહાઅર્થો આ પ્રશ્નવ્યાકરણદશને વિષે કહેવાય છે એમ સંવંધ કરવો. વઢી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી ? તે કહે છે—‘અહસયગુણ૦’—આમપૌષધિ વિગેરે અતિશયો, જ્ઞાનાદિક ગુણો અને સ્વપરના ભેદવાઢી ઉપશમ, આ વિવિધ પ્રકારના જેને છે એવા આચાર્યોએ કહેલી, કેવી રીતે કહેલી ? તે કહે છે—‘વિત્થરેણં તિ’—

વિસ્તારથી એટલે વચનના મોટા આડંબરથી કહેલી, તથા સ્થિર એવા મહર્ષિઓએ અથવા પાઠાતરે વીર એવા મહર્ષિઓએ ‘વિચિત્રવિત્તરભાસિયાણં ચ ત્તિ’--વિવિધ વિસ્તારવડે કહેલી, અહીં ‘ચ’ શબ્દ કહ્યો છે તે ત્રીજા રચનાર (કહેનાર-મહર્ષિ)ના મેદનો સમુચ્ચ કરવા માટે કહ્યો છે. વલી કેવા પ્રકારની પ્રશ્નવિદ્યા? તે કહે છે--‘જગદિયાણં તિ’--પુરુષાર્થમાં ઉપયોગીપણું હોવાથી જગતને હિતકારક એવી, કોના સંબંધી? તે કહે છે--‘અદ્વાગ તિ’--આદર્શ, અંગુષ્ઠ, બે હાથ, સ્વદ્ભ, મણિ, ક્ષૌમ-વસ્ત્ર અને સૂર્ય, આટલા શબ્દનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. પછી આ સર્વ છે આદિ જેને એટલે જે મીત, શંખ, ઘંટાદિકને તે આદર્શાદિક સંબંધી. કેમ કે પ્રશ્નવિદ્યાવડે આદર્શાદિકનું સ્થાપન થાય છે તેથી (આદર્શાદિક સંબંધી આ પ્રશ્નવિદ્યા જગતને હિતકારક છે), વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવા પ્રકારની છે? તે કહે છે--વિવિધ પ્રકારની મહાપ્રશ્નવિદ્યા એટલે કે જે વાણીવડે જ (બોલીને) પ્રશ્ન કરે સતે ઉત્તરને આપનારી હોય તે, અને મનઃપ્રશ્નવિદ્યા એટલે મનથી જ પૂછેલા અર્થને જે ઉત્તર આપનારી હોય તે, આ વચ્ચેના અધિષ્ઠાયક દેવતાના પ્રયોગની-વ્યાપારની પ્રધાનતાએ કરીને વિવિધ પ્રકારના અર્થનો સંવાદ કરનારા ગુણને લોકમાં પ્રકાશ કરનારી, વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી? તે કહે છે--સદ્ભૂત એટલે તાત્ત્વિક (સાચા) અને દ્વિગુણ એટલે વમણા તથા ઉપલક્ષણથી લૌકિક પ્રશ્નવિદ્યાના પ્રભાવની અપેક્ષાએ વહુગુણવાળા અથવા પાઠાતરે વિવિધ ગુણવાળા એવા પ્રભાવવડે-માહાત્મ્યવડે મનુષ્યોના સમૂહની બુદ્ધિને વિસ્મય કરનારી એટલે ચમત્કાર કરનારી, વલી તે પ્રશ્નવિદ્યા કેવી? તે કહે છે--‘અતિસયમતીતકાલસમયેતિ’--અત્યંત અતીત થયેલા (વીતી ગયેલા) કાલ-સમયને વિષે અર્થાત્ અત્યંત વ્યવધાનવાળા કાલને વિષે દમ અને શમવડે પ્રધાન-મુખ્ય એવા અને અન્ય દર્શનોને શાસન

કરનારા તીર્થંકરોને વિષે ઉત્તમ એવા ભગવાન જિનેશ્વરની સ્થિતિનું કરવું એટલે “ અતીતકાળને વિષે ચોત્રીશ અતિશયે કરીને સહિત, જ્ઞાનાદિક ગુણવાળા અને સમગ્ર શાસ્ત્રકર્તાના મસ્તકના મુગટ સમાન કોઈ પુરુષવિશેષ હતા. આવા પ્રકારની પ્રશ્નવિદ્યાની અન્યથા ઉપપત્તિ ઘટી ન શકે. ” એવું જે સ્થાપન કરવું, તેના કારણરૂપ-હેતુરૂપ એવી, વલી તે પ્રશ્ન વિદ્યાનું જ વિશેષણ આપે છે-દુરભિગમ એટલે દુઃસ્વે કરીને જાણી શકાય તેવું અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અર્થને લીધે ગંભીર અને દુરવગાહ એટલે ઘણાં સૂત્રો હોવાથી દુઃસ્વેથી ભળી શકાય તેવું તથા સર્વે સર્વજ્ઞોને સંમત એટલે દ્રષ્ટ અથવા સર્વ એવું જે સર્વજ્ઞ સંમત (કર્મધારય સમાસ) તે સર્વસર્વજ્ઞસંમત એટલે પ્રવચનનું તત્ત્વ, તે વલી અજ્ઞાન જનને બોધ કરનારું એટલે એકાંત હિતકારક એવા તત્ત્વને—‘ પચ્ચક્કલ્લયપચ્ચયકારાણં તિ ’—પ્રત્યક્ષકેળ એટલે જ્ઞાનવડે અર્થાત્ સાક્ષાત્ જે પ્રત્યય એટલે કે “ આ જિનપ્રવચન સર્વ અતિશયોનું નિધાન છે અને અતીંદ્રિય પદાર્થોને દેખાડવામાં વ્યભિચાર દોષ રહિત છે ” એવી પ્રતિપત્તિ, અથવા પ્રત્યક્ષ એવા જ આનાવડે પદાર્થો જાણવામાં આવે છે માટે આ પ્રત્યક્ષ જેવું જ છે એવો જે પ્રત્યય (વિશ્વાસ) તે પ્રત્યક્ષકપ્રત્યય કહીએ, તેને જે કરવાના સ્વભાવવાળી તે પ્રત્યક્ષકપ્રત્યયકારણી કહીએ અથવા પ્રત્યક્ષતાપ્રત્યયકારી કહીએ. પછી તે બન્ને શબ્દને ષષ્ઠી વિભક્તિનું બહુવચન કરવું. હવે કોને પ્રત્યક્ષ કરનાર ? તે કહે છે—‘ પ્રશ્નનાનાં ’—પ્રશ્નવિદ્યાને તથા ઉપલક્ષણથી વીજી પણ વિદ્યા કે જે પ્રથમ એક સો ને આઠ કહેલી છે, તે સર્વ પ્રશ્નવિદ્યાઓના વિવિધ ગુણવાળા એટલે ઘણા પ્રકારના પ્રભાવવાળા એવા જે મહાર્થા એટલે મોટા અભિધેય-શુભાશુભને સૂચવનારા પદાર્થો, કેવા ? કે-જિનવરે રચેલા-કહેલા એવા પદાર્થો ‘ આઘવિજ્ઞંતિ ’—કહેવાય છે । શેષ સૂત્રનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. વિશેષ એ કે—

‘ પળયાલીસમિત્યાદિ ’—જો કે અહીં દશ અધ્યયનો હોવાથી દશ જ ઉદ્દેશનકાલ થાય છે, તો પણ બીજી વાચનાની અપેક્ષા પીસ્તાલીશ હશે એમ સંભવે છે, તેથી ‘ પળયાલીસં ’ ઇત્યાદિ જે લખ્યું છે તે અવિરુદ્ધ છે એમ જાણવું. તથા કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે એટલે ત્રાણુ લાખ અને સોલ હજાર પદો છે એમ જાણવું ॥ ૧૦ ॥ સૂત્ર—૧૪૫ ॥

હવે વિપાકશ્રુત નામનું અગ્યારમું અંગ કહે છે--

મૂ०—સે કિં તં વિવાગસુયં ? વિવાગસુયં પં સુક્કડદુક્કડાણં કમ્માણં ફલવિવાગે આઘવિજ્ઞંતિ ।
સે સમાસઓ દુવિહે પદ્મત્તે, તં જહા—દુહવિવાગે ચેવ સુહવિવાગે ચેવ । તત્થ પં દસ દુહવિવા-
ગાણિ દસ સુહવિવાગાણિ । સે કિં તં દુહવિવાગેસુ પં દુહવિવાગાણં નગરાઈ
ઉજ્જાણાઈં ચેદ્યાઈં વળખંડા રાયાણો અમ્માપિયરો સમોસરણાઈં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ નગ-
રામણાઈં સંસારપંથે દુહપરંપરાઓ ય આઘવિજ્ઞંતિ । સે તં દુહવિવાગાણિ । સે કિં તં સુહવિવા-
ગાઈં ? સુહવિવાગેસુ સુહવિવાગાણં નગરાઈં ઉજ્જાણાઈં ચેદ્યાઈં વળખંડા રાયાણો અમ્માપિયરો
સમોસરણાઈં ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ ઇહલોદયપરલોદયઈંદિવિસેસા ભોગપરિચ્છાયા પવ્વજ્જાઓ

सुयपरिगहा तवोवहाणाइं परियागा पडिमाओ संलेहणाओ भत्तपच्चवखाणाइं पाओवगमणाइं
देवलो गगमणाइं सुकुलपच्चायाया पुण बोहिलाहा अंतकिरियाओ य आघाविज्जंति । दुहविवागेसु
णं पाणाइवायअलियवयणचोरिककरणपरदारमेहुणससंगयाए महतिवकसायइंदियप्पमायपावप्प-
ओयअसुहज्जवसाणसंचियाणं कम्माणं पावगाणं पावअणुभागफलविवागा निरयगतितिरिक्खजो-
णिबहुविहवसणसयपरंपरापबद्धाणं मणुयत्ते वि आगयाणं जहा पावकम्मसेसेण पावगा होंति
फलविवागा वहवसणाविणासनासाकन्नुटुगुटुकरचरणनहच्छेयणजिब्भच्छेअणअंजणकडग्गिदाहग-
यचलणमलणफालणउल्लंघणसूललयालउडलट्टिभंजणतउसीसगतत्तेल्लकलकलअहिंसिचणकुंभि-
पागकंपणाथिरबंधणवेहवज्झकत्तणपतिभयकरकरपल्लीवणादिदारुणाणि दुक्खाणि अणोवमाणि ।
बहुविविहपरंपराणुबद्धा ण मुच्चंति पावकम्मवल्लीए, अवेयइत्ता हु णत्थि मोक्खो तवेण धिइधणि-
यबद्धकच्छेण सोहणं तस्स वावि हुज्जा । एत्तो य सुहविवागेसु णं सीलसंजमणियमगुणतवोव-
हाणेसु साहूसु सुविहिएसु अणुकंपासयप्पओगतिकालमइविसुद्धभत्तपाणाइं पययमणसा हियसु-

हनीसेसतिव्वपरिणामनिच्छियमई पयच्छिउणं पयोगसुद्धाई जह य निव्वत्तेति उ बोहिलाभं ।
जह य परिचीकरेंति नरनरयतिरियसुरगमणविपुलपरियदुअरतिभयविसायसोगमिच्छत्तसेलसंकडं
अन्नाणतमंधकारं चिक्खिस्सुदुत्तारं जरमरणजोणिसंखुभियचक्खवालं सोलसकसायसावयपयंड-
चंडं अणाइअं अणवदगं संसारसागरमिणं । जह य णिवंधंति आउगं सुरगणेषु जह य अणु-
भवन्ति सुरगणविमाणसोक्खाणि अणोवमाणि ततो य कालंतरे खुआणं इहेव नरलोगसागयाणं
आउवपुपु(व)णणरूवजातिकुलजम्मआरोगबुद्धिमेहाविसेसा मित्तजणसयणधणधणविभवसमिद्ध-
सारसमुदयविसेसा बहुविहकामभोगुब्भवाण सोक्खाण सुहविवागोत्तमेसु अणुवरयपरंपराणुबद्धा
असुभाणं सुभाणं चेव कम्ममाणं भासिआ बहुविहा विवागा विवागसुयम्मि भगवया जिणवरेण
संवैगकारणत्था अन्ने वि य एवमाइया चउविहा वित्थरेणं अत्थपरूवणयाआघविज्जंति । विवागसु-
अस्स णं परित्ता वायणा संखेज्जा अणुओगदारा जाव संखेज्जाओ संगहणीओ । से णं अंगट्ठ-
याए एक्कारसमे अंगे वीसं अज्झयणा वीसं उद्देसणकाला वीसं समुद्देसणकाला । संखेज्जाइ

પયસયસહસ્સાઈં પયગેણં પન્નત્તા । સંખેજ્જાણિ અક્ખરાણિ અણંતા ગમા અણંતા પજ્જવા જાવ
 एवं चरणकरणपरूवणया आघविज्जाति । से तं विवागसुए ॥ ११ ॥ सूत्रम-१४६ ॥

મૂલાર્થ:--તે વિપાકશ્રુત કયું છે ? વિપાકશ્રુતને વિષે સુકૃત અને દુઃકૃત (શુભ અને અશુભ) કર્મના ફલવિપાક કહેવાય છે. તે (વિપાક) સંક્ષેપથી બે પ્રકારે કહ્યો છે: તે આ પ્રમાણે--દુઃખવિપાક અને સુખવિપાક. તેમાં દશ દુઃખવિપાક અને દશ સુખવિપાક છે. (પ્રશ્ન)--તે દુઃખવિપાક કેવા છે ? (ઉત્તર)--દુઃખવિપાકને વિષે દુઃખવિપાકવાળા જીવોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખંડ, રાજા, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મકથા, નગરમાં પ્રવેશ, સંસારનો વિસ્તાર અને દુઃખની પરંપરા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે દુઃખવિપાક છે. (પ્રશ્ન)--તે સુખવિપાક કેવા છે ? (ઉત્તર)--સુખવિપાકને વિષે સુખવિપાકવાળા જીવોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખંડ, રાજા, માતાપિતા, સમવસરણ, ધર્મચાર્ય, ધર્મકથા, આલોક અને પરલોક સંબંધી વિશેષ પ્રકારની (ઉત્તમ) સમૃદ્ધિ, ભોગનો ત્યાગ, પ્રવ્રજ્યા, શ્રુતચું ગ્રહણ, તપોપધાન, દીક્ષાપર્યાય, પ્રતિમાવહન, સંલેખના, ભક્તપ્રત્યાખ્યાન (અનશન), પાદપોષગમન, દેવલોકમાં જવું, ત્યાંથી ઉત્તમ કુલમાં અવતરવું, ફરીથી બોધિની પ્રાપ્તિ અને અંતક્રિયા એ સર્વ કહેવાય છે । હવે દુઃખવિપાકને વિષે પ્રાણાત્તિપાત, મુષાવાદ, ચોરી, પરદારમૈથુન અને પરિગ્રહ સહિતપણાએ કરીને તથા મહાતીવ્ર કષાય, ઇંદ્રિય, પ્રમાદ, પાપપ્રયોગ અને અશુભ અધ્યવસાયે કરીને સંચય કરેલા અશુભ કર્મના અશુભ રસવાળા વિપાક (કહેવાય છે), તે વઢી જીવોએ નરકગતિમાં

અને તિર્યચોનિમાં ઘણા પ્રકારના સેંકડો દુઃખોની પરંપરાવડે બાંધેલા અને મનુષ્યપણાને વિષે પળ આવેલા તે જીવોના શેષ રહેલા પાપકર્મે કરીને જે પ્રકારે ફળનો વિપાક પાપી (અશુભ) હોય છે, તે પ્રકારે કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે-વધ, વૃણનો છેદ (સાંસી કરવી તે), નાસિકા, કર્ણ, ઓષ્ઠ, અંગુષ્ઠ, હાથ, પગ અને નસલું છેદન, જિહ્વાનો છેદ, અંજન, કટના દટલે ફાડેલા વાંસના અગ્નિવડે બાઝવું, હાથીના પગ નીચે મર્દન કરવું, ફાડવું, ઝંચે લટકાવવું, તથા શૂઠ, લત્તા (લાત), લાકડી અને સોંટીવડે શરીરને ભાંગવું, ત્રપું, સીસું અને તપાવેલ તેલવડે કઠકઠક એવા શબ્દે કરીને અભિષેક કરવો, કુંભીમાં પકાવવું, કંપાવવું, સ્થિર બંધન કરવું, વેધ કરવો, ચામડી તોડવી, મય ઉત્પન્ન કરનાર એવું હાથનું બાઝવું, એ વિગેરે ભયંકર અને અનુપમ એવાં દુઃખો કહેવાય છે. તથા ઘણા વિવિધ પ્રકારના દુઃખની પરંપરા કરીને બંધાયેલા જીવો પાપકર્મરૂપી વેલડીવડે મૂકાતા નથી; કારણ કે કર્મના ફળને અનુભવ્યા વિના તે કર્મથી મોક્ષ થતો નથી, અથવા તો ધૈર્યરૂપી અત્યંત બાંધી છે કેડ જેમાં એવા તપવડે તે કર્મનું શોધન (વિનાશ) થઈ શકે છે । તથા વઢી સુલ્લવિપાકને વિષે શીલ, સંયમ, નિયમ, ગુણ અને તપ એ સર્વને ધારણ કરનારા સુવિહિત સાધુઓને અનુકંપાવાળા ચિત્તના પ્રયોગવડે તથા ત્રિકાલિક મતિવડે વિશુદ્ધ એવા તથા પ્રયોગને વિષે શુદ્ધ એવા માતપાણીને હિતકારક, સુલ્લકારક, કલ્યાણકારક અને તીવ્ર અધ્યવસાયવાળી અને સંશય વિનાની બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો આદરવાળા ચિત્તવડે આવીને જે પ્રકારે બોધિલાભને ઉત્પન્ન કરે છે, તથા જે પ્રકારે નર, નારક, તિર્યંચ અને દેવગતિને વિષે ગમન કરવારૂપ મોટા પરિવર્ત(આવર્ત)વાળા, અરતિ, મય, વિપાદ, શોક અને મિથ્યાત્વરૂપી પર્વતોવડે સાંકડા, અજ્ઞાનરૂપી મહા અંધકારવાળા, (વિપયાદિક) કાદવવડે દુઃખે કરીને તરી શકાય એવા,

જરા, મરણ અને યોનિ(જન્મ)રૂપી ક્ષોભ પામ્યું છે ચક્રવાલ જેમાં એવા, સોઠ કષાયરૂપી અત્યંત પ્રચંડ શ્વાપદો છે જેમાં એવા આ અનાદિ અનંત સંસારસમુદ્રને પરિમિત કરે છે, તથા જે પ્રકારે દેવસમૂહનેવિષે જવારૂપ આયુષ્યને વાંધે છે તથા જે પ્રકારે દેવગણના વિમાનના અનુપમ સુખોને ભોગવે છે, અને ત્યાંથી કાલાંતરે ચવીને આ જ મનુષ્યલોકમાં આવીને વિશેષ પ્રકારના (ઉત્તમ) આયુષ્ય, શરીર, વર્ણ, રૂપ, જાતિ, કુલ, જન્મ, આરોગ્ય, બુદ્ધિ અને મેધા, તથા વિશેષ પ્રકારના મિત્રજન, સ્વજન, ધન અને ધાન્યના વૈભવ તથા સમૃદ્ધિની સારવસ્તુઓના સમુદાય, તથા ઘણા પ્રકારના કામમોગથી ઉત્પન્ન થયેલા વિશેષ પ્રકારના સુખો આ ઉત્તમ એવા સુખવિપાકને વિષે કહેવાય છે। તથા અનુક્રમે અશુભ અને શુભ કર્મના નિરંતર પરંપરાના સંબંધવાળા ઘણા પ્રકારના વિપાકો આ વિપાકશ્રુતને વિષે ભગવાન જિનેશ્વરે સંવેગને ઉત્પન્ન કરવા માટે કહેલા છે, એ વિગેરે વીજા પળ પદાર્થો કહ્યા છે. આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારની પદાર્થની પ્રરૂપણા વિસ્તારથી કહેવાય છે। આ વિપાકશ્રુતની સંખ્યાતી વાચના છે, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર છે, યાવત્ સંખ્યાતી સંગ્રહીઓ છે, તે આ અંગાર્થકપણાએ કરીને અગ્યારસું અંગ છે, તેમાં વીશ અધ્યયનો છે, વીશ ઉદ્દેશન કાલ છે, વીશ સમુદ્દેશન કાલ છે, કુલ સંખ્યાતા લાખ પદો છે, સંખ્યાતા અશ્વરો છે, અનંત ગમા છે, અનંત પર્યાયો છે, યાવત્ આ પ્રમાણે ચરણ-કરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે વિપાકશ્રુત કહ્યું. ૧૧ ॥

સૂત્ર-૧૪૬ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—જે પકાવતું તે વિપાક કહેવાય છે એટલે શુભાશુભ કર્મનો પરિણામ, તે વિપાકને કહેનારું જે શ્રુત તે વિપાકશ્રુત કહેવાય છે। ‘ વિવાગમુણં ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે ‘ ફલવિપા-

કેતિ '—ફલરૂપ જે વિપાક તે ફલવિપાક કહેવાય છે । તથા 'નગરગમણાંદિ'—ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ ભિક્ષા-
ચર્યાદિક માટે નગરમાં પ્રવેશ કર્યો । એ જ વાતને વિસ્તારથી કહે છે—'દુહવિવાગેસુ જં'—'દુહ'—તેમાં પ્રાણાતિ-
પાત, સુષાવાદ, ચોરી કરવી, પરદારમૈથુન, એ ચારની સાથે જે 'સસંગયાએ'—સસંગતા એટલે સપરિગ્રહતા (પરિ-
ગ્રહ સહિતપણું) તે વડે સંચય કરેલા કર્મો એમ સંબંધ કરવો. વલી મહા તીવ્ર કપાય, ઇંદ્રિય, પ્રમાદ, પાપપ્રયોગ અને અશુભ
અધ્યવસાયવડે સંચય કરેલા પાપકર્મના પાપાનુભાગ એટલે અશુભ રસવાળા જે ફલવિપાક એટલે વિપાકોદય તે આ વિપા-
કશ્રુતમાં કહેવાય છે, એમ સંબંધ કરવો. કોના વિપાકોદય કહેવાય છે ? તે કહે છે—નરકગતિને વિષે અને તિર્યંચગતિને
વિષે જે ઘણા પ્રકારના સેંકડો કષ્ટની પરંપરાથી બંધાયેલા છે તે જીવોના, અહીં જીવ શબ્દ અધ્યાહાર રાખવો. તથા
'મણુયત્તે'—મણુયપણને વિષે પણ આવેલા તે જીવોને જે પ્રકારે શેષ રહેલા પાપકર્મવડે પાપવાળા ફલવિપાક
એટલે અશુભ વિપાકોદય થાય છે, તે અહીં કહેવાય છે એમ પ્રકૃત જાણવું. તે આ પ્રમાણે—વધ—યદિ વિગેરેવડે તાડન
કરવું, વૃષણવિનાશ—વર્ધિતક (ખાસી) કરવું તે, તથા નાસિકા, કર્ણ, ઓષ્ઠ, અંગુષ્ઠ, હાથ, પગ, અને નસવું જે છેદવું
તે, તથા જિહ્વાનો છેદ, અંજન એટલે તપાવેલી લોઢાની સલીવડે નેત્રમાં આંજવું તે, અથવા મ્રક્ષણ એટલે સ્વાર અને તેલ
વિગેરેવડે શરીરને મસલવું તે, 'કઙ્ગિગદાહણં'—કટ એટલે ફાડેલા વાંસ વિગેરેના અગ્નિવડે ચાલવું તે, અર્થાત્
કટવડે વીંટિલાને બાધા ઉપજાવવી તે, તથા હસ્તીના પગ નીચે દવાવવું તે, ફાલન એટલે વિદારવું તે, ઉલ્લંબન એટલે બુધ્ધની
શાલાદિક ઉપર લટકાવવું તે, તથા શૂલવડે, લત્તાવડે, લકુટવડે ગાત્રોને માંગવા તે, તથા ત્રપુવડે, સીસા-

વડે અને તપાવેલા તેલવડે કલકલ એવા શબ્દપૂર્વક અભિપ્રેક કરવો, તથા કુંભીને વિષે પકાવું, તથા કંપન એટલે શીત-
 કાલે શીતલ જલ છાંટવા આદિવડે શરીરમાં કંપારો ઉત્પન્ન કરવો, તથા સ્થિરબંધન એટલે ગાઢ રીતે (મજબૂત) બાંધવું,
 વેધ એટલે કુંત (માલા) વિગેરે શસ્ત્રવડે ભેદવું, વર્ધકર્ત્તન એટલે ચામડી ઉતરડવી, પ્રતિભયકર એટલે ભય ઉત્પન્ન કરવા-
 વાલું એવું કરપ્રદીપન એટલે વસ્ત્રથી વીંટેલા અને તેલથી સીંચેલા (જીવ) ના બે હાથને વિષે અગ્નિ સઠગાવવો તે, એમ કર્મ-
 ધારય સમાસ કરવો. ત્યારપછી વધ, દુષણવિનાશ, ત્યાંથી લઈને પ્રતિભયકરકપ્રદીપન સુધીના સર્વે શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ
 કરવો. ત્યારપછી તે સર્વે છે આદિ જે દુઃખોને (એમ વહુત્રીહિ સમાસ કરી) એવા સતા દારુણ એટલે ભયંકર એમ કર્મ-
 ધારય સમાસ કરવો. આવા ભયંકર કોણ ? તે કહે છે-દુઃખો. તે દુઃખો કેવાં ? તે કહે છે-અનુપમ એટલે
 કોઈની ઉપમા ન આપી શકાય એવાં દુઃખો આ દુઃખવિપાકને વિષે કહેવાય છે એમ પ્રકૃત જાણવું । તથા આ પળ
 કહેવાય છે-અહીં દુઃખ શબ્દનો અધ્યાહાર છે તેથી દુઃખોની ઘણા પ્રકારની પરંપરાવડે અનુવદ્ધા એટલે નિરંતર આલિ-
 ગન કરાયેલા એવા જીવો મૂકાતા નથી-ત્યાગ કરાતા નથી, અહીં જીવ શબ્દ અધ્યાહાર છે. કોનાવડે ત્યાગ કરાતા નથી ?
 તે કહે છે-દુઃખરૂપ ફળને પ્રાપ્ત કરનારી પાપકર્મરૂપી વેલડીવડે (મૂકાતા નથી). કેમ મૂકાતા નથી ? તે કહે છે-
 કારણ કે વેદ્યા વિના એટલે અનુભવ કર્યા વિના, અહીં 'કર્મફલ' એ અધ્યાહાર છે, 'હુ' શબ્દ 'જે કારણ માટે' એવા
 અર્થમાં છે. તેથી કર્મના ફળનો અનુભવ કર્યા વિના જીવોનો કર્મથકી મોક્ષ-વિયોગ થતો નથી. અહીં 'જીવ' શબ્દ
 અધ્યાહાર છે. શું સર્વથા પ્રકારે અનુભવ્યા વિના મોક્ષ નથી જ ? તે શંકા ઉપર કહે છે કે-ના, સર્વથા પ્રકારે નહીં, તે જ

કહે છે-અથવા તો અનન્યનાદિક તપવડે, કેવા ? ધૃતિ એટલે ચિત્તનું સમાધાન, તે રૂપ અત્યંત ત્રાંધી છે કેડ જેને વિષે એવા અર્થાત્ ધૃતિબલે કરીને સહિત એવા તપવડે તે કર્મવિશેષનું શોધન એટલે વિનાશ હોજા-થઈ શકે છે. 'વાચિ' શબ્દ સંભવના અર્થમાં છે. અર્થાત્ કર્મના મોક્ષનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. । 'એત્તો ચેત્યાદિ'—ત્યારપછી સુખવિપાકને વિષે એટલે બીજા શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનોને વિષે જે કહેવાય છે તે કહે છે-શીલ એટલે બ્રહ્મચર્ય અથવા સમાધિ, સંયમ એટલે પ્રાણાત્પિપાતવિરમણ, નિયમ એટલે વિશેષ પ્રકારના અભિગ્રહ, ગુણ એટલે વાકીના મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણ, તપ એટલે અન-શનાદિક, આ સર્વનું ઉપધાન એટલે કરવું છે જેઓને એવા, પછી તેને સપ્તમી વિભક્તિનું બહુવચન કરવાથી 'શીલસંયમ-નિયમગુણતપઉપધાનેષુ' એવું થયું. એવા કોણ ? તે કહે છે-સાધુઓને વિષે-યતિને વિષે. વળી તે સાધુ કેવા ? તે કહે છે-સારું વિહિત એટલે અનુષ્ઠાન (ક્રિયા) છે જેમનું એવા સુવિહિત સાધુઓને વિષે ભાત-પાળી આપીને જે પ્રકારે બોધિલા-ભાદિકને મેળવે છે તે પ્રકારે આ સુખવિપાકને વિષે કહેવાય છે. એમ સંબંધ કરવો. અહીં 'સાધુષુ' એ ટેકાળે સંપ્રદાન હોવા છતાં સપ્તમી વિભક્તિ કરી છે, તેમાં કાંઈ દોષ નથી. કેમ કે 'સાધુને વિષે' એમ વિપયની વિવક્ષા કરી છે તેથી. અનુકંપા એટલે અનુક્રોશ (દયા), તે છે મુખ્ય જેમાં એવો આશય એટલે ચિત્ત, તેનો જે પ્રયોગ એટલે વ્યાપાર તે અનુકંપા-શયપ્રયોગ કહીએ, તેનાવડે, તથા 'ત્રિકાલમતિ ત્તિ'—ત્રણ કાળને વિષે જે મતિ-બુદ્ધિ એટલે કે 'હું આપીશ' એમ ધારીને પરિતોષ (આનંદ) થાય, આપતી વચ્ચે પળ પરિતોષ થાય અને આપ્યા પછી પળ પરિતોષ થાય, તે ત્રૈકાલિક મતિ-વડે જે વિશુદ્ધ હોય તે ત્રિકાલમતિવિશુદ્ધ કહીએ, એવા જે ભક્તપાન (કર્મધારય) તે અનુકંપાશયપ્રયોગત્રિકાલમતિવિશુ-

દ્વભક્તપાનાનિ કહિએ, તેને આપીને એમ ક્રિયાનો સંબંધ કરવો. શા વડે આપીને ? તે કહે છે-પ્રયત્નમનવહે એટલે આદર સહિત ચિત્તવડે આપીને. તથા હિત એટલે અનર્થનો નાશ કરનાર હોવાથી હિતકારક, સુખનું કારણ હોવાથી સુખ અથવા શુભ, કલ્યાણકારક હોવાથી નિઃશ્રેયસ અને તીવ્ર એટલે પ્રકૃષ્ટ એવો છે પરિણામ-અધ્યવસાય જેનો એવી નિશ્ચિતા એટલે સંશય વિનાની મતિ-બુદ્ધિ છે જેઓની તે હિતસુખનિઃશ્રેયસતીવ્રપરિણામનિશ્ચિતમતયઃ કહીએ. આવા જનો ભક્તપાન આપીને (એવો સંબંધ કરવો). તે ભક્ત-પાન કેવા ? તે કહે છે--પ્રયોગને વિષે શુદ્ધ એવા એટલે કે દાતારના દાનના વ્યાપારની અપેક્ષાએ સમગ્ર આંશસાદિક દોષે કરીને રહિત અને ગ્રહણ કરનાર(સાધુ)ના ગ્રહણ કરવાના વ્યાપારની અપેક્ષાએ ઉદ્ગ-માદિ દોષે કરીને રહિત (એવા ભક્તપાન આપીને). તે આપવાથી શું ફલ ? તે કહે છે--જે પ્રકારે પરંપરાએ મોક્ષનું સાધન-રૂપ હોવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓ બોધિલાભને (સમકિતને) પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં ' ભવ્યજીવ ' શબ્દ અધ્યાહાર છે અને ' તુ ' શબ્દ માત્ર ભાષાની શોભા માટે છે, તેનો અર્થ કોઈ નથી, તથા વળી જે પ્રકારે સંસારસાગરને પરિત્ત કરે છે એટલે નાનો કરે છે. સંસારસાગર કેવો ? તે કહે છે--નર, નારક, તિર્યંચ, અને દેવગતિને વિષે જે જીવોનું ગમન એટલે ભ્રમણ તે રૂપ વિપુલ-મોટો પરિવર્ત એટલે મત્સ્યાદિકનો અનેક પ્રકારનો સંચાર છે જેમાં એવો, તથા અરતિ, મય, વિષાદ, શોક અને મિથ્યાત્વ-રૂપી પર્વતોવડે સંકટ-સાંકડો (વ્યાપ્ત) એવો, ત્યારપછી આ બે પદનો કર્મધારય સમાપ્ત કરવો. અહીં વિષાદ એટલે માત્ર દીનતા અને શોક એટલે આક્રંદ વિગેરે ચિહ્નવાળો જાણવો. તથા અજ્ઞાનરૂપી તમોન્ધકાર એટલે મહા અંધકાર છે જેને વિષે એવો, તથા ચિચ્ચિલ્લ એટલે કાદવ, અને સંસારના પદ્ધમાં તો ચિચ્ચિલ્લ એટલે વિષય, ધન અને સ્વજનાદિકને વિષે આસન્નિત,

તેવા કાદવવંડે સુદુસ્તર ઇટલે દુઃખે કરીને ઉતરી શકાય તેવો, તથા જરા, મરણ અને યોનિ(જન્મ)રૂપી સંશ્લુભિત ઇટલે મોટા મત્સ્ય, મગર વિગેરે અનેક જલજંતુના સમૂહરૂપ સંમર્દવંડે વિલોડન કર્યું છે (વલોવ્યું છે) ચક્રવાલ ઇટલે જલસમૂહ જેને વિપે ઇવો, તથા સોઠ કપાયોરૂપી શ્વાપદ ઇટલે મગર, ગ્રાહ વિગેરે અત્યંત પ્રવંડ-ભયંકર છે જેને વિપે ઇવો, તથા અનાદિ ઇટલે જેનો આદિ નથી ઇવો તથા અનંત ઇટલે જેનો અંત નથી ઇવો આ પ્રત્યક્ષ દેખાતો સંસારરૂપી સમુદ્ર તેને લઘુ કરે છે. । તથા જે પ્રકારે ઇટલે સાગરોપમાદિક પ્રકારે કરીને સાધુદાનવંડે દેવસમૂહને વિપે જવાના આયુષ્યને બાંધે છે અને જે પ્રકારે અનુપમ (ઉપમા રહિત) ઇવા દેવવિમાનના સુખને અનુભવે છે, અને વહી ત્યાંથી કાઢાંતરે ચવેલા (ચ્યવીને) અહીં જ ઇટલે આ તિર્યગ્લોકમાં મનુષ્યભવને પામેલા ઇવા તેમના વિશેષ પ્રકારના આયુષ્ય, શરીર, વર્ણ, રૂપ, જાતિ, કુલ, જન્મ, આરોગ્ય, બુદ્ધિ અને મેધા કહેવાય છે. તેમાં આયુષ્ય વિશેષ ઇટલે વીજા જીવોના આયુષ્યથી શુભપણું અને દીર્ઘપણું, એ જ પ્રમાણે શરીરનો વિશેષ ઇટલે સ્થિર સંહનન(સંઘયણ)પણું, વર્ણનો વિશેષ ઇટલે અત્યંત ગૌરપણું, રૂપનો વિશેષ ઇટલે અતિ સુંદરતા, જાતિનો વિશેષ ઇટલે ઉત્તમ જાતિપણું, કુલનો વિશેષ પણ એ જ પ્રમાણે (ઉત્તમ કુલપણું), જન્મનો વિશેષ ઇટલે ઉત્તમ ક્ષેત્ર અને કાઠ, આરોગ્યનો પ્રકર્પ ઇટલે નિરાબાધપણું, ઔત્પત્તિકી વિગેરે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ તેની પ્રકૃષ્ટતા, અને મેધા ઇટલે અર્પવશાસ્ત્રને ગ્રહણ કરવાની શક્તિ તેનો વિશેષ ઇટલે પ્રકૃષ્ટપણું. તથા મિત્રજન ઇટલે સુહૃદ્ગર્ગ, સ્વજન ઇટલે પિતા, કાકા વિગેરે, ધનધાન્યરૂપ જે વિભવ ઇટલે લક્ષ્મી તે ધનધાન્યવિભવ, તથા સમૃદ્ધિની ઇટલે નગર, અંતઃપુર, સ્વજાનો, કોઠાર, સૈન્ય અને વાહનરૂપ સંપદાની જે સારભૂત ઇટલે પ્રધાનભૂત વસ્તુઓ તેનો જે સમૂહ તે, પછી મિત્રજન વિગેરેનો દ્વંદ્વ

સમાસ કરવો, ત્યારપછી આ સર્વના જે વિશેષ એટલે ઉત્કર્ષ તે (કહેવાય છે). તથા ઘણા પ્રકારના કામભોગથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખના વિશેષો, અહીં પણ વિશેષ શબ્દનો સંબંધ કરવો. ઉત્તમ છે શુભવિપાક જેઓનો તે શુભવિપાકોત્તમ એવા જીવોને વિષે, અહીં પછીના અર્થમાં સપ્તમી વિભક્તિ કરી છે. આ રીતે શુભવિપાક અધ્યયનમાં કહેવા લાયક સાધુઓના આયુષ્ય વિગેરેના વિશેષો શુભવિપાક અધ્યયનમાં કહેવાય છે એમ સંબંધ કરવો. । હવે દરેક (વન્ને) શ્રુતસ્કંધમાં કહેવા લાયક પુણ્યવિપાક અને પાપવિપાક જુદા જુદા કહીને તે વન્નેને એક સાથે કહે છે—‘અણુવરચેત્યાદિ’—અનુપરત એટલે અવિ-ચ્છિન્ન (નિરંતર) એવા જે પરંપરાએ કરીને સંબંધવાળા છે, કોણ ? તે કહે છે—વિપાક, એવો અહીં સંબંધ કરવો, વિપાક કોનો ? તે કહે છે—અશુભ અને શુભ કર્મના (વિપાક) પહેલા અને વીજા શ્રુતસ્કંધમાં અનુક્રમે કહેલા ઘણા પ્રકારના જે વિપાક તે વિપાકશ્રુતને વિષે એટલે અગ્યારમા અંગને વિષે ભગવાન જિનેશ્વરે સંવેગના કારણવાળા પદાર્થો તથા વીજા પણ એ વિગેરે પદાર્થો કહેવાય છે એમ પૂર્વના ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ કરવો અથવા વચનનો ફારફેર કરીને ઉત્તરક્રિયાની સાથે સંબંધ કરવો. । આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારની અર્થની પ્રરૂપણા વિસ્તારથી કહેવાય છે. । વાકીનું સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—સંખ્યાતા લાખ પદો કુલ મઠીને છે. તેમાં એક કરોડ, ચોરાશી લાખ અને વત્રીશ હજાર કુલ પદ છે ॥૧૧॥ સૂત્ર—૧૪૬ ॥

હવે બારમું અંગ કહે છે—

મૂ૦—સે કિં તં દિટ્ટિવાણ ? દિટ્ટિવાણં સઠ્ઠભાવપરૂવણયા આઘવિજ્ઞાંતિ । સે સમાસઓ પંચવિહે પન્નત્તે, તં જહા-પરિકમ્મં ૧, સુત્તાઇં ૨, પુઠ્ઠવગયં ૩, અણુઓગો ૪, ચૂલિયા ૫ । સે કિં તં

भी
समवायाज्ञ
५५ ॥
मोयु अंग
॥२४७॥

परिकम्मे ? परिकम्मे सत्तविहे पन्नत्ते, तं जहा-सिद्धसेणियापरिकम्मे १, मणुस्ससेणियापरिकम्मे २,
पुट्टसेणियापरिकम्मे ३, ओगाहणसेणियापरिकम्मे ४, उवसंपज्जसेणियापरिकम्मे ५, विप्पजहसे-
णियापरिकम्मे ६, तुआनुअसेणियापरिकम्मे ७ । से किं तं सिद्धसेणियापरिकम्मे ? सिद्धसेणि-
यापरिकम्मे चोदसविहे पन्नत्ते, तं जहा-माउयापयाणि १, एगाट्टियपयाणि २, पादोदुपयाणि ३,
आगासपयाणि ४, केउभू(ठव)यं ५, रासिबद्धं ६, एगगुणं ७, दुगुणं ८, तिगुणं ९, केउभूयं १०,
पडिग्गहो ११, संसारपडिग्गहो १२, नंदावत्तं १३, सिद्धबद्धं १४, से तं सिद्धसेणियापरिकम्मे १ ।
से किं तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे ? मणुस्ससेणियापरिकम्मे चोदसविहे पन्नत्ते, तं जहा-ताइं
चेव माउआपयाणि जाव नंदावत्तं मणुस्सबद्धं, से तं मणुस्ससेणियापरिकम्मे २ । अवसेसा परि-
कम्माइं पुट्टाइयाइं एक्कारसविहाइं पन्नत्ताइं ७ । इच्चेयाइं सत्त परिकम्माइं, छ ससमइयाइं सत्त
आजीवियाइं, छ चउक्कणइयाइं सत्त तेरासियाइं, एवामेव सपुद्वावरेणं सत्त परिकम्माइं तेसीति
भवंतीति मक्खायाइं, से तं परिकम्माइं ॥ १ ॥

दृष्टिवाद
परिचय ।

से किं तं सुत्ताइं ? सुत्ताइं अट्टासीति भवन्तीति मक्खायाइं, तं जहा-उजुगं परिणयापरिणयं बहुभंगियं विप्पच्चइयं [विन(ज)यचरियं] अणंतरं परंपरं समाणं सजूहं [मासाणं] संभिन्नं अहाच्चयं [अहवायं नन्द्यां] सोवत्थि(वत्तं) यं णंदावत्तं बहुलं पुट्ठापुट्ठं वियावत्तं एवंभूयं दुआ-वत्तं वत्तमाणुप्पयं समभिरूढं सबओभइं पणामं [पस्सायं नन्द्यां] दुपडिग्गहं इच्चेयाइं बावीसं सुत्ताइं छिण्णछेअणइआइं ससमयसुत्तपरिवाडीए इच्चेयाइं बावीसं सुत्ताइं अछिन्नछेअणइयाइं आजीवियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं तिकणइयाइं तेरासियसुत्तपरिवाडीए, इच्चेआइं बावीसं सुत्ताइं चउक्कणइयाइं ससमयसुत्तपरिवाडीए, एवामेव सपुद्वावरेणं अट्टासीति सुत्ताइं भवन्तीति मक्खायाइं, से तं सुत्ताइं ॥ २ ॥

से किं तं पुव्वगयं ? पुव्वगयं चउद्दसविहं पन्नत्तं, तं जहा-उप्पायपुठ्वं १, अग्गेणीयं २, वीरियं ३, अत्थिणत्थिप्पवायं ४, नाणप्पवायं ५, सच्चप्पवायं ६, आयप्पवायं ७, कम्मप्पवायं ८, पच्चक्खाणप्पवायं ९, विज्जाणुप्पवायं १०, अवंझं ११, पाणाऊ १२, किरियाविसालं १३, लोग-

श्री
समवायाङ्ग
सूत्र ॥
चोयुं अंग
॥२४८॥

बिंदुसारं १४ । उप्पायपुव्वस्स णं दसवत्थू पन्नत्ता, चत्तारि चूलियावत्थू पन्नत्ता १ । अग्गेणिगस्स
णं पुव्वस्स चोद्दसवत्थू पन्नत्ता, बारस चूलियावत्थू पन्नत्ता २ । वीरियप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठ
वत्थू पन्नत्ता, अट्ठ चूलियावत्थू पन्नत्ता ३ । अत्थिणत्थिप्पवायस्स णं पुव्वस्स अट्ठारस वत्थू
पन्नत्ता, दस चूलियावत्थू पन्नत्ता ४ । नाणप्पवायस्स णं पुव्वस्स बारस वत्थू पन्नत्ता ५ । सच्च-
प्पवायस्स णं पुव्वस्स दो वत्थू पन्नत्ता ६ । आयप्पवायस्स णं पुव्वस्स सोलस वत्थू पन्नत्ता ७ ।
कम्मप्पवायपुव्वस्स णं तीसं वत्थू पन्नत्ता ८ । पच्चक्खाणस्स णं पुव्वस्स वीसं वत्थू पन्नत्ता ९ ।
विज्जाणुप्पवायस्स णं पुव्वस्स पनरस वत्थू पन्नत्ता १० । अवंझस्स णं पुव्वस्स बारस वत्थू पन्नत्ता
११ । पाणाउस्स णं पुव्वस्स तेरस वत्थू पन्नत्ता १२ । किरियाविसालस्स णं पुव्वस्स तीसं वत्थू
पन्नत्ता १३ । लोग्गिंदुसारस्स णं पुव्वस्स पणवीसं वत्थू पन्नत्ता १४ । “ दस १ चोद्दस २ अट्ठ
३ द्वारसे ४ व बारस ५ दुवे ६ य वत्थूणि । सोलस ७ तीसा ८ वीसा ९ पन्नरस अणुप्प-
वायम्मि १० ॥ १ ॥ बारस एक्कारसमे ११, बारसमे तेरसेव १२ वत्थूणि । तीसा पुण तेरसमे

दृष्टिवाद
परिचय ।

॥२४८॥

१३, चउदसमे पन्नवीसाओ १४ ॥ २ ॥ चत्तारि १ दुवालस २ अट्ट ३ चेव दस ४ चेव चूलव-
त्थूणि । आतिष्ठाण चउण्हं, सेसाणं चूलिया णत्थि ॥ ३ ॥ ” से त्तं पुव्वगयं ॥ ३ ॥

से किं तं अणुओगे ? अणुओगे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—मूलपढमाणुओगे य गंडियाणुओगे
य । से किं तं मूलपढमाणुओगे ? एत्थ णं अरहंताणं भगवंताणं पुव्वभवा देवलोगगमणाणि
आउं चवणाणि जम्मणाणि अ अभिसेया रायवरसिरीओ सीयाओ पव्वज्जाओ तवा य भत्ता
केवलणाणुप्पाया अ तित्थपवत्तणाणि अ संघयणं संठाणं उच्चत्तं आउं वन्नविभागो सीसा गणा
गणहरा य अज्जा पवत्तणीओ संघस्स चउट्ठिवहस्स जं वावि परिमाणं जिणमणपज्जवओहिनाण-
सम्मत्तसुयनानिणो य वाई अणुत्तरगई य जत्तिया सिद्धा पाओवगया य जे जहिं जत्तियाइं भत्ताइं
छेअइत्ता अंतगडा मुणिवरुत्तमा तमरओघविप्पमुक्का सिद्धिपहमणुत्तरं च पत्ता, एए अन्ने य एवमा-
इया भावा मूलपढमाणुओगे कहिआ आघविज्जंति पणणविज्जंति परूविज्जंति, से त्तं मूलपढमाणुओगे ।
से किं तं गंडियाणुओगे ? (गंडियाणुओगे) अणेगविहे पन्नत्ते, तं जहा—कुलगरगंडियाओ तित्थ-

गरगंडियाओ गणहरगंडियाओ चक्रहरगंडियाओ दसारगंडियाओ बलदेवगंडियाओ वासुदेवगंडियाओ हरिवंसगंडियाओ भद्रबाहुगंडियाओ तवोकम्भगंडियाओ चित्तंरगंडियाओ उस्सपिणीगंडियाओ ओस्सपिणीगंडियाओ अमरनरतिरियनिरयगइगमणविबिहपरिघट्टणानुओगे, एवमाइयाओ गंडियाओ आघविज्जंति पणविज्जंति परूविज्जंति, से तं गंडियाणुओगे ॥ ४ ॥

से किं तं चूलियाओ ? जणं आइह्माणं चउण्हं पुव्वाणं चूलियाओ सेसाइं पुव्वाइं अचूलियाइं, से तं चूलियाओ ॥ ५ ॥

दिट्ठिवायस्स णं परिता वायणा, संखेज्जा अणुओगदारा संखेज्जाओ पडिवत्तीओ संखेज्जाओ निज्जुत्तीओ संखेज्जा सिलोगा संखेज्जाओ संगहणीओ, से णं अंगट्टयाए बारसमे अंगे एगे सुयखंधे चउदहस पुव्वाइं संखेज्जा वरथू संखेज्जा चूलवत्थू संखेज्जा पाहुडा संखेज्जा पाहुडपाहुडा संखेज्जाओ पाहुडियाओ संखेज्जाओ पाहुडपाहुडियाओ संखेज्जाणि पयसयसहस्साणि पयगणं पन्नत्ता, संखेज्जा अक्खरा अणंता गमा अणंता पज्जवा परिता तसा अणंता थावरा सासया कडा णिवद्धा

ણિકાઇયા જિણપણતા ભાવા આઘવિજ્ઞંતિ પણવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવ-
દંસિજ્ઞંતિ, એવં ણાયા એવં વિણનાયા એવં ચરણકરણપરૂવણયા આઘવિજ્ઞંતિ, સે તં દિટ્ઠિવાણ, સે
તં દુવાલસંગે ગણિપિહગે ॥ ૧૨ ॥ સૂત્રમ—૧૪૭ ॥

મૂલાર્થ:—હવે કયો તે દટ્ઠિવાદ છે ? દટ્ઠિવાદને વિષે સર્વ ભાવ(પદાર્થ)ની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. તે દટ્ઠિવાદના
સંક્ષેપથી પાંચ મેદ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—પરિકર્મ ૧, સૂત્ર ૨, પૂર્વગત ૩, અનુયોગ ૪ અને ચૂલિકા ૫. તેમાં પરિકર્મ
દટ્ઠલે શું ? પરિકર્મ સાત પ્રકારે કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ ૧, મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ૨, પૃથ્વશ્રેણિકા
પરિકર્મ ૩, અવગાહનાશ્રેણિકા પરિકર્મ ૪, ઉપસંપદ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ૫, વિગ્રજહશ્રેણિકા પરિકર્મ ૬ અને ચ્યુતાચ્યુતશ્રેણિકા
પરિકર્મ ૭. તેમાં સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ શું છે ? સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ ચૌદ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—માતૃકાપદ
૧, એકાર્થિકપદ ૨, પાદોષ્ઠપદ ૩, આકાશપદ ૪, કેતુભૂત (કેતુવ્રત) ૫, રાશિચંદ્ર ૬, એકગુણ ૭, દ્વિગુણ ૮, ત્રિગુણ ૯,
કેતુભૂત ૧૦, પ્રતિગ્રહ ૧૧, સંસારપ્રતિગ્રહ ૧૨, નંદાવર્ત ૧૩ અને સિદ્ધચંદ્ર ૧૪. આ પ્રમાણે સિદ્ધશ્રેણિકા પરિકર્મ કહ્યું છે
૧. તે મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ કયું છે ? મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ ચૌદ પ્રકારે કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે—તે જ (ઉપર કહ્યા
તે જ) માતૃકાપદથી લઈને યાવત્ નંદાવર્ત સુધીના તેર અને ચૌદમું મનુષ્યચંદ્ર ૧૪. તે આ મનુષ્યશ્રેણિકા પરિકર્મ કહ્યું. ૨।
વાકીના પૃથ્વશ્રેણિકા વિગેરે પરિકર્મો અગ્યાર અગ્યાર પ્રકારના કહ્યા છે ૭। આ પ્રમાણે આ સાત પરિકર્મ કહ્યા. તેમાં

હુ સ્વસમયના છે અને સાત આજીવિક મતના છે. તેમાં છ પરિકર્મ ચાર નયવાळा છે અને સાત પરિકર્મ ત્રિરાશિકવાळाના છે. એ પ્રમાણે પૂર્વાપર સહિત (મૂલભેદ અને ઉત્તરભેદ સહિત) સાતે પરિકર્મના વ્યાપી ભેદ થાય છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ પરિકર્મ કહ્યું ॥ ૧ ॥

હવે તે સૂત્ર કયાં છે ? સૂત્ર અઢાશી છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ઋજુસૂત્ર ૧, પરિણતાપરિણત ૨, बहुमंगिक ૩, विप्रत्ययिक [विनय (विजय) चरित] ૪, अनंतर ૫, परंपर ૬, समान ૭, संजूह [मासाण] ૮, भिन्न ૯, यथा-त्याग [अहवाय-नंदीसूत्र] ૧૦, सौवस्तिक ૧૧, नंद्यावर्त ૧૨, बहुल ૧૩, पृष्ठापृष्ठ ૧૪, वियावर्त (व्यावर्त) ૧૫, एवंभूत ૧૬, द्विकावर्त ૧૭, वर्तमानोत्पाद ૧૮, समभिरूढ ૧૯, सर्वतोभद्र ૨૦, प्रणाम [प्रश्वास-नंदीसूत्र] ૨૧ અને द्विप्र-तिग्रह ૨૨. આ બાવીશ સૂત્રો છિન્નચ્છેદ નય સંબંધી સ્વસમયસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે, એ જ બાવીશ સૂત્રો અચ્છિ-ન્નચ્છેદ નય સંબંધી આજીવિકસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે. એ જ બાવીશ સૂત્રો ત્રણ નયવાळा ત્રિરાશિક સૂત્રની પરિ-પાટીએ કરીને કહ્યાં છે, તથા એ જ બાવીશ સૂત્રો ચાર નયવાळा સ્વસમય સૂત્રની પરિપાટીએ કરીને કહ્યાં છે. આ પ્રમાણે પૂર્વાપર સહિત (સર્વે મઠીને) અઢાશી સૂત્ર થાય છે એમ મેં કહ્યું છે. તે આ સૂત્ર કહ્યું । ૨ ।

હવે તે પૂર્વગત શું છે ? પૂર્વગત ચૌદ પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે—ઉત્પાદ પૂર્વ ૨, અગ્રણીય પૂર્વ ૨, વીર્ય ૩, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ ૪, જ્ઞાનપ્રવાદ ૫, સત્યપ્રવાદ ૬, આત્મપ્રવાદ ૭, કર્મપ્રવાદ ૮, પ્રત્યાહ્યાનપ્રવાદ ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદ ૧૦, અવંધ્ય ૧૧, પ્રાણાયુ ૧૨, ક્રિયાવિશાલ ૧૩ અને લોકવિંદુસાર ૧૪. તેમાં ઉત્પાદપૂર્વને વિષે દશ વસ્તુ કહી છે અને ચાર

ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૧, અગ્રણીય પૂર્વમાં ચૌદ વસ્તુ કહી છે અને બાર ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૨, વીર્યપ્રવાદ પૂર્વમાં આઠ વસ્તુ કહી છે અને આઠ ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૩, અસ્તિનાસ્તિપ્રવાદ પૂર્વમાં અઢાર વસ્તુ કહી છે અને દશ ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે ૪, જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વમાં બાર વસ્તુ કહી છે ૫, સત્યપ્રવાદ પૂર્વમાં બે વસ્તુ કહી છે ૬, આત્મપ્રવાદ પૂર્વમાં સોઠ વસ્તુ કહી છે ૭, કર્મપ્રવાદ પૂર્વમાં ત્રીશ વસ્તુ કહી છે ૮, પ્રત્યારુપાન પૂર્વમાં ત્રીશ વસ્તુ કહી છે ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદ પૂર્વમાં પંદર વસ્તુ કહી છે ૧૦, અવંધ્ય પૂર્વમાં બાર વસ્તુ કહી છે ૧૧, પ્રાણાયુર્વમાં તેર વસ્તુ કહી છે ૧૨, ક્રિયાવિશાલ પૂર્વમાં ત્રીશ વસ્તુ કહી છે ૧૩, તથા લોકવિંદુસાર પૂર્વમાં પચીશ વસ્તુ કહી છે ૧૪. (ગાથાનો અર્થ)—“ દશ ૧, ચૌદ ૨, આઠ ૩, અઢાર, ૪ બાર ૫, બે ૬, સોઠ ૭, ત્રીશ ૮, વીશ ૯, વિદ્યાનુપ્રવાદમાં પંદર ૧૦ [૧] અગ્યારમાં પૂર્વમાં બાર ૧૧, બારમાં પૂર્વમાં તેર ૧૨, તેરમાં પૂર્વમાં ત્રીશ ૧૩ અને ચૌદમાં પચીશ ૧૪, વસ્તુ કહી છે [૨] પહેલા ચાર પૂર્વમાં અનુક્રમે ચાર ૧, બાર ૨, આઠ ૩ અને દશ ૪, ચૂલિકા વસ્તુ કહી છે. બાકીના પૂર્વમાં ચૂલિકા નથી (૩) ॥” તે આ પૂર્વગત કહ્યું ॥૩॥

હવે તે અનુયોગ શું છે ? અનુયોગ બે પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે—મૂલ પ્રથમાનુયોગ અને ગંઢિકાનુયોગ. હવે તે મૂલ પ્રથમાનુયોગ શું છે ? આ મૂલ પ્રથમાનુયોગમાં ભગવાન અરિંહોના પૂર્વભવ, દેવલોકમાં ગમન, આયુષ્ય, વ્યવન, જન્મ, અભિષેક, રાજ્યની શ્રેષ્ઠલક્ષ્મી, શિવિકા, પ્રવ્રજ્યા, તપ, ભક્ત, કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, તીર્થનું પ્રવર્તન, સંઘયણ, સંસ્થાન, ઝંચાઈ, આયુષ્ય, વર્ણવિભાગ, શિષ્ય, ગણ, ગણધર, સાધ્વી, પ્રવર્તિની, ચતુર્વિધ સંઘનું જે પ્રમાણ, તથા જિન (કેવલી), મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, સમ્યગ્જ્ઞાની (મતિજ્ઞાની) શ્રુતજ્ઞાનીનું જે પ્રમાણ, તથા વાદી, અનુત્તર વિમાનમાં ગયેલા,

જેટલા સિદ્ધ થયા તે, પાદોપગમને પામેલા જેઓ જે ઠેકાણે જેટલા ભાતપાળીને છેદીને (અનશન કરીને) અંતક્રુત થઈને મુનિવરોમાં ઉત્તમ એવા તેઓ અજ્ઞાનરજ(કર્મરજ)ના સમૂહથી મુક્ત થઈ અનુત્તર સિદ્ધિમાર્ગને પામ્યા, આ અને એની જેવા વીજા પણ ભાવો મૂલ પ્રથમાનુયોગને વિષે જે કહેલા છે તે અહીં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે. તે આ મૂલ પ્રથમાનુયોગ કહ્યો. હવે કયો તે ગંડિકાનુયોગ છે ? ગંડિકાનુયોગ અનેક પ્રકારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-કુલકર-ગંડિકા, તીર્થકરગંડિકા, ગણધરગંડિકા, ચક્રવર્તીગંડિકા, દશારગંડિકા, વલ્લભગંડિકા, વાસુદેવગંડિકા, હરિવંશ-ગંડિકા, મદ્રચાહુગંડિકા, તપકર્મગંડિકા, ચિત્રાંતરગંડિકા, ઉત્સર્પિણીગંડિકા, અવસર્પિણીગંડિકા, તથા અમર, નર, તિર્યંચ અને નરકગતિમાં ગમન કરું, વિવિધ પ્રકારે પર્યટન કરું તેનો અનુયોગ (વ્યાખ્યાન) કરવો, એ વિશેરે ગંડિકાઓ આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે. તે આ ગંડિકાનુયોગ કહ્યો. (તે આ અનુયોગ કહ્યો.) ॥૪॥

હવે કહ તે ચૂલિકા છે ? પહેલા ચાર પૂર્વમાં ચૂલિકાઓ છે અને વાકીના પૂર્વમાં ચૂલિકાઓ નથી. તે આ ચૂલિકા કહી ॥ ૫ ॥

આ દષ્ટિવાદને વિષે પરિત્ત (સંખ્યાતી) વાચના છે, સંખ્યાતા અનુયોગદ્વાર છે, સંખ્યાતી પ્રતિપત્તિ છે, સંખ્યાતી નિર્યુક્તિ છે, સંખ્યાતા શ્લોક છે, સંખ્યાતી સંગ્રહણી છે, તે આ અંગાર્થકની અપેક્ષાએ વારંબું અંગ છે, તેમાં એક શ્રુતસ્કંધ છે, ચૌદ પૂર્વ છે, સંખ્યાતી વસ્તુ છે, સંખ્યાતી ચૂલ(લઘુ)વસ્તુ છે, સંખ્યાતા પાહુડા (પ્રામૃતક) છે, સંખ્યાતા પ્રામૃતપ્રામૃત છે, સંખ્યાતી

૧. તીર્થકરાદિકની પછી તેમની પાટપરંપરાએ જે થયા હોય તે અને વીજા ઉત્તમ પુરુષો.

પ્રામૃતિકા છે, સંખ્યાતી પ્રામૃતપ્રામૃતિકા છે, સર્વ મલીને સંખ્યાતા લાખ પદો કહેલા છે, વહી સંખ્યાતા અક્ષરો, અનંત ગમા, અનંત પર્યાયો, પરિત ત્રસો, અનંતા સ્થાવરો, (દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષા) શાશ્વત છે અને (પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષા) કૃત-કરેલા છે, તથા નિવદ્ધ અને નિકાચિત એવા જિનેશ્વરે કહેલા ભાવો આમાં કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપના કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેલાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે, ઉપદેશાય છે. એ પ્રમાણે ભાવો જાણ્યા છે, વિશેષે કરીને જાણ્યા છે, એ રીતે ચરણકરણની પ્રરૂપણા કહેવાય છે, તે આ દષ્ટિવાદ કહ્યો. તે આ ચાર અંગરૂપ ગણિપિટક કહ્યું. ॥ ૧૨ ॥ સુત્ર-૧૪૭ ॥

ટીકાર્થ:—‘ સે કિં તં દિદ્ધિવા એ તિ ’—દષ્ટિ એટલે દર્શન, વદન એટલે વોલંબું, તે વાદ કહીએ. દષ્ટિનો જે વાદ તે દષ્ટિવાદ અથવા દષ્ટિનો પાત (પહંબું) છે જેમાં તે દષ્ટિપાત, અર્થાત્ સર્વ નયની દષ્ટિ જ અહીં કહેવાય છે. તે વાત કહે છે—‘ દિદ્ધિવા એ જમિત્યાદિ ’ દષ્ટિવાદવહે અથવા દષ્ટિપાતવહે સર્વ ભાવની પ્રરૂપણા કહેવાય છે. ‘ સે સમાસઓ પંચવિહે ’ (તે સંક્ષેપથી પાંચ પ્રકારે છે) इत्यादि आ सर्व प्राये करीने विच्छेद पाम्युं છે, તો પણ જેવું જોયું (જાણ્યું) છે તે પ્રમાણે કાંઈક લખાય છે—તેમાં ગણિતના પરિકર્મની જેમ પરિકર્મ જે તે સૂત્રાદિકને ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ હોય છે, અને તે પરિકર્મશ્રુત સિદ્ધશ્રેણિકા વિગેરે પરિકર્મના મૂલ ભેદે કરીને સાત પ્રકારનું છે, અને ઉત્તરભેદે કરીને તો માતૃકાપદ વિગેરે ત્રાણી પ્રકારનું છે. આ સર્વ મૂલ અને ઉત્તરભેદ સહિત સૂત્રથી અને અર્થથી વિચ્છેદ પામ્યું છે. એ સાત પરિકર્મમાં પ્રથમના છ પરિકર્મ સ્વસમય સંબંધી જ છે અને ગોશાલકે પ્રવર્તવિલ આજીવિકા નામના પાંચઢી સિદ્ધાંતના મતે તો ચ્યુતાચ્યુતશ્રેણિકા નામના પરિકર્મ સહિત સાતે પરિકર્મ કહેલા છે. હવે તે સાતે પરિકર્મને વિષે નયની

ચિંતા (વિચાર) કરે છે તેમાં નૈગમ નય બે પ્રકારનો છે—સાંગ્રાહિક અને અસાંગ્રાહિક. તેમાં સંગ્રહમાં જે પ્રવેશ કરેલો હોય તે સાંગ્રાહિક અને વ્યવહારમાં જે પ્રવેશ કરેલો હોય તે અસાંગ્રાહિક કહેવાય છે. તેથી કરીને સંગ્રહ ૧, વ્યવહાર ૨, ઋજુસૂત્ર ૩ અને શબ્દાદિક મલીને એક જ ૪, એમ ચાર નય માનેલા છે. આ ચારે નયવંડે કરીને સ્વસમય સંબંધી છ પરિકર્મ ચિંતવાય છે. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહું છે કે—‘ છ ચઠકનયાઈં તિ ’ (છ પરિકર્મ ચાર નયવાલા) હોય છે. હિતિ । વલી તેઓ જ આજીવિક દટલે ત્રિરાશિવાલા કહેલા છે. શાથી ? તે કહે છે—કારણ કે તેઓ સર્વ વસ્તુ ત્રણ સ્વરૂપવાલી રૂંછે છે. જેમકે જીવ, અજીવ અને જીવાજીવ; લોક, અલોક અને લોકાલોક; સત્, અસત્ અને સદસત્ વિગેરે. નયની ચિંતામાં પણ તેઓ ત્રણ નયને રૂંછે છે. તે આ પ્રમાણે—દ્રવ્યાર્થિક, પર્યાયાર્થિક અને ઉભયાર્થિક. તેથી કરીને મૂલ સૂત્રમાં કહું કે—‘ સત્તેરાસિય ત્તિ ’—સાત પરિકર્મને ત્રૈરાશિક પાંચડીઓ ત્રણ પ્રકારની નયચિંતાવંડે ચિંતવે છે, એ એનો અર્થ છે. ‘ સે તં પરિકર્મને ત્તિ ’ (તે આ પરિકર્મ કહું)—એ નિગમન કહું ॥ ૧ ॥

‘ સે કિં તં સુત્તાઈં ’ इत्यादि. તેમાં સર્વ દ્રવ્ય, પર્યાય અને નય વિગેરે અર્થને સૂચવનાર હોવાથી સૂત્ર કહેવાય છે. તે સૂત્રો અઘાશી છે. તે સર્વે સૂત્રથી અને અર્થથી વિચ્છેદ પામ્યા છે, તો પણ જોયાને (જાણ્યાને) અનુસારે કાંઈક લખાય છે—આ ઋજુક વિગેરે બાવીશ સૂત્રો છે, તે જ વિભાગથી અઘાશી થાય છે, કેવી રીતે ? તે કહે છે—આ બાવીશ સૂત્રો છિન્નચ્છેદ નયને આશ્રીને સ્વસમયના સૂત્રની પરિપાટીએ કહ્યા છે. અહીં જે નય છિન્ન એવા સૂત્રને છેદવંડે રૂંછે છે, તે છિન્નચ્છેદ નય કહેવાય છે. જેમકે—‘ ધમ્મો સંગલસુક્કિટં ’ इत्यादि श्लोक सूत्रથી અને અર્થથી પ્રત્યેક છેદે કરીને

(જુદાપણા કરીને) રહેલો છે તે બીજા, ત્રીજા વિગેરે કોઈ પણ શ્લોકની અપેક્ષા રાખતો નથી, ઇટલે કે દરેક શ્લોકને છેડે તેનો અર્થ પૂર્ણ થાય છે તેથી તે બીજાની અપેક્ષા રાખતા નથી. આ બાવીશ સૂત્રો સ્વસમય સૂત્રની પરિપાટીએ રહેલાં છે, તથા એ જ બાવીશ સૂત્રો અચ્છિન્નચ્છેદ નયવાળા આજીવિક સૂત્રની પરિપાટીએ રહેલાં છે, આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—અહીં જે નય છેદવડે અચ્છિન્ન સૂત્રને ઇચ્છે છે તે અચ્છિન્નચ્છેદ નય કહેવાય છે. જેમ કે ‘ધમ્મો મંગલમુક્કિટં’ इत्यादि श्लोक ज अर्थथकी (अर्थने आश्रीने) बीजा, त्रीजा विगैरे श्लोकनी अपेक्षा कर-
नार છે અને બીજો, ત્રીજો વિગેરે શ્લોકો પહેલા શ્લોકની અપેક્ષા કરે છે એ રીતે પરસ્પર સર્વ શ્લોકો અપેક્ષાવાળા હોય છે એમ સમજવું. આ બાવીશ સૂત્રો આજીવિક અને ગોશાલકે પ્રવર્તીવિલા પાવંડસૂત્રની પરિપાટીએ કરીને અક્ષરરચનાના વિભા-
ગવડે રહેલા છે (દરેક શ્લોકમાં રહેલા અક્ષરો જુદા જુદા છે, પરસ્પર સંબંધવાળા નથી) તો પણ અર્થથી (અર્થની અપેક્ષાએ) તો પરસ્પર અપેક્ષાવાળા છે જ । ‘इचेइयाइं’ इत्यादि सूत्र. તેમાં ‘તિકનહયાઈં તિ’—ત્રણ નયના અભિપ્રાય(અપેક્ષા) વડે ચિંતવાય છે. એવો અર્થ છે. અહીં જે ત્રિરાશિયા કહ્યા તે આજીવિક જ કહેવાય છે. (આ ત્રિરાશિક રોહગુપ્તથી જુદા સંભવે છે) તથા ‘इचेइयाइं ति’ इत्यादि सूत्र. તેમાં ‘चउक्कनइयाइं ति’—ચાર નયના અભિપ્રાયથી ચિંતવાય છે, એમ ભાવાર્થ જાણવો. ‘एवमेव’ इत्यादि सूत्र. એ પ્રમાણે ચાર બાવીશ મલીને અઢાશી સૂત્ર થાય છે. ‘से तं सुत्ताइं ति’ (તે આ સૂત્ર કહ્યાં) એ નિગમનનું વાક્ય છે ॥ ૨ ॥

હવે તે પૂર્વગત શું છે ? તે કહેવાય છે—જેથી કરીને તીર્થકર ભગવાન તીર્થપ્રવૃત્તિને સમયે ગણધરોને સર્વ સૂત્રોનો

આધાર હોવાથી પ્રથમ પૂર્વગત સૂત્રનો અર્થ કહે છે તેથી કરીને તે પૂર્વ એવા નામે કહેલા છે. વહી ગણધરો સૂત્રની રચના કરતા સતા આચારાંગાદિક સૂત્ર અનુક્રમે રચે છે અને સ્થાપન કરે છે. અન્યનો મત એવો છે કે-પૂર્વગત સૂત્રનો અર્થ પ્રથમ અરિહંતે કહ્યો અને ગણધરોએ પણ પૂર્વગત શ્રુતને જ પ્રથમ રચ્યું છે અને પછી આચારાંગાદિક રચ્યાં છે. અહીં કોઈ શંકા કરે કે-જો એમ હોય તો આચારાંગની નિયુક્તિમાં કહ્યું છે કે ‘ સત્ત્વેસિં આચારો પદમો ’ (સર્વને મધ્યે આચારાંગ પ્રથમ છે) इत्यादि की रीतें घटी शके ? उत्तर-ते नियुक्तिमां तो स्थापनने आशीने ते प्रमाणे कहुं छे अने अहीं तो अध-रनी (सूत्रनी) रचनाने आशीने कहुं छे के प्रथम पूर्वो रच्यां छे इति । हवे ते पूर्वगत चौद प्रकारे कहुं छे. ते आ प्रमाणे-‘ उत्पपयेत्त्यादि ’—तेसां पहेलुं उत्पाद पूर्व छे, अने ते पूर्वमां सर्व द्रव्य अने पर्यायोना उत्पाद(उत्पत्ति)पणाने अंगी-कार करीने प्रज्ञापना(व्याख्या) करी छे. तेना पदोनुं परिमाण (पदोनी संख्या) एक करोड छे १, बीजुं पूर्व अंग्रेणीय छे. तेमां पण सर्व द्रव्यो अने पर्यायो तथा जीवविशेषो(विशेष प्रकारना जीवो)नुं अग्र एटले परिमाण वर्णन कराय छे तेथी ते अंग्रेणीय कहेवाय छे, तेनुं पदपरिमाण छन्नु लाख पदनुं छे २, त्रीजुं पूर्व वीर्यप्रवाद छे. तेमां पण कर्म सहित अने कर्म रहित एवा जीव अने अजीवनुं वीर्य कहेलुं छे, तेथी ते वीर्यप्रवाद कहेवाय छे. तेनुं सीतेर लाख पदनुं प्रमाण छे ३, चोथुं पूर्व अस्तित्नास्तिप्रवाद नामनुं छे. लोकमां जे जे पदार्थ छे अथवा जे प्रकारे छे अथवा जे प्रकारे नथी, अथवा तो स्याद्वा-दना अभिप्रायथी ते ज वस्तु छे अने ते ज वस्तु नथी ए प्रमाणे जे कहे ते अस्तित्नास्तिप्रवाद कहेवाय छे. ते पण पदना परिमाणथी साठ लाख पदनुं छे ४, पांचथुं पूर्व ज्ञानप्रवाद नामनुं छे. तेने विषे मतिज्ञानादिक पांच ज्ञानना भेदनी प्ररू-

પળા કરી છે તેથી તે જ્ઞાનપ્રવાદ કહેવાય છે. તેના પદનું પ્રમાણ એક કરોડમાં એક પદ ઓછું એટલું છે ૫, છટું પૂર્વ સત્ય-
 પ્રવાદ નામનું છે. તેમાં સત્ય એટલે સંયમ અથવા સત્ય વચન, તે મેદ સહિત અને પ્રતિપક્ષ સહિત જેમાં વર્ણન કરેલું છે તે
 સત્યપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને છ પદ છે ૬, સાતમું પૂર્વ આત્મપ્રવાદ નામે છે. એટલે કે જેમ નયોને
 દેખાડવાપૂર્વક અનેક પ્રકારે આત્માનું વર્ણન કરેલું છે તે આત્મપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પદપરિમાણ છવીશ કરોડ પદ જેટલું
 છે ૭, આઠમું પૂર્વ કર્મપ્રવાદ નામે છે. એટલે કે જેમાં જ્ઞાનાવરણ વિગેરે આઠ પ્રકારનું કર્મ-પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ (રસ),
 પ્રદેશ વિગેરે મેદોવડે અને બીજા ઉત્તરોત્તર મેદોવડે વર્ણન કરાય છે તે કર્મપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને
 એંશી હજાર પદનું છે ૮, નવમું પૂર્વ પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ નામનું છે. તેમાં સર્વ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોનું સ્વરૂપ વર્ણન કરેલું છે તેથી
 તે પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ કહેવાય છે. તેનું પરિમાણ ચોરાશી લાખ પદનું છે ૯, દશમું પૂર્વ વિદ્યાનુપ્રવાદ નામનું છે. તેમાં વિદ્યાના
 અનેક અતિશયો વર્ણવ્યા છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને દશ લાખ પદનું છે ૧૦, અગ્યારમું પૂર્વ અવંધ્ય નામનું છે. તેમાં
 વંધ્ય એટલે નિષ્ફલ, અને નહીં વંધ્ય તે અવંધ્ય એટલે સફલ એવો તેનો અર્થ છે; કારણ કે તેમાં જ્ઞાન, તપ, સંયમ અને યોગ
 એ સર્વે શુભ ફલવડે સફલ વર્ણન કરાય છે અને પ્રમાદાદિક સર્વ અપ્રશસ્ત અશુભ ફલવાળા વર્ણન કરાય છે, તેથી તેનું
 નામ અવંધ્ય છે. તેનું પરિમાણ છવીશ કરોડ પદનું છે ૧૧, બારમું પ્રાણાયુ નામનું પૂર્વ છે. તેમાં પળ આયુષ્ય અને પ્રાણ-
 (શ્વાસોચ્છ્વાસ)નું વિધાન સર્વ મેદ સહિત તથા બીજા પ્રાણોનું વર્ણન કર્યું છે. તેનું પરિમાણ એક કરોડ અને છપ્પન લાખ
 પદનું છે ૧૨, તેરમું પૂર્વ ક્રિયાવિશાલ નામનું છે. તેમાં કાર્યિકી વિગેરે ક્રિયા વિશાલ એટલે મેદ સહિત સંયમક્રિયા, છંદ-

ક્રિયા અને વિધાન વર્ણન કરાય છે તેથી તેનું નામ ક્રિયાવિશાલ છે. તેના પદનું પરિમાણ નવ કરોડ છે ૧૩, તથા ચૌદમું પૂર્વ લોક વિંદુસાર નામનું છે. તે આ લોકમાં કે શ્રુતરૂપી લોકમાં અક્ષરને માથે વિંદુની જેમ (સારભૂત દટલે) સર્વોત્તમ છે તેથી અને સર્વ અક્ષરોના સન્નિપાત(એકઠા થવા)વડે પ્રતિષ્ઠિત (ઉત્તમ) હોવાથી લોકવિંદુસાર કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ સાડા વાર કરોડ પદનું છે ૧૪ હિતિ । ‘ ઉપ્પાયપુન્નવસ્સ ’ ઇત્યાદિ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે-નિયમિત અર્થનો અધિકાર જેમાં પ્રતિવદ્ધ (કહેલ) હોય એવો અધ્યયનની જેવો જે ગ્રંથ વિશેષ તે વસ્તુ કહેવાય છે. તથા ચૂડા(ચૂલિકા)ના જેવી ચૂડા દટલે કે અહીં દષ્ટિવાદમાં પરિકર્મ, સૂત્ર, પૂર્વગત અને અનુયોગવડે કહેલા અને નહીં કહેલા અર્થનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર એવી જે ગ્રંથની પદ્ધતિ તે ચૂડા કહેવાય છે. ‘ સે તં પુન્નવગતે ત્તિ ’ (તે આ પૂર્વગત કહું) એ નિગમન કહું ॥૩॥

‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અનુરૂપ (સદૃશ) અથવા અનુકૂલ એવો જે યોગ તે અનુયોગ દટલે પોતાના અભિધેય- (કહેવા લાયક અર્થ)ની સાથે સૂત્રનો અનુરૂપ સંબંધ, એ ભાવાર્થ છે. તે અનુયોગ વે પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે— મૂલ પ્રથમાનુયોગ અને ગંડિકાનુયોગ. ‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અહીં પ્રથમ તો ધર્મ રચવા થકી તીર્થકરો જ મૂલ છે, તેમનો સૌથી પ્રથમ સમકિતની પ્રાપ્તિવાળો પૂર્વ ભવાદિકના વિષયવાળો જે અનુયોગ તે મૂલ પ્રથમાનુયોગ કહેવાય છે. તે વાવત મૂલ સૂત્રમાં કહું છે કે— ‘ સે કિં તં મૂલપદમાણુઓગે ’—ઇત્યાદિ ‘ સે તં મૂલપદમાણુઓગે ’ ત્યાં સુધીનું સૂત્ર પાઠસિદ્ધ-સુગમ અર્થવાહું છે । ‘ સે કિં તમિત્યાદિ ’—અહીં એક (સરસી) વ્યતવ્યતાના અર્થવાળા અધિકારને અનુસરનારી વાક્યની પદ્ધતિઓ ગંડિકા કહેવાય છે, તેમનો જે અનુયોગ દટલે અર્થ કહેવાનો વિધિ તે ગંડિકાનુયોગ કહે-

વાય છે. તે વિષે મૂલ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—‘ગંડિયાણુઓને અળેગેત્યાદિ’—તેમાં કુલકર ગંડિકાને વિષે વિમલવાહન વિગેરે કુલકરોના પૂર્વજન્માદિક કહેવાય છે. એ જ પ્રમાણે શેષ (બાકીની) ગંડિકાને વિષે અભિધાન પ્રમાણે (ગંડિકાના નામ પ્રમાણે) અર્થ ચિત્રાંતર ગંડિકા સુધીનો જાણવો. તેમાં વિશેષ એ કે—સમુદ્રવિજયને આરંભીને વસુદેવ પર્યંત દશ દર્શાઈ જાણવા. તથા ચિત્રા એટલે અનેક અર્થવાળી અંતરે એટલે ક્રમશઃ અને અજિતનાથને આંતરે ગંડિકા એટલે એક વક્ત-વ્યતના અર્થવાળા અધિકારને અનુસરનારી, ત્યારપછી ચિત્ર એવી અંતરગંડિકા એમ (ચિત્ર અને અંતર-ગંડિકાનો કર્મધારય સમાસ કરવો). આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે—શ્રીક્રમસ્વામી અને શ્રીઅજિતનાથ તીર્થકરના આંતર-રામાં તેના વંશમાં થયેલા રાજાઓને બીજી ગતિમાં જવાના અભાવને લીધે માત્ર મોક્ષગતિ અને અનુત્તરવિમાનની પ્રાપ્તિને કહેનારી ચિત્રાંતરગંડિકા કહેવાય છે. તે ગંડિકા “ચોદસ લક્ષ્મી” ચૌદ લાખ રાજાઓ નિરંતરપણે સિદ્ધ થાય, પછી એક રાજા સર્વાર્થસિદ્ધે જાય. એ પ્રમાણે એક એક સ્થાનને વિષે અસંખ્યાતા પુરુષયુગ થાય છે” इत्यादि ग्रंथे करीने नंदि-सूत्रनी टीकामां कह्या છે ત્યાંથી જ જાણી લેવા, કેમકે અહીં તો માત્ર સૂત્રની જ વ્યાख्या કહેવાની इच्छा राखी છે इति. शेष सूत्र निगमन पर्यंत सुगम છે. તેમાં વિશેષ એ કે—‘સંખેજ્ઞા વત્થુ ત્તિ’—સંખ્યાતી એટલે વસો ને પચીશ વસ્તુ છે. ‘સંખેજ્ઞા ચૂલવત્થુ ત્તિ’—સંખ્યાતી એટલે ચોત્રીશ ચૂલિકા વસ્તુ છે. इति ॥ १२ ॥ सूत्र-१४७ ॥

હવે દ્વાદશાંગને વિષે વિરાધના કરવાથી ઉત્પન્ન થતું ત્રિકાલ સંબંધી ફલ દેખાડતા સત્તા કહે છે—

મૂ०—इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अतीतकाले अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंत-

संसारकन्तारं अणुपरियट्टिसु, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं पडुप्पणणे काले परिता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकन्तारं अणुपरियट्टति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अणागए काले अणन्ता जीवा आणाए विराहिता चाउरंतसंसारकन्तारं अणुपरियट्टिस्सन्ति, इच्चेइयं दुवालसंगं गणिपिडगं अतीतकाले अणन्ता जीवा आणाए आराहिता चाउरंतसंसारकन्तारं वीईवइंसु, एवं पडुप्पणणेऽवि, एवं अणागएऽवि । दुवालसंगे णं गणिपिडगे ण कयावि णत्थि, ण कयाइ णासी, ण कयाइ ण भविस्सइ, भुविं च भवति य भविस्सति य (अयले) धुवे णितिए सासए अक्खए अवए अवट्टिए णिच्चे, से जहा णामए पंच अत्थिकाया ण कयाइ ण आसि, ण कयाइ णत्थि, ण कयाइ ण भविस्सति, भुविं च भवति य भविस्सति य, (अयला) धुवा णितिया सासया अक्खया अवया अवट्टिया णिच्चा, एवामेव दुवालसंगे गणिपिडगे ण कयाइ ण आसि, ण कयाइ णत्थि, ण कयाइ ण भविस्सइ, भुविं च भवति य भविस्सइ य, (अयले) धुवे जाव अवट्टिए णिच्चे । एत्थ णं दुवालसंगे गणिपिडगे अणन्ता भावा अणन्ता अभावा अणन्ता अहेऊ अणन्ता कारणा

અણંતા અકારણા અણંતા જીવા અણંતા અજીવા અણંતા ભવસિદ્ધિયા અણંતા અભવસિદ્ધિયા અણંતા સિદ્ધા અણંતા અસિદ્ધા આઘવિજ્ઞંતિ પળવિજ્ઞંતિ દંસિજ્ઞંતિ નિદંસિજ્ઞંતિ ઉવ-
દંસિજ્ઞંતિ । એવં દુવાલસંગં ગણિપિડગં ઇતિ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૮ ॥

મૂલાર્થઃ—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીતકાળે (ભૂતકાળે) અનંત જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુરંત સંસારરૂપી અરણ્યમાં ભમ્યા છે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વર્તમાન કાળે પરિત્ત (સંખ્યાતા) જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુરંત સંસારાટવીમાં ભ્રમણ કરે છે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અનાગત (ભવિષ્ય) કાળે અનંત જીવો આજ્ઞાએ વિરાધીને ચાતુરંત સંસારાટવીમાં ભ્રમણ કરશે, આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીત કાળે અનંત જીવો આજ્ઞાએ આરાધીને ચાતુરંત સંસાર કાંતારને ઓળંગ્યા છે, એ જ પ્રમાણે વર્તમાન કાળે અને ભવિષ્ય કાળે પણ કહેવું । આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કદાપિ નથી એમ નહીં, કદાપિ નહોતું એમ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં, (પરંતુ સદાકાલ) હશે, એને હશે. વળી તે (દ્વાદશાંગ ગણિપિટક) અચલ, ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે. । જેમ કે (આ લોકમાં) પાંચ અસ્તિકાય કદાપિ નહોતા એમ નહીં, કદાપિ નથી એમ પણ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં, (પરંતુ સદાકાલ) હતા, છે અને હશે. વળી તે (પાંચ અસ્તિકાય) અચલ, ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અવ્યય, અવસ્થિત અને નિત્ય છે, એ જ પ્રમાણે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કદાપિ નહોતું એમ નહીં, કદાપિ નથી એમ નહીં અને કદાપિ નહીં હોય એમ

પણ નહીં. (પરંતુ સદાકાલ) હવું, છે અને હશે. વળી તે અચલ, ધ્રુવ યાવત્ અવસ્થિત અને નિત્ય છે. । આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વિષે અનંત ભાવો, અનંત અમાવો, અનંત હેતુઓ, અનંત કારણો, અનંત અકારણો, અનંત અજીવો, અનંત ભવસિદ્ધિઓ, અનંત અભવસિદ્ધિઓ, અનંત સિદ્ધો અને અનંત અસિદ્ધો કહેવાય છે, પ્રજ્ઞાપન કરાય છે, પ્રરૂપણા કરાય છે, દેખાડાય છે, નિર્દર્શન કરાય છે અને ઉપદર્શન કરાય છે. તે આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગ ગણિપિટક કહ્યું ॥સૂત્ર-૧૪૮॥

ટીકાર્થ:—‘ હ્રેષ્ઠેયં ’ इत्यादि—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને અતીત(ભૂત)કાળને વિષે અનંત જીવો આજ્ઞાવહે વિરાધીને ચાતુરંત સંસારકાંતારમાં પર્યટન કરતા હતા, કારણ કે આ દ્વાદશાંગ સૂત્ર, અર્થ અને ઉભય (સૂત્ર અને અર્થ બન્ને) ભેદવહે ત્રણ પ્રકારનું છે. તેથી કરીને આજ્ઞાવહે એટલે કદાગ્રહને લીધે પાઠાદિકને અન્યથા કરવારૂપ સૂત્રાજ્ઞાવહે (વિરાધીને) અતીત કાળને વિષે અનંત જીવો ચતુરંત સંસારકાંતારમાં એટલે નારકી, તિર્યંચ, નર અને દેવરૂપ વિવિધ વૃક્ષોના સમૂહને લીધે દુસ્તર એવા આ ગાઢ ભવાણ્યમાં જમાલિની જેમ પર્યટન કરતા હતા, અને કદાગ્રહને લીધે અન્યથા પ્રરૂપણા (વિપરીત અર્થ કહેવા)રૂપ અર્થાજ્ઞાવહે (વિરાધીને) ગોષ્ઠામાહિલાદિકની જેમ તથા પાંચ પ્રકારના આચારનું જ્ઞાન અને તે જ પ્રમાણે ક્રિયા કરવામાં ઉદ્યમવાળા ગુરુ જે આદેશ આપે તેનાથી વિપરીત કરવારૂપ ઉભયાજ્ઞાવહે ગુરુના પ્રત્યનીક-પણે વર્તતા દ્રવ્યલિંગને ધારણ કરનારા અનેક સાધુઓની જેમ સૂત્ર, અર્થ અને ઉભયની વિરાધના કરીને અથવા તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાવાળું આગમમાં કહેલું જે અનુષ્ઠાન તે રૂપી આજ્ઞાને વિરાધીને—નહીં કરીને પર્યટન કરતા હતા, એવો ભાવાર્થ જાણવો. । ‘ હ્રેષ્ઠેયં ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ એ કે-પરિત્તા જીવો એટલે સંખ્યાતા જીવો

જાણવા, કેમકે વર્તમાનકાલમાં વિશિષ્ટ વિરાધક મનુષ્યરૂપી જીવો સંખ્યાતા જ હોય છે. 'અણુપરિયદંતિ'—
 અણુપરાવર્તન કરે છે એટલે ભ્રમણ કરે છે. 'દ્વિચ્છેદ્યમિત્યાદિ'—આ સૂત્રનો અર્થ પણ કહેવાઈ ગયો જ છે. વિશેષ એ
 કે—'અણુપરિયદિસંતિ'—અણુપરાવર્તન કરશે એટલે પર્યટન કરશે. 'દ્વિચ્છેદ્ય'—આથી સૂત્ર સુગમ છે.
 વિશેષ એ કે—'વિદ્યવર્તન'—વ્યતિક્રમ કરતા હતા એટલે કે ચતુર્ગતિ સંસારને ઓળંગીને મુક્તિ પામ્યા હતા. એ જ
 પ્રમાણે પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન) કાલે પણ જાણવું, તેમાં વિશેષ એ કે—'વિદ્યવર્તન'—વ્યતિક્રમ કરે છે એટલે
 ઓળંગે છે એમ અર્થ કરવો. એ જ પ્રમાણે અનાગત (ભવિષ્ય) કાલે પણ જાણવું, તેમાં વિશેષ એ કે—'વીદ્યવર્તન'—
 તિ'—વ્યતિક્રમ કરશે એટલે ઓળંગશે એમ અર્થ કરવો. જે આ અનિષ્ટ અને ઇષ્ટ મેદવાલું ફલ કહ્યું, તે આ દ્વાદશાંગ
 નિત્ય સ્થાયી હોય તો જ બની શકે, તેથી તે બાવત કહે છે—'દુવાલસંગે'—આથી—'અહીં' 'જ' એ શબ્દ વાક્યની
 શોભા માટે છે. આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટક અનાદિપણું હોવાથી કદાપિ નહોતું એમ નહીં, નિરંતર હોવાથી કદાપિ નથી
 એમ પણ નહીં, અને અંત રહિત હોવાથી કદાપિ નહીં હોય એમ પણ નહીં. ત્યારે તે કેવું છે? સર્વકાલે હતું, છે અને હશે
 એવું છે, તેથી કરીને આ (ગણિપિટક) ત્રણે કાલે હોવાપણું હોવાથી અચલ છે, અચલપણું હોવાથી મેરુ પર્વતા-
 દિકની જેમ ધ્રુવ છે, ધ્રુવપણું હોવાથી જ પાંચ અસ્તિકાયને વિષે જેમ લોક કહેવાય છે તેમ નિયત છે, નિયતપણું હોવાથી
 જ સમય અને આવલિકા વિગેરેને વિષે જેમ કાલ કહેવાય છે તેમ શાશ્વત છે, શાશ્વત હોવાથી જ ગંગાનદીનો પ્રવાહ અવિ-
 ચ્છિન્ન નીકળતા છતાં પણ જેમ પદ્મદ્રહનું જલ અક્ષય રહે છે તેમ વાચના વિગેરે આપ્યા છતાં પણ અક્ષય છે, અક્ષયપણું

હોવાથી જ માનુષોત્તર પર્વતની બહાર રહેલા સમુદ્રની જેમ અવ્યય છે, અવ્યયપણું હોવાથી જ જંબૂદ્વીપાદિકની જેમ પોતાના પ્રમાણમાં (સામીતપણામાં) અવસ્થિત (સ્થિર રહેલ) છે, અને અવસ્થિતપણું હોવાથી જ આકાશની જેમ નિત્ય છે. इति । હવે આ અર્થમાં દૃષ્ટાંત આપે છે—‘ સે જહા નામણ ’ इत्यादि—જેમ ધર્માસ્તિકાચ વિગેરે પાંચે અસ્તિકાચ કદાપિ નહોતા એમ નહીં, इत्यादિક પૂર્વની જેમ જાણું । ‘ एवामेव ’ इत्यादિક દાર્ષણિકની યોજના પાઠસિદ્ધ જ (સુગમાર્થ જ) છે । ‘ एतथ णं ’ इत्यादि—આ દ્વાદશાંગ ગણિપિટકને વિષે અનંત ભાવો કહેવાય છે એવો સંબંધ જાણવો. તેમાં ‘ भवन्ति ’ एटले જે હોય તે ભાવ એટલે જીવાદિક પદાર્થો, આ પદાર્થો જીવ અને પુદ્ગલનું અનંતપણું હોવાથી અનંત છે. તથા અનંત અભાવો કહેવાય છે, એટલે કે સર્વે પદાર્થો અન્યરૂપે કરીને અછતા (અભાવરૂપે) હોવાથી જ અભાવો પણ અનંત છે; કેમકે દરેક વસ્તુતત્ત્વ સ્વપરની સત્તાનો ભાવ અને અભાવ એ બન્નેને આધીન હોય છે (ઘટરૂપી વસ્તુ જે તે સ્વ એટલે પોતાની—ઘટની સત્તા—હોવાપણારૂપ ભાવને આધીન છે, તે જ ઘટવસ્તુ પરની એટલે પટની સત્તાના અભાવને આધીન છે.) તે આ પ્રમાણે—જીવ જે તે જીવાત્મા (જીવસ્વરૂપ) વડે ભાવરૂપે છે અને અજીવાત્માવડે અભાવરૂપે છે. જો એમ ન હોય તો (જીવમાં) અજીવપણાની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. અન્ય આચાર્યો તો—“ ધર્મની અપેક્ષા એ અનંત અભાવો વસ્તુ વસ્તુ પ્રત્યે અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વવડે પ્રતિબદ્ધ (સંબંધવાળા) છે ” એમ વ્યાખ્યાન કરે છે. તથા અનંત હેતુઓ કહેવાય છે, તેમાં જાણવાને ઇચ્છેલા વિશિષ્ટ અર્થો (પદાર્થો) ને જે ‘ હિનોતિ-ગમયતિ ’—પ્રાપ્ત કરે—જણાવે તે હેતુ કહેવાય છે. તે હેતુઓ વસ્તુના અનંત ધર્મો હોવાથી અને તેનાથી (હેતુથી) પ્રતિબદ્ધ એવા ધર્મવડે વિશિષ્ટ વસ્તુને જણાવનાર હોવાથી અનંત છે.

કેમકે હેતુ અને સૂત્ર અનંતગમા અને અનંત પર્યાયવાળા છે. તથા કહેલા હેતુના પ્રતિપક્ષપણાથી અનંતા અહેતુ છે. તથા અનંતા કારણો છે, ઘટ બનાવવામાં માટીનો પિંડ કારણ છે અને પટ બનાવવામાં તંતુ કારણ છે વિગેરે. તથા અનંતા અકારણો છે, કેમ કે સર્વ કોઈ પણ કારણ બીજા કાર્યનું કારણ થઈ શકતું નથી. જેમકે માટીનો પિંડ કોઈ પટને બનાવી શકે નહીં. તથા અનંતા જીવો-પ્રાણીઓ છે એ જ પ્રમાણે અજીવો એટલે દ્વ્યણુકાદિક અનંતા છે, તથા ભવસિદ્ધિક એટલે ભવ્યો, સિદ્ધા એટલે નિષ્ઠિત અર્થવાળા, બીજા (અસિદ્ધ) તે સંસારી જાણવા. 'આઘાવિજ્ઞાંતિ' ઇત્યાદિક પૂર્વની જેમ જાણવા. ॥મૂત્ર-૧૪૮॥

ઉપર દ્વાદશાંગનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે તેના અભિધેયની અંતર્ગત વે રાશિ હોવાથી તેનું સ્વરૂપ કહેવાને ઇચ્છતા સતા કહે છે-

મૂ૦-દુવે રાસી પન્નત્તા, તં જહા-જીવરાસી અજીવરાસી ય । અજીવરાસી દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-રૂવી અજીવરાસી અરૂવી અજીવરાસી ય । સે કિં તં અરૂવી અજીવરાસી ? અરૂવી અજીવરાસી દસવિહા પન્નત્તા, તં જહા-ધમ્મત્થિકાણ્ જાવ અદ્ધાસમણ્ । રૂવી અજીવરાસી અણે-ગવિહા પન્નત્તા । જાવ સે કિં તં અણુત્તરોવવાઈઆ ? અણુત્તરોવવાઈઆ પંચવિહા પન્નત્તા, તં જહા-વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિતસવ્વદુસિદ્ધિઆ, સે તં અણુત્તરોવવાઈઆ, સે તં પંચિદિયસંસારસ-માવણજીવરાસી । દુવિહા ણેરહયા પન્નત્તા, તં જહા-પજ્જત્તા ય અપજ્જત્તા ય, एवं દંડઓ માણિ-

૧. અહીંથી જીવરાશીની શરુઆત થાય છે.

यवो जाव वेमाणिय ति । इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए
उवरि एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टसत्तरि जोयणस-
यसहस्से एत्थ णं रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयाणं तीसं णिरयावाससयसहस्सा भवंतीति
मक्खाया । ते णं णिरयावासा अंतो वट्ठा बाहिं चउरंसा जाव असुभा णिरया असुभाओ णिर-
एसु वेयणाओ, एवं सत्त वि भाणियव्वाओ जं जासु जुज्जइ-आसीयं बत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं
च । अट्ठारस सोलसगं अट्टुत्तरमेव बाहल्लं ॥ १ ॥ तीसा य पण्णवीसा पन्नरस दसेव सयसहस्साइं ।
तिण्णेगं पंचूणं पंचेव अणुत्तरा नरगा ॥ २ ॥ चउसट्ठी असुराणं चउरासीइं च होइ नागाणं ।
बावत्तरि सुवन्नाण वाउकुमाराण छण्णउइ ॥ ३ ॥ दीवदिसाउदहीणं विज्जुकुमारिंदथणियमग्गीणं ।
छण्हं पि जुवलयाणं बावत्तरिमो य सयसहसा(स्सा) ॥ ४ ॥ बत्तीसट्ठावीसा बारस अड चउरो य
सयसहस्सा । पण्णा चत्तालीसा छच्च सहस्सा सहस्सारे ॥ ५ ॥ आणयपाणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽ-
रणच्चुए तिन्नि । सत्त विमाणसयाइं चउसु वि एसु कप्पेसु ॥ ६ ॥ एक्कारसुत्तरं हेट्ठिमेसु सत्तु-

ત્તરં ચ મહ્નિમણ્ । સયમેગં ઉવરિમણ્ પંચેવ અણુત્તરવિમાણા ॥ ૭ ॥ દોઢાણ્ પં પુઢવીણ્ તચ્ચાણ્
 પં પુઢવીણ્ ચઉત્થીણ્ પુઢવીણ્ પંચમીણ્ પુઢવીણ્ છટ્ટીણ્ પુઢવીણ્ સત્તમીણ્ પુઢવીણ્ ગાહાહિં માણિ-
 યઠ્ઠવા । સત્તમાણ્ પુઢવીણ્ પુચ્છા, ગોયમા ! સત્તમાણ્ પુઢવીણ્ અટ્ટુત્તરજોયણસયસહસ્સાઈં બાહ-
 હ્યાણ્ ઉવરિ અહ્નતેવન્નં જોયણસહસ્સાઈં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા વિ અહ્નતેવન્નં જોયણસહસ્સાઈં વહ્નિજત્તા
 મહ્નિં તિસુ જોયણસહસ્સેસુ ણ્ સત્તમાણ્ પુઢવીણ્ નેરહયાણં પંચ અણુત્તરા મહહમહાલયા
 મહાનિરયા પન્નત્તા, તં જહા-કાલે મહાકાલે રોરુણ્ મહારોરુણ્ અપ્પહટ્ઠાણે નામં પંચમે । તે પં
 નિરયા વઢ્ઢે ય તંસા ય અહે ચુરપ્પસંઠાણસંઠિયા જાવ અસુમા નરગા અસુમાઓ નરણ્સુ વેય-
 ણાઓ ॥ સૂત્રમ્-૧૪૯

સૂત્રાર્થઃ--વે રાશિ કહી છે. તે આ પ્રમાણે-જીવરાશિ અને અજીવરાશિ. અજીવરાશિ વે પ્રકારે કહી છે. તે આ
 પ્રમાણે-રૂપી અજીવરાશિ અને અરૂપી અજીવરાશિ. તે અરૂપી અજીવ રાશિ કહ (કેટલા પ્રકારની) છે ? અરૂપી અજીવ-
 રાશિ દશ પ્રકારે કહી છે. તે આ પ્રમાણે--ધર્માસ્તિકાય (વિગેરે ત્રણના ત્રણ મેદ થતાં નવ અને) યાવત્ અદ્વાસ-
 મય (એમ દશ). રૂપી અજીવરાશિ અનેક પ્રકારે કહી છે (ત્યાંથી માંડીને) યાવત્ (જીવરાશિના મેદો કહેતાં અનુત્તરોપપા-

તિક દેવો કહ્યા છે ત્યાંસુધી ટીકામાંથી કહેલું.) તે અનુત્તરોપપાતિક કથા (કેટલા પ્રકારે) છે ? અનુત્તરોપપાતિક પાંચ પ્રકારે કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધિક. તે આ અનુત્તરોપપાતિક કહ્યા. તે આ સંસારને પામેલા (સંસારી) પંચેન્દ્રિય જીવરાશિ કહી. તેમાં નારકો બે પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે-પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા. એ જ પ્રમાણે દંડક કહેવો (તે દંડકનું વર્ણન કરવું) યાવત્ વૈમાનિક આવે ત્યાંસુધી. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલા ક્ષેત્રને અવગાહીને દટલે જડને-ઓઁળીને કેટલા નરકાવાસા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો પિંડ એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેમાં ઉપરથી એક હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચેના એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યમાં એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજન રહ્યા, તે ટેકાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે નારકીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે એમ મેં કહ્યું છે. તે નરકાવાસા અંદરના ભાગમાં વર્તુલ (ગોલ) અને બહારના ભાગમાં ચતુરસ્ર (ચોखंड) છે, યાવત્ તે નરકો અશુભ છે અને તે નરકોમાં અશુભ વેદનાઓ છે. એ જ પ્રમાણે સાતે નરક સંવંધી ડ્યાં જેવું ઘટે તેવું કહેલું. (અહીં સાત ગાથાઓ છે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે)-પહેલી પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ એંશી હજાર યોજનનું છે, બીજીનું એક લાખ ત્રીશ હજાર યોજન, ત્રીજીનું એક લાખ અઢાવીશ હજાર યોજન, ચોથીનું એક લાખ વીશ હજાર યોજન, પાંચમીનું એક લાખ અઢાર હજાર યોજન, છઠીનું એક લાખ સોઠ હજાર યોજન અને સાતમી પૃથ્વીનું બાહલ્ય એક લાખ ને આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ છે (૧) । તથા પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, બીજીમાં પચીશ લાખ, ત્રીજીમાં પંદર લાખ, ચોથીમાં દશ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ, છઠીમાં પાંચ ઓછા એક લાખ અને સાતમી પૃથ્વીમાં માત્ર પાંચ જ અનુત્તર

(અધિકતા રહિત) નરકાવાસા છે (૨) (કુલ ૮૪ લાખ છે) । અસુરકુમારના ચોસઠ લાખ ભવન છે, નાગકુમારના ચોરાશી લાખ ભવન છે, સુવર્ણકુમારના બોતેર લાખ અને વાયુકુમારના છન્નુ લાખ ભવન છે (૩) । દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર, એ છાે નીકાયામાં (દક્ષિણ ઉત્તરના મઝીને) બોતેર બોતેર લાખ ભવનો છે, (૪) । (કુલ ૭ ક્રોડ ને ૭૨ લાખ ભવનો છે) પહેલા સુધર્મ દેવલોકમાં ત્રીશ લાખ વિમાનો છે, ત્રીજા ઈશાન દેવલોકમાં અઢાવીશ લાખ, ત્રીજા સનત્કુમારમાં ચાર લાખ, ચોથા માહેદ્રમાં આઠ લાખ, પાંચમા ત્રલ્લલોકમાં ચાર લાખ, છઠ્ઠા લાંતકમાં પચાસ હજાર, સાતમા મહાશુક્રમાં ચાઢીશ હજાર, આઠમા સહસ્ત્રારમાં છ હજાર, (૫) । નવમા આનત ને દશમા પ્રાણતમાં (વેના મઝીને) ચાર સો, અગ્યારમા આરણ અને ચારમા અચ્યુત દેવલોકમાં (ત્રીજા મઝીને) ત્રણ સો વિમાનો છે, આ (૯-૧૦-૧૧-૧૨) ચાર કલ્પને વિષે કુલ સાત સો વિમાન છે (૬) । નવ ગ્રૈવેયકમાં ત્રીજા ત્રણ ગ્રૈવેયકમાં એક સો ને અગ્યાર, મધ્યમના ત્રણને વિષે એક સો ને સાત અને ઉપરના ત્રણને વિષે એક સો વિમાનો છે, તથા અનુત્તર દેવલોકમાં પાંચ જ વિમાન છે (૭) (કુલ ૮૪૭૦૨૩ વિમાનો છે) । ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે, ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે, ત્રીજી પૃથ્વીને વિષે, પાંચમી પૃથ્વીને વિષે, છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે અને સાતમી પૃથ્વીને વિષે એમ સર્વ પૃથ્વીને વિષે ઉપર ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે નરકાવાસા કહેવા । તેમાં સાતમી પૃથ્વી સંબંધી પ્રશ્ન કર્યો (તેનો ઉત્તર)-હે ગૌતમ ! સાતમી પૃથ્વી એક લાખ ને આઠ હજાર યોજન પ્રમાણ વાહલ્યવાઢી છે તેમાં ઉપરથી સાઢી વાવન હજાર યોજન અવગાહીને તથા ત્રીજી સાઢી વાવન હજાર યોજન ત્રણ હજાર યોજ-

નમાં સાતમી પૃથ્વીના નારકીના અનુત્તર અને મહા મોટા પાંચ નરકાવાસા કહ્યા છે. તેના નામ આ પ્રમાણે—કાઠ, મહા-કાઠ, રોલુક, મહારોલુક અને અગ્રતિષ્ઠાન નામનો પાંચમો ઇમ પાંચ છે. તે નરકો દુત્ત અને ત્ર્યસ (વચ્ચેનો વર્તુલ અને ચાર વાજુના ચાર ત્રણ સ્વર્ણીયા) છે. નીચે ક્ષુરગ્ર(સજાયા)ના સંસ્થાને રહેલા છે, યાવત્ તે નરકો અશુભ છે અને તે નરકોને વિષે અશુભ વેદનાઓ છે. ॥ સૂત્ર-૧૪૯ ॥

ટીકાર્થ:—અહીં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પહેલું પદ પ્રજ્ઞાપના નામનું છે તે સર્વ અક્ષરે અક્ષર કહેવું. કયાં સુધી કહેવું ? તે કહે છે—‘ જાત્ર સે કિં તં ’ इत्यादि सूत्र पर्यंत कहेवું. કેવલ આમાં અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં આટલો વિશેષ છે—અહીં ‘ દુવે રાસી પન્નત્તા ’ એવું અભિલાપસૂત્ર છે (સૂત્રનો આલાવો છે), અને ત્યાં (પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં) “દુવિહા પળવળા પન્નત્તા—જીવપળવળા અજીવપળવળા ય ત્તિ” એવું સૂત્ર છે. સૂત્રમાં અતિદેશ (મલામળ) કરેલા પ્રજ્ઞાપનાનું આશું પદ લખી શકાય તેમ નહીં હોવાથી અર્થશક્તિ તેનો લેશમાત્ર દેશાહે છે—તેમાં અજીવરાશિ વે પ્રકારનો છે—રૂપી અને અરૂપી. તેમાં અરૂપી અજીવરાશિ દશ પ્રકારે છે—ધર્માસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ, એ જ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય પણ ત્રણ પ્રકારે કહેવાથી કુલ નવ થયા, તથા દશમો અદ્વા સમય જાણવો હિતિ । રૂપી અજીવરાશિ ચાર પ્રકારે છે—સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ. તે દરેક વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના મેદથી પાંચ પાંચ પ્રકારના છે, (તે દરેકના વર્તે ત્રણ ત્રણ વિગેરેના) સંયોગથી અનેક પ્રકાર થાય છે હિતિ ।

જીવરાશિ વે પ્રકારનો છે—સંસારસમાપન્ન અને અસંસારસમાપન્ન, તેમાં અસંસારસમાપન્ન જીવો વે પ્રકારના છે—અનંતરસિદ્ધ

અને પરંપરસિદ્ધ. તેમાં અનંતરસિદ્ધ પંદર પ્રકારના છે અને પરંપરસિદ્ધ અનંત પ્રકારના છે. इति

સંસારસમાપન્ન જીવો તો એકેંદ્રિયાદિક ભેદથી પાંચ પ્રકારના છે. તેમાં એકેંદ્રિય પૃથ્વ્યાદિક ભેદવડે પાંચ પ્રકારના છે, તે દરેક સૂક્ષ્મ અને બાદર ભેદવડે બે પ્રકારના છે, વહી (તે દરેક) પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ કરીને બે પ્રકારે છે, એ જ પ્રમાણે દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય અને ચતુરિંદ્રિય જીવો પણ કહેવા. તથા પંચેંદ્રિયો નારકાદિકના ભેદથી ચાર પ્રકારે છે. તેમાં નારકી રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વીના ભેદથી સાત પ્રકારે છે, પંચેંદ્રિય તિર્યંચ જલચર, સ્થલચર અને સ્વેચરના ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે, તેમાં જલચર મત્સ્ય, કચ્છપ, ગ્રાહ, મકર અને સુંસુમારના ભેદથી પાંચ પ્રકારે છે; તેમાં પણ મત્સ્ય શ્લેષ્મમત્સ્યાદિકના ભેદથી અનેક પ્રકારે છે, કચ્છપ અસ્થિકચ્છપ અને માંસકચ્છપના ભેદથી બે પ્રકારે છે, ગ્રાહ દિલિ, વેષ્ટક, મદ્ગુ, પુલક અને સીમાકારના ભેદથી પાંચ પ્રકારે છે, મકર એટલે મત્સ્યવિશેષ, તે શુંડામકર અને કરિમકર એમ બે પ્રકારના છે, તથા સુંસુમાર એક જ પ્રકારના છે. હવે વીજા સ્થલચર ચતુષ્પદ અને પરિસર્પના ભેદથી બે પ્રકારે છે, તેમાં ચતુષ્પદ એક સુરાવાળા, બે સ્ત્રીવાળા, ગંડીપદ અને સનસ્વપદના ભેદથી ચાર પ્રકારે છે, અને તેઓ અનુક્રમે અશ્વ, ગો, હસ્તી અને સિંહ વિગેરે જાતિવાળા છે, તથા પરિસર્પ ઊરપરિસર્પ અને યુજપરિસર્પના ભેદથી બે પ્રકારે છે. તેમાં ઊરપરિસર્પના ચાર ભેદ છે—અહિ, અજગર, આશાલિક અને મહોરગ. તેમાં અહિ બે પ્રકારના છે—દર્વીકર અને મુકુલી. તથા સ્વેચરના ચાર ભેદ છે—ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદ્ગપક્ષી અને વિતતપક્ષી. તેમાં પહેલા બે (ચર્મપક્ષી અને લોમપક્ષી) વલ્ગુલી અને હંસ વિગેરે ભેદવાળા છે અને વીજા બે (સમુદ્ગપક્ષી અને વિતતપક્ષી) વીજા (અહીં દ્વીપની વહારના) દ્વીપોમાં છે. આ સર્વે પંચેંદ્રિય

તિયંચ અને મનુષ્યો સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ એમ બે પ્રકારના છે. તેમાં જે સંમૂછિમ છે તે એકલા નપુંસક જ છે, અને બીજા (ગર્ભજ) જે છે તે ત્રણે લિંગવાળા (પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ, નપુંસકલિંગવાળા) છે. તેમાં પળ ગર્ભજ મનુષ્યો ત્રણ પ્રકારના છે— કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ અને અંતરદ્વીપજ. તેમાં કર્મભૂમિજ બે પ્રકારના છે—આર્ય અને મ્લેચ્છ. આર્ય બે પ્રકારના છે— ક્ષત્રિને પામેલા અને ક્ષત્રિને નહીં પામેલા. તેમાં પહેલા (ક્ષત્રિવાળા) અરિહંત વિગેરે છે. બીજા (ક્ષત્રિ રહિત) નવ પ્રકારના છે—ક્ષેત્ર, જાતિ, કુલ, કર્મ, શિલ્પ, ભાષા, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. હવે દેવો ચાર પ્રકારના છે—ભવનપતિ વિગેરે. તેમાં અસુર, નાગ, વિગેરે દશ પ્રકારના ભવનપતિ છે, પિશાચ વિગેરે આઠ પ્રકારના વ્યંતર છે, ચંદ્ર વિગેરે પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષ છે અને કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત એ બે પ્રકારે વૈમાનિક છે. તેમાં સૌધર્માદિક બાર પ્રકારના કલ્પોપપન્ન છે, અને કલ્પાતીત બે પ્રકારના છે—ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક. તેમાં ગ્રૈવેયક નવ પ્રકારે છે અને અનુત્તરોપપાતિક પાંચ પ્રકારે છે. આ સર્વ સૂચવન કરતા ગ્રંથકારે કહ્યું કે—‘ જાવ સે કિં તં અણુત્તર૦ ’ હત્યાદિ ।

હવે પૂર્વે કહેલા જીવરાશિને જ દંડકના ક્રમવડે બે પ્રકારે દેખાડતા સતા કહે છે કે—‘ દુર્વિદ્યેત્યાદિ, ’ આ સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘ દંડઓત્તિ ’—(તે દંડકની ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે)—“ નારકીનો એક, અસુરાદિકના દશ, પૃથિવ્યાદિકના પાંચ, દ્વીંદ્રિયાદિકના ચાર, મનુષ્યનો એક, વ્યંતરનો એક, જ્યોતિષનો એક અને વૈમાનિકનો એક. આ પ્રમાણે ચોવીશ દંડક છે. ’

૧. દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, ને તિયંચ પંચેન્દ્રિય—એમ ૪ ।

હવે હમણાં જ જણાવેલા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત મેદવાळा નારકાદિકના સ્થાનને જણાવવા માટે કહે છે—‘હમીસે
 ણં’ ઇત્યાદિ અવગાહના સૂત્ર સુધી સર્વ સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘તે ણં નિરયા’ ઇત્યાદિ. અહીં જીવાભિગમની ચૂર્ણને
 અનુસારે લખે છે—નરકાવાસા વે પ્રકારના છે—આવલિકાપ્રવિષ્ટ અને આવલિકાવાહ્ય. તેમાં જે આવલિકાપ્રવિષ્ટ છે તે
 આઠે દિશામાં હોય છે, અને તે વૃત્ત, ત્ર્યસ અને ચતુરસના ક્રમે કરીને જાણવા. તેના મધ્યમાં સીમંતક વિગેરે ઇંદ્રકો
 હોય છે તથા જે આવલિકાની બહાર છે તે પુષ્પાવકીર્ણ દિશા અને વિદિશાના આંતરમાં હોય છે. (તે સર્વે) વિવિધ
 સંસ્થાને રહેલા છે. આ પ્રમાણે નરક સંસ્થાનની વ્યવસ્થા જાણવી. તેમાં વહોલતાને આશ્રીને આ પ્રમાણે કહેવાય છે—‘અંતો
 વદેત્યાદિ,’ આ વાત સૂત્રકૃત(સુગઢાંગ)ની વૃત્તિના કર્તાએ કહ્યું છે કે—“સીમંતકાદિક નરકો વહોલતાને આશ્રીને
 અંદર ઇટલે મધ્યે વૃત્ત છે, બહાર ચતુરસ છે અને નીચે ધુરપ્રના સંસ્થાને (આકારે) રહેલા છે. આ સંસ્થાન પુષ્પાવકીર્ણ-
 (નરકાવાસા)ને આશ્રીને કહ્યું છે; કેમકે તે પુષ્પાવકીર્ણ જ ઘણા છે. પરંતુ જે આવલિકામાં પ્રવેશ કરેલા છે તે તો વૃત્ત,
 ત્ર્યસ અને ચતુરસ સંસ્થાનવાळा જ છે.” તેમાં અંદર ધુરિ(પોલાણ)ને આશ્રીને મધ્યે વર્તુલ કહ્યા છે અને બહાર કુઙ્ય-
 (મીંત)ની પરિધિને આશ્રીને ચતુરસ કહ્યા છે. અહીં ‘યાવત્’ શબ્દ લખ્યો છે, તેથી આ પ્રમાણે જાણવું કે—નીચે ધુર-
 પ્રના સંસ્થાને રહેલા છે ઇટલે કે ભૂતલને આશ્રીને ધુરપ્રની જેવા આકારવાळा છે; કેમકે તેનું ભૂતલ ત્યાં ચાલનાર પ્રાણી-
 ઓના પાદને છેદી નાંખે તેવું છે. અન્ય આચાર્યો તો એમ કહે છે કે—“તેની નીચેનો ભાગ ધુરપ્ર જેવો છે ઇટલે આગલ
 આગલ જતાં પાતલો અને વિસ્તારવાલો છે તેથી તેનું ધુરપ્ર જેવું સંસ્થાન કહેવાય છે.” તથા ‘નિચંધયાર૦’ “નિત્ય

અંધકારવડે રાત્રિ જેવા, તથા ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રરૂપી જ્યોતિષની પ્રમા રહિત, તથા મેદ, વસા, પૂય, રુધિર અને માંસના કાદવવડે વારંવાર અત્યંત લેપાયું છે તલિયું છે એવા, તથા અપવિત્ર કોહેલી ગંધવાળા હોવાથી અત્યંત દુર્ગંધવાળા, તથા કાળા અગ્નિના વર્ણની જેવી કાંતિવાળા, તથા કઠોર સ્પર્શવાળા અને દુઃખે કરીને સહન થઈ શકે તેવા નરકાવાસો છે. ” તેમાં નિત્ય એટલે સર્વદા અંધકાર એટલે અંધપણને કરનાર ઘણા વાદળાના સમૂહવડે આંછાદિત કરેલા ગગનમંડલવાળી અમાવાસ્યાની અર્ધ રાત્રિના અંધકાર જેવો અંધકાર જેમાં છે તે નિત્યાંધકારતમસ કહેવાય છે અથવા નિત્યાંધકારવડે એટલે સર્વ કાઠ રહેનારા અંધકારવડે જે તમસ એટલે રાત્રિ તે નિત્યાંધકારતમસ કહેવાય છે, અર્થાત્ જન્મથી જ અંધપુરુષને મેઘના અંધકારવાળી અમાસની મધ્ય રાત્રિ જેવી લાગે તેવા અંધકારવાળા નરક છે. તેનું શું કારણ ? તે કહે છે—વ્યયગત એટલે અવિધ્યમાન છે ગ્રહ, ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રરૂપ જ્યોતિષોની એટલે જ્યોતિષ્ક લક્ષણવાળા વિમાનોની અથવા જ્યોતિષની એટલે દીવા વિગેરેના અગ્નિની પ્રમા—પ્રકાશ જેમાં એવા અથવા તો ‘પહ’ એટલે પથ—માર્ગ એવો અર્થ કરવો. તથા શરીરના અવયવો જે મેદ, વસા, પૂય, રુધિર અને માંસ તેનો જે કાદવ તેનાવડે લિપ્ત એટલે લીંપાયેલ છે અનુલેપનવડે એટલે એક વાર લીંપાયેલાને વારંવાર ઉપલેપનવડે તલ એટલે ભૂમિતલ જેનું તે મેદોવસાપૂયરુધિરમાંસચિલ્લિલ્લિપ્તનુલેપતલા; કહેવાય છે. જો કે તે નરકાવાસમાં નારકીઓને વૈક્રિય શરીર હોવાથી ઔદારિક પંચેદ્રિયના શરીરના અવયવરૂપ મેદ વિગેરે હોતા નથી, તો પણ ત્યાં તેવા જ આકારવાળા તે અવયવો કહેવાય છે. તથા તે નરકો અપવિત્ર વિશ્ર એટલે આમગંધવાળા અર્થાત્ પૂતિ (કોહેલી) ગંધવાળા છે, તેથી કરીને જ અત્યંત દુર્ગંધવાળા છે. તથા તે નરક ‘કાઝઅગ્નિવણ્ણામ સ્તિ’—

લોહું વિગેરે ધમવાથી જે કાલો અગ્નિ થાય છે તેના વર્ણની જેવી આભા-કાંતિ છે એની તે કૃષ્ણાગ્નિવર્ણામિ કહેવાય છે, તથા તે નરક કર્કશ-કઠોર છે સ્પર્શ એનો તે કર્કશસ્પર્શવાળા છે, તેથી કરીને જ દુઃખે કરીને એને વિષે વેદના સહન કરી શકાય છે, તે દુરધિસહ્ય કહેવાય છે, તેથી કરીને જ નરકો અશુભ છે અને તે નરકોને વિષે અશુભ વેદના છે. 'એવં સત્ત્વ વિ ભાણિયન્ત્વા'—આ પ્રમાણે સાંતે નરક કહેવા. અહીં પહેલી નરકને પળ સાથે ગણવાથી સાંતે એમ કહું છે. 'જં જાસુ જુજ્જહ ત્તિ'—જે પૃથ્વીને વિષે બાહ્યનું અને નરકાવાસાનું જે પરિમાણ યોગ્ય હોય તે અન્ય સ્થાનમાં કહ્યા પ્રમાણે તે પૃથ્વીને વિષે કહેવું. તે આ પ્રમાણે—“આસીતં” ગાથા તથા “ત્રીસા ચ” ગાથા—સ્તનપ્રમાને વિષે એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ બાહ્ય છે. એ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીઓનું કહેવું. તથા પહેલી પૃથ્વીમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, એ જ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીમાં પળ કહેવું.

અસુરકુમાર વિગેરે દ્વેશના, સૌધર્માદિક કલ્પના અને કલ્પાતીતના આવાસનું પરિમાણ સૂત્રમાં જ કહેલ છે. તે નિવાસના પરિમાણનો સંગ્રહ કરનારી 'ચતુસ્ટી' વિગેરે પાંચ ગાથાઓ મૂકમાં કહી છે. (તે જાણી લેવી.)

हवे वीजी नरकपृथ्वीना सुत्रनो आलावो आ प्रमाणे कहेवो—“ सक्करप्पभाए णं पुढवीए केवइयं ओगाहित्ता केवइया निरया पन्नत्ता ? , गोयमा ! सक्करप्पभाए णं बत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरि एणं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेद्दा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे तीसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं सक्करप्पभाए पुढवीए नेरइयाणं पणवीसं निरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खाया, ते णं निरया

હત્યાદિ” — “શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીને વિષે કેટલા ક્ષેત્રને અવગાહીને—ઓલંગીને કેટલા નરકાવાસા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીનો પિંડ એક લાખ ને વત્રીશ હજાર યોજન પ્રમાણ છે, તેમાં ઉપરથી એક હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચેના એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યમાં એક લાખ ને ત્રીશ હજાર યોજન રહ્યા, તે ઠેકાણે શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીને વિષે નાર-કીના પચીશ લાખ નરકાવાસા છે એમ મેં કહ્યું છે. તે નરકો વિગેરે સર્વ કહેવું. ” આ પ્રમાણે ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે બીજા પણ પાંચ આલાવા કહેવા. તે જ કહે છે—“ દોઢાણ ” ઇત્યાદિ લઈને “ વેયગાઓ ” સુધીનું સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—‘ ગાહાહિં તિ ’—અહીં કરણ અર્થમાં તૃતીયા વિભક્તિ હોવાથી ગાથાએ કરીને એટલે ગાથાના અનુસારે કરીને એવો અર્થ કરવો. ‘ મળિતવ્યાઃ ’ નરકાવાસા કહેવા એમ સંબંધ જાણવો. તથા ‘ વેદે ય તંસા ય ત્તિ ’—મધ્યનો નર-કાવાસ વર્તુલ છે, વાકીના ત્ર્યસ-ત્રણ યૂગીયા છે. ઇતિ ॥ સૂત્ર—૧૪૯ ॥

હવે અસુરાદિકના આવાસ સંબંધી આલાવો વતાવે છે—

મૂ૦—કેવડયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસા પન્નત્તા ? ગોયમા ! ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુહ-વીણ અસીઉત્તરજોયણસયસહસ્સવાહલ્લાણ ઉવરિ ઇગં જોયણસહસ્સં ઓગાહેત્તા હેટ્ઠા ચેગં જોય-ણસહસ્સં વજિત્તા મજ્ઞે અટ્ટહત્તરિ જોયણસયસહસ્સે ઇત્થ ણં રયણપ્પમાણ પુહવીણ ચડસાટ્ઠિ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પન્નત્તા । તે ણં ભવણા બાહિં વટ્ઠા અંતો ચડરંસા અહે પોક્કલરકપિણ-

आसंठाणसंठिया उक्किणंतरविउलगंभीरखायफलिहा अट्टालयचरियदारगोउरकवाडतोरणपडिदु-
 वारदेसभागा जंतमुसलमुसंडिसयग्घिपरिवारिया अउज्झा अडयालकोटुरइया अडयालकयवण-
 माला लाउल्लोइयमहिंया गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणपंचंगुलितला कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्क-
 डज्जंतधूवमघमधेतंगंधुधुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवाट्टिभूया अच्छा सणहा लणहा घट्टा मट्टा
 नीरया णिम्ममला वितिमिरा विसुद्धा सप्पभा समिरीया सउज्जोआ पासाईया दरिसाणिज्जा अभि-
 रूवा पडिरूवा, एवं जं जस्स कम्मती तं तस्स जं जं गाहाहिं भणियं तह चेव वणणओ ।

केवइया णं भंते ! पुढविकाइयावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा पुढवीकाइयावासा पन्नत्ता,
 एवं जाव मणुस्स स्ति । केवइया णं भंते ! वाणमंतरावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रयण-
 प्पभाए पुढवीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सबाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता
 हेट्टा चेगं जोयणसयं वजेत्ता मज्झेअट्टसु जोयणसएसु एत्थ णं वाणमंतराणं देवाणं तिरियमसंखेज्जा
 भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा पन्नत्ता, ते णं भोमेज्जा नगरा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा, एवं जहा भव-

णवासीणं तहेव णेयत्ता, णवरं पडागमालाउला सुरम्मा पासार्इया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥
केवइया णं भंते ! जोइसियाणं विमाणावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रथणप्पभाए
पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ सत्तनउयाइं जोयणसयाइं उहुं उप्पइत्ता एत्थ णं दसु-
त्तरजोयणसयबाहल्ले तिरियं जोइसविसए जोइसियाणं देवाणं असंखेज्जा जोइसियविमाणावासा
पन्नत्ता, ते णं जोइसियविमाणावासा अब्भुगयमूसियपहसिया विविहरमणिरथणभत्तिचित्ता वाउ-
ध्धुयविजयवेजयंतीपडागछत्ताइछत्तकलिया तुंगा गगणतलमणुलिहंतसिहरा जालंतररथण पअरु-
म्मिलिय व मणिकणगथूभिथागा वियसियसयपत्तपुंडरीयतिलयथणद्धचंदचित्ता अंतो बाहिं च
सणहा तवणिज्जवालुआपत्थडा सुहफासा सस्सिरियरूवा पासार्इया दरिसणिज्जा ॥

केवइया णं भंते ! वेमागियावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! इमीसे णं रथणप्पभाए पुढवीए बहु-
समरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उहुं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं वीइवइत्ता बहूणि
जोयणाणि बहूणि जोयणसयाणि बहूणि जोयणसहस्साणि बहूणि जोयणसयसहस्साणि बहुइओ

जोयणकोडीओ बहुइओ जोयणकोडाकोडीओ असंखेजाओ जोयणकोडाकोडीओ उहुं दूरं वीइ-
 वइत्ता एत्थ णं विमाणियाणं देवाणं सोहम्मीसाणसणकुमारमाहिंदवंभलंगसुक्कसहस्सारआणय-
 पाणयआरणअच्चुएसु गेवेज्जगमणुत्तरेसु य चउरासीइं विमाणावाससयसहस्सा सत्ताणउइं च
 सहस्सा तेवीसं च विमाणा भवंतीति मक्खाया, ते णं विमाणा अच्चिमालिप्पभा भासरासिव-
 पणाभा अरया नीरया णिम्मला वितिमिरा विसुद्धा सव्वरयणामया अच्छा सणहा घट्टा मट्ठा
 णिप्पंका णिक्कंक्कच्छाया सप्पभा समरीया सउज्जीया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ।
 सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावासा पन्नत्ता ? गोयमा ! बत्तीसं विमाणावाससयसह-
 स्सा पन्नत्ता, एवं ईसाणाइसु अट्ठावीस बारस अट्ठ चत्तारि एयाइं सयसहस्साइं पण्णासं चत्ता-
 लीसं छ एयाइं सहस्साइं आणए पाणए चत्तारि आरणच्चुए तिन्नि एयाणि सयाणि, एवं
 गाहाहिं भाणियवं ॥ सूत्रम्-१५० ॥

मूलार्थः—हे भगवान ! अशुरकुमारना केटला आवास कहा छे ? हे गौतम ! आ रत्नप्रभा पृथ्वी एक लाख ने एंशी

હજાર યોજન વાહલ્યવાળી છે, તેના ઉપરના ભાગથી એક હજાર યોજન અવગાહીને—ઓલંગીને અને નીચે એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યે એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજન રહે છે તે ઠેકાણે રત્નગ્રામ (પૃથ્વીના પોલાણમાં પ્રતરોના આંતરામાં) ચોસઠ લાખ અસુરકુમારના આવાસો કહ્યા છે. તે ભવનો બહારથી વૃત્ત છે, અંદર ચતુરસ્ર છે, નીચે પુષ્કરની કર્ણિકાના સંસ્થાને (આકારે) રહેલા છે, જેનો અંતરાલ (વચ્ચેનો ભાગ) સ્વોદ્યો છે એવા, વિસ્તીર્ણ અને ગંભીર સ્વાત અને પરિવા જે (આવાસ) ને છે એવા, તથા અટ્ટાલક, ચરિકા, ગોપુરના દ્વાર, કમાડ, તોરણ અને પ્રતિદ્વાર (નાની વારી) જેના દેશભાગમાં છે એવા, તથા યંત્ર, મુશલ, મુસુંડી અને શતઘ્નીએ કરીને સહિત એવા, તથા બીજાઓ વડે સુદ્ધ ન કરી શકાય એવા તથા અડતાલીશ કોઠાવડે રચેલા એવા, તથા અડતાલીશ ઉત્તમ વનમાળાવાળા, તથા જેનો ભૂમિભાગ છાળથી લીંપેલો હોય જેની મીંતો ઉપર સ્વડી ચોપડી હોય એવી પૃથ્વી અને મીંતોવડે શોભતા એવા, તથા ઘણા ગોશીર્ષ ચંદન અને રસવાળા રક્તચંદનવડે જેની મીંતો ઉપર પાંચે આંગળીવાળા થાપા મારેલા છે એવા, તથા કાલાગુરુ, શ્રેષ્ઠ કુંડુરુક (ચીડા) તથા તુરુક, તેના વલ્લતા ધૂપના મધમધતા ગંધે કરીને અત્યંત મનોહર એવા, તથા સુંદર શ્રેષ્ઠ ગંધવાળા, તથા ગંધદ્રવ્યોની વાટરૂપ થયેલા, વળી તે આવાસો સ્વચ્છ, કોમલ, સુંવાળા, ઘસેલા, મસળેલા તેથી કરીને રજ રહિત, નિર્મલ, અંધકાર રહિત, વિશુદ્ધ, કાંતિવાળા, કિરણોવાળા, મનને પ્રસન્ન કરનારા, જોવાલાયક, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. એ જ પ્રમાણે જે જેને ઘટે તે તેને જે જે ગાથાવડે કહું છે તે પ્રમાણે વર્ણન કરું. તે આ પ્રમાણે—

હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયના આવાસ કેટલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયના આવાસ અસંખ્ય કહ્યા છે. એ જ

પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્ય સુધી કહેયું. હે ભગવાન ! વાનવ્યંતરના કેટલા આવાસ કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનું રત્ન-મય કાંડ હજાર યોજન વાહલ્ય છે, તેની ઉપરથી એક સો યોજન અવગાહીને તથા નીચેના એક સો યોજન વર્જીને વચેના આઠ સો યોજન રહ્યા, તેમાં (તેના પોલાણમાં) વાનવ્યંતર દેવોના તિરછા અસંખ્યાતા લાખ ભૌમેય (ભૂમિમાં રહેલા) નગરાવાસ કહેલા છે. તે ભૌમેય નગરો બહારથી વર્તુલ છે, અંદર ચતુરસ્ર છે, એ જ પ્રમાણે જેમ ભવનવાસી દેવોના આવાસોનું વર્ણન કહ્યું તે પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ કે-પતાકાની માલાથી વ્યાપ્ત છે, અતિસ્મ્ય છે, પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે ।

હે ભગવાન ! જ્યોતિષીઓના કેટલા વિમાનાવાસો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગથકી સાત સો ને નેનું યોજન ડુંચે જઈ ત્યાં એક સો ને દશ યોજનના વાહલ્યમાં તિરછા જ્યોતિષના વિપયમાં જ્યોતિષી દેવોના અસંખ્યાતા જ્યોતિષિક વિમાનાવાસો કહેલા છે. તે જ્યોતિષિક વિમાનાવાસો ચોતરફ અત્યંત પ્રગરેલી કાંતિવડે ઉજ્જ્વલ, વિવિધ પ્રકારના મણિ અને રત્નની રચનાવડે આશ્ચર્યકારક, વાયુએ ડહાડેલી વિજયને સૂચવનારી વૈજયંતી, પતાકા અને છત્રાતિછત્રે કરીને સહિત, અતિ ડુંચા, આકાશતલને સ્પર્શ કરતા છે શિખર જેના, જાલીયાની અંદર રત્નો છે જેને એવા, પાંજરામાંથી બહાર કાઢ્યા હોય તેવા, મણિ અને સુવર્ણના શિખર છે જેના એવા, વિકસ્વર શતપત્ર કમલ, તિલક અને રત્નમય અર્ધચંદ્રવડે વિચિત્ર એવા, અંદર અને બહાર કોમલ, સુવર્ણમય વાલુકાના પ્રતર છે જેમાં એવા, સુખ સ્પર્શવાળા, સુંદર છે આકાર જેનો એવા, તથા પ્રાસાદનીય, દર્શનીય વિગેરે વિશેષણવાળા છે ॥

હે ભગવાન ! વૈમાનિક દેવોના આવાસો કેટલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગથકી ઊંચે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓને ઓઝીને ઘળા યોજન, ઘળા સો યોજન, ઘળા હજાર યોજન, ઘળા લાખ યોજન, ઘળા કરોડ યોજન, ઘળા કોટાકોટિ યોજન અને અસંખ્ય કોટાકોટિ યોજન ઊંચે ઊંચે દૂર જઈએ, ત્યાં વૈમાનિક દેવોના સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મા, લાંતક, શુક્ર, સહસ્ત્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત દેવલોકને વિષે તથા નવ ગ્રેવેયક અને (પાંચ) અનુત્તર વિમાનને વિષે ચોરાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર ને ત્રેવીશ વિમાનો છે, એમ મેં કહ્યું છે. તે વિમાનો સૂર્ય જેવી કાંતિવાળા, પ્રકાશના સમૂહરૂપ સૂર્યના જેવા વર્ણવાળા, અરજ, નીરજ, નિર્મલ, તિમિર રહિત, વિશુદ્ધ, સર્વ રત્નમય, સ્વચ્છ, ક્રોમલ, ઘસેલા, મટેલા, પંક રહિત, નિષ્કંટક કાંતિવાળા, પ્રભા સહિત, લક્ષ્મી (શોભા) સહિત, ઉદ્યોતવાળા, પ્રાસાદનીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. હે ભગવાન ! સૌધર્મકલ્પમાં કેટલા વિમાનાવાસ કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! ત્રીવીશ લાખ વિમાનો કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે ઈશાન વિગેરે કલ્પોમાં અનુક્રમે અઠ્ઠાવીશ લાખ ૨, ચાર લાખ ૩, આઠ લાખ ૪, ચાર લાખ ૫ આટલા લાખ જાણવા. પચાસ હજાર ૬, ચાલીશ હજાર ૭, છ હજાર ૮ આટલા હજાર જાણવા. આનત અને પ્રાણત ૯-૧૦ માં ચાર સો, તથા આરણ અને અચ્યુત ૧૧-૧૨ માં ત્રણ સો આટલા સો જાણવા. એ પ્રમાણે ગાથાવડે કહેયું ॥ સૂત્ર-૧૫૦ ॥

ટીકાર્થ:—‘ કેવદ્ ૦ ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ એ કે-તે વિમાનો વહાર વર્તુલ ઇટલે ગોળ પ્રાકારથી ત્રીંટા-થેલા નગરની જેવા છે, અંદરના ભાગમાં સમચતુરસ્ર (ચોखंडा) છે, કેમકે તેના અવકાશના સ્થાનો ચતુરસ્ર છે માટે,

તથા નીચેના ભાગમાં પુષ્કરકર્ણિકાના સંસ્થાને રહેલા છે એટલે પુષ્કરકર્ણિકા-કમલનો મધ્યભાગ, તે ઊંચા અને સરલા ચિત્રના બિંદુવાળો હોય છે, તથા 'ઉત્ત્કીર્ણાન્તરવિપુલગમ્भीરસ્વાતપરિસ્થિતિ'—ઉત્ત્કીર્ણ એટલે પૃથ્વીને ખોદીને પાઠરૂપ કર્યું છે આંતરું જે વેનું તે ઉત્ત્કીર્ણાંતર કહીએ, એવા વિપુલ અને ગંભીર છે સ્વાત અને પરિસ્થા જેમના એવા ભવનો છે, અહીં જે ઉપર અને નીચે સરસું હોય તે સ્વાત કહેવાય છે, અને જે ઉપર વિશાળ હોય અને નીચે સાંકડી હોય તે પરિસ્થા કહેવાય છે. તે વન્નેની વચ્ચે પાલ બાંધેલી છે એવા, તથા અટ્ટાલક એટલે પ્રાકારની ઉપર રહેલા આશ્રયવિશેષ (કોઠા), ચરિકા એટલે નગર અને પ્રાકારની વચ્ચે આઠ હાથનો પહોળો માર્ગ, પાઠાંતરે ચતુરક એટલે ગામમાં પ્રસિદ્ધ એવા સમા-વિશેષ જાણવા, 'દારગોડર ત્તિ'—ગોપુર(દરવાજા)ના દ્વાર અર્થાત્ નગરની પ્રતીલીઓ (દરવાજા), કપાટ(કમાડ) એ પ્રસિદ્ધ છે, તોરણ પણ પ્રસિદ્ધ છે, પ્રતિદ્વાર એટલે અવાંતર (વચ્ચેના) દ્વાર, ત્યારપછી અટ્ટાલક ત્રિગેરે સર્વ શબ્દોનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવો. આ સર્વ જેના દેશ(પ્રદેશ)રૂપ ભાગને વિષે છે એવા વિમાનો છે. અહીં દેશ અને ભાગ એ બન્ને શબ્દના ઘણા અર્થ થાય છે, તેથી આ વન્નેનો પરસ્પર વિશેષણ વિશેષ્યભાવ જાણવો. તથા જંત એટલે પથ્થર પૈંકવાના ચંત્ર (ગોફળ) મુશક(સાંવેલા)નો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, મુસુંડી નામનું શસ્ત્ર, શતઘ્ની એટલે સેંકડોનો ઘાત કરનાર મોટા કાષ્ઠ અને શિલાના શાંભલા, આટલાએ કરીને સહિત, તથા કિછા હોવાને લીધે પરસૈન્યોએ યુદ્ધ ન કરી શકાય તે અયોધ્ય કહેવાય છે અથવા જેના પ્રત્યે યોધાઓ એટલે પરસૈન્યના મુમટો નથી તે અયોધ્ય કહેવાય છે. તથા 'અડયાલકોટ્ટ[ગ]રહયા'—અડતાઠીશ પ્રકારના વિચિત્ર હંદ અને ગોપુરવડે રચેલા, અહીં અન્ય આચાર્યો કહે છે કે 'અડયાલ' શબ્દ પ્રશંસા અર્થને કહેનારો

છે. તથા ' અડયાલકચવળમાલા '—અડતાલીશ પ્રકારની પ્રશંસાને લાયક કરી છે વનમાલા એટલે વનસ્પતિના પછે-
 ચોની માલા જેમાં એવા, તથા ' લાઙ્યં 'તિ'—ભૂમિને જે છાળ વિગેરે વડે લીંપવું અને ' ઉલ્લોહ્યં 'તિ'—મીંતની
 શ્રેણિને સેટિકા (સ્વડી) વિગેરે વડે જે ધોલકું, તે વે વડે જાળે કે પૂજિત (સહિત) હોય તે ' લાઉછોહ્યમહિત ' કહેવાય
 છે. તથા દર્દર એટલે ઘળા એવા ગોશીર્ષ ચંદન અને રસ સહિત જે રક્તચંદન એટલે ચંદન વિશેષ તે વે વડે જેની મીંતો
 વિગેરે ઉપર પાંચે આંગલીવાળા હાથા—થાપા આપેલા છે એવા, અથવા ગોશીર્ષ અને સરસ રક્તચંદનના દર્દરવડે એટલે ચપેટા
 (લાપટ) મારવાવડે અથવા દર્દરને વિષે એટલે પગથિયાની વીથી(શ્રેણિ)ને વિષે પાંચે આંગલીઓના હાથા જેમાં દીધા
 છે તે ગોશીર્ષસરસરક્તચંદનદર્દરદત્તપંચાંગુલિતલ કહીએ, તથા કાલાગુરુ એટલે કૃષ્ણાગુરુ નામનો ગંધ વિશેષ, પ્રવર એટલે
 પ્રધાન (શ્રેષ્ઠ) કુંદુરુક એટલે ચીડા અને તુરુક એટલે સિલ્હક એ પળ ગંધવિશેષ જ છે, આ સર્વે બલ્તા એવા ગંધનો જે
 ધૂમાડો મધમધાયમાન થતો હોય અર્થાત્ અતિ ઘળો સુગંધવાળો ધૂમાડો, તે વડે ઉદુર એટલે ઉત્કટ એવા અભિરામ એટલે
 રમણીય એમ કર્મધારય સમાસ કરવો, એવા, તથા સુગંધી એટલે સુશબોદાર જે વરગંધ એટલે પ્રધાનવાસ (શ્રેષ્ઠ ગંધ),
 તેનો ગંધ—આમોદ છે જેને વિષે તે સુગંધિવરગંધિક કહીએ એવા, તથા ગંધવર્તિ એટલે ગંધદ્રવ્યોની ગંધયુક્તિના શાસ્ત્રમાં
 કહેલા ઉપદેશ(રીતિ)વડે બનાવેલી જે ગુટિકા તેની જેવા (જે આવાસો) તે ગંધવર્તિભૂત કહીએ અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ ગંધગુણ-
 વાળા એવા, તથા અચ્છ એટલે આકાશસ્ફટિકની જેવા ઉજ્જ્વલ, ' સપ્તહ 'તિ'—સૂક્ષ્મ પરમાણુસ્કંધથી બનાવેલા હોવાથી
 શ્લક્ષ્ણ એટલે વારીક દલ(તંતુ)થી બનાવેલ વસ્ત્રની જેવા સૂક્ષ્મ, ' લપ્તહ 'તિ'—શ્લક્ષ્ણ એટલે ઘુંટેલા વસ્ત્રની જેવા

कोमल-सुवाळा, 'घट्ट ति'—कठण सराण उपर घसेली पथ्थरनी प्रतिमानी जेम घसेला होय तेवा, 'मट्ट ति'—
 कोमळ सराण उपर घसेली पथ्थरनी प्रतिमानी जेम मटेला होय तेवा, अथवा तो सावरणीए करीने साफ कर्या होय तेवा,
 तेथी करीने ज 'नीरय ति'—रज रहित होवाथी नीरज, 'निम्मल ति'—कठण मळनो अभाव होवाथी निर्मळ,
 'चित्तिमिर ति'—अंधकार रहित होवाथी चित्तिमिर, 'विमुद्ध ति'—कलंक रहित होवाथी विमुद्ध एवा, पण चंद्रनी
 जेम कलंकवाळा नहीं, तथा 'सप्पभ ति'—सप्रभ एटले प्रभा सहित अथवा प्रभाव सहित अथवा 'स्वेन' एटले
 पोतानी मेळे 'प्रभान्ति' शोभे अथवा प्रकाशे ते स्वप्रभाणि कहीए एवा, कारण के 'सम्मरीय ति'—मरीचि सहित
 एटले किरणो सहित छे, तेथी करीने ज 'सउज्जोय ति'—उद्योत सहित एटले बीजी वस्तुने प्रकाश करवावडे जे वतें
 ते सोद्योत कहीए एवा, 'पासाईय ति'—प्रासादीय एटले मननी प्रसन्नता करनारा, 'दरिसणिज्ज ति'—दर्श-
 नीय एटले जोवा लायक अर्थात् तेने चक्षुवडे जोतां श्रम लागे नहीं तेवा, 'अभिरूव ति'—अभिरूप एटले कमनीय-
 चहावा लायक, 'पडिरूव ति'—प्रतिरूप एटले जोनार प्रत्ये (सर्व कोइ जोनारने) रमणीय लागे तेवा
 अर्थात् कोइकने ज रमणीय लागे तेवा नहीं. 'एवं' इत्यादि—जेवी रीते असुरकुमारना आवासना सूत्रमां तेनुं परिमाण
 कहुं छे, ते ज प्रमाणे जे नागकुमारादिक निकायना जे भवनादिकनुं परिमाण घटे छे, ते तेनुं कहेवुं. केवा प्रकारनुं तेनुं
 परिमाण कहेवुं ? ते उपर कहे छे के—'जं जं गाहाहिं भणियं' जे जे (परिमाण) 'चउसट्टि असुराणं' इत्यादि
 गाथावडे कहुं छे ते ते कहेवुं. (प्रश्न)—शुं एकलुं परिमाण ज ते प्रमाणे कहेवुं ? ना. (बीजुं पण कहेवुं) ते कहे छे—

‘તહ ચેવ વળ્લણઓ ત્તિ’—જે પ્રકારે અસુરકુમારના ભવનોનો વર્ણક કહ્યો છે, તે પ્રકારે સર્વેનો વર્ણક કહેવો. તે આ પ્રમાણે—“કેવહયા ણં ભંતે ! નાગકુમારાવાસસયસહસ્સાં” “હે ભગવાન ! નાગકુમારના આવાસો કેટલા લાખ કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી એક લાખ ને એંશી હજાર યોજન બાહ્યવાલી છે, તેની ઉપરથી એક હજાર યોજન અવગાહીને તથા નીચે એક હજાર યોજન વર્જીને મધ્યે એક લાખ ને અઢોતેર હજાર યોજન રહ્યા તે ઠેકાણે રત્નપ્રભાના પોલાણમાં (પ્રતરોના આંતરામાં) ચોરાશી લાખ નાગકુમારના આવાસો છે એમ મેં કહ્યું છે. તે ભવનો इत्यादि પૂર્વવત્ કહેલું. તથા (સુવર્ણકુમારના ૭૨ લાખ અને વાયુકુમારના ૯૬ લાખ છે.) દ્વીપકુમારાદિક છ પ્રકારના દેવોના પ્રત્યે-કના છોંતેર છોંતેર લાખ આવાસો કહેવા. ॥

“કેવહયા ણં ભંતે ! પુઢવિ” इत्यादि સૂત્ર સુગમ છે. વિશેષ એ કે—મનુષ્યો સંખ્યાતા જ છે, કેમકે ગર્ભજ મનુષ્યો અસંખ્યાતા છે જ નહીં, તેથી તેના (ગર્ભજ મનુષ્યોના) સંખ્યાતા જ આવાસો છે, અને સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો અસં-ખ્યાતા છે તેથી દરેક શરીરે આવાસ હોવાથી અસંખ્યાતા આવાસો છે ॥

“કેવહયા ણં ભંતે જોહસિયાણં વિમાણાવાસા” इत्यादि, (સુગમ છે. તેમાં વિશેષ એ કે) “અન્સુગ્ગય-મ્સિયપહ્સિય ત્તિ”—અમ્બુદ્ગત એટલે ઉત્પન્ન થયેલી અને ઉત્સુત એટલે પ્રવલ્લણાણ કરીને સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરેલી જે પ્રભા એટલે દીપ્તિ, તે વડે સિતા એટલે શુક્લ (ઉજ્જ્વલ) એવા વિમાન આવાસો છે, તથા વિવિધ એટલે અનેક પ્રકારના મણિ એટલે ચંદ્રકાંત વિગેરે અને રત્ન એટલે કર્કેતન વિગેરે, તેઓની ભક્તિ એટલે રચના વિશેષ, તેવડે ચિત્ર એટલે ચિત્ર-

વાળા અથવા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારા એવા તે આવાસો છે, તથા વાતોદ્ભૂત એટલે વાયુએ કંપાવેલી વિજયને એટલે અમ્બુદયને સૂચવનારી વૈજયંતી નામની પતાકાઓ અથવા વિજય એટલે વૈજયંતી(પતાકા)ની પાર્શ્વકર્ણિકા કહેવાય છે, તે જેમાં પ્રધાન (મુખ્ય) છે એવી વૈજયંતી અને તે (પાર્શ્વકર્ણિકા)થી રહિત એવી પતાકા અને છત્રાતિછત્ર એટલે ઉપરાઉપર રહેલા છત્ર, તે વડે કાલિત એટલે યુક્ત એવા આવાસો છે, તથા તે આવાસો તુંગ એટલે ડુંગરના ગુણવાળા અર્થાત્ અત્યંત ડુંગર છે, તેથી કરીને જ ગગનતલને એટલે આકાશતલને અનુલિખત્ એટલે ઉછંધન કરનાર છે શિખર જેના એવા છે, તથા જેના જાલાં-તરને વિષે એટલે જાલીયાના મધ્ય ભાગને વિષે રત્નો રહેલા છે તે ' જાલાંતરરત્ના: ' કહીએ, અહીં-મૂળ સૂત્રમાં પ્રથમા વિભક્તિના બહુવચનનો લોપ થયો છે એમ જાણવું. ભવન(ઘર)ની भीतोમાં જાલીયાં હોય છે તે લોકપ્રસિદ્ધ જ છે. તેની મધ્યે શોમાને માટે રત્નો મૂકેલાં હોય એમ સંભવે જ છે, તથા તે આવાસો જાણે પાંજરામાંથી મૂકેલા એટલે બહાર કાઢેલા હોય એવા લાગે છે એટલે કે જેમ કોઈ પણ વસ્તુ વાંસ વિગેરેના કરેલા પ્રચ્છાદન વિશેષ(કંડીયા, પેટી વિગેરે)રૂપ પાંજરામાંથી બહાર કાઢી હોય તો તે વસ્તુની કાંતિ જરા પણ વિનાશ પામેલી નહીં હોવાથી તે અત્યંત શોભે છે તેમ તે આવાસો પણ શોભે છે, તથા મણિ અને સુવર્ણ સંબંધી સ્તૂપિકા એટલે શિખર છે જેમના તેવા તે આવાસો છે, તથા દ્વારાદિકને વિષે પ્રતિકૃતિપણે સ્થાપન કરેલા જે વિકસ્વર શતપત્ર પુંડરીક (સો પાંચડીવાળા કમલ) અને भींत વિગેરેમાં રહેલા તિલક અને દ્વારના અગ્રભાગને વિષે રહેલા જે રત્નમય અર્ધચંદ્ર, તે સર્વવંડે ચિત્રવિચિત્ર એવા તે આવાસો છે, તથા અંદર અને બહાર શ્લેષ્ણ--કોમલ છે, તથા તપનીય એટલે સુવર્ણવિશેષ તેમજ વાલ્લકાનો એટલે રેતીનો પ્રસ્તટ એટલે પાથડો છે જેમાં એવા

અથવા તો શ્લેષ શબ્દને વાલુકાનું વિશેષણરૂપ કરવાથી કોમલ સુવર્ણવાલુકાના પાથડાવાળા એમ વ્યાખ્યા કરવી, તથા તે આવાસો સુલે સ્પર્શવાળા અથવા શુભસ્પર્શવાળા છે, તથા સશ્રીક એટલે શોભા સહિત છે રૂપ એટલે આકાર જેનો એવા અથવા શોભાવાળા રૂપ એટલે નરયુગલાદિક રૂપકો છે જેને વિષે તે સશ્રીકરૂપ કહીએ, તેવા છે, તથા પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ એ સર્વનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.

“ કેવદ્દેવ્યાદિ, ” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના “ બહુસમરસજિજ્ઞાઓ ભૂમિભાગાઓ ત્તિ ”—બહુ સમાન રમણીય ભૂમિભાગની ઉપર તથા ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારારૂપ, અહીં ‘ જં ’ એ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. આ વધાને શું ? તે કહે છે—આ સર્વને ‘ વીદ્યદ્વત્ત ત્તિ ’—ઉદ્ધવન કરીને, અહીં ‘ તારારૂપ ’ એવો શબ્દ લખ્યો છે તેનો અર્થ તારાઓ જ સમજવા. તથા ‘ બદ્ધુનિ ’—ઘળા ઇત્યાદિ. શું ? તે કહે છે—દૂર અત્યંત ઓઠંગીને (વૈમાનિકોના) ચોરાશી લાખ વિમાનો હોય છે એમ સંબંધ કરવો. ‘ ઇતિ સ્વસ્વાય ત્તિ ’—આવા પ્રકારવાળા અથવા જે કારણ માટે આવા છે તે પ્રકારવાળા અથવા તે કારણ માટે સર્વજ્ઞ ભગવાને કહ્યા છે. ‘ તે જં તિ ’—તે વિમાનો, ‘ જં ’ એ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે. ‘ અચ્ચિમાલિષ્પ્થ ત્તિ ’—અચ્ચિમાલિષ્પ્થ એટલે સૂર્ય, તેની જેમ જે શોભે તે અચ્ચિમાલિષ્પ્થ કહીએ, તથા માસનો એટલે પ્રકાશનો જે રાશિ તે માસરાશિ એટલે સૂર્ય કહીએ, તેના વર્ણ (રંગ) જેવી આખા એટલે કાંતિ છે જેની તે માસરાશિવર્ણીય કહીએ, તથા ‘ અરય ત્તિ ’ સ્વાભાવિક રજ રહિત હોવાથી અરજ (રજ રહિત) છે, તથા ‘ નીરય ત્તિ ’—આંગતુક રજ રહિત હોવાથી નીરજ છે, તથા ‘ નિમ્મલ ત્તિ ’—કર્કશ મળનો અભાવ હોવાથી નિર્મલ છે તથા

‘ચિત્તિમિરત્તિ’—ચોતરફથી દૂર કરવા લાયક એવા અંધકારથી રહિત હોવાથી ચિત્તિમિર છે, તથા ‘ચિચુદ્ધત્તિ’—સ્વાભાવિક અંધકાર રહિત હોવાથી અથવા સમગ્ર દોષ રહિત હોવાથી ચિચુદ્ધ છે, તથા સર્વ રત્નમય છે પરંતુ કાષ્ઠ વિગેરેના દ્રવ્યોના નથી, તથા આકાશસ્ફટિકની જેવા અચ્છ-સ્વચ્છ છે, સૂક્ષ્મ સંકંધમય હોવાથી શ્લેષ્ણ છે, કઠણ સરાળવડે પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ ઘુટ-ઘસેલાની જેવા ઘસેલા છે, તથા કોમલ સરાળવડે પથ્થરની પ્રતિમાની જેમ મૃદ-મઠારેલાની જેવા મટલા છે, તથા કલંક રહિતપણું હોવાથી અથવા કર્દમ (કાદવ) વિશેષનો અભાવ હોવાથી નિષ્પંક છે, તથા નિષ્કંટક, એટલે કવચ રહિત-આવરણ રહિત-ઉપઘાત રહિત છાયા-દીપ્તિ છે જેની તે નિષ્કંટકછાયા કહીએ, એવા છે, તથા પ્રમાવાળા, સમરીચ-કિરણોવાળા, ઉદ્યોત સહિત એટલે વીજી વસ્તુને પ્રકાશ કરનારા, ‘પાસાઈયા’ ‘પાસાઈયા’ અર્થ પૂર્વની પેઠે જાણવો ! “સોહમ્મે ણં ભંતે કસ્પે કેવહ્યા” —હે ભગવાન ! સૌધર્મ કલ્પને વિષે કેટલા વિમાનો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! વગ્રીશ લાલ વિમાનો કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે ઈશાન વિગેરે કલ્પને વિષે પણ જાણવા. તે જ કહે છે—‘એવં ઈસાણાઈસુત્તિ’, ‘ગાહાઈં ભાણિયન્નંતિ’ —“વત્તીસ અઢાવીસા” ઇત્યાદિક પૂર્વે કહેલી ગાથાઓને અનુસારે કહેવા. દરેક કલ્પ પ્રત્યે ભિન્ન પરિમાણવાળા વિમાનાવાસો કહેવા, તથા તેનો વર્ણક કહેવો. ‘જાવ તે ણં ચિમાણા’ ત્યાંથી લઈને ‘પડિરૂવા’ સુધી વર્ણક કહેવો. તેમાં વિશેષ એ કે—તેના આલાવાનો ભેદ આ પ્રમાણે કહેવો—“હે ભગવાન ! ઈશાનકલ્પમાં કેટલા લાલ વિમાનાવાસો કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! અઢાવીશ લાલ વિમાનાવાસો કહ્યા છે એમ તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. તે વિમાનો યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, એ પ્રમાણે સર્વ પૂર્વે કહેલી ગાથાઓને અનુસારે અને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના

મીજા પદને અનુસારે કહેયું. इति ॥ सूत्र-१५० ॥

ઉપર નારકાદિક જીવોનાં સ્થાનો કહ્યાં, હવે તે નારકાદિકની જ સ્થિતિ દેખાડવા માટે કહે છે—

મૂ૦—નેરડયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં દસ વાસસહસ્સાં ડક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાં ઠિઈં પન્નત્તા । અપ્પજ્જગાણં નેરડયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં ડક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં । પ્પજ્જગાણં જહન્નેણં દસ વાસસહસ્સાં અંતોમુહુત્તૂણાં । ડક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાં અંતોમુહુત્તૂણાં । ડમ્મીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ એવં જાવ વિજયવેજયંતજયંતઅપરાજિયાણં દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં પન્નત્તા ? ગોયમા ! જહન્નેણં વત્તીસં સાગરોવમાં ડક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાં । સઠવઠ્ઠે અજહણમણુક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાં ઠિઈં પન્નત્તા ॥ સૂત્રમ્-૧૫૧ ॥

સૂત્રાર્થ:—હે ભગવાન ! નારકીઓની કેટલો કાલ સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ઠથી ત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. હે ભગવાન ! અપર્યાપ્તા નારકીઓની કેટલો કાલ સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત અને ઉત્કૃષ્ઠથી પણ અંતર્મુહૂર્ત્તની સ્થિતિ કહી છે. તથા પર્યાપ્તા નારકીઓની જઘન્યથી અંતર્મુ-

હૂત્તં ઓછી દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ઠથી અંતર્મુહૂર્ત્ત ઓછી તેત્રીશ સાગરોપમની કહી છે. આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી વિગેરેને વિષે એ જ પ્રમાણે કહેવું યાવત્ વિજય, વૈજયંત, જયંત અને અપરાજિત દેવોની કેટલો કાઠ સ્થિતિ કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી વત્રીશ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ઠથી તેત્રીશ સાગરોપમ કહી છે. તથા સર્વાર્થસિદ્ધને વિષે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠ રહિત તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. ॥ સુત્ર-૧૫૧ ॥

ટીકાર્થ--‘ નેરઙ્ગ્યાણં ભંતે ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ આ પ્રમાણે--સ્થિતિ ઇટલે નારકાદિક પયયિ કરીને જીવોને રહેવાનો કાઠ ‘ અપજ્જત્તયાણં તિ--નારકીઓ લબ્ધિથી તો પર્યાપ્તા જ હોય છે, પણ કરણથી તો ઉત્પત્તિને કાઠે એક અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી અપર્યાપ્તા જ હોય છે અને ત્યારપછી પર્યાપ્તા હોય છે. તેથી તેઓની અપર્યાપ્તાપણાની સ્થિતિ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ઠથી પણ એક અંતર્મુહૂર્ત્તની જ હોય છે અને પર્યાપ્તાની તો જે ઓધે કહી છે તે જ એક અંતર્મુહૂર્ત્ત ઓછી જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ઠથી હોય છે. અહીં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે (બે ગાથાનો અર્થ)--“ નારકી દેવો, ગર્ભજ તિર્યંચ, અને ગર્ભજ મનુષ્ય જે અસંખ્ય વર્ષના આયુષ્યવાળા છે તે સર્વે ઉપપાત(ઉત્પત્તિ)ને સમયે અપર્યાપ્તા જાણવા (૧) । અને વાકીના તિર્યંચ અને મનુષ્યો લબ્ધિને પામીને ઉપપાતને સમયે પર્યાપ્તા જને હિતર (અપર્યાપ્તા) એમ બે પ્રકારે વિભાગ કરવા. એવું જિનેશ્વરનું વચન છે. (૨) इति ” ॥ સામાન્યપણે નારકોની સ્થિતિ કહી. હવે વિશેષથી તે સ્થિતિને કહેવા માટે આ પ્રમાણે કહે છે--‘ इमीसे णं ’ इत्यादि. सर्व स्थितिनुं प्रकरण प्रज्ञापना सूत्रमां प्रसिद्ध છે, તેથી તેનો અતિદેશ (ભલામણ) કરતા સતા કહે છે કે--“ एवमिति ”--એમ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં સામાન્ય પર્યાપ્તા

અને અપર્યાપ્તાના લક્ષણવાળા ત્રણ ગમાએ કરીને નારકીઓની, વિશેષ પ્રકારના નારકીઓની અને તિર્યંચાદિકની સ્થિતિ કહી છે તેમ અહીં પણ કહેવી. ક્યાં સુધી કહેવી ? તે કહે છે—‘ જાવ વિજયેત્યાદિ ’—એટલે કે અનુત્તર દેવોની ઓધિક, અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્તકની સ્થિતિવાળા ત્રણ ગમા સુધી કહેવી. અહીં અતિદેશ (મહામણ) કરેલા સૂત્રોનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેયો—“ હે ભગવાન ! રત્નપ્રમાના નારકીઓની કેટલી સ્થિતિ છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ઠથી એક સાગરોપમની છે. ૧. હે ભગવાન ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના અપર્યાપ્તા નારકીઓની સ્થિતિ કેટલો કાલ કહી છે ? હે ગૌતમ ! (જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ઠ એમ) બન્ને પ્રકારે અંતર્મુહૂર્તની જ કહી છે. ૨. તથા પર્યાપ્તાઓની તો જે સામાન્ય કહી છે તે જ એક અંતર્મુહૂર્ત ઓછી કહેવી. ૩.” એ જ પ્રમાણે શેષ પૃથ્વીના નારકીઓની પ્રત્યેકની, અસુરાદિક દશેની, પૃથ્વીકાય વિગેરેની, તિર્યંચોની, ગર્ભજ અને હિતર (સંમૂર્ણિમ) ભેદવાળા મનુષ્યોની, આઠ પ્રકારના વ્યંતરોની, પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીઓની અને સૌધર્માદિક વૈમાનિકોની સ્થિતિ સંબંધી ત્રણ ત્રણ ગમા કહેવા. કેટલે દૂર સુધી કહેવા ? તે કહે છે—‘ જાવ વિજયેત્યાદિ ’—અહીં વિજયાદિકને વિષે જઘન્યથી ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે, તે જ પ્રમાણે ગંધહસ્તી વિગેરેના ગ્રંથોમાં પણ દેખાય છે, પરંતુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં તો (જઘન્ય) એકત્રીશ સાગરોપમની કહી છે, તે મતાંતર જાણવું. અહીં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તકના બે ગમા પોતાની મેળે જાણી લેવા. એ જ પ્રમાણે સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનના દેવોની સ્થિતિ પણ ત્રણ ગમાવડે કહેવી ॥ સૂત્ર--૧૫૧ ॥

ઉપર નારકાદિક જીવોની સ્થિતિ કહી. હવે તેઓના શરીરની અવગાહના પ્રતિપાદન કરવા (કહેવા) માટે કહે છે—

मू०—कति णं भंते सरीरा पन्नत्ता ? गोयमा ! पंच सरीरा पन्नत्ता, तं जहा—ओरालिए वेउ-
विए आहारए तेयए कम्मए । ओरालियसरीरे णं भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पन्नत्ते,
तं जहा—एगिंदियओरालियसरीरे जाव गब्भक्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरे य । ओरालि-
यसरीरस्स णं भंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्जाति-
भागं उक्कोसेणं साइरेणं जोयणसहस्सं, एवं जहा ओगाहणसंठाणे ओरालियपमाणं तहा निरव-
सेसं, एवं जाव मणुस्से त्ति उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाइं । कइविहे णं भंते ! वेउव्वियसरीरे पन्नत्ते ?
गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते—एगिंदियवेउव्वियसरीरे य पंचिंदियवेउव्वियसरीरे य, एवं जाव सणंकुमारे
आढत्तं जाव अणुत्तराणं भवधारणिज्जा जाव तेस्सिं रयणी रयणी परिहायइ । आहारयसरीरे णं
भंते ! कइविहे पन्नत्ते ? गोयमा ! एगाकारे पन्नत्ते । जइ एगाकारे पन्नत्ते किं मणुस्सआहारय-
सरीरे अमणुस्सआहारयसरीरे ? गोयमा ! मणुस्सआहारगसरीरे णो अमणुस्सआहारगसरीरे,
एवं जइ मणुस्सआहारगसरीरे किं गब्भक्कंतियमणुस्सआहारगसरीरे संमुच्छिममणुस्सआहार-

गसरीरे ? गोयमा ! गढभवक्कंतियमणुस्सआहारगसरीरे नो संमुच्छिममणुस्सआहारगसरीरे । जइ गढभवक्कंतियमणुस्सआहारयसरीरे किं कम्मभूमिगां अकम्मभूमिगां ? गोयमा ! कम्मभूमिगां नो अकम्मभूमिगां । जइ कम्मभूमिगां किं संखेज्जवासाउयं असंखेज्जवासाउयं ? गोयमा ! संखेज्जवासाउय नो असंखेज्जवासाउयं । जइ संखेज्जवासाउयं किं पज्जत्तयं अपज्जत्तयं ? गोयमा ! पज्जत्तयं नो अपज्जत्तयं । जइ पज्जत्तयं किं सम्मादिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी ? गोयमा ! सम्मादिट्ठी नो मिच्छदिट्ठी नो सम्मामिच्छदिट्ठी । जइ सम्मादिट्ठी किं संजयं असंजयं संजयासंजयं ? गोयमा ! संजयं नो असंजयं नो संजयासंजयं । जइ संजयं किं पमत्तसंजयं अपमत्तसंजयं ? गोयमा ! पमत्तसंजयं नो अपमत्तसंजयं । जइ पमत्तसंजयं किं इट्ठिपत्तं अणिट्ठिपत्तं ? गोयमा ! इट्ठिपत्तं नो अणिट्ठिपत्तं वयणा विभाणियवा आहारयसरीरे समचउरंससंठाणसंठिए । आहारयसरीरस्स के महालिया सरीरो-गाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं देसुणा रयणी उक्कोसेणं पडिपुण्णा रयणी । तेआसरीरे

પં મંતે ! કતિવિહે પન્નત્તે ? ગોયમા ! પંચવિહે પન્નત્તે—एगिंदियतेयसरीरे बितिचउपंच० एवं
 जाव गेवेज्जस्स णं मंते ! देवस्स णं मारणांतिसमुग्धाएणं समोहयस्स समाणस्स के महालिया
 सरीरोगाहणा पन्नत्ता ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ता विक्खंभबाहल्लेणं आयामेणं जहन्नेणं अहे
 जाव विज्जाहरसेढीओ उक्कोसेणं जाव अहोलोइयगामाओ, उट्ठं जाव सयाइं विमाणाइं, तिरियं
 जाव मणुस्सखेत्तं, एवं जाव अणुत्तरोववाइया । एवं कम्मयसरीरं भाणियवं ॥ सूत्रम्—१५२ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! શરીર કેટલા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—ઔદારિક, વૈક્રિય,
 આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ । હે ભગવાન ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! (ઔદારિક શરીર)
 પાંચ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે—एकेंद्रिय औदारिक शरीर यावत् गर्भव्युत्क्रांतिक (गर्भज) मनुष्य पंचेंद्रियनुं औदा-
 रिक शरीर. हे भगवान ! औदारिक शरीरની કેટલી મોટી શરીરની અવગાહના કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના
 અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કૃષ્ઠથી કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન જેટલી (અવગાહના કહી છે). એ જ પ્રમાણે
 જેમ અવગાહના કહી તેમ સંસ્થાન અને ઔદારિકનું પ્રમાણ પણ સમગ્ર કહેવું, એ જ પ્રમાણે યાવત્ મનુષ્યના શરીરની અવ-
 ગાહના ઉત્કૃષ્ઠથી ત્રણ ગાડની છે । હે ભગવાન ! વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારનું કહ્યું
 છે—एकेंद्रिय वैक्रिय शरीर અને पंचेंद्रिय वैक्रिय शरीर. એ જ પ્રમાણે યાવત્ સનત્કુમારથી આરંભીને યાવત્ અનુત્તર વિમા-

नना देवोनुं भवधारणीय शरीर. यावत् (सनत्कुमारथी आरंभीने) तेओना शरीरमां एक एक रत्नीनी (हाथनी) हानि
थाय छे. हे भगवान ! आहारक शरीर केटला प्रकारनुं कहुं छे ? हे गौतम ! एक ज आकारवाळुं (प्रकारनुं) कहुं छे. हे भगवान !
जो एक ज आकारनुं कहुं छे तो शुं ते मनुष्यनुं आहारक शरीर के अमनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! मनुष्यनुं आहारक
शरीर कहुं छे पण अमनुष्यनुं आहारक शरीर कहुं नथी. हे भगवान ! जो आ प्रमाणे मनुष्यनुं आहारक शरीर छे तो शुं गर्भज
मनुष्यनुं आहारक शरीर के संमूर्छिम मनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर, पण संमूर्छिम मनु-
ष्यनुं आहारक शरीर नहीं. हे भगवान ! जो गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर छे तो ते कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं
आहारक शरीर के अकर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक
शरीर पण अकर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर नहीं. हे भगवान ! जो कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक
शरीर छे तो संख्याता वर्पना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर के असंख्याता वर्पना आयु-
ष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर ? हे गौतम ! संख्याता वर्पना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला
गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर छे, पण असंख्याता वर्पना आयुष्यवाळा कर्मभूमिमां रहेला गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर
नहीं. हे भगवान ! जो संख्याता वर्पना आयुष्यवाळानुं तो शुं ते पर्याप्तानुं के अपर्याप्तानुं ? हे गौतम ! पर्याप्तानुं पण
अपर्याप्तानुं नहीं. हे भगवान ! जो पर्याप्तानुं तो शुं ते सम्यग्दृष्टिनुं ? मिथ्यादृष्टिनुं ? के सम्यग्मिथ्यादृष्टिनुं ? हे गौतम !
सम्यग्दृष्टिनुं, पण मिथ्यादृष्टिनुं नहीं, तेम ज सम्यग्मिथ्यादृष्टिनुं पण नहीं. हे भगवान ! जो सम्यग्दृष्टिनुं तो शुं ते

संयतनुं, असंयतनुं के संयतासंयत (देशविरतिवाला) नुं ? हे गौतम ! संयतनुं, पण असंयतनुं नहीं, तेम ज संयता-
 संयतनुं पण नहीं. हे भगवान ! जो संयतनुं तो शुं प्रमत्तसंयतनुं के अप्रमत्तसंयतनुं ? हे गौतम ! प्रमत्तसंयतनुं, पण
 अप्रमत्तसंयतनुं नहीं. हे भगवान ! जो प्रमत्तसंयतनुं तो शुं ते ऋद्धिने पामेलानुं के ऋद्धिने नहीं पामेलानुं ? हे गौतम !
 ऋद्धिने पामेलानुं, पण ऋद्धिने अप्राप्तनुं नहीं. ए ज प्रमाणे सर्व वचनो संपूर्ण कहेवा (एटले के-ऋद्धिप्राप्त, प्रमत्तसंयत,
 सम्यग्दृष्टि, पर्याप्तक, संख्यातवर्षायुष, कर्मभूमिग, गर्भज मनुष्यनुं आहारक शरीर जाणवुं.) ते आहारक शरीर समचतु-
 रस संस्थाने रहेलुं छे. हे भगवान ! आहारक शरीरनी केटली मोटी शरीरावगाहना कही छे ? हे गौतम ! जघन्यथी कांडक
 ओछी एक हाथनी अने उत्कृष्टथी परिपूर्ण एक हाथनी । हे भगवान ! तैजस शरीर केटला प्रकारनुं कह्युं छे ? हे गौतम ! तैजस
 शरीर पांच प्रकारनुं कह्युं छे. ते आ प्रमाणे—एकेंद्रियनुं तैजस शरीर, ए ज प्रमाणे द्वींद्रिय, त्रींद्रिय, चतुरिंद्रिय अने पंचेंद्रियनुं पण
 कहेवुं. ए ज प्रमाणे यावत् हे भगवान ! त्रैवेयक देव मारणांतिक समुद्धातवडे हणाय (करे)त्यारे तेना शरीरनी अवगाहना केटली
 मोटी कही छे ? हे गौतम ! विष्कंभ बाहल्य शरीरना प्रमाणमात्र ज छे अने आयाम जघन्यथी नीचे मनुष्यलोकमां विद्याधरनी
 श्रेणि सुधी अने उत्कृष्टथी अधोलोकना गाम सुधी तथा उपरपोतपोताना विमाननी ध्वजा सुधी अने तिरछी मनुष्यक्षेत्र सुधी अव-
 गाहना कही छे. ए ज प्रमाणे यावत् अनुत्तरोपपातिक देव सुधी जाणवुं. ए ज प्रमाणे कर्मण शरीर संबंधी पण कहेवुं. ॥सूत्र-१५२॥
 टीकार्थः—‘ कइ णं भंते ’ इत्यादि सूत्र सुगम छे. विशेष ए के—एकेंद्रिय औदारिक शरीर इत्यादि जे लख्युं छे

१. अही ऋद्धिप्राप्त एटले चौदपूर्वी समजवा.

ત્યાં યાવત્ શબ્દ લખ્યો છે તેથી દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુર્દિય અને પંચેદ્રિય ઔદારિક શરીર પણ પૃથિવ્યાદિક એકેદ્રિય અને જલચરાદિક પંચેદ્રિયના મેદ કરીને પૂર્વે દેખાડેલા જીવરાશિના ક્રમે કહેવા. કયાં સુધી કહેવા ? તે કહે છે—‘ગવ્મ્બવક્કંતિય’ ઇત્યાદિ, ‘ઓરાલિયસરીરસ્સ’ ઇત્યાદિ—તેમાં ઉદાર એટલે તીર્થકરાદિકના શરીરને આશ્રીને પ્રધાન, અથવા ઉરાલ એટલે વિસ્તારવાળું અર્થાત્ વિશાળ વનસ્પત્યાદિકનું શરીર હજાર યોજનથી કાંઈક વધારે પ્રમાણવાળું છે તેને આશ્રીને અથવા ઉરાલ એટલે થોડા પ્રદેશવડે ઉપચિત્ત હોવા છતાં પ્રમાણવડે મોટું હોવાથી મેંડની’ જેમ, અથવા માંસ, અસ્થિ અને પરુથી બંધાયેલું જે શરીર તે સમયની પરિભાષાએ કરીને ઉરાલ કહેવાય છે. આવું ઉરાલ જે શરીર તે પ્રાકૃતભાષાને લીધે ઓરાલિય શરીર કહેવાય છે, તેનું (અહીં શરીરને પૃષ્ઠી વિમક્તિ લેવાની છે). જેને વિષે અવગાહના (પ્રવેશ) કરાય તે અવગાહના એટલે આધારમૂત ક્ષેત્ર, શરીરની જે અવગાહના તે શરીરાવગાહના કહેવાય છે. અથવા ઔદારિક શરીરવાલા જીવની જે ઔદારિક શરીરરૂપ અવગાહના તે હે મગવાન ! કેટલી મોટી કહી છે ? તેમાં જઘન્યથી પૃથિવ્યાદિકની અપેક્ષા અંગુલના અસંખ્યેય ભાગ જેટલી અને ઉત્કૃષ્ટથી વાદર વનસ્પતિની અપેક્ષાએ કાંઈક અધિક એક હજાર યોજન જેટલી કહી છે. ‘એવં જાવ મણુસ્સે ત્તિ’—અહીં આ પ્રમાણે યાવત્ શબ્દ લખેલો હોવાથી અવગાહના અને સંસ્થાન નામના પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના એકવીશમા પદમાં કહેલો સર્વ પાઠ અર્થથી જાણી લેવો, તે આ પ્રમાણે—પ્રથમ એકેદ્રિય ઔદારિકનો પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહ્યો છે તે જ જાણવો. તથા પૃથિવ્યાદિક વાદર, સૂક્ષ્મ, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ ચારની અવગાહના જઘન્યથી

૧ મીઠી જેમ જુદા જુદા તાંતળાની બનેલી હોવાથી પ્રદેશો ઓછા છતાં જગ્યા વધારે રોકે છે તેમ ॥

અને ઉત્કૃષ્ઠથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે, બાદર પર્યાપ્ત વનસ્પતિની અવગાહના ઉત્કર્ષથી સાધિક એક હજાર યોજનની છે, બાકીનાની અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે. પર્યાપ્ત દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય અને ચતુરિંદ્રિયની ઉત્કર્ષથી અનુક્રમે બાર યોજનની, ત્રણ ગાડની અને ચાર ગાડની છે. પંચેંદ્રિય તિર્યંચ મધ્યે ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ એમ બન્ને પ્રકારના પર્યાપ્ત જલચરની અવગાહના ઉત્કર્ષથી એક હજાર યોજનની છે, એ જ પ્રમાણે સંમૂર્છિમ પર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થલચરની અવગાહના ગવ્યૂતપ્રથક્ત્વ દટલે વેથી નવ ગાડ સુધીની છે અને તે જ ગર્ભજ હોય તો તેની અવગાહના છ ગાડની છે. ગર્ભજ ઉર-પરિસર્પની અવગાહના એક હજાર યોજનની છે અને સંમૂર્છિમ એવા તેની વેથી નવ યોજનની છે. ગર્ભજ યુજપરિસર્પની વેથી નવ ગાડ સુધીની છે અને સંમૂર્છિમ એવા તેની વેથી નવ ધનુષ્યની છે. ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ સ્થેચરોની અવગાહના વેથી નવ ધનુષ્યની જ છે. તથા ગર્ભજ મનુષ્યોની અવગાહના ત્રણ ગાડની અને સંમૂર્છિમની અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે. આ (અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ) સર્વત્ર જઘન્યંપદે અને અપર્યાપ્તપદે જાળવો.

તથા ' કહવિહે ણં ' इत्यादि सूत्र स्पष्ट છે, તેમાં વિશેષ એ કે—વિવિધ પ્રકારની અથવા વિશેષ પ્રકારની જે ક્રિયા તે વિક્રિયા, તેને વિષે જે થયું તે વૈક્રિય કહેવાય છે, અથવા તો વિવિધ કે વિશિષ્ટને જે કરે છે તે વૈકુર્વિક કહેવાય છે. તેમાં એકેંદ્રિય વૈક્રિય શરીર વાયુકાયને હોય છે અને પંચેંદ્રિય વૈક્રિય શરીર નારકાદિકને હોય છે. ' एवं जाच ' इत्यादिक अतिदेश (भलामण) होवाથી આ પ્રમાણે જાણવું કે—હે ભગવાન ! જો એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું વાયુકાય એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે કે અવાયુકાય એકેંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે ? હે ગૌતમ ! વાયુકાય એકેં-

દ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોય છે, અવાયુકાય એકંદ્રિયને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી. इत्यादिक अभिलाषे (આલાવાએ) કરીને આ અર્થ જાણવો—જો વાયુકાયને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો તે સૂક્ષ્મ વાયુકાયને કે વાદર વાયુકાયને હોય છે ? હે ગૌતમ ! વાદરને જ હોય છે. જો વાદરને હોય છે તો શું પર્યાપ્તને જ હોય છે. પર્યાપ્તને જ હોય છે. હે ભગવાન ! જો પંચેંદ્રિયને (વૈક્રિય શરીર હોય છે) તો શું નારકીને, પંચેંદ્રિયતિર્યચને, મનુષ્યને કે દેવને (વૈક્રિય શરીર હોય છે) ? હે ગૌતમ ! સર્વને (ચારને) હોય છે. તેમાં સાતે પ્રકારના નારકી પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્ને હોય છે. હે ભગવાન ! જો તિર્યચને હોય છે તો શું સંમૂર્છિમને કે વીજાને (ગર્ભજને) ? હે ગૌતમ ! વીજાને એટલે ગર્ભજને જ હોય છે, તે ગર્ભજ પણ સંખ્યાતા વર્વના આયુષ્યવાલા પર્યાપ્તને જ હોય છે, તે પણ જલચરાદિક ત્રણે મેદવાલાને (વૈક્રિય શરીર) હોય છે. તથા મનુષ્યને હોય છે તે ગર્ભજને જ હોય છે, તે પણ કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલાને જ, તે પણ સંખ્યાતા વર્વના આયુષ્યવાલા પર્યાપ્તને જ હોય છે. તથા દેવ એટલે ભવનવાસી વિષેરેને હોય છે, તેમાં દશ પ્રકારના અસુરાદિક પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત (બન્નેને હોય છે, એ જ પ્રમાણે આઠ પ્રકારના વ્યંતરને અને પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીને હોય છે. તથા હે ભગવાન ! જો વૈમાનિક દેવને (વૈક્રિય શરીર) હોય છે તો શું કલ્પોપપન્ન દેવને કે કલ્પાતીત દેવને હોય છે ? હે ગૌતમ ! બન્ને પ્રકારનાને હોય છે તે પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બન્નેને વૈક્રિય શરીર હોય છે. ॥

તથા હે ભગવાન ! વૈક્રિય શરીર કેવા સંસ્થાન(આકાર)વાળું હોય છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ કહે છે કે—હે ગૌતમ ! વિવિધ પ્રકારના સંસ્થાનવાળું હોય છે. તેમાં વાયુકાયને પતાકાસંસ્થાનવાળું, નારકીઓને ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય

બન્ને હુંડસંસ્થાનવાલું, પંચેદ્રિયતિર્યંચ અને મનુષ્યને વિવિધ પ્રકારના સંસ્થાનવાલું અને દેવોને ભવધારણીય વૈક્રિય શરીર સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાલું અને ઉત્તરવૈક્રિય વિવિધ સંસ્થાનવાલું હોય છે. માત્ર કલ્પાતીત દેવને ભવધારણીય જ હોય છે.

તથા હે ભગવાન ! વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા માગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી કાંઠક અધિક એક લાખ યોજન જેટલી હોય છે. તેમાં વાયુક્રાયને બન્ને પ્રકારે (જઘન્ય અને ઉત્કર્ષથી) અંગુલના અસંખ્યાતમા માગ જેટલી કહી છે. એ જ પ્રકારે નારકીને જઘન્યથી ભવધારણીય શરીરની અંગુલના અસંખ્યાતમા માગની અને ઉત્કર્ષથી પાંચ સો ધનુષ્ય જેટલી (અવગાહના) કહી છે. આ અવગાહના સાતમી પૃથ્વીને વિષે જાણવી, છઠ્ઠી વિગેરે પૃથ્વીને વિષે તો એ જ અવગાહના અર્ધ અર્ધ હીન જાણવી. પરંતુ ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહના તો સર્વેની (સાતે પૃથ્વીના નારકીની) જઘન્યથી અંગુલના સંખ્યાતમા માગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી અવગાહના ભવધારણીય શરીરથી વમળી જાણવી. પંચેદ્રિય તિર્યંચોને ઉત્કર્ષથી વસોથી નવ સો યોજનની જાણવી, મનુષ્યોને ઉત્કર્ષથી કાંઠક અધિક એક લાખ યોજનની હોય છે, દેવોને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની અવગાહના એક લાખ યોજનની છે અને ભવધારણીય શરીરની અવગાહના તો ભવનપતિ, વ્યંતર, ડ્યોતિપી, સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવોને સાત હાથની, સનત્કુમાર અને મોહદ્ર કલ્પના દેવોને છ હાથની, બ્રહ્મ અને લાંતકના દેવને પાંચ હાથની, મહાશુક અને સહસ્રાર દેવને ચાર હાથની, આનતાદિક ચારને વિષે ત્રણ હાથની, નવ શ્રૈવેયકને વિષે બે હાથની અને અનુત્તર વિમાનને વિષે એક હાથની ભવધારણીય શરીરની

૧ અરધી અરધી એટલે છઠ્ઠીમાં ૨૫૦ ધનુષ્ય, પાંચમીમાં ૧૨૫ ધનુષ્ય, ચોથીમાં ૬૨૥ ધનુષ્ય એ પ્રમાણે સમજવી.

અવગાહના કહી છે. આ હકીકતને સૂત્રમાં જ કહે છે—‘એવં જાવ સણંકુમારેત્યાદિ’—એવં જાવ સણંકુમારેત્યાદિ ‘દુવિહે પન્નત્તે એગિંદિય’ इत्यादि पूर्वे देखाडेला क्रमे करीने प्रज्ञापना सूत्रમાં કહેલું વૈક્રિય અવગાહનાના પ્રમાણવાલું સૂત્ર કહેલું. કયાં સુધી કહેલું ? તે કહે છે—યાવત્ સનત્કુમારથી આરંભીને ભવધારણીય વૈક્રિય શરીરની હાનિ જાળવી. એટલો અધ્યાહાર છે. ત્યાંથી (સનત્કુમારથી) પણ યાવત્ અનુત્તરાણિ એટલે અનુત્તરદેવ સંવંધી જે ભવધારણીય શરીર છે ત્યાંસુધી એક એક રતિ(હાથ)ની હાનિ કરવી, એવા અર્થવાલું સૂત્ર આવે ત્યાંસુધી કહેલું હિત. ! ગ્રંથાંતરમાં તો આ વાક્ય અન્યથા પ્રકારનું પણ દેખાય છે, તેમાં પણ અર્થની ઘટના આને અનુસારે જ કરવી ॥

‘આહારય૦’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. વિશેષ એ કે—‘એવમિતિ’—પ્રથમ જે પ્રમાણે પરિપૂર્ણ આલાવો કહ્યો છે તે જ પ્રમાણે ઉત્તરત્ર (પછી) પણ કહેવો. તે આ પ્રમાણે—‘જહ મણુસ્સ ત્તિ’—હે ભગવાન ! જો મનુષ્યને આહારક શરીર કહ્યું છે, તો શું ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે કે સંમૂર્ણ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે ? હે ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક હોય છે, પણ સંમૂર્ણ મનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી. હે ભગવાન ! જો ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો, इत्यादि सर्व कहेलું યાવત્ જો પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો શું ક્રદ્ધિને પામેલા પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે કે ક્રદ્ધિને નહીં પામેલા પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાતા વર્ષના આયુવાળા કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે ? હે ગૌતમ ! બીજાનો નિયેષ અને પહેલાની અનુજ્ઞા કહેવી (ક્રદ્ધિ

नहीं पामेला प्रसन्न होतुं नथी, क्कद्धि पामेलाने आहारक शरीर होय छे). ए ज बावत कहे छे—‘वयणा वि भाणि-यन्व त्ति’—सूचन करेला वचनो पण सर्वे कहेला न्याये करीने कहेवा, अर्थात् विभागवडे (जुदा जुदा) संपूर्ण उच्चारण करवा ।

‘आहारय त्ति’—हे भगवान ! आहारक शरीरनी केटली मोटी शरीरावगाहना कही छे ? हे गौतम ! एम सूचन कर्तुं छे के जघन्यथी कांइक न्यून रत्ति जेटली कही छे. (उत्कृष्टथी पूर्ण रत्ति कहेल छे) केवी रीते ? ते कहे छे—तथा-प्रकारना प्रयत्न विशेषथकी अने तथाप्रकारना आरंभक द्रव्यविशेषथकी प्रारंभने समयै पण कहुं तेठलुं ज प्रमाण होय छे, कारण के औदारिकादिक शरीरनी जेस प्रारंभने काळे अंगुलना असंख्यातमा भाग जेटली अवगाहना होती नथी, एवो भावार्थ छे.

‘तेयास्सीरे णं भंते’ इत्यादि, ‘एवं जाव’—यावत् शब्द लख्यो छे तेथी प्रज्ञापना सूत्र संबंधी एकवीशमा पदमां कहेल तैजस शरीरनी वक्तव्यता अहीं कहेवी, तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे—हे भगवान ! ऐकंद्रियनुं तैजस शरीर केटला प्रकारनुं कहुं छे ? हे गौतम ! पांच प्रकारनुं कहुं छे. ते आ प्रमाणे—पृथ्वीकायथी लइने वनस्पतिकाय सुधीना ऐकंद्रियना तैजस शरीर कहा छे. ए प्रमाणे जीवराशिनी प्ररूपणाने अनुसारै सूत्रनी भावना करवी, यावत् सर्वार्थसिद्धिक अनुत्तरोपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवरूप पंचेंद्रियनुं तैजस शरीर हे भगवान ! केवा संस्थानवाळुं कहुं छे ? हे गौतम ! विविध संस्थानवाळुं कहुं छे. जे पृथिव्यादिक जीवनुं जे औदारिकादिक शरीरनुं संस्थान कहुं छे ते ज तैजस शरीर अने कर्मण शरीरनुं जाणनुं. ।

તથા મારણાંતિક સમુદ્ધાતને પામેલા જીવના તૈજસ શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને વાહલ્યવહે શરીરના પ્રમાણ જેટલી અને આયામવહે જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી અને ઉત્કર્ષથી ઊંચે અને નીચે લોકાંતથી આરંભીને લોકાંત સુધી જાણવી; કેમકે એકંદ્રિય જીવ ત્યાંથી (અધોલોકાંતથી) ત્યાં (ઉર્ધ્વલોકાંતે) ઉત્પન્ન થઈ શકે છે તેને આશ્રીને આ જાણવું એવો ભાવાર્થ છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ (પાંચે) એકંદ્રિય સંબંધી જાણવું, પરંતુ દ્વીંદ્રિય જીવોની તો આયામવહે ઉત્કર્ષથી તિર્યગ્લોકથી આરંભીને તિર્યગ્ લોકાંત સુધી જાણવી; કેમકે પ્રાચે કરીને તિર્યગ્લોકમાં દ્વીંદ્રિયાદિક તિર્યંચ હોય છે. નારકીનાં તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી એક હજાર યોજનની છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે— નરકમાંથી નીકળીને પાતાલકલ્શના એક હજાર યોજનના માનવાળા કુલ્લ (ઠીંકરી)ને મેદીને તેમાં મત્સ્યપણે ઉત્પન્ન થાય તેને આશ્રીને તેટલી અવગાહના હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી નીચે સાતમી પૃથ્વી સુધી અવગાહના હોય છે, આ પ્રમાણ સાતમી પૃથ્વીનો નારકી સમુદ્રાદિકના મત્સ્યને વિષે ઉત્પન્ન થાય તેને આશ્રીને જાણવું. તિરું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી અને ઊંચે પંડકવનની પુષ્કરિણી (વાવ) સુધી જાણવું, કેમકે નારકી જીવ તે વનનેમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, પણ તેનાથી આગળ ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા મનુષ્યના તૈજસ શરીરની અવગાહના (સર્વદિશાએ) લોકાંત સુધી જાણવી. તથા ભવનપતિ, વ્યંતર, હ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવોના તૈજસ શરીરની અવગાહના જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી છે, કેમકે તેઓ પોતાને સ્થાને જ પૃથ્વીકાયાદિકપણે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, અને ઉત્કર્ષથી નીચે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી, તિરું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની વહારની વેદિકાના અંત સુધી અને ઊંચે ઈપતપ્રાગમ્બારા નામની પૃથ્વી સુધી જાણવી, કારણ કે તેઓ શુભ પર્યાપ્ત

वादर पृथ્વીकायादिकने विषे ज उत्पन्न थइ शके छे, तेथी आगळ थइ शकता नथी. तथा सनत्कुमार देवलोकथी आरंभीने सहस्रार देवलोक सुधीना देवोना तैजस शरीरनी अवगाहना जघन्यथी अंगुलना असंख्यातमा भाग जेटली छे. केवी रीते ? ते कहे छे—पंडकवनादिकनी पुष्करिणीमां स्नान (क्रीडा) करवा माटे उत्तरतां मरण पामीने त्यां ज मत्स्यपणे उत्पन्न थइ शके छे तेथी, अथवा पूर्वभव संबंधी मनुष्ये भोगवेली पोतानी स्त्रीने आलिंगन करी (करती वखते) मरण पामी तेना ज गर्भमां उत्पन्न थइ शके छे तेथी, अने उत्कर्षथी तो नीचे महापातालकळशना बीजा त्रिभाग सुधी जाणवी; कारण के त्यां जळ होवाथी मत्स्यमां उत्पन्न थइ शके छे, तिरहुं स्वयंभूरमण समुद्र सुधी अने ऊंचे अच्युत देवलोक सुधी जाणवी. कारण के त्यां संगतिक (मित्र) देवनी निश्राए (मददथी) जइ मरण पामी अहीं (मनुष्यमां) ज उत्पन्न थइ शके छे तेथी. तथा आनत देवलोकथी आरंभीने अच्युत देवलोक सुधीना देवोना तैजस शरीरनी अवगाहना जघन्यथी अंगुलना असंख्यातमा भाग जेटली जाणवी. केवी रीते ? ते कहे छे—अहीं (मर्त्यलोकमां) आवी मरणकालने लीधे विपरीत मति थवाथी मनुष्ये भोगवेली नारीने पण आलिंगन करी मरण पामी त्यां ज उत्पन्न थइ शके छे तेथी, अने उत्कर्षथी तो नीचे अधोलोक ग्राम सुधी, तिरहुं मनुष्य क्षेत्रने विषे अने ऊंचे अच्युतविमान सुधी तैजस शरीरनी अवगाहना समजवी. तेने मनुष्योने विषे ज उत्पन्न थवापणुं छे, अहीं भावार्थ पूर्वनी जेम जाणवो. तथा नव ग्रैवेयक अने पांच अनुत्तरोपपातिक देवोना तैजस शरीरनी अवगाहना जघन्यथी विद्याधरनी श्रेणि सुधी अने उत्कर्षथी नीचे अधोलोकग्राम सुधी, तिरहुं मनुष्यक्षेत्र सुधी अने ऊंचे तेमना (पोतपोताना) विमान सुधी ज जाणवी. इति ॥

કાર્મણ શરીરની અવગાહના પળ એ જ રીતે જાણવી, કેમકે તેજસ શરીર અને કાર્મણ શરીરની અવગાહના એક સરસી જ હોય છે. હિતિ ॥ કહેલા અર્થવાળા જ સૂત્રના અંશને કહે છે—‘ગેવેજ્જસ પં’ इत्यादि ॥
અનંતર (ઉપર) ગ્રાણીઓનો અવગાહનાધર્મ કહ્યો. હવે અવધિધર્મનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે—

મૂ૦—મેય વિસયસંઠાણે, અઙ્ગિમતર બાહિરે ય દેસોહી ।

ઓહિસ્સ વુહ્ધિહાણી, પહિવાઈ ચેવ અપહિવાઈ ॥ ૧ ॥

મૂલાર્થ:—અવધિજ્ઞાનના મેદ ૧, વિષય ૨, સંસ્થાન ૩, આમ્યંતર ૪, બાહ્ય ૫, દેશાવધિ ૬, હાનિવૃદ્ધિ ૭, પ્રતિ-
પાતી ૮ અને અગ્રતિપાતી ૯, આ સર્વ દ્વાર કહેવા.

ટીકાર્થ:—મેદે इत्यादि દ્વારગાથા—તેમાં અવધિના (અવધિજ્ઞાનના) મેદ કહેવા; જેમકે બે પ્રકારે અવધિ છે—
મવપ્રત્યય (મવને આશ્રીને) અને ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમને આશ્રીને થયેલ). તેમાં દેવ અને નારકીને મવપ્રત્યય અવધિ
હોય છે, તથા મનુષ્ય અને તિર્યચને ક્ષાયોપશમિક અવધિ હોય છે. ૧. તથા અવધિનો વિષય કહેવો. તે વિષય ચાર પ્રકાર-
રનો છે—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ. તેમાં દ્રવ્યથી જઘન્ય તેજસ્ અને માપા બન્નેને અગ્રહણ પ્રાયોગ્ય વર્ગણા સુધીના
દ્રવ્યોને જાણે, અને ઉત્કર્ષથી એક પરમાણુથી આરંભીને અનંત પરમાણુ સુધીના સર્વ રૂપી દ્રવ્યના સમૂહને જાણે. ક્ષેત્રથી આ
પ્રમાણે—જઘન્યથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રને જાણે અને ઉત્કર્ષથી અલોકને વિષે લોકપ્રમાણવાળા અસં-

રૂપ સ્વરૂપ (વિભાગ) ને જાણે (જાણી શકે). કાલથી આ પ્રમાણે—જઘન્યથી અતીત અને અનાગત આવલિકાના અસં-
 રૂપાતમા ભાગ જોડલા કાલને જાણે અને ઉત્કર્ષથી અસંરૂપાતી ઉત્સર્પિણીને જાણે. તથા ભાવથી આ પ્રમાણે—જઘ-
 ન્યથી દરેક દ્રવ્યના ચાર વર્ણાદિ (વર્ણ, ગંધ, રસ ને સ્પર્શ) ને અને ઉત્કર્ષથી એકેક દ્રવ્યના અસંરૂપ વર્ણાદિકને અને સર્વ
 દ્રવ્યની અપેક્ષા અનંત વર્ણાદિકને જાણે. ૨. તથા અવધિનું સંસ્થાન કહેવું. તે આ પ્રમાણે—નારકીનું અવધિ તપ્ર (ત્રાપા)—
 ના આકારવાળું, ભવનપતિનું પલ્યના આકારવાળું, વ્યંતરોને પહુના આકારવાળું, જ્યોતિષીને જ્ઞાલરના આકારવાળું, કલ્પો-
 પપન્ન (ચાર દેવલોકના) દેવોને મુદંગના આકારવાળું, નવ ગ્રૈવેયકના દેવોને પુષ્પસમૂહથી ભરેલી શગ ચડાવેલી ચંગેરીના
 આકારવાળું અને પાંચ અનુત્તરવિમાનના દેવોને કન્યાના ચોલકના આકારવાળું દટલે લોકનાઠીના આકારવાળું અવધિ-
 હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યચને વિવિધ પ્રકારના આકારવાળું અવધિ હોય છે. ૩. તથા ‘ અર્ધિમતર ત્તિ ’—અવધિજ્ઞાન-
 વડે પ્રકાશિત થયેલા ક્ષેત્રની અંદર કયા જીવો હોય છે ? તે કહેવું. તે આ પ્રમાણે—નારકી, દેવ અને તીર્થંકરો અવધિજ્ઞાનના
 ક્ષેત્રની અંદર હોય છે. ૪. તથા ‘ બાહિરે ય ત્તિ ’—અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની બહાર કયા જીવો હોય છે ? તે કહેવું. તેમાં
 શેષ (નારકી, દેવ અને તીર્થંકર સિવાયના) જીવો તે બાહ્ય અવધિવાળા અને અભ્યંતર અવધિવાળા એમ બન્ને પ્રકારના હોય
 છે. ૫. તથા ‘ દેસોહિ ત્તિ ’—અવધિજ્ઞાનવડે પ્રકાશ કરવા લાયક વસ્તુના એક દેશને પ્રકાશ કરનાર જે અવધિ તે
 દેશાવધિ કહેવાય છે. તેવું અવધિ કયા જીવોને હોય છે ? તે કહેવું અને તેવા અવધિથી જે વિપરીત (જુદા પ્રકારનું) હોય

૧ અન્યત્ર અભ્યંતર અવધિ દટલે નિશ્ચય અવધિવાળા અને બાહ્ય અવધિ દટલે અવધિજ્ઞાનની ભજનાવાળા સમજવા એમ કહ્યું છે.

તે સર્વાવધિ કહેવાય છે. તેમાં મનુષ્યોને બન્ને પ્રકારનું અવધિ હોય છે અને વીજા સર્વેને દેશાવધિ એક જ હોય છે; કારણ કે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના સમીપને સમયે જ સર્વાવધિ (પરમાવધિ) થઈ શકે છે. ૬. તથા અવધિજ્ઞાનની વૃદ્ધિ અને હાનિ કહેવી. તેમાંનું જે જીવોને જેવું અવધિ હોય તે કહેવું. તેમાં તિર્યંચ અને મનુષ્યને વર્ધમાન (વધતું) અને હીયમાન (ઘટતું) બન્ને પ્રકારનું અવધિ હોય છે. બાકીનાને (નારક્ષી અને દેવને) અવસ્થિત જ (એક સરખું જ) હોય છે. તેમાં અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ વિગેરેને પ્રથમ જોડને પછી વધારે વધારે જોવે તે વધતું (વૃદ્ધિમાન) કહેવાય છે અને તેનાથી જે વિપરીત તે હાનિ પામતું (હીયમાન) કહેવાય છે. ૭. તથા પ્રતિપાતી અને અપ્રતિપાતી એવા બે પ્રકારનું અવધિ છે તેમાં ઉત્કર્ષથી આશ્વા લોકને જાણે તેટલું હોય તે પ્રતિપાતી હોઈ શકે છે અને તેનાથી અધિક દેખે તે અપ્રતિપાતી કહેવાય છે. તેમાં જે ભવપ્રત્યય અવધિ છે તે તે ભવ પૂરો થતાં સુધી પડતું નથી અને જે ક્ષાયોપશમિક અવધિ છે તે વન્ને પ્રકારનું હોય છે. ૮-૯. इति ॥ તે જ દેખાડે છે—

મૂં—કઙ્ઘિવિહે ણં ભંતે ! ઓહી પન્નત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા પન્નત્તા—ભવપચ્છદ્દા ય સ્વઓવ-
સમિદ્દા ય, एवं एवं સંવં ઓહિપદં ભાણિયવં ॥

મૂલાર્થ:—હે મગવાન ! અવધિજ્ઞાન કેટલા પ્રકારે કહ્યું છે ? હે ગૌતમ ! બે પ્રકારે કહ્યું છે—ભવપ્રત્યયિક અને ક્ષાયો-
પશમિક. એ પ્રમાણે સર્વ અવધિપદ કહેવું ॥

ટીકાર્થ:—‘કંઈચિહે’ હત્યાદિ. આ અવસરે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું તેત્રીશમું પદ પરિપૂર્ણ કહેવું. इति ॥

હમણાં જીવના પર્યાયરૂપ ધ્યાયોપશમિક ઉપયોગ વિશેષ કહ્યો. હવે વેદનાના સ્વરૂપવાળો તે જ ઔદયિક ઉપયોગ કહેવાય છે—

મૂ૦—સીયા ય દદ્વ સારીર સાતા તહ વેયણા ભવે દુઠ્ઠા । અબ્ધુવગમુવક્કમિયા ણીયાએ ચેવ અણિયાએ ॥ ૧ ॥ નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! કિં સીતં વેયણં વેયંતિ ડસિણં વેયણં વેયંતિ સીતોસિણં વેયણં વેયંતિ ? ગોયમા ! નેરઙ્ગયા૦ એવં ચેવ વેયણાપદં માણિયદ્વં ॥

મૂલાર્થ:—શીત, દ્રવ્ય, શરીર સંબંધી, સાતા વેદના, દુઃખ, આશ્વુપગમ, ઔપક્રમિક, નિદયા અને અનિદયા, આટલા પ્રકારની વેદના છે (૧) । હે મગવાન ! નારકી જીવો શું શીત વેદનાને વેદે છે (મોગવે છે—અનુભવે છે) ? કે ઉષ્ણ-વેદનાને વેદે છે ? કે શીતોષ્ણ વેદનાને વેદે છે ? હે ગૌતમ ! નારકી જીવો વિગેરે આ પ્રમાણે સર્વ વેદનાપદ કહેવું. ॥

ટીકાર્થ:—‘સીયા’ હત્યાદિ દ્વાર ગાથા છે. તેમાં ‘સીયા ય ત્તિ’—અહીં ‘ચ’ શબ્દ લખ્યો છે તે નહીં કહેલાનો પણ સંગ્રહ કરવા માટે છે, તેથી ત્રણ પ્રકારની વેદના—શીત, ઉષ્ણ અને શીતોષ્ણ. તેમાં નારકીઓ શીત અને ઉષ્ણ વેદનાને વેદે છે. શેષ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૧. ‘દઢ્ઠવે ત્તિ’—અહીં ઉપલક્ષણથી દ્રવ્યાદિક ભેદવડે ચાર પ્રકારની વેદના લેવી. તેમાં પુદ્ગલ દ્રવ્યના સંબંધથી (જે વેદના થાય તે) દ્રવ્ય વેદના, નારકાદિકના ઉત્પત્તિક્ષેત્રના સંબંધથી

(જે થાય તે) ક્ષેત્ર વેદના, નારકાદિક આયુષ્યરૂપ કાલના સંબંધથી થાય તે કાઠ વેદના અને વેદનીય કર્મના ઉદયથી (જે વેદના થાય તે) ભાવ વેદના કહેવાય છે. તેમાં નારકથી આરંભીને વૈભાનિક સુધીના સર્વ જીવો ચારે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૨. તથા 'સારીર ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—શરીરિક, માનસિક અને શારીરમાનસિક. તેમાં સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે અને શેષ જીવો ફક્ત શારીરિક વેદના વેદે છે. ૩. તથા 'સાચ ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા. તેમાં સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૪. 'તદ્ વેયણા ભવે હુક્લ ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—સુખ, દુઃખ અને સુખદુઃખ. તેમાં સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારની વેદના વેદે છે. ૫. અહીં સાત, અસાત અને સુખ, દુઃખનો વિશેષ આ પ્રમાણે છે—ક્રમે કરીને (પોતાની મેલે) ઉદયને પામેલા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો જે અનુભવ થવો તે સાત અસાત કહેવાય છે, અને વીજાએ ઉદિરાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોનો જે અનુભવ થવો તે સુખ દુઃખ કહેવાય છે. તથા 'અબ્ધુવગમુવક્કમિય ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—આબ્ધુવગમિકી અને ઔપક્રમિકી. તેમાં જીવો પહેલી (આબ્ધુવગમિકી) વેદનાને પોતે જ સ્વીકાર કરીને વેદે તે. જેમકે સાધુઓ કેશનો લોચ અને બ્રહ્મચર્ય વિગેરેથી વેદે છે તે, અને વીજી (ઔપક્રમિકી) તે સ્વયમેવ ઉદયમાં આવેલા અથવા ઉદીરણા કરવાવડે ઉદયમાં આપેલા વેદનીય કર્મનો જે અનુભવ કરવો તે. તેમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો આ બન્ને પ્રકારની વેદના વેદે છે, અને શેષ જીવો ફક્ત ઔપક્રમિકી વેદનાને વેદે છે. ૬-૭. તથા 'ળીયાએ ચેવ અળિયાએ ત્તિ'—ત્રણ પ્રકારની વેદના—નિદયા એટલે આભોગથી (જાળીને) અને અનિદયા એટલે અનાભોગથી (અજાળપણે) વેદાય તે. તેમાં સંજ્ઞી જીવોને બન્ને

પ્રકારની હોય છે અને અસંજીને એકલી અનિદયાવેદના વેદાય છે. ૮-૯. આ દ્વારોના વિવરણને માટે 'નેરહયાણં' इत्यादि
સૂત્ર કહ્યું છે, આ અવસરે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું વેદના નામનું પાંત્રીશમું પદ કહેવું. इति ॥

હમણાં વેદનાની પ્રરૂપણા કરી, તે વેદના લેશ્યાવાળાને જ હોય છે, તેથી હવે લેશ્યાની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે—

મૂ૦—કહ્ જં ભંતે ! લેસાઓ પત્રત્તાઓ ? ગોયમા ! છ લેસાઓ પત્રત્તાઓ, તં જહા—કિપહા
નીલા કાઠ તેઝ પમ્હા સુઘ્લા, एवं લેસાપયં ભાણિયવં ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! લેશ્યાઓ કેટલી કહી છે ? હે ગૌતમ ! છ લેશ્યાઓ કહી છે, તે આ પ્રમાણે—કૃષ્ણ, નીલ,
કાપોત, તેજસ્, પદ્મ અને શુક્લ. ए प्रमाणे लेश्यापद कहेवुं. ॥

ટીકાર્થ:—‘કહ્ જં ભંતે !’ इत्यादि, આ સ્થાને પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું છ ઉદ્દેશાવાળું લેશ્યા નામનું સત્તરમું પદ કહેવું.
તે પદ અતિ મોટું હોવાથી અમે અર્થથી પણ અહીં લખ્યું નથી, તેથી ત્યાંથી જ જાણી લેવું. इति ॥

હમણાં લેશ્યાઓ કહી. હવે લેશ્યાવાળા જ જીવો આહાર કરે છે, તેથી આહારની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે—

મૂ૦—અણંતરા ય આહારે, આહારાભોગણા ઇય । પોગલા નેવ જાણંતિ, અઙ્ગવસાણે ય
સમ્મત્તે ॥ ૧ ॥ નેરહયા ણં ભંતે ! અણંતરાહારા તઓ નિવ્વત્તણયા તઓ પરિયાહ્યણયા તઓ પરિ-
ણામરણાય તઓ પરિયારણયા તઓ પચ્છા વિકુલ્લણયા ? હંતા ગોયમા ! एवं आहारपदं भाणि

યવં ॥ સૂત્રમ-૧૫૩ ॥

મૂલાર્થઃ—અનંતર (આંતરા રહિત) આહાર, આહારની આભોગતા અને અનાભોગતા, પુદ્ગલોને જાણે નહીં, અધ્ય-
વસાન અને સમ્યક્ત્વ, આટલા દ્વાર કહેવા. (૧) હે ભગવાન ! નારકી જીવો અનંતર આહારવાળા, ત્યારપછી શરીરની નિર્વૃત્તિ,
ત્યારપછી પર્યાદાન, ત્યારપછી પરિણામતા, ત્યારપછી પરિચારણતા અને ત્યારપછી વિકુર્વણતા છે ? હે ગૌતમ ! હા. એ પ્રમાણે
આહાર પદ કહેવું. ॥ સૂત્ર-૧૫૩ ॥

ટીકાર્થઃ—‘ અગંતરા ય ’ इत्यादि द्वारश्लोक कहे છે—તેમાં ‘ અગંતરા ય આહારે સ્તિ ’—અનંતર એટલે
આહારના વિષયમાં વ્યવધાન રહિત અર્થાત્ અનંતર આહારવાળા જીવ કહેવા, તથા આહારની આભોગતા, મૂલમાં ‘ અપિ
ચ ’ એવું વચન હોવાથી અનાભોગતા પણ કહેવી, તથા પુદ્ગલોને ન જ જાણે, અહીં ‘ એવ ’ શબ્દ લખ્યો છે તેથી ન જુએ
એમ તેના ચાર ભંગ (ચૌભંગી) સૂચવ્યા છે, તથા અધ્યવસાય અને સમ્યક્ત્વ કહેવું. इति । તેમાં પહેલા દ્વારનો અર્થ કહે
છે—‘ નેરહ્યા ’ इत्यादि, ‘ અગંતરાહાર સ્તિ ’—ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ થાય તે જ સમયે આહાર કરે છે ? ‘ તત્તો
નિવ્વત્તણયા इति ’—ત્યારપછી શરીરની નિર્વૃત્તિ કરે છે ? ‘ તત્તો પરિયાइयणय સ્તિ ’—ત્યારપછી પર્યાપાન

૧. આ અર્થ લેખેલી બે પ્રતને આધારે લખ્યો છે. છાપેલી પ્રતમાં પર્યાપાનને વડલે પર્યાદાન એટલે અંગપ્રત્યંગવડે ચોતરફથી
આદાન-ગ્રહણ કરે છે. એમ હોવું જોઈએ એવો પ્રકાશકે પોતાનો મત વ્રતાવ્યો છે, અને ત્યારપછી ‘ તત્તો પરિણામણય સ્તિ ’ એ પાઠ
અને તેની ટીકા છાપેલી પ્રતમાં છે જ નહીં તેથી લેખેલી પ્રતમાં જોઈ અર્થ લખ્યો છે.

एटले અંગ અને પ્રત્યંગવડે ચોતરફથી પાન કરે છે ? ' તત્તો પરિણામણય ત્તિ '—ત્યારપછી [નહીં] ધીધેલાની
 ઉપાત્તા એટલે ઇંદ્રિયાદિકના વિભાગવડે પરિણતિ કરે છે (પરિણમાવે છે) ? ' તત્તો પરિચારણય ત્તિ '—ત્યારપછી
 શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે ? ' તત્તો પચ્છા વિઝવણય ત્તિ '—ત્યારપછી વિક્રિયા (વિકુર્વણ) એટલે વિવિધ
 રૂપો કરે છે ? (આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો જવાબ પ્રશ્નુ આપે છે કે) ' હંતા ગોચમા ! '—હે ગૌતમ ! હા,
 એમ જ છે. એ પ્રમાણે સર્વ પંચેંદ્રિયોનો આહાર વિષય કહેવો. વિશેષ એ કે—દેવોને પહેલી વિકુર્વણા અને પછી પરિચારણા
 (શબ્દાદિ વિષયનો ભોગ) હોય છે અને વીજાઓને પહેલી પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણા હોય છે. તથા એકેંદ્રિયાદિકના
 વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે પ્રશ્ન જાણવો, તેના જવાબમાં તો આ પ્રમાણે જાણવું—ડ્યાં વૈક્રિયનો સંમય નથી, ત્યાં વિકુ-
 ર્વણનો નિષેધ કહેવો. આ પ્રમાણે પહેલું આહાર પદ કહેવું. ઇતિ । જેમ અહીં પ્રથમ દ્વારના પ્રશ્ન કહ્યા તે જ પ્રમાણે તેનો
 ઉત્તર અને વીજા દ્વારોને કહેતા એવાએ (આચાર્ય) પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું પરિચારણા પદ નામનું ચોત્રીશનું પદ કહેવું. અહીં
 તો આહારના વિચારનું પ્રધાનપણું હોવાથી આ આહારપદ કહ્યું છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—તેમાં ' આહારાભોગણા-
 ઇય ત્તિ, ' આનું વિવરણ (ટીકા) આ પ્રમાણે છે—હે ભગવાન ! નારકીઓનો આહાર શું આભોગવડે થાય છે કે અના-
 ભોગવડે થાય છે ? વંન્ને પ્રકારે થાય છે, એનો ઉત્તર છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ જીવોનો આહાર જાણવો. વિશેષ એ કે—
 એકેંદ્રિયોનો આહાર અનાભોગથી જ નીપજેલો હોય છે. તથા ' પોગગલા નેવ જાણંતિ ત્તિ, ' આનો અર્થ આ પ્રમાણે
 છે—નારકીઓ જે પુડ્ગલોનો આહાર કરે છે, તે પુડ્ગલોને અવધિજ્ઞાનવડે પણ જાણી શકતા નથી; કેમકે તે નારકીઓને

તે પુદ્ગલ સંવંધી અંત્રધિજ્ઞાનનો અવિષય છે તેથી, તેમ જ ચક્ષુવડે જોઈ શકતા પળ નથી. કેમકે તે નારકીઓ લોમ આહાર-
વાલા છે તેથી. એ જ પ્રમાણે અસુરકુમારથી આરંભીને ત્રીંદ્રિય પર્યંત જાળવું. અને ચતુરિંદ્રિયો તો ચક્ષુ છતાં પણ મતિઅજ્ઞાની
હોવાથી પ્રક્ષેપાહાર(કવલાહાર)ને જાણતા નથી પણ ચક્ષુવડે જોઈ શકે છે. તથા તે જ (ચતુરિંદ્રિયો) લોમાહારને
જાણતા નથી અને જોતા પળ નથી, એમ વ્યપદેશ કરાય છે, કેમકે તે (લોમાહાર) ચક્ષુનો અવિષય છે. તથા પંચેંદ્રિય
તિર્યંચ અને મનુષ્યો કેટલાક જાણે છે અને જુએ છે, કેમકે અવધિજ્ઞાનાદિવડે યુક્ત એવા તે લોમાહારને અને પ્રક્ષેપાહારને
જાણે છે અને જુએ છે (૧), તથા બીજા કેટલાક જાણે છે, પળ જોતા નથી, એટલે કે લોમાહારને અવધિવડે જાણે છે
પળ ચક્ષુવડે જોઈ શકતા નથી (૨) તથા બીજા કેટલાક જાણે નહીં પણ જુએ સ્વરા, તેમાં મતિઅજ્ઞાનીપણાને લીધે પ્રક્ષેપા-
હારને જાણે નહીં અને ચક્ષુવડે જુએ સ્વરા (૩) તથા બીજા કેટલાક જાણે પળ નહીં અને જુએ પળ નહીં. એટલે અતિશય
(અવધ્યાદિ) રહિતપણાને લીધે લોમાહારને જાણે નહીં અને જુએ પળ નહીં. (૪). તથા વ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક દેવો
નારકીની જેમ જાણવા. તથા વૈમાનિક દેવો તો જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તે વિશિષ્ટ અવધિજ્ઞાન હોવાથી જાણે છે અને ચક્ષુ
પળ વિશિષ્ટ હોવાથી જુએ પળ છે, પરંતુ જે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તે જાણે પળ નહીં અને જુએ પળ નહીં; કેમકે તેમને પ્રત્યક્ષ-
જ્ઞાન અને પરીક્ષજ્ઞાન અસ્પષ્ટ જ હોય છે તેથી, તથા 'અજ્ઞવસાણે ત્તિ' એ દ્વાર કહે છે—નારકી વિગેરે (સર્વ જીવો)ને
પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એવા અધ્યવસાયનાં સ્થાનો અસંખ્યાતા હોય છે. તથા 'સંમત્તે ત્તિ' એ દ્વાર કહે છે—તેમાં
નારકીઓ શું સમ્યક્ત્વના અભિગમ(પ્રાપ્તિ)વાલા છે ? કે મિથ્યાત્વના અભિગમવાલા છે ? કે સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વના

અભિગમવાલા છે ? (ઉત્તર) ત્રણે પ્રકારના છે. એ જ પ્રમાણે સર્વ જીવો ત્રણે પ્રકારના કહેવા. તેમાં વિશેષ એ કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવો માત્ર મિથ્યાત્વ અભિગમવાલા જ હોય છે. इति ॥ સૂત્ર-૧૫૩ ॥

ઉપર આહારની પ્રરૂપણા કરી, તે આહાર આયુષ્યબંધવાલાને જ હોય છે, તેથી આયુષ્યબંધની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે—

મૂ૦-કઙ્કિવિહે ણં મંતે ! આઝગબંધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છવિહે આઝગબંધે પન્નત્તે, તં જહા-જાઙનામનિહત્તાઁ ગતિનામનિહત્તાઁ ઠિઙનામનિહત્તાઁ પ્પસનામનિહત્તાઁ અણુભાગનામનિહત્તાઁ ઓગાહણાનામનિહત્તાઁ ! નેરઙયાણં મંતે ! કઙ્કિવિહે આઝગબંધે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છવિહે પન્નત્તે, તં જહા-જાતિનામનિહત્તાઁ ગઙનામનિહત્તાઁ ઠિઙનામનિહત્તાઁ પ્પસનામનિહત્તાઁ અણુભાગનામનિહત્તાઁ ઓગાહણાનામનિહત્તાઁ ! એવં જાવ વેમાણિયાણં ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! આયુષ્યબંધ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનો આયુષ્યબંધ કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જાતિનામનિધત્તાયુ ૧, ગતિનામનિધત્તાયુ ૨, સ્થિતિનામનિધત્તાયુ ૩, પ્રદેશનામનિધત્તાયુ ૪, અણુભાગનામનિધત્તાયુ ૫ અને અવગાહનાનામનિધત્તાયુ ૬ । હે ભગવાન ! નારકીઓને કેટલા પ્રકારનો આયુષ્યબંધ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારનો કહ્યો છે, તે આ પ્રમાણે—જાતિનામનિધત્તાયુ ૧, ગતિનામનિધત્તાયુ ૨, સ્થિતિનામનિધત્તાયુ ૩, પ્રદેશનામનિધત્તાયુ ૪, અણુભાગનામનિધત્તાયુ ૫ અને અવગાહનાનામનિધત્તાયુ ૬. એ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવો સુધી કહેવું. ॥

ટીકાર્થ:—‘કહ્વિહે’ इत्यादि, તેમાં આયુષ્યનો જે બંધનિષેક તે આયુર્બંધ કહેવાય છે. નિષેક એટલે ઘણા, હીન અને હીનતર (વધારે હીન) એવા દલીયાને જે અનુભવને માટે રચવા તે. અહીં નિધત્ત યળ નિષેક જ કહેવાય છે (બન્નેનો અર્થ એક જ છે). તે જ કારણ માટે કહે છે કે—‘જાહનામનિધત્તાઉ’—જાતિ નામની સાથે નિધત્ત એટલે નિષિક્ત અર્થાત્ અનુભવ કરવા માટે ઘણા, અલ્પ (હીન) અને અલ્પતર (હીનતર) એમ (દલીયાના) અનુક્રમે સ્થાપન કરેલ જે આયુષ્ય તે જાતિનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. શંકા-જાતિ વિગેરે નામકર્મને આયુષ્યનાં વિશેષણ કેમ કરાય છે ? ઉત્તર—આયુષ્યનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે (આયુષ્યને વિશેષ્ય રાખી જાત્યાદિનામકર્મને વિશેષણ તરીકે રાખ્યા છે) કારણ કે નારકાદિક આયુષ્યનો ઉદય થાય ત્યારે જ જાત્યાદિ નામકર્મનો ઉદય થાય છે, અને આયુષ્ય જ નારકાદિક ભવનો ઉપગ્રાહક (ગ્રહણ કરાવનાર) છે. તે વિષે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાસિમાં કહ્યું છે કે—હે ભગવાન ! શું નારકીઓ જ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે અનારકીઓ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? હે ગૌતમ ! નારકીઓ જ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારકીઓ નરકમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. આનો ભાવર્થ આ પ્રમાણે છે—નારકાયુષ્યના વેદવાના કાલના પ્રથમ સમયે જ આ નારકી છે એમ કહેવાય છે. તથા તે વચ્ચે તે નારકાયુના સહચારી પંચેદ્રિયજાતિ વિગેરે નામકર્મનો યળ ઉદય થાય છે. ઇતિ । તથા ‘ગતિનામનિધત્તાઉ ત્તિ’—ગતિ એટલે નારકગતિ વિગેરે, તે લક્ષણવાહું (તે રૂપ) જે નામકર્મ તેની સાથે નિધત્ત એટલે નિષિક્ત (સ્થાપન કરેલું) જે આયુ તે ગતિનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. તથા ‘ઠિહનામનિધત્તાઉ ત્તિ’ સ્થિતિ એટલે આયુષ્યના દલીયાનું તે માવે (આયુષ્યપણે) જે રહેલું તે. તે સ્થિતિરૂપ જે નામ-પરિણામ એટલે ધર્મ તે સ્થિતિ-

નામ કહેવાય છે, તથા ગતિ, જાતિ વિગેરે કર્મ કે જે પ્રકૃતિ વિગેરે મેદોવડે ચાર પ્રકારનું છે, તેનો જે સ્થિતિરૂપ મેદ
 છે તે સ્થિતિનામ કહેવાય છે, તે સ્થિતિનામની સાથે નિધત્ત (સ્થાપન કરેલું) જે આયુ તે સ્થિતિનામનિધત્તાયુ કહીએ.
 ઇતિ । તથા ' પદ્મસનામનિધત્તાડણ્ સ્તિ '—પ્રદેશોનો ઇટલે પરિમિત પ્રમાણવાઝા આયુકર્મના દલીયાનો જે નામ-
 પરિણામ ઇટલે તથાપ્રકારે આત્માના પ્રદેશની સાથે સંવંધ તે પ્રદેશનામ કહીએ, અથવા જાતિ, ગતિ અને અવગાહનારૂપ
 કર્મનું જે પ્રદેશરૂપ નામકર્મ તે પ્રદેશનામ કહીએ, તેની સાથે જે નિધત્ત એવું આયુ તે પ્રદેશનામનિધત્તાયુ કહીએ. ઇતિ । તથા
 ' અણુભાગનામનિધત્તાડણ્ સ્તિ '—અણુભાગ ઇટલે આયુકર્મના દ્રવ્ય(દલીયા)નો જે તીવ્રાદિક મેદવાલો રસ,
 તેરૂપી નામ-પરિણામ અથવા તેનો નામ-પરિણામ તે અણુભાગનામ કહીએ, અથવા તો ગત્યાદિક નામકર્મના અણુભાગ-
 વંધરૂપ જે મેદ તે અણુભાગનામ કહીએ, તેની સાથે જે નિધત્ત એવું આયુ તે અણુભાગનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. ઇતિ ।
 તથા ' ઓગાહનાનામનિધત્તાડણ્ સ્તિ '—જેને વિષે જીવ અવગાહે તે અવગાહના ઇટલે ઔદારિક વિગેરે પાંચ પ્રકા-
 રનું શરીર, તેના કારણરૂપ જે કર્મ તે પળ અવગાહના કહેવાય છે, તે અવગાહનારૂપ જે નામકર્મ તે અવગાહના નામ
 કહેવાય છે. તેની સાથે જે નિધત્ત એવું આયુ તે અવગાહનાનામનિધત્તાયુ કહેવાય છે. । ' નેરહયાણં ' ઇત્યાદિ સૂત્ર
 સ્પષ્ટ છે. ઇતિ ॥

ઉપર આયુવંધ કહ્યો. હવે વાંધેલા આયુવ્યવાઝાનો નારકાદિક ગતિમાં ઉપપાત(ઉપજવું) થાય છે, તેથી તેના વિરહ-
 કાલની પ્રરૂપણા કરવા માટે કહે છે--

મૂ૦—નિરયગઈ ણં મંતે ! કેવઇયં કાલં વિરહિયા ઉવવાણં પદ્મતા ? ગોયમા ! જહન્નેણં
 એકં સમયં ઉક્કોસેણં બારસ મુહુત્તે, એવં તિરિયગઈ મણુસસગઈ દેવગઈ । સિદ્ધિગઈ ણં મંતે !
 કેવઇયં કાલં વિરહિયા સિઝ્ઝણયાણ પદ્મતા ? ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં છમ્માસે,
 એવં સિઝ્ઝવજ્ઞા ઉવટ્ટણા । હમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહયા કેવઇયં કાલં વિર-
 હિયા ઉવવાણં ? એવં ઉવવાયદંડઓ માણિયદ્વો ઉવટ્ટણાદંડઓ ય । નેરહયા ણં મંતે ! જાતિ-
 નામનિહત્તાડગં કતિ આગરિસેહિં પગરંતિ ? ગોયમા ! સિય ૧ સિય ૨ સિય ૩ સિય ૪ સિય ૫
 સિય ૬ સિય ૭ સિય ૮ અટ્ટહિં, નો ચેવ ણં નવહિં । એવં સેસાણ વિં આડુગાણિ જાવવેમાણિય
 ત્તિ ॥ સૂત્રમ્—૧૫૪ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! નરકગતિને વિષે નારકીને ઉપજવાનો કેટલો વિરહકાલ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી
 એક સમય અને ઉત્કર્ષથી બાર મુહૂર્ત, એ જ પ્રમાણે તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિનો વિરહકાલ જાણવો । હે ભગ-
 વાન ! સિદ્ધિગતિને વિષે સિદ્ધને ઉપજવાનો કેટલો વિરહકાલ કહ્યો છે ? હે ગૌતમ ! જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કર્ષથી
 છ માસનો વિરહ કહ્યો છે । એ જ પ્રમાણે સિદ્ધિગતિને વર્જીને (ચારે ગતિનો) ઉદ્વર્તના (જ્યવન) કાલનો વિરહ પણ કહેવો.

હે ભગવાન ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે નારકીને ઉપજવાનો વિરહકાલ કેટલો કહ્યો છે ? એ પ્રમાણે ઉપજવાનો દંડક અને ઉદ્ધર્તનાનો દંડક કહેવો । હે ભગવાન ! નારકી જીવો જાતિનામનિધત્ત આયુષ્ય કેટલા આકર્ષવડે કરે છે ? હે ગૌતમ ! નારકી જીવ કોઈ વાર એક આકર્ષ કરે, કોઈ વાર બે આકર્ષ કરે, કોઈ વાર ત્રણ, કોઈ વાર ચાર, કોઈ વાર પાંચ, કોઈ વાર છ, કોઈ વાર સાત અને કોઈ વાર આઠ આકર્ષ કરે. પણ કદાપિ નવ (અથવા તેથી વધારે) આકર્ષવડે જાતિનામનિધત્ત આયુ કરે નહીં । એ જ પ્રમાણે શેષ જીવોના (જાતિનામનિધત્ત) આયુષ્યના આકર્ષ વૈમાનિકદેવ પર્યંત જાણવા ॥ સ્ત્ર-૧૫૪ ॥

ટીકાર્થ:--‘ નિરયગઈ ણ ’ इत्यादि सूत्र सुगम છે. તેમાં વિશેષ આ પ્રમાણે--જો કે રત્નપ્રભાદિક પૃથ્વીને વિષે ચોવીશ મુહૂર્ત વિગેરે વિરહકાલ કહ્યો છે. તે વાવત કહ્યું છે કે--“ સાતે પૃથ્વીમાં પહેલેથી અનુક્રમે ચોવીશ મુહૂર્ત ૧, સાત અહોરાત્ર ૨, પંદર અહોરાત્ર ૩, એક માસ ૪, બે માસ ૫, ચાર માસ ૬ અને છ માસ ૭ વિરહકાલ છે. ” તો પણ સામાન્ય નરક ગતિની અપેક્ષાએ વાર મુહૂર્ત કહ્યા છે । તથા ‘ एवं ’ શબ્દ લખીને તિર્યંચ અને મનુષ્ય ગતિને વિષે સામાન્યપણે જે વાર મુહૂર્ત કહ્યા છે તે ગર્ભની અપેક્ષાએ કહ્યા છે. દેવગતિને વિષે તો સામાન્યથી જ કહ્યા છે. ‘ સિદ્ધિવજ્રા ઉઝ્ઞવદ્વજા ’ इति, नारकादिक (चार) गतिने विषे उद्भवर्तनाने आश्रीने वार मुहूर्तनो विरहकाल कह्यो છે, પરંતુ સિદ્ધના જીવોને તો ઉદ્ધર્તના હોતી જ નથી; કેમકે તેઓને યાહું સંસારમાં આવવાપણું છે જ નહીં. ઇતિ । આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ઉપપાતને આશ્રીને નારકીનો કેટલો વિરહકાલ કહ્યો છે ? એ પ્રમાણે ઉપપાતદંડક કહેવો એમ મૂલમાં કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે--હે ગૌતમ ! જય-

ન્યથી એક સમય અને ઉત્કર્ષથી ચોવીશ મુહૂર્ત, આ આલાવાએ કરીને શેષ આલાવા પળ કહેવા. તે આ પ્રમાણે “ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ઉત્કર્ષથી સાત રાત્રિદિવસ, વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીને વિષે અર્ધમાસ, પંકપ્રમાને વિષે એક માસ, ધૂમપ્રમાને વિષે બે માસ, તમઃપ્રમાને વિષે ચાર માસ અને નીચેની સાતમી પૃથ્વી(તમઃપ્રમા)ને વિષે છ માસ વિરહકાલ છે. અસુરકુમારનો વિરહકાલ ચોવીશ મુહૂર્તનો છે. એ જ પ્રમાણે મનવપતિમાં સ્તનિતકુમાર સુધી વિરહકાલ જાણવો. પૃથ્વીકાયિકને ઉપપાતનો વિરહકાલ નથી, એ જ પ્રમાણે શેષ એકંદ્રિયો માટે જાણવું. દ્વીંદ્રિયને વિરહકાલ અંતમુહૂર્તનો છે. એ જ પ્રમાણે ત્રીંદ્રિય, ચતુર્િંદ્રિય, સંમૂર્ઠિમ પંચેંદ્રિય તિર્થંચ યોનિનો વિરહકાલ જાણવો. ગર્ભજ તિર્થંચ અને મનુષ્યનો વિરહકાલ બાર મુહૂર્તનો જાણવો. અને સંમૂર્ઠિમ મનુષ્યનો ચોવીશ મુહૂર્ત ઉપપાત વિરહકાલ જાણવો. વ્યંતર અને ડ્યોતિપીનો ચોવીશ મુહૂર્ત, એ જ પ્રમાણે સૌધર્મ અને ઈશાનદેવનો પળ જાણવો. સનત્કુમારને વિષે નવ દિવસ અને વીશ મુહૂર્ત, માહેંદ્રને વિષે બાર દિવસ અને દશ મુહૂર્ત, બ્રહ્મલોકમાં સાડીબાવીશ રાત્રિદિવસ, લાંતકમાં પીસ્તાલીશ રાત્રિદિવસ, મહાયુક્રમાં એંશી રાત્રિદિવસ, સહસ્ત્રારમાં એક સો રાત્રિદિવસ, આનતમાં સંખ્યાતા માસ, એ જ પ્રમાણે પ્રાણતમાં પળ સંખ્યાતા માસ, આરણમાં સંખ્યાતા વર્ષ, એ જ પ્રમાણે અચ્યુતમાં પળ સંખ્યાતા વર્ષ, ઐવેયકના ત્રણ પાથડા (ત્રિક)માંના પહેલા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા સો વર્ષ, બીજા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા હજાર વર્ષ અને ત્રીજા પાથડામાં (ત્રિકમાં) સંખ્યાતા લાખ વર્ષ, વિજયાદિક(૪)માં અસંખ્યાતો કાલ અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉપપાતનો વિરહકાલ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે. । એ જ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના દંડક પળ કહેવો. । આ ઉપપાત અને ઉદ્વર્તના એ બન્ને (જાતિનામ- નિધત્ત) આયુષ્યનો વંધ થાય ત્યારે જ હોય છે. તેથી આયુવંધને વિષે વિશેષ વિધિની પ્રરૂપણ કરવા માટે કહે છે- ‘નેરહ્યા’

इत्यादि सूत्र सुगम છે વિશેષ એ કે—આકર્ષ એટલે કર્મના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ. જેમ ગાય પાણી પીએ છે ત્યારે મયથી વાર-
 વાર બરાડા પાડે છે, તેમ જીવ પણ આયુર્બંધના તીવ્ર અધ્યવસાયવડે એક જ વાર જાતિનામનિધત્ત આયુષ્યનો બંધ કરે છે, મંદ
 અધ્યવસાયવડે બે આકર્ષ કરે, મંદતર અધ્યવસાયવડે ત્રણ આકર્ષ કરે, મંદતમ અધ્યવસાયવડે ચાર આકર્ષ કરે, એ જ પ્રમાણે
 પાંચ, છ, સાત કે આઠ આકર્ષ કરે. પરંતુ નવ આકર્ષ કરે નહીં. એ જ પ્રમાણે શેષ પણ ‘આઠગણિ સ્તિ’—ગતિનામનિધત્તાયુ
 વિગેરે કહેવાં, યાવત્ વૈમાનિક સુધી કહેવા. इति । आ एक विगेरे आकर्षनो नियम आयुष्यकर्म बांधती वखते ज बंधाता
 जात्यादिनामकर्मनो (कर्मने माटे) છે, પણ શેષ કાળને માટે સમજવો નહીં; કેમ કે આયુષ્યબંધની સમાપ્તિ થઈ રહ્યા પછી
 પણ તે કર્મોનો બંધ તો છે જ. વલી આ ધ્રુવબંધિની જ્ઞાનાવરણાદિ મૂલ પ્રકૃતિનો સમયે સમયે બંધ થાય છે. તે તો પરાવર્તન
 કરી કરીને બંધાય છે. इति ॥ सूत्र-१५४ ॥

ઉપર જીવોના આયુષ્યબંધનો પ્રકાર કહ્યો, હવે તે જીવોના સંસ્થાન, સંહનન અને વેદના પ્રકારને કહે છે—

મૂ૦—કઈવિધે ણં મંતે ! સંઘયણે પન્નત્તે ? ગોયમા ! છવિહે સંઘયણે પન્નત્તે, તં જહા—વડ્ઠોસમનારા-
 યસંઘયણે રિસમનારાયસંઘયણે નારાયસંઘયણે અહ્ધનારાયસંઘયણે કીલિયાસંઘયણે છેવટુસંઘયણે ।
 નેરડયા ણં મંતે ! કિંસંઘયણા ? ગોયમા ! છળહં સંઘયણાણં અસંઘયણી ણેવ અટ્ટિ ણેવ છિરા ણેવ પહારૂ
 જે પોગલા અણિટ્ટા અકંતા અપિયા અણાણ્જા અસુમા અમણુણા અમણામા અમણાભિરામા તે

तेसिं असंघयणत्ताए परिणमंति । असुरकुमाराणं भंते ! किंसंघयणा पन्नत्ता ? गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंघयणी णेवट्ठी णेव छिरा णेव पहारू जे पोगला इट्ठा कंता पिया मणुपणा मणामा मणाभिरामा ते तेसिं असंघयणत्ताए परिणमंति, एवं जाव थणियकुमाराणं । पुढवी-काइया णं भंते ! किंसंघयणी पन्नत्ता ? गोयमा ! छेवट्ठसंघयणी पन्नत्ता, एवं जाव संसुच्छिम-पंचिंदियतिरिक्खजोणिय ति । गब्भवक्कंतिया छविहसंघयणी, संसुच्छिममणुस्सा छेवट्ठसंघयणी, गब्भवक्कंतियमणुस्सा छविहे संघयणे पन्नत्ता । जहा असुरकुमारा तहा वाणमंतरजोइसियवेमाणिया य॥

कइविहे णं भंते ! संठाणे पन्नत्ते ? गोयमा छव्विहे संठाणे पन्नत्ते, तं जहा—समचउरंसे ? णिगोहपरिमंडले २ साइए ३ वामणे ४ खुज्जे ५ हुंडे ६ । णेरइया णं भंते ! किंसंठाणी पन्नत्ता ? गोयमा ! हुंडसंठाणी पन्नत्ता । असुरकुमारा णं भंते ! किंसंठाणी पन्नत्ता ? गोयमा ! समचउरंसं-संठाणसंठिया पन्नत्ता, एवं जाव थणियकुमारा । पुढवी मसूरसंठाणा पन्नत्ता, आऊ थिबुयसंठाणा पन्नत्ता, तेऊ सूइकलावसंठाणा पन्नत्ता, वाऊ पडागासंठाणा पन्नत्ता, वणस्सई नाणासंठाणसं-

ઠિયા પન્નત્તા, બેંદિયતેંદિયચડરિંદિયસંમુચ્છિમપંચેંદિયતિરિક્ખા હુંડસંઠાણા પન્નત્તા, ગબ્ભવઠ્ઠં-
તિયા છવ્વિહસંઠાણા પન્નત્તા, સંમુચ્છિમમણુસ્સા હુંડસંઠાણસંઠિયા પન્નત્તા, ગબ્ભવઠ્ઠંતિયાણં
મણુસ્સાણં છવ્વિહા સંઠાણા પન્નત્તા । જહા અસુરકુમારા તહા વાળમંતરજોડિસિયવેમાણિયા
વિં ॥ સૂત્રમ્-૧૫૫ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારના સંહનન કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંહનન કહ્યા છે, તે આ
પ્રમાણે—વજ્રઋષભનારાચસંહનન ૧, ઋષભનારાચસંહનન ૨, નારાચસંહનન ૩, અર્ધનારાચસંહનન ૪, કીલિકાસંહનન ૫
અને સેવાર્તસંહનન ૬. । હે ભગવાન ! નારકી જીવો કેટલા સંહનનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ સંહનન મધ્યે એક
પણ નહીં હોવાથી અસંહનની છે. તેમને અસ્થિ નથી સિરા નથી, અને સ્નાયુ પણ નથી. જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ, અકાંત, અપ્રિય,
અનાદેય, અશુભ, અમનોજ્ઞ, અમનાપા અને અમનાભિરામ છે, તે પુદ્ગલો તેમના અસંહનનપણે પરિણમે છે. હે ભગવાન !
અસુરકુમાર દેવ કેટલા સંહનનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ સંહનન મધ્યે કોઈ પણ નહીં હોવાથી અસંહનની છે. તેમને
અસ્થિ નથી, શિરા નથી અને સ્નાયુ નથી. જે પુદ્ગલો ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ, મનાપ અને મનાભિરામ છે, તે પુદ્ગલો
તેમના અસંહનનપણે પરિણમે છે. એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારને પણ કહેવું. । હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા સંહ-

૧ વેદનું સૂત્ર પણ અહીં સાથે લેવું જોઈએ. પરંતુ છાપેલી પ્રતમાં તે જુડું પાડવું છે, તેથી અમે પણ તેનું અનુસરણ કર્યું છે.

નનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! એક સેવાર્તસંહનનવાળા કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે સંમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિવાળાને કહેવું, અને ગર્ભવ્યુત્ક્રાંત (ગર્ભજ) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ છાપ સંહનનવાળા હોય છે. સંમૂર્છિમ મનુષ્યો સેવાર્ત સંહનનવાળા અને ગર્ભજ મનુષ્યો છાપ સંહનનવાળા કહ્યા છે. જેમ અસુરકુમારને કહ્યું તેમ વાનવ્યંતર, હ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવોને પણ કહેવું ॥

હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—સમચતુરસ્ર ૧, ન્યગ્રોઘપરિમંડલ ૨, સાદિ ૩, વામન ૪, કુઙ્ગ ૫ અને હુંડ ૬. હે ભગવાન ! નારકી જીવો કયા સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે. હે ભગવાન ! અસુરકુમાર દેવ કયા સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સમચતુરસ્ર સંસ્થાને રહેલા કહ્યા છે, એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી કહેવું. પૃથ્વીકાય મસૂર સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, અપ્કાય સ્તિબુકસંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, તેજસ્કાય સૂચીકલાપ (સોયના સમૂહ જેવા) સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, વાયુકાય પતાકા સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, વનસ્પતિકાય વિવિધ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને સમૂર્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે અને ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ છાપ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, સંમૂર્છિમ મનુષ્ય હુંડ સંસ્થાને રહેલા કહ્યા છે અને ગર્ભજ મનુષ્યને છાપ પ્રકારના સંસ્થાન કહ્યા છે. જે પ્રમાણે અસુરકુમારને કહ્યું, તે પ્રમાણે વાનવ્યંતર, હ્યોતિષ અને વૈમાનિકને પણ કહેવું. ॥ સૂત્ર-૧૫૫ ॥

ટીકાર્થ:—‘ કહિવિદે પં ’ इत्यादि त्रैण दंडक सुगम છે. વિશેષ એ કે—સંહનન એટલે વિશેષ પ્રકારનો અસ્થિ-
૧ ત્રીજું વેદ નામનું દંડક આ ટીકાની પછી નવું સૂત્ર લખીને તેમાં આપ્યું છે.

બંધ (હાડકાનો સમૂહ), (હાડકાની) વે વાજુએ મર્કટસ્થાનનાં (મર્કટબંધ જેવું) હાડકું તે નારાચ કહેવાય છે, ક્રપમ એટલે પટ્ટ (પાટો), અને વજ્ર એટલે સ્ત્રીલી. હવે વજ્ર, ક્રપમ અને નારાચ એ ત્રણ જેને વિષે હોય તે વજ્ર્યમના-રાચ નામનું સંહનન કહેવાય છે. અર્થાત્ મર્કટ, પટ્ટ અને કીલિકાની રચના સહિત જે અસ્થિબંધ તે પહેલો (પહેલું વજ્ર્ય-મનારાચ સંહનન) ૧, મર્કટ અને પટ્ટ એ વેવડે જે યુક્ત-સહિત તે ત્રીજો અસ્થિબંધ (ક્રપમનારાચ સંહનન) ૨, એકલા મર્કટવડે જે યુક્ત તે ત્રીજો અસ્થિબંધ (નારાચ સંહનન) ૩, મર્કટનો એક વાજુ વંધ અને ત્રીજી વાજુ કીલિકાનો સંબંધ હોય તે ચોથો અસ્થિબંધ (અર્ધનારાચ સંહનન) ૪, જેમાં વે અસ્થિબંધની મધ્યે એકલી કીલિકા જ દીધી હોય તે પાંચમું કીલિકા સંહનન ૫ અને જેમાં કેવલ ચર્મવડે જ હાડકાં નિકાચિત (વીંટાયેલા) હોય તે સેવાર્ત એટલે સ્નેહપાનાદિક(તેલ ચોલવું વિગેરે)નું નિત્ય પરિશીલન (સેવન) કરવું તે સેવા અને તે સેવાએ કરીને ક્રત એટલે વ્યાસ-સહિત તે સેવાર્ત નામનું છઠું સંહનન છે. ૬ । ‘ છળું સંઘયણાણં અસંઘયણે ત્તિ ’—ઉપર કહેલા છ સંહ-નનો મધ્યે કોઈ એકનો પણ અભાવ હોવાથી અસંહનની એટલે અસ્થિસંચય રહિત છે. એ જ કારણ માટે કહે છે કે— ‘ નેવઢી ’—તેમના શરીરમાં અસ્થિ છે જ નહીં, ‘ નેવ ઢિર ત્તિ ’—શિરા એટલે ધમની (નસો) છે જ નહીં, ‘ જેવ ણહારુ ત્તિ ’—સ્નાયુ (મોટી નાડીઓ) છે જ નહીં. આથી કરીને તેમને સંહનનનો અભાવ છે, કારણ કે તેણે (અસં-હનને) કરીને સહિત એવા જીવોને (પ્રાણ થયેલું) ઘણું દુઃખ પળ વાધા કરનાર થતું નથી. નારકીઓ તો અત્યંત શીતા-દિકવડે વાધા પામેલા હોય છે, વલી અસ્થિસંચયને અભાવે કાંઈ શરીરને પીડા થતી નથી એમ નથી, કારણ કે પુદ્ગલના

સ્કંધવાલી તે પીડા તેમને ઘટી શકે છે, તેથી કરીને જ કહે છે કે—‘ જે પોગગલા ’ इत्यादि, જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ
 એટલે સદા તેઓને સામાન્યવહે અવહ્રમ છે, તથા અકાંત એટલે સદા તેપણું (અવહ્રમપણું) હોવાથી અકમનીય છે, તથા
 અગ્રિય એટલે સર્વેને દ્રેપ કરવા લાયક છે, તથા અશુભ એટલે સ્વભાવથી જ અસુદર છે, તથાં અમનોજ્ઞ એટલે કથા કર-
 વાથી પણ મનને ન ગમે તેવા છે, તથા અમનઆપા એટલે ચિંતવન કરતાં પણ મનને અગ્રિય લાગે તેવા છે. તે આવા પ્રકા-
 રના પુદ્ગલો તે નારકી જીવોને અસંહનનપણા કરીને એટલે અસ્થિસંચયની રચના રહિત શરીરપણા કરીને પરિણમે છે. इति ॥

‘ કહ્વિદે જં ભંતે ! સંઠાળે ’ इत्यादि. તેમાં માન, ઉન્માન અને પ્રમાણની ન્યૂનતા કે અધિકતા રહિત અંગોપાંગ
 જે શરીરસંસ્થાનમાં હોય તે સમચતુરસ્ર સંસ્થાન કહેવાય છે ૧, તથા જેમાં નાભિની ઉપરના સર્વ અવયવો ચતુરસ્ર એટલે
 કહેલા લક્ષણના વિસંવાદ રહિત (યથોક્ત લક્ષણવાલા) હોય અને નીચેના અવયવો તેવા ન હોય તે ન્યગ્રોઘ સંસ્થાન
 કહેવાય છે ૨, તથા જેમાં નાભિની નીચે સર્વ અવયવો ચતુરસ્ર એટલે લક્ષણના વિસંવાદ રહિત (યથોક્ત લક્ષણવાલા)
 હોય અને ઉપરના અવયવો તેવા સ્વરૂપવાલા ન હોય તે સાદિ સંસ્થાન કહેવાય છે ૩, તથા જેમાં ગ્રીવા અને હાથ-પગ
 સમચતુરસ્ર-યથોક્ત લક્ષણવાલા તથા વચ્ચે સંક્ષિપ્ત અને વિકારવાલો કોઠો હોય તે કુબ્જ સંસ્થાન કહેવાય છે ૪, તથા
 જેમાં કોઠો યથોક્ત લક્ષણવાલો હોય તથા ગ્રીવાદિ અવયવ અને હાથ-પગ ચતુરસ્રના લક્ષણ રહિત હોય તે વામન સંસ્થાન
 કહેવાય છે ૫, તથા જેમાં હાથ-પગ વિગેરે સર્વ અવયવો બહુગ્રાય (લાંબા-ડુંકા) અને પ્રમાણવાલા ન હોય તે હુંડ સંસ્થાન
 કહેવાય છે. ૬. ॥ સૂત્ર-૧૫૫ ॥

મૂ૦—કહિવિહે નં મંતે ! વેણ પન્નત્તે ? ગોયમા ! તિવિહે વેણ પન્નત્તે, તં જહા—ઈત્થીવેણ પુરિ-
સવેણ નપુંસવેણ । નેરહયા નં મંતે ! કિં ઈત્થીવેયા પુરિસવેયા નપુંસગવેયા પન્નત્તા ? ગોયમા !
નો ઈત્થીવેણ નો પુંવેણ નપુંસગવેયા પન્નત્તા । અસુરકુમારા નં મંતે ! કિં ઈત્થીવેયા પુરિસવેયા
નપુંસગવેયા ? ગોયમા ! ઈત્થીવેયા પુરિસવેયા નો નપુંસગવેયા, જાવ થણિયકુમારા, પુઢવી આઠ
તેઠ વાઠ વણસ્સઈ બિત્તિચઠરિંદિયસંમુચ્છિમપંચિંદિયતિરિખ્વસંમુચ્છિમમણુસ્સા નપુંસગવેયા,
ગબ્ભવક્કંતિયમણુસ્સા પંચિંદિયતિરિયા ય તિવેયા, જહા અસુરકુમારા તહા વાણમંતરા જોઈ-
સિયવેમાણિયા વિ ॥ સૂત્રમ—૧૫૬ ॥

મૂલાર્થ:—હે ભગવાન ! વેદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! વેદ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે—
સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ । હે ભગવાન ! નારકી જીવો શું સ્ત્રીવેદી છે ? પુરુષવેદી છે ? કે નપુંસકવેદી કહ્યા છે ?
હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદી નથી, પુરુષવેદી નથી, પણ નપુંસકવેદી કહ્યા છે. હે ભગવાન ! અસુરકુમાર દેવો શું સ્ત્રીવેદી છે ?
પુરુષવેદી છે ? કે નપુંસકવેદી કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સ્ત્રીવેદી છે, પુરુષવેદી છે, પણ નપુંસકવેદી નથી. યાવત્ સ્તનિત-
કુમાર સુધી કહેલું. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, દ્વૈંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય, સંમૂલ્હિમપંચ-

દ્વિયતિર્યચ અને સંમૂર્ઠિમ મનુષ્ય આ સર્વે નપુંસકવેદી છે, તથા ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યચો ત્રણ વેદવાળા છે । તથા જેમ અસુરકુમાર કહ્યા તેમ વાનવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવો જાણવા ॥ સૂત્ર-૧૫૬ ॥

ટીકાર્થ:—‘કહચિહે વેદ’ इत्यादि, તેમાં સ્ત્રીવેદ એટલે પુંસ્કામિતા (પુરુષની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા), પુરુષવેદ એટલે સ્ત્રીકામિતા (સ્ત્રીની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા) અને નપુંસકવેદ એટલે સ્ત્રીપુંસ્કામિતા (વન્નેની સાથે મૈથુન સેવવાની ઇચ્છા). इति ॥ સૂત્ર-૧૫૬ ॥

આ પૂર્વે કહેલા સર્વ પદાર્થો સમવસરણમાં રહેલા ભગવાને ઉપદેશ્યા છે, તેથી સમવસરણની વક્તવ્યતાને કહે છે—

મૂ૦—તે નં કાલે નં તે નં સમણ નં કપ્પસ્સ સમોસરણં ણેયઢ્ઢવં, જાવ ગણહરા સાવચ્ચા
નિરવચ્ચા વોચ્છિણ્ણા ।

મૂલાર્થ:—તે કાલે તે સમયે કલ્પભાષ્યનું સમવસરણ કહેલું. યાવત્ ગણધરો શિષ્ય સહિત અને શિષ્ય રહિત સિદ્ધ થયા ત્યાંસુધી.

ટીકાર્થ:—‘તે નં૦’ અહીં બે ‘નં’ શબ્દ છે તે વાક્યની શોભા માટે જાણવા. તેથી ‘તે’ એ પ્રાકૃત હોવાથી તે કાલે એટલે સામાન્યે કરીને દુઃષ્ણસુષ્ણમા નામના ચોથા આરામાં અને તે સમયે એટલે જે સમયે ભગવાન (મહાધીરસ્વામી) વિચરતા હતા તે વિશેષ સમયે ‘કપ્પસ્સ સમોસરણં નેયઢ્ઢવં તિ’—આ અવસરે કલ્પભાષ્યના ક્રમે કરીને સમવસરણની વક્તવ્યતા કહેવી, તે આવશ્યકમાં જે કહેલી છે તેનાથી જુદી નથી પરંતુ વાચનાંતરમાં તો ‘પર્યુષણાકલ્પમા

કહેલા ક્રમે કરીને ' એમ કહું છે. ક્યાં સુધી કહેવું ? તે કહે છે—' જાવ ગણહરા ' इत्यादि. તેમાં ગણધર એટલે સુધર્મા નામના પાંચમા ગણધર સાપત્ય એટલે શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિક સંતતિ સહિત અને શેષ ગણધરો નિરપત્ય એટલે શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિક સંતતિ રહિત ' वोच्छिन्न त्ति '—સિદ્ધ થયા. તે વિષે કહું છે કે—“શ્રીમહાવીરસ્વામીની હયાતીમાં નવ ગણધરો નિર્વાણ પામ્યા હતા, તથા ઇંદ્રભૂતિ અને સુધર્માસ્વામી રાજગૃહી નગરીમાં વીર ભગવાન નિર્વાણ પામ્યા પછી નિર્વાણ પામ્યા. (૧) ॥

આ સમવસરણના નાયક (ભગવાન મહાવીરસ્વામી) કુલકરના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને મહાપુરુષ હતા, તેથી કુલકરોની અને મહાપુરુષોની વક્તવ્યતાને કહે છે.—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે તીઆએ ઉસ્સપ્પિણીએ સત્ત કુલગરા હોત્થા, તં જહા—
મિત્તદામે સુદામે ચ, સુપાસે ચ સયંપમે । વિમલધોસે સુધોસે ચ, મહાધોસે ચ સત્તમે' ॥ ૧ ॥
જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે તીયાએ ઓસપ્પિણીએ દસ કુલગરા હોત્થા, તં જહા—સયંજલે
સયાઠ ચ, અજિયસેણે અણંતસેણે ચ । કજ્જસેણે ભીમસેણે, મહાભીમસેણે ચ સત્તમે ॥ ૨ ॥
દઢરહે દસરહે સય(ત્ત) રહે ॥ જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે ઇમીસે ઓસપ્પિણીએ સમાએ સત્ત

૧ લેખેલી પ્રતમાં ગાથાઓ છે, પણ કોઈ ઠેકાણે અંક કરેલા નથી, અને છાપેલમાં કર્યા છે. તે પ્રમાણે અમે પણ કર્યા છે.

कुलगरा होत्था, तं जहा—पहमेतथ विमलवाहण [चक्रवुम जसम चउत्थमभिचंदे । तत्तो य पसेणईए मरुदेवे चेव नाभी य ॥ ३ ॥] एतेसि णं सत्तण्हं कुलगराण सत्त भारिया होत्था, तं जहा—चंदजसा चंदकंता [सुरुव पडिरूव चक्रवुंकंता य । सिरिकंता मरुदेवी कुलगरपत्तीण णामाई ॥ ४ ॥]

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां अतीत काळनी उत्सर्पिणीमां सात कुलकर थया हता, ते आ प्रमाणे—मित्रदाम १, सुदाम २, सुपार्थ ३, स्वयंप्रभ ४, विमलघोष ५, सुघोष ६ अने सातमा महाघोष ७ (१) ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां अतीत काळनी अवसर्पिणीमां दश कुलकर थया हता, तें आ प्रमाणे—स्वयंजल १, शतायु २, अजितसेन ३, अनंतसेन ४, कार्यसेन ५, भीमसेन ६, सातमा महाभीमसेन ७, (२) दृढरथ ८, दशरथ ९ अने शतरथ १० ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां सात कुलकर थया हता, ते आ प्रमाणे—अहीं पहेला विमलवाहन १, चक्षुष्मान् २, यज्ञोमान ३, चोथा अभिचंद्र ४, त्यारपल्ली प्रसेनजित् ५, मरुदेव ६ अने नाभि ७ (३) ॥ आ सात कुलकरने सात भार्या हती, ते आ प्रमाणे—चंद्रयशा १, चंद्रकांता २, सुरूपा ३, प्रतिरूपा ४, चक्षुष्कांता ५, श्रीकांता ६ अने मरुदेवी ७. आ प्रमाणे कुलकरनी पत्नीना नाम जाणवा. (४) ॥

मू०—जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसर्पिणीए चउवीसं तिथगराणं पियरो

होत्था, तं जहा-णाभी य जियसत्तू य [जियारी संवरे इय । मेहे धरे पइठ्ठे य महसेणे य
 खत्तिए ॥ ५ ॥ सुग्गीवे दहरहे विण्हू वसुपुज्जे य खत्तिए । कयवम्मा सीहसेणे भाणू विस्ससेणे
 इय ॥ ६ ॥ सूरे सुदंसणे कुंभे, सुमित्त विजए समुद्विजये य । राया य आससेणे य सिद्धत्थे
 च्चिय खत्तिए ॥ ७ ॥] उदितोदियकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया । तित्थप्पवत्तयाणं एए
 पियरो जिणवराणं ॥ ८ ॥ जंबुद्दीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसाप्पिणीए चउवीसं तित्थ-
 गराणं मायरो होत्था, तं जहा-मरुदेवी विजया सेणा [सिद्धत्था मंगला सुसीमा य । पुहवी
 लखणा रामा नंदा विण्हू जया सामा ॥ ९ ॥ सुजसा सुवय अइरा सिरिया देवी पभावई पउमा ।
 वप्पा सिवा य वामा तिसला देवी य जिणमाया ॥ १० ॥]

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरना पिताओ हता, ते
 आ प्रमाणे—नाभि १, जितशत्रु २, जितारि ३, संवर ४, मेघ ५, धर ६, प्रतिष्ठ ७, महासेन क्षत्रिय ८, (५) सुग्रीव
 ९, दहरथ १०, विष्णु ११, वसुपूज्य क्षत्रिय १२, कृतवर्मा १३, सिंहसेन १४, भानु १५, विश्वसेन १६, (६) सूर १७,
 सुदर्शन १८, कुंभ, १९, सुमित्र २०, विजय २१, समुद्रविजय २२, अश्वसेन राजा २३ अने सिद्धार्थ क्षत्रिय २४ (७),

भी
समवायाङ्ग

सूत्र ॥

चोयुं अंग

॥२९१॥

उत्तरोत्तर उदयमां आवता कुळवंशवाळा, विशुद्ध वंशवाळा, अने गुणोए करीने सहित एवा आ चोवीश तीर्थप्रवर्तक जिने-
श्वरोना पिताना नाम छे. (८). आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरोनी
माता हती, ते आ प्रमाणे—मरुदेवी १, विजया २, सेना ३, सिद्धार्था ४, सुमंगला ५, सुसीमा ६, पृथ्वी ७, लक्ष्मणा
८, रामा ९, नंदा १०, विष्णु ११, जया १२, श्यामा १३, (९) सुयशा १४, सुव्रता १५, अचिरा १६, श्री १७,
देवी १८, प्रभावती १९, पद्मावती २०, वप्रा २१, शिवा २२, वामा २३ अने त्रिशलादेवी २४. आ जिनेश्वरोनी
माताओ थइ हती. (१०) ॥

मू०—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा होत्था, तं
जहा—उसभ १ अजिय २ संभव ३ अभिनंदण ४ सुमइ ५ पउमप्पह ६ सुपास ७ चंदप्पभ ८
सुविहि पुप्फदंत ९ सीयल १० सिजंस ११ वासुपुज १२ विमल १३ अणंत १४ धम्म १५ संति
१६ कुंथु १७ अर १८ मल्लि १९ मुणिसुवय २० णमि २१ नेमि २२ पास २३ वड्डमाणो २४ य ॥

एणसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पुवभवया णामधेया होत्था, तं जहा—पढमेत्थ
वइरणामे विमले तह विमलवाहणे चेव । तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह धम्ममिच्चे य ॥ ११ ॥

तीर्थवर-
माता
पिनानामा॥

॥२९१॥

सुंदरबाहु तह दीहबाहु जुगबाहु लटुबाहु य । दिण्णे य इंददत्ते सुंदर माहिंदरे चैव ॥ १२ ॥
सीहरहे मेहरहे रूपी अ सुदंसणे य बोद्धवे । तत्तो य नंदणे खलु सीहागिरी चैव वीसइमे ॥ १३ ॥
अदीणसत्तु संखे सुदंसणे नंदणे य बोद्धवे । ओसप्पिणीए एए तित्थकराणं तु पुव्वभवा ॥ १४ ॥

एएसी णं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं सीयाओ होत्था, तं जहा-सीया सुदंसणा
सुप्पमा य सिद्धत्थ सुप्पसिद्धा य । विजया य वेजयंती जयंती अपराजिया चैव ॥ १५ ॥ अरुण-
प्पम चंदप्पम सूरप्पह अगि सप्पमा चैव । विमला य पंचवण्णा सागरदत्ता य णागदत्ता य
॥ १६ ॥ अभयकर निव्वुइकरा मणोरमा तह मणोहरा चैव । देवकुरूत्तरकुरा विसाल चंदप्पमा
सीया ॥ १७ ॥ एआओ सीआओ सब्बेसिं चैव जिणवरिंदाणं । सव्वजगवच्छलाणं सब्बोउगसुभाए
छायाए ॥ १८ ॥ पुट्ठिं ओव्वित्ता माणुसेहिं साहट्ठु(ट्ठ) रोमकूवेहिं । पच्छा वहंति सीअं असु-
रिंदसुरिंदनागिंदा ॥ १९ ॥ चलचवलकुंडलधरा सच्छंदविउव्वियाभरणधारी । सुरअसुरवंदिआणं
वहंति सीअं जिणंदाणं ॥ २० ॥ पुरओ वहंति देवा नागा पुण दाहिणम्मि पासम्मि । पच्चच्छि-

मेण असुरा गरुला पुण उत्तरे पासे ॥ २१ ॥ उसभो अ विणीयाए बारवईए अरिट्टवरणेमी ।
अवसेसा तित्थयरा निक्खंता जम्मभमीसु ॥२२॥ सव्वे वि एगदूसेण [णिगया जिणवरा चउव्वीसं ।
ण य णाम अपणलिंगे ण य गिहिलिंगे कुलिंगे य ॥ २३ ॥] एक्को भगवं वीरो [पासो मल्ली
य तिहि तिहि सएहिं । भगवं पि वासुपुज्जो छहिं पुरिससएहिं निक्खंतो ॥२४॥] उग्गाणं भोगाणं
राइण्णाणं [च खत्तियाणं च । चउहि सहस्सेहिं उसभो सेसा उ सहस्सपरिवारा ॥२५॥] सुमइ
तथ णिच्चभत्तेण[णिगओ वासुपुज्ज चोत्थेणं । पासो मल्ली य अट्टमेण सेसा उ छट्टेणं ॥ २६ ॥]

मूलार्थः—जंबूद्वीप नामना द्वीपने विपे भरतक्षेत्रमां आ अवसर्षिणीमां चोवीश तीर्थकरो थया, ते आ प्रमाणे—
ऋषभदेव १, अजितनाथ २, संभव ३, अभिनंदन ४, सुमति ५, पद्मप्रभ ६, सुपार्श्व ७, चंद्रप्रभ ८, सुविधि अथवा
पुष्पदंत ९, शीतल १०, श्रेयांस ११, वासुपूज्य १२, विमल १३, अनंत १४, धर्म १५, शान्ति १६, कुंथु १७, अर १८,
मल्लि १९, मुनिसुव्रत २०, नमि २१, नेमि २२, पार्श्व २३ अने वर्धमान २४.

आ चोवीश तीर्थकरोना चोवीश पूर्वभवना नाम हता, ते आ प्रमाणे—

१. पूर्वना त्रीजा जे मनुष्यभवमां तीर्थकरनाम निकाचित कर्तुं ते भवनां आ नामो जाणवा.

श्री

समवायज्ञ

सूत्र ॥

वोपुं अंग

॥२९२॥

અહીં પ્રથમ વજ્રનામ ૧, વિમલ ૨, વિમલવાહન ૩, ધર્મસિંહ ૪, સુમિત્ર ૫, ધર્મમિત્ર ૬, (૧૧) સુંદરવાહુ ૭, દીર્ઘવાહુ ૮, યુગવાહુ ૯, લઘુવાહુ ૧૦, દિન ૧૧, ઇંદ્રદત્ત ૧૨, સુંદર ૧૩, માહેંદ્ર ૧૪ (૧૨) સિંહરથ ૧૫, મેઘરથ ૧૬, રૂપી ૧૭, અને સુદર્શન ૧૮ જાણવા, ત્યારપછી નંદન ૧૯, વીશમા સિંહગિરિ ૨૦, (૧૩) અદીનશત્રુ ૨૧, શંખ ૨૨, સુદર્શન ૨૩ અને નંદન ૨૪ આ અવસર્પિણીમાં આ તીર્થકરોના પૂર્વભવના નામો જાણવા. (૧૪) ॥

આ ચોવીશ તીર્થકરોની (દીક્ષા લેવા જતી વચતની) જે નામની શિવિકાઓ હતી, તે આ પ્રમાણે—સુદર્શના નામની પહેલી શિવિકા ૧, સુગ્રા ૨, સિદ્ધાર્થી ૩, સુગ્રસિદ્ધા ૪, વિજયા ૫, વૈજયંતી ૬, જયંતી ૭, અપરાજિતા ૮, (૧૫), અરુણગ્રા ૯, ચંદ્રગ્રા ૧૦, સૂરગ્રા ૧૧, અગ્નિગ્રા ૧૨, વિમલા ૧૩, પંચવર્ણા ૧૪, સાગરદત્તા ૧૫, નાગદત્તા ૧૬, (૧૬) અમયકરા ૧૭, નિર્વૃત્તિકરા ૧૮, મનોરમા ૧૯, મનોહરા ૨૦, દેવકુરા ૨૧, ઉત્તરકુરા ૨૨, વિશાલા ૨૩ અને ચંદ્રગ્રા ૨૪ નામની શિવિકા (૧૭). સર્વ જગતના વત્સલ એવા સર્વ જિનેશ્વરોની આ શિવિકાઓ સર્વ ઋતુની શુભ છાયાવહે યુક્ત હોય છે.

(દીકાર્થ:—‘ સર્વોગસુખયાદ્ય છાયાદ્ય તિ ’—શરદાદિક સર્વ ઋતુને વિષે સુખને આપનારી છાયાવહે દેવલે

૧ આ સૂત્રોની દીકામાં કાંઈ વિશેષ લેખેલું નથી તેથી દીકાર્થ જૂદો લેખ્યો નથી. પણ જે ઠેકાણે દીકાર્થ વિશેષ આપ્યો છે. તે સાથે સાથે જ કાંડસમાં લેખ્યો છે.

આતપના અભાવરૂપ પ્રભાવડે યુક્ત હોય છે, અહીં યુક્ત એ શબ્દ અધ્યાહાર છે. (૧૮) આ શિવિકાઓ ગ્રથમ મનુષ્યો હર્પના રોમકૂપ સહિત ઉપાડે છે—વહન કરે છે અને પછી અસુરેદ્રો, સુરેદ્રો અને નાગેદ્રો વહન કરે છે. (દીકાર્થ—‘ સા હટ્ટરોમકૂવેહિં તિ ’—જેના ઉપર જિનેશ્વર આરુઢ થયા હોય તે શિવિકા હુદ્યરોમકૂપ એટલે, જેમના રુંવાડા ઊભા થયા છે એવા મનુષ્યો વહન કરે છે) (૧૯). તે અસુરેદ્રાદિક ચપલ એવા સતા ચપલ કુંડલને ધારણ કરનારા અને પોતાની ઇચ્છાથી વિકુર્વેલા મુકુટાદિક આભરણોને ધારણ કરનારા હોય છે. તેઓ સુરાસુરે વાંદેલા એવા જિનેશ્વરોની શિવિકા વહન કરે છે (૨૦) તેમાં આગલ દેવો વહન કરે છે, નાગકુમારો જમણી બાજુ વહન કરે છે, અસુરેદ્રાદિક પાછલથી વહન કરે છે અને ઉત્તર બાજુએ ગરુડ-ગરુડધ્વજ એટલે સુપર્ણકુમાર વહન કરે છે. (૨૧). ઋષભદેવ ભગવાને વિનીતા નગરીમાંથી નિષ્ક્રમણ કર્યું, અરિષ્ટનેમિએ દ્વારકા નગરીમાંથી અને વાકીના વાવીચ તીર્થકરોએ પોતપોતાની જન્મભૂમિમાંથી નિષ્ક્રમણ કર્યું (દીક્ષા લેવા નીકળ્યા) (૨૨). સર્વે ચોવીશે તીર્થકરો ઇંદ્રે આપેલા એક દેવદૂધ્યવડે નીકળ્યા હતા, (પણ ઉપધિ-રૂપ વસ્ત્રવડે નહીં). અન્યલિંગે નહીં (એટલે સ્થવિરકલ્પિકાદિકના લિંગવડે નીકળ્યા નહોતા પણ તીર્થકરલિંગે જ નીકળ્યા હતા), તથા ગૃહસ્થલિંગે પણ નહીં, તેમ જ કુલિંગે એટલે શાક્યાદિકલિંગે પણ નહીં. (૨૩) ભગવાન મહા-વીરસ્વામીએ એકલા જ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, પાર્શ્વનાથે અને મહિનાથે ત્રણ સો ત્રણ સો પુરુષોની સાથે દીક્ષા લીધી હતી, ભગવાન વાસુપૂજ્યસ્વામી છસો પુરુષોની સાથે નીકળ્યા હતા-દીક્ષા લીધી હતી, (૨૪), ઉગ્રકુલના, ભોગકુલના

૧ સુવોધિકામાં ઉપાહતાર ઇંદ્રોના નામોમાં ફેરફાર છે.

चार हजार क्षत्रिय राजाओनी साथे ऋषभदेव नीकळ्या हता, अने बाकीना ओगणीश तीर्थकरो हजार हजारना परिवार सहित नीकळ्या हता (२५). सुमतिस्वामी नित्यभक्तवडे (उपवास विना) नीकळ्या हता, वासुपूज्य स्वामी एक उपवासे नीकळ्या हता, पार्श्वनाथ अने महिनाथ अष्टम भक्ते नीकळ्या हता अने बाकीना बीश तीर्थकरो छठभक्ते नीकळ्या हता (२६)

एएसिं णं चउव्वीसाए तित्थगराण चउव्वीसं पढमभिक्खादायारो होत्था, तं जहा—सिजंसं बंभदत्ते सुरिंदत्ते य इंददत्ते य । पउमे य सोमदेवे माहिंदे तह सोमदत्ते य ॥ २६ ॥ पुस्से पुणव्वसू पुण्णणंद सुणंदे जये य विजये य । तत्तो य धम्मसीहे सुमित्त तह वग्गसीहे अ ॥ २७ ॥ अपराजिय विस्ससेणे वीसइमे होइ उसभसेणे य । दिण्णे वरदत्ते धणे बहुले य आणुपुव्वीए ॥ २८ ॥ एए विसुद्धलेसा जिणवरभत्तीइ पंजलिउडा उ । तं कालं तं समयं पडिलाभेई जिणवरिंदे ॥ २९ ॥ संवच्छरेण भिक्खा लद्धा उसभेण लोयणाहेण । सेसेहि बीयदिवसे लद्धाओ पढमभिक्खाओ ॥ ३० ॥ उसभस्स पढमभिक्खा खोयरसो आसि लोगणाहस्स । सेसाणं पर-

१ छापेल प्रतमां आ २६ नो अंक बीजी वार कर्यो छे.

मणं अमिथरसरसोवमं आसि ॥ ३१ ॥ सव्वेसिं पि जिणाणं जहिंयं लद्धाउ पढमभिवखाउ ।
तहिंयं वसुधाराओ सरीरमेत्तीओ बुट्ठाओ ॥ ३२ ॥

आ चौवीश तीर्थकरोने प्रथम भिक्षा आपनारा जे चौवीश होता, ते आ प्रमाणे—श्रयांस १, ब्रह्मदत्त २, सुरेंद्रदत्त ३, इंद्रदत्त ४, पद्म ५, सोमदेव ६, माहेंद्र ७, सोमदत्त ८ (२६), पुण्य (पुण्यदंत) ९, पुनर्वसु १०, पूर्णानंद ११, सुनंद, १२, जय १३, विजय १४, धर्मसिंह १५, सुमित्र १६, वर्गसिंह १७ (२७), अपराजित १८, विश्वसेन १९, ऋषभसेन २०, दिन्न २१, वरदत्त २२, धन, २३ अने बहुल २४, आ नामो अनुक्रमे जाणवा. (२८). आ सर्वे जिने-
श्वर उपरनी भक्तिने लीधे विशुद्ध लेख्यावाळा ते काळे ते समये बे हाथ जोडीने जिनेश्वरोने पडिलाभता हवा (२९)
लोकना नाथ ऋषभदेव स्वामीए एक वर्षे प्रथम भिक्षा प्राप्त करी हती, अने शेष त्रेवीश तीर्थकरो बीजे ज दिवसे प्रथम
भिक्षा पाय्या होता. (३०). लोकना नाथ ऋषभदेवने प्रथम भिक्षामां इक्षुरस मळ्यो हतो अने बीजा त्रेवीश तीर्थकरोने
अमृतरसना जेवुं परमान्न (क्षीरभोजन) मळ्युं हतुं. (३१). सर्व जिनेश्वरोने ज्यां प्रथम भिक्षा प्राप्त थइ, त्यां देवोए
शरीर-पुरुष प्रमाण साडा बार करोड सुवर्णनी वृष्टि करी हती. (३२)

एणसिं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं चेइतरुक्खा होत्था, तं जहा-णगोह सत्तिवणणे
साले पियए पियंगु छत्ताहे । सिरिसे य णागरुक्खे माली य पिलंबवुरुक्खे य ॥ ३३ ॥ तिंदुक

પાડલ જંબૂ આસત્થેખલુ તહેવ દહિવણે । પંદીરુઝ્વે તિલણ અંબયરુઝ્વે અસોગે ય ॥ ૩૪ ॥ ચંપય
 બડલે ય તહા વેડસરુઝ્વે ય ધાયડીરુઝ્વે । સાલે ય વઢુમાણસ્સ ચેઇયરુઝ્વે જિણવરાણં ॥ ૩૫ ॥
 બત્તીસં ધણુયાઇં ચેઇયરુઝ્વો ય વઢુમાણસ્સ । ણિચ્છોડગો અસોગો ઓચ્છણ્ણો સાલરુઝ્વેણં ॥ ૩૬ ॥
 તિણે વ ગાડઆઇં ચેઇયરુઝ્વો જિણસ્સ ડસમસ્સ । સેસાણં પુણ રુઝ્વે સરીરઓ બારસગુણા
 ડ ॥ ૩૭ ॥ સચ્છત્તા સપડાગા સવેઇયા તોરણેહિં ડવેવેયા । સુરઅસુરગરુલમાહિયા ચેઇયરુઝ્વે
 જિણવરાણં ॥ ૩૮ ॥

આ ચોવીશ તીર્થકરોને ચોવીશ ચૈત્યવૃક્ષો હતા, તે આ પ્રમાણે—ન્યગ્રોધ ૧, સપ્તપર્ણ ૨, શાલ ૩, ટ્રિયાલુ ૪, ટ્રિયંગુ
 ૫, છત્રવૃક્ષ ૬, સરસ ૭, નાગવૃક્ષ ૮, માલી ૯, પિલંબુવૃક્ષ ૧૦ (૩૩), તિંદુક ૧૧, પાટલ ૧૨, જંબૂ ૧૩, અશ્વત્થ
 ૧૪, દધિપર્ણ ૧૫, નંદીવૃક્ષ ૧૬, તિલક ૧૭, આમ્રવૃક્ષ ૧૮, અશોક ૧૯ (૩૪), ચંપક ૨૦, ગુલ ૨૧, વેતસવૃક્ષ
 ૨૨, ધાતકીવૃક્ષ ૨૩ અને છેલ્લા વર્ધમાનસ્વામીને શાલવૃક્ષ ૨૪ હતા. આ પ્રમાણે ચોવીશે તીર્થકરોના ચૈત્યવૃક્ષો હતા.

(ટીકાર્થ—‘ ચેઇયરુઝ્વે તિ ’—પીઠવંધ વૃક્ષો દટલે જેની નીચે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોય તે. (૩૫) ॥
 શ્રી વર્ધમાનસ્વામીનો અશોક ચૈત્યવૃક્ષ બત્રીશ ધનુષ ડંચો, નિત્ય ઋતુવાલો અને શાલવૃક્ષવડે અવચ્છન્ન-ઢંકાયેલો હતો

(તીકાર્થ—‘વત્તીસં ધણુયાઈ’ એ ગાથામાં ‘નિચોડગો ત્તિ’—નિત્ય દટલે સર્વદા ઋતુજ દટલે પુષ્પાદિક કાઠ છે જેનો તે નિત્યર્તુક કહીએ. ‘અસોગો ત્તિ’—અશોક નામનો જે વૃક્ષ સમવસરણની ભૂમિને મધ્યે હોય છે તે. ‘ઓચ્છન્નો સાલરુક્ષેણં તિ’—શાલવૃક્ષવડે અવચ્છન્ન હતો. આમ કહેવાથી જ અશોકવૃક્ષની ઉપર શાલવૃક્ષ પણ કથંચિત્ હોય છે એમ જણાય છે.) (૩૬) ॥ ઋષભદેવ સ્વામીનો ચૈત્યવૃક્ષ ત્રણ ગાડાં હંચો હતો (દટલે કે તેમના શરીરથી વારગુણો હંચો હતો) અને બાકીના તીર્થકરોના ચૈત્યવૃક્ષ તેમના શરીરથી વારગુણા હંચા હતા એમ જાણવું (૩૭). તે જિનેશ્વરોના ચૈત્યવૃક્ષો છત્ર સહિત, પતાકા સહિત, તોરણોએ કરીને સહિત અને સુર, અસુર તથા ગરુડ દેવોએ પૂજિત હોય છે (આ અશોકવૃક્ષો સમવસરણના હોય એમ સંભવે છે.) (૩૮) ॥

મૂ૦—એણસિં ચડવીસાણ તિથગરાણં ચડવીસં પઢમસીસા હોત્થા, તં જહા—પઢમેત્થ ડસ-ભસેણે બીહણ પુણ હોઈ સીહસેણે ય । ચારૂ ય વજ્જણાભે ચમરે તહ સુવ્વય વિદઢ્ઢમે ॥ ૩૯ ॥
દિણ્ણે ય વરાહે પુણ આણંદે ગોથુમે સુહમ્મે ય । મંદર જસે અરિદ્ધુ ચક્કાહ સયંસુ કુંભે ય ॥ ૪૦ ॥

૧ આ હકીકત શ્રીવીરપ્રમુના અશોકવૃક્ષને અંગે જ છે. ૨ આ વૃક્ષના નામો તીર્થકર જે વૃક્ષ નીચે કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેના છે. તે કાંઈ પ્રમુના શરીરથી વારગુણા હોતા નથી. વારગણું તો સમવસરણના મધ્યમાં રહેલું અશોકવૃક્ષ જ સર્વ પ્રમુના સંબંધમાં હોય છે.

इंद्र कुंभे य सुभे वरदत्ते दिण्ण इंद्रभूई य । उदितोदितकुलवंसा विसुद्धवंसा गुणेहि उववेया ।
तित्थप्पवत्तथाणं पढमा सिस्सा जिणवराणं ॥ ४१ ॥

मूलार्थः—आ चोवीशे तीर्थकरोने चोवीश प्रथम शिष्य होता, ते आ प्रमाणे—अहीं पहेला ऋषभसेन १, बीजा सिंहेसेन २, चारु ३, वज्रनाभ ४, चमर ५, सुव्रत ६, विदर्भ ७, (३९), दिन्न ८, वराह ९, आनंद १०, गोस्तुभ ११, सुधर्मा १२, मंदर १३, यशोधर १४, अरिष्ट १५, चक्रायुध १६, स्वयंभू (संब) १७, कुंभ १८ (४०), इंद्र १९, कुंभ २०, शुभ २१, वरदत्त २२, दिन्न २३ अने इंद्रभूति २४. तीर्थने प्रवर्तानारा जिनेश्वरोना आ प्रथम शिष्य उदितोदित (उदय पामेला) कुल अने वंशवाळा, विसुद्ध वंशवाळा अने गुणे करीने सहित हता' ॥ ४१ ॥

मू०—एएसि णं चउवीसाए तित्थगराणं चउवीसं पढमसिस्सिणी होत्था, तं जहा—बंभी य फग्गु सामा अजिया कासवीरई सोमा । सुमणा वारुणि सुलसा धारणि धरणी य धरणिधरा ॥ ४२ ॥ पउमा सिवासुयी तह अंजुया भावियप्पा य रक्खी य । बंधुवती पुप्फवती अज्जा अमिला य अहिया य ॥ ४३ ॥ जक्खिणी पुप्फचूला य चंदणज्जा य आहियाउ । उदितोदितकुलवंसा विसु-

१ आ नामोमां ने श्रीत्रिशष्टिशलाकापुरुषचरित्रमां आपेला नामोमां कोइ कोइ फेरफार छे.

श्री
समवायाङ्ग
सूत्र ॥
चोथुं अंग
॥२९६॥

चक्रवर्तीना
मातापिता-
ना नामो ॥

॥२९६॥

छवंसा गुणेहिं उववेया । तिथप्पवत्तयाणं पढमा सिस्सी जिणवराणं ॥४४॥ गाहा ॥सूत्रम्-१५७॥

मूलार्थः—आ चोवीशे तीर्थकरोने चोवीश प्रथम शिष्या हती, ते आ प्रमाणे—ब्राह्मी १, फल्गु २, इयामा ३, अजिता ४, काश्यपी ५, रति ६, सोमा ७, सुमना ८, वारुणी ९, सुलसा १०, धारणी ११, धरणी १२, धरणिधरा १३ (४२), पद्मा १४, शिवा १५, श्रुति १६, अंजुक १७, भावितात्मा एवी रक्षिका १८, वंधुमती १९, पुष्पवती २०, आर्या अमिला नामनी कही छे २१ (४३) यक्षिणी २२, पुष्पचूला २३ अने चंदना आर्या २४ कही छे. तीर्थने प्रवर्तवित् तीर्थकरोनी आ पहेली शिष्याओ उदितोदित कुलवंशवाळी, विशुद्ध वंशवाळी अने गुणे करीने सहित कही छे. (४४) ॥ सूत्र-१५७ ॥

हवे बार चक्रवर्तीना पिताना नामो कहे छे—

मू०—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए बारस चक्रवद्विपियरो होत्था, तं जहा—उसभे सुमित्ते विजए समुद्विजए य आससेणे य । विस्ससेणे य सूरु सुदंसणे कत्तवी-
रिए चव ॥ ४५ ॥ पउमुत्तरे महाहरी विजए राया तहेव य । बंभे बारसमे उत्ते पिउनामा
चक्रवद्वीणं ॥ ४६ ॥

મૂલાર્થઃ—જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિणीમાં વાર ચક્રવર્તી થયા છે તેના પિતાના નામો આ પ્રમાણે—ઋષભ ૧, સુમિત્રવિજય ૨, સમુદ્રવિજય ૩, અશ્વમેન ૪, વિશ્વમેન ૫, સૂર ૬, સુદર્શન ૭, કાર્ત્તવીર્ય ૮, (૪૫), પદ્મોત્તર ૯, મહાહરિ ૧૦, વિજયરાજા ૧૧ અને બ્રહ્મા ૧૨ વારમા. આ ચક્રવર્તીના પિતાના નામ કહ્યા (૪૬) ॥

હવે ચક્રવર્તીની માતાના નામો કહે છે—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે ઇમીસે ઓસર્પિणीए વારસ ચક્કવટ્ટિમાયરો હોત્થા, તં જહા—સુમંગલા જસવતી મદ્દા સહદેવી અઙ્ગરા સિરિ દેવી । તારા જાલા (જાલા તારા) મેરા વપ્પા ચુલણિ અપચ્છિમા ॥

મૂલાર્થઃ—જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિणीમાં વાર ચક્રવર્તી થયા છે તેની માતાઓના નામો આ પ્રમાણે—સુમંગલા ૧, યશોમતી ૨, મદ્રા ૩, સહદેવી ૪, અચિરા ૫, શ્રી ૬, દેવી ૭, તારા ૮, જ્વાલા ૯, મેરા ૧૦, વપ્પા ૧૧ અને છેછી ચુલણી ૧૨ ॥

હવે વાર ચક્રવર્તીના તથા તેના સ્ત્રીરત્નના નામો કહે છે—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે ણં દીવે ભારહે વાસે ઇમીસે ઓસર્પિणीए વારસ ચક્કવટ્ટી હોત્થા, તં જહા—મરહો સગરો મઘવં [સળંકુમારો ચ રાયસહલો । સંતી કુંથૂ ચ અરો હવઙ્ગ સુભૂમો ચ કોરલ્લો

॥ ४७ ॥ नवमो य महापडमो हरिसेणो चैव रायसद्वलौ । जयनामो य नरवई, बारसमो बंभ-
दत्तो य ॥ ४८ ॥] एएसिं बारसण्हं चक्रवर्दीणं बारस इत्थिरयणा होत्था, तं जहा-पढमा होइ
सुभद्दा भद्द सुणंदा जया य विजया य । किण्हसिरी सूरसिरी पडमसिरी वसुंधरा देवी ॥ ४९ ॥
लच्छिमई कुरुमई इत्थिरयणाण नामाई ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अयसर्पिणीमां चार चक्रवर्ती थया हता, ते आ प्रमाणे—
भरत १, सगर २, मधवा ३, राजाने विपे सिंह समान सनत्कुमार ४, शांति ५, कुंतु ६, अर ७, कुरुवंशना सुभूम ८,
नवमा महापद्म ९, राजाने विपे सिंह समान हरिषेण १०, जय नामना राजा ११ अने बारमा ब्रह्मदत्त १२ (४८) ॥
आ बार चक्रवर्तीओने बार स्त्रीस्तो हतां, तेना नामो आ प्रमाणे—पहेली सुभद्रा १, भद्रा २, सुनंदा ३, जया ४,
विजया ५, कृष्णश्री ६, सूर्यश्री ७, पद्मश्री ८, वसुंधरा ९, देवी १० (४९). लक्ष्मीवती ११ अने कुरुमती १२. आ
स्त्रीस्तोनां नाम हतां ॥

हवै बलदेव वासुदेवना पितादिकना नामो कहे छे—

मू०—जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए नवबलदेवनववासुदेवपियरो होत्था

तं जहा-पथावई य बंभो [सोमो रुद्रो सिवो महसिवो य । अग्निगसिहो य दसरहो नवमो भणिओ य वसुदेवो ॥ ५० ॥] जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए णव वासुदेव-मायरो होत्था, तं जहा-मियावई उमा चेव पुहवी सीया य अम्मया । लच्छिमई सेसमई केकई देवई तहा ॥ ५१ ॥ जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए णवबलदेवमायरो होत्था, तं जहा-भद्दा तह सुभद्दा य सुण्णमा य सुदंसणा । विजया वेजयंती य जयंती अपरा-जिया ॥ ५२ ॥ णवमीया रोहिणी य बलदेवाण मायरो ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव बलदेवना अने नव वासुदेवना पिता हता, तेना नामो आ प्रमाणे—प्रजापति १, ब्रह्मा २, सोम ३, रुद्र ४, शिव ५, महाशिव ६, अग्निसिंह ७, दशरथ ८ अने नवमा वसुदेव ९ कह्या छे (५०) ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां आ भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव वासुदेवनी माताओ हती, तेना नामो आ प्रमाणे—मृगावती १, उमा २, पृथ्वी ३, सीता ४, अंबिका ५, लक्ष्मीवती ६, शेषवती ७, केकयी ८ तथा देवकी ९ (५१) ॥ आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव बलदेवनी माताओ हती, तेना नामो आ प्रमाणे—भद्रा १, सुभद्रा २, सुप्रभा ३, सुदर्शना ४, विजया ५, वैजयंती ६, जयंती ७, अपरा-

જિતા ૮ (૫૨) અને નવમી રોહિણી ૯. આ બલદેવની માતાઓ હતી ॥

હવે બલદેવ અને વાસુદેવના નામો (તેમના ગુણોના વિશિષ્ટ વર્ણન સાથે) કહે છે—

મૂ૦—જંબુદ્વીવે નં દીવે ભારહે વાસે ઇમીસે ઓસપ્પિણીએ નવ દસારમંડલા હોત્યા, તં જહા—
ઉત્તમપુરિસા મહિમપુરિસા પહાણપુરિસા ઓયંસી તેયંસી વંચંસી જસંસી છાયંસી કંતા સોમા
સુભગા પિયંદંસણા સુરૂઆ સુહસીલસુહાભિગમસવજણયણકંતા ઓહબલા અતિબલા મહાબલા
અનિહતા અપરાદ્યા સત્તુમદ્દના રિપુસહસ્સમાણમહણા સાણુક્કોસા અમચ્છરા અચવલા અચંડા
મિયમંજુલપલાવહસિયગંભીરમધુરપડિપુણસચ્ચવયણા અબ્ભુવગયવચ્છલા સરણા લક્ષણવંજણ-
ગુણોવેવેઆ માણુમ્માણપમાણપડિપુણસુજાયસદ્ધંગસુદરંગા સસિસોમાગારકંતાપિયંદંસણા અમરિ-
સણા પયંડંડપ્પયારા(ર)ગંભીરદર(રિ)સણિજ્ઞા તાલદ્ધઓવિદ્ધિગરુલકેઠુ મહાધણુવિકદ્ધયા મહાસત્ત-
સાઆ દુદ્ધરા ધણુદ્ધરા ધીરપુરિસા જુદ્ધકિત્તિપુરિસા વિઠલકુલસમુબ્ભવા મહારયણવિહાડગા
અદ્ધમરહસામી સોમા રાયકુલવંસતિલયા અજિયા અજિયરહા હલમુસલકણકપાણી સંઘવચ્છગ-

धसत्तिनंदगधरा पवरुज्जलसुकंतविमलगोत्थुभतिरीडधारी कुंडलउज्जोइयाणणा पुंडरीयणयणा
 एकावालिकंठलइयवच्छा सिरिवच्छसुलंछणा वरजसा सवोउयसुरभिकुसुमरचितपलंबसोभंतकंत-
 विकसंतविचिच्चरमालरइयवच्छा अट्टसयविभत्तलक्खणपसत्थसुंदरविरइयंगमंगा मत्तगयवरिंद-
 ललियविक्कमविलसियगई सारयनवथणियमहुंगंभीरकुंचनिग्घोसदुंदुभिसरा कडिसुत्तगनीलपीय-
 कोसेज्जवाससा पवरदित्तेया नरसीहा नरवई नरिंदा नरवसहा मरुयवसभकप्पा अब्भहियराय-
 तेयलच्छीए दिप्पमाणा नीलगपीयगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो होत्था, तं जहा—तिविट्ठू

जाव कण्हे अयले जाव रामे यावि अपच्छिमे ॥ ५३ ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां भरतक्षेत्रमां आ अवसर्पिणीमां नव दशार मंडळ (वासुदेव अने वल्हदेवना
 समुदाय) थयेला छे ते(ना गुणो) आ प्रमाणे—उत्तमपुरुष, मध्यमपुरुष, प्रधानपुरुष, ओजस्वी, तेजस्वी, वर्चस्वी,
 यशस्वी, कांतिवाळा, कांत, सौम्य, सुभग, प्रियदर्शन, सुरूप, सुखशील, सुखे सेववा लायक, सर्व जनना नेत्रने प्रिय,
 ओघ बळवाळा, अति बळवाळा, महा बळवाळा, अनिहत (नहीं हणायेला), पराजय नहीं पामेला, शत्रुने मर्दन करनारा,
 हजारो शत्रुना मानने मथन करनारा, अनुक्रोश (दया) सहित, मत्सर रहित, चपळता रहित, अप्रचंड (क्रोध रहित),

પરિમિત અને કોમલ વચન ચોલનારા અને હસમુખા, ગંભીર, મધુર, સંપૂર્ણ અને સત્ય વચનને ચોલનારા, શરણે આવેલાના વત્સલ, શરણ કરવા યોગ્ય, લક્ષણ અને વ્યંજનના ગુણે કરીને સહિત, માન, ઉન્માન અને પ્રમાણે કરીને સંપૂર્ણ અને સુજાત એવા સર્વાંગિ કરીને સુંદર અંગવાળા, ચંદ્રની જેવા સૌમ્ય આકારવાળું, કાંત અને પ્રિય છે દર્શન જેનું એવા, આલસ્ય રહિત, પ્રચંડ દંડના પ્રકાર (આજ્ઞા) વાળા, ગંભીર દર્શનવાળા, તાલધ્વજાવાળા (વલ્લદેવ) અને ઊંચી ગરુડધ્વજાવાળા (વાસુદેવ), મોટા ધનુષને ચેંચવાવાળા, મોટા સત્ત્વના સાગરરૂપ, દુર્ધર, ધનુષધારી, ધીરોને વિષે પુરુષાકારવાળા, યુદ્ધમાં કીર્તિવાળા પુરુષ, મોટા કુલમાં જન્મેલા, મોટા રત્નને ચૂર્ણ કરનારા, અર્ધભરતના સ્વામી, સૌમ્ય (રોગ રહિત), રાજકુલવંશમાં તિલકસમાન, અજિત, અજિત રથવાળા, હલ અને મુશઠને તથા કનક(વાળ)ને હાથમાં ધારણ કરનારા, (વલ્લદેવ) શંખ, ચક્ર, ગદા, શક્તિ અને નંદક નામના સ્વરૂપને ધારણ કરનારા (વાસુદેવ) પ્રવર, ઉજ્જ્વલ, શુક્લાંત અને નિર્મલ કૌસ્તુભ નામના મણિને તથા મુકુટને ધારણ કરનારા (વાસુદેવ), કુંડલવડે પ્રકાશિત મુખવાળા, કમલ સરસા નેત્રવાળા, કંઠમાં પહેરેલી એકાવલી(હાર)ને હૃદય ઉપર ધારણ કરનારા (વાસુદેવ), શ્રીવત્સના લાંછનવાળા, (વાસુદેવ) શ્રેષ્ઠ યશવાળા, સર્વ ક્રતુ સંબંધી સુગંધી પુષ્પોત્તરે બનાવેલી, લાંબી, શોભતી, મનોહર, વિકસ્વર, વિચિત્ર વર્ણવાળી અને ઉત્તમ એવી (વન) માળા જેમના વશ્વઃસ્થલમાં રચી છે—સ્થાપન કરી છે એવા (વાસુદેવ), પ્રગટ એવા એક સો ને આઠ લક્ષણોત્તરે પ્રગટ અને મનોહર રહ્યા છે અંગોપાંગ જેમના એવા, મદોન્મત્ત શ્રેષ્ઠ ગર્જેદ્રની ગતિ જેવી વિલાસવાળી છે ગતિ જેમની એવા, શરદ ક્રતુના નવા ગર્જાસ્વ જેવો અને મધુર એવા ક્રૌંચપક્ષીના નિર્ધોષ જેવો તથા દુઢિના નાદ જેવો જેમનો

(મધુર) સ્વર (નાદ) છે એવા, કટીસૂત્ર (કંદોરા) તથા નીલ (વાસુદેવ) અને પીત (વલ્લદેવ) કૌશેય વસ્ત્રવાળા, શ્રેષ્ઠ દેદીપ્યમાન તેજવાળા, નરને વિષે સિંહ સમાન, નરના પતિ, નરના ઇંદ્રો, નરને વિષે વૃષભ સમાન, ઇંદ્રની ઉપમાવાળા, અધિક રાજતેજની લક્ષ્મીવડે દેદીપ્યમાન અને નીલ-પીત વસ્ત્રવાળા વે વે રામ અને કેશવ ભાઈઓ હતા, તે આ પ્રમાણે—ત્રિપૃષ્ઠથી કૃષ્ણ સુધી અને અચળથી છેછા (વલ) રામ સુધી (નવ નવ જાણવા) ॥ ૫૩ ॥

ટીકાર્થ:—દશારના એટલે વાસુદેવના મંડલ એટલે વલ્લદેવ અને વાસુદેવ એ બંનેના જે સમુદાય તે દશારમંડલ કહીએ, આથી કરીને જ ‘દો દો રામકેસવા’ એમ આગલ કહેશે. વલી વલ્લદેવ અને વાસુદેવ દશારમંડલની બહાર નહીં હોના છતાં ‘દશારમંડલાનિ’ એમ પ્રથમ કહીને પણ દશારમંડલમાં પ્રગટરૂપ એવા તેમના વિશેષણો આપવા માટે ‘તદ્યથા’ એમ કહે છે—‘તદ્યથા’ એ શબ્દ વલ્લદેવ અને વાસુદેવના સ્વરૂપને જણાવવા માટે કહ્યો છે. કોઈક આચાર્ય દશારમંડલનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે—દશારના એટલે વાસુદેવના કુલમાં થયેલી પ્રજાના મંડન એટલે શોભાવનારા, ઉત્તમ પુરુષો એટલે તીર્થંકરાદિક ચોપન ઉત્તમ પુરુષોની મધ્યે વર્તતા હોવાથી ઉત્તમ, મધ્યમ પુરુષો એટલે તીર્થંકર ચક્રવર્તીના તથા પ્રતિવાસુદેવાદિકના બલાદિકની અપેક્ષાએ વધે વર્તનાર હોવાથી, પ્રધાનપુરુષો એટલે તે તે કાલના પુરુષોને મધ્યે શૌર્યોદિકવડે પ્રધાન-મુખ્ય હોવાથી, મનના બલવાળા હોવાથી ઓજસ્વી, દીપ્તિમાન શરીર હોવાથી તેજસ્વી, શરીરે બલવાન હોવાથી વર્ચસ્વી, પરાક્રમ બતાવીને પ્રસિદ્ધિ પામેલા હોવાથી યશસ્વી, છાયાવાન એટલે શોભાયમાન શરીરવાળા, એ જ કારણ માટે કાંતિના યોગથી કાંત, અરૌદ્ર આકાર હોવાથી સૌમ્ય, લોકોને વલ્લભ હોવાથી સુભગ, ચક્ષુને પ્રિય રૂપવાળા હોવાથી પ્રિયદર્શન-

वाळा, समचतुरस्र संस्थान होवाथी सुरूप, सुखकारक होवाथी सुखशील जेमनो स्वभाव शुभ अथवा सुखकारक होय छे ते शुभ-
शील अथवा सुखशील कहेवाय छे, अने शुभशील होवाथी सुखे करीने सेवी शकाय ते सुखाभिगम्य कहेवाय छे, सर्व लोकना
नेत्रोने कांत एटले अभिलाष करवा लायक जे होय ते सर्वजननयनकांत कहेवाय छे. त्यारपछी आ त्रण पदनो कर्मधारय
समास करवो (शुभशीलसुखाभिगम्यसर्वलोकनयनकान्ताः), ओघवल एटले व्यक्छेद रहित (निरंतर) बळवानपणु
होवाथी प्रवाहबळवाळा, अतिबल एटले शेष सर्वजनीना बळने उछंघन करनारा होवाथी अतिबळवान, महाबळ एटले प्रशस्त
बळवाळा, अनिहत एटले निरुपक्रम आयुष्य होवाथी अथवा मोटा युद्धमां पण पृथ्वी पर तेमने पाडनार कोइ नहीं होवाथी कोइना
बडे नहीं हणायेला, पोते ज शत्रुओनो पराजय करनार होवाथी अपराजित-पराजय नहीं पांमेला, ते ज वात कहे छे—
शत्रुना शरीर अने सैन्यनी कदर्थना करनारा होवाथी शत्रुमर्दन-शत्रुनुं मर्दन करनारा, शत्रुना इच्छित कार्यने विखेरी नांख-
नार होवाथी हजारो शत्रुना माननुं मर्दन करनारा, सानुक्रोश (दयावाळा) एटले नमेलाने विपे द्रोह नहीं करनारा,
अमत्सर एटले परना लेश पण गुणने ग्रहण करनार होवाथी मत्सर (इर्ष्या) रहित, अचपल एटले मन, वचन अने
कायानी स्थिरता होवाथी चपळता रहित, अचंड एटले कारण विना प्रबळ कोप रहित होवाथी प्रचंडता रहित, जेनुं वचन
(बोलुं) अने हास्य ए वच्ने परिमित अने कोमळ होय ते मितमंजुलप्रलापहसित एवा, तथा गंभीर एटले रोष, संतोष,
शोक विगेरे विकारने नहीं देखाडनारुं अथवा मेघना शब्द जेनुं गंभीर, मधुर एटले कर्णने सुख आपनारुं, प्रतिपूर्ण एटले
अर्थनी प्रतीति उत्पन्न करनारुं अने सत्य एवुं जेमनुं वचन-वाक्य छे एवा, त्यारपछी आ बे पदनो कर्मधारय समास

કરવો (પ્રિયમંજુલપ્રલાપહસિતગંભીરમધુરપ્રતિપૂર્ણસત્યવચનાઃ), શરણે આવેલાને વત્સલ દાલે તેમનું રક્ષણ કરનારા, શરણ્ય દાલે રક્ષણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી શરણ કરવા લાયક, લક્ષણ દાલે માન (પ્રમાણ) વિગેરે અથવા વજ્ર, સ્વસ્તિક, ચક્ર વિગેરે ચિહ્નો તથા વ્યંજન દાલે તલ, મસા વિગેરે, તેના ગુણો દાલે મોટી કાલ્હિની પ્રાપ્તિ વિગેરે, તેણે કરીને ઉપ-પેત દાલે શકન્વાદિગણમાં આ શબ્દ હોવાથી ઉપપેત—સહિત તે લક્ષણ અને વ્યંજનના ગુણે કરીને સહિત દાવા, માન દાલે દાક દ્રોણ પાણીના પરિમાણવાલું શરીર, તે કેવી રીતે ? તે કહે છે—પાણીની ભરેલી દ્રોણી(પાત્ર)માં પુરુષ વેસે ત્યારે તેમાંથી જે પાણી બહાર નીકલે તે જો દાક દ્રોણ પ્રમાણ થાય તો તે પુરુષ માનને પામેલો કહેવાય છે, ઉન્માન દાલે અર્ધમાર પ્રમાણપણું, તે કેવી રીતે ? તે કહે છે—ત્રાજવામાં રાખેલા પુરુષનો જો અર્ધ માર જેટલો તોલ થાય તો તે ઉન્માનને પામેલો કહેવાય છે, અને પ્રમાણ દાલે દાક સો ને આઠ અંગુલ હંચાઈ હોય તે. આ પ્રમાણે માન, ઉન્માન અને પ્રમાણે કરીને પરિપૂર્ણ દાલે ન્યૂનતા રહિત અને ગર્ભાધાનથી આરંભીને પાલન-પોષણની વિધિવંડે સુજાત (સારી રીતે ઉત્પન્ન થયેલું) તથા સર્વાંગસુંદર દાલે સમગ્ર અવયવની પ્રધાનતાવાલું શરીર છે જેમનું દાવા, ચંદ્રની જેમ સૌમ્ય (સુંદર) આકારવાલું અર્થાત્ રૌદ્ર કે વીમત્સ નહીં દાવું, કાંત દાલે દીપ્તિવાલું, પ્રિય દાલે લોકોને પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનારું છે દર્શન દાલે રૂપ જેમનું દાવા, ‘ અમરિસણ તિ ’ અમસુણ દાલે કામ કરવામાં આલસ રહિત અથવા અમર્ષણ દાલે અપરાધ હતાં પળ ક્ષમા કરનારા, પ્રકાંડ દાલે ઉત્કટ છે દંડપ્રકાર દાલે આજ્ઞાવિશેષ અથવા નીતિનો ભેદવિશેષ જેમનો દાવા, અથવા દુઃસાધ્ય કાર્યને પળ સાધનાર હોવાથી પ્રવંડ છે દંડપ્રચાર દાલે સૈન્યનો પ્રચાર જેમનો દાવા, અંદરનો અભિપ્રાય જાણી

ન શકાય એવો હોવાથી જેઓ ગંભીર દેખાય છે તે ગંભીરદર્શનીય કહેવાય છે, ત્યારપછી આ બે પદનો કર્મધારણ સમાસ કરવો અથવા તો પ્રચંડ દંડના પ્રચારે કરીને જે ગંભીર દેખાય છે (એમ તૃતીયા તત્પુરુષ સમાસ કરવો-પ્રચંડદંડપ્રચાર-ગંભીરદર્શનીયાઃ) એવા, તાલ અથવા તલ નામના વૃક્ષ છે ધ્વજ (માં ચિહ્ન) જેમને તે તાલધ્વજ બલદેવ હોય છે અને ઉદ્વિદ્વદ્વ એટલે ઝંચો ગરહના ચિહ્નવાળો કેતુ-ધ્વજ છે જેમનો તે ઉદ્વિદ્વગરહકેતુ વાસુદેવ હોય છે, ત્યારપછી તાલધ્વજ-વાળા અને ઉદ્વિદ્વગરહકેતુવાળા (એ બેનો દ્વંદ્વ સમાસ કરવાથી) તાલધ્વજોદ્વિદ્વગરહકેતુ એવા, મોટા વલ્લવાન હોવાથી મોટા ધનુષને સ્વેચ્છનારા, મહાસત્ત્વ(પરાક્રમ)રૂપ જલના આશ્રયરૂપ હોવાથી સમુદ્ર જેવા સમુદ્રરૂપ તે મહાસત્ત્વમાગર એવા, તેઓ હ્યારે રણાંગણમાં પ્રહાર કરે છે ત્યારે કોઈ પણ ધનુર્ધરી તેમને ધારણ કરી શકનાર ન હોવાથી દુર્ધર એવા, ધનુર્ધર એટલે જેમનું શસ્ત્ર ધનુષ છે એવા, ધીર પુરુષોને વિષે જ તેઓ પુરુષ એટલે પરાક્રમી છે પણ કાતરને વિષે પરાક્રમી નથી તેથી ધીરપુરુષ એવા, યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયેલી જે કીર્તિ તે જ જેમને પ્રધાન-મુખ્ય છે એવા પુરુષ તે યુદ્ધકીર્તિપુરુષ કહેવાય છે, વિપુલ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા એનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, મહા વલ્લવાનપણાએ કરીને મહારત્નને એટલે વજ્રરત્નને અંગુષ્ઠ અને તર્જની આંગળીવડે જેઓ વિઘટન કરનાર એટલે ચૂર્ણ કરનાર તે મહારત્નવિઘટક કહેવાય છે, કેમ કે વજ્રરત્નને અધિકરણી (એરણ) ઉપર મૂકી તેને અયોધન(હથોડા)વડે ટીપે તોપણ તે ભેદાતું નથી (એરણમાં પેણી જાય છે). તેવા વજ્રરત્નને તેઓ ભેદે છે તેથી તે દુર્ભેદ છે, અથવા સંગ્રામ કરવાની ઇચ્છાવાળા મહાસૈન્યની સાગરવ્યૂહ, શકટવ્યૂહ વિગેરે પ્રકારવડે જે મોટી રચના તેને તરી જવાના રંગના રસિકપણાએ કરીને અને મહા વલ્લવાનપણાએ કરીને જેઓ વિધ-

દન કરે-વીંચેરી નાંચે તે મહારચનાવિઘટક કહેવાય છે, પાઠાંતરમાં 'મહારણવિઘટકાઃ' એટલે મોટા રણસંગ્રામને વીંચેરી નાંચનારા એવા, અર્ધ ભરતક્ષેત્રના સ્વામી, સૌમ્ય એટલે નીરુજ (રોગ રહિત), રાજકુલવંશને વિષે તિલક સમાન, અજિત-કોઈથી જીતાય નહીં એવા, અજિત રથવાલા, ' હલમુશલકળકપાણયઃ '—તેમાં હલ અને મુશરૂ અને મુશરૂ એનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, આ બે હથિયારરૂપે જેના હાથમાં છે એવા વલદેવ અને જેમના હાથમાં કળક એટલે બાળ છે એવા શાર્ગ્ગધનુપવાલા વાસુદેવ હોય છે, પાંચજન્ય નામનો શંખ, સુદર્શન નામનું ચક્ર, કૌમોદકી નામની ગદા-લકુટવિશેષ (લાકડી), શક્તિ એટલે ત્રિશૂલ વિશેષ અને નંદક નામનું ધ્વજ, આ સર્વને જે ધારણ કરે તે શંખચક્રગદાશક્તિનંદકધર વાસુદેવો હોય છે; મોટા પ્રભાવવાળો હોવાથી પ્રવર, શ્વેત અથવા સ્વચ્છ હોવાથી ઉજ્જ્વલ, કાંતિવાળો હોવાથી શુક્લાંત અથવા પાઠાંતરે સારું પરિકર્મ કરેલું હોવાથી સુકૃત તથા મલ રહિત હોવાથી નિર્મલ એવા કૌસ્તુભ નામના મણિને અને કિરીટ એટલે મુકુટને જેઓ ધારણ કરે છે તેવા, કુંડલવડે દેદીપ્યમાન છે મુખ જેના એવા, કમલ જેવા છે નેત્ર જેમના એવા, એકાવલી નામનું ભૂષણ (હાર) કંઠને વિષે લાગ્યું સંતું-લટક્યું સંતું જેઓને વક્ષઃસ્થલમાં વેતે છે તે એકાવલીકંઠલગિતવક્ષ એવા, શ્રીવત્સ નામનું સારું મહાપુરુષત્વને સૂચવનારું લાંછન છે જેમને તે શ્રીવત્સલાંછન એવા, સર્વત્ર વિખ્યાત હોવાથી શ્રેષ્ઠ યશ-વાળા, સર્વ ઋતુમાં સંભવતા અને સુગંધી એવા જે પુષ્પો તે વડે સારી રીતે રચેલી-કરેલી જે પ્રલંબ એટલે પગ સુધી પહોંચે તેવી લાંબી, શોભાયમાન, કાંત-મનોહર, વિકસ્વર-ફુલેલી, ચિત્ર-પાંચ વર્ણની અને વર-પ્રધાન એવી માલા રચી છે એટલે સ્થાપન કરી છે અથવા રતિદા એટલે સુખ કરનારી છે વક્ષસ્થલમાં જેમના તે સર્વતુકસુરભિકુસુમરચિતપ્રલંબશોભમાનકાંત-

શ્રી
સમવાયાજ્ઞ
સૂત્ર ॥
ચોથું અંગ
॥૩૦૨॥

વિક્રમચિત્રવરમાલારચિતવશ્ચ એવા, (અહીં સુધીના બધા વિશેષણો વાસુદેવના જાણવા) તથા વિમક્ત એટલે સ્પષ્ટ રીતે છૂટા દેખાતા જે એક સો ને આઠ ચક્ર વિગેરે લક્ષણો તેણે કરીને પ્રશસ્ત એટલે માંગલિક અને સુંદર એટલે મનોહર સ્થાપન કરાયા છે મસ્તક અને આંગળી વિગેરે અંગોપાંગ જેમના તે અષ્ટશતવિમક્તલક્ષણપ્રશસ્તસુંદરવિરચિતાંગોપાંગ એવા, તથા મદોન્મત્ત શ્રેષ્ઠ હાથીનો જે લલિત-મનોહર વિક્રમ-સંચાર તેના જેવી વિલાસવાલી છે ગતિ જેમની તે મત્તગજવરેન્દ્રલલિતવિક્રમવિ-લાસિતગતિ એવા, શરદક્રતુને વિષે થયેલો એવો અને નવું સ્તનિત (ગર્જાવ) જે નિર્ઘોષને વિષે છે એવો તથા મધુર અને ગંભીર એવો જે ક્રૌંચ પક્ષીનો નિર્ઘોષ એટલે નાદ તેની જેવો તથા હુંદુભિના સ્વર જેવો છે નાદ (સ્વર) જેમનો તે શારદ-નવસ્તનિતમધુરંગંભીરક્રૌંચનિર્ઘોષહુંદુભિસ્વર એવા, અહીં શરદક્રતુમાં ક્રૌંચ પક્ષી મત્ત અને મધુર સ્વરવાળા હોય છે તેથી શારદનું ગ્રહણ કર્યું છે, તથા ચારંવાર શબ્દની પ્રવૃત્તિ થવાથી તે (શબ્દ)નો મંગ (ચિહ્ન) થાય ત્યારે તેની અમનોહરતા થઈ જાય છે તેથી નવસ્તનિત શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, અને સ્વરૂપ દેખાડવાને માટે (સ્વરૂપ વિશેષણ તરીકે) મધુર અને ગંભીર એ વે શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, તથા કટીસૂત્ર એટલે આમરણ વિશેષ (કંદોરો), તે જેમાં પ્રધાન છે એવા ચલ્લેવને નીલરંગના અને વાસુદેવને પીતરંગના કૌશેયવદ્ધો જેમને છે તે કટીસૂત્રનીલપીતકૌશેયવાસ એવા, શ્રેષ્ઠ પ્રભાવ અને શ્રેષ્ઠ કાંતિપણાઈ કરીને શ્રેષ્ઠ અને દેદીપ્યમાન તેજવાળા, વિક્રમના યોગથી નરસિંહ (નરને વિષે સિંહ જેવા), મનુષ્યોના નાયક હોવાથી નરપતિ, પરમ ऐश्वर્યનો યોગ હોવાથી નરેન્દ્ર, ઉઠાવેલા કાર્યના ભાસનો નિર્વાહ કરનાર હોવાથી નરને વિષે વૃષભ સમાન, મરુદ્વૃષભ જેવા એટલે દેવરાજ(ઇન્દ્ર)ની ઉપમાવાળા, રાજતેજની લક્ષ્મીઈ કરીને વીજા રાજાઓથી અત્યંત દેદી-

ચલદેવ
વાસુદેવ
ગુણવર્ણન ।

॥૩૦૨॥

प्यमान, तथा नील अने पीत वस्त्राळा, अहीं आ ' नीलपीतवसनाः ' ए शब्द फरीथी लख्यो छे ते निगमन(समाप्ति)ने माटे लख्यो छे. केवी रीते ते नव थया ? ते कहे छे—' दुवे दुवे ' इत्यादि. आ प्रमाणे नव वासुदेव अने नव बळदेव जाणवा. ' तिचिह्ने ' अहीं ' यावत् ' शब्द लख्यो छे तैथी ते गाथाओ आ प्रमाणे जाणवी—' तिचिह्ने य दुचिह्ने य, संयंभू पुरिसुत्तमे पुरिससीहे । तह पुरिसपुंडरीए दत्ते नारायणे कणहे ॥ ५२ ॥ त्ति ॥ अयले विजये भहे सुप्पभे य सुदंसणे । आनंदे गंदणे पउमे रामे यावि अपच्छिमे ॥ ५३ ॥ त्ति ॥ ' (त्रिष्टुष्ट, द्विष्टुष्ट, स्वयंभू, पुरुषोत्तम, पुरुषसिंह, पुरुषपुंडरीक, दत्त, नारायण अने कृष्ण ॥ ५२ ॥ अचल, विजय, भद्र, सुप्रभ, सुदर्शन, आनंद, नंदन, पद्म अने छेछा राम ॥ ५३ ॥)

मू०—एएसि णं णवण्हं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविया नव नामधेज्जा होत्था, तं जहा—विस्स-
भूई पव्वयए धणदत्त समुद्दत्त इसिवाले । पियमित्त ललियमित्ते पुणव्वसू गंगदत्ते य ॥ ५४ ॥
एयाइं नामाइं पुव्वभवे आसि वासुदेवाणं । एत्तो बलदेवाणं जहक्कमं कित्तइस्सामि ॥ ५५ ॥ विस-
नंदी य सुबंघू सागरदत्ते असोगललिए य । वाराह धम्मसेणे अपराइय रायललिए य ॥ ५६ ॥

मूलार्थः—आ नव बळदेव अने वासुदेवना पूर्व भवे आ नव नाम हता, ते आ प्रमाणे—विश्वभूति, पर्वतक, धनदत्त, समुद्रदत्त, ऋषिपाल, प्रियमित्र, ललितमित्र, पुनर्वसु अने गंगदत्त. (५४) आ वासुदेवोना पूर्वभवना नाम हता. हवे बळदे-

चोना अनुक्रमे पूर्वभवना नाम कहं छुं (५५).—विश्वनंदी, सुबंधु, सागरदत्त, अशोक, ललित, वाराह, धर्मसेन, अपरा-
जित अने राजललित (५६) ॥

मू०—एएसिं नवणहं बळदेववासुदेवाणं पुवभविया नव धम्मायरिया होत्था, तं जहा—संभूय
सुभद्र सुदंसणे य सेयंस कण्ह गंगदत्ते अ । सागरसमुद्दनामे दुमसेणे य णवमए ॥ ५७ ॥

एए धम्मायरिया किन्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । पुवभवे एआसिं जत्थ नियाणाइं कासी य ॥ ५८ ॥

सूलार्थः—आ नव बळदेव अने वासुदेवोना पूर्वभवे नव धर्माचार्यो हता, ते आ प्रमाणे—संभूति, सुभद्र, सुदर्शन,
श्रेयांस, कृष्ण, गंगदत्त, सागर, समुद्र अने नवमा दुमसेन. (५७). आ पुरुषोमां प्रधान कीर्तिवाळा वासुदेवोना पूर्व
भवे धर्माचार्यो हता, के ज्यां (जेमनी पासे) तेओए (चारित्र लइने) नियाणां कर्यो हतां ॥ ५८ ॥

मू०—एएसिं नवणहं वासुदेवाणं पुवभवे नव नियाणभूमिओ होत्था, तं जहा—महुरा य०
हत्थिणाउरं च ॥ ५९ ॥

सूलार्थः—आ नव वासुदेवोनी पूर्वभवे नव नियाणा कस्वानी भूमि हती, ते आ प्रमाणे—मथुरा यावत् हस्तिनापुर ॥ ५९ ॥
टीकार्थः—महुरा य कणगवत्थू सावत्थी पोयणं च रायगिहं । कायंदी कोसंबी मिहिलपुरी हत्थिण-
पुरं च ॥ ५९ ॥ मथुरा, कनकवस्तू, थावस्ति, पोतनपुर, राजगृह, काकंदी, कौशांबी, मिथिलापुरी अने हस्तिनापुर ॥ ५९ ॥

म०—एएसि णं नवण्हं वासुदेवाणं नव नियानकारणा होत्था, तं जहा—गावी जुवे जाव माउआ ॥ ६० ॥

मूलार्थः—आ नव वासुदेवोना नव नियानाना कारणो हता, ते आ प्रमाणे—गाय, यूप, यावत् मातृका ॥ ६० ॥
टीकार्थः—गावि जुए संगामे तह इत्थी पराइओ रंगे । भज्जाणुराग गोढी परइढ्ही माउया इय ॥ ६० ॥
गाय, यूप—स्तंभ, संग्राम, स्त्रीपराभव, रंग, स्त्रीराग, गोष्ठी, परनी ऋद्धि अने मातापराभव ॥ ६० ॥

म०—एएसिं नवण्हं वासुदेवाणं नव पडिसत्थू होत्था, तं जहा—अस्सग्गीवे जाव जरासंधे ॥ ६१ ॥ एए खलु पडिसत्तू जाव सचक्कीहिं ॥ ६२ ॥ एक्को य सत्तमीए पंच य छट्ठीए पंचमी एक्को । एक्को य चउत्थीए कण्हो पुण तच्चपुढवीए ॥ ६३ ॥ अणिदाणकडा रामा [संधे वि य केसवा नियानकडा । उड्ढगामी रामा केसव संधे अहोगामी ॥ ६४ ॥] अटुंतकडा रामा एगो पुण बंभलोयकप्पम्मि । एक्का से गब्भवसही सिद्धिस्सइ आगमिस्सेणं ॥ ६५ ॥ (सूत्रम्—१५८ ॥)

मूलार्थः—आ नव वासुदेवोना नव प्रतिशनु हता, ते आ प्रमाणे—अश्वग्रीव यावत् जरासंध (६१) । आ प्रतिशनुओ यावत् पोताना चक्रवडे हणाया (६२) । नव वासुदेवमांथी एक वासुदेव सातमी नरकपृथ्वीमां गया, पांच वासु-

देवो छट्टी नरके गया, एक पांचमीए गया, एक चौथीए गया अने कृष्ण त्रीजी पृथ्वीमां गया (६३). सर्वे राम-बळ-
देव नियाणा रहित होय छे [अने सर्व वासुदेवो नियाणा सहित होय छे, सर्वे राम ऊर्ध्वगामी होय छे अने सर्व वासुदेवो
अधोगामी होय छे (६४).] आठ बळदेवो अंतकृत-मोक्षगामी थया अने एक राम (बळभद्र) ब्रह्मलोक कल्पमां गया
ते आगामी काले एक गर्भवसति (भव) करी सिद्ध थशे (आवती चोवीशीमां चौदमा तीर्थकरना वारामां सिद्ध थशे)
(अहीं पाठांतरे ' आगमेस्साणं ' एवो पाठ छे एटले भावी तीर्थकरोना समये सिद्ध थशे) ॥ ६५ ॥ सूत्र-१५८ ॥

मू०-जंबुद्वीपेणं दीवे एरवए वासे इमीसे ओसप्पिणीए चउवीसं तित्थयरा होत्था, तं जहा-
चंदाणणं सुचंदं अगीसेणं च नंदिसेणं च । इसिदिणं वइहारिं वंदिमो सोमचंदं च ॥ ६६ ॥
वंदामि जुत्तिसेणं अजियसेणं तेहव सिवसेणं । बुद्धं च देवसम्मं सययं निबिखत्तसत्थं च ॥ ६७ ॥
असंजलं जिणवसहं वंदे य अणंतयं अमियणाणिं । उवसंतं च धुयरयं वंदे खलु गुत्तिसेणं च
॥ ६८ ॥ अतिपासं च सुपासं देवसरवंदियं च मरुदेवं । निव्वाणगयं च धरं खीणदुहं सामकोट्टं
च ॥ ६९ ॥ जियरागमग्गिसेणं वंदे खीणरायमग्गिउत्तं च । वोक्कसियपिज्जदोसं वारिसेणं
गयं सिद्धिं ॥ ७० ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपमां औरवत क्षेत्रने विषे आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थया हता, ते आ प्रमाणे—
 चंद्रानन १, सुचंद्र २, अग्निसेन ३, नंदीसेन (कोइ ग्रंथमां आत्मसेन एवं नाम पण देखाय छे) ४, ऋषिदिन ५, व्रत-
 धारी ६, श्यामचंद्र ७ ने हुं वांदुं छुं (६६). युवितसेन (कोइ ठेकाणे दीर्घबाहु के दीर्घसेन एवा पण नाम देखाय छे) ८,
 अजितसेन (कोइ ठेकाणे शतायु एवं पण नाम छे) ९, शिवसेन (कोइ ठेकाणे आ सत्यसेन अने सत्यकि पण कहेवाय
 छे) १०, बुद्ध-तत्त्वने जाणनार देवशर्मा (बीजुं नाम देवसेन) ११, निक्षिप्तशस्त्र (बीजुं नाम श्रेयांस) १२, तेमने हुं
 सदा नमुं छुं (६७). असंज्वल १३, जिनवृषभ (बीजुं नाम स्वयंजल) १४, अमित-केवल ज्ञानवाळा अनंतक (बीजुं
 नाम सिंहसेन) १५, धृत रजवाळा-जेणे कर्मरजनो नाश कर्यो छे एवा उपशांत नामना जिनेश्वर १६, गुप्तिसेन १७, आ
 सर्वने हुं वांदुं छुं. (६८). अतिपार्थ १८, सुपार्थ १९, देवेश्वरोए वांदेला मरुदेव २०, मोक्षने पामेला, दुःखनो क्षय
 करनार अने श्याम कोष्ठवाळा धर नामना जिनेश्वर २१, ए सर्वने हुं वांदुं छुं, (६९). रागने जितनार अग्निसेन (बीजुं
 नाम महासेन) २२, क्षीण रागवाळा अग्निपुत्र २३, रागद्वेषनो नाश करनार अने सिद्धिमां गयेला एवा वारिषेण २४,
 आ सर्वने हुं वांदुं छुं (७०). (अन्य स्थाने आ नामोनी आनुपूर्वी (अनुक्रम) अन्यथा प्रकारे पण जोवामां आवे छे.) ॥

मू०—जंबूद्वीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए भारहे वासे सत्त कुलगरा भविस्संति,
 तं जहा—मियवाहणे सुभूमे य सुप्पभेय सयंपभे । दत्ते सुहुमे सुबंधूय आगमिस्साण होवखति ॥७१॥

जंबूद्वीवे णं दीवे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए एरवए वासे दस कुलगरा भविस्संति, तं जहा--
विमलवाहणे सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे दृढधनू दसधनू सयधनू पडिस्सूई सुमइ त्ति ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे आवती उत्सर्पिणीने विषे भरतखंडमां सात कुलकरो थरो, ते आ प्रमाणे
मितवाहन, सुभूम, सुप्रभ, स्वयंप्रभ, दत्त, स्रक्ष्म अने सुबंधु. (७१). ॥

आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे आवती उत्सर्पिणीने विषे औरवत क्षेत्रमां दश कुलकरो थरो, ते आ प्रमाणे—विमल-
वाहन, सीमंकर, सीमंधर, क्षेमंकर, क्षेमंधर, दृढधनु, दशधनु, शतधनु, प्रतिश्रुति अने सुमति ॥

म०—जंबूद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए चउवीसं तित्थगरा भवि-
स्संति, तं जहा—महापउमे सूरदेवे, सुपासे य सयंपमे । सठवाणुभूई अरहा, देवस्सुए य होक्खई
॥ ७२ ॥ उदए पेढालपुत्ते य, पोट्टिले सतकित्ति य । मुणिसुव्वए य अरहा, सबभावविऊ जिणे
॥ ७३ ॥ अममे णिक्कसाए य, निप्पुलाए य निम्ममे । चित्तउत्ते समाही य, आगमिस्सेण
होक्खई ॥ ७४ ॥ संवरे अणियद्धी य, विजए विमलेति य । देवोववाए अरहा, अणंतविजए इय
॥ ७५ ॥ एए बुत्ता चउवीसं, भरहे वासस्मि केवली । आगमिस्सेण होक्खंति, धम्मतित्थस्स

देसगा ॥ ७६ ॥

सूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थशे, तेना नाम आ प्रमाणे—महापद्म १, सूर्यदेव २, सुपार्श्व ३, स्वयंप्रभ ४, सर्वानुभूति अरिहंत ५, अने देवश्रुत ६ नामना थशे. (७२). उदय ७, पेढालपुत्र ८, पोडिल ९, शतकीर्ति १०, मुनिसुव्रत अरिहंत ११, सर्वभावविद् जिनेश्वर १२, (७३) निष्कषाय १३, अमम १४, निष्पुलाक १५, निर्मम १६, चित्रगुप्त १७ अने समाधि १८ आगामी काळे थशे (७४). संवर १९, अनियट्टी २०, विजय २१, विमल २२, देवोपपात अरिहंत २३ अने अनंतविजय २४ (७५). आ चोवीश तीर्थकरो आगामी काळे भरतक्षेत्रमां धर्मतीर्थना उपदेशक थशे एम कह्युं छे. (७६) ॥

टीकार्थ—महापद्मने आरंभीने अनंतविजय सुधीना चोवीश नाम जाणवा (७५) ॥

मू०-एएसि णं चउवीसाए तित्थकराणं पुव्वभविया चउवीसं नामधेज्जा भविस्संति, तं जहा-सेणिय सुपास उदए पोडिल्ल अणगार तह दढाऊ य । कत्तिय संखे य तहा नंद सुनंदे य सतए य ॥ ७७ ॥ बोद्धवा देवई य सच्चइ तह वासुदेव बलदेवे । रोहिणि सुलसा चेव तत्तो खलु रेवई चेव ॥ ७८ ॥ ततो हवइ सयाली बोद्धवे खलु तहा भयाली य । दीवायणे य कणहे

तत्तो खलु नारए चेव ॥ ७९ ॥ अंबड दारुमडे य सार्ईबुछे य होइ बोछ्वे । भावीतिथगराणं
णामाई पुवभविआई ॥ ८० ॥

एएसि णं चउव्वीसाए तित्थगराणं चउव्वीसं पियरो भविस्संति, चउव्वीसं मायरो भवि-
स्संति, चउव्वीसं पढमसीसा भविस्संति, चउव्वीसं पढमसिस्सणीओ भविस्संति, चउव्वीसं पढम-
भिक्खादायगा भविस्संति, चउव्वीसं चेइयरुक्खा भविस्संति ॥

મૂલાર્થ:—આ ચોવીશ તીર્થકરોના પૂર્વ ભવ સંવંધી ચોવીશ નામ આ પ્રમાણે છે—શ્રેણિક ૧, સુપાર્શ્વ ૨, ઉદય ૩, પોદિલ્લ અનગાર (સાધુ) ૪, દ્વાયુ ૫, કાર્તિક ૬, શંખ ૭, નંદ ૮, સુનંદ ૯, શતક ૧૦ (૭૭) દેવકી ૧૧, સત્યકી ૧૨, કૃષ્ણ વાસુદેવ ૧૩, બલદેવ ૧૪, રોહિણી ૧૫, સુલસા ૧૬, ત્યારપછી રેવતી ૧૭ એ નામ જાણવા (૭૮). ત્યાર-પછી સયાલ ૧૮ છે, ત્યારપછી મયાલ ૧૯ જાણવા, કૃષ્ણદ્વીપાયન ૨૦, ત્યારપછી નારદ ૨૧, (૭૯). અંબડ ૨૨, દારુ-મૃત ૨૩ અને સ્વાતિબુદ્ધ ૨૪ જાણવા. માત્રી તીર્થકરોના આ પૂર્વભવના નામ જાણવા (૮૦) ॥

આ ચોવીશ તીર્થકરોના ચોવીશ પિતાઓ થશે, ચોવીશ માતાઓ થશે, ચોવીશ પ્રથમ શિષ્યો થશે, ચોવીશ પ્રથમ શિક્ષા આપનારા થશે અને ચોવીશ ચૈત્યદૃશ્યો થશે. ॥ (તેના નામો અન્યસ્થલેથી જાણી લેવા)

मू-जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए बारस चक्खवट्ठिणो भविस्संति,
तं जहा-भरहे य दीहदंते गूढदंते य सुद्धदंते य । सिरिउत्ते सिरिभूई सिरिसोमे य सत्तमे
॥ ८१ ॥ पउमे य महापउमे विमलवाहणे विपुलवाहणे चेव । वरिट्ठे बारसमे वुत्ते आग-
मिसा भरहाहिवा ॥ ८२ ॥ एएसि णं बारसण्हं चक्खवट्ठिणं बारस पियरो भविस्संति बारस
मायरो भविस्संति बारस इत्थीरयणा भविस्संति ॥

मूलार्थः—आ जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां बार चक्रवर्तीओ थशे, तेना नामो
आ प्रमाणे—भरत १, दीर्घदंत २, गूढदंत ३, शुद्धदंत ४, श्रीपुत्र ५, श्रीभूति ६, सातमा श्रीसोम ७, (८१). पद्म ८,
महापद्म ९, विमलवाहन १०, विपुलवाहन ११ अने बारमा वरिष्ठ १२—आ बार भरतना अधिपति आगामी काले थशे
एम कहं छे. (८२) ॥ आ बार चक्रवर्तीना बार पिता थस्ये, बार माता थशे अने बार स्त्रीरत्न थशे ॥

मू-जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सप्पिणीए नव बलदेववासुदेवपियरो
भविस्संति, नव वासुदेवमायरो भविस्संति, नव बलदेवमायरो भविस्संति, नव दसारमंडला
भविस्संति, तं जहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा ओयंसी तेयंसी एवं सो चेव

वण्णओ भाणियव्वो जाव नीलगणीतगवसणा दुवे दुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति, तं जहानंदे य नंदमित्ते दीहवाहू तथा महाबाहू । अइबले महाबले बलभदे य सत्तमे ॥ ८३ ॥ दुविट्ठु य तिविट्ठु य आगमिस्साण विण्णुणो । जयंते विजये भदे सुप्पभे य सुदंसणे । आणंदे नंदणे पउमे संकरिसणे य अपच्छिमे ॥ ८४ ॥

एएसि णं नवणहं बलदेववासुदेवाणं पुव्वभविआ णव नामधेज्जा भविस्संति, नव धम्मायरिया भविस्संति, नव नियाणभूमीओ भविस्संति, नव नियाणकारणा भविस्संति, नव पडिसत्तू भविस्संति, तं जहान्तिलए य लोहजंघे वइरजंघे य केसरी पहराए । अपराइए य भीमे महाभीमे य सुग्गीवे ॥ ८५ ॥ एए खलु पडिसत्तू कित्तीपुरिसाण वासुदेवाणं । सव्वे वि चक्कजोही हम्मिहिंति सचक्केहिं ॥ ८६ ॥

मूलार्थः—जंबूद्वीप नामना द्वीपने विषे भरतक्षेत्रने विषे आवती उत्सर्पिणीमां नव बलदेव अने नव वासुदेवना नव पिता थशे, नव वासुदेवनी नव माता थशे, नव बलदेवनी नव माता थशे, नव दशारमंडळो थशे, ते आ प्रमाणे—उत्तम पुरुष,

મધ્યમ પુરુષ, પ્રધાન પુરુષ, ઓજસ્વી, તેજસ્વી, એ જ પ્રમાણે તે જ ઇટલે પૂર્વે વિસ્તારથી કહ્યા પ્રમાણે વર્ણન કરેલું. ચાવત્ નીક અને પીત વસ્ત્રવાળા બે બે રામ અને કેશવ નામના માઈઓ થશે. તે આ પ્રમાણે—નંદ ૧, નંદમિત્ર ૨, દીર્ઘબાહુ ૩, તથા મહાબાહુ ૪, અતિબલ ૫, મહાબલ ૬, સાતમા બલભદ્ર ૭, (૮૩). દ્વિપૃષ્ઠ ૮ અને ત્રિપૃષ્ઠ ૯, આ આવતી ઉત્સર્ગિ-ગીમાં થનાર વાસુદેવના નામ જાણવા. જયંત ૧, વિજય ૨, ભદ્ર ૩, સુપ્રભ ૪, સુદર્શન ૫, આનંદ ૬, નંદન ૭, પદ્મ ૮ અને છેલ્લા સંકર્ષણ ૯, (નવ વલ્લેવના આ નામ જાણવા.) (૮૪) ॥

આ નવ વલ્લેવ અને વાસુદેવના પૂર્વભવના નવ નામ હોશે, નવ નિયાણાની ભૂમિ થશે, નવ નિયાણાના કારણો થશે, નવ પ્રતિશત્રુ થશે, તે આ પ્રમાણે—તિલક ૧, લોહજંઘ ૨, વજ્રજંઘ ૩, કેસરી ૪, પ્રહ્લાદ ૫, અપરાજિત ૬, મીમ ૭, મહામીમ ૮ અને સુગ્રીવ ૯ (૮૫). આ પુરુષને વિષે ઉત્તમ કીર્તિવાળા વાસુદેવોના પ્રતિશત્રુ (પ્રતિવાસુદેવ) થશે. તે સર્વે ચક્રવર્તે યુદ્ધ કરશે અને પોતાના જ ચક્રવર્તે હળાશે (૮૬) ॥

મૂ૦—જંબુદ્વીપે ણં દીવે ઇરવણ વાસે આગમિસ્સાણ ઉસ્સપ્પિણીણ ચઠ્ઠવીસં તિત્થગરા ભવિ-સ્સંતિ, તં જહા—સુમંગલે અ સિદ્ધત્થે, નિવ્વાણે ય મહાજસે । ધમ્મજ્ઞણ ય અરહા, આગમિ-સ્સાણ હોક્ખઈ ॥ ૮૭ ॥ સિરિચંદે પુપ્ફકેઊ, મહાચંદે ય કેવલી । સુયસાગરે ય અરહા, આગ-મિસ્સાણ હોક્ખઈ ॥ ૮૮ ॥ સિદ્ધત્થે પુણ્ણઘોસે ય, મહાઘોસે ય કેવલી । સચ્ચસેણે ય અરહા,

ऐरवतमां
थनारा
भानी
तीर्थकरो ।

॥३०८॥

आगमिस्साण होक्खई ॥ ८९ ॥ सूरसेणे य अरहा, महासेणे य केवली । सव्वाणंदे य अरहा,
देवउत्ते य होक्खई ॥ ९० ॥ सुपासे सुव्वए अरहा, अरहे य सुकोसले । अरहा अणंतविजए,
आगमिस्साण होक्खई ॥ ९१ ॥ विमले उत्तरे अरहा, अरहा य महाबले । देवाणंदे य अरहा,
आगमिस्साण होक्खई ॥ ९२ ॥ एए बुत्ता चउव्वीसं, एरवयंमि केवली । आगमिस्साण होक्खति,
धम्मतित्थस्स देसगा ॥ ९३ ॥

मूलार्थः—जंबूद्वीप नामना द्वीपने विपे ऐरवत नामना क्षेत्रने विपे आवती उत्सर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थशे, तेना
नामो आ प्रमाणे—सुमंगल १, सिद्धार्थ २, निर्वाण ३, महायश ४, धर्मध्वज ५, ए आगामीकाळे थशे (८७) श्रीचंद्र ६, पुष्प-
केतु ७, महाचंद्र केवली ८, श्रुतसागर अरिहंत ९, ए आगामी काळे थशे (८८) सिद्धार्थ १०, पूर्णघोष ११, महाघोष केवली
१२, सत्यसेन अरिहंत १३, ए आगामी काळे थशे (८९). खस्सेन अरिहंत १४, महासेन केवली १५, सर्वानंद अरिहंत १६
देवपणे होशे (९०) सुपार्थ १७, सुव्रत अरिहंत १८, सुकोसल अरिहंत १९, अणंतविजय अरिहंत २०, ए आगामी काळे थशे
(९१). विमल २१, उत्तर अरिहंत २२, महाबल अरिहंत २३ अने देवानंद अरिहंत २४. ए आगामी काळे थशे (९२) आ
कहेला चोवीश केवली ऐरवतने विपे आगामीकाळे धर्मतीर्थने देखाडनार थशे (९३) ॥

मू०—बारस चक्रवट्टिणो भविस्संति, बारस चक्रवट्टिपियरो भविस्संति, बारस चक्रवट्टिमा-

श्री
समवायाङ्ग
सूत्र ॥
चोथु अंग
॥३०८॥

यरो भविस्संति, बारस इत्थीरयणा भविस्संति ॥ नव बलदेववासुदेवपियरो भविस्संति, णव वासुदेवमायरो भविस्संति, णव बलदेवमायरो भविस्संति, तं जहा-उत्तमपुरिसा मज्झिमपुरिसा पहाणपुरिसा जाव दुवे दुवे रामकेसवा भायरो भविस्संति, णव पडिसत्तू भविस्संति, नव पूव्वभवणामधेज्जा, नव धम्मायरिया, णव गियाणभूमीओ, णव गियाणकारणा, आयाए एरवए आगमिस्साए भाणियव्वा । एवं दोसु वि आगमिस्साए भाणियव्वा ॥ (सूत्रम्-१५९) ॥

मूलार्थः--बार चक्रवर्तीओ थशे, बार चक्रवर्तीनी पिताओ थशे, बार चक्रवर्तीनी माताओ थशे, बार खीरत्तो थशे । नव बलदेव अने वासुदेवना पिताओ थशे, नव वासुदेवनी माता थशे, नव बलदेवनी माता थशे, नव दशारमंडळ थशे, ते आ प्रमाणे--उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष, प्रधान पुरुष, यावत् राम अने केशव ए बवे भाइओ थशे, तेमना नव प्रतिशत्रु थशे, नव पूर्वभवना नाम थशे, नव धर्माचार्य हशे, नव नियानानी भूमि थशे, नव नियानाना कारण थशे, आ प्रमाणे जेम भरतक्षेत्र संबंधी कहुं छे तेम ऐरवतमां पण आवती उत्सर्पिणीमां कहवुं । ए ज प्रमाणे आगामी काळने आश्रीने बने क्षेत्रमां कहवुं ॥ सूत्र-१५९ ॥

ટીકાર્થ:—એ જ પ્રમાણે આ સર્વ સૂત્ર ગ્રંથની સમાપ્તિ સુધી સુગમ જાણવું. વિશેષ એ કે—‘ આયાએ ત્તિ ’—બલ-
દેવાદિકથી આવેલું આ સૂત્ર એટલે કે દેવલોકાદિકથી ચવેલા એવા સમની જે પ્રકારે મનુષ્યમાં ઉત્પત્તિ અને સિદ્ધિ થઈ
વિગેરે સર્વ કહેવું. એ જ પ્રમાણે ‘ દોસુ વિ ત્તિ ’—મરત અને એસવત ક્ષેત્રને વિષે થવાના વાસુદેવાદિક કહેવા ॥ સૂત્ર-૧૫૯ ॥
આ રીતે અનેક પ્રકારના અર્થો (પદાર્થો) દેસાડીને હવે અધિકાર કરેલા આ ગ્રંથના યથાર્થ નામોને દેસાડવા
માટે કહે છે—

મૂ०—इच्छेयं एवमाहिज्जंति, तं जहा-कुलगरवंसेइ य एवं तिथगरवंसेइ य चक्रवट्टिवंसेइ
य दसारवंसेइ य गणधरवंसेइ य इसिवंसेइ य जइवंसेइ य मुणिवंसेइ य । सुएइ वा सुअंगेइ वा
सुयसमासेइ वा सुयखंधेइ वा समवाएइ वा संखेइ वा सम्मत्तमंगमक्खायं अज्झयणं ति
वेमि ॥ (સૂત્રમ--૧૬૦) ॥

॥ इति समवायं चउत्थमंगं समत्तं ॥

મૂલાર્થ:—એ રીતે આ શાસ્ત્ર કહેવાય છે—તે આ પ્રમાણે—કુલકરના વંશ, તીર્થકરના વંશ, ચક્રવર્તીના વંશ, દશાર-
(બલદેવ-વાસુદેવ) ના વંશ, ગણધરના વંશ, ક્રપિવંશ, યતિવંશ અને મુનિવંશ ॥ તથા શ્રુત, શ્રુતાંગ, શ્રુતસમાસ, શ્રુતસ્કંધ,
સમવાય (સમૂહ), સંખ્યા, સમસ્ત અંગ કહું છે તથા સમસ્ત અધ્યયન કહું છે. એમ હું કહું છું. ॥ સૂત્ર-૧૬૦ ॥

દીકાર્થ:--‘ इति एतत् ’--आ अधिकार કરેલું શાસ્ત્ર ‘ एवं ’ एटले आ कहेवाना प्रकारवडे ‘ आख्यायते ’ एटले
 कहेवाय छे, ते आ प्रमाणे--कुलकरवंशनुं एटले कुलकरोना प्रवाहनुं कहेवापणुं होवाथी कुलकरवंश कहेवाय छे. अहीं
 सर्वत्र ‘ इति ’ शब्द उपदर्शनेने विषे छे अने ‘ च ’ शब्द समुच्चय अर्थने विषे छे. ‘ एवं ’--ए ज प्रमाणे ‘ नित्यगर-
 वंसेह य त्ति ’--जेम देशथी कुलकरवंशनुं प्रतिपादन करेलुं होवाथी कुलकरवंश एम कहेवाय छे, तेम देशथी तीर्थकर-
 वंशनुं प्रतिपादन करेलुं होवाथी तीर्थकरवंश एम कहेवाय छे. ए ज प्रमाणे ते ते वंशनुं प्रतिपादन करेलुं होवाथी चक्र-
 वर्तिवंश, दशरवंश, गणधरवंश, गणधर सिंवायना जे शेष जिनशिष्यो ते ऋषि कहेवाय छे, तेना वंश कहेला होवाथी ऋषि-
 वंश एम कहेवाय छे; कारणके अहीं तेनुं प्रतिपादन (कथन) समवसरणना अधिकारे करीने ऋषिवंश सुधी पर्युषणा कल्प
 कहेवामां आव्यो छे, तेथी करीने ज यतिवंश अने मुनिवंश पण आ कहेवाय छे; केमके यति अने मुनि ए वने शब्दो
 ऋषिना ज पर्याय छे. तथा आ श्रुत पण कहेवाय छे, केमके आ श्रुत त्रण काळना अर्थनो बोध करवामां समर्थ छे. तथा
 श्रुतांग पण आ कहेवाय छे एटले के प्रवचनरूप पुरुषनुं अंग-अवयव छे तेथी, तथा श्रुतसमास एटले समग्र सूत्रार्थने अहीं संक्षेपथी
 कहा छे तेथी श्रुतनो संक्षेप एम कहेवाय छे. तथा श्रुतना समुदायरूप होवाथी आ श्रुतस्कंध एम कहेवाय छे. तथा ‘समाए
 व त्ति ’--समवाय एम कहेवाय छे एटले के समग्र जीवादि पदार्थो अभिधेयपणाए करीने अहीं मळेला होवाथी आ सम-
 वाय कहेवाय छे. तथा एक विगेरे संख्याना प्रधानपणाए करीने आमां पदार्थोनुं प्रतिपादन कर्युं छे तेथी संख्या एम पण
 कहेवाय छे. तथा भगवाने समग्र आ अंग कह्युं छे, पण आचारांगादिकनी जेम वे श्रुतस्कंध विगेरे खंड-विभागोवडे आ

કહ્યું નથી તેથી આ સમસ્તાંગ એમ કહેવાય છે. તથા ' અઙ્ગચણં તિ ત્તિ '—આ સમગ્ર અધ્યયન એમ કહ્યું છે, પળ આમાં શસ્ત્રપરિજ્ઞાદિકની જેમ ઉદ્દેશ વિગેરે સ્વંદ-વિભાગ છે નહીં. છેવટનો ' ઇતિ ' શબ્દ સમાપ્તિના અર્થમાં પ્રવર્તે છે. ' ત્રવીમીતિ '—હું કહું છું એમ સુધર્માસ્વામીએ જંબૂસ્વામીને કહ્યું. શ્રીમાન મહાવીર વર્ધમાનસ્વામીની પાસે જે ધાર્યું હતું તે કહ્યું. આ કહેવાથી અર્થ જાણવામાં ગુરુની પરંપરા જણાવી, એમ થવાથી ગ્રંથને વિષે શિષ્યની ગૌરવબુદ્ધિ ઉપજાવી કહે-વાય છે અને ગુરુને વિષે પોતાનું बहुमान દેखाड्यું તથા ઉદ્ભૂતપણું દૂર કર્યું. આ જ અર્થ શિષ્યને પ્રાપ્ત થયેલો થાય છે અને આ જ મુમુક્ષુનો માર્ગ છે એમ જણાવ્યું. ॥ સુત્ર—૧૬૦ ॥

શ્રી

સમવાયાજ્ઞ

સુત્ર ॥

ચોથું અંગ

॥૩૧૦॥

॥ ઇતિ સમવાય નામના ચોથા અંગની

ટીકાનો અર્થ સમાપ્ત. ॥

अथ प्रशस्ति.

श्रीमहावीरस्वामीने नमस्कार थाओ, श्रेष्ठथी पण श्रेष्ठ एवा श्रीपार्श्वनाथस्वामीने नमस्कार थाओ, श्रीसरस्वती देवीने नमस्कार थाओ, उत्तम कवियोनी सभाने पण नमस्कार थाओ, श्रीसंघने नमस्कार थाओ, प्रगट गुणवाळा गुरुने पण नमस्कार थाओ, तथा आ प्रकृत विधिमां सहाय करनार सर्वने नमस्कार थाओ ॥ १ ॥

अहो ! वचनना समुद्ररूप जे उत्तम ग्रंथनुं प्रमाण प्रथम एक लाख ने चुमालीश हजार पदोनुं हंतुं, ते कालादिकना दोषथी चुलुकनी आकृतिने पामेल तथा दुर्लेखने लीधे क्षीणताने पामेल आ ग्रंथ नानो थइ गयो छे तैमां मारी जेवा अल्पबुद्धि-वाळा शुं करी शके ? ॥ २ ॥

तोपण पोताना आत्माने अति कष्टमां नांखीने मने कोइक दिवस अधिक कष्ट न थाओ अने आनुं विवेचन करनारा वीजा अल्पज्ञानवाळाने आना व्याख्यानमां अधिक कष्ट न थाओ, एम विचारीने में आमां कांइक व्याख्यान कर्युं छे. तेमां कांइ दोषवाळुं व्याख्यान थयुं होय तो तेनी परोपकारमां उद्यमवाळा डाह्या पुरुषोए शुद्धि करवी ॥ ३ ॥

सर्वज्ञनुं वचन होवाथी आ वचन(सूत्र)मां कांइपण विरोध छे ज नहीं, तो पण कोइ ठेकाणे कांइपण ते (विरोध)नो आभास थाय तो ते मनुष्यनी बुद्धिनी मंदताने लीधे, उत्तम गुरुना विरहने लीधे, अथवा अतीत काले मुनीश्वरोए गणधरना वचनोना समूहनो फेरफार करेली होवाथी जाणवो ॥ ४ ॥

જો કે આ વ્યાખ્યાન (ટીકા) ઉત્તમ કવિઓના વચનની પરંત્રતાવહે મેં કર્યું છે, તોપણ આમાં કોઈ ટેકાળે મન-
(મતિ)ના મોહને લીધે અર્થાદિકનો ભેદ (દોષ) સંભવે છે, પરંતુ શ્રીસંઘની બુદ્ધિને અનુસરવાની વિધિથી અને ભાવની
શુદ્ધિથી મારો અલ્પ દોષ પણ ન હો, આ વાતમાં શ્રુતદેવતા મારા પર પ્રસન્ન મનવાળા હો ॥ ૫ ॥

નિઃસ્પૃહપણે વિહાર કરવાથી મનોહર ચારિત્રવાળા શ્રીવર્ધમાન નામના સૂરિનું ધ્યાન કરતા, અતિ તીવ્ર તપ કરનાર અને
ગ્રંથની રચના કરવામાં પ્રયુજેલા શ્રીમાન્ જિનેશ્વરસૂરિ તથા તેના વંધુ, દર્પવાળા વાચાલ જનોને જીતનારા અને પૃથ્વી પર
પ્રસિદ્ધિને પામેલા શ્રીબુદ્ધિસાગર નામના સૂરિ થયા હતા ॥ ૬ ॥

તેમના શિષ્ય શ્રીઅભયદેવ સૂરિએ શ્રીસમવાય નામના આ ચોથા અંગની સંક્ષેપથી ટીકા કરી છે ॥ ૭ ॥
આ સમવાયાંગની ટીકા વિક્રમ સંવત અગ્યાર સો ને વીશ(૧૧૨૦)ની સાલમાં અળહિલપાટક નામના નગરમાં
રચી છે ॥ ૮ ॥

આ ટીકાના દરેક અક્ષર ગણીને છંદુ પ્રમાણ ત્રણ હજાર અને પોળા છ સો (૩૫૭૫) શ્લોક જેટલું નિશ્ચય કર્યું છે ॥૯॥
॥ સુત્ર સંહ્યા શ્લોક ૧૬૬૭ અને ટીકા ૩૫૭૫ । બન્ને મઠીને ૫૨૪૨ શ્લોક છે. ॥

इति चंद्रकुलरूपी आकाशमां सूर्यसमान श्रीअभयदेव आचार्ये रचेली
समवायांग सूत्रनी दीका, दीकानो अर्थ, मूळ ने मूळनो अर्थ

समाप्त ॥

सभा तरफथी प्रगट थयेला (११) सूत्रो.

१ श्री उत्तराध्ययन सूत्र-मूळ-मूळार्थ-टीकार्थ...	...	(नथी)
२ श्री ज्ञातासूत्र-मूळ-मूळार्थ-टीकार्थ-वे विभाग....	...	रु. ८
३ श्री अंतगडदशांग ने अनुत्तरोववाइसूत्र-मूळ-मूळार्थ-टीकार्थ....	...	रु. १॥
४ श्री निरयावली सूत्र (पांच उपांग मेळा)...	...	रु. १॥
५ श्री विपाकसूत्र	...	(नथी)
६ श्री समवायांग सूत्र मूळ-मूळार्थ-टीकार्थ. तैयार छे.	...	रु. ३

